NOVÝ

VELKÝ ILUSTROVANÝ

SLOVNÍK NAUČNÝ

SVAZEK VI.

Difthong—Elektrické vidění na dálku.

VEŘEJNÁ A UNIVERSITNÍ KNIHOVNA V PRAZE

V PRAZE 1930.

Difthong (řec.), dvojhláska, složená ze dvou různých samohlásek a vyslovená jednoslabičně: au, ei, eu, ou, ai. Difthongace, přechod jednoduché samohlásky v d. (na př. v němč. Haus ze starého hûs).

Difuse (lat.), 1. samovolné míchání se kapalin (na př. alkohol nebo roztok soli a voda), nebo plynů. Rychlost difuse závisí na koncentraci roztoku. Dvě kapaliny se nedifundují, nesmíchávají, když vzájemná přitažlivost částic (kohese) je silnější než opačná přitažlivost cizích částic (adhese). Plyny difundují stále; pro jejich smíchávání platí zákon Daltonův ↘. Difuse probíhá i pórovitými stěnami. Podle Grahama je rozdíl mezi látkami, které krystalují (krystalliody) a látkami, které nekrystalují (kolloidy). — 2. d. světla je nepravidelný odraz světelných paprsků od drsných ploch, takže osvětleny jsou i plochy, na které světlo sluneční přímo nedopadá (světlo denní).

Digalen, sterilní čistý roztok amorfního digitoxinu (↘). Obsahuje asi 25% glycerinu. 1 cm^3 odpovídá 0.0003 g digitoxinu nebo 0.15 g listů náprstníkových (Folia digitalis). Slouží v lékařství při chorobách srdce. Jako všechny preparáty digitalinové jest jedovatý. Používá se v dávkách 7—14 kapek 1—2krát denně. Maximální dávka činí 2 cm^3 pro dosi (dávku) a 6 cm^3 pro die (den).

Digalová kyselina, ↘ tannin.

Digamma („dvojité gamma"), v nejst. řecké abecedě šestnácté písmeno (ϑ), které se nazývalo také v, znělo jako lat. v. Zmizelo nejdříve u Ionů, lze ho poznati podle působení metrického na urč. místech v Homerovi. Nejdéle se udrželo u Aiolů.

Digamma, pseud. V. Vagnera.

Digby, Sir Everard (1578—1606), člen angl. parlamentu za krále Jakuba I., účastnil se t. zv. prachového spiknutí (Gunpowder Plot) r. 1605, jímž měl býti parlament i s králem při zahájení zasedání vyhozen do povětří. Po prozrazení spiknutí zatčen a popraven; v žaláři napsal Mémoirs.

Digenis Akritas (plným jménem Basileios D.), hrdina byzantského národního veršovaného románu, který povstal v bojích mezi Byzantinci a Araby v X. stol. v Kappadokii. Zachován jen v pozdějších zpracováních (14.—17. stol.); báseň žije ještě v novořeckých písních lidových. Jsou zachována také maloruská zpracování, četné ohlasy jsou v jihosl. hrdinných písních o kraleviči Markovi.

Digerovati (l. rozpouštěti), pevná látka, na př. pryskyřice, jest vystavena působení tekutiny asi při teplotě 40^0, aby se rozpustila. Je-li prostředek k rozpouštění těkavý, používá se nízkých teplot, nebo nádoba se uzavře zpětným chladičem, který sráží vyvinující se páry a uvádí je tak zpět do nádoby.

Digesce, j. trávení; digestible, záživný.

Digesce (v chem.), vyluhování, jest pochod, jímž se z látky pevné převádějí působením rozpustidla za zvýšené teploty určité látky v roztok. Teplota, při níž se vyluhování (diregování) provádí, má býti asi 10—15^0 C pod bodem varu rozpustidla. Tak na př. při vyluhování 90% alkoholem má býti teplota rozpustidla 60—65^0 C. Tohoto pochodu se užívá hlavně v lékařství při přípravě různých t. zv. tinktur.

Digestivní prostředky (lat. digestiva sc. remedia), léky podporující trávení, na př. koření, látky hořké (chinová kůra) a j.

Digestor (lat., Papinův hrnec), nádoba k vaření, uzavřená neprodyšně víkem, takže můžeme dosáhnouti velkého napětí par a jim odpovídající vysoké temperatury.

Digestoř, slouží v chemických laboratořích k odvádění různých jedovatých neb obtížných plynů a par přímo do komína. Bývá uložena buď v okně nebo jest spojena s komínem zvláštními tahy a při práci musí vždy býti dostatečný tah, jehož se dosáhne buď hořením plynového plamene nebo zvláštním exhaustorem. Provádějí se v nich práce odpařovací a práce s jedovatými, nepříjemně páchnoucími neb obtížnými plyny a parami.

Digger (angl. od dig, kopati), v Australii obvyklé označení člověka, hledajícího zlatá ložiska. ↘ prospektor, zlatokop.

Diginorgin, digitalinový preparát získaný vysolením směsi glykosidů ve vodě rozpustných. Vyrábí chem. továrna Norgine, Ústí n. Lab.

Digipan, směs digitalinových glykosidů získaných extrakcí stud. cestou.

Digipuratum, práškovitý extrakt z lístků Digitalis purpurea, který obsahuje všechny účinné látky, nikoliv však látky neúčinné a rušivé (srv. digitalis); d. uvolňuje se jen v alkal. střevní šťávě.

Digitalein jest málo známý glykosid, obsažený v listech náprstníku červeného. Jest ve vodě i alkoholu snadno rozpustný, v etéru, benzinu a chloroformu se rozpouští špatně. Jest velmi prudkým jedem pro srdce.

Digitalin ($C_{36}H_{56}O_{14}$) jest glykosid, obsažený v semenech náprstníku červeného (Digitalis purpurea). Vyrábí se ze semen extrakcí alkoholem, výluh se pak čistí octanem olovnatým, tanninem sraží se pak směs glykosidů, která přichází do obchodu pod názvem digitalinu ně-

meckého. Odstraněním saponinů a překrystalováním obdržíme čistý digitalin (digitalinum verum). Slouží jako důležitý lék v dávkách 0.001—0.002 g při srdečních chorobách, neboť zvyšuje krevní tlak. Jako protijedu při otravách digitalinem užívá se dávidel: tanninu, morfia a nitroglycerinu.

Digitalis L. (náprstník), rod Scrophulariaceí, holá nebo pýřitá rostlina se zvonkovitými květy, asi 25 druhů. D. purpurea L. (náprstník červený) s velk. nachově červenými květy; velmi důležitá léčivá rostlina, neboť obsahuje sloučeniny, jichž se užívá při léčení srdečních nemocí. Podle Koberta obsahují listy: digitoxin, digitofylin, digitalin, digitin, digitsaponin a barvivo digitoflavon; semena: digitalin a digitonin. Nejsilněji účinkuje digitoxin. Léčivý účinek listů náprstníku červeného poznal angl. lékař Withering r. 1775. — D. ambigua Murr. (n. hlínožlutý), D. grandiflora All.) s velkými žlutými listy, D. aurea Lindl. se zlatově oranžovými listy a D. ferruginea L. s rezavě hnědými listy pěstují se v zahradách jako ozdobné rostliny.

Digitální komprese, zastavení krvácení tlačením prstu na cévě nad krvácejícím místem, ⚲ krvácení.

Digitaria, ⚲ rosička.

Digitoxin ($C_{34}H_{54}O_{11}$) jest jeden z glykosidů náprstníku červeného (Digitalis purpurea). Vyrábí se z listů vyluhováním alkoholem. Z alkoholického roztoku vylučuje se v podobě krystalků, obsahujících ještě vodu, tajících při 145° C. Bezvodý taje při 244° C. Ve vodě a etéru se rozpouští špatně, dobře se rozpouští v chloroformu a alkoholu. Jest glykosidem a působením kyseliny solné se štěpí na digitoxigenin a cukr digitoxosu. V obchodě přicházející digitoxigenin jest 80—90%. Slouží jako lék při různých chorobách srdce v dávkách maximálně 0.002 g denně. Jest taktéž prudce jedovatý; při otravách užívá se stejných protijedů jako při otravách digitalinem.

Digitus (lat.), prst; jako římská míra $^1/_{16}$ řím. stopy = 0·0185 m.

Diglykolová kyselina, $O<\begin{matrix}CH_2-COOH\\CH_2-COOH\end{matrix}$, vlastně anhydrid kyseliny glykolové. Vyrábí se na př. varem kyseliny monochloroctové s hydroxydem vápenatým. Tvoří velké hranoly kosočtverečné soustavy, bodu tání 148°. Jejich esterů užívá se v lékařství.

Dignita, hodnost spojená s úřadem neb čestným postavením, hlavně v oboru církevním, též církevní úřad s vnější jurisdikcí, jejž obdařený spravuje vlastním jménem (jurisdictio propria), jež může býti opět právem samostatným nebo přeneseným. Dignity zovou se zvláště místa proboštů a děkanů v kapitulách.

Dignitář, nositel dignity; prelát.

Digotin, v podstatě čistý, ve vodě rozpustný digitoxin. Slouží v lékařství, podobně jako ostatní preparáty digitalinové.

Dignovity Ant., MUDr. (* 1810 v Kaňku), č. lékař-pionýr v St. Antoniu v Texasu; přistěhoval se do N. Yorku r. 1832. V r. 1859 vydal anglicky svůj životopis v knize „Bohemia under Austrian despotism". † r. 1875 v St. Antoniu.

Digresse (lat.), odchýlení; v astronomii vyhnutí (⚲ elongace), též zvláštní odchýlení od poledníku. Pozorování největších degressí cirkumpolární hvězdy (jejich největších odchylek od poledníku na záp. i vých.) slouží k určení poledníku.

Digynia (řec.), řád v každé ze 12 prvních tříd Linnéova systému; patří sem rostliny s květy o 2 čnělkách.

Dichlorbenzen, $C_6H_4Cl_2$, přichází ve třech různých isomerech: orto-, meta- a para. Nejdůležitější jest para-dichlorbenzen, který vzniká přímým chlorováním benzenu vedle chlorbenzenu. Tvoří krystaly o bodu tání 52.9° C, vře při 173° C. Slouží jako důležitý prostředek proti různému hmyzu (Globol). Směs para- a orto-dichlorbenzolu používá se jako rozpustidla pro laky a pryskyřice.

Dichlordiethylsulfid, ⚲ Yperit.

Dichlorethan, $CH_3—CHCl_2$, přichází ve dvou isomerech: α-dichlorethan, ethylidenchlorid, $CH_3 . CHCl_2$ vyrábí se působením chloridu fosforeč. na čistý paraldehyd za chlazení. Ze směsi oddělí se dichlorethan destilací při 60° C. Získává se také jako vedlejší produkt při výrobě chloralhydrátu. Jest to bezbarvá, podobně jako chloroform zapáchající kapalina, snadno těkavá, vroucí při 57.3° C, spec. váhy 1.174 při 20° C. Nerozpouští se ve vodě; snadno se rozpouští v alkoholu a etheru. Zapaluje se nesnadno, jeho páry hoří. Doporučoval se jako anesthetikum při operacích místo chloroformu. Přechovává se chráněn před světlem. — β-dichlorethan, ethylenchlorid, elaylchlorid, $Cl\,C\,H_2 . C\,H_2\,Cl$ vyrábí se přímým slučováním vysušeného ethylenu s chlorem za chlazení. Získaná kapalina se vyčistí promýváním roztokem sody a zřeď. kyseliny sírové a předestiluje se při 83—85° C. Jest to bezbarvá, chloroformově páchnoucí, snadno těkavá kapalina spec. váhy 1.257 při 20° C, vroucí při 83.7° C. Přechovává se chráněn před světlem obyčejně s přísadou 1—2% alkoholu,

který jej činí trvanlivějším. Používá se buď sám nebo ve směsi s etherem nebo oleji a tuky k mazání při neuralgických a revmatických bolestech. Dříve používal se také k uspávání místo chloroformu.

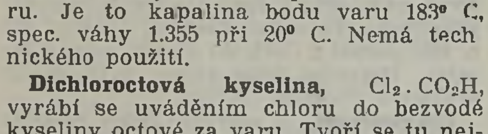
Dichlorethylen (acetylendichlorid), $CHCl : CHCl$, kapalina vroucí při 55° C, vzniká z acetylentetrachloridu účinkem neušlechtilých kovů v žáru.

Dichlorhydrin, přichází ve dvou isomerech: α-dichlorhydrin, dichlor-iso-propylalkohol, $CH_2Cl . CH(OH) . CH_2Cl$, vzniká zahříváním bezvodého glycerinu s chloridem sirným po delší dobu nebo uváděním plynného chlorovodíku do glycerinu s malým množstvím kyseliny octové a frakciovou destilací získaného produktu ve vakuu. Obchod. produkt obsahuje obyčejně asi 90% α-dichlorhydrinu. Jest to bezbarvá syrupovitá kapalina s vodou se mísící, spec. v. 1.367 při 20° C, vroucí při 174° C. Je důležitým rozpustidlem laků (šelaků), pryskyřic (kopalu) a nitrocelulosy. — β-dichlorhydrin, dichlorpropylalkohol, $CH_2Cl . CHCl . CH_2OH$, vzniká z allylalkoholu působením chloru. Je to kapalina bodu varu 183° C, spec. váhy 1.355 při 20° C. Nemá technického použití.

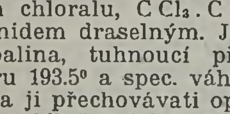
Dichloroctová kyselina, $Cl_2 . CO_2H$, vyrábí se uváděním chloru do bezvodé kyseliny octové za varu. Tvoří se tu nejprve kyselina monochloroctová, která dalším působením chloru přechází v kyselinu dichloroctovou. Také se vyrábí zahříváním chloralu, $CCl_3 . COH$, s vodou a kyanidem draselným. Jest to bezbarvá kapalina, tuhnoucí při —4° C, o bodu varu 193.5° a spec. váhy 1.563 při 20° C. Třeba ji přechovávati opatrně. Používá se jí v lékařství jako leptadla.

Dichlortolueny, $C_6H_3Cl_2(CH_3)$, vznikají působením chloru na toluen nebo z kresolů působením chloridu fosforečného. Z toluolu můžeme odvoditi celkem šest různých dichlortoluenů, a to:

2,3- 2,4- 2,5- 2,6-

3,4- 3,5-dichlortoluen

Dichlorvinylether, $CHCl : CCl . OC_2H_5$, vzniká účinkem hydroxydu sodného, vápna a alkoholu na trichlorethylen. Je velmi reaktivní kapalinou.

Dichogamie, nestejný vývin tyčinek a blizen, čímž jest usnadněno opýlení prostřednictvím hmyzu. Jinak nastává autogamie, opýlení mezi tyčinkami a bliznami téhož květu.

Dichogamní, rostliny s obojakými květy, kde pohlavní orgány nesoučasně dozrávají (Dichogamie, ↷ opylení).

Dichord (řec.), hudební přístroj dvoustrunný, oblíbený ve starém věku u Řeků, Asyřanů a Egypťanů.

Dichotomie, 1. rozpůlení; — 2. v astronomii 1. a 3. čtvrt luny, kdy průměrem jejím jest mez světla a stínu; — 3. v biologii název pro dělení organismů ve dvě části; — 4. dělení honoráře mezi dvěma lékaři (Lékařskou komorou zakázané); — 5. (v botanice), název pro vidličnaté větvení rostlinné osy; všeobecně rozšířeno u nižších tajnosnubných rostlin (zvláště u Lycopodiaceí), výjimečně se vyskytuje u jevnosnubných.

Dichroismus (trichroismus, též pleochroismus, řecky), vlastnost některých minerálů (krystalických) jako na př. turmalínu, peninu a dichroitu, že světelný paprsek tam přišlý rozkládají na několik částí, z nichž každá má jiný směr a barvu. Tak na př. při minerálech soustavy čtverečné a šesterečné rozkládá se paprsek na čtyři části (čtyři barvy). Krystalické tvary soustavy rhombické, jednoklonné a trojklonné rozkládají paprsek podle tří optických os (trichroismus). Chceme-li rozložit paprsek dvěma směry, užijeme Haidingerovy dichroskopické lupy (dichroskop). Jest to hranol vápence, přeříznutý a slepený kanadským balsámem.

Dichroman draselný, ↷ správně dvojchroman draselný.

Dichromasie, společný název pro různé formy barvosleposti. Barvoslepým se jeví všechny barvy tak, že rozeznávají asi dvě barvy. Tak na př. někteří znají jen barvu zelenou a fialovou.

Dichroskop, Haidingerova lupa. ↷ Dichroismus.

Dichtl Alois (* 1882), prof. v Třebíči na Mor. Napsal četné popul. články přírodopisné. Sp.: Oekologie živočišná.

Dii (di, lat.) bohové; D. maiorum gentium, vyšší bohové, vynikající; D. minorum gentium, nižší bohové, bezvýznamní; Diis manibus sacrum (D. M. S.) na náhrobních nápisech: Zasvěceno bohům podsvětí.

Diiambus (řec., dvojitý iamb), verš, skládající se ze dvou iambů.

Dijev Michajl Jakovlevič (1794—1866), pravosl. kněz a ruský spisovatel sboru histor. a archeolog. Sp.: Slovar pisatělej kostromskoj guberniji, Istoria novgor. vladyk a j. Spolupracovník Filareta Gumilevského, Sněgirova, A. N. Muravěva a j.

Dijodoform, tetrajodethylen, jodethylen, $J_2=C=C=J_2$, vyrábí se z acetylidu stříbra C_2Ag_2, který se nejprve působením jodu přemění na acetylendijodid, který pak dalším působením jodu v roztoku sirouhlíku mění se na dijodoform C_2J_4. Jsou to žluté, slabě páchnoucí jehličky, ve vodě nerozpustné, špatně rozpustné v alkoholu a eteru, dobře rozpustné v chloroformu. Bod tání 187° C, spec. váha 2.983 při 20° C. Uchovává se chráněn před světlem. Používá se v lékařství stejně jako jodoform.

Dijodparasulfonová kyselina, ☞ sozojodolová kyselina.

Dijodthymol, $C_{20}H_{26}O_2J_2$, vyrábí se srážením roztoku jodu v jodidu draselném rzotokem thymolu ve vodě s přídavkev vody. Jest to hnědý prášek, sloužící jako antiseptický prostředek podobně íako jodoform. Podobné složení má v Německu vyráběný aristol, používaný stejně jako jodoform hlavně v Unii a Belgii.

Dijon, hl. m. Burgundska (78 580 ob.), známé svými gastronom. veletrhy, jež utvrdily starou pověst města D. jako „capitole gastronomique de la France". Město vyniká bohatými a významnými památkami stavitelskými. Tak krytba katedrály sv. Benigna, bývalý vévodský palác, nyní radnice města D., přestavěný v 18. stol. podle slohu versaillského, který zachoval si v některých částech původní charakter 14. stol., chrám sv. Michala, jehož průčelí renesanční působí mohutným dojmem a divně konstrastuje s gotickým slohem. Zvláštní druh gotiky, gotika burgundská, vytvořila skvost architektury, jímž je chrám Notre Dame de Dijon. Kromě toho vyniká D. též bohatstvím památek středověkého sochařství. Burgundská škola sochařská, kterou založil Claus Sluyter, zanechala D. mistrovská díla (na př. nádherné náhrobky dvou vévodů burgundských). Jako výtvarnými umělci, tak může se pochlubiti D. znamenitými muži i v jiných odvětvích. Tak hlasatel křížových výprav, sv. Bernard, Rameau, přední hud. skladatel 18. stol., Bossuet, kterého Francouzi pokládají za nejlepšího svého prosaika, inž. A. G. Eiffel, konstruktér monumentální Eiffelovy věže v Paříži a j., narodili se v jeho zdech.

Dika chléb, čokoládovitá, těstovitá látka, která se vyrábí ze semen někt. rostlin (Irvingia, Fegimaura a Pentaclethra) na africkém pobřeží a slouží domorodcům za potravu. Obsahuje 80% tuku (adika), jehož se používá k výrobě mýdel, pomád a jako náhražky za kakaový tuk.

Dikaiarchos, řecký filosof a spisovatel z Messany na Sicilii, žák Aristotelův, přítel Theofrastův; žil kol 320 př. Kr. na Peloponesu. Zabýval se zeměpisem, stanovil výšky hor, navrhl mapu země a Řecka. Napsal velké dílo o Řecku, ve kterém si kromě poměrů zeměvědných všímá i lidových zvyků a svérázů. Připisovala se mu i iambická báseň o Řecku (zachováno asi 150 veršů), ale je dokázáno, že autorem jest Dionysios, syn Kallifonův. Fragmenty Dikaiarchových spisů vydal Fuhr 1841.

Dikast Jiří (1560—1630), kněz podobojí a spisovatel. Dosáhl v Lipsku magisterské hodnosti a působil jako kněz v Lomnici n. Pop., Jičíně, Prostějově a konečně v Praze, nejdříve u sv. Štěpána, pozd. v Týně. Administrátor konsistoře podobojí od r. 1619 a jako takový korunoval Friedricha Falckého českým králem. Po r. 1621 odešel z Čech do Žitavy, kdež i zemřel. Hlavním jeho dílem byla dvousvazková Postilla (1612).

Dikasterium, u starých Řeků hrdelní soud. Do r. 1866 v Řecku sbor soudců, rozhodujících jen na žádost soudu neb soukr. osob, bez místně ohranič. příslušnosti. V Uhrách apelační soud z rozsudků komitátů.

Dikatopter (řec.), t. zv. camera lucida, přístroj, skládající se ze dvou nakloněných zrcadel, z nichž jedno jest pásované, mezi pásy však průhledné.

Dikce (lat.), způsob vyjadřování, řeč.

Diké (řec., spravedlnost), jedna z Hór, spolusedící se svým otcem Diem, jemuž ohlašuje všecky zločiny a zvláště nespravedlivé rozsudky. Též sama pronásleduje zločince. Později byla stotožňována s Astreou a uctívána jako odměnitelka dobra.

Diketony, sloučeniny se dvěma skupinami —CO—. Dělí se na α-diketony 1,2 se skupinou —CO . CO—, β-diketony 1,3 se skupinou $CO . CH_2 . CO$ a γ-diketony 1,4 se skupinou $CO . CH_2 . CH_2 . CO$ atd. α-diketony jsou žluté kapaliny ostrého chinonovitého zápachu. Reagují s hydroxylaminem i fenylhydrazinem, poskytujíce monooximy až dioximy, př. hydrazon. β-diketony dávají s hydroxydy nebo přímo se solemi některých kovů kovové deriváty. γ-diketony nedávají derivátů

kovových, ale reagují s hydroxylaminem nebo fenylhydrazinem podobné sloučeniny jako α-diketony. Příkladem diketonů jsou: Diacetyl $CH_3 . CO . CO . CH_3$, Acetylaceton $CH_3 . CO . CH_2 . CO . CH_3$, Acetonylaceton

$CH_3 . CO . CH_2 . CH_2 . CO . CH_3$.

Dikóa, město v Africe, náležející od roku 1919 francouzské Nigerii, vojenská stanice a důležité obch. středisko, jižně od jez. Čadského, 305 m n. m.; bylo po mnoho let residencí králů Bornu a má nyní 15.000 ob.

Dikobraz, ↘ Hystrichidae.

Dikodeín, uměle připravený derivát kodeinu o poměrně malé jedovatosti, slouží jako uklidňující prostředek a proti kašli.

Dikolon (řec.), strofa, skládající se ze dvou rozměrů verše; dvojčlenná věta.

Dikový tuk (máslo) vyrábí se vyvářením ze semen irvingie gabunské (Irvingia gabonensis), která se daří v tropické západní Africe. Tato semena obsahují 60—65% tuku, který se oddělí lisováním. Čerstvý tuk jest bílý, příjemné chuti a nasládlé vůně. Podobá se poněkud máslu kakaovému a také se někdy podobně používá. Také se z něho vyrábějí svíčky a mýdla.

Dikrotismus (řec.), dvojitý úder; dikrotický tep, dvojitý tep.

Diktafon, druh diktovacího stroje.

Diktando, starší název pro diktát, kdy žáci mají přesně psáti, co jim učitel předříkává.

Diktát, ↘ diktando.

Diktátor (lat.), mimořádný úřad řím. republiky, zřiz. v době nebezpečí na 6 měsíců s plnou mocí bez veškeré zodpovědnosti. D. býval, uznal-li nutnost toho senát, jmenován jedním z konsulů. Zástupcem jeho býval magister equitum. Prvním plebejským d. byl r. 356 C. Marcius Rutilus. Poslední diktátoři byli v l. 216 a 202. Sulla, Caesar, Antonius byli již samovládci. V moderním státě značí d. všemocného státníka, vládnoucího bez parlamentní kontroly (Lenin, Stalin, Primo de Rivera).

Diktátorský, přísný, velitelský.

Diktatura, veškerá vlád. moc v rukou diktátorových; d., název pro řízení protokolní při starém říšském komorním soudě; u německého spolkového sněmu úřední sdělování podání, protokolů atd.

Diktatura proletariátu, vykonávání stát. moci dělnick. třídou; není zde parlamentu: dělníci, jako jediná třída obyvatelstva s politickými právy, jsou zastoupeni t. zv. radami (↘ republika rad). D. prolet. jest útvarem vládním v sovětských republikách ruských a trvala v Německu od listopadu 1918 až do sejití se Národního Shromáždění. Výraz d. proletariátu nalézá se u Karla Marxe a pak stal se heslem komunistických stran všech zemí světa.

Diktovací stroje, fonografy k obchodním účelům. Příjem hlasu slyší písař při otáčení válce a ihned zapisuje. Tím se ušetří stenograf; mimo to může vedoucí závodu diktovati, aniž potřebuje přítomnost personálu. D. stroj uvádí se v pohyb elektromotorem; válce mohou býti uhlazeny 30 až 40krát a po každém uhlazení jsou opět upotřebitelné; ↘ mluvicí stroje.

Diktovati (lat.), předříkávati něco, co má býti napsáno; poroučeti.

Diktys z Gnóssa na Krétě, druh Idomeneův v Trojánské válce a skladatel kroniky této války. Tato kronika byla prý napsána ve foiničtině na palmových listech, které byly uloženy v kovové schráně v D. hrobě. Za Nerona byl prý svitek při otevření hrobu nalezen a císař rozkázal přeložiti dílo do řečtiny. Jakožto latinský překlad tohoto řeckého překladu — o jeho existenci se však pochybuje — koloval spis Dictys Cretensis Ephemeris belli Trojani, za jehož autora se však pokládá jistý Quintus Septimius ve 4. stol. po Kr. Tento spis byl podkladem téměř ke všem středověkým letopisům trojánským. Nově spis vydali Dederich a Meister.

Dikyan, $N{\equiv}C . C{\equiv}N$, tvoří se ze štovanu amonného nebo oxamidu působením chloridu fosforečného nebo rozkladem některých kyanidů nebo rhodanidů. Jest to bezbarvý, prudce jedovatý plyn, hořkomandlového zápachu, který lze snadno zkapalniti na bezbarvou kapalinu, vroucí při —20·5° C. Ve vodě a éteru se rozpouští v nepatrném množství, léne v lihu a led. kyselině octové. Na vzduchu zapálen shoří plamenem růžověfialovým na dusík a kysličník uhličitý. Některé kovy jeho působením přecházejí přímo v příslušné kyanidy. Jeho polymerem jest parakyan $(CN)_n$, hnědočerná hmota, která zahříváním při 860° C za nepřístupu vzduchu opět se štěpí v dikyan.

Dikyrij (řec.), ruční svícen pro dvě svíce, jež symbolisují božství a lidství Kristovo; používá ho s trikyrijem archijerej (biskup) v pravoslavné církvi při bohoslužbě k žehnání lidu.

Dil., zkratka na receptech, zn. dilutus (zředěný), na rozdíl od conc. (koncentrovaný).

Díl, část celku, ↘ zlomek.

Dilatabilis (lat.), roztažitelný. Litterae dilatabiles, v hebrejské abecedě do šíře roztažená písmena k vyplnění linek.

Dilatace (lat.), umělé rozšíření: 1. ústí dělohy a děložního krčku, aby se umožnil pohodlný přístup do děložní dutiny za účely therapeutickými a diagnostickými. Nekrvavý postup jest: bobtnavé prostředky (laminaria, kovové rozšiřující přístroje); krvavý: proříznutí nožíkem nebo nůžkami. V porodnictví používá se dilatace děložního krčku buď proříznutím, nebo vložením gumového balonku, naplněného vodou, do dělohy; 2. močové roury, jest nutné (na př. u kapavky), když se utvořilo stroupkovité stažení roury, jež zabraňuje močení. D. provádí se umělým vkládáním sond, jež jsou postupně širší a širší. D. označují se různé chorobné stavy, jmenovitě: d. tepen nebo žil; d. srdce, ↗ rozšíření srdce; d. konečníkových žil, ↗ haemorrhoidy. O d. panenky ↗ onemocnění iridy. — Ve fysice značí prodloužení elasticky roztaženého tělesa; ↗ elasticita.

Dilatační ústrojí, ↗ mosty železniční.

Dilatatores (lat., „roztahovači"), opak stahovacích svalů.

Dilatatorium (lat., dilatátor), chirurgický přístroj ku provedení násilné dilatace.

Dilatometr, přístroj k určování obsahu alkoholu v kapalině. Zařízení k měření malých změn krychlového obsahu na tělesech pevných, kapalných a plynných (↗ roztažitelnost).

Dilaver-paša († 1622), rodilý Chorvat, od r. 1621 velký vezír a důvěrník sultána Osmana II. Zavražděn janičáry společně se svým vladařem po nezdařené výpravě do Polska. Poeticky zpracoval jeho osud Gundulić ve svém Osmanu.

Dílce, o. v Č., okr. Jičín, 147 č. ob.

Dílčí dlužní úpis, ↗ obligace.

Dílčí domy, dnes již neexistující, byly domy, rozdělené na skutečné díly, které tvořily samostatné, zaknihované, tedy právní jednotky. Byly zakázány zákonem z 30. března 1879, č. 50, a zák. asanačním z r. 1893.

Dílčí žaloby, mají za předmět rozloučení společenství majetkového. Právo římské znalo: 1. actio familiae erciscundae, t. j. žaloba směřující na rozloučení dědictví mezi spoludědice; 2. actio communi dividundo, pro všechny jiné případy společenství vlastnického, a 3. actio finium regundorum, směřující k rozdělení sporné části pozemku. — § 830 o. z. stanoví, že každý podílník jest oprávněn naléhati na vyúčtování a na rozdělení výnosu. O mezích platí §§ 850—853 o. z. — Dělba u společností obchodních ↗ Likvidace.

Dílec, část pozemku, záhon, ale také pozemek, z něhož se statek skládá. ↗ parcela.

Dílec dělostřelecký (Strich, le millième, grade), míra užívaná v dělostřelectvu místo obloukových stupňů, aby bylo lze míry obloukové snadno převádět na délkové a naopak. Za tím účelem se dělí kruh na 6400 dílců (místo 6283, jež by dal vzorec $2\pi r$ při r = 1000 m), takže 1 dílec je přibližně délka oblouku 1 m na 1000 m vzdálenosti; 1^0 = 17·77, přibližně 18 dílců; 1 dílec přibližně 3½′ (v jiných zemích mají rozdělení jiné).

Dílec kompasový (Kompasstrich, quart, point) je $^1/_{32}$ obvodu kompasové růžice čili 11¼° a rovná se 200 dílcům dělostřeleckým. Zaveden k tomu účelu, aby bylo lze kvadrant obzoru (= 90°) děliti dvěma a čtyřmi (↗ kompas).

Dílek Daniel, malíř v Praze ok. r. 1598.

Dilemma (řec.), závěr po dvojstranném prvním soudu. Na př. 1. soud: kdyby bylo A, bylo by buď B, neb C. 2. soud: Není ani B, ani C. Závěr: Není tedy ani A. Obsahuje-li 1. soud ještě více možností, mluví se o trilemma neb polylemma. Obecně nazývá se d. také obtížná posice, v níž se kdo nalézá před volbou mezi dvěma nepříjemnými případy.

Diletant, výraz pro toho, kdo má zájem v některém odboru vědy neb umění, ale zaměstnává se tím pouze pro svoji zálibu, nikoliv však pro životní povolání. Diletanti divadelní měli v našem národě velký význam výchovný. ↗ divadelní ochotníci.

Diligence (franc., diližans), píle, horlivost, rychlost. Druh spěšné pošty.

Diligentia (lat.), píle, pečlivost, v právní terminologii žádaná míra pečlivosti v právním styku, jejíž nešetření se pokládá za nedbalost. D. quam suis, péče, již obyčejně zachováváme v obstarávání vlastních záležitostí.

Dillenia L., rod č. Dilleniaceae, stromy a keře s velkými ledvinitými listy a velkými, krásnými květy; poskytuje jedlé, nakyslé plody; 25 tropických druhů. D. elliptica Thunb. na Celebesu a sousedních ostrovech, D. indica L. (D. speciosa Thunb.) s bílými květy a D. serrata Thunb. na Indických ostrovech s plody podobnými pomerančům.

Dilleniaceae, čeleď řádu Guttiferales, stromy, liany, keře, zřídka byliny se střídavými nebo vstřícnými, jednoduchými listy a obojakými květy; plod to-

bolka, bobule, zřídka nažka. Zvláště v Australii. Důležitý rod Dillenia (→).

Dillinger Petr (* 17. IX. 1899 v Č. Dubě), český malíř a grafik, profesor školy umѐl. řemesel v Brně. Absolvoval Uměl. prům. školu a Akademii umění v Praze u prof. M. Pirnera a M. Švabinského. Náměty k dřevorytům a leptům volí rád z prostředí prostých lidí a z Prahy. Stylově má jeho linie empirovou jednoduchost, semknutost a čistotu. Jako malíř je krajinářem a zachycuje rušné dění mlčelivého života přírody. Je činným v oboru knižní výzdoby (u F. Topiče a Kvasničky-Hampla). Je členem spolku grafiků Hollar.

Dillmann Christian Fr. Aug. (1823—1894), něm. orientalista, prof. univ. berlínské. Nejlepší znalec ethiopštiny své doby. Sp.: Grammatik der aeth. Sprache (1857), Lexicon linguae aethiopicae (1865), Chrestomathia aethiop. (1866).

Dilok (Dílek), o. na Podkarpat. Rusi, okr. Iršava, 440 ob. (414 r.).

Dilolo, jezero ve vých. Angole (jižní Střed. Afrika), 1150 m n. m., 8—13 km dlouhé, 4—5 km široké, jest obklopeno bahnisky, jež se odvodňují do Kassai a do Zambezi.

Dillon John (1851—1927), irský politik, povol. lékař. R. 1880 zvolen do angl. sněmovny, kdež bojoval pod Parnellem pro homerule. Byl několikráte vězněn. Po spojení irské frakce v parlamentě podporoval politiku Redmondovu, roku 1918 ale při volbách propadl proti sinnfeinistům.

Dilthey Vilém (1833—1911), něm. filosof. Jeho historické práce, roztroušené v mnoha pojednáních, zabývají se dějinami vývoje filosofie. Jako systematik jest D. zakladatelem poznávací teorie duševních věd, již rozvedl v akademických pojednáních, a to v nejdůležitějším spise: Der Aufbau der geschichtlichen Methode in den Geisteswissenschaften. Podle něho tvoří systémy filosofie tyto typy: materialismus—positivismus (Demokrit, Epikur, Comte, Avenarius), objektivní idealismus (Stoa, Leibniz, Goethe, Hegel) a idealismus svobody (Platon, Kant, Fichte). Není však možno trvale se rozhodnouti pro jeden z nich. Úkolem filosofie není už utvořit systém, nýbrž pochopit systémy v jejich psychologické nezbytnosti a podmíněnosti. Jeho dopisy s hrabětem Pavlem z Yorku vydal S. von der Schulenburg 1923.

Dillucida intervalla (lat.), světlé okamžiky, vyskytující se někdy u šílenců.

Dílo (v hornictví, něm. Betrieb, franc. travail, polsky działo), práce, kterou konají při dolování horníci.

Dílo (ve včelařství), souhrn plástů, → včelařství.

Diluendo (ital.), označení v hudebním přednesu: doznívající, umlkající.

Diluvianismus, učení, že tvoření vrstev na zeměkouli bylo způsobeno jednou nebo více povodněmi. Diluvianisty (stoupenci d.) byli Burnet († 1715) a Wibston († 1752), jakož i A. G. Werner. → geologie.

Diluvium (také pleistocén, quartér, stará naplavenina), geologické utváření, z něhož sestává úrodná půda mnohých nížin a náhorních rovin, také období, v kterém toto vzniklo. Rozhraničení diluvia jest často nesnadné jak k dřívějším třetihorám, tak k pozdějšímu alluviu. Diluviální nánosy sestávají totiž, jako v třetihorách a v alluviu, z písku, štěrku, jílu a hlíny. → geolog. formace.

Díly světa, pevná půda na zeměkouli dělí se na šest světadílů (Evropu, Asii, Afriku, Ameriku, Australii a Antarktické země), z nichž ve starověku byly známy jen první tři. Hranici tvořil ve starověku Tanais (Don) mezi Evropou a Asií, Nil mezi Asií a Afrikou (teprve později Rudé moře). Ural tvoří hranici mezi Evropou a Asií teprve od r. 1730. Amerika byla až do 2. pol. 16. st. pokládána za část Asie (myslilo se, že na severu obě země spolu souvisí). Australie je uznána až v 18. st. a Antarktika až ve 20. st. za zvláštní světadíl. — Morfologicky je Evropa polov. Asie, pročež Ed. Suess oba světadíly pokládal za jediný světadíl, Eurasii. Naopak zase, sev. Amerika a již. Amerika souvisí spolu morfologicky méně než Afrika s Eurasií. Podle E. Banse jest 15 světadílů: Evropa, Velká Sibiř (s Ruskem), Orient, Nigrie (Afrika j. od Sahary), Indie, Mongolie, v. Asie, Velká Austr., Andina (j.-z. Am.), v. Am., j. Am., stř. Am., s. Am., Kordillerie (s.-z. Am.), Arktis, Antarktis. — Pevná půda zemská činí pouze 149 mil. km² (29%), moře 361 mil. km² (71%). Největším zemědílem jest Asie (44 mil. km² s 900 mil. ob.), nejmenším Antarktické země (12 až 17 mil. km² s 2000 ob.).

Dim., zkratka na lékař. receptech, zn. dimidium, polovice.

Dim (diminuendo), v hudbě, síla tónů ubývá, >.

Dimbovica (Dumbovica), rum. řeka ve Valašsku. Pramení v Karpatech, teče kol Bukurešti a vlévá se do Ardiše. 225 km dlouhá.

Dimburk, o. na Slov., okr. Malacky, 914 ob. (902 č.).

Dime (angl.), stříbrná mince v USA. = 10 centů, od r. 1853 mince drobná. Od r. 1873 váží 2½ g.

Dimense, rozměr (z lat.), základní pojem geometrie. „Prostor má 3 rozměry" znamená, že u prostorových útvarů rozeznáváme tři hlavní směry (délku, šířku a výšku). Myslíme-li si útvar mající jen délku a šířku, avšak žádnou výšku, dospíváme k plochám, jež jsou dvojrozměrné. Od dvojrozměrných ploch dospíváme k jednorozměrným křivkám, majícím jen délku. Zkracujeme-li křivku bez omezení, dospíváme k bodu, jenž je bezrozměrný a nazývá se geometrickým útvarem nulrozměrným. Pojem rozměrů stává se zřetelnějším a názornějším v analytické geometrii (↷). Tam je potřeba k určení bodu na křivce jednoho, na ploše dvou, v prostoru tří údajů (souřadnic). Obráceně lze početní úvahy o soustavách 1, 2 nebo 3 čísel geometricky znázorniti v oboru příslušného rozměru. Pro jednoznačnost a jednoduchost vyjádření mluví se o prostoru 1-, 2- nebo 3rozměrném, pracuje-li se se soustavami 1, 2 nebo 3 čísel. Stav plynu je na př. známý (určený), je-li dán jeho tlak a teplota; lze tedy stav plynu znázorniti bodem roviny, t. zv. stavové roviny; stavovou změnu plynu lze znázorniti křivkou v rovině (v dvojrozměrném prostoru). Některé pojmy jsou charakterisovány více než třemi čísly. Pohybový stav a poloha hmotného bodu je na př. určena šesti údaji. Říkáme pak, že těmito šesti údaji je určen bod v šestirozměrném prostoru, který si ovšem nemůžeme názorně představiti. Úplné zobecnění těchto úvah vedlo k zavedení prostoru libovolného rozměru (prostor n-rozměrný).

Dimerli, dřívější rumun. míra obilí, místně rozdílná, asi 20 l.

Dimessy (it., pokorná, ponížená), kongregace šlechtic. žen v Benátsku, založ. Dianirou Valmarani; zanikla po pádu rep. benátské.

Dimeter, v metrice verš. forma, ve které se spojují trochejská, jambická a daktylská dipodia v jeden celek, zvaný kólon ↷.

Dimethylamin $(CH_3)_2NH$, jest za obyčejné teploty plynný (bod tání —96·0° C, bod voru 7·4° C). Vyrábí se zahříváním alkoholu methylnatého se salmiakem a chloridem zinečnatým na teplotu asi 300° C. Slouží na výrobu barviv a léčiv.

Dimethylaminoazobenzen (para), $C_6H_5 . N = N . C_6H_4N(CH_3)_2$ žluť na máslo, azové barvivo sloužící k barvení margarinu, másla a také uměl. hedvábí acetátového. Krystaluje v zlatožlutých šupinkách, tajících při 117° C. Působením kyseliny sírové přechází v sulfokyselinu, t. zv. methyloranž.

Dimethylanilin, $C_6H_5N(CH_3)_2$, vyrábí se zahříváním anilinu, methylalkoholu a kyseliny sírové na 215° C v autoklavu. Po schladnutí vedou se vytvořené plyny nejprve chladičem, kde se kondensuje methylalkohol, a pak do kyseliny sírové, kde se zachytí vytvořený methyléter v podobě dimethylsulfátu. Do autoklavu přidá se 30% roztok hydroxydu sodného a dále zahříváme po 5 hod. as na 170° C. Vytvořený dimethylanilin přeženeme pak vodní parou a z roztoku vysolíme přidáním kuchyňské soli. Jest to bezbarvá olejovitá kapalina, tuhnoucí při 1·67° C, o bodu varu 193·5° C a spec. váhy 0·956 při 20° C. Při stanovení čistoty jest důležito stanoviti bod varu a chování se při smíšení s anhydridem octovým. Čistý dimethylanilin se při smíšení ochladí, kdežto je-li znečištěn monomethylanilinem nebo anilinem, se značně zahřeje. Používá se ho hlavně při výrobě některých anilinových barviv (methylová violeť, krystalová violeť, malachitová zeleň atd.).

Dimethylarsinová kyselina, kakodylová kyselina, $(CH_3)_2AsO . OH$, organická sloučenina arsenu. Vyrábí se z alkylarsinu (kakodyloxydu ↷), oxydací kysličníkem trufnatým. Tvoří bezbarvé krystaly, tající při 200° C. Tvoří četné prudce jedovaté soli, používané v lékařství.

Dimethylbenzen (dimethylbenzol), ↷ xylol.

Dimethylfenoly, xylenoly, $(CH_3)_2C_6H_3 . OH$. Jest celkem známo 6 různých isomérů, a to:

	bod tání	bod varu
2,3-dimethylfenol	75° C	218° C
2,4 „	26° C	211·5° C
2,5 „	74·5° C	211·5° C
2,6 „	49° C	212° C
3,4 „	65° C	225·1° C
3,5 „	68° C	219·5° C

Získávají se podobně jako fenoly a kresoly z dehtu kamenouhelného. Používá se jich v 5—10% roztoku k desinfekci. Jsou mnohem účinnější, nežli fenol (kyselina karbolová). Slouží též k výrobě desinfekčních mýdel a k hubení hmyzu.

Dimethylglyoxin, dimethyldioxin, Čugajevovo činidlo, $C_4H_8N_2O_2$,

$$CH_3—C = N—OH$$
$$CH_3—C = N—OH$$

vyrábí se z alkalického roztoku octanu methylnatého působením dusitanu sodného a kyseliny sírové za chlazení a přidáním hydroxylaminchlorhydrátu k vy-

tvořené sloučenině. Zneutralisováním roztoku sodou vyloučí se krystalická ssedlina dimethylglyoxinu, která se vysuší a zváží. Tvoří lesklé krystalky, tající při 246° C, snadno rozpustné v alkoholu a éteru. Slouží k poznávání sloučenin železnatých (lze dokázati přítomnost 0.000,000.006 g železa v 1 cm roztoku). Ještě větší důležitost má při určování niklu a pro jeho dělení od kobaltu. Působením alkoholického roztoku dimethylglyoxinu na roztok nikl obsahující vzniká šarlatově červená ssedlina. Tohoto způsobu používá se jak ke kvalitativnímu, tak i ke kvantitativnímu určování niklu.

Dimethylketon, $CH_3 . CO . CH_3$, ↗ aceton.

Dimethylsulfát $(CH_3)_2SO_4$, vyrábí se z kyseliny methylsírové, připravené z kyslič. sírového a bezvod. methylalkoholu destilací ve vakuu nebo destilací směsi kyseliny chlorosulfonové s methylalkoholem. Bezbarvá, s vodou se nemísící olejovitá kapalina příjemného zápachu a chuti, jedovatá, tající při —31·8° C, b. v. 188·8° C, spec. váha 1.333. Působí silně jak na kůži, tak i na dýchací orgány; proto musí se s ní zacházeti velmi opatrně. Používá se hlavně k vpravování methylových skupin (methylací) sloučenin mastných a aromatických.

Diminuce (lat.), zmenšení; v hudbě: uvedení tématu v kratších notových hodnotách; v mensurální hudbě: změna tempa, vyznačená kolmou čárkou tempovým znaménkem (↗ alla breve) nebo čárkou přes číslici 2 nebo 3 při taktovém znaménku.

Diminuendo (ital., zkratka dim.), hudební označení, j. decrescendo: zeslabovati přednes, názorně vyjádřeno znaménkem >.

Diminutivum, zdrobnělina, zdrobnělé slovo.

Dimise (↗ demise, lat.), propuštění, odchod (úředníka); mírnější forma vyloučení (exkluse) ze student. svazů. Podat demisi, zažádat za propuštění, poděkovat se.

Dimissoriale (lat.), propouštěcí dekret, v círk. právu vystavené povolení snoubencům, že se mohou dát oddat na jiném, než příslušném místě.

Dimitrij Alexandrovič (1250—1294), údělný kníže perejaslavský. Bojoval se střídavým štěstím se svým bratrem Ondřejem o Novgorod. V boji nakonec zvítězil.

Dimitrij Ivanovič Donský (1359—89), velkokníže moskevský, porazil knížete rjazaňského a tverského, Tatary na Kulikovském poli (1380). Velmi dobrý vládce.

Dimitrij Ivanovič (1583—91), ruský následník trůnu, nejmladší syn Ivana IV., Smrt jeho je velmi záhadná, má se za to, že v záchvatu prořízl si hrdlo. To mělo za následek objevení se četných Lži-Dimitrijů, kteří se vydávali za careviče a rozněcovali vzbouření. Poslední byl přemožen 1655. Současníci věřili, že vrahem jest Boris Godunov, proti kterému se Lži-D. obraceli. Nejdůležitější byli: Řehoř Otrepev, Ivan Bolotnikov, diakon Isidor; poslední Lži-D. byl podporován polským Ladislavem IV., ale jeho akce se nezdařila a skončil na popravišti 1655.

Dimitrij Konstantinovič (1359—1389), velkokníže suzdalsko-nižegorodský.

Dimitrij Michajlovič (1299—1325), velkokníže tverský. Bojoval s moskevským Jiřím Danilovičem, kterého zabil před tváří tatarského chána, jenž byl pozván jako rozhodčí. D. M. byl za svůj čin od chána popraven.

Dimitrij Michajlovič Bobrok, kníže volyňský, bojoval statečně v bitvě na Kulikovském poli.

Dimitrij Muretov (1806—1883), ruský pravoslavný teolog a spisovatel, arcibiskup chersonský a tauridský.

Dimitrij Rostovskij (1651—1709), metropolita rostovský, pravoslavný světec (od 1757) a náboženský spisovatel.

Dimitrij Sečenov (1709—1767), metropolita novgorodský. Napsal: Lětopisy rus. literatury i drevnosti (1859).

Dimitrij Tolmač, tvůrce ruského překladu bible v 1. pol. 16. st.

Dimitrije I. (1846—1930), patriarcha srbské církve pravoslavné. R. 1884 biskup nišské diecése. Za krále Alexandra Obrenoviće odešel do ciziny a žil v Paříži. R. 1894 se vrátil zpět a zvolen roku 1898 biskupem šabackým, r. 1905 metropolitou. Ve válce světové odešel se srbskou armádou a žil na Korfu; po svém návratu zvolen patriarchou srbské církve pravoslavné.

Dimitrijević Branko, Dr. (* 1876), soudní úředník, pak profesor nár. hospodářství na záhřeb. universitě; národohosp. a právnický spisovatel, osvědčený pracovník v různých hosp. a finančně-polit. komisích.

Dimitrijević Dragutin, zv. Apis (1877—1917), pluk. srbský; účastnil se již jako mladý důstojník spiknutí proti králi Alexandrovi a královně Draze, 1911 založil tajnou společnost Ujedinjenje ili smrt (Sjednocení neb smrt), zvané též Crna Ruka (↗), v němž vystupoval pod

jménem Apis. Za světové války byl pomocníkem náčelníka štábu 3. armády; jsa nespokojen s politickým vedením války, organisoval r. 1916 na Solunské frontě státní převrat, při němž měl býti proveden atentát na následníka Alexandra, zatčen však, postaven před vojenský soud a spolu s maj. Vukovićem a Malobabičem zastřelen (14. VI. 1917).

Dimitrijević Dragutin (Uča) (1865—1921), srbský generál, velitel veškerého četnictva, prodělal všechny války a byl r. 1918 velitelem slavné šumadijské divise.

Dimitrijević Dušan (vojvoda Dule) (* 1882), advokát, právník a srbský politik. Již jako student zúčastnil se hnutí proti Obrenovićům, spoluzakládal list Oslobodjenje, r. 1905 mezi prvními šel jako „četnik" (člen odbojné čety) do tur. krajů a vyznamenal se ve všech srbsk. válkách. Byl šéfem repar. komise v Paříži; 1923 zvolen poslancem. Odbor. práce uveř. v Archivu za Pravdu i Društvene Nauke.

Dimitrijević Jelena (* 1862), srbská básnířka a romanciérka. Napsala mnoho veršů a řadu povídek, románů a cestopisů. Hl. práce: Nove, Fati-Sultan, Djul-Marikina prikažnja, Amerikanka, Pisma iz Niša, Pisma iz Soluna, U Novom Svetu a j.

Dimitrijević Stevan (* 1866), historiograf srbské církve a prof. bohosl. fakulty v Bělehradě. Za své dřív. činnosti v již. Srbsku věnoval ohromné dary Narodní bibliotece a museu bělehrad. Psal články bohoslovné v časop., ale hlavní práce jsou z historiografie srb. církve, najmě o patriarchii prečské.

Dimitrijević Živojin (1871—1925), vynikající srbský stroj. inženýr, odb. spis. a organisátor. Pracoval hlavně v minist. války, psal odborná pojednání i učebnice a články. Hl. dílo je Gradja za srpski tehnički rečnik (asi 16.000 slov). — Uplatnil se též při reorganisaci srbského vojska na Korfu.

Dimitrov, pop Emanuil (* 1887), bulh. lyrik, člen bulh. moderny, v níž se marně chtěl uplatniti nezdařenými pokusy povídkovými a chatrnou románovou skladbou Před bouří (1921). Jeho přirozené nadání je v intimní melancholické lyrice, která se nevyznačuje zvlášť uměleckou formou, ale vyniká bohatstvím obrazů a myšlenek, vyjádřených v krátkých, často úryvkovitých verších. V líčení přírody, v kreslení citových záchvěvů, v exotičnosti prostředí, v zachycování legendárních i vzdálených dějů, cítíme zřejmý ohlas pilného čtení svět. autorů. Em. p. Dimitrov po prvé vystoupil v r. 1906 sbírkou veršů a od té doby vydal několik sbírek dalších: Sen lásky (1912), Písně (1914), Večerní přeludy (1920), Život a sen (1921), Idylly (1922), Verše a písně (výbor z r. 1921) a j. Jeho smysl pro pozorování přírody vynesl půvabnou knížečku pro děti Petrklíče, v umělecké výpravě malíře P. Georgieva.

Dimitz Augustin (1827—1866), něm. historik krajinský, autor díla Geschichte Krains (1874—76).

Dimmer Václav Josef (1816—1866), syn obchodníka v Praze; převzal a zdědil knihkupectví B. Ehrlicha 1853 v Praze.

Dimorfismus (řec.): 1. v zoologii, dvojtvárnost jedinců téhož druhu. Nejčastěji se vyskytuje d. pohlavní, kdy

a) b) c)

Phanaeus festivus:
a), b) sameček, c) samička.

samec se liší od samičky velikostí, tvarem a zbarvením těla nebo jedno pohlaví jest opatřeno orgány, které chybí druhému (parohy). D. jedinců téhož pohlaví nalézáme na př. u samiček některých druhů hmyzu blanokřídlého (Hymenoptera, včely, mravenci), neb u samců termitů, jež se liší velikostí a tvarem těla. Při d. sezonním mění se tvar u obou pohlaví během roční doby (zbarvení srsti, peří) nebo jedna generace se liší od druhé (letní a zimní formy,

Arachnia levana: letní a zimní vzhled.

Arachnia levana; ○ Darvinismus); — 2. v botanice, d. květů, ○ opylení.

Dimović Danilo (* 1875), záhřebský advokát, býv. bosenský politik. Za studií pracoval pro srbsko-chorv. sjednocení a spoluvydával list a almanach Narodna Misao. Založil v Sarajevě oportunistickou srbskou stranu a byl předsedou bos.-herceg. sněmu, po válce členem bělehr. přípravné skupštiny. Psal polit. a národohosp. články a histor. vzpomínky.

Dimović Djuro, Dr. (* 1873), zubní lékař záhřebský, dramat. spisovatel, inspirovaný národními motivy, i divadelní teoretik. Záhřebské divadlo uvedlo dramata: Dioba Jakšića (1913), Zmija mladoženja (1917), Baš-čelik (1925); Matica Hrv. vydala dramata: Vojvoda Momčilo (1918, obdrž. cenu), Kraljević Marko (1919). Napsal též cestopis Pisme iz Španije a román Vjerenici (1900).

Diná, jediná dcera isr. patriarchy Jakuba (I. Mojž. 34).

Dinajpúr (Dinádžpúr), distr. britsko-ind. kraje bengálského, 1,700.000 obyv. Krajina velmi nezdravá, ale úrodná. Hl. m. D. má 14.000 ob.

Dinan, hl. m. arrond. ve franc. depart. Côtes-du-Nord, 75 m n. m., ležící na výšině 15 km nad ústím ř. Rance; 10.000 ob. Vývoz obilí, koží. Žije zde mnoho cizinců, hl. Angličanů.

Dinant (dinā), město a bývalá pevnost v belgické provincii namurské, 5907 ob. (1922). Ve starověku byl D. hansovním městem. 23. VIII. 1914 byl po krvavých pouličních bojích dobyt Němci, v říjnu 1918 po zničení Němci vyklizen.

Dinápur, město v brit.-ind. provincii Behar, 30.877 ob. (1911), na Gangu, 14 km nad Patnou na dráze do Kalkuty. Textilní průmysl.

Dinar, dřívější arabský zlatý peníz, ražený podle byzantského denáru po prvé 685 od Abdulmelika, pak také v Indii, též pers. mince = $^1/_{50}$ šahi. V Jugoslavii je d. minc. jednotkou a platí 100 para = 60 hal. V Palestině 1 d. sahav (zlatý dinar) má 10 šekelů (arab. miskal), 100 prutah (arab. salf) = 1 £.

Dinara, hora v Dinarských Alpách v Dalmácii, pojmenovaných podle ní, vysoká 1831 m.

Dinard-Saint-Enogat (dinár-sē-enoga), městečko ve franc. depart. Ille-et-Villaine, arrond. Saint-Malo, proti Saint-Malu, 6961 ob. (1921), hojně navštěvované mořské lázně.

Dinarské Alpy, pohoří v dalmatském Krasu, na bosenských hranicích, s rozlehlými náhorními plochami a hluboko vřezanými údolími, dosahuje Troglavem výše 1913 m a Dinarem 1831 m. V širším smyslu zahrnuje se pod slovem D. A. horský systém západní části balkánského poloostrova, sestávající z četných paralelních řetězů táhnoucích se od severozáp. na jihových., v nichž jsou krasové úkazy na křídovém vápenci. ↷ Balkán.

Dinas, označení pro hmoty, z nichž se staví ohnivzdorné pece.

Dinasovky, ohnivzdorné bílé pískové cihly, vyráběné z čistého křemičitého písku s malou přísadou (3%) hašeného vápna a vypálené při vysoké teplotě as 1500° C. Používají se hlavně na klenby pecí sklářských a ocelářských, poněvadž se při vyšších teplotách nesmršťují, nýbrž poněkud roztahují.

Dinder Julius (1830—1890), arcibiskup poznaňský, horlivý germanisátor a odpůrce Poláků.

Dindorf Wilhelm (1802—1883), něm. klas. filolog; vydával spolu se svým bratrem Ludwigem (1805—1871) v novém vydání Stephanův slovník Thesaurus linguae Graecae (1831—65).

Diner (franc., dîner), večeře, hlavní denní jídlo. Koná se ve Francii mezi 5.—7. hod. večer, v pozdějších hodinách nazývá se dîner-souper. U nás jest d. slavnostaní večeří s pozvanými hosty. Dîners-concerts jsou koncerty, při nichž se večeří.

Diner (staré Kelaenae ve Frygii), město v tur. vilajetu Asiun-Karahissar, asi 5000 ob., na hor. Menderez a na dráze Smyrna—Aidin—Egerdir, má obchod opiem a ovocem.

Dinero, 1. mince, až do 1859 ve Španělsku, do 1868 v Portugalsku (dinheiro, dinjeru), do 1873 v Brasilii. — Stříbrná mince v Peru, po 10 centavos = $^1/_{10}$ sol = 1·62 Kč, 2·5 gr těžká, razí se také v poloviční hodnotě.

Dines Lounský Samuel, vardejn mincovny kutnohorské v l. 1640—1643.

Dines Lounský Šebastián, mincovní šafář kutnohorský v l. 1609—1617.

Dinesová (Dušánková) Jiřina (* 19. VIII. 1899), česká operetní diva u divadel v Olomouci, Plzni, od r. 1926 pak na pražských scénách operetních.

Dinet Alphonse Etienne (* 1861), franc. malíř, žák Robert-Fleuryho. Maluje s oblibou motivy orientální.

Dingelstätt Frant. (1736—1800), malíř pocházející z Berlína; v Praze žil od 1765.

Dingelstedt Jenny (* 1816 v Praze, † 1877 ve Vídni), operní pěvkyně; působila v Praze (1832), pak ve Vídni (do r. 1845), choť básníka Fr. Dingelstedta.

Dingey (dinghi), nejmenší veslový člun válečné lodi; užívá se ho ke styku s pobřežím v přístavě.

Dinghoffer Franz, JUDr. (* 1873), něm. rak. politik a štýrský soudní úředník. Od r. 1911 poslanec na radě říšské za stranu něm.-nacionální, po převratu člen rak. Nár. rady a vůdce Všeněmců.

Dinglerova zeleň, malířská barva; sestává z fosforečňanu chromitého a vápenného. ↷ chromové barvy.

Dingley-tariff (dingli tārif), ochranný celní tarif ve Spoj. st. am. z r. 1897, jímž bylo stanoveno průměrné clo ve výši 54.5%, pojmenovaný podle původce, člena americk. kongresu Nelsona Dingleye (1832—99).

Dingo (Canis dingo), australský divoký pes, ⚲ pes.

Dining-room (angl., dajnin-rúm), jídelna.

Dinitroanilin, $C_6H_3(NO_2)_2NH_2$, vyskytuje se v několika isomérních sloučeninách. Jsou to:

2,3-dinitroanilin	bod tání	127° C
2,4- „	„ „	188° C
2,5- „	„ „	137° C
2,6- „	„ „	138° C
3,4- „	„ „	154° C
3,5- „	„ „	159° C

Z různých nitroanilinů technický význam má 2,4-dinitroanilin. **Vyrábí se zahříváním** 2,4-dinitrochlorbenzenu s vodným čpavkem za tlaku. Tvoří žluté krystalky, tající při 188° C, v alkoholu i za horka málo rozpustné. Slouží k výrobě některých azových barviv.

Dinitroantrachinony, $C_{14}H_6N_2O_6$, vznikají při delším působení kyseliny dusičné na antrachinon. Tvoří se směs isomérních sloučenin, a to hlavně 1,5- a 1,8-dinitroantrachinon. Slouží na výrobu modrých barev antrachinonových (antracenová modř a j.), 1,5-dinitroantrachinon lze isolovati ze směsi dinitroantrachinonů rozpouštěním ve směsi alkoholu a acetonu. Tvoří velké nažloutlé hranolky, tající při 422° C.

Dinitrobenzeny, $C_6H_4(NO_2)_2$, vyskytují se v třech různých formách. Nejdůležitější jest meta-dinitrobenzen (též m-dinitrobenzol), který se tvoří jako hlavní zplodina při nitraci mononitrobenzenu. Tvoří bezbarvé nebo nažloutlé tabulky, které se dobře rozpouštějí v benzenu, špatně v alkoholu. Slouží na výrobu m-fenylendiaminu, m-nitroanilinu a třaskavin. Orto- a para-dinitrobenzen tvoří se jako vedlejší produkty při nitraci nitrobenzenu. Nemají technického použití; o-dinitrobenzen bod tání 116.5° C, bod varu 319° C, spec. v. 1.59, m-dinitrobenzen bod tání 89.7° C, bod varu 302° C, spec. v. 1.575, p-dinitrobenzen bod tání 172.1° C, bod varu 299° C, spec. v. 1.625.

Dinitrofenoly, $C_6H_3.(NO_2)_2OH$, tvoří tuto řadu sloučenin:

2,3-dinitrofenol	bod tání	144° C
2,4- „	„ „	111.6° C
2,5- „	„ „	104° C
2,6- „	„ „	61.8° C
3,4- „	„ „	134° C
3,5- „	„ „	126.1° C

Vyrábí se nitrací fenolu. Jsou důležitými meziprodukty při výrobě dehtových barviv.

Dinitroglycerin, glycerol-1,3-dinitrát, $C_3H_5(OH)(O.NO_2)_2$, vzniká pravidelně v různém množství při každé nitraci glycerinu. Vyrábí se z glycerinu působením silné kyseliny dusičné za studena, zředěním směsi vodou a neutralisací přebytečné kyseliny dusičné uhličitanem vápenatým. Dinitroglycerin vylučuje se v podobě oleje na povrchu. Jest to bezbarvý až červenožlutý olej, tuhnoucí pod —30° C, vroucí při 148° C při 15 mm tlaku, spec. váhy 1.47. Hodí se dobře ke gelatinisaci nitrocelulosy. Přidává se obyčejně jako látka hluboko pod nulou tuhnoucí ke trinitroglycerinu (dynamitu), aby se snížil jeho bod tuhnutí a tím se stal tento bezpečnějším, neboť při rozhřívání zmrzlého dynamitu nastávají často výbuchy.

Dinitromethan, $CH_2(NO_2)_2$, nažloutlá olejovitá kapalina, velmi nestálá. Tvoří kovové soli. Vyrábí se jako ostatní nitrosloučeniny různými způsoby, na př. z jodalkylů působením dusitanu stříbrného.

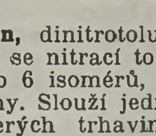
Dinitronaftol, $C_{10}H_5(NO_2)_2OH$, vyskytuje se v 5 známých isomerních sloučeninách. Jsou to:

	bod tání
2,4-dinitro-α-naftol	138° C
4,5-dinitro-α-naftol	230° C za rozkladu
4,8-dinitro-α-naftol	235° C za rozkladu
1,6-dinitro-β-naftol	195° C
1,8-dinitro-β-naftol	198° C

Jakožto barviva bývá používána Manchesterská čili Mariova žluť, která jest sodnou solí 2,4-dinitro-α-naftolu. Bývá někdy používána k barvení potravin, ač jest to pro její jedovatost zdraví škodlivé. U nás nesmí býti k tomu používána.

Dinitrotoluen, dinitrotoluol, $C_6H_3(CH_3)(NO_2)_2$, vyrábí se nitrací toluenu. Jest tu celkem možno 6 isomérů, jež jsou také všechny známy. Slouží jednak přímo na výrobu některých trhavin, jednak na výrobu důležité výbušiny trinitrotoluenu.

2,3-dinitrotoluen	bod tání	59.3° C
2,4 „	„ „	69.6° C
2,5- „	„ „	50.5° C
2,6- „	„ „	61.0° C
3,4- „	„ „	59.8° C
3,5- „	„ „	93.0° C

2,6-dinitrotoluen.

Diniz Julio, pseud. portug. romanopisce Joaquima Guilherme Gomez Coelho (1839—1871). Největším jeho dílem jest román As pupillas do Senhor Reitor (1867), který byl také zdramatisován, v posl. době i zfilmován. D. byl povoláním prof. chirurgie. V Porto mu r. 1927 odhalen pomník. — Do č. přeloženy Svěřenky páně farářovy (O. S. Vetti, 1898, Otto).

Dinka, černošský národ ve vých. Sudanu, vých. od Bílého Nilu, dělí se v mnohé kmeny. Fysicky patří k Fundžům, jsou velké postavy (1.8 m) a mají černou pleť. Jsou horlivými pěstiteli dobytka a rolníky.

Dinka, ovce v sev. Africe, má krátkou srst a jest bílá s tmavou hřívou.

Dinkelsbühl, okr. město v bav. Stř. Francích, známé svým starobylým rázem a stavbami z 15. stol., 5150 obyv., větš. evang. D. jest jedno z nejstarších měst franckých a připomíná se již r. 928, kdy opevněno.

Dinner (angl.), hlavní denní jídlo v Anglii, jež se podává obyčejně v 6 hodin. O, diner.

Dinoceratidae, rod fosilních kopytníků.

Dinornis (řecky), velcí, letu neschopní ptáci, kteří žili na Novém Zeelandě, nyní úplně vyhubeni. Byli až 3.5 m vys. a dosti podobní pštrosům, s malými křídly a s dlouhýma, tříprstýma nohama.

Dinosauria, veleještěři, řád úplně vymřelých plazů, jejichž zbytky jsou nalézány v Evropě a zvl. v Severní Americe, ale též i v Asii a Africe. Žili od triasu až do konce doby křídové. Byli nejrůznější podoby, ale celkem můžeme rozeznávati dva hlavní typy: ještěří a ptačí. První pohybovali se po čtyřech okončinách a měli přední jen málo kratší než zadní, druzí chodili po mohutných zadních nohách, balancujíce mohutným ocasem, při čemž přední okonč. se velmi zkrátily. D. vyznačují se začasté ohromnými rozměry, dosahujíce až 30 i více m délky a přes 6 m výšky. Byla to zvířata suchozemská, ač s oblibou vyhledávali kraje vlhké a bažinaté. Živili se jednak potravou rostlinnou, jednak to byli hrozní masožravci. V poměru k ostatnímu tělu měli hlavu nepatrnou a v ní malý mozek, z čehož soudíme, že jejich inteligence byla nepatrná. Zachovaly se z nich mnohdy celé kostry, ba ve vzácných případech i otisky kůže (Trachodon), takže lze si učiniti velmi dobrý obraz, jak vypadali. Existuje proto mnoho grafických i plastických rekonstrukcí těchto zvířat. Americká výprava Andrewsova z r. 1925 objevila dokonce vejce těchto zvířat, takže víme, že rozmnožovala se kladením vajec, ač není vyloučeno, že někteří byli i živorodé (Compeognathus). Nejznámější zástupce těchto dinosaurů v Evropě je Iguanodon, jehož 23 téměř úplné kostry nalezeny r. 1878 v Breniesartu v Belgii v útvaru wealdenském. Z jiných dinosaurů jsou známější rody Titanosaurus, Brontosaurus, Atlantosaurus. Triceratops byl podoby nosorožce se třemi rohy na hlavě, Ceratosaurus, mohutný masožravec, se pohyboval po zadních okončinách. Stegosaurus chránil se před útoky mohutnými kostěnými pláty na hřbetě. Kostra obrovského Diplodoca byla v dokonalých několika odlitcích darována amer. multimilionářem Carneggim několika evropským museím. Krátce před válkou nalezeni v Něm. Východní Africe nejobrovštější formy dinosaurů, kteří ale zároveň značí již konec celého řádu.

Dinotherium byl obrovský slonovitý ssavec útvaru třetihorního z doby miocenní v Evropě a Vých. Indii. Od dnešních slonů lišil se tím, že měl 2 krátké kly, dolů obrácené, v dolní čelisti a kromě toho v obou čelistech po dvou zubech třenovních a dvou stoličkách na každé straně. Chobot byl poměrně krátký, ale tlustý. Dinotherium žil po způsobu dnešních slonů v miocenních pralesích. Zbytky dinotheria byly nalezeny též v Čechách, a to jedna úplná kostra u Františkových Lázní, jež nalézá se dnes v museu vídeňském, a zbytky dvou koster u Opatova blíže České Třebové při stavbě dráhy r. 1852. Tento nález jest v Národním museu v Praze.

Dinović Jovan (* 1883), černohorský žurnalista. Jako student zúčastnil se polit. života černohor. a v procesu „bombašínském" (atentát na knížete a převrat) odsouzen k smrti. Unikl však a žil ve Skoplji a Soluni, později v Sev. Americe. Vrátil se opět a bojoval ve válce balkánské a světové. Po válce zvolen do ústavodárné skupštiny za Černou Horu. Je žurnalista a řídí list Glasnik (1923). Spisy: Crna Gora (1910), Problemi okupače (1920).

Dinović Petar (* 1880), černohorský důstojník, vychovaný ve voj. školách srbských, jeden z hlavních účastníků t. zv. „Kolašinské vzpoury", která měla za účel spojiti všechny srbské země pod žezlo Karaďorděvičů. Byl odsouzen k smrti a 16. II. 1909 v Kujaševci zastřelen.

Dinulović Svetislav (* 7. VIII. 1855 v Bělehradě, † 6. V. 1923 v Zemuni), srbský herec od r. 1871. Člen družiny Fotije Iličića, Pelešovy, novosadského,

záhřebského a bělehradského divadla, jehož byl režisérem. Míval i svou družinu. Uplatnil se hlavně v populárním repertoiru. Po válce se uchýlil do soukromí.

Dio Cassius (Cassius Dio) (* 155 po Kr. v Nicei), řecký historik; 194 byl pretorem, pak místodržitelem ve Smyrně a Pergamu, 222 a 229 konsulem; mezitím spravoval jako prokonsul Afriku, Dalmacii a Pannonii. Po druhém konsulátu, pro nástrahy a úklady, odebral se do svého rodiště, kde se věnoval cele literatuře. Hl. jeho dílo byly veliké Dějiny Říma o 80 knihách, objímající celou dobu od založení Říma, až do 229 po Kr. Zachovala se nám jen kniha 35—60, knihy 61—80 uchoval v obsahovém náčrtu byzantský učenec Xifilinos (11. stol.). Z prvních knih máme jen zlomky. Zachovaná část díla začíná rokem 69 př. Kr. Přesto, že si autor libuje v rhetorice a zázračných úkazech, že jest někdy nepřesný a stranický, má jeho dílo pro historii cenu nesmírnou, neboť jedinečně poznáváme ústavu, právnictví a soudnictví, vojenství starého římského imperia. Pro tyto obory měl D. C. jako bývalý státník veliké porozumění. Dílo bylo vytištěno ponejprv r. 1548.

Diocletianus Gaius Aurelius Valerius, příjm. Jovius, řím. císař (284—305), (* 230 v Diocleae [Dalmácie], † 3. XII. 313 n. 316), za Proba místodržitel v Moesii a po zavraždění Numeriana provolán macedonským vojskem za krále. Jmenoval Maximiana spoluvládcem a vojevůdce Galeria a Constantia Chlora césary. Nejdůležitějším úspěchem D. bylo znovuzřízení správy říše. D. utvořil podle orientálního vzoru absolutní monarchii, a vyžadoval, aby byl uctíván jako bůh. Dále zřídil 12 ital. správ. okresů, uspořádal finance a mincovnictví, stanovil maximální ceny a zbudoval velkolepé stavby, jako D. thermy v Římě. Jeho vláda byla křesťanskými spisovateli nepříznivě posuzována, poněvadž zavedl od 303 krvavé pronásledování křesťanů.

Diodon, ↘ ježík.

Diodóros, řecký filosof z Jasu v Karii, žil počátkem 4. st. př. Kr. Patřil ke škole megarské. Vynalezl četná sofismata (Cornutus) a patřil k nejlepším dialektikům své doby. Popíral možnost pohybu a prázdného prostoru.

Diodóros, řecký lékař v Athénách ve 4. st. Vysvětlil původ moru v Athénách přelidněností města a šířením nákazy vzduchem.

Diodóros Siculus, proslulý římský dějepisec. píšící řecky. Pocházel z Argyrionu na Sicilii, podnikl daleké cesty a žil pak v Římě v I. st. př. Kr. Napsal všeobecné dějiny ve 40 knihách. Prvních 6 pojednává o etnografii a mytických dějinách do zboření Troje, další knihy pak probírají v přísné analistické formě dějiny světa až do Caesarovy galské války. Zachovalo se nám jen 15 knih (1—5 o dějinách Egypta, Ethiopie, Asie, řecké době herojské, a 11—20 obsahující dějiny let 480—302 př. Kr.). Některé partie se zachovaly u byzantských historiků, hl. Konstantina Porfyrogenéta. Autor pracoval o díle 30 let, používal spisovatelů, jejichž díla se ztratila; někde jest však nepřesný. Sloh jeho jest jasný, bez retoriky, ale zvláštních předností nemá.

Diodóros z Tarsu, biskup tamtéž 378—394, zástupce t. zv. antiochijské školy bohoslovecké (byl dříve presbyterem v Antiochii). Současníky byl velmi ceněn jako znalec biblických studií. Později však byl v něm spatřován morální původce nestorianismu, což vedlo ke zkáze jeho spisů.

Diodótos, ř. filosof, učitel Ciceronův; žil kol. r. 85 př. Kr.

Diofantos z Alexandrie, řecký matematik, žij. asi kol 250 po Kr., napsal dílo z aritmetiky, jež bylo celá staletí jediným svého druhu. Z 13 knih jeho díla se jich zachovalo 6, a kromě toho spis o polygonálních číslech.

Diogenal, též diogonal, $C_{11}H_{16}Br_2N_2O_3$, dibrompropyl-diethylbarbiturová kyselina; tvoří bílý, krystalin. prášek, hořké chuti, ve vodě nerozpustný, rozpustný ve zředěných alkaliích a alkoholu. Obsahuje 41.6% bromu. Přichází v tabletkách po 0.5 g. Slouží v lékařství k utišování bolestí.

Diogénes Laertios, řec. spisovatel, žil ve 3. stol. př. Kr.; napsal: Život a smýšlení slavných filosofů.

Diogénes z Apollonie (Kreta), ionský filosof, kolem 450 př. Kr., považoval vzduch za prvotní látku, z něhož vše povstalo zhuštěním neb zředěním a opět se v něm rozpustí.

Diogénes z Babylonu, stoický filosof ze Seleukeie na Tigridu; přišel 156—155 př. Kr. jako vyslanec athénský do Říma, kde pořádal filos. přednášky.

Diogénes z Oinoanda, řec. filosof, stoupenec Epikurův; žil v 2. stol. př. Kr.

Diogénes ze Sinope, cynický filosof, kolem 412 a 323; bydlel v sudě; byl vychovatelem synů Xeniadových; byl kosmopolitou, t. j. občanem kosmu, přírody, zakladatelem askese a stoupencem cynického učení o nestydlivosti, t. j. cokoliv kdo činí, má otevřeně také dělati.

Dioklecián, ↘ Diocletianus.

Dioklés, dem. státník v Syrakusách, který se zasloužil o demokr. ústavu v tomto městě. (412 př. Kr.) Zemřel ve vyhnanství.

Dioklés, řecký matematik, žil v 2. stol. př. Kr. Vynalezl křivku kissoidu, jejíž pomocí řešil t. zv. délský problém.

Dioklés z Karystu, vyn. řecký lékař ze 4. stol. př. Kr., který pozdějšími autory bývá často uváděn.

Diokletian, ↗ Diocletianus.

Diolefiny, uhlovodíky o 2 dvojných vazbách, obecného vzorce $C_n H_{2n-2}$. Narozdíl od isomerických acetylénů nereagují s amoniakálními roztoky solí měďných a stříbrných, ale addují prvky halové. Podle nového názvosloví ženevského mají tyto uhlovodíky koncovku -dien, naznačující dvě vazby dvojné. Náleží sem: allen $CH_2{=}C{=}CH_2$ propandien
divinyl $CH_2{=}CH{-}CH{=}CH_2$ butadien (1,3)
isopren $CH_2{=}C{-}CH{=}CH_2$ β-methyldivinil, 2-methyl-
$|$
CH_3 butadien (1,3)
diallyl $CH_2{=}CH{-}CH{-}CH{-}CH{=}CH_2$ hexadien (1,5).
Z vyšších diolefinů (isopren a j.) lze dospěti polymerisací k látkám podobných vlastností jako kaučuk.

Dioméde, dcera krále Forby z Lesbu, milenka Achillova před Trojí.

Diomedea exulans, albatros, pták z podřadí buřňáků.

Diomédés (v řec. mythu), syn Area, král thrácký, krmil své klisny lidským masem, až pak byl jim Herkulem sám předhozen.

Diomédés, král v Argu, účastnil se tažení epigonů proti Thébám a války trojské. Vrátiv se do Argu, musil však utéci před svou nevěrnou ženou do Italie, kde se stal vládcem Apulie. Podle pověsti zmizel na Diomédských ostrovech a jeho průvodci byli proměněni ve volavky. Podle něho pojmenoval Linné albatrosy Diomedea.

Diomédés, lat. gramatik, sepsal ve 4. stol. po Kr. Ars grammatica s literárněhistorickými poznámkami. Vydána v Keilově Grammatici latini, sv. 1. (1857).

Diomedovy ostrovy, souostroví v Jaderském moři, kdež podle pověsti měl žíti Diomédés se svými druhy, proměněnými v ptáky. ↗ Tremiti.

Diomedovy ostrovy, skupina tří ostrovů (Fairway, Krusewstern, Ratmanov) v Behringově úžině na 65° 49′ s. š., prozkoumaná Gvozdevem, podle něhož se též někdy jmenují. Nazvány podle albatrosů (Diomedea), tam hojně hnízdících.

Dión Chrýsostomos (Zlatoústý) (* kol 40 po Kr., † asi 120), řec. rhetor a stoický filosof; přišel již za Vespasiána do Říma, byl však 82 pro přátelství se Sabinem vypověděn od Domiciana. Ztráviv 14 roků v dunajských provinciích, byl Nervou povolán zpět a žil, všeobecně vážen, u Traiana. Zachovalo se 80 jeho řečí.

Dion, macedon. m. na úpatí Olympu, zničené 220 př. Kr., pak opět postavené. a stalo se 168 př. Kr. římským. Nověji zv. Malathria.

Dión, Syrakusan (* 409 př. Kr.), byl získán svým svakem Platónem pro filosofii. Žil v Athénách, byl však vypověděn, když se postavil proti návrhu Hérakleidovu na všeobecné rozdělení majetku. Dostal se pomocí Syrakusanů zpět do Athén a byl 354—3 spiklenci zavražděn. Jeho životopis napsali Plutarch a Cornelius Nepos.

Dionaea L. (Mucholapka), rod z čeledi rosničkovitých (Droseraceaí). Masožravá rostlina, živící se hmyzem. D. muscipula roste v bažinách Floridy a Karoliny v sev. Americe; pěstuje se i u nás ve sklenících.

Dioné, 1. v řec. mythu dcera Okeana a Thetydy, nebo Urana a Gaie, stala se Diem matkou Afrodity, jež se podle ní jmenovala Dionaea nebo též D. Byla ctěna v Dódóně s počátku jako choť Diova, později však pouze jako nymfa; 2. oběžnice Saturna.

Dionin, chlorid ethylmorfinu, chem. zn. $C_{19}H_{24}ClNO_3$, získává se působením ethyljodidu na alkalický roztok morfinu. Taje při 123° C, při dalším zahřívání se rozkládá. Rozpouští se ve vodě a v alkoholu, téměř se nerozpouští v éteru a chloroformu. Zkoumadla na alkaloidy jej z roztoku srážejí. Jest obdobnou sloučeninou jako kodein (↗). Přídavkem amoniaku k jeho vodnému roztoku se vylučuje ethylmorfin v hranolkovitých krystalech o bodu tání 93° C. Slouží v lékařství jako náhražka za morfin, neboť působí slaběji. Jest jedovatý, maximální dávky jsou 0.06 g pro dávku a 0.2 g pro den.

Dionysie byly svátky, spojené se slavnostmi, jež konávaly se v starém Řecku na počest boha Dionysa. Byly dvoje: první v poseideónu (prosinci), zvané venkovské (dionysia ta kať agrús), jež byly závěrem vinobraní, a druhé, mnohem slavnější, zvané velké (d. ta kať asty) v elafébolíónu (březnu).

Dionysios I., starší (431—367 př. Kr., otráven synem D. II.), tyran syrakuský, zvítězil nad Etruskými v boji o vládu nad mořem Tyrrhenským.

Dionysios II., mladší syn D. I., prostopášník, skončil válku s Karthagem; opevnil mnoho měst při moři Adriatickém, zvítězil nad námořními lupiči. 357 svržen, panoval opět 346. † r. 343.

Dionysios pařížský (Saint-Denis), první biskup paříž., 285 domněle popravený.

Dionysios Periégétés, řecký zeměpisec z Alexandrie, v druhém stol. př. Kr.; napsal Periegesis hexametrem, pozd. jako školní pomůcka.

Dionysios thracký, řecký gramatik, žil v 1. stol. př. Kr., sepsal nejstarší řeckou mluvnici.

Dionysios Veliký, † 265 v Alexandrii jako biskup; byl žákem Origenovým.

Dionysios z Halikarna, řecký řečník a spisovatel, žil kolem 30 r. př. Kr. v Římě a tam psal až do r. 8 př. Kr. Římskou archaeologii.

Dionysiovo ucho, vězení, jež dal vystavěti syrakuský tyran Dionysios st. podle vzoru lidského ucha, aby mělo tu akustickou zvláštnost, že na jednom určitém místě mohl vyslechnouti zvuky, v kterékoliv části vězení vzniklé.

Dionysius, mnich kartusianský, rodem z Belgie (* 1403). Vynikal zbožností a učeností, byl rádcem četných kanovníků. Napsal asi 110 spisů.

Dionysius, člen aeropagu v Athénách, stal se křesťanem a byl pravděpodobně prvním biskupem tamtéž, přičítají se mu mnohé mystické spisy, jež jsou snůškou křesťanské víry a novoplatonského přemítání.

Dionysius (Diniz, Spravedlivý), král portugalský (od 1279), odvolal ústupky, učiněné duchovenstvu a v konkordátu 1289 zvítězil dokonce nad papežem, jenž ho dal do klatby. Založil 1290 universitu v Lisaboně.

Dionysius Exiguus (Nepatrný), rodem Skyth, byl opatem v Římě, kde zemřel před 540 po Kr. Jest původcem Dionysiovy éry, poněvadž první stanovil narození Kristovo za základ letopočtu.

Dionysos, řec. bůh vzrůstu v přírodě (obzvl. vinného keře), syn Diův a thébské královské dcery Semely. Byl dán na vychování nymfám Nysským. Když dospěl, sázel víno a potuloval se s tančícími ženami (Bakchantkami, Mainadami), Satyry a Silény a šířil kult vína. D. jest také bohem kultury a dosáhl dokonce významu v hudbě zpěvy (dithyramby), skládanými k jeho oslavě. Kult D., jenž se stupňoval až k orgiastickému opojení, rozšířil se na vinorodé ostrovy, obzvlášť na Naxos. Šestidenní velké neboli městské dionysie byly slaveny na jaře s velkou nádherou; vrcholem byla čtyřdenní představení nových tragedií, satyrských her a komedií. U Římanů byl uctíván jemu odpovídající bůh Liber. — D-ovi byl obětován kozel a býk. Jako tvořivé přírodní síly náleží

Mladý Dionysos (Vatikán).

Dionysos, stařec (Louvre).

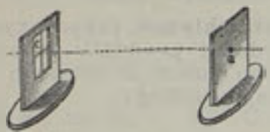
mu symbolem phalus. — Starořecké umění zobrazuje ho jako starce s břečťanovým věncem na hlavě, od konce 5. stol. jeví se nám jako mladík se snivým výrazem, často se svým průvodem.

Diopsid, jeden z nejprůhlednějších a nejlépe zbarvených nerostů skupiny augitové. Svým slož. jest křemičitanem hořečnato-vápenatým s menším obsahem železa: Ca (Mg, Fe) Si_2O_6. Krystaluje v soustavě jednoklonné, jest dobře štěpným podle ploch hranolu. Tvrdost = 6, spec. váha = 3.3, lesk skelný. Barva nerostu jest různá podle obsahu železa, čím větší množství, tím jsou krásněji tmavě zeleně zbarveny (hedenbergit). Dobré průhledné kameny nacházejí se dosti zřídka. Světlé, šedozelené krystaly těží se v Alatalu v Piemontě a zpracují se v Turině a v Chamonix na kameny do prstenů, olivově zelené nacházejí se ve státě New York v Sev. Americe. Krásné tmavě zelené krystaly přicházejí v Zillerském údolí v Tyrolích, zarostlé v chloritické břidlici. Vybrušují se a nosí hlavně v Italii. Diopsid vybrušuje se do stupňovce nebo tabulkovce, bývá často nahražován zeleným sklem nebo jinými kameny.

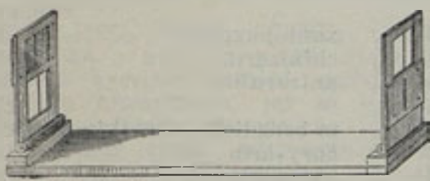
Dioptas, achirit, tmavě zelený nerost, podobný smaragdu, ale tmavěji zbarvený. Svým složením jest kyselým křemičitanem měďnatým H_2CuSiO_4. Nachází se v malých, zřetelně vyvinutých krystalech soustavy šesterečné. Jest lesku skelného, tvrdost 5, spec. váha 3.05. Od

smaragdu se liší tmavší barvou a menší průhledností. Nejdůležitější naleziště jest hora Altyn-Tybe v Kirgizské stepi, pak nachází se také v některých rýžovištích zlata u Jeniseje, v Persii a Franc. Kongu. Používá se jako ozdobný kámen do šperků, značnějšímu použití vadí malá tvrdost a špatná průhlednost.

Diopter, zařízení k měření úhlů směru, sestává z okuláru a objektivu. Okulár má hledítko, jímž se visuje objektiv, opa-

Diopter.

Lineální diopter.

třený vláskem. Při dvojitém diopteru nachází se na každém konci okulár a zároveň objektiv. D. jest však nedokonalý ku pozorování vzdáleného předmětu.

Diorama, zobrazení, při němž je osvětlení, měnící se podle denní hodiny, napodobeno světelnými efekty a celek oživen mizející a objevující se stafáží. V novější době jest d. obraz namalovaný tím způsobem, že z určité vzdálenosti vidíme osoby a předměty plasticky. — Ze známých českých d. uvádíme: bratří Liebscherů Boj na Karlově mostě r. 1648, malovaný r. 1905 a vystavený na Petříně, a Bitvu u Lipan, za spolupráce č. malířů: Marolda, Jansy, Raška, Štapfra a Vacátka. Nejstarším d. pražským jest kruhovitý pohled na Prahu v m. museu pražském, malovaný z malostranské mostecké věže it. malířem Ant. Sachettim r. 1821.

Diorit, vyvřelá hornina, podobného složení jako žula. Obsahuje krystalicko-zrnitou směs plagioklasu a amfibolu, k nimž přistupuje ještě slída, zelený augit a někdy i křemen. Podle toho rozeznáváme diorit augitický, slídnatý nebo křemitý a j. Při větším množství živce, orthoklasu, slídy a křemene přechází v žulu, s augitem do t. zv. gabbra. Zeleně zbarvený diorit bývá někdy označován jako zelená žula. Spolu s diabasem → bývá počítán k t. zv. zelenokamenům. Vyskytuje se spolu se žulou v Posázaví, v okolí Příbramě, v Železných horách, Krkonoších, na Moravě i ve Slezsku, v Alpách a j. Slouží na dlažby, sloupy, pomníky a k obkládání stěn.

Dios, v bithynském kalendáři šestý měsíc a v macedonském první; u Řeků podle caesarské éry antiochijské třetí, podle seleukidické éry druhý měsíc.

Dioscorea L. (smldník), rod čeledi Dioscoreaceae; rostliny plazivé s uzlovitými rhizomy, šípovitými nebo laločnatými listy a malými, dvojakými (t. j. různopohlavními) květy. Ze 200 druhů se mnohé v tropech (Čína, Japonsko) pěstují pro moučnaté hlízy; zvláště k tomu účelu slouží D. batatas Desne (hlízy se nazývají yam, igname a jedí se jako brambory). Některé druhy se pěstují ve sklenících pro nádherně zbarvené listy.

Dioscoreaceae (smldincovité) Monocotyledones, první čeleď Liliiflorales. Vytrvalé byliny s ovíjivými lodyhami, na kořenech jedlé hlízy (yam, igname).

Diosék Veľký, → Veľký Diosék.

Dioskurides (Dioskorides), Pedanios, řec. lékař z Anazarbu v Kilikii, kol 50 po Kr., napsal spis o lécích (De materia medica v 5 knihách), jenž byl pramenem pro botaniku a farmakologii po celý středověk a na západě a v Orientu ještě později.

Dioskurias, miletská kolonie na vých. pobřeží černomořském; význačné obchodní město kavkazských horských kmenů na Pontu Euxinu, bylo 66 př. Kr. sídlem Mithridatovým. Poloha města není určitá.

Dioskurové (synové Diovi), v řeckém mythu heroové Kastór a Polydeukés (lat. Pollux), bratři Heleny a Klytaiméstry. Když zranitelný Kastór padl v boji, proměnil Zeus oba ve hvězdy, Jitřenku a Večernici. Polydeukés byl pěstním zápasníkem, Kastór krotitelem ořů. Platili za ochránce mládí a za pomocníky v bitvě. Byli ochránci pohostinství a námořní plavby. — Známé jsou jejich mramorové sochy na Piazza del Quirinale v Římě.

Baktrická mince s vyobrazením obou Dioskurů.

Diosma L., rod Rutaceí, keře s velkými aromatickými květy, z 12 druhů se pěstují mnohé pro ozdobu. Roste v jižní Africe.

Diosmal, petrol-ether-alkoholický výtažek z listů bukkových (Folia Bucco). Listy se extrahují nejprve nízkovroucím petrol-

etherem, pak několikráte vroucím 70—80% alkoholem. Výluhy se spojí a rozpustidlo se odstraní oddestilováním. Získaný výtažek se formuje v pilulky nebo se balí do želatinových kapslí. Používá se jako diuretikum při různých nemocech moč. měchýře.

Diospyros L., rod ebenovitých (Ebenaceae). Stromy a keře s květy nejčastěji dioikními a kulatými plody. 200 tropických druhů hlavně ve vých. Indii a malajském archipelu. D. lotus L., až 5 m vysoký, ve vých. Asii, chutné plody modročerné, zralé jsou žlutohnědé, jedí se syrové (černé datle, karachurma), také se z nich vyrábí syrup a víno; tvrdé, šedozelené dřevo (zv. zelený eben, divoké francouzské dřevo) se používá v průmyslu. Tento strom roste také u nás na teplejších místech. D. kaki L. fil. z vých. Asie (Japonsko), malý stromek s velkými nažloutlými květy, sladké plody jsou žluté až purpurové, podobají se jablkům, přicházejí k nám sušené jako fíky hlavně z Kalifornie. Pěstuje se v četných odrůdách v Kalifornii, v menší míře i v již. Evropě. D. virginiana L. ze sev. Ameriky, plody (Persimony) jsou bobule velikosti mišpulí, jedí se syrové i různě upravené, zpracují se také na kořalky. D. ebenum Retz., 12 m vysoký, s černou kůrou, po celé indo-malajské oblasti, skytá pravé dřevo ebenové (↷ eben). Rovněž D. ebenaster Retz. (obr.), D. melanoxylon (černé dřevo, bombaj. eben) ve vých. Indii a jiné druhy poskytují eben. D. hirsuta L. fil. z Ceylonu skytá t. zv. kalamandrové čili koromandelské dřevo ebenové, hnědé s černými pruhy, užívají ho hlavně řezbáři.

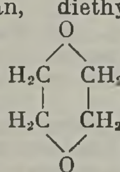

Diospyros ebenaster.

Diotima, v Platonově „Hostině" kněžka z Mantiney, od níž byl prý Sokrates poučen o podstatě lásky. Podle ní byla pojmen. duchaplná kněžna Golicynová.

Diotisalvi, it. stavitel z 12. stol., který vystavěl baptisterium při katedrálním chrámu v Pise.

Dioxan, 1,4-dioxan, diethylendioxyd

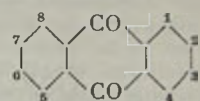
$C_4H_8O_2$ =

tvoří se zahříváním ethylenbromidu s glykolem nebo destilací glykolu s 4% kyselinou sírovou. Jest to bezbarvá kapalina příjemné vůně, tuhnoucí při 11° Celsia, vroucí při 101.3° C, spec. váhy 1.0329 při 20° C. S vodou a obyčejnými rozpustidly se snadno mísí. Rozpouští kaučuk, pryskyřice, tuky, vosky, kafr, různé deriváty celulosy, jod, síru atd. Z toho důvodu se ho používá při výrobě krémů na obuv, při zpracování esterů celulosy, kaučuku a pod.

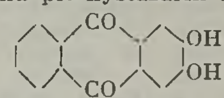
Dioxyantrachinony, dihydroxyantrachinony, oxydační produkty antrachinonu. Z celkového počtu 10 různých isomérů jsou známy všechny:

			b. tání, varu
1,2-dioxyantrachinon,		alizarin	290°, 430°
			b. tání
1,3-	„	xantopurpurin	263°
1,4-	„	chinizarin	195°
1,5-	„	antrarufin	280°
1,6-	„		272°
1,7-	„	m-benzdioxyantrachinon	292°
1,8-	„	chrysarin	191°
2,3-	„	hystazarin	280°
2,6-	„	antraflavinová kyselina	330°
2,7-	„	isoantraflavinová kyselina	330°

Všechny tyto sloučeniny jsou důležitými meziprodukty při výrobě barviv. Odvozují se od antrachinonu

náhradou vodíků skupinou hydroxylovou. Tak na př. hystazarin má složení:

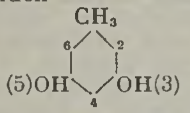

Dioxybenzoly, $C_6H_4(OH)_2$, benzoly, v nichž 2 atomy vodíku jsou nahraženy 2 skupinami hydroxylovými: pyrokatechin, resorcin a hydrochinon (o-, m- a p-dioxybenzol).

Dioxynaftaliny, naftaliny, které místo 2 atomů vodíku obsahují skupiny hydroxylové. Známe všech 10 možných isomerů. Tavením kys. 1,8-naftolsulfonové s alkaliemi vznikající dioxynaftalin a jeho sulfokyseliny poskytují barviva se značnou egalisační schopností. Sloučením kys. 1, 8, 4-dioxynaftalinsulfonové s diazotoluolem a kys. diazobenzolsulfonovou vznikají azofuchsiny B a G, jimiž vybarvená vlna je stálá na světle a vůči alkáliím. Kyselina 3,6-disulfonová tohoto dioxynaftalinu (kys. chromotropová) poskytuje chromotropy ↷.

Dioxytolueny, dihydroxytolueny, sloučeniny obdobné dioxybenzenům. Lze je roztříditi na homology pyrokatechinu, resorcinu a hydrochinonu. Náleží sem:

	bod tání	bod varu
2,4-dioxytoluen	104° C	
2,5- „	125° C	
2,6- „	66° C	
3,4- „ (homokatechol)	65° C	252° C
3,5-dioxytoluen		

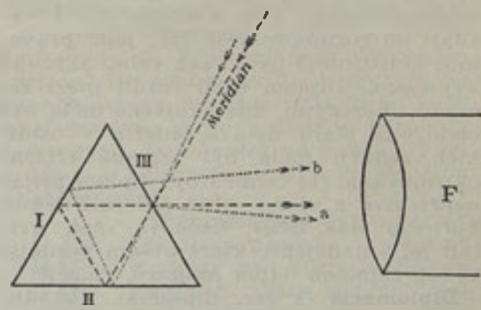
orcinol (orcin)	108° C	290° C

Dioxyvinná kyselina, dihydroxyvinná kyselina

$C_4H_6O_8HCO_2 . C(OH)_2 . C(OH)_2 . CO_2H$

vyrábí se z kyseliny vinné, která působením kyseliny dusičné změní se na kyselinu nitrovinnou, jež se sodou a octanem sodným převede na kyselinu dioxyvinnou (resp. její sodnou sůl). Tvoří bílé, ve vodě snadno rozpustné krystaly, tající při 114° C. Jest málo stálá, zahřátím vodného roztoku přechází v kyselinu tartronovou. Do obchodu přichází nejčastěji ve formě sodné soli a slouží na výrobu některých barviv dehtových (tartrazin a j.).

Dipleidoskop (řec.), astronomický přístroj Dentem r. 1844 podle myšlenky Bloxamovy konstruovaný: rovnostranný hranol z tří plamparalelních skleněných desek, jehož jedna stěna splývá s poledníkem. V dalekohledu, jehož optická osa

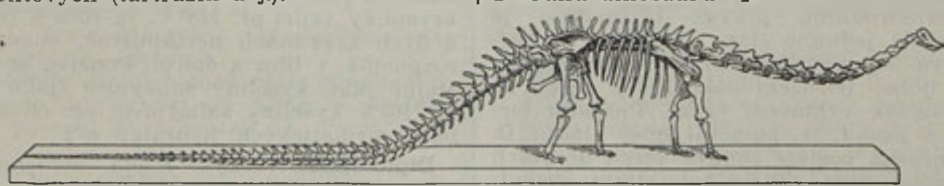

Dipleidoskop.

je rovnoběžná se stěnou hranolu, obrazy všech předmětů, které neleží právě v poledníku, objeví se dvojmo (☞ obr.). Dobu kulminace lze d. měřiti na zlomky vteřiny. Lit.: Dent, Description of the Dipleidoscope (1860).

Diplococcus, bakterie formy kuličkovité.

Diplodocus longus obrovský ještěr z druhu dinosaurů ☞.

Kostra Diplodoca.

Dipauli Josef, baron (1844—1905), tyrolský politik a vůdce něm. strany katolické, dlouholetý říšský poslanec a 1898—99 min. obchodu. Upřímný autonomista a nepřítel centralis. plánů vídeňských.

Dipenten, limonen, cinen, $C_{10}H_{16}$, náleží mezi t. zv. terpeny. Vzniká delším zahříváním pinenu nebo kamfenu na 250—270° C, po př. působením alkoholického roztoku kyseliny sírové na pinen, při destilaci kaučuku a j. Jest to příjemně páchnoucí kapalina, vroucí při 176° C. Jest dosti stálý, působením kyselin se polymerisuje. Jest obsažen také v některých pryskyřicích a silicích.

Dipeptidy, kyseliny aminoazylaminokarbonové, v nichž jsou spolu vázány 2 aminokyseliny, chemicky jsou příbuzné přirozeným peptonům.

Diploë (řec.), u obratlovců houbovitá hmota v plochých kostech, zejména v lebečních kostech.

Diplofonie (diftongie, řec.), dvojhlas, současně zaznění dvou tónů, tónu základního a vrchního, při čemž zvuk jest rozdělen ve dva díly.

Diplom (diploma, množ. č. diplomata, řec.), značí vlastně psací tabulku, složenou ze dvou dílů; u starých Římanů úřední listinou, ověřenou podpisem a pečetí; zavedena opět v 17. stol. Mabillonem jako název starých královských listin. Nyní značí slavnostní písemné prohlášení, obzvlášť o udělení akademické hodnosti nebo pod.

Diplom říjnový, politický akt, vyd. 20. 10. 1860, jímž se císař Frant. Jos. I. slavně a trvale zřekl napříště absolutismu. Zároveň stanovil zásady pro

vypracování ústavy. Jednota říše měla býti zachována ve věcech společných (zahranič., vojen., obchod., finanč. a dopravní), jinak však měla býti obnovena histor. práva království a zemí. Sněmy zemské se měly státi základ. činiteli zákonodárnými. Své zástupce měly vysílati do rozmnož. rady říš., jejíž pravomoc konstituční byla však velmi skrovně vymezena. Diplom činil rozdíl mezi zeměmi uherskými, kde skutečně měla být obnovena stará ústava, kdežto v ostatních zemích měla být zemská zřízeni oktrojována. Od Němců byl diplom přijat nepříznivě z obavy před federalistickou úpravou Rak.-Uher. Čechové však uvítali jej s nadějemi, které ovšem pozdější vývoj, zejména odpor Maďarů, zmařil.

Diplomacie (z řec. diploma), původní nauka o státních spisech a listinách, dnes rozumí se jí forma, kterou mezi sebou jednotlivé státy vyjednávají. Nejlépe jednati se svými sousedy dovedli Římané; ve středověku výbornými diplomaty byli papežové; na vysokém stupni byla d. benátská. Forma d. je buď ústní (audience, kongres, konference), neb písemná (noty). Noty jsou různé: 1. kolektivní (od několika států druhému státu adresov.), 2. identická (zevně samostatná, ale obsahem více not shodujících se na několik států), 3. cirkulární (týká-li se mezinárodního práva). Ultimatum je sdělení jednoho státu druhému, že očekává uspokojující rozřešení věci v určité době; porušení dané lhůty mívá za následek vyhlášení války. Poslední formou jsou t. zv. pamětní spisy vládní. D. znamená posléze souhrn všech úředních orgánů pro zahraniční státní řízení; diplom. řečí byla ve středověku latina; od doby Ludvika XIV. franc., pozd. každá řeč byla přípustna; ale dosud zůstává diplom. řečí frančtina.

Diplomat (řec.), pův. pisatel diplomu; v pozd. mezinár. styku zástupce zájmů své země. Diplomatický, vztahující se k diplomacii. Oba výrazy jsou používány také v jin. oborech, k označení opatrného jednání, zvláště jednání, jež hledí dosáhnouti cíle mnohými oklikami.

Diplomatář, soubor listin uměle utříděných. V ČSR. pracovali o d. Gustav Friedrich a Ant. Boček, Graber. Jména děl: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae (od 1907 do 1912), Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (od 1836), četné padělky!), Codex diplomaticus Silesiae (1857—1925), Lužici je věnováno dílo Codex Lusatiae (od 1896 Kohler, Jecht). Lit.: G. Friedrich, Č. d. a jeho program (Č. čas. histor., 1900).

Diplomatický sbor (franc., Corps diplomatique, kór dyplomatyk), souhrn zástupců cizích států v čele s doyenem (nejstarší věkem neb hodností z přítomných diplomatů) jako mluvčím, kteří jsou pověřeni u vlády určité země. Jako jednotka vystupuje však pouze v případě ohrožení společných státních zájmů nebo při slavnostních příležitostech u dvora.

Diplomatický sňatek, sňatek uzavřený před diplomatickým zástupcem nebo konsulem mezi příslušníky státu, jejž zastupuje, jest platným, i když nebyl uzavřen podle zákonů místa pobytu. (Haagská úmluva o sňatcích z 12. VI. 1902, čl. 6.).

Diplomatika, pomocná věda o zvyklostech a pravidlech, podle kterých se vyhotovují st. listiny, jakož i nauka o hodnocení st. listin jako svědectví histor. pravdy.

Diplopie, dvojzření, povstává ochrnutím svalů očních.

Diplosal, též displosal, salicylosalicylová kyselina, $C_{14}H_{10}O_5$

$$C_6H_4<\begin{matrix}CO \cdot OC_6H_4 \cdot COOH \\ OH\end{matrix}$$

vyrábí se kondensací kyseliny salicylové nebo jejich solí za přítomnosti fosgenu, chloridu fosforitého a j. látek. Tvoří bílé krystalky, tající při 148^0 C, ve vodě a zředěných kyselinách nerozpustné, snadno rozpustné v lihu a éteru. Používá se jí stejně jako kyseliny salicylové (jako t. zv. 107% kyseliny salicylové) při chorobách revmatických, neuralgii a j.

Diplosomie (řecky), zrůda dvojenců, srůst dvou plně vyvinutých jedinců.

Diplozoon, patří k motolicím (Trematoda); žije na žabrech sladkovodních ryb, mladí žijí ojediněle a nazývají se Diporpa, dospělí srůstají po 2, křížem v podobě X pomocí přissavky a zvláštního hřbetního výrůstku.

Dipodie, ve starořecké metrice spojení dvou stop v metrum [illegible].

Dipoinos a Skyllis, sochaři z Kréty, kol 550 př. Kr.; byli asi žáky Daidalovými a měli velký vliv na sochařství v Peloponesu, tvořili sochy bohů z bronzu a ebenového dřeva.

Dippel Joh. Konrad (1673—1734), něm. alchymista, velký nepřítel katol. dogmat, úporně za svoje názory pronásledovaný. Objevil berlínskou modř a t. zv. D. olej, který získal suchou destilací zvíř. odpadků, obsahující hl. zásady pyridinové. Svoje nábož. spisy psal pod jménem Christianus Demokritus.

Diprothomo, označení předchůdce člověka z pleiocénu, jenž stál na nižším stupni než gorila nebo šimpanz.

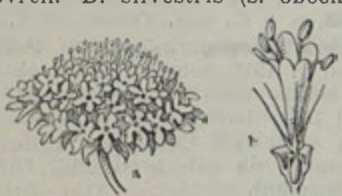
Diprotodon, druh fosilních býložravých vačnatců, příbuzných vačicím. D. australe byl velikosti nosorožce.

Dipsacaceae (štětkovité, Dicotyledones, řád Rubiales), 11 rodů, 160 druhů, byliny nebo polokeře s úbory květními jako u složnokvětých. Každý jednotlivý květ má ale na své stopce pohárkovitý zákroveček, semeník jest spodní, kalich 4—5-četný, koruna 4—5-cípá, dvoupyská nebo pravidelně trubkovitá, z ní vyčnívají 2—4 tyčinky, z nichž někdy 2 přední bývají kratší, nebo bez prašníků. Vajíčko jedno, obrácené. Plod nažka, opatřená kalichem a zákrovečkem.

Dipsacus Tourn. (štětka), čeleď Dipsacaceae (štětkovité), byliny nebo polokeře, listy vstříčné, bez palistů, hodně vykrajované, květy drobné, sestaveny do vrcholičnatých úborů nebo strboulů, asi 12 druhů v Evropě, sev. Africe a Asii. D. fullonum L. (štětka soukenická) kvete každý druhý rok, vypěstovaná forma z jihoevropské divoké D. ferox. Má velké strbouly, kterými se někde dosud čechrá příze sukna, aby vlákna odstávající od příze se dostala na povrch. D. silvestris (š. obecná) ve stř. Evropě, 1 m vys., vstříčné listy srůstají svými basemi v pohárkovité nádržky, v kterých se shromažďuje voda.

Dipsacus silvester.

Dipsacus scabiosa: a) květenství, b květ.

Dipsado morphus, hlavatky, tropický had, z rodu užovkovitých, s dlouhým úzkým tělem. Žijí v trop. Africe, jižní Asii a Australii.

Dipsomanie (řec.), neodvratné nutkání k požívání lihovin. Nemocní nacházejí se ve stavu úplného oslabení vůle, při němž musí vypít množství alkoholu a trpí tím mimo jiné nespavostí. Podkladem k d. jest asi epilepsie nebo jiná psychopathie.

Diptamový kořen (Radix Dictamni), sušený, dřevitých součástí zbavený kořen třemdavy bílé (Dictamnus albus), rostliny, náležející mezi routovité. Jest skoro úplně bez chuti a zápachu, na řezu bílý. Používá se ho zřídka v lékařství.

Dipterocarpaceae, Dicotyledones, tropická čeleď. 300 druhů, stromy s křídlatými plody. ↗ Dipterocarpus. Dále sem patří rod Dryobalanops. D. camphora na Sumatře a na Borneu, poskytuje kafr, který sestává skoro z čistého borneolu (↗ borneol). Domorodci ho používají jako léku, k balsamování a p. Plody jsou bohaté na olej.

Dipterocarpus Gartn., čeleď Dipterocarpaceae, mohutné stromy ve vých.-indických pralesích. Listy střídavé, kožovité. Květy velké, vonné, v hroznovitých květenstvích, plod jednosemenný ořech, opatřený 2 velkými, křídlovitě zvětšenými lístky kališnými. Asi 60 druhů v tropech, od Přední Indie až k Filipinám. D. turbinatus Gärtn. a j. druhy poskytují gurjunový balsám.

Dipterocarpus (ořech).

Dipterologie, nauka o hmyzu dvojkřídlém.

Dipteros, řecký chrám, jehož sloupoví věncovitě obklopuje cellu ve dvou řadách (Pteron).

Dipteryx Schreb. (Coumarouna Aubl.), strom z čeledi Papilionaceí, listy zpeřené, květy červené, plody ovální, jednosemenné. Z 8 druhů z trop. Ameriky skytá D. odorata Willd. (v lesích Guayany) „tonkové boby". Boby voní aromaticky, chutnají kořenně, obsahují kromě oleje také ještě kumarin ↗, který se někdy vylučuje ve dlouhých bílých krystalech; vonné dřevo (cumarunové nebo gaiacové) je žlutočervené, jemně vláknité a velmi tvrdé. Bobů se používá k parfumování a při výrobě šňupavého tabáku.

Dipteryx odorata Willd. (bob).

Diptychon (řec., množ. č. diptycha), tabulky, zhotovené ze dřeva a pokryté voskem, do nichž se písmeny ryly; později se vyráběly ze stříbra, zlata a slonoviny. Praetoři, aedilové a konsulové používali d. jako veřejných darů.

Dirae, „hrozné bohyně", příjmení římských furií (↗).

Díra vrtná hlubinná (v hor.) slouží vyhledávání užitečných nerostů, uložených ve větší hloubce. Nejhlubší d. v. h.

u Czuchova (Hor. Slezsko) 2240 m; d. v. střelná slouží ku odstřelení horniny trhavinou. Průměr 2—3 cm, hloubka až 3 m. D-y v-é vrtají se buď ručně nebo strojově, poslední zvl. t. zv. vrtnými kladivy (⚲).

Dirca L., rod Thymeleaceí. V Kanadě a Virginii je domovem D. palustris L., křovitého vzrůstu. Větve její jsou velmi tuhé a pevné a slouží proto jako houžve; lýka se používá v koželužství.

Direktní (lat.), rovný, bezprostřední. V astronomii značí tělesa obíhající kupředu, t. j. v pořadu ekliptiky, od západu přes jih na východ, na rozdíl od retrogradních, obíhajících zpětně.

Direktorium (lat.), vedení, řízení, správa; ředitelství; jedna nebo několik osob (výbor), kterým se svěří vedení ústavu, obchodu atd.; D. je každoročně vydávaný církevní kalendář pro katol. duchovní k bohoslužbám; za franc. revoluce nejv. úřad státní (1795—1799) z 5 členů, Napoléonem svržený.

Direktoři, členové vlády za povstání českého. Volba prvních d. se děla 27. VI. 1609 a byla namířena proti Rudolfovi II., jehož majestátem však vzala za své. Druhá vláda d. se ustavila 24. května 1618 za předsednictví Václava Viléma z Roupova. D. vedli odboj proti císaři, vypověděli jesuity, navazovali styky se zahraničím, jejichž výsledkem byla volba Friedricha Falckého za krále českého. Porážka na Bílé hoře učinila konec jejich vládě. Někteří byli popraveni, ostatní prchli do ciziny.

Direktrice (franc.), vedoucí, ředitelka obchodního, hlavně módního závodu, nebo jednoho jeho oddělení.

Dirge (angl., z lat. dirige, Domine Deus meus atd.), pohřební píseň.

Dirhem (dram), váha v Turecku (v Rumunsku dramura), dříve $^1/_{400}$ oka = 3·203 g, nyní 1 d, v Persii diram = $^1/_{400}$ oka = 3·12 g, v Habeši 2·592 g, v Tripolsku 3·052 g, v Alžíru (drahem) = 4·26625 g; stará arab. stř. mince ze 7. st., 20—25 na 1 dinar; též mince v Marokku, 1 d. (unce = 50 centime (musunas); 10 d. = 1 rial.

Diribitor (lat.), u st. Římanů upravovatel pokrmů, též ten, jenž třídil hlasovací lístky z urny.

Diricksens Jodokus Josef (1826—1855), vlámský básník. ⚲ Zetternam Eugen.

Dirigent, správce, ředitel; v hud. uměl. vůdčí činitel nějakého hud. sboru, zodpovědný za reprodukci hud. díla. D. musí míti obsáhlé hud. vědomosti, aby mohl vniknouti do ducha skladby, ale i schopnost uměl. podání a ovládání celkové techniky hudební (čtení partitury, znalost všech nástrojů, řízení sboru a udávání správného taktu atd.), jakož i takovou sugestivní moc, aby celý soubor ovládl. Z našich nejlepších dirigentů jmenujeme: B. Smetana, K. Kovařovic, L. V. Čelanský, Ad. Čech, O. Nedbal, K. Neumann, O. Ostrčil, V. Tallich, F. Vach, F. Spilka, R. Černý a j. Lit.: R. Wagner, Über das Dirigieren (1870), F. Weingartner, Über das Dirigieren (1896), R. Cahn-Speyer, Handbuch des Dirigierens (1919), H. Scherchen, Lehrbuch des Dirigierens (1929). Viž též Hudební Sborník I.

Dirigovati, v hudbě, říditi orchestr nebo sbor; vésti (technicky i duševně).

Dirimentia (lat.), překážky manželství (impedimenta dirimentia), které uskutečnění sňatku právně znemožňují, proti impedimenta impedientia, které uskutečnění sňatku sice nezabraňují, ale činí jej trestným.

Dirimovati (z lat.), rozděliti, rozhodnouti spor, zvl. při rovnosti hlasů má právo d. předseda.

Dirk, skotská národní dýka, v jejíž pochvě se pravidlem nalézají ještě dva menší nože nebo jídelní příbor. Nosí se po pravém boku.

Dirké, podle ř. pověsti choť Lyka, krále thébského. Týrala svoji služku Antiopu, byla jejími syny Amfiónem a Jethem uvázána na rohy divokého býka a smýkána, až ji Dionysos proměnil v pramen. Tato událost byla podnětem k ant. soch. skupině: Farnéský býk.

Dirkování, opatření tenkých předmětů dírkami určité velikosti a v určitém pořadí, na př. papíru, plechu, látky atd.

Dírná, o. v Č., okr. Tábor, 472 č. ob.

Diršava-Tczewo, město v Pomořansku (od r. 1919 polské), 16.400 obyv., na Visle; cukrovary, továrny na papír, slévárny; 1308—1466 patřilo něm. řádu, pak Polsku a od 1772 Prusku.

Dis nebo **di,** lat. předpona, značí od sebe, rozchod.

Dis (D. pater, bohatý otec), poitalštěný bůh podsvětí, řecký Pluton; uctíván v Římě od 248 př. Kr.; byl mu věnován a jeho manželce Prosperině na Martově poli podzemní chrám.

Dis (it., re diesis, franc. ré diése, angl. d. sharp), v hudbě o půl tónu zvýšené d, označené ♯ (křížek).

Disacharidy, dnes správněji diglykosidy, složené uhlohydráty, které se činidly hydrolytickými (kyselinami, enzymy) štěpí ve dvě molekuly jednoduchého cukru (monosacharidu či glykosy). Jsou to látky ve vodě dobře rozpustné, sladké chuti, z roztoku snadno krystalující, složení $C_{12}H_{22}O_{11}$. Vyskytují

se buď přímo v přírodě (sacharosa, laktosa a j.), nebo se tvoří štěpením uhlohydrátů složitých (maltosa ze škrobu). Působením kyselin nebo enzymů hydrolysují se na glykosy (cukry jednoduché, monosacharidy) a to na hexosy, na př. na glukosu, fruktosu, galaktosu a j. Mezi disacharidy náleží: cukr řepový či třtinový (sacharosa), cukr sladový (maltosa), cukr mléčný (laktosa), trehalosa, genciobiosa, melibiosa, turanosa, cellobiosa a j.

Disazová barviva, dehtová barviva, v nichž se vyskytují dvě skupiny azové $-N{=}N-$. Vyrábějí se jako ostatní azová barviva nejčastěji diazotací a kopulací. Jsou to vhodná barviva k barvení kůže, bavlny a j. látek. Náleží sem na př.: naftolová modročerň B, azová tmavá zeleň, hněď na kůži, pravý šarlach B a mnoho jiných.

Disažio (franc. perte, angl. discount), rozdíl neb ztráta na ceně papírů cenných, mincí, valuty, devisy, vzešlý poklesem kursu pod normální hodnotu.

Discalceati (lat.), neobutí, bosáci.

Discantus (lat., franc. déchant), diskant, soprán; nejvyšší hlas v několikahlasové skladbě, zpravidla vokální. — D. byl původně jen dvouhlasný, totiž improvisovaný protihlas v melodii. → diskant.

Discernement (franc.), rozeznávání, lišení, soudnost.

Discesse (lat.), rozejití, také hlasování, poněvadž v římském senátě se hlasovalo tak, že senátoři, jsoucí pro zákon a proti zákonu, se rozestoupili na výzvu předsedy senátu do různých stran zasedací síně.

Discina, rod ramenonožců ze skupiny Neotremata (→).

Disciplina (z lat.), kázeň; nauka, vědecké odvětví; vojenská kázeň.

Disciplina clericalis, klášterní kázeň; proslulá latinská sbírka novel, sepsaná mezi 1106—1112 pokřtěným židem Petrem Alfonsim ve Španělsku, podle arabských pramenů. Vyd. Hilka a Säderjhelm (Helsinky 1912).

Disciplinární moc, právo, donucovací a trestní moc státu nebo jiných veřejných svazů naproti úředníkům. Nositelem d. m. může býti buď osoba soukromá, korporace nebo stát. Stát omezuje d. m. církve vůči věřícím a duchovním, odkazuje ji do mezí státních zákonů. Podobně též d. m. rodičů nad dětmi, zaměstnavatele nad zaměstnancem a pod. Stát sám vykonává d. m. v oboru soudním, vojenském, u státních zaměstnanců a p. Jiné případy d. práva vyskytují se při porušení stavovské cti u notářů (notářský řád ř. z. č. 75/1871), advokátů (adv. řád z 1868) a lékařů (ř. z. č. 6/1892), jakož i výkon d. m. nad členy živnostenských společenstev.

Disciplinární řízení, soubor ustanovení k uplatnění disciplinárních předpisů, stanovených k stíhání porušení pořádku a kázně v úředním povolání a vůbec členů nějakého sdružení nebo stavu, kterými mají býti stíháni ti, již takových disciplinárních předpisů nezachovávají. V řízení takovém musí býti označen úřad discipl. i postup, jakým musí býti discipl. činy vyšetřeny, dolíčeny, musí býti vyznačen nález a jak týž má býti vykonán, a vyznačeny i přípustné opravné prostředky. Samozřejmě, že každé povolání má vždy odlišné disciplin. řízení. Zejména v úředním řízení jest nutno, nabyl-li discipl. čin povahy trestného činu, aby o činu takovém bylo učiněno příslušné trestní oznámení stát. návladnictví. Tak tomu jest zejména v discipl. řízení při porušení služební pragmatiky pro státní úředníky platné, kde v discipl. řízení platí tento postup: nejprve výstraha, pak peněžitá pokuta, discipl. důtka s výhrůžkou a vyloučením z postupu do vyšší třídy požitků, snížení platu, přeložení na odpočinek se zmenšením odpoč. požitků a posléze propuštění. O tom viz §§ 102—152 služ. pragmatiky. O povinnostech platí § 153 téže pragmatiky. Pro soudce ustanoven zvláštní disciplinární senát podle zákona (nařízení ministerstva spravedlnosti z 30. I. 1919 č. 56 Sb. z. a n., a pro učitele vysokoškolské vydán zákon z 13. II. 1919 č. 79 Sb. z. a n., podle něhož proti profesoru může býti trestem disciplinárním uznáno teprve nálezem příslušného disciplinárního úřadu a tím jest podle § 6 cit. zák. jedině akademický senát (ev. profesorský sbor) a to čtyřčlennou komisí, která se volí vždy na počátku každého studijního roku. Podle § 7 cit. zák. přísluší jak odsouzenému tak i discipl. komisi odvolání k vrchní discipl. komisi, jejíž rozhodnutí jest konečné, vyjímaje případ v 2. odstavci téhož paragrafu stanovený.

Discise, v lék. protnutí, roztnutí, operativní rozříznutí.

Discite moniti (lat.), učte se, jste varováni; zkr. citát z Vergilovy Aeneidy VI. 620.

Discoglossus (žába), patří do čeledi Discoglossidae, žije v záp. Evropě a severozáp. Africe.

Discomedusae, → láčkovci.

Discordia (lat.), nesvornost, svár, opak: concordia.

Discoveryova výprava, 1901—1904 a od 1925 na 5 roků, Q mořské vědecké výpravy.

Dis-dur, v hudbě se označuje 9 ♯; disdur akord: dis-fis-ais, totožný s akordem es-mol (es-ges-b).

Disenter (angl.), různě smýšlející, rozkolník; v Anglii příslušníci círk. spol., které se odtrhly od státní církve.

Disentis, vesnice a léčebné místo ve švýc. kant. Graubünden, 1745 ob., 1150 m n. m., na Rýně.

Disertace (z lat.), učená rozprava, pojednání; vědecká práce těch, kdož chtějí dosáhnouti doktorátu filosofie; na vys. školách disertatio inauguralis.

Disestablishment (angl.), odstátnění, techn. výraz pro odloučení státu od církve v Anglii.

Disful, město v pers. prov. Arabistan, asi 15.000 ob.

Disgregace (lat.), rozehnání, rozptýlení (zástupu); ve fys. odloučení molekul postupným zahříváním.

Disgusto (z lat.), nechuť, disgustovati, znechutiti, omrzeti.

Dish (credish, angl.), angl. míra pro olov. rudu = 17·59 l.

Disharmonie (řec., lat.), nesouzvučnost, nesvornost; disharmonovati, nesouhlasiti, neshodovati se, nesrovnávati se.

Dishleymerinská ovce, ve Francii křížením Merinos a Dishley vypěstěná, tučná, bezrohá ovce, s jemnou vlnou.

Dishleyská ovce, z leicesterské vypěstovaná, bělohlavá, bezrohá, s dlouhou jemnou vlnou.

Dischidia R. Br., rod čel. Asclepiadaceae, epiphytické rostliny s maličkými, dužnatými listy, které jsou někdy přeměněny ve velké, masité kapsy. Tyto kapsy slouží asi za nádrže vody pro kořeny, které do nich vrůstají. 46 druhů. D. rafflesiana Wall. z Př. Indie až Australie, D. imbricata K. Sch. z Malakky až z Bornea.

Disident, rozkolník, různověrec, osoba, která nenáležela k státní církvi nebo jiné církvi státem uznané. V Polsku všichni nekatolíci. Lit.: Lukasiewicz J., Wiadomość historyczna o dyssydentech v mieście Poznaniu (1832). Německý spis téhož 1843.

Disimilace (z lat.), rozlišování, rozrůdňování (dvě stejné hlásky splývají, na př. Bach-chus, Bacchus); v psychologii rozklad živé hmoty (opak asimilace).

Disimulace (z lat.), přetvařování se, opak simulace; zatajování nemocí; při pojišťování na život, při špatném zdrav. stavu docíliti pojištění.

Disipace (z lat.), rozptylování, rozplývání; přechod energie proměnlivých forem do neproměnlivých.

Disjecta membra (lat.), nepřesný citát z Horácových satir (I., 4, 62), zní: disjecti membra poetae.

Disjunkce (lat.), rozloučení, odloučení, rozluka; v logice vůbec poměr protikladu, rozlučovací (odlučné) pojmy (disjunktivní), které se navzájem vylučují, jsou však přiřazeny k obsahu některého vyššího pojmu, jsou tedy druhy pojmu rodového; pod. disj. soudy (úsudky), na př. řez kuželem, je buď hyperbola nebo parabola, elipsa nebo kruh.

Disjunktivní, rozlučovací, vzáj. se vylučující.

Disk Q diskos.

Disk, 1. internacinální sborník, vydaný v roce 1923 a 1925 (pouze tato 2 čísla) A. Černíkem za redakce Krejcarovy, Teigeovy a Seifertovy; — 2. černý plný disk je značkou Q Devětsilu.

Diskant (lat.), Q discantus.

Disklamovati, popírati, zapírati, upírati; disklamace, zapření, upření.

Disko, ostrov na záp. pobřeží Grónska, pod 70° sev. š., 7786 km^2, se stálou severní dánskou stanicí v Godhavenu.

Diskobolos (řec. vrhač diskem), známá postava jinocha, házejícího diskem, dílo řec. sochaře Myróna (Q).

Diskomycety, terčoplodné houby z čeledi ascomycetes; vyznačují se tím, že zralé plodnice mají roušku volnou, odhalenou. Sem patří druhy: peziza, morchela, helvela, silerotinia, lophodermisum a j.

Diskont (franc. escompte, it. sconto), srážka úroků z peněz vyplacených před splatnou lhůtou, v obchodech se zbožím a cennými papíry, při nákupu a prodeji směnek; diskontovati, vypláceti před časem, kupovati nepropadlé směnky, s určitou srážkou. Výše d. závisí na penež. trhu, t. j. na nabídce peněz a poptávce po směnkách. V norm. dobách je d. nižší nežli obv. úr. míra; zvýšením d. si velké cedulové banky při peněžní tísni zmenšují příliv směnek, při přebytku peněz snížením d. přitahují směnky, Q diskontní politika.

Diskontinuita, nesouvislost, ve sněmovnách zásada, že různá zasedací období netvoří ukončený celek, a počátkem nového období sněmovní činnosti prostě nejde dále. Zákonné předlohy mají se tedy úplně vyříditi nebo v novém období znovu podati.

Diskontní politika, politika prováděná cedulovou bankou za tím účelem, aby se předešlo finančním a hospodářským kri-

sím, vyplývajícím z úvěrových poměrů té které země. D. p. záleží ve zvyšování a v snižování bankovního diskontu, t. j. úroku, který si srazí banka při proplacení směnky, jež nedospěla dosud k splatnosti (diskont směnek). Cedulová banka zvýší diskont tehdy, je-li obava, že by při nepříznivé platební bilanci byly domácí kovové peníze odnášeny do ciziny nebo tehdy, nastala-li všeobecná, poměrům neodpovídající haussa (t. j. přeceňování budoucích obch. možností), z které by bezpodmínečně nastala později hospodářská krise. Snížení diskontu pod obvyklou úrokovou míru provede cedulová banka, chce-li tím zlevniti úvěr, podnítiti podnikavost a povzbuditi vůbec hospodářský život v zemi.

Diskos (řec.), obřadní miska v církvi pravoslavné; klade se na ni chléb, určený k posvěcení ve svátostné tělo a krev Kristovu. Má účel tentýž, jako v církvi latinské patena. Rozdíl mezi patenou a diskem je pouze ten, že diskos jest opatřen podstavcem (nožičkou), kdežto patena nikoliv.

Diskos (řec., lat.), disk, čočkovitý kotouč kovový, pův. kamenný nebo z tvrdého dřeva, k házení, nyní 2 kg těžký, 22 cm v průměru; hlavní nářadí helenského tělocviku; od prvních olymp. her (1896) opět zaveden v lehké atletice.

Diskrece, při bursovních příkazech znamená, že kursovní hranice může být překročena o 2—5 Kč, podle druhu cenného papíru.

Diskreční, ponecháno dobrému zdání, úsudku (u soudce); diskreční moc, libovolná plná moc jednati podle vlastního dobrého zdání.

Diskretní, zdrželivý, skromný, rozvážný, taktní, mlčelivý.

Diskretnost, zdrželivost, mlčelivost, skromnost.

Diskriminant, důl. alg. funkce při řešení kvadratických a trinomických rovnic, podle které se rozlišuje povaha kořenů.

Diskurs (franc. discours), rozhovor, rozprávka.

Diskursivní, v podobě rozmluvy, rozhovoru; logickým postupem myšlení o určité představě, nabyté poznání, naproti intuitivní, kde se shlédne celý souhrn představ najednou; d. myšlení jde tedy od části k celku, i. myšlení napřed k celku a pak k jeho částem.

Diskusse (lat.), výměna názorů, rokování, debata.

Diskvalifikace, ve sportu vyloučení účastníka ze závodu pro nevyhovění předepsaným podmínkám, nebo odepření získané ceny jako trest za porušení předpisu; diskvalifikovati, za neschopna uznati.

Dislokace, rozebírání, rozložení; v geol. mechan. posouvání (přesmyky) horstev, způsobené hl. změnou objemu země; v chirurgii, u zlomenin kostí, posunutí části z určitého místa; vojensky rozdělení, rozsazení odd. vojska do posádek, v poli do příbytků.

Dismal-Swamp, rozsáhlý cypřišovitý močál v severoam. st. Virginii a Sev. Karolině, mezi James River a Albemarlesund, 64 km dl., 40 km šir., 1300 km² a vyšší nad svoje okolí. Byl částečně vysušen odvodněním a získán pro rolnictví.

Dismas sv. (podle apokryf. evang.), nazván byl lotr, který byl s Kristem ukřižován, před smrtí byl přijat od Krista na milost. Je patronem odsouzenců k smrti, jako vzor pokory a dokonalé lítosti nad zlými skutky.

Dismembrace (z lat.), rozčlenění, v círk. právu oddělení části nějakého církev. okrsku a přidělení její k jinému, též oddělení a přikázání části jmění beneficiálního.

Disna, město v pol. vojvodství Nowogrodek, asi 10.000 ob., na Dvině, lnářství.

Disociace (lat.), dělení; zejména rovnovážnými podmínkami omezený a na fys. vlastnostech závislý rozpad chem. slouč. v látky jednodušší. D. může nastati účinkem tepla (thermolysa) nebo rozpuštěním (elektrolytická d., ionisace; ↘ iontová teorie a rozpouštění). Poměr části rozložené k nerozložené čili disociační stupeň (udává se v proc.), závisí na disociační schopnosti sloučeniny, která jest vyjádřena disociačním koeficientem (disociační konstantou), a na zředění. Plyny, které vznikají disociací pevných nebo kapalných látek, vyznačují se určitým tlakem (disociační tlak, napětí, tense), jenž roste s teplotou. Soli (na př. soda $Na_2CO_3 . 10\,H_2O$) uvolňují krystalovou vodu (větrají), je-li její disociační napětí větší než tlak vodní páry, odpovídající vlhkosti vzduchu. Jiné soli (na př. $CaCl_2 . 6\,H_2O$), jichž disociační napětí jest menší než odpovídá vlhkosti vzduchu, jsou-li bezvodé, přibírají vláhu ze vzduchu (hygroskopická vláha). Je-li d. spojena s absorpcí tepla (d. teplo), stoupá s teplotou a obráceně. D. nezávisí na tlaku, nemění-li se disociací úhrnný počet molekul; potlačuje se, vzrůstá-li tlak a obráceně. Disociační stupeň plynů určí se stanovením hustoty, která jest menší než theokratická, je-li plyn disociován. Disociační stupeň rozpuštěných látek vypočte se z osmotického tlaku,

který stoupá s rostoucí disociací. Jelikož vedení elektřiny v roztocích účastní se pouze disociovaná část rozpuštěné látky, udává též molekulární vodivost (→ elektrický odpor) při určité koncentraci dělená vodivostí při nekonečném zředění disociační stupeň. Účastní-li se disociačního rozkladu též voda, je to hydrolysa (→). — Na d. jsou založeny některé pyrometry a thermometry. Polévaná, vzduchoprázdná porculánová trubice je naplněna uhličitanem vápenatým a spojena s manometrem. Trubice vkládá se do pece, ve které se má stanoviti teplota, a manometrem změří se tlak z vápence teplem uvolněného kysličníku uhličitého. Pro nízké teploty používá se mnohem snáze se rozkládajícího amoniakátu chloridu vápen., jenž uvolňuje teplem amoniak.

Disogonie (řec.), př. živočich, plodící jako larva a později jako dospělý znovu (na př. u žebernatek druh bolina).

Disolutní (z lat.), nerozvážný, výstřední, bezuzdný, vybočující, rozloučený; disoluce, rozpuštění, rozloučení, rozvázání; v chemii roztok.

Disolvovati (z lat.), rozpustiti, zrušiti; disolventia, rozpouštěcí prostředky.

Disonance (z lat.), nesouzvuk, nelibozvuk, nesoulad; v dnešní hudbě objevuje se snaha pojímati d. jako samostatnou jednotku.

Disotrin, digitalinový preparát, obsahující pravděpodobně digitoxin a strofantin. Používá se v lékařství. Jest jedovatý.

Disparagium (lat.), sňatek s nestejnorodou osobou; nerovné manželství.

Disparat (lat.), rozdílný, různý; v logice pojmy, které přináležejí úplně rozdílným druhům, na př.: vhodný a modrý, čtverec a voda.

Dispargen, kolloidální stříbro s 30% Ag. Tvoří lesklé černé krystalky, ve vodě zprvu bobtnající a pak se rozpouštějící na čirý roztok. Slouží v lékařství jako prostředek antiseptický.

Disparita (lat.), nerovnost.

Disparitas cultus (čti kultús), různost náboženského vyznání mezi křesťanem a vyznavačem jiného náboženství. Podle církevního práva jest d. c. překážkou při uzavírání manželství. Dispens může uděliti církevní vrchnost, dostane-li od nekatolíka písemnou záruku, že nebude svému manželi zabraňovati ve vyznávání jeho katol. náboženského vyznání a že děti budou vychovávány katolicky.

Dispatch-boat (angl., něm. a franc. Aviso), dříve druh rychlých válečných lodí k službě zpravodajské; od rozšíření radiotelegrafie se jich už neužívá.

Dispache (fr. dyspaš), rozhodčí soud při námoř. pojištění. Též protokol, sepsaný při havarii neb v přístavě, obsahující výpočet škod.

Dispacheur (fr.), soudem ustanovený znalec, podávající dobrozdání o výši škody při námoř. havarii. V cizině tak činí konsulové.

Dispatching (z angl. dispatch), rychlá doprava, řízená do vzdál. 200 km z jednoho místa.

Dispatcher, dirigent vlakové rychlé dopravy.

Dispensace (lat., osvobození), zrušení účinnosti zákona vzhledem k určitému poměru, který by jinak podléhal zákonnému pravidlu; d. je výronem moci zákonodárné, nikoli práva správního. — V církevním (katol.) právu je omezena dispensační moc papežova pouze t. zv. právem božským, podřízení hodnostáři (biskupové) na základě svého práva diecésního, jinak jen na základě zvláštních plných mocí (facultates), jež se obyčejně udělují na 5 let (quinquennales).

Dispensář (z lat.), léčebna, nemocnice pro chudé.

Dispensatorium, v XVII. a XVIII. století používaný seznam předpisů, podle nichž se připravují určitá léčiva, vydávaný universitami a obcemi. → farmakopea.

Dispense, vyskytuje se v círk. právu hlavně v manželském právu a při svěcení kněžstva. Umožňuje buď poměr, ve který strany teprve vejíti hodlají (in contrahendis), nebo ve který již vešly (in contractis). Vyžaduje se dostatečný důvod. D. udělená se zřetelem k falešným důvodům, je neplatná. D. jsou dvojího rázu: 1. pro obor vnitřní (svědomí), tyto nemají vliv na úpravu právních poměrů (pro foro interno), 2. pro obor vnější (právní), tyto mají přímý vliv na úpravu práv. poměrů. D. prvého druhu udělují se vždy zdarma, druhé mají se udíleti rovněž zdarma, někdy však se vybírá mírná taxa pro kancel. účely. D. udílí papež, biskupové pouze potud, pokud jsou círk. zákonem nebo papežem zmocněni.

Dispensovati, uděliti → dispensi.

Disperse (lat.), rozptyl barevných paprsků, rozklad bílého nebo jiného složeného světla na jeho součástky při průchodu čočkou, jest příčinou vidma.

Dispersita (lat.), → kapilární chemie.

Dispersoidy (dispersní soustavy), → kapilární chemie a koloidy.

Dispondeus (řec.), verš nebo část verše ze 4 dlouhých slabik (— — — —).

Disponenda (lat.), věci nebo zboží, připravené k vol. použití; v knihkupectví

knihy, které u knihkupců zůstávají ležeti neprodané.

Disponent (lat.), plnomocník, příkazník; plnou mocí pověřený zástupce obch. domu.

Disponibilità, v italské armádě prozatímní propuštění vyššího důstojníka z aktivní služby, z důvodů politických, disciplinárních a p.

Disponovati, vládnouti, volně nakládati (s něčím); býti disponován, dobře naložen, v rozmaru.

Dispora caucasica (Bacterium caucasicum), bacil, tvořící hl. součástku kefirových zrnek; ↗ kefir.

Disposice, nařízení, rozdělení spořádání; v psychol. nálada, sklonnost; v med. náchylnost (k nemoci); chuť, náklonnost, ochota, vloha, způsobilost, vnímavost, rozpoložení (mysli); ve vojenském smyslu: 1. tolik, co rozkaz povšechnějšího rázu, operační nebo bojový; 2. k disposici (zur Disposition, en disponibilité, on half-pay) užívá se o důstojníku, propuštěném z aktivní služby, při čemž si hlava státu vyhrazuje užíti ho svým způsobem. V Italii znamená „à disposizione del ministero della guerra" aktivní důstojníky, povolané ministerstvem ke konání určitých, dočasných funkcí.

Disposiční fond, peněžní částka, kterou ve státech ústavních povoluje parlament buď vládě neb jednotlivým ministrům k volnému použití k vládním účelům, z kteréhož použití neskládá ani vláda, ani ministr účtu.

Disposiční list, stvrzenka na složené nebo na běžný účet dané peníze, které jsou vkladateli v každé době k disposici (k volnému použití).

Disposiční právo, právo nakládati nějakou věcí nebo právem podle své vůle, ovšem v dovolených mezích. D. p. vlastníkovo jest nejširší a záleží v tom, že může svou věc prodati, zastaviti, darovati, volně jí používati a i zničiti. Držitel neb uživatel jsou již ve volném nakládání věcí podstatně omezeni. Některým osobám omezuje zákon plné d. p.: nezletilcům, osobám, na jejichž jmění byl uvalen konkurs, a osobám, které byly zcela nebo zčásti zbaveny svéprávnosti výrokem soudu pro choromyslnost, slabomyslnost, zvykové nadužívání narkotických jedů n. alkoholu neb pro marnotratnost.

Disposiční zásada, princip vlastní civilnímu právu procesnímu, podle něhož stát sice ochranu svou (ve formě soudního řízení) stranám nabízí (ale nevnucuje), takže důkazy a návrhy stran tvoří podklad rozsudku; soudcovská iniciativa je tedy vyloučena (protiklad: zásada inkvisiční) a skutečnosti jednou stranou přednesené a druhou nepopřené stávají se podkladem rozsudku bez soudcovského zkoušení jejich pravdivosti (protiklad: zásada oficiální).

Dispositiv (čes. sestava, Aufstellung, dispositif, disposition), rozestavení velkých jednotek při vál. operacích; též vojsk při hájení pevnosti.

Dispositivní (lat.), určující, stanovující, nařizující; d. zákony, obsahující ustanovení pro případ, že strany o věci neučinily ustanovení.

Disputace (z lat.), ústní uvažování důvodů a námitek o sporné otázce; spor o vědecký předmět; obhajující strana — defendentní, odpůrná — oponentní; ve středověku náboženské d.

Disputatorium (lat.), učené cvičení v disputaci, kolej pro cvičení v disputování.

Disputovati, rozmlouvati, vědecky vykládati, objasňovati.

Disraeli Benjamin (* 1805), angl. státník, ↗ Beaconsfield.

Disraeli Isaak (1776—1848), otec předešlého, angl. lit. historik, syn benátského kupce, do Anglie přistěhovalého; napsal: Curiosities of Literature (1791—1823), Literary Miscellanies (1796) a j.; některé jeho stati a obhajoba papeže rozvířily spor, jehož se zúčastnili Bowles a Lord Byron.

Dissous plyn, jest nejvhodnější forma, v níž přichází do obchodu acetylen. Poněvadž při vyšším tlaku stává se acetylen výbušným, nesmí se tento plyn stlačovati. Přesto se dopravuje a přechovává acetylen v podobných bombách jako ostatní stlačené plyny. Tyto bomby jsou naplněny pórovitou hmotou, jež jest napojena acetonem. V acetonu se pak acetylen pohlcuje. V bombě obsahu 40 l pod tlakem 15 atm. jest pohlceno asi 6 m^3 acetylenu. Tento acetylen sloužil dříve k osvětlování, dnes používá se v stále rostoucím množství k sváření.

Distance (lat.) vzdálenost, ve sportu vyloučení hráče pro hrubé porušení pravidel neb discipliny.

Distance polární, vzdálenost nějakého místa na zemi od příslušného pólu.

Distanční dovozné, náhrada za dovozné při lodní katastrofě, bylo-li zboží zachráněno, ale loď ztracena.

Distanční jízda, dříve obvyklé vojenské jízdy pro docílení či vyzkoušení výkonnosti jezdců a koní.

Distanční obchod, uzavřený mezi dvěma, od sebe vzdálenými osobami nebo

firmami, při čemž zboží dodá třetí činitel (osoba, dopr. podnik).

Distanční signál se dává vlaku pomocí vzdálenostních návěštidel před vjezdem do stanice, může-li vlak v jízdě pokračovati („volno") nebo musí-li zastaviti („stát"). Signály jsou buď ramenové neb deskové.

Disthen, nerost, křemičitan hlinitý, Al_2SiO_5, tvoří malé krystaly nebo stébelnaté agregáty, bezbarvý nebo bílý a šedý až černý (rhaeticit), často modrý (cyanit), průhledný až průsvitný, lesk skelný. T = 5—7, spec. v. = 3·56—3·60. Nachází se v Čechách u Pancíře, na Moravě v okolí Náměště nad Oslavou, v Tyrolsku, Švýcarsku (Monte Campiona a Sv. Gotthard), Štyrsku. Z pěkně modrého a průhledného d. brousí se kameny do prstenů a jehel.

Distichon (řec.), dvojverší, složené zvl. z hexametru (↘) a pentametru (↘). Toto distichon, zvané elegické (elegeion), bylo používáno Řeky a Římany k elegiím a epigramům. I v nové době psány jsou verše distichem, na př.:

„Aj, zde leží zem ta před okem mým slzy ronícím,
druhdy kolébka — nyní národu mého rakev."
(Jan Kollár.)

Distinguished Service Order (angl.), řád za vynikající služby; válečný, záslužný řád Vel. Britanie pro důstojníky, zal. 1886; I. třída, bílý kříž s pozlaceným okrajem a zlatou ind. korunou, uvnitř zel. vavř. věnce, na červ. podkladě; stužka červ. a modrá.

Distinkce (Rangzeichen, insignes, rankbadge); odznaky, označení vojenských hodností na stejnokroji. Bývaly již od starých dob (vitis, rákoska římského centuriona; šerpy u důstojníků za 30leté války; třapec [porte-epée] na poboční zbrani u vyšších šarží atd.); nyní se dělí na všeobecné, označující celou třídu hodností (na př. důstojnická čepice jiná pro všecky důstojníky subalterní, jiná pro vyšší, jiná pro generalitu; maršálský klobouk a maršálská hůl; pás n. porte-epée jiný pro rotmistry a jiný pro důstojníky a pod.) a na speciální, označující stupeň hodnosti (na př. počtem a barvou hvězd, knoflíků, pásků, proužků, vyšívaných ozdob a pod.). V naší armádě byly dosud pro rotmistry knoflíky, pro subalterní důstojníky obdélníčky, pro vyšší čtverečky, počtem 1—4 podle hodností, z tombaku, pro generály hvězdy a pruhy na kalhotách, u bývalých legionářů chevrony na rukávech; nyní jsou distinkce tyto: důstojníci a rotmistři zbraní knoflíky se skříženými meči, služeb bez mečů; subalterní důstojníci 3cípé hvězdy na ramenních páscích a na čepici, vyšší 5cípé; generálové na ramenních páscích lipovou ratolest, na výložcích rovněž, na štítku čepice guirlandu s lipovými listy; na rukávě 2, 3, 4 hvězdy (brigádní, divisní a armádní gen.), podbradník čepice u důstojníků čtyřnásob, u generálů dvojnásob pletený, služby jsou od zbraní odlišeny pololemovkou na výložku límce. Barva d. u důstojníků zlatá, u rotmistrů stříbrná. Rotmistři mají místo hvězd na náramenních páscích proužek se stříbrnými obdélníky.

Distinkční vlajka sluje admirálská a komodorská vlajka na vál. lodi, označující hodnost admirála; je u admirála čtyřhranná, u komodora dvoucípá; u vůdce flotily je upevněna na dvojitém provazci, místo na žerdi. Tito důstojníci, mající právo na vlastní vlajky, slují vlajkoví.

Distl Bohumír (* 8. VIII. 1883), čes. spisovatel, bank. úř. Sp.: Boj o kostru (1911), Knoflík (1910), Bubeník (1918), Duha lásky (1920), Rozmarné črty české a něm. (1920).

Distl Jaromír MUC. (1871—1899), český spisovatel veseloher. Sp.: Na bytě (1899), Modrá krev (1899), Jasmínový květ (1898).

Distorse (z lat.), rozkroucení, zkreslení; chyba hl. při fot. čočkách tím, že se míra se vzdáleností od osy mění; dvojčočkami (aplanáty) se tato vada odstraňuje; v medic. znamená d. podvrtnutí kloubu.

Distribuce (lat.), rozdání, rozdělení.

Distributivní (lat.), rozdělovací, přidělovací, při pojmech: výčetný, týkající se určité věci; v gram. podílná věta; d. číslovka = po jednom, po dvou atd.; v matematice d. číslo (měnitel. označující, kolik má vyšší jednotka nižších).

Distributivní zákon, důležitý to zákon v aritmetice; jest vedle kumulativního a asociačního zákona třetí hlavní zákon o násobení a lze jej vyjádřiti rovnicí $(a + b) . c = ac + bc$; platí v celém oboru čísel reálních i komplexních

Districto Federal, spoj. obvod Brasilie, 1117 km², 1,157.873 ob., hl. m. Rio de Janeiro.

Distrikt, správní okres v britském území.

Distrofie (řec.), dvojverší, mající dvě strofy; distrofon, dvojřádková báseň o dvou slohách.

Disturbace, zmatení, pobouření.

Disuperfosfáty, ↘ superfosfáty podvojné.

Diškant Antonín (* 1801 v Praze III.), zpěvák dvorní opery.

Dit (franc.), ve star. franc. krátká, poučná báseň s vyprávěcí vložkou.

Dítě, člověk od narození až k pohlavní dospělosti (↗ puberta). Není to snad zmenšený dospělý člověk, nýbrž liší se od něho především tím, že musí své tělo uchovati a mimo to ještě růsti (↗ výměna látek). Vzrůst je na počátku nejsilnější a ponenáhlu se menší, až koncem puberty zcela ustává. Poměry velikosti jsou u d. jiné než u dospělých: končetiny jsou krátké, objem hlavy větší než objem hrudi, podkožní tuk nadmíru silný, někt. vnitř. ústroje (játra) poměrně veliké, jiné malé a nevyvinuté (pohlavní). Brzlík vyskytuje se pouze u d., po ukončeném vzrůstu zanikne, kosti tvoří s počátku jen chrupavčitá tkáň (↗ kosti). Činnost srdeční a dýchání je urychleno, duševní činnost se vyvinuje ponenáhlu (↗ psychologie dítěte). Rozeznávají se tato období vývoje d.: 1. novorozenec (prvních 14 dní), 2. kojenec (až do konce 1. r.), 3. malé dítě (až do 6. r.), 4. dítě-školák (až do 14. r.). — Po přestřižení pupečníku výživa a dýchání pomocí lůžka přestává, plíce začnou dýchati a oběh krevní, který se dosud děl cévami pupečníku, má tytéž dráhy jako u dospělých. Známky donošených novorozenců jsou: asi 50 cm dl., zaokrouhlené tvary těla, růžová kůže, po několika dnech více n. méně silná žloutenka, která není chorobná a mizí bez léčení za 1—2 týdny. Narozené d. je pokryto žlutavým mýdlovitým mazem (vernix caseosa). Zbytek pupečníku brzy zaschne a po 5—10 dnech odpadne, rána po něm se v málo dnech zahojí. Až do této doby je třeba obvazem chrániti pupek před infekcí. Tělesná váha v 1. týdnu klesá a obyč. po 2 týdnech dosáhne opět váhy po porodu. Počet tepů je hned po porodu velmi vysoký (150—190 za minutu), ale již za ¼—1 hod. klesne asi na 100; později se znenáhla zvýší. Teplota novorozencova je o 0.1—0.6° vyšší než matčina a měří 37.5—37.9°; s počátku klesá, ale později se opět zvýší a činí v 1. roce normálně asi 37°. Potřeba potravy je nepatrná, d. mnoho spí a musí býti ihned navykáno na pravidelné krmení (↗ potrava dětí) a spánek. Močení je časté, stolice s počátku černozelená (↗ smolka) a znenáhla přechází ve žlutou (obyč. dvakrát denně). Dítě, narozené před čtyřicátým týdnem těhotenství (dítě nedonošené), je málo odolné. Dýchání musí býti obyčejně uměle zavedeno (↗ asfyxie), tělo nedovede regulovati svou teplotu, bývá nutná i umělá výživa. Uměle na živu zachované děti, předčasně narozené, mohou při dostatečné životní schopnosti dohoniti děti normální i dále dobře prospívati. Při vývoji d. uspořádají se v 1. měs. pohyby očí, šelesty se slyší po 3. měs. poznává d. matku. Při vhodné výživě počíná po 6 měs. prořezávání zubů (↗) a d. si sedá, po roce začíná běhati, ve 2. r. mluviti a zkostnatí velký lupínek (fontanella, ↗) v lebce. Ve 3. r. dosáhne se u d. dokonalé čistotnosti; mluví ve větách, začne samostatně mysleti a jednati: po dokončeném 6. r. počíná výměna zubů. — P r á v n í s t r á n k a. O dětech manželských ↗ manželskost. D. porozené manželkou před n. po zákonité lhůtě (od 180. až do 300. dne před porodem) pokládá se za nemanželské; jde-li o porod předčasný tehdy, jestliže manžel ve 3. měs. svému otcovství před soudem odpírá (§ 156 všeob. obč. z.). Narodí-li se d. v zákonité době, může manžel popírati manželskost, podá-li ve 3. měs. žalobu a prokáže-li, že je nemožné, aby on byl d. zplodil (§ 158); zemře-li před uplynutím této lhůty, mohou tak učiniti dědicové n. i d. samo (§ 159). Za otce nemanž. d. se pokládá, kdo podle údaje matčina s ní v zákonité době souložil, i když s ní v té době souložil i jiný (§ 163). Povinnost nemanž. otce pečovati o d. trvá až do doby, kdy toto je schopno samo se živiti (§ 166). Výživné platí se měsíčně napřed (§ 1418). Zemře-li otec, přechází tato povinnost na jeho dědice.

Dítě Emanuel (* 25. XII. 1820, † 1872), čes. fotograf a portretista.

Dítě Emanuel (* 1862), prof. Umělprůmyslové školy, akad. malíř. Studoval v Praze a Mnichově, pobyl též nějaký čas v Římě. Malíř kostelní a portretista. Práce: Sv. Tři králové, Založení řádu Křižovníků, Pieta a j.

Dithmarschen, krajina v pruské provincii šlesvicko-holštýnské, mezi Labem, Severním mořem, Eidorou a Gieselou, 1354 km², 98.259 ob. Byla samostatnou rep. a bránila se udatně proti holštýnským hrabatům, r. 1559 však podlehla.

Dithyrambos, dithyramb (řec.), původně píseň na oslavu Dionysa, boha révodárce; původem z Korintu, v Athénách byly později pořádány závody (sbory o 50 pěvcích); zachovány jsou jen zlomky řec. d., mimo 6 zkomolených d. Bakchylidových.

Dito (ditto), zkr. do, z it. detto, totéž, též, rovněž, stejně.

Dito (z lat. digitus = prst), v horní Italii míra = 1 cm.

Dito a Idem, pseudonym rum. královny Alžběty (Carmen Sylva) a spis. Mite Kremnitz pro jistý počet společně uveřejněných románů.

Ditografie (řec.), dvojí způsob psaní, dvojité čtení u star. spis.

Dittersbächel, o. v Č., okr. Frýdland, 396 ob. (6 č.). El. dr., mlýn na kosti.

Dittmann Jan Ludvík. Syn malíře Krist. Š. D. Malíř v Praze v l. 1716—22.

Dittmann z Lawensteinu Kristian Šebestian. Malíř portretů, histor. obrazů i fresek. V Praze od r. 1664, kdež byl i pohřben 26. XII. 1701 v stáří 62 let. Od něho zachovány jsou 4 podobizny hrabat Šternberků (Václ. Jiří ze Št. z r. 1677) na zámku zásmuckém, v museu v Lounech návrhy na oltáře chrámu sv. Mikuláše tamtéž, malby v nynější sakristii na Sv. Hoře u Příbramě a v Nár. museu vlastní podobizna (kresba hrudkou). Podle jeho podobizen a obrazů zhotovili rytiny Westerhout, Kraus, Müller a j. J. Borcking a J. Gross ryli portrety podle jeho kreseb pro dílo Fürstenspiegel (Praha 1673).

Dittrich Antonín, PhDr. (1786—1849), kněz cisterc., prefekt akadem. gymnasia a děkan fakulty filosof. Napsal Monumenta historica univers. Car. Ferd. Pragensis (1830—34), dějiny univ. pražské a mimo to ještě Statuta univ. Pragensis.

Dittrich Arnošt, PhDr. (1878), správce státní meteorolog. a astrofysikální observatoře na Staré Ďale, docent kosmické fysiky na Karlově univ. v Praze. Píše odborné články pro časop.: Astronom. Nachrichten, Čas. jednoty čsl. matematiků a fysiků, Rozhledy přírod., Říši hvězd, Vesmír a j.

Dittrich František (1801—1875), starosta pražský a velkoobchodník s dřívím. Zakladatel Ústř. M. Škol. a paroplavební společnosti vltavské. Života politického se zúčastnil od r. 1848, kdy zvolen do Nár. výboru a do městské rady pražské. Starostou města byl od r. 1870—1873. Za něho postavena čes. technika, zřízena měst. statist. kancelář a konána první hosp.-průmysl. výstava.

Dittrich Josef Petr Václav (1763—1823), český historik, univ. prof. v Praze a censor. Hl. díla: Zákon našeho Ježíše Krista (1809), Bilejovského kronika církevní (1816), Zrcadlo věčného a blahoslavného života (1822).

Dittrich Karel Bedřich (* 1801 v Naumburgu v Sasku), herec v Praze od r. 1821.

Dittrich Paul, MUDr. (* 1859), profesor soudního lékařství na něm. universitě v Praze. Sp.: Lehrbuch der ger. Medizin.

Dittrichštejn (Dittrichstein), o. ve Slezsku, okr. Frývaldov, 630 ob. (5 č.).

Ditzer Krištof, malíř ve službách Jarosl. Fr. Ign. ze Šternberka, biskupa litoměřického, činný kol r. 1693.

Diu, portug. ostrov na jižním pobřeží poloostr. Katiavar v brit. ind. prov. Bombay, 57 km², 14.614 ob.

Diureidy, slouč., které ve své molekule obsahují 2 mol. močoviny; na př. kys. močová, xanthin, hyporanthin, theobromin, koffein a m. j. Odštěpením močoviny poskytují ureidy.

Diuretika, léčiva, která podporují vylučování moči. Jsou to jednak látky rostlinného původu (extrakt petrželový, jalovcový a j.), jednak výrobky umělé. Tyto jsou buď sloučeniny rtuťnaté (na př. Asurol, Novasurol, Salyrgan) nebo jsou to organické sloučeniny skupiny purinové (koffein, theobromin, xanthin a j.).

Diuretin (Theobrominum natrio-salicylicum), $C_{14}H_{12}N_4O_5Na$ vyrábí se z alkalického roztoku theobrominu působením salicylanu sodného nebo rozpuštěním theobrominu a salicylanu sodného v 4% roztoku hydroxydu sodného a přidáním kyseliny salicylové až do neutrální reakce. Jest to bílý krystalinický prášek, ve vodě za tepla rozpustný. Z vodného roztoku působením kyseliny solné sráží se nejprve theobromin jako bílý prášek, při dalším přidávání kyseliny sráží se i kyselina salicylová. Obsahuje 44.2% salicylanu sodného a 55.8% sodné soli theobrominu. Na vzduchu již působením kysličníku uhličitého se rozkládá. Jest nejedovatý, max. dávky činí 1.0 g pro dosi a 6.0 g pro die. Slouží v lékařství jako diuretikum, k injekcím při chorobách srdečních a nervových.

Diurnista (lat.), písař, požívající denní mzdy.

Diurnum (lat.), denní plat, mzda písaře.

Dius Fidius, plným jm. Semo Saucus D. F., italský bůh věrnosti a přísahy, původně sám Jupiter, pak samostatný; v jeho chrámu uchovávali stát. smlouvy.

Div., zkr. pro divide = rozděl (na lékařských přeedpisech, recept.), též zkr. pro divus nebo diva, též pro divise.

Diva (lat., božská), tit. římských císařoven po jejich smrti; nyní zbožňovaná pěvkyně, herečka, tanečnice.

Diva (Gyiva), o. na Slov., okr. Parkáň, 297 ob. (1 čs.).

Divača, obec v Přímoří, v dnešní Italii, od níž 1.5 km na jz. byly v letech 80. objeveny 609 m hluboké, 2 km dlouhé, rozvětvené jeskyně s krásnými krápníky. 3 km na jv. od Divače jest jeskyně sv. Kanciana, v níž mizí Reka a po 35 km se vynořuje u sv. Jana jako Timava, 930 m před ústím do moře.

Divadelní listy, čes. časopis, věnovaný divadlu a dramatickému umění, vy-

cházející v l. 1924—1925 v Praze. Redigoval O. Vittinger za hlav. spoluprac. E. Lešehrada.

Divadelní ochotníci. Dějiny divadelního ochot. českoslov. možno spojiti s vývojem Ústř. matice divadelního ochotnictva československého. Po ochotnicku hrálo se divadlo u nás již dávno, a nejstarší ochot. kroužky připomínají se již v letech 1750 a pozdějších. V těch dávných začátcích hrálo se německy, byly to kroužky a spolky městských honorací, a teprve na počátku 19. století začalo se hráti česky, třebas že divadelní cedule byly ještě dvojjazyčné. Teprve doba probuzenecká povolala čes. ochotníka na pomoc a byl to zejména J. K. Tyl, který poznal význam a vliv divadla pro národní práci, a způsobil, že české ochotnictvo dostalo určitý cíl a program. Och. spolky se množily, zvláště když do jejich řad vstupovali naši přední spisovatelé a význ. osobnosti (Klicpera, Jablonský, Havlíček, Mácha, Hýbl, Nebeský, Chmela, Havelka a j.). Záhy vznikalo mezi českými ochotníky přesvědčení o nutnosti soustřediti činnost pod společ. programem, který by ji povznesl a také podporoval domácí tvorbu dramatickou. To stalo se u příležitosti slavnostn. polož. zákl. kamene k Nár. divadlu v Praze r. 1868, kdy 16. května byl do Prahy svolán První sjezd čes. ochotnictva, při němž za účasti asi 600 osob byly projednány otázky vzáj. styku ochot. spolků a působení jich ve prospěch vlasten. a dobroč. účelů, hlavně pro zbudování Nár. div. a usneseno, aby založen byl ústřední spolek „Jednota Divadelní". Účelem J. D. bylo podporovati původní dram. liter. a dram. umění vůbec a zvl. jeho ochot. pěstování. Předsedou byl zvolen Vít. Hálek, do výboru: Barák, Boleslavský, Bendl, Březnovský, Čečil, Černický, Forchheim, Kvapil, Mezera, Novopacký, Pfleger, Ryba, Sabina, Stankovský, Stanislav, Terš, Vlček, Zima. Jed. Div. však brzo zanikla. 16. května 1880 po návrhu A. K. Nového svolal ochot. spolek Pokrok v Karlíně druhý sjezd ochot. do Prahy, k němuž pozváni také herci a přátelé divadla. Za účasti asi 500 osob jednáno o repertoiru ochot. div., o důlež. vlastního listu a o práci pro Nár. div. a výsledkem jednání bylo založ. Matice divadelní. J. Barák, red. Nár. Listů, předložil 9. července 1880 stanovy, jež již 20. července schváleny a 5. srpna téhož roku svolána ustav. schůze Matice divadelní. Předsedou zvolen J. Barák, místopř. J. V. Frič, jedn. J. Anýž, do výboru F. A. Šubert, A. Sokol, J. L. Turnovský, A. K. Nový, A. Telčer, J. Farský, Schmatt, Engler, a Mušl. Mat. Div. vydala tiskem Sokolovu hru Starý vlastenec, pořádala přátelské večery a ochot. spol. hrály v její prospěch. K otevř. Nár. div. 3. února 1881. vydala Almanach za redakce Friče a Turnovského. Pořádáno několik krajských sjezdů a utvoř. župní jednota pro Prahu a okolí. Činnost však uvázla a již v listopadu 1881 J. V. Frič navrhuje, aby se Matice div. rozešla. Po výzvě v novinách byl učiněn pokus získati zájem herců, ale bezvýsledně. Činost M. D. uvázla a po smrti předsedy J. Baráka ochabla úplně. Otevřením Nár. div. 15. 11. 1883 odpadl pak jeden z nejhlavnějších cílů a úkolů M. D. Činností svou však dala popud hercům k vytvoř. samost. organisace, což se stalo přičiněním J. V. Slukova, když r. 1885 založena Ústř. Jedn. Čes. Herectva, čímž ale ubylo M. D. členstvo z řad hereckých. Proto M. D. na valné hromadě 13. VI. 1886 se usnesla na přeměně M. D. v organisaci ochotnickou, a ve schůzi 19. září 1886 schválena změna stanov M. D. a přejmenování na Ústřední Matici Divadelních Ochotníků v Praze, a zvolen předsedou A. K. Nový. R. 1892 změněno pojmenování na Ústř. Matice Div. Ochotnictva Československého a konečně r. 1920 zaměněno slovo Československého na Československého. Cíl a program stanovily Ú. M. D. O. Č. již první stanovy: podporovati zájmy ochot. jednot československých a tím pomáhati ku povzn. a rozvoji čes. ochot. divadelního vůbec. Stanovy r. 1902 stanoví její účel: soustřediti všechny československé spolky a div. odbory, působiti k utvoř. žup, hájiti zájmy ochot., pomáhati k povzn. a rozvoji téhož, jakož i pův. literat. dramat. a divadelnictví čes. vůbec. Stanovy z r. 1910 rozšířily podstatně účel Matice, ukládajíce jí, aby soustřeďovala veškeré československé ochot. spolky a odbory div. a působila k utvoř. okrsků a zřízení sekretariátů (pro skupiny okrsků) jako porad. orgánů. Mimo změny týkající se vnitřní org. zachovávají stanovy z r. 1905 a 1920 všechny dřívější účely ideové. Teprve posl. úprava stanov z r. 1925 vyjádřila přesněji a šíře účely Matice, určujíc sdružování ochot. spolků za tím účelem, aby pracovaly o uměl. a kultur. programu čes. divadelnictví lidového, napomáhajíc k rozvoji čes. liter. dramat. a umění div. vůbec a aby podpor. a hájily zájmy ochotnictva. Matice plnila vytčené úkoly stále, ovšem s menší nebo větší účastí a různým úspěchem, ale nejvíce je zdůraznila zvláště po převratu. Pro uměl. výchovu ochot. a jejich režisérů pořádány četné odbor. kursy a div. před-

nášky. R. 1917 znovu vzkříšena Matice Divadelní, která měla pečovati o dram. liter. divadelní list a otázku odbor. programů, kursů a přednášek. Blahodárné působení a výsledky této výchovné činnosti jeví se ve zvýšené úrovni ochot. předst. Zřízení okrskových rad režis. a divadelní soutěže ochot. spolků, a konečně divadelní výstavy jsou další z úspěšné činnosti Ú. M. Nutnost časopisu jako vnitř. pojítka mezi ústředím a jeho členy, v prvních letech nebyla plně uspokojena samost. listem, vždy jen některý divadelní list přijat za orgán ústředí pro jeho zprávy. To byly postupně: Divadelní Listy, Naše Besedy, 1886—93 Ladeckého Česká Thalia, 1895 na necelý rok opět Besední Listy, 1897 Thalie, jíž převzal O. Faster a pak red. Ladecký do vlastní režie, a když roku 1900 oznámil, že časopis dále vydávati nemůže, vydávala Matice list sama, ale již v listopadu přijaty Fastrovy Divadelní Listy za orgán spolku. 1901 k Div. L. přidávána 4stránk. příloha čistě ochot. V r. 1903 jednáno o vydávání vlast. Věstníku, ale za nový orgán zvoleno „Divadlo“, jež vydával B. Kavka. R. 1912 po změně „Divadla“ v revui připojována příloha pouze pro členy, v září téhož roku pak opět „Divadlo“ prohlášeno za orgán Matice, do redakce povolán člen výboru. 1913 usneseno vydávati zvl. org. časopis (1. č. „Ochot. divadla“ vyšlo v říjnu 1913 za red. dra Boh. Křečana). Do r. 1915 vycházel list nepravidelně, krátce pak redigoval list F. Kukrle, a druhý ročník od r. 1916 vycházel ve dvojčíslech za red. Břet. Ludvíka. 1916 utvořeno Vydavatelské družstvo a usneseno od r. 1917 vydávati „České divadlo“ jako měsíčník za red. V. Trousila, ročník druhý 1918 vyšel ve zvětš. formátě za red. K. Engelmüllera, třetí roč. za red. dra Č. Kliera. Když r. 1920 začal vych. div. týdeník „Jeviště“, zaručila si Matice Divad. v listě rubriku „Hlídka ochotnická“, již redigovali F. Štěpánek a J. Rydvan. Avšak tato rubrika poskytovala příliš málo místa pro zprávy členstvu a také její vnitřní uspořádání uveřejňováním tendenčních zpráv Matici nevyhovovalo. Proto výbor Matice se usnesl vydávati Věstník jako pokračování „Českého Divadla“ aspoň 4krát do roka, ale vyšlo jen jedno číslo v květnu 1920, za red. dra Hermana. 1921 vydávala M. D. opět „České D.“ za red. J. Rydvana a red. kruhu. Touž redakcí vyšel Památník všeochot. sjezdu 1921. — Od r. 1922 vydával Č. D. nakl. F. Borový za redakce stanovené Mat. Div. a 1923 změněn název listu na „Československé divadlo“, jež bylo současně orgánem utvořeného Ustredie Slovenských Ochotnických Divadiel a jeho zást. K. Milo byl členem red. kruhu. Časopis vych. jako 14deník 20krát do roka. Tak zůstalo do r. 1925. Od r. 1926 vychází „Českosl. div.“ nákladem F. Topiče za red. J. Rydvana a red. kruhu (Kar. Horký, prof. J. Petr a dr. Fr. Herman). Věstníky okrsků vycházejí v Plzni od r. 1922 jako Věstník div. ochot. na čes. západě, od r. 1925 jako „Jeviště, orgán II., Tylova okrsku v Plzni“; dále Věstník Praž. okrsku ÚMDOČ., ale pouze 1923—25. — Od r. 1924 vychází Věstník div. ochot. čes. severu. Smetanův okrsek v Č. Třebové od 1925 rovněž vydává svůj Věstník, a slovenské Ustredie od r. 1925 věstník Slovenský ochotník. Matice od prvopočátku svého trvání usilovala o zachování světlé památky J. K. Tyla, jehož jméno je nerozlučně spojeno s ideály čes. ochotnictva. Vydáno heslo: postaviti Tylovi v Praze pomník a měst. rada požádána věnovati místo pro tento pomník na Tylově nám. u Nár. div., jež tak přezváno 1886 po společné žádosti Matice, Uměl. Besedy, Ústř. Jedn. Čs. Herectva a Akad. Čt. spol. Pro pomník žádané náměstí věnováno měst. radou 1910. Avšak peníze na pomník Tylův scházely se poskrovnu, a v r. 1891 výtěžek dosavad. příspěvků změněn na Tylův fond pro podporu dram. literatury a čes. spisov. a vypsáno několik soutěží pův. her. Myšlenka postaviti Tylovi v Praze pomník uvázla na mrtvém bodě, ale vyvolán zájem pro zbudování Tylova domu s ochot. scénou, lid. divadlem, jak po něm toužil Tyl, se vším čeho je třeba k práci a rozvoji ochot. organisace. Dr. Fr. Herman podal návrh statutu pro sbor, který se má starati o zbudování ochot. domu v Praze, jemuž dáno jméno Tylům dům, kterýžto návrh schválen 6. VI. 1920 a mezi ochotnictvem vyvolán velký zájem, který správně pochopen projevil se již v prvním roce hojnými sbírkami a příspěvky. Jménem Tylovým také pojmenována Tylova ústř. knihovna, založ. a spravovaná Maticí v Praze, jež v jubil. roce 40. výročí Matice měla již téměř 4000 svazků. Dle statist. dat k jubil. roku 1926 (40. výročí trvání) měla v tom roce Matice 44 okrsků, v nichž 1538 spolků. Spolk. knihovny mají přes 210.000 svazků. Data roku 1925: Dle tabulek 1038 spolků sehrálo 4672 her původních, 723 cizích, autorům na prov. právech zaplaceno 240.203 Kč, na veř. účely 380.726 Kč, za knihy 257.000 Kč. (Podrobný přehled činnosti ÚMDOČ. vypsán v jubil. spisku 1886—1926 z pera předsedy dra Fr. Hermana.)

Divadlo jest významný činitel kulturní, jehož vývoj spjat s kulturním vývojem národa. Kolébkou divadla je starověká Hellada a její kolonie. Jeho prvopočátky nalezeny na Krétě, kde objeveno prostranství s terasovitým amfitheatrem po jedné straně, zřejmě určené pro diváky slavností, zde pořádaných. Také starořecké divadlo nebylo vyhrazeno jedině pro divadelní hry, ale bylo shromaždištěm, jevištěm i hledištěm všech slavností kultu Dionysova. Původně bylo to jen okrouhlé prostranství (orchestra), na němž provozovány slavnosti, tance a zpěvy, a kde pravděpodobně diváci stáli v kruhu kolem. Teprve po čase prostora pro diváky (theatron) oddělena od orchestry. Pokud možno voleny svahy návrší, jež vyhrazeny divákům, kteří tak měli pohodlnější rozhled na orchestru. Vedle oltáře umístěn stůl (thymele), původně určený a používaný k zabíjení obětních zvířat, byl pak prvním jevištěm pro herce, prvního a další, již vývojem dramatu připojeni, a chorovody. Když v 6. stol. před Kr. k jednomu herci přibyl Aischylem zavedený herec druhý a pak i třetí herec Sofoklův, dřevěné lešení, postavené místo stolu odstraněno, herci pak přijali vysoké podpatky (kothurny), aby postavy jejich vynikly nad sbor, s nímž teď byly ve stejné výši. V 5. stol. rovněž za vlivu vývoje dramatu vznikla skéna, lehký dřevěný přístavek, z něhož vystupovali účinkující herci, a kam se po své deklamaci opět uchylovali. Jednoduchými prostředky naznačováno na skéně místo děje, a náznaky ty podle potřeby měněny. Podle výzkumů Dörfpfeldových takto vypadalo starořecké divadlo kolem 4. stol. před Kr.: kruhová orchestra, plošina pro tanec, tvořící střed divadla. Uprostřed prostý oltář (thymele). Více než polovina orchestry obklopena velkým kruhovým hledištěm, vytvořeným z části násypem a podpěrnými zdmi, s dřevěnými a později kamennými sedadly. Proti hledišti (theatron), za orchestrou skéna s několika vchody. Je-li skéna pevnou budovou, vybíhají nalevo i napravo vpřed posunutá křídla této budovy (paraskenia), mezi nimiž je pohyblivá průčelní zdobená stěna (proskenion). Ze skény do hlediště vedou dva postranní vchody (paradoi), pro vstup obecenstva i herců nebo sboru, přicházejících z města či z daleka. Herci se zdržují výhradně v pravém úhlu orchestry, přiléhajícím těsně ke skéně. Tento prostor zván (logeion), řečniště či hovorna. Ve stol. 4. př. Kr. ve mnoha řeckých městech i v koloniích vybudována kamenná divadla. Jich podstat. částmi jsou vždy: 1. amfitheatrální hlediště (theatron), jehož řady sedadel rozděleny jednou nebo dvěma soustředěnými chodbami (diazoma) na patra, a větším počtem schodišť v kruhové úseky (kerkis), 2. orchestra a 3. skéna. Pozadí jeviště, jež obnažovalo divákům vnitřek paláce n. domu, dalo se otevírati strojovým zařízením (ekkyklema). Scenerii naznačovaly též periakty, trojboké otáčivé hranoly, s trojí různou dekorací, jež stály po stranách vně nebo uvnitř v popředí paraskenia. Na jevišti byla zařízení propadlová (anapiesmata). Celé divadlo bylo beze střechy, jedině nejvyšší diazoma opatřena střechou a sloupovím, spíše však pro zlepšení akkustiky. Rovněž kryta střechou skéna. Lykurgovo Dyonisovské divadlo v Athénách, vybudované 340—328 př. Kr. bylo pro 14.000 diváků, v Megapoli pro 20.000 a v Efesu největší pro 56.000 diváků. Z řady ostatních divadel, postavených na území řeckém, nejvýznamnější či nejlépe zachovaná jsou divadla v Epidauru, Oroposu, Magnesii, na Meandru, v Miletu, Syrakusách, Segestě, Taormině, Termessu a Aspendu. Některá z nich ovšem postavena či opravena až za dob římských. Kostým herců stanoven byl vždy pevnými pravidly. Aischylos zavedl vysoký kothurn a nehybnou masku, která nepřipouštěla mimiku. Herci byli pouze jinoši a dospělí muži, kteří hráli i ženské role, což při užívání masek nekazilo ilusi. V Dörsu pak uvedeny na divadlo pantomimy, jež předváděny zase jen mimicky, gesty a pohyby, bez nejpřirozenějšího prostředku dramatického — slova. Divadla zřizována a vydržována státem a jejich provoz řídili státní úředníci. Tragičtí básníci odměňováni břečťanovým věncem, komičtí měchem sladkého vína. Vstupné v Athénách byla jedna drachma za tři dny. V Římě vznikala divadla teprve ke konci republiky, a jejich budovy, podobně jako řecké, sestávaly ze tří částí: hlediště (cavea) s několika patry sedadel v kruhovém amfiteatru, orchestry a jeviště. Poněvadž chor vystupoval na jeviště, vyhrazena orchestra vznešeným návštěvníkům a zvána podium, vlastní jeviště pak pulpitum. Novinkou římských divadel byla opona (aulaeum), jež před začátkem hry uzavírala jeviště. Druhá opona, užívaná přímo na jevišti, zvána siparium. Kulisy odstraněny, rovněž i masky herců, jichž byl v římských divadlech již neomezený počet a za doby císařské i ženám dovoleno hráti. V Římě byl vstup do divadla

bezplatný, návštěvník však musil se vykázati vstupenkou (tesera), označující místo. Divadla vydržována na státní útraty. Vedle divadla Pompejova nejvýznamnější byla d. Cor. Balby a Marcella, jež pojalo 22.000 návštěvníků. Nejen ve vlastní říši římské, ale i v provinciích (Malé Asii, Gallii, Hispanii a na severu Evropy až k Dunaji) budována divadla, jež však brzo byla ovládána bezduchou pantomimou a výpravnými scénami a konečně zápasy gladiátorů dostala ráz produkcí cirkových. Ve starověku ještě u národů orientálních vyvinovalo se divadlo ovšem pod vlivem starořeckého dramatu. Divadla indická pak připojila vlastní pantomimy a tance. Pestrost básnických obrazů, uhlazenost mluvy a orientální nádhera jest předností staroindických dramat Kalidásy, Sudraky a Bhavaputy. Vrcholu dospělo indické divadlo v 5.—8. stol. po Kr. a bývalo zřizováno v palácích knížat zcela jednoduše, hlediště odděleno od scény prostě oponou, dekorací nebylo, místo děje vždy jen hercem přiléhavě popisováno. Divadlo čínské, podle tradice vyvíjí se teprve v 8. stol. po Kr., ačkoliv prvky domácího dramatu objevují se již kolem r. 610. Japonci měli vedle loutkových her vážná sborová dramata, k nimž obyčejně připojovali frašku. Divadlo starých Peršanů byly veřejné produkce, podobné středověkým evropským mysteriím. Evropský středověk neměl vlastních budov divadelních, divadelní představení pořádána církví přímo v chrámech nebo v jejich předsíních na jevišti zvlášť upraveném. Charakteristickým bylo jeviště, mající tři patra nad sebou a za sebou, jehož úprava ponechána i později, když příliš světský ráz divadelních představení církevních vynutil jich odstranění z chrámů a přemístění nejdříve na nádvoří chrámů, pak na ještě volnější prostranství na náměstí. V církevních hrách zprvu účinkovali jen kněží a řeholníci, později a podřadně osoby světské, jejichž spolupůsobením však vnikl do těchto her (hry biblické, velikonoční, vánoční, pašijové, mysterie a mirakly) příliš světský ráz a komický živel. Pro tyto mysterie, již z chrámu odstraněné, budována na náměstích zvláštní jeviště na lešení velkých rozměrů, neboť vzrostl i počet hrajících do několika set, ovšem nyní již bez účasti osob církevních. Scenerie byla jen prostá, náznaková, ale jinde však, jako ve Francii, naopak ještě přepychovější. Světský ráz mění ve Francii mysterie ve hry mravoučné tendence, zvané moralités, jež později doplňovány satirickými a komickými vložkami (sottises a farces). Vývoj her ve Španělích začíná rovněž z náboženských her, zvaných autos, přechází ve hry časové a světské, a hry historické a legendární. Podobně i v Anglii. Předst. div. pořádána pod širým nebem nebo v sálech zájezdních hospod již herci z povolání ale i ochotníky. V 15. století pak oblíbena byla studentská předst., t. zv. hry školské, pořádané v univers. síních a nádvořích. Středověk má již řadu vynikajících autorů dramatických, v Italii G. Macropodius (1558), ve Španělích Miguel de Cervantes (1616), Lope de Vega (1562—1635) a Calderon de la Barca (1600—1681), v Anglii pak geniální William Shakespeare (1564—1616) a rovněž i skupiny herců kočovných, kteří cestovali doma i za hranicemi (hlavně angličtí), ovšem stav herecký stále ještě podceňován a ženy neměly přístupu až do konce 17. stol. Ve Francii Corneille (1606—1684) otec franc. tragedie, Racine (1639—1699) a Voltaire (1694—1788) návratem ke staroklas. vzorům vytvořili dram. díla velkých linií. Moliére pak (1622—1673), zakladatel realistické veselohry, uvedl na scénu život současný. V Italii kvete Comedia dell' arte a Comedia erudita, z básníků dram. největší Goldoni (1707—1793). V Německu středověké hry církevní (pašijové a vánoční) světské živly vykázaly rovněž na volná prostranství (masopustní hry H. Sachse 1494—1576) a do divadel, z nichž největšího lesku dosáhly hry Norimberských pěvců (1550) ve zpěvoherním rázu zatlačuje produkci činoherní. Z té doby první operní divadla v Německu (Norimberk, Augšpurk, Hamburk a Lipsko, 1667—1693). Činohra v 18. stol. opouští italské harlekynády a německé hanswurstiády a je obrazem současnosti. Gottsched (1700—1769) a Lessing (1720—1781) a konečně J. W. Goethe (1749—1832) a Schiller (1759—1805) dali nový základ k dram. umění. Ve Francii začíná slavná éra franc. divadla založením Théâtre de la comédie française 1689.

Divadlo Akropolis na Žižkově, v palácové budově téhož jména, v Libušině ul., postavil arch. R. V. Svoboda. Na poč. r. 1928 za ředit. Prokopa Laichtera zahájena zkušební saisona, jež však brzo ukončena, a teprve 25. října 1928 za ředit. samost. podnikatele Karla Třešňáka (dříve herce Švand. divadla a „Uranie") zahájena pravidelná saisona. Šťastné sestavení ensemblu a volba vhodného repertoiru pro nejširší vrstvy obecenstva zaručily dobrou prosperitu lid. divadla,

na Žižkově dlouho postrádaného. Z předních členů prvé saisony vedle ř. K. Třešňáka byli Laura Želenská-Třešňáková, režisér Vojta Záhořík a populární komik R. Princ. Repertoir divadla volen většinou z her autorů českých a největšího počtu repris dosáhly hry J. Haise-Týneckého a zdramatisované staropražské příběhy podle románů Ig. Hermanna. Akropolis má 607 sedadel, ceny míst lidové od 4—12 Kč.

Divadlo Burianovo. Populární komik Vlasta Burian, dříve typický představitel českých scén kabaretních, po velkých úspěších hereckých ve všech pražských divadlech (i jako host předních našich scén, Nár. divadla a Měst. div. vinohradského) přistoupil v r. 1925 ke zřízení vlastního divadla, jehož činnost zahájil 1. září 1925 v div. sále hotelu „Adria" na Václavském nám. (kde v dřívějších letech vystřídaly se kabaret, Revoluční Scéna, div. ředitele A. Fencla, „Apollo" a krátká saisona ř. Martina). Repertoir divadla sestával z her původních pro jeho populární komiku přímo psaných (hry E. A. Longena, E. E. Kische, Dra Červeného) a z her přeložených (Labiche, Arnold a Bach) většinou frašek, ale V. Burian uplatnil se i ve hrách vážných (Pirandello). V saisoně 1927—28 pak ve 40 předst. v repertoiru jeho hostovala i populární A. Sedláčková („Dover-Calais" a „Victorie") V „Adrii" ukončil V. Burian své hry 21. května 1928 a přesídlil do Švandova divadla na Smíchově, kde zahájil hry 17. srpna 1928 Štolbovou veselohrou „Mořská panna", v téže sais. pak dosáhl rekordu v počtu repris fraškou „To neznáte Hadimršku" od Arnolda a Bacha, jež hrána 184kráte, vedle frašky „Foukni do svíčky" od W. Evanse a A. Valentina se 43 reprisami. Pátá saisona Bur. div. 16. srpna 1929 zahájena Fodorovou veselohrou „Kostelní myš" a opětně fraška Arnolda a Bacha „Aj, aj, aj!" dosáhla 170 repris, Longenův „C. a k. polní maršálek" pak byl hrán 83kráte. Počátkem r. 1931 pak přesídlí Bur. div. do nového divadla v paláci Báň. a hutní společ. na nároží Lazarské a Jungman. ulice. Z vynikajících členů Bur. div. byli zesnulí již Xena Longenová, Jára Sedláček a Karel Noll, a celá řada z jeho členů hostovala s úspěchem na Nár. div. v Praze (sám Vl. Burian, Č. Šlégl, J. Sviták, St. Neumann a Jarm. Bechyňová, z nichž posledně jmenovaní k Nár. div. angažováni). Současně jest Bur. div. nesporně nejpopulár. českým divadlem a atrakcí Prahy pro návštěvníky venkovské i zahraniční.

Divadlo české v Olomouci. „Družstvo českého divadla v Olomouci", založené 27. 11. 1907, jehož účelem bylo provozovati divadlo české a pro ně zříditi důstojnou budovu v Olomouci, zahájilo po převratu 1. září 1920 Smetanovou operou „Libuše" pravidelné hry stálého českého divadla na městské scéně, jež až do té doby byla vyhrazena pouze divadlu německému. Divadlo postaveno v letech 1828—30 podle plánů vídeňského arch. Kornhäusela, specialisty staveb divadelních. První české představení v tomto divadle bylo 14. 3. 1843 za ředit. Burghausera, při němž sehrán Klicperův „Divotvorný klobouk" sboristy něm. divadla, kteří ovládali češtinu. V letech dalších pak občas pořádána česká předst. v měst. divadle ochotníky i div. společnostmi. Marnými však byly pokusy, aby v letní době, kdy se v měst. div. nehrálo, propůjčeno bylo pro české hry ensemblu Nár. div. v Brně. Teprve po převratě stalo se divadlo českým za vedení Družstva. Prvním ředitelem byl J. Wilkónský, od saisony 1921—22 pak Antonín Drašar. Počáteční 7měsíční saisona rozšířena na 9 měsíců. Olomoucké divadlo pořádá časté zájezdy do měst moravských i českých (v Ústí n. L., Mostě, Liberci, Teplicích-Šanově vždy několikadenní stagiony, nahrazující v těchto městech aspoň částečně nedostatek českého divadla), vedle toho pak pravidelné zájezdy zpěvohry i činohry do Vídně jsou trvalé ceny kulturní pro českou menšinu vídeňskou, a zahraniční zájezd do Krakova dokumentoval umělecké zdatnosti olomouckého divadla. Rozsáhlý umělecký personál O. d. čítá přes 250 členů. Repertoir uvádí operu, činohru, operetu i balet. Od podzimní saisony 1929 přidruženo k O-u d-u též Jihočeské N. D. v Č. Budějovicích, kam střídavě zajíždí zpěvohra i činohra.

Divadlo „Deklarace" na Žižkově zřídil v bývalém tanečním sále dr. K. Švanda ze Semčic, v němž účelnou přestavbou zřízeno útulné divadélko se 600 sedadly, 8 ložemi a 400 míst k stání. Hry zahájeny 28. ledna 1910 a do března 1910 bylo divadlo sdruženo s div. smíchovskými, poté byl rok podnikatelem řed. A. Marek, od ledna 1911 pak bylo operetním podnikem M. Zieglerové a ř. A. Brázdy. Na saisonu 1912-13 získal je řed. F. Trnka se St. Langrem. Za války zůstalo divadlo uzavřeno, až v prosinci 1916 obnoveno řed. K. Stockým jako div. činoherní, přešlo pak ve správu K. Želenského, neudrželo se však a v r. 1919 přeměněno bylo v biograf.

Divadlo intimní v Praze III., Besední 5, v paláci Umělecké Besedy, vybudoval Jul. Lébl, dramaturg a šéfrežisér Švandova divadla na Smíchově, který po pronájmu Šv. d. Vl. Burianovi shromáždil propuštěné herce tohoto div., doplnil ensemble mladými herci venkov. společností a v září 1929 zahájil pravidelné denní hry v koncertní dvoraně Uměl. Besedy, kde dříve bylo Osvob. divadlo. Již v první saisoně uhájilo si Int. div. čestné místo třetí činoherní scény pražské. Divadlo umístěné v podzemí má útulné hlediště, jež pojme na 400 lidí (v přízemí 231 sedadel a 60 míst k stání, na balkoně 4 řady sedadel a 14 loží pro 112 lidí). Podnikatelem a ředitelem je Jul. Lébl, jenž divadlo řídí společně se svou chotí, dram. umělkyní Marií Buddeusovou. Divadlo pěstuje střídavý repertoir, hraje denně, ve svátky a neděle odpoledne i večer, a v zimním období též ve středu a v sobotu odpol. pro dítky. V repertoiru v cyklu komor. her uváděny ukázky hodnotné dram. tvorby domácí i cizí, veselohry, pak konvers. komedie a lidové frašky. Hned v první saisoně věnována pozornost mladým čes. dramat. autorům (E. Synek, Hanuš Lovotín, Boh. Přikryl, O. Táborský, M. Slavíková a j.), ze starších pak provedeny hry J. K. Tyla, F. F. Šamberka, J. Štolby, V. Štecha a j. V běžném repert. pak i z her sensačního rázu provedena sex. trag. poválečné generace německé Choroby mládí od F. Bruknera. Odborná kritika konstatuje svědomité režijní, herecké i scénické provedení her divadla, jež získalo vděčnou přízeň obecenstva.

Divadlo Komedia v Praze, v Lucerně (v místn. dřívějšího kabaretu Hašlerova) zřízeno a otevřeno 15. září 1923 spis. Felixem Ach. de la Cámarou, jako boulevardní divadlo, s repert. veseloherním, fraškami, střídavě i hry vážných liter. hodnot (J. Mahen, F. Molnár, S. Urvancov, S. Juškevič a j.), později pak převládl repert. her rázu sensačního (Leda, Jáma, Zkáza Jámy a jiné) a frašky z ovzduší židovského s mnoha desítkami repris. Krátce jen hrány malé operety a zpěvní frašky. Artist. řediteli divadla byli: 1923 Jára Sedláček, 1924 R. Kautský, 1924—25 Ferenc Futurista, 1925—26 R. Kautský. Po požáru 30. dubna 1926, kterým zničeno vnitřní zařízení, nebylo již divadlo obnoveno a ensemble se rozešel. Ensemble Komedie byl sice nepočetný, ale s řadou dobrých sil (B. Částková, M. Lierová, M. Svobodová, A. Tichá, H. Vojtová, H. Skorkovská, M. Loužecká, J. Hermanová, M. Marková, J. Rovenský, A. Longen, F. Merhaut, J. Skála, D. Želenský, V. Merten, J. Majer, R. Princ, Č. Šlégl a j., z nichž mnozí zaujali čelná místa v jiných divadlech.

Divadlo lidové Pištěkovo na Vinohradech. Původně primitivní letní aréna, kterou r. 1868 postavil řed. J. E. Kramuel v zahradní restauraci v Kravíně (na Vinohradech v místech nynější Budečské ul.); v r. 1877 převzal ji řed. J. Pištěk, 1881 vystavěl novou arénu, kterou pak v r. 1892 přemístil na nynější místo (ve Slezské ulici) a opatřil parním topením, a dřívější letní divadlo, v němž řed. Pištěk hrával po zimních saisonách v Plzni a Brně, změněno na divadlo stálé. Repertoir her převážně lidových, později frašky a hry se zpěvy. Po odchodu zpěvoherního ensemblu z Měst. div. na Vinohradech v r. 1920 na čas hostilo PD. vinohradskou operetu, jež pak již trvale zakotvila se změněným názvem divadla jako Vinohradská zpěvohra. Různé skupiny podnikatelské vystřídány r. 1926 řed. M. Křečkovou-Skřivanovou. Budova pojme 1800 diváků (700 sedadel, 1100 míst k stání).

Divadlo lidové „Urania“ v Praze VII. bylo původně postaveno na výstavišti v Král. oboře r. 1898 na výstavě archit. a inž. pro pořád. vědeckých přednášek, pak pro koncerty a divad. představení. Za doby výstavy vedl správu „Uranie“ zvláštní výbor (m. j. byl to G. Schmoranz, pozdější ředitel Nár. div., Jar. Kvapil, V. Štech, K. Kaminský, J. Kuffner), ředitelem artist. byl Jan Vávra, pak člen Nár. div. v Praze. Po výstavě pronajímáno spol. Sukově, která v něm hrála v letním období. V r. 1902 koupilo budovu nově utvořené Družstvo lidového divadla „Urania“, jež dalo ji přenésti do zahrady Měšť. pivovaru v Praze VII., krátce vedeno opět řed. V. Sukem, pak převzalo Družstvo divadlo samo a artist. ředitelem byl režisér Fr. Šípek. Divadlo upraveno pak i pro použití v době zimní, zařízeno parní topení a změněno tak na divadlo stálé, jehož první saisona zahájena 1. ledna 1903 za nového ředitele J. V. Slukova, jehož snahou bylo vybraným repertoirem s převahou původním a slovanským vytvořiti z „Uranie“ divadlo umělecké a lidové. Po krátkém ředitelování Slukovově († náhle 17. března 1903) jmenován ředitelem Jakub Seifert, člen Nár. div. v Praze, jenž řídil divadlo do r. 1907, kdy vrátil se opětně k činnosti do ND. Od května 1907 vedl správu divadla člen správní rady Karel Vendulák s vrch. rež. B. Kovářem. 1. července 1914 jmenován ředitelem V. Štech, který vedl obezřele divadlo přes

celé období válečné až do r. 1919, kdy po jeho odchodu do Brna opětně pověřen B. Kovář funkcí artist. ředitele. V r. 1921 pak předalo Družstvo divadlo řed. J. Kubíkovi jako soukromému podnikateli, v jehož správě zůstalo do roku 1926, kdy převzal je řed. B. Jeřábek z Plzně a setrval do konce letní saisony 1929. Na podzim t. r. ujal se vedení divadla Vl. Wuršer (souč. řed. div. spol. měst východoč.) a v listop. 1929 sdruženo divadlo „Urania" s Vinohradskou zpěvohrou za řed. M. Křečkové-Skřivanové. Artist. správcem divadla byl řed. F. Lacina, od května pak řed. J. Jiříkovský. Repertoir divadla „Uranie" podle prvotního programu byl pouze činoherní, později pak připojeny hry výpravné, zpěvní frašky i operety a několik předst. operních. Z řad jeho členstva dospělo mnoho umělců významných míst předních čes. scén. Divadlo „Uranie" přispělo zdárně k vývoji českého divadelnictví v Praze jako typ lidového divadla.

Divadlo městské na Vinohradech. Rozmach českého divadelnictví v Praze již koncem let devadesátých vyvolal snahy a zájem o vybudování druhého českého divadla v Praze, a myšlenky ujalo se zastupitelstvo města Kr. Vinohrad, jež přijalo pozemek, věnovaný Záložnou vinohradskou k postavení divadla. Stavba provedena podle plánů arch. Al. Čenského (v l. 1905—7). Umělecké a hospodářské vedení nového div. svěřeno hned na počátku a do dneška zůstalo Spojenému družstvu Národního divadla, které od r. 1882—1900 spravovalo Národní divadlo v Praze. Divadlo otevřeno 24. 11. 1907 Vrchlického dramat. legendou „Godiva". Prvním ředitelem byl F. A. Šubrt, dramaturgem Jar. Kamper, tajemníkem V. Štech. Repertoir byl vedle opery a činohry rozmnožen i o operetu z důvodů kasovních. Šéfem zpěvohry byl V. L. Čelanský. Po roce odešel F. A. Šubrt a ředitelem stal se V. Štech, tajemníkem a později dramaturgem dr. K. Hilar. Když v r. 1914 ujal se V. Štech řízení divadla „Uranie", divadlo vinohradské svěřeno Družstvem dru F. Fuxovi, který jest jeho ředitelem dosud, a umělecké vedení, hlavně činohry, dramat. dru K. Hilarovi. V r. 1919 interní spory v divadle vyvolaly odchod ensemblu zpěvoherního, který se do divalda již nevrátil. Tak osamostatnila se činohra, jež po odchodu dra Hilara do Nár. divadla od r. 1921—28 vedena Jar. Kvapilem, bývalým dlouholetým šéfem činohry N. D., jehož spolupracovníkem v prvních letech byl dramaturg Kar. Čapek. Po J. Kvapilovi povolán za režiséra dr. Jan Bor, později s funkcí šéfrežiséra, a po dva roky (do 1930) byl dramaturgem F. Kodíček, na jehož místo povoláni dr. Fr. Langer jako dramaturg a Frank Tetauer jako lektor. V uměleckém ensemblu (v r. 1930) připomenouti nutno Boh. Zakopala, nejznamenitějšího českého herce dnešní doby, a pro role trag. mladého Zd. Štěpánka, z dalších pak F. Smolíka, K. Vávru, rež. B. Stejskala, Fr. Hlavatého, B. Vrbského, z dam M. Pačovou, A. Iblovou, L. Freslovou, R. Šlemrovou, M. Bečvářovou, M. Gabrielovou a j. Po řadu let šéfem výpravy je J. Wenig a tajemníkem H. Port. Divadlo má 40 loží, celkem 1060 sedadel a 200 míst k stání. Jeviště je moderně zařízeno, opatřeno kruhovým horizontem, nejmodernějším způsobem osvětlovacím a posledně nejmodernějším systémem propadlovým pro celou plochu jeviště. Divadlo vinohradské má svou pevnou tradici jako umělecký ústav výchovný, po řadu let bylo vůdčí scénou činoherní a většina umělců Nár. div. v Praze byla jeho členy. Na podzim 1930 připojilo Měst. div. vinohradské do své správy nově zřízenou Komorní scénu (dřívější biograf Central v Hybernské ulici) s 550 sedadly, 14 ložemi, pro něž určen zvláštní repertoir her komorních a našlo se tu i vhodné odbytiště pro repert. měst. divadla, kde pro systém předplatitelský omezen byl počet repris.

Divadlo Městské v Plzni, zbudováno v letech 1899—1902 podle plánů arch. Balšánka ve Smetanových sadech nákladem více než 1 mil. korun. Pojme celkem 1200 diváků. Správa nového divadla svěřena „Družstvu", jehož předsedou byl mag. rada JUDr. J. Foman a prvním ředitelem vynikající dramat. umělec Vendelín Budil. Zahajovací slavn. představení Smetanovy opery „Libuše" bylo 27. září 1902. Ve správě Družstva a ředitele V. Budila zůstalo divadlo až do r. 1912, kdy zadáno divadlo nově utvořené „Společnosti čes. divadla" s předsedou JUDrem H. Šiklem, jež postoupilo vedení divadla řed. K. Veverkovi jako samost. podnikateli, který 1914 na počátku války celý ensemble vypověděl. Počátek saisony 1914—15 zahájen svépomocnou akcí hereckého ensemblu, v říjnu pak na naléhání obce převzala Společnost opětně do své správy, opět s řed. K. Veverkou, ale již jen jako placeným ředitelem, ne podnikatelem. V saisoně 1915—16 omezena činnost divadelní pouze na činohru, teprve na jaře 1916 opětně připojena opera řízením L. V. Čelanského. V sais. 1916—17 místo řed. K. Veverky, který byl ve službě vojenské,

stanoven místoředitelem Pravoslav Řada, člen Nár. div. v Praze. Saisonou 1918—19 ukončeno období Společnosti, a obec plzeňská ujala se divadla sama jako podnikatel, svěřila jeho řízení Správní komisi, jejímž předsedou byl intendant divadla Fr. Bílek a vlastními výkonnými členy F. Fišer jako ředitel a šéf činohry, A. Barták, šéf opery a tajemník R. Kautský v administrativě. Po třech letech divadla ve správě obce zadáno divadlo na tři leta (1922—25) opětně samost. podnikateli řed. B. Jeřábkovi, posledně řed. Slov. N. D. v Bratislavě, na období 1925—28 pak řed. K. Veverkovi a S. Hrubému, kterážto skupina podnikatelská koncem saisony změněna na „Divadelní sdružení“ s týmž složením osob, s řed. K. Veverkou, jemuž zadáno vedení divadla i na další období do r. 1932. Za prvních 25 let (1902—1927) provedeno v Měst. div. v Plzni celkem 9.344 představení, a až na jeden rok za války vždy s repertoirem operním činoherním, operetním a baletním. Plzeňské divadlo vychovalo řadu velkých umělců, kteří byli a jsou dosud předními členy Nár. divadla a jiných našich velkých divadel.

Divadlo Národné slovenské v Bratislavě. Ihned po převratu uvažováno o zřízení stálého českosl. divadla v Bratislavě u vědomí důležitosti divadla jako činitele kulturního. Po úspěšném zájezdu, který do Bratislavy a na Slovensko podnikl řed. B. Jeřábek s ensemblem Východoč. divadla (zájezd zahájil 1. března 1920 v Bratislavě Smetanovou operou „Hubička“ a hrál až do května t. r.), stala se otázka Slov. Nár. divadla aktuelnější. Hlavně spis. Jaroslav Kvapil získával neunavně zájem slovenských politických a kulturních pracovníků pro vybudování S. N. D. Vytvořeno Družstvo S. N. D., jež převzalo pak 1. srpnem 1920 vedení divadla v Bratislavě a po tři roky je vedlo ve vlastní režii za ředitele B. Jeřábka, který dal též k disposici svůj fundus, později státem pro S. N. D. zakoupený. Po odchodu řed. B. Jeřábka do Plzně stal se v r. 1923 ředitelem S. N. D. Jos. Hurt. Pro přílišné finanční zatížení, jež toho roku vyvrcholilo v tíseň, vzdalo se Družstvo vedení divadla ve vlastní režii, a za souhlasu státu, který finance Družstva sanoval, předalo divadlo soukromému podnikateli, jímž se stal hudební skladatel a dirigent Oskar Nedbal, v jehož podnikání zůstalo S. N. D. již ve třech obdobích smluvních. V letech 1925—28 zúčastnil se vedení divadla, zvláště pak činohry řed. J. Jiříkovský jako společník a pak samostatně. Od roku 1928 opětně ř. O. Nedbal. Od r. 1925 ve funkci adm. řed. divadla působí E. Rosol, dř. jednatel Družstva S. N. D. Za prvních deset let činnosti uspořádalo S. N. D. celkem 3184 představení, z těch pak věnováno autorům domácím 1294 a cizím 1890 představení. V repertoiru divadla převládaly opery, jež dosáhly průměrného počtu repris 16, kdežto činohry jen 4 reprisy průměrně. V umělecký program pojaty též balety a později pro zpestření repertoiru též operety. Vedle stálé sezóny v Bratislavě podniká S. N. D. pravidelné zájezdy do větších měst slovenských a od roku 1930 připojeno Slovenské divadlo v Košicích, kde pro stálé divadlo dosud není příznivých podmínek. Také propagační zájezdy zpěvohry S. N. D. do Španěl, a pravidelné zájezdy do Vídně (opera i činohra) jsou trvalého významu, stejně jako zájezdy do Prahy. V Bratislavě uplatňuje pak S. N. D. hry autorů slovenských, jakož i hry v překladech slovenských. V r. 1929 vybudováno v Bratislavě druhé slovenské divadlo lidové, jež bylo nezbytné pro uplatnění ensemblu ve dni a období, kdy v budově S. N. D. jsou představení německá a maďarská.

Divadlo Národní Jihočeské v Č. Budějovicích. Po převratě r. 1918, kdy přešla správa města Č. Budějovic do rukou české většiny, dáno také tamní divadlo (až dosud saisonní divadlo německé, jež pouze v letním období vyhrazeno na krátké zájezdy společ. českých, hlavně Nár. div. v Brně) k disposici pro stálé divadlo české. Ustaveno Družstvo JND., jež zahájilo první saisonu na podzim 1919 za ředitele Karla Dostála operou, operetou a činohrou. Družstvo musilo překonávati veliké obtíže, předně pro nedostatek fundu, který musil být postupně pořizován, a pak dlouhodobá celoroční saisona byla pro město nezvyklá a divadlo nemohlo být soběstačné. V období 1920—22 byl ředitelem R. Kautský, v té době divadlo zastaralé a chatrné značným nákladem aspoň částečně nově upraveno. Na podzim 1922 převzal vedení divadla řed. K. Veverka v režii Družstva, však pouze do konce t. r., kdy Družstvo likvidovalo a saisona dokončena v režii členstva; saisona příští pak zadána soukr. podnikateli K. Veverkovi, nebyla však dokončena. Rovněž saisona 1924—25 za řed. R. Piskáčka nebyla úplnou, teprve období 1925—26 za řed. J. Hubáčka upevněno, avšak již v příštích letech opětně přes značné státní subvence a spojení s divadly znojemským a jihlavským nebylo možno udržeti JND. jako stálé, a proto od pod-

zimu 1929 spojeno JND. s Čes. divadlem v Olomouci (řed. K. Drašar), jež pořádá v Č. Budějovicích dlouhodobé stagiony (střídavě opera, opereta a činohra).

Divadlo Národní v Praze. Usilování českých vlastenců o vybudování samostatného stálého českého divadla jest pokračováním prvních snah z konce století 18. a počátku stol. 19. o česká divadelní představení vůbec. Správné pochopení významu divadla jak pro povznesení kulturní úrovně, tak i pro upevnění a zmohutnění politické síly, bylo ustavičnou pobídkou vlastencům pro jejich snažení o divadlo. Prvním pokusem o zřízení samostatného českého divadla bylo Stögrovo d. v Růžové ulici, kde v divadelním sále (zbudován 1841 původně pro pořádání redut povolených Stavovskému divadlu, kde však rušily div. provoz). Pravidelná předst. česká zahájena 28. září 1842, a vyhrazeny jim dva dni v týdnu a neděle odpoledne. Ale již po necelých 4 letech toto divadlo sám jeho podnikatel Stöger 1. května 1844 opět zavřel, ovšem ne tak z pohnutek vlastních, spíše na nátlak úřadů, které všemožně kladly překážky českým divadelním předst. Divadelní komise projevila tu mimořádnou péči a starostlivost o bezpečnost návštěvníků. Když pak pouze německá představení neměla valných úspěchů, obnovil Stöger v Růžové ulici hry české v neděli a ve svátek odpoledne, ale už jen krátce, do 2. dubna 1846, potom pak divadlo úplně zaniklo proměněno pak v c. k. zastavárnu). Když česká div. představení znovu se tak ocitla v nedůstojném područí Stavovského divadla, burcována významnými osobnostmi národa českého touha po samostatném českém divadle, jež projevila se podáním, které učinil 15. ledna 1845 Dr. Fr. Lad. Rieger stavům českým, žádaje postoupení jedné ze tří divadelních koncesí pro divadlo české. Vlastně mělo to býti obnovení dřívější koncese české, c. k. vlasteneckého divadla (Bouda) z r. 1809. Žádost podepsaná asi 140 významnými osobnostmi (m. j. Fr. Palacký, Dr. J. Frič, A. P. Trojan, J. Jungmann, Dr. J. Presl) byla sice stavy vyřízena kladně, ale zemský sněm 9. IV. 1845 neschválil zvolené staveb. místo pro čes. divadlo (proti nynějšímu N. D. na místě paláce Lažanského) a zamítl poskytnutí subvence (5000 zl. ročně), kterou zemský výbor k podpoře českého divadla povolil. Divadelní koncese propůjčena na dobu 50 let. Úmysl založiti akc. společnost pro vybudování a udržování čes. divadla a pořádání českých her, projevený usnesením valné hromady dne 3. května 1846 v Platýzu se však neuskutečnil, opětně pro překážky, kladené se strany úřadů, jejichž nepřízeň za vlády Metternichovy ztroskotala dobrou myšlenku tím, že podané žádosti prostě nevyřídila. Částečnou náhradou stálého samost. čes. divadla bylo zřízení arény ve Pštrosce 1849, kde od 11. srpna t. r. pořádána česká představení (podle původního stanovení ¾ česká a ¼ německá, později v stejném poměru). Počáteční velký zájem pro česká představení bohužel brzo poklesl, ale neoslabil snahy po zřízení divadla stálého, jedině českého. Veřejné, politické a literární kruhy české, nespokojeny s neurčitostí a polovičatostí, významnými projevy v novinách dosáhly konečně toho, že v roce 1850 ustaven Sbor pro zřízení Národního divadla, jehož cílem bylo svépomocně vybudovati české divadlo z dobrovolných příspěvků celého národa. Nejvýznamnější osobnosti té doby stály v čele tohoto Sboru s Fr. Palackým jako předsedou. Úsilí Sboru opětně podlomeno překážkami se strany úřadů, jež při tehdejší polit. reakci v osvětovém hnutí pražském spatřovaly nebezpečné protivládní pikle. I české hry ve Stavovském divadle omezeny a subvence jim zastaveny. Po dlouhých odkladech teprve v březnu 1851 uděleno povolení ke sbírkám, pro něž pak vyvolán zájem ve všech vrstvách národa, přes to, že tíseň absolutismu Bachova nebyla příznivou pro tak vlastenecké podnikání. Obtíže se stanovením vhodného místa pro budovu českého divadla překonány konečně zakoupením staveniště 15. června 1852. Veřejné sbírky zdárně pokračovaly a po návrhu dra F. L. Riegra přikročeno v květnu 1862 ku stavbě Prozatímního divadla, jež otevřeno 18. listopadu 1862 a bylo průpravou k vysněnému velkému Národnímu divadlu. Vybudování Prozatímního divadla bylo počátkem ustálení českých poměrů divadelních a po rozhodnutí Zemského výboru ze dne 28. dubna 1863, že řízení obou scén pražských (Stavovské a Prozatímní) má být rozděleno, dokonáno konečně úplně osamostatnění českého divadla. Hry české rozšířeny v saisoně 1864, kdy začalo se hráti v Prozat. divadle denně a v neděli a ve svátek dokonce dvakráte. Neurovnané poměry volaly po konečném vybudování definitivního Národního divadla. Sbor pro postavení N. d. přijal 11. listopadu 1866 návrh a plány prof. J. Zítka a 16. května 1868 položen základní kámen k Národnímu divadlu za přítomnosti celého národa a účasti vzácných hostů slovanských. Slavnost tato stala se neoče-

kávanou, historicky významnou manifestací nejen kulturní, ale i politickou, jako radostný projev a předzvěst nové a lepší budoucnosti, byla mohutným projevem nezdolné síly a touhy po samostatnosti celého národa. Monumentální budova Národního divadla dostavěna v r. 1881 a otevřena provisorně slavnostní premiérou Smetanovy opery „Libuše" na počest sňatku korunního prince Rudolfa s princeznou Štěpánkou. Hráno pouze 12 dní a definitivně měla být odevzdána budova 11. září 1881 po dokončení úprav vnitřku. Dne 12. srpna 1881 však nádherná budova jeho lehla popelem. Požár zničil v několika hodinách dlouholetý sen národa, vybudovaný jeho obětavostí. Zůstaly jen holé zdi, vestibul, foyer a loggie a zčásti lože královská. Katastrofou však národ nezmalomyslněl. S novým nadšením u vědomí povinnosti sáhl opětně ke svépomoci a zahájil po všech vlastech nové sbírky pro vybudování nového divadla. Projevila se tu v obětavosti opětně velká síla národa, který právem zlatým písmem vepsal nad proscenium divadla heslo „Národ sobě!" Plány rekonstrukce, hlavně celé vnitřní úpravy provedl prof. Josef Schulz, ihned přikročeno ke stavbě a již 18. listopadu 1883 slavnostně otevřeno Národní divadlo opětně Smetanovou operou „Libuše". Vedle projektantů budovy prof. Jos. Zítka a prof. Jos. Schulze spolupracovali na umělecké výzdobě N. d. sochaři Josef Myslbek, Boh. Schnirch, A. P. Wagner a malíři M. Aleš, Fr. Ženíšek, Vojt. Hynais, Jul. Mařák, Jos. Tulka a Václav Brožík.

S t r u č n ý p ř e h l e d u m ě l e c k é č i n n o s t i. Tři období výrazně rýsují se v historii uměleckého vývoje N. D. První období od zahájení her 18. 11. 1883—1900 ve správě Družstva N. D. za prvního ředitele F. A. Šubrta vytvořilo novou generaci dramatiků, herců, zpěváků, režisérů a výtvarníků divadelních. Budována tradice uměleckého ústavu, který byl národu symbolem osvobozenského hnutí a památníkem síly. Za řed. F. A. Šubrta (1883—1900) vytvořen za zřejmého vlivu vídeňského Burgtheatru patetický styl, který odpovídal době doznívajícího romantismu. Vyrostla tu slavná generace herecká, jejíž osobní popularita spjata těsně s divadlem: J. Bittner, J. Frankovský, J. Mošna, J. Seifert, K. Šimanovský, J. Šmaha, J. V. Slukov, Al. Sedláček, A. Pštross, M. Bittnerová, O. Sklenářová-Malá, L. de Pauli, L. Rottová, M. Pospíšilová v činohře; ve zpěvohře pak K. Čech, V. Heš, J. Lev, A. Krösing, F. Hynek, L. Stropnický, K. Benoni, M. Sittová, E. Gayerová z Ehrenberka, K. Kalašová, I. Reichová, M. Laušmanová, B. Fibichová jsou z prvních, k nim pak v pozdějších letech prvního období přibyli M. Laudová, H. Dumková-Benoniová, L. Danzerová, J. Šamberková, H. Kubešová-Kvapilová, I. Grégrová, M. Hübnerová, J. Hilbertová, F. F. Šamberk, E. Vojan, P. Řada, R. Kafka, K. Želenský, R. Innemann, J. Vávra, F. Matějovský, Fl. Steinsberg; ve zpěvohře E. Destinnová, M. Panznerová, O. Parš-Zikešová, B. Lautererová, R. Koldovská, O. Dvořáková, M. Malkovská, R. Maturová, M. Adamcová, E. Veverková, V. Hájková, A. Veverková, V. Viktorin, E. Kroupa, Vl. Florjanský, K. Veselý, V. K. Kliment, F. Šír, R. Polák, B. Pták, O. Mařák, K. Burian, dále režiséři Fr. Kolár, A. Pulda a dramaturgové F. L. Stroupežnický a B. Frida v činohře, rež. J. Šmaha a kapelník A. Čech a M. Anger. Do prvního období spadá vyvrcholení tvorby Smetanovy a slavné počátky dra A. Dvořáka a Z. Fibicha. Vídeňský zájezd propagační r. 1892 upozornil a po prvé seznámil zahraniční scény na nesmrtelného B. Smetanu. R. 1900 zadáno N. D. nově ustavené Společnosti N. D. s řed. G. Schmoranzem, dramaturgem a vynikajícím režisérem J. Kvapilem a šéfem opery Kovařovicem. S nimi přicházejí na N. D. realismus, naturalismus a symbolismus: Ibsen, Hauptmann, ruští realisté a Maeterlink vedle W. Shakespeare stávají se oporou repertoiru a soušasně vytváří se nový styl divadelní, který usiluje o čerstvou suggestivnost a náladovost, harmonii a barvitost. Reprodukčně tedy impresionismus, jenž později ustupuje novoromantické stylisaci. Tato perioda vývoje činohry vyvrcholuje r. 1916 mohutným Shakespearovým cyklem, jenž vzbudil pozornost i v cizině. Tento cyklus pak vyzvedl velkou uměleckou osobnost Ed. Vojana, největšího moderního českého herce. Šéf opery K. Kovařovic, první dirigentská individualita, od propagace postoupil k formování, od divadelního buditelství k péči o divadelní útvar. Jeho zásluhou je kultivace hudebního elementu v opeře, je organisátorem orchestru a sboru, s nímž se dopracoval úrovně nejvyšší. Období druhé (1900—1918) znamená rovněž nová jména umělců výkonných, ať již v činohře A. Červená, L. Dostálová, A. Sedláčková, Z. Rydlová, R. Nasková, L. Odstrčilová, A. Suchánková, E. Vrchlická, J. Kronbauerová, K. Hašler, E. Wiesner, R. Deyl, K. Mušek,

J. Steimar, J. Hurt, K. Kolár, M. Nový, R. Schlaghamer, O. Boleška, E. Kohout, E. Tesař, V. Matys, J. Čepela — nebo ve zpěvohře M. Bobková, A. Slavíková, G. Horvátová, H. Feldenová, M. Bogucká, M. Šlechtová, K. Ungrová, E. Burian, T. Dura, J. Huml, R. Figar, M. Štork, F. Pácal, O. Chmel, A. Lebeda, K. Kügler, Karel Hruška, M. Jeník, V. Novák, R. Polák, Theodor Schütz, Hilbert Vávra, V. Zítek a mn. j., kapelníci J. Jílek, F. Picka, B. Brzobohatý a R. Zamrzla. V r. 1911 jmenován J. Kvapil šéfem činohry a dramat. dr. O. Fischer, který však již po roce se funkce vzdal a od r. 1915 byl dramaturgem ing. Fr. Khol. Období třetí od počátku naší státní samostatnosti uvádí nové vůdčí osobnosti v čelo N. D. oP G. Schmoranzovi stává se ředitelem dr. K. Šafařovič, 1920 ujímá se řízení činohry jaéo šéf dr. K. H. Hilar a zpěvohry O. Ostrčil. Dramaturgem po ing. F. Kholovi Fr. Götz. Ensemble umělecký doplněn. Na repertoir uváděna domácí tvorba dramatická nová i starší, a z cizích díla současné světové produkce, vedle obnovy děl klasických. Po stránce divadelně reprodukční provádí do důsledků zvýtvarnění scény a herecky usiluje o výrazové a psychologické zjednodušení. Režie přechází k výraznému prostorovému řešení, zbavuje se balastu dekoračního a staví do centra jevištní práce herce, jemuž se věnuje největší pozornost. Vynikající režiséři K. Hilar, K. Dostál, V. Novák a M. Svoboda mají tu řadu umělců generace starší z dřívějšího období, k nim pak z mladší generace nově přibyli B. Karen, V. Vydra, J. Vojta, S. Rašilov, F. Roland, J. Rubík, L. Veverka, O. Scheinpflugová, A. Nedošínská, J. Horáková a j. Uplatněna spolupráce vynik. výtvarníků J. M. Gottlieba, V. Hofmana a J. Čapka. Zpěvohra se šéfem O. Ostrčilem uvádí cyklicky české operní klasiky Smetanu, Dvořáka a Fibicha, reprodukuje včasné české novinky současné a z cizích vedle tradičních oper starších (Mozart, Beethoven, Rossini, Weber, Puccini, Verdi a j.) seznamuje s moderní zpěvohrou soudobou (Berg, Ravel, Stravinský a j.). Operní režie vyvíjí se samostatně z hudby, přestávajíc být odvozována z činohry a libreta, je vedena rež. F. Pujmanem, J. Muclingerem a E. Pollertem. Z pěvců v tomto období přicházejících nově na scénu N. D. jsou J. Konstantin, B. Petanová, A. Nordenová, M. Veselá a j. Od 1. ledna 1930 je N. D. uměl. úst. stát. (Podrob. prameny: Ottův Divad. Slovník, Ilustr. publikace „Praha", F. A. Šubrt: Národ. divadlo, a j.)

Divadlo Národní moravsko-slezské v Mor. Ostravě. Až do r. 1918 omezena česká div. představení v Mor. Ostravě na krátkodobé zájezdy div. společností. Nár. div. v Brně hrávalo tu vždy na jaře a na podzim v předběžné saisoně. V r. 1910 učiněn pokus o sestavení divadla sdruž. měst moravských po způsobu sdružených měst východočeských, ale Mor. Ostrava zůstala osamocena a projektovaná tu saisona jarní a podzimní v budově Spolku Národní dům. Div. společ. sestavil řed. K. Komarov, šéfem opery byl E. Hrazdira, kapel. Karel Nedbal a dozor mělo Družstvo, sestavené ze členů Spolku a Umělecké besedy. Podnik však již po roce ztroskotal a Mor. Ostravě opětně skýtaly pouze krátkodobé zájezdy div. společ. náhradu za stálé divadlo, a hlavně to byla div. společ. řed. divadel sdruž. měst východoč. Ant. Frýdy, jež tu dobře prosperovala, a která v Mor. Ostravě hrála i poslední saisonu před státní samost. v r. 1918, tehdy již za řed. A. Drašara. V saisonách 1919—21 byl tu samostatným ředitelem V. Jiříkovský (dříve řed. N. D. v Brně), na jehož popud byl ustaven Spolek Nár. div. mor.-slezského, jenž saisonou 1921 převzal divadlo do vlastní režie. Od r. 1918 hraje se v Městském divadle (dříve pouze německým společ. vyhrazeném) a současně i mezi týdnem i v neděle v Národním domě. Za správy Spolku N. D. byl tu ředitelem V. Jiříkovský od r. 1921—25, pak 1 rok A. Uhlíř, šéfem opery E. Bastl, od saisony 1927—28 ředitelem Miloš Nový a šéfem opery Jar. Vogl. Počínaje saisonou 1930—31 bude správa rozdělena na admin. ředitele a šéfy tří těles opery, činohry a operety. V období řed. Jiříkovského byla opereta vypuštěna a v náhradu zařazen velký balet za vedení bal. mistra Ach. Viscusiho. Ostravské divadlo opatřuje též pravidelnými zájezdy (4krát měsíčně) nedostatek českého divadla v Opavě. Divadlo ostravské je subvencováno státem, zemí, městem a okresem. V r. 1930 vyvolané snahy o zestátnění N. D. v Brně vyvolaly též v Mor. Ostravě stejně jako v Olomouci úsilí o převzetí divadla do správy státu či země.

Divadlo Národní v Brně. Nejstarší data o pořádání div. předst. v Brně jsou z r. 1732 v divadle na Zelném trhu, jež v r. 1825 přezváno na král. městské divadlo. Hrály tu něm. div. společ., po většině ty, které i v pražských divadlech působily. První zaručené zprávy o českých div. předst. v Brně jsou z r. 1815, kdy za ředit. Jindř. Schmidta hrány t. zv. „vlastenecké" hry historické a kdy v r. 1815

vypravena po prvé česká hra, a to opera „Strašidlo ve mlýně“ (podle Millöckerova „Žebravého studenta“). Další české hry následovaly nepravidelně, až za řed. Vil. Thiela (1837—43) pravidelně každé pondělí odpol. a později též každou neděli odpol., a občas i večer, a úspěch jich pro podnikatele byl v ohledu kasovním značný, a proto něm. div. ředitelé pro Brno vždy získávali do ensemblu dostatečný počet herců i zpěváků, znajících jazyk český. V r. 1852 české hry v Městském div. přestaly a náhradou pořádána ochot. představení, a když pak počínal ruch div. společností, i Brno bylo hledaným městem českými div. společ., které hrávaly v sálech hostinců, a když na počátku let sedmdesátých 19. stol. upraven velký sál Besedního domu pro divadlo, hráli tu střídavě ochotníci a divadel. společnosti. Z prvních byly to společ. E. Zöllnerové v l. 1874, 75, 76 a Pištěkova v r. 1879 a 80. Zájem o divadlo a přání po způsobu Prahy vybudovati důstojnou budovu Čes. Nár. div. v Brně, vyvolal v r. 1881 ustavení divadelního družstva, které pak zadávalo div. sál Besedy div. společnostem i ochotníkům. Když po požáru vídeňského Ringtheatru hry v Besedním domě zakázány (1882), usilovalo Družstvo i brněnská česká veřejnost o vybudování vlastního divadla. S pomocí pražského div. sboru zakoupen dům na rohu Veveří ul. a upraven pro divadlo. Hry zahájeny 6. XII. 1884 Kolarovou „Magelonou“, první saisonu pak opětně byla tu společnost Pištěkova (až do března 1885). V dalších saisonách (vždy od října do března) hrály tu div. společ. Pokorného a Švandy, kterýmž poskytnuty již i subvence a zaručováno předplatné. V r. 1891 odhodlalo se Družstvo provozovati divadlo ve vlastní režii a ředitelem stal se tehdejší intendant a jednatel Václav Hübner. Umělecky byla tato saisona 1891—92 jednou z nejlepších, ale finančně zklamala, proto od r. 1892 povolán opět řed. V. Budil s vlastní společností, hrál však v režii Družstva. Finanční neúspěchy však přiměly Družstvo zanechati provozu divadla ve vlastní režii a od r. 1897 zadána brněnská saisona řed. Fr. Lacinovi, který tu byl (s přestávkou 1 roku 1905, kdy vedl div. východočeská) až do r. 1917. Řed. Lacina oživil repertoir, zvláště operní, tvorbou současnou, moderní, v r. 1901 provedl v Brně po prvé celý cyklus Smetanových oper a uvedl řadu děl A. Dvořáka a Fibicha. Saisona byla 7měsíční, na jaře pak podnikány s ensemblem zájezdy do Č. Budějovic, Tábora, M. Ostravy, Olomouce, před saisonou pak vždy krátce hráno v Ostravě, Prostějově, Přerově a j. městech moravských. V letech 1901—4 podnikl řed. Fr. Lacina s operním ensemblem velké zájezdy zahraničím. První zájezd obsáhl města Prešpurk (Bratislavu), Pešť, Split, Dubrovník, Sarajevo, Pětikostelí, Osek, druhý začínal Rumunskem, Krajova, Bukurešť, Brajla, Galac, Jasy, přes Černovice, Tarnopol, Přemyšl, Lvov, Řešov do Mor. Ostravy, třetí tourné projektováno do Srbska, ale po zahájení v Šoproni a Bratislavě, došla zpráva z Bělehradu o pohromách, způsobených velkou vodou a proto zahraniční zájezd zrušen a hry dokončeny ve městech moravských. Řed. F. Lacina první v Brně poskytl ensemblu placené prázdniny divadelní. Repertoir byl vždy: opera, činohra, opereta. Z vynikajících pěvců, kteří zúčastnili se též zahran. zájezdů, byli: tenorista Bochníček, barytoni Kareš a Komarov, basista Pivoňka a zpěvačky Skálová, Boubelová, Kurzová, Pivoňková, kapelníci Starý a Hrazdira, režisér Malý. V saisoně 1917—1918 stal se ředitelem N. D. v Brně V. Jiříkovský, který po státním převratu s ensemblem obsadil Městské divadlo (dosud pouze německé) a počátkem listopadu 1918 zde zahájil hry české Smetanovou operou „Libuše“. Utvořeno pak kuratorium Národ. divadla v Brně, sestavené ze zástupců země, státu, města, Družstva a členstva. Ve správě tohoto kuratoria jest Nár. div. v Brně od saisony 1919, prvním ředitelem stal se Václav Štech, šéfem opery Fr. Neuman, který stal se r. 1926 ředitelem a po jeho smrti od sais. 1929 jest ředitelem dřívější dramaturg opery O. Zítek, šéfem činohry R. Walter. Uměl. ensemble N. D. v Brně čítá přes 300 osob, hraje se v Měst. divadle denně (kromě pondělí a úterý, jež vyhrazeny něm. předst.) opera, velká činohra a balet; ve Starém divadle denně činohra, balet, opereta v Redutě v pondělí a v úterj intimní činohra a malá opera; v Měst. divadle pak ročně 6 symf. abonentních koncertů. Divadlo dostává subvenci státní, městskou a zemskou. V r. 1930 po zestátnění Nár. div. v Praze vzrostly i v Brně snahy o zestátnění brněnského N. D. nebo převzetí do správy země.

Divadlo Osvobozené. Na podzim r. 1925 utvořil mladý posluchač filosofie Jiří Frejka skupinu z nejmladších divadelních nadšenců a dal jim jméno Osvobozené divadlo. První herci tohoto souboru byli: Horáková, Svozilová, Petrovičová, Neumann, Boháč, Rádl, výtvar-

níci Heythum a Mrkvička, komponisté Ježek, Krejčí a E. F. Burian, tanečnice Majerová a Holzbachová. První představení Aristofanovy hry „Ženy o Thesmoforiích“, kterou zahajovali v prostorném a nevlídném divadle Na Slupi, bylo přijato s bouřlivým nadšením u mladých (básníci Nezval a Teige též hráli) a s prudkým zavržením veškerou kritikou, což zůstalo divadlu na dlouhý čas údělem. Za nedlouho vstoupil do řad divadla tehdy již známý divadelní teoretik Jindřich Honzl, zvítězil krásným provedením Apollinairových Prsů Tiresiových a stal se po stěhování divadla do Umělecké besedy na Malé straně a odtržení skupiny Frejkovy uměleckým vůdcem divadla. Těžký boj s nepochopením u širších vrstev obecenstva, odmítavé stanovisko kritiky a neméně nesnadný zápas o další existenci (divadlo bylo vždy bez subvencí) nijak se nezračily na těchto představeních, ke kterým všichni nadšeně podle všech sil spolupůsobili. Tato neúnavná a cílevědomá práce dovedla divadlu pomalu získat všechny vážné uměl. činitele pražského kultur. života. Angažování Voskovce a Wericha, kteří v dubnu 1927 uvedli svou Vest-Pocket-Revui, jež se pak v OD. hrála po celou saisonu (téměř dvěstěkrát), dalo divadlu možnost se ustálit, upevnit a zprofesionálnět, takže v září 1928 se již hrálo denně v divadle hotelu Adrie (dřívější Burianovo divadlo), kde Honzl vypravil řadu her velikého uměleckého formátu a Voskovec a Werich přinášeli každým svým dílkem nové a stále dokonalejší formy jasného smíchu. Naposled se stěhovalo OD. do Novákova paláce, kde teď divadlo působí, vybaveno všemi vymoženostmi a předpoklady technickými a administrativními a sjednotilo ve svých řadách nejvýznačnější pracovníky nejmladší generace. OD. vzniklo jako protest mladých divadelních pracovníků proti ilusionismu a expresionismu, které tehdy řádily na všech jevištích v cizině i u nás, a proti řemeslnému způsobu reprodukce, jaká zavládla na oficielních divadlech na úkor dramatického umění. Moderní, čisté, osvobozené umění bylo cílem OD., které by odpovídalo své době a požadavkům poválečného člověka. Nešlo tu o žádné napodobování zahraničních vzorů (neboť hnutí toto hýbalo celým světem), ani o novotaření za každou cenu: chtěli novým způsobem prováděti klasická díla, uvésti na jeviště autory, pro které pro jejich básnickou výlučnost nebylo místa v běžném repertoiru divadel oficielních, novému člověku dáti a ukázati nové směry, nové krásy. Tímto způsobem obeznámili pražské obecenstvo s poesií Apollinaireovou, Cocteauovou, s hrami Ivana Golla, Vančury, Lunze a Ribemonta Dessaignesa, s lyrickými přeludy Nezvalovými, a svými Voskovcem a Werichem obohatili evropské veseloherní divadlo o nový způsob komické dvojhry a nové veseloherní útvary. Úspěch OD. u nás i pozornost a zájem o ně vyvolaný v cizině jest radostným příkladem cílevědomosti, umělecké poctivosti, nezištnosti a práce, která vede k uznání a úspěchu. OD. zajistilo si čestné místo v historii našeho divadelnictví.

Divadlo Prozatímní v Praze, zřízeno jako provisorium na návrh dra Fr. L. Riegra, když bylo zřejmo, že výstavba velkého Národního divadla nebude tak rychle splněna. Postaveno na části pozemku, určeného pro Nár. div., podle plánů arch. Ullmanna, asi pro 1200 diváků, nákladem asi 107.000 zl. 18. listopadu 1862 zahájeny hry Hálkovou tragedií „Král Vukašín“ a až do 14. dubna 1883 provedeno 5135 představení. Prozat. div. bylo vlastně počátkem ustálení poměrů českého stálého divadla v Praze a základem příštího Nár. div., po dvacet let průpravou herců a zpěváků pro vývoj čes. div. důležitou a uměleckým stánkem prvních čes. dramatiků a skladatelů.

Divadlo sdružených měst východočeských. V r. 1905 sdružila se města Hradec Králové, Chrudim, Dvůr Králové, Litomyšl (později připojila se též Mladá Boleslav, Pardubice a Náchod), aby si zajistila pravidelné saisony divadelní se zvlášť sestavenou společ., jíž zaručeny různé výhody a subvence. První saisona zahájena 1. října 1905 v Hradci Král. za řed. Fr. Laciny. Po dvou letech saisonu 1907—8 vedl provisorně E. Aschenbrenner, rok příští 1908—9 J. Malý, od r. 1909 řed. Antoš J. Frýda-Friedl, od r. 1914—20 řed. B. Jeřábek. R. 1920 převzal řízení divadla řed. K. Drašar. Následující saisony řed. J. Nováčka a A. Marka 1921—1923 přivedly divadlo k úpadku a v letech 1923—25 ve sdruž. městech hrál řed. Drašar s ensemblem divadla olomouckého. Pokus řed. K. Veverky v sais. 1925—1926 obnoviti dřívější společ. sdruž. měst, k nimž připojena i města severočeská, selhal. Teprve od podzimu 1926 za ředit. Vl. Wuršera uvedeno východočeské divadlo na bývalou linii stálého divadla.

Divadlo Stavovské, dříve Nosticovo v Praze na Oovocném trhu, spjato těsně s historií čes. divadla. Vybudoval je uměnímilovný Fr. Ant. hrabě z Nostic-

Rienecků, hry zahájeny 21. dubna 1783 Lessingovou „Emilia Galotti“, div. společ. K. Wahra, jež předtím hrála v divadle v Kotcích. V r. 1784 pak hr. Nostic společnost rozpustil a pronajal divadlo na 3 roky řed. Bondinimu, který byl současně podnikatelem div. Thunovského na Malé straně a smluvně vázán pro zimní období do Drážďan a Lipska. Bondini získal pro Prahu řed. Fr. Bullu i s jeho společ. a hry v Nostic. div. zahájil 12. IV. 1784, hraje střídavě souč. v Thunovském divadle opery i činohry. V pátek se nehrálo, v období masopustním pak od 1784 pořádány v Nostic. div. též plesy. Za řed. Fr. Bully hráno zde po prvé česky 20. I. 1785 („Odběhlec z lásky synovské“) a úspěch těchto několika her vlastně vyvolal zřízení samost. čes. div. „Bouda“ zvaného (od 8. VI. 1786). Česká předst. v Nostic. div. hrána v různých obdobích, vždy za překážek a v úplném područí her německých, i po roce 1798, kdy divadlo prodáno českým stavům za 80.000 zl., při kteréžto koupi mnoho šlechticů zajistilo si dědičné lože (po 10.000 zl.), získávajíc tím současně i vliv na vedení divadla. Probuzenecký ruch na počátku 19. stol. pronikl i tužbami po českém divadle, a české hry ve Stavovském divadle připomínají jména průkopníků a budovatelů českého umění divadelního. J. N. Štěpánek, J. K. Tyl, V. K. Klicpera, K. Š. Macháček jsou z prvních. Stavovské divadlo má slavné dny div. historie, tak triumfální premiéru Mozartovy opery „Don Juan“ (29. X. 1787) pro uměnímilovnou Prahu skladatelem zvlášť napsanou, pro Čechy pak 21. XII. 1834 prvé provedení Tylovy „Fidlovačky“, v níž po prvé zazněly zvuky písně „Kde domov můj?“, komponované skladatelem Fr. Škroupem, jež stala se naší národní hymnou. Poslední české představení ve Stav. divadle bylo 16. XI. 1862, dva dny před zahájením her v divadle Prozatímním. Poté bylo trvale pražským divadlem německým i po postavení Nového něm. divadla (1888, na místě, kde předtím stálo do r. 1858 Divadlo Novoměstské). Po převratě pak v listopadu 1920 revolučním činem zabráno Stavovské divadlo pro hry české jako druhá zemská scéna česká a účelnou přestavbou vnitřku a nástavbou nad jevištěm přizpůsobeno moderním požadavkům nynějšího divadla.

Divadlo Švandovo na Smíchově. Po vybudování arény na Smíchově pokusil se již na podzim 1872 řed. Pavel Švanda ze Semčic o stálé divadlo v sále u Eggenberků, ale hrál tu bez valného úspěchu jen do května 1873. V r. 1881 pak vybudoval a 1. října t. r. zahájil hry v divadle „U Libuše“. Po zboření arény staré přeměnil Švanda divadlo „U Libuše“ na div. letní (1886), které v r. 1889 vedl krátce rež. J. Malý, avšak s neúspěchem, takže již na jaře 1890 divadlo převzal opětně Švanda, který pro zimní období je předal Janu Kubíkovi, jenž tu hrál s ensemblem, sestaveným zpola z ochotníků. Po smrti P. Švandy 1891 a E. Peškové (jeho choti) 1895 upadala obě smích. divadla, jichž ujal se zprvu dr. A. Koldínský, manžel dcery Švandovy, a 1897 pak dr. K. Švanda ze Semčic, který „U Libuše“ položil základ k činohernímu divadlu šťastným výběrem repertoiru hlavně cizího, pokusil se s úspěchem o první cyklus „Máje“ v r. 1897 a tak upoutal k div. svému značný zájem pražských kruhů literárních a inteligence. Zavedl i další hry cyklické (Nár. jednot Pošumav. a Severoč. a předst. dělnická). V r. 1901 divadlo prostorněji přestavěno a opatřeno ústřed. topením. V r. 1907 ujímá se smích. divadla nová koncesionářka Emma Švandová ze S., druhá choť dra K. Švandy. Divadlo „U Libuše“ v r. 1908 přezváno na „Intimní divadlo“, r. 1910 znovu nákladně přestavěno a vyzdobeno, hlediště rozšířeno o foyer a jeviště prohloubeno. Artist. řediteli divadla byli v r. 1908 A. B. Dostál, po něm A. Fencl, krátce J. Steimar a opětně A. Fencl. V r. 1914 opatřeno divadlo otáčecím jevištěm. Po odchodu A. Fencla, který zřídil si 1916 vlastní divadlo v Karlíně, znovu ujal se vedení d. dr. K. Švanda, po válce pak čas vedl je rež. N. D. E. Pollert, za něhož v r. 1922 divadlo znovu velkým nákladem přestavěno a hlediště upraveno pro 800 osob. Artist. šéfem divadla byl v té době dr. J. Bor, jehož úsilí o literární repertoir ve hrách komorních setkalo se s úspěchem a činohry Šv. d. mnohdy čestně konkurovaly s oběma předními scénami pražskými. Od r. 1922 byl ředitelem Rudolf Kadlec. Dra J. Bora ve funkci dramaturga vystřídal 1924 Jul. Lébl. Na podzim 1928 pronajato divadlo komikovi Vl. Burianovi a název jeho změněn na Divadlo Burianovo a jubilejní saisona Šv. d. 1931 bude opětně ve znamení dřívější správy E. Švandové a řed. R. Kadlece, kteří samozřejmě obnoví divadlo ve dřívějším stylu.

Divadlo Aréna na Smíchově, nynější jest nástupkyní staré arény, kterou zbudoval r. 1871 Pavel Švanda ze Semčic v místech východ. křídla nynějších kasáren Štefánikových. Hry zahájeny 21.

V. 1871. V prvních letech hrálo se tu vždy jen v letním období až do 25. září 1885, pak aréna zbořena, na čas upraveno divadlo „U Libuše“ odstraněním střechy na divadlo letní a nová Aréna postavena na nynějším místě v r. 1891, hry zahájeny 3. VI. 1891. Po letech kolísání a změnách ve vedení (El. Pešková, Al. Koldínský, Pavel Švanda, dr. K. Švanda) a střídavém repertoiru (frašky, operety, vaudevile) r. 1902 aréna přestavěna a upravena pro divadlo stálé a hrálo se v ní i v období zimním. Trvale tu nyní zakotvila opereta, jež r. 1908 pouze na čas rozpuštěna. Aréna přešla pak pod správu společnou s Intim. divadlem „U Libuše“ za řed. E. Švandové ze Semčic, a ve funkci šéfa operety po řadu let tu působili J. Kubík, pak R. Branald. V r. 1923 převzal správu Arény řed. A. Fencl, který tu uvedl po prvé v Praze revuální operety po vzoru pařížském s velikým úspěchem. V r. 1924 Arénu řed. Fencl rozšířil, opatřil jeviště moderními technickými vymoženostmi a velkým basenem pro letní revuální hry, hlediště rovněž nově vyzdobeno. V projektu dosud zůstává stavba velkého všesportovního paláce, jehož součástí má býti též nová velká Aréna. Operetní období Ar. na Smíchově bylo obdobím populárních subret Mař. Zieglerové, M. Groszové, J. Hadrbolcové, M. Škrdlíkové a V. Skalské a j.; období revuální pak se subretami M. Valentovou, S. Tauberovou a V. Petrovou, Ferencem Futuristou a J. Sedláčkem.

Divadlo Tylovo v Nuslích, vybudoval v r. 1921 řed. Stan. Langer. Postaveno architekty Nebeským a Zimou na pozemcích města Nuslí. Hry zahájeny 5. XI. 1921 Tylovou „Drahomírou“. Repertoir s počátku pouze činoherní (klasický, moderní a hry lidové), později připojeny operety a zpěvní frašky, a provedeno i několik malých oper. Podnik. období St. Langra skončeno 7. VI. 1925, od podzimu téhož roku pak bylo sdruženo Tyl. div. s div. „Uranií“ za ředit. Dyny Kubíkové-Hallové. V saisonách 1926—29 byli podnikateli ředitelé Sedláček a J. Vedral. Od podzimní saisony 1929 jest podnikem řed. O. Alferiho, s převážným repert. operetním. Divadlo má asi 1000 míst, v tom 400 míst k stání.

Divadlo Velká opereta v Praze I., Dlouhá tř., postavena podle plánů arch. Pavla Sydowa z Berlína v paláci O. Sušického, a jest první ocelovou stavbou, v Praze provedenou. Divadlo je umístěno pod zemí (nejnižší místo je 2·5 m pod hladinou Vltavy) a řešeno v nejmodernějším slohu s lehkým nádechem pražského baroka. Prostorné hlediště s nepřímým osvětlením z dvojnásobné kopule má přízemí a balkon se sedadly a ložemi. S hledištěm souvisejí přímo dva prostorné foyery, spojující hlavní schodiště, končící nahoře ve světlý vestibul. Jeviště má všechny nejmodernější vymoženosti divad. techniky, mimo jiné i kruhový horizont. Zařízení větrací a opatření pro případ požáru jsou podle nejmodernějších systémů. Velká opereta otevřena byla 4. XII. 1929 za řed. Bedř. Jeřábka amer. operetou S. Romberga: Píseň pouště. Slouží seriové operetě, velkoměstsky vypravené s balety. Umělecký ensemble čítá na 130 sil. V zahajovacím roce byl kapelníkem Jar. Žid, šéfrežisérem Vl. Marek, balet. mistrem R. Remislavski, z předních členů ensemblu zejména dramatická umělkyně H. Klokotská, I. Čeledová-Šmídová, Sl. Taubrová, V. Norman a H. Kraus a stálý host Hilbert Vávra, člen Nár. div. v Praze.

Divadlo v horním městě Kladně. Dávný a živý zájem kladenského obyvatelstva o divadlo vyvolal r. 1897 v život Družstvo pro vystavění lid. div. v Kladně (nyní Družstvo l. d. v Kladně). Horlivým úsilím jeho členů a za vydatné pomoci kladenské obce a spořitelny zbudováno podle plánů arch. J. Rösslera divadlo, které bylo v květnu 1912 slavnost. způsobem odevzdáno veřejnosti. Utvořena div. správa z členů korporací, jež divadlo budovaly, se starostou MUDr. J. Hruškou v čele. Prvé 3 roky div. propůjčováno div. společnostem a kladenským spolkům ochotn. a kulturním. V r. 1915 usilováno o zřízení stálého div. v Kladně, získána Družstvem div. koncese a sestaven vlastní div. soubor s J. Strouhalem jako ředitelem. Činnost zahájena 12. IX. 1915 dramatem G. Preisové Gazdina roba. První léta těžce se div. probojovávalo. Počátkem 4. saisony 1918—19 zasáhla převratová vlna též vnitřní strukturu divadla. Zásluhou Družstva postavena div. správa na demokratičtější základ a předsedou zvolen vynik. místní veř. pracovník MUDr. B. Niederle. Ředitelem zůstal J. Strouhal, funkcí dramaturga pověřen prof. O. Šimák, jehož později vystřídal prof. dr. F. Bredler. Divadlo se rychle stabilisuje. V jeho vedení vystřídali se ředitelé Strouhal, V. Táborský, O. Novák, J. Burda a od 1. září 1929 je ředitelem St. Langer. R. 1929 provedeny rozsáhlé rekonstrukce jeviště v zařízení osvětl., pořízen kruhový horizont, posuvný želez. portál, doplněn fundus nábytku a dekorací, upraveny šatny a nové proscenium k oponě, jíž maloval J. Wenig

a která je darem měst. spořitelny kladenské. Nyní řadí se kladenská scéna k nejúčelněji zařízeným div. ČSR. Činnost kladenského d. neomezuje se jen na Kladno, nýbrž pořádají se i četné zájezdy do menšinových měst (Cheb, Teplice, Chomutov, Žatec a j.). Majitelem budovy a koncese je Družstvo l. d. v Kladně, v r. 1930 předsedou JUDr. A. Harsa, advokát v Kladně, ve správě jsou 3 zástupci obce, 3 zástupci měst. spořit., 3 zástupci Družstva. Předsedou správy je PhMg. Jar. Balej, ředitelem St. Langer, čestným ředitelem a stálým hostem Jos. Strouhal, tajemníkem K. Husar. Soubor umělecký čítá 22 členů, celkem zaměstnává div. 90 osob. Divadlo pojme asi 1300 lidí (750 míst k sedění a 500 k stání). V div. hraje se po celý rok (v červenci a srpnu prázdniny). Do roka 220—230 představení, většinou hry původní, též opery a operety. Pravidelná představení jsou v úterý (spolková, dětská), ve čtvrtek (v předpl.), v sobotu a v neděli odpol. i večer. Též propůjčuje se div. pro představení ochotnická, koncerty, akademie, přednášky a jiné podniky kulturní. Divadlu poskytuje subvenci stát, město, okres a městská spořitelna.

Divadlo Vinohradská Zpěvohra, původně spojený operetní ensemble Městského div. na Vinohradech, který po sporech zároveň s orchestrem div. vinohradské v září 1919 opustil a zahájil svépomocnou akci, na čas usídlil se v sále „Heinovky", kde téměř půl roku pořádána pravidelná představení, a pak přešel do tehdejšího divadla Pištěkova. V březnu 1921 ujal se vedení V. Z. ředitel Fr. Lacina, který po uplynutí nájemní lhůty v srpnu 1928 ustoupil novému podnikatelství za ředitelství M. Křečkové-Skřivanové. Repertoir V. Z. jsou hlavně operety a lidové zpěvní hry, při čemž i malé opeře dostává se náležitého uplatnění. Na podzim 1929 k V. Z. přičleněno pod společnou správou divadlo „Uranie" v Praze VII.

Diváky, o. na Mor., okr. Hustopeč u Brna, 779 č. ob.

Divald Adolf (1828—1891), maď. spis., rod. z B. Šťávnice, autor četných lesn. spisů.

Diván (tur.), pohovka, též rada, audience; d. Humajum, císařská rada, dříve nejv. tur. st. sbor, tajná rada sult. (Vys. Porta); v lit. sbírka poesie osvědčených básníků, hl. lyr.

Divano, v Habeši měděná mince, rovnající se ¼ eg. piastru.

Dívčice, o. v Č., okr. Č. Budějovice, 249 č. ob., kdysi tvrz pánů ze Sudoměře, později připojená k Hluboké (1551).

Dívčí Hrad (Maidelberg), o. ve Slezsku, okr. Krnov, 261 ob. (3 č.). Zámek.

Dívčí Kámen (něm. Maidenstein), Rožmberky r. 1349 založ. hrad, kdysi sídlo Oldřicha z Rožmberka, nedaleko Krumlova.

Dívčí Kopy, o. v. Č., okr. Kamenice n. L., 259 č. ob.

Dívčí válka, čes. pověst, vyprávěná v Kronice Kosmově o bojovných ženách, které cítíce se odstrčeny z moci po smrti kněžny Libuše, zvedly válku proti Přemyslovi („Děvín vyvýšivše proti Vyšehradu") a jeho družině, až na konec byly jím poraženy a hrad Děvín spálen. Do kruhu těchto pověstí patří legendy o Šárce a Ctiradovi a j., jež vypráví na př. Dalimil. Pověst vznikla asi z hledání etymologie jména Děvín; podobná jména jsou však i u jiných národů (Magdeburg v Německu, různé maiden castles [castrum puellarum] v Anglii a Skotsku a j.).

Divec, o. v Č., okr. Hradec Král., 266 č. ob. El. družstvo.

Divenice ↘ Lagenaria vulg.

Divergence, rozbíhání, rozcházení, opak konvergence (↘).

Divers (lat. = rozdílný), různý, rozličný; diverse (diversa), rozmanitosti, na př. zboží, účty a p.; v účetn. conto pro diverse = účet růzností.

Diverse (lat.), odvrácení pozornosti a nepř. sil od vlastního vojska nebo místa nějakým podnikem, třeba i útokem; zmaření záměrů, ↘ demonstrace.

Divertimento (it., franc. divertisement), zábava, staré označení tanečních vložek operních; skladba o několika větách pro jeden nebo několik hud. nástrojů pro osvěžení mysli.

Diviacka Nová Ves, o. na Slov., okr. Prievidza, 632 čs. ob. Lihovar.

Diviaky, o. na Slov., okr. Turč. Sv. Martin, 592 čs. ob. Lihovar.

Diviaky nad Nitricou, o. na Slov., okr. Prievidza, 464 čs. ob. Lihovar.

Divice, o. v Č., okr. Louny, 387 č. ob.

Divide et impera (lat. = rozděl a panuj), u starých Římanů politická zásada získati nadvládu nad četnými nepřáteli jich rozdělením, odloučením; na této zásadě spočívala i politika Metternichova, která tímto způsobem ovládala národnosti rakouské.

Dividenda, poměrný podíl na čistém zisku při akciových nebo komanditních společnostech na akcionáře nebo komanditistu připadající (čl. 197 a 217 obch. zák.). Podíl ten vyjadřuje se pra-

videlně v procentech nominální částky akcie. D. má se vypláceti jen z čistého zisku na základě roční bilance statutárně zjištěného a valnou hromadou schváleného a k vyplácení přikázaného. Na případné dividendy vydávají se s akciemi t. zv. dividendové kupony, které mají povahu cenných papírů au porteur znějících a representujících nárok na dividendu v té výši, na niž se valná hromada usnesla.

Dividendové cenné papíry jsou ty, jejichž výnos není určen pevným úrokem, nýbrž teprve usnesením valné hromady akc. nebo kom. podniku po zjištění čistého zisku v roční bilanci, a opravňují k vybrání určité kvoty čistého zisku.

Divi-divi, lusky sapanu koželužského (Caesalpinia coriaria), který roste hlavně v Kolumbii, Venezuele a v Mexiku. Tyto tlustostěnné, kožovité, hlemýžďovitě nebo do S stočené lusky obsahují až 50% tříslovin a proto lze jich s výhodou použíti v koželužství a k moření tkanin při barvení na černo. Nejlepší zboží vyváží se z ostrova Haiti.

Divín, o. na Slov., okr. Lučenec, 1307 čs. ob. Úv. dr.

Divina, o. na Slov., okr. Žilina, 1832 čs. ob. Úv. dr.

Divinace, věštění, prorokování.

Divina Commedia (it.), → Dante Alighieri.

Divinkov Svedernický, pseud. Martina Medňanského.

Divis, a) znaménko rozdělovací, dělící dělítko; b) znaménko spojovací, pojítko (ve vazbě slov). Fraktur. znaménka rozděl. užívá se též k uvádění slov místo uvozovek.

Divise, v mat. dělení, opak násobení, v log. dělení, rozdělování (stanoviti úplný výčet druhů některého pojmu).

Divise (division): 1. u vojska se zvala d. původně (v 18. st.) taktická jednotka, vytvořená z většího administrativního celku za účelem boje; tak v Prusku se skládala ze 2 pelotonů, v Rakousku ze 2 setnin neb eskadron; ještě dnes slují 3 eskadrony nebo baterie u některých států divisí (= náš dělostř. oddíl n. jezdecká korouhev). Později, zejm. za válek franc. revoluce, se zvala divisí velká taktická jednotka, operující samostatně (na př. u Napoléona v tažení italském 1796/7) a obsahující všechny druhy zbraní. Dnes velká taktická a zároveň nejmenší operační jednotka, tak: pěší divise (obyč. dělená na 2 brigády), skládá se z 9—12 praporů, z pluku (resp. brigády) dělostřelectva, z divisního jezdectva, zákopnictva a patřičného trénu; jezdecká divise (tvoří se někde až za války) 2—3 brigády jezdectva s jezdeckým dělostřelectvem, zákopnictvem, oddíly cyklistů, tanků, kulometů atd. Zdá se však, že v civilisovaných krajinách budou míti spíše výhodu menší jednotky, jako jsou brigády. — 2. U námořnictva, d. taktický svaz 3—5 bitevních lodí, pod vlajkovým důstojníkem, tvořící část eskadry, aneb operující samostatně s přidělenými sobě menšími jednotkami. Vedle toho se tak zve mužstvo určité kategorie (na př. torpedová d., plavčická d. a pod.), odpovídající na pevnině asi pluku u vojska a na lodi asi setnině, pod zvl. veliteli. Divisemi se zvaly též velké jednotky námořních vojsk (→), bojující na pevnině, na př. ve světové válce ve Flandrech (Marinedivision).

Diviseur, též separateur, dvojitá sonda se zařízením, kterým se moč. měchýř rozdělí na dvě stejné poloviny, aby mohla býti z obou močovodů zachycena moč, aniž by se do nich sonda vpravovala.

Divisi (it., zkr. div.), znamená při orchestrálních skladbách u smyčcových nástrojů, aby dvoj- i vícehlasé akordy se nehrály dvojhmatem, nýbrž aby se nástroje o podání dělily.

Divisionář, důstojník velící divisi, pravidelně generál, výjimkou též plukovník-divisionář.

Divisní, to, co souvisí s divisí nebo je organisováno v divisi, na př. divisní dělostřelectvo, jezdectvo, vozatajstvo, ústavy atd. U nás má pěší divise vedle 4 pěších pluků: 1 pluk divisního lehkého, 1 pluk hrubého, 1 oddíl horského dělostřelectva, divisní automobilní a vozatajskou rotu, různé ústavy služeb, divisní zbrojnici, zásobárny, dílny a nemocnici.

Divisní generál, pravidelně druhý stupeň generálské hodnosti (něm. Generalleutnant, frc. g. de division, angl. lieutenant-general), velí divisi, ale i větším jednotkám (ve Francii i nejvyšším).

Divisní lékař, lékařský poradce divisního velitele; v poli náčelník sanitní služby divisní formace.

Diviš Bořek z Miletínka, → z Miletínka D. B.

Diviš Čistecký ze Šerlinku, st. šlechtická rodina česká, jejíž praděd Adam se r. 1614 usídlil v Praze a vyznamenal se v bojích se Švédy. Z jeho potomků jest znám Jan Jiří, purkmistr rokycanský kol r. 1670, Václav (* 1839), č. archeolog a přednosta stanice v Pardubicích, a Jan Vincenc, známý cukrovarník (→).

Diviš Čistecký ze Šerlinku Ferdinand Hugo, MUDr. (1837—1870), lékař v Sezemicích, osvětový a nár. pracovník, autor několika lékařsk. popul. spisů a spolutvůrce české terminologie lék.

Diviš František (1835—1891), farář ve Vladislavi a homilet. spisovatel.

Diviš Jan, inž. (* 1862 v Pardubicích), generál a první vrchní velitel čsl. branné moci. Sloužil u rak. ženij. vojska, později u žen. štábu, od r. 1914 polní podmaršálek a voj. velitel v Sarajevě. Pro svoje národní smýšlení a protože váhal převzíti velení divise proti Srbům dán r. 1916 do výslužby. 30. října 1918, uposlechnuv výzvy Nár. výboru, převzal organisaci čsl. vojska jako jeho vrch. velitel. Získal si veliké zásluhy o obsazení pohraničních krajů Čech, jakož i o zavedení discipliny v čsl. vojsku. R. 1920 jmenován přednostou Všeobecně vojenského odboru MNO. a r. 1924 odešel do výslužby.

Diviš Jan Vincenc (* 1848 v Pardubicích, † 13. X. 1923), vynikající odborník cukrovarnický a vrch. ředitel cukrovaru v Přelouči. Získal si velké zásluhy o naši cukrovarnickou literaturu, kterou obohatil četnými spisy, jakož i novým názvoslovím, kterého se dodnes používá. Sp.: Cukrovarnictví (1879), Sacharimetrie na zákl. fysikálním i chemickém (1891—94), Čištění odpadních vod (1903) a j.

Diviš Julius, inž., dr. (* 1858 na Kladně), přednosta st. báňského ředitelství v Příbrami. Četné publikace z oboru hornického. R. 1922 jmenován čestným doktorem věd báňských.

Diviš Prokop (1696—1765), vynálezce hromosvodu. Rodák žamberský, kat. kněz, od r. 1741 převor premonstrátů v Louce. Již od svého mládí zajímal se o fysiku, hl. o elektřinu, a sestrojil i tlakostroj, který hnal vodu do výše 30 sáhů, takže považován lidem za čaroděje. Také první elektr. lampičku sestrojil r. 1730. Dne 15. července 1754 postavil první hromosvod na špičku stromu s mnoha hroty, ale pověrčiví sedláci jej strhli a rozbili. Svoje výzkumy předvedl i ve Vídni na dvoře cís. za přítomnosti Marie Terezie, což mu zjednalo zvučné jméno a také ochranu před jeho četnými nepřáteli. D. byl dvojnásobným doktorem a za svoje vynálezy mnohokráte vyznamenán. Mezi přední jeho ochránce patřil slavný matematik L. Euler a dvor. lékař cís. Van Swieten.

Diviš Stanislav, pseud. Stan. Hanuše.

Diviš Vincenc (* 26. března 1830 v Praze), malíř porculánu v Praze v letech šedesátých.

Divíšek Adolf (* 1885), č. herec u venk. spol. od r. 1900, nyní člen Východoslov. Nár. div. v Košicích.

Divišek Václav (1776—1826), kreslíř a učitel kreslení na normální škole v Praze I.

Divišov, ms. v Č., okr. Benešov, 1321 č. ob. Tov. a dom. výr. bavlněného zboží, trhy dobytka. D. založ. r. 1218 předkem pánů ze Šternberka, Divišem z Divišova. R. 1742 ohněm zničena část města i s kostelem.

Divišov, o. na Mor., okr. Nové Město na Mor., 162 č. ob.

Divišovice (Diwischowitz), o. v Č., okr. Klatovy, 169 n. ob.

Divišovice, o. v Č., okr. Sedlčany, 399 č. ob.

Divišovský Jan, pseud. Jana Šťastného.

Divizna obecná (Verbascum phlomoides), náleží mezi rostliny krtičníkovité. Jest to dvouletá bylina se střídavými plstnatými listy a pětičetnými citronově žlutými kolovitými korunami. Kvete od června do září. U nás sbírají se její květy, které se suší a používají v odvoru v lékařství proti kašli, nechutenství a pro pocení. Značná váha kladena jest na udržení zlatožluté barvy květů a proto se sbírají jen za slunečných dnů a rychle se na slunci neb umělým teplem vysuší až se stanou křehkými a plní se do plechových krabic, jež se vzduchotěsně uzavírají. Je třeba je chrániti před vlhkostí a světlem. Ze 7—8 dílů čerstvých květů získává se 1 díl květů sušených. K stejným účelům se sbírají také květy divizny velkokvěté (Verbascum thapsiforme), která se předešlé úplně podobá.

Divković Matija (1563—1631), chorv. círk. spisovatel, farář v Sarajevě. Sp.: Nauk karstianski za narod slov. (1611), Beside svarhu Evangjelia nidilnih priko svego godišta a j.

Divković Mirko (1843—1924), chorv. pedagog, řed. gymn. v Záhřebě, autor Hrvatske čitanky a gramatiky.

Divnice, o. na Mor., okr. Uh. Brod, 366 č. ob. Zámek.

Divnić Petar (1525—1600), chorv. básník. Sp.: Pjesan u pohvalu gradu Šibenika, Od kratka života.

Divoká divise (dikaja divizia), rus. jezdecká divise, tvořící část II. jezdeckého sboru za světové války; velitel velkokníže Michail Alexandrovič. Vyznamenala se hlavně v bojích 9. armády gen. Lečického na Dněstru na jaře 1915.

Divoky, o. na Mor., okr. Kroměříž, 350 č. ob.

Divoký Jaroslav (* 6. XI. 1901 v Mladém u Čes. Budějovic), čes. novinář, od 1928 redaktor Čes. Slova.

Divorçons, rozejděme se! Také název známé Sardouovy komedie z r. 1880.

Divortium (lat., franc. divorce), rozvod manželství; v římském právu rozvod dohodou obou, proti repudium, t. j. rozvod ohlášením jednoho z manželů.

Divotvorci, ↷ zázrak.

Divulgace (lat.), rozšířiti mezi lid, rozhlásiti, populárním učiniti.

Divulse (lat.), roztažení; násilné roztažení zúžené močové roury.

Divus (lat.), božský; pojmenování římských císařů po smrti.

Diwald Hugo (* 1869 v Turnově), druhý president nejvyš. správního soudu v Praze.

Diwarra (tabu, tambu), na proužku šp. rákosu navlékané mušle, které na Bismarckových ostrovech až do r. 1902 sloužily všeobecně k určování cen; u domorodců dosud jsou jako peníze v oběhu.

Dixeram, pseud. PhDr. Františka Karla Soukupa.

Dixi (lat. řekl jsem, domluvil jsem), zakončení řeči řím. řečníka. D. et salvavi animam meam, proroka Ezechiela, řekl jsem a zachránil jsem svoji duši, uklidnil jsem své svědomí.

Dixie, lichotivé pojmenování pro již. státy USA., pochází od oblíbené písně amerického černocha-zpěváka Dana B. Emmetta; po prvé zpívána 1859 na divadle v N. Yorku.

Dixmude (Dixmuyden), hl. m. arr. v Belgii v prov. Záp. Flandry, 4000 ob., čilý průmysl. Dobyto něm. armádou 10. XI. 1914 a úplně zničeno; nové město bylo vystavěno vedle trosek.

Dixon George (1755—kol r. 1800), angl. námořník, průvodce Cookův (↷) na jeho třetí cestě. Vstoupil pak do služeb londýnské firmy King George Sound Comp., objevil na 59° 32′ s. š. zátoku, již nazval Port Mulgrave, a prozkoumal ostrovy král. Charlotty.

Dixon Richard Watson (1833—1900), angl. básník a dějepisec; 7 sv. básní a History of the Church of England from the Abolition of the Roman Jurisdiction (1878) a j.

Dixon William Hepworth (1821—1879), angl. spis., potíral mormonské učení; napsal The London Prisons, John Howard, William Penn, též cest. dojmy z Ameriky a j.

Dizain (franc.), ve franc. básnictví desetiřádkový verš nebo desetiřádková báseň.

Díže, dřev. nádoba ku zadělávání těsta na chléb.

Dížka, nádoba dřevěná neb kovová, do které se dojí mléko.

Djagilev Sergěj, souč. znam. baletní mistr, dříve v divadle petrohradském; organisátor prvního turné (1902) ruského baletu do Paříže.

Djakov Alex. Alexandrovič (1845—1895), redaktor Nov. Vremja a jeho feuilletonista.

Djakova (Djakovica), město v Jugoslavii, okr. Cetinje, s (1920) 14.050 ob., většinou mohamed.-albán., 393 m n. m.

Djakovo, město v Chorvatsku, okr. Osijek, asi 7000 chorv. a něm. ob., sídlo řím.-kat. biskupa, s basilikou vystavěnou biskupem Strosmayerem; má kněžský seminář, ženský klášter; vinařství.

Djambi (Jambi), res. stát na nizoz. Sumatře, 44.450 km² s 230.000 malajskými ob. Pěstování kaučuku. Hl. m. D. při ústí stejnojmenné řeky.

Djerib (Džerub), pers. polní míra.

Djordjević (Gjorgjević) Vladan, dr. (* 21. XI. 1844 v Bělehradě), voj. lékař a organisátor, politik a spisovatel srbský, zakladatel Srpskog Lekarskog Društva a spolubudovatel srb. Červ. kříže. R. 1873 stal se osobním lékařem krále Milana, ve válkách byl náčelníkem zdravot. služby; byl starostou Bělehradu, vyslancem v Athénách a Cařihradě, několikrát ministrem. Po pádu vlády r. 1900 věnoval se všestranné, plodné činnosti literární. Psal romány, odborné a historické práce ze srbských dějin XIX. stol., polemiky; řadu let vydával Otadžbinu. Hlavní díla: Istorija srpskoga vojnog saniteta (1879—86), Kraj jedne dinastije (1899—1900), Srpsko-turski rat (1907), Istrija srpsko-bugarskog rata (1908), Car Dušan (hist. román, 1919—20). Lit.: V. Subotić: Dr. Vladan Djordjević, Sodišnjak Srp. Akad. 1910.

Djuf (arab.), hloubení, dutina, propast mezi dvěma vysočinami, jméno krajiny, vícekráte v Arabii se vyskytující: 1. 100 km dl. pruh oasy severně od Vel. Nefudu, na cestě Nedžd—Damašek, 1922 sultanátem neddždským dobytý, asi 15.000 ob. (Arabové a černoši). — 2. Oasový okres v jihoz. Arabii, Vadi Charidem zavlažovaný. Obyv. jsou Arabové a Židé, kteří vyvážejí datle a rozinky. — 3. V Africe, skoro dosud neprobadaná poušť na Sahaře, západně od cesty Marokko—Timbuktu.

Djuk Štěpanovič, hrdina ruských bylin, odpůrce Čurily Plenkoviče.

Djurić (Gjurić) Miloš (* 1. I. 1892 v Benkovcu v Dalmacii), profesor klas. filologie a filosof. propedeutiky v Běle-

hradě, spisovatel. Samostatné práce: Vidovdanska etika (1914), Smrt majke Jugovića, književno-filozofska studija (1918), Filozofija panhumanizma (1922). Píše odb. články i studie o nár. poesii do revuí a překládá řecké tragiky.

Djuvernua (Duvernois) Alexandr Lvovič (1839—1886), ruský slavista a profesor moskevské university. Podnikl vědeckou cestu po Evropě, navštívil Prahu i jiná města slovanská a vydal m. j. prakt. rukověť češtiny, spis o Jiřím z Poděbrad (1868), o Janu Husovi (1871) a Izbornik velikago knjazja Svjtaslava. Jeho životním dílem jest Slovar bulgarskago jazyka (1885).

Djuvernua Nikolaj Lvovič (1836—1908), prof. civ. práva na petrohr. universitě; ruský právník.

dkg, dekagram (10 gramů).

dkl, dekalitr (10 litrů).

dkm, dekametr (10 metrů).

dl, decilitr ($^1/_{10}$ litru).

Dlabač Alois, Ing. (1863), český architekt a autor četných soutěžných projektů. (Pomník Palackého, Všeob. záložna v Praze, úř. budovy polit. správy ve Vys. Mýtě a Třeboni.) R. 1914 provedl též přestavbu zámku v Brandýse n. O.

Dlabač Bohumír Jan (* 17. VII. 1758, † 4. II. 1820), člen řádu premonstrátského, bibliotekář Strahovský, ředitel král. Společnosti nauk, český buditel. Napsal první novočeskou báseň: Zpěw Wlastěmila na obyvatele Milewské. Dále: Krátké vypsání Českého království (1818); Listy k českým krajanům (1817); Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen (1815) a mn. j. drobnějších spisků historických a bibliografických. Překládal též z Gessnera a Bacona.

Dlabač Jan, MUDr. (1809—1873), čes. spisovatel a lékař v Nymburce. Zabýval se hl. spisováním dějin m. Nymburka a histor. pamětí, které uveřejňoval v Památkách. Národní a kulturní pracovník.

Dlabač Josef (1790—1826), český buditel, básník; gymn. profesor. Kromě činnosti literární pracoval ve sfragistice. Veliká jeho sbírka pečetí jest uložena v Nár. museu.

Dlabal Jan (* 1868), odb. spisovatel, red. Typograf. listů 1913—23. Sp.: Knihtiskařství.

Dlaň, ↗ ruka.

Dlask, pseud. Fr. Lad. Čelakovského.

Dlask Antonín Ladislav (1818—1894), český spisovatel, od 1877 děkan v Kouřimi. Používal pseudonymu Ladislav z Hory. M. j. vydal: veselohry Frajtr Kalina, Zrzavé vlasy; Sbírku krátkých řečí duchovních na všechny neděle a svátky roku církevního (1889).

Dlask Vavřinec Vojtěch (* 1787 v Novém Bydžově), profesor konservatoře v Praze.

Dláto, ostrý ocelový klín, sloužící ku dlabání dřeva nebo kamene.

Dlažba, ↗ silnice.

Dlažebné, městská dávka, vybírá se ode všech povozů do města přijíždějících. ↗ mýto.

Dlaždice, kvadratické, mnohoboké nebo kulaté desky, používané k obložení podlah, stěn, vyráběné z kamene, pálené, polévané nebo nepolévané hlíny, porculánu nebo skla, jednobarevné nebo pestré, skládané podle vzorku (dlaždicová mosaika) a pokládané do malty. Dlaždic se používalo již za řím. dob, v záp. Asii bylo jich používáno ke zhotovování mosaik, v Evropě používali jich nejvíce Maurové. V poslední době se vyrábějí též z cement. betonu, postříkaného barvou.

Dlažkovice, o. v Č., okr. Litoměřice, 250 ob. (112 č.). Naleziště č. granátů. Zámek. Ves D. připomíná se již v zakl. listu litoměřickém (1057), později byla sídlem vladyků a tvrzí a patřila pánům z Dubé.

Dlažov, o. v Č., okr. Domažlice, 514 č. ob. S vrcholu sv. Markéty krásný rozhled po okolí; zámek.

Dlhá, o. na Slov., okr. Modra, 615 ob., větš. čs.

Dlhá Lúka, o. na Slov., okr. Bardiov, 713 ob. (687 čs.).

Dlhá Lúka, o. na Slov., okr. Lipt. Sv. Mikuláš, 185 čs. ob.

Dlhá nad Oravou, o. na Slov., okr. D. Kubín, 756 čs. ob.

Dlhá nad Váhom (Vághosszúfalu), o. na Slov., okr. Šala, 937 ob. (37 čs.).

Dlhé nad Cirochou, o. na Slov., okr. Humenné, 1339 ob. (1092 čs).

Dlhé Pole, o. na Slov., okr. V. Bytča, 3812 čs. ob.

Dlhovský Jozef (1787—1857), kat. farář v Topoľčiankách. Slov. spisovatel.

Dlouhá, o. v Č., okr. Kaplice, 268 č. ob.

Dlouhá Brtnice, o. na Mor., okr. Jihlava, 602 č. ob.

Dlouhá Lhota, o. v Č., okr. Příbram, 465 č. ob. Zámek.

Dlouhá Lhota, o. v Č., okr. Benešov, 121 č. ob.

Dlouhá Lhota, o. v Č, okr. Jičín, 726 č. ob. Hosp. dr.

Dlouhá Lhota, o. v Č. okr. Tábor. 283 č. ob.

Dlouhá Lhota, o. na Mor., okr. Boskovice, 209 č. ob.

Dlouhá Lomnice (Lang-Lamnitz), o. v Č., okr. Žlutice, 552 n. ob., hnědouhelné doly, mlýny.

Dlouhá Loučka (Langenlutsch), o. na Mor., okr. Mor. Třebová, 1515 n. ob.

Dlouhá Louka, o. v Č., okr. Rychnov n. Kn., 62 č. ob.

Dlouhá Louka, o. v Č., okr. Přeštice, 213 č. ob.

Dlouhá Stráň (Langenberg), o. ve Slezsku, okr. Bruntál, 241 n. ob.

Dlouhá Stropnice (Lang-Strobnitz), o. v Č., okr. Kaplice, 812 ob. (11 č.).

Dlouhá Třebová, o. v Č., okres Lanškroun, 1.465 č. ob.

Dlouhá Ves (Langendorf), o. v Č., okr. Žlutice, 159 n. ob.

Dlouhá Ves (Langendorf), o. v Č., okr. Něm. Brod, 513 ob. (137 č.).

Dlouhá Ves, o. v Č., okr. Rychnov n. Kn., 555 č. ob.

Dlouhá Ves (Langendorf), okr. Sušice, 1.871 ob. (26 č.). Tov. sirek.

Dlouhá Ves (Langendorf), o. ve Slezsku, okr. Krnov, 364 n. ob.

Dlouhá Ves, o. na Mor., okr. Přerov, 161 č. ob.

Dlouhá Ves, o. na Mor., okr. Zábřeh, 157 n. ob.

Dlouhá Voda (Langwasser), o. ve Slezsku, okr. Krnov. 165 n. ob.

Dlouhé, o. v Č., okr. Nové Město nad Metují, 296 č. ob. 3 mech. tkalc.

Dlouhé, o. na Mor., okr. Nové Město na Mor., 380 č. ob.

Dlouhé Dvory, okr. Hradec Král., 119 č. ob. Bojiště z r. 1866.

Dlouhé Hradiště (Langen-Radisch), o. v Č., okr. Planá, 258 n. ob.

Dlouhé Pole, o. v Č., okr. Benešov, 213 č. ob.

Dlouhomilov, o. na Mor., okr. Zábřeh, 820 ob. Lid. šk. hosp. První zmínka o D. r. 1356. V XV. stol. patřil Jiřímu Tunklovi z Brníčka. R. 1510 zřízena tu bratrská modlitebna. Po 30leté válce ves zpustla, teprve za Josefa II. tu vystavěn kostel a fara.

Dlouhoňovice, o. v Č., okr. Žamberk, 400 č. ob. El. družstvo.

Dlouhopolsko, o. v Č., okr. Poděbrady, 535 č. ob.

Dlouhoveský Jan Ignác z Dlouhé Vsi († 10. I. 1701), pocházel z rytíř. rodu pánů na Kotouni, probošt kapitoly svatovítské, světící biskup pražský. Spisovatel, skládal též círk. písně, jichž vydal 2 sbírky (Zdoroslavíček 1670, Duchov. Recipe 1680). Sepsal předmluvu k Holanově „Kaple královská zpěvní a musik. v řeči a jazyku čes. a svatováclavském" (Kancionál z r. 1693). Zmiňuje se v ní, jak libezné melodie, prostá harmonie českých písní a příjemný zpěv poutníků, 1674 s ním v Římě dlících, byly obdivovány cizinci.

Dlouhoveský, pseud. Jana Mikše.

Dlouhoveský, pseud. Jindřicha Chanovského.

Dlouhý, o. v Č., okr. Semily, 346 čs. ob.

Dlouhý A., pseud. A. Pikharta.

Dlouhý den, den smíření (hebr. Jom hakippurim), největší svátek židovský, slavený 10. Tišri klidem a postem.

Dlouhý Důl (Langengrund), okr. Rumburk, 322 ob. (8 č.).

Dlouhý František, JUDr. (1852—1925), advokát v Č. Budějovicích a věrný spolupracovník Zátkův. Zjednal si velké zásluhy nejen národní, ale hl. hospodářskou činností na Českobudějovicku. Zakladatel četných prům. a fin. podniků českých.

Dlouhý František (1852—1912), český spisovatel a prof. pedagogia v Brně. Redigoval Lit. listy (1882—1899) a Vesnu, ve kterých soustředil celou tehdejší mladší generaci básnickou a liter. kritickou. (Březina, Karásek, Sova, Šalda, Schauer a j.

Dlouhý Grün (Langgrün), o. v Č., okr. Žlutice, 757 n. ob.

Dlouhý Jan, MUDr. (1808—1886), univ. prof. ve Vídni. Studoval v Plzni, Praze a ve Vídni, kde po promoci působil 8 let. Roku 1845 stal se profesorem v Praze, ale již roku 1848 povolán do Vídně za profesora stát. lékařství. Byl velice oblíben u studentů, jejichž byl opravdovým dobrodincem a štědrým podporovatelem. Byl literárně činným a uveřejnil četné články v odb. listech.

Dlouhý Luh (Langenau), o. v Č., okr. Kadaň, 115 ob. (3 č.).

Dlouhý Max, pseud. dra Justina V. Práška.

Dlouhý Most (Langenbruck), o. v Č., okr. Liberec, 1103 ob. (155 č.). Tov. likérů.

Dlouhý parlament, angl. parlament zahájený králem Karlem I. r. 1640, jenž zasedal do r. 1648, kdy se přeměnil na „kusý parlament", a tento r. 1653 byl Cromwellem násilně rozpuštěn. R. 1659 (26. XII.) se opět sešel a po odhlasování návratu Stuartovců r. 1660 se rozešel.

Dlouhý Újezd (Langendörflas), o. v Č., okr. Tachov, 675 n. ob.

Dlouhý Václav (* 1844 v Sudoměři u Mnich. Hradiště, † 16. V. 1918), spis.; byl úředn., pak učit. a říd. učit. Psal pedagog. stati do růz. časop., vydal spis O Budči a jejích památkách (1894) a j.

Długoraj Wojciech, nazv. Wojtaszek, vedle Bekwarka jeden z nejslavnějších loutnistů polských v XVI. stol. a skla-

datel proslulé sbírky „Vilanelli", vytištěné za hranicemi.

Długosz Jan (1415—1480), polský dějepisec, kanovník krakovský, tajemník a důvěrník Zbignieva Olešnického. Po smrti Olešnického přišel D. do konfliktu s králem Kazimírem Jagiellončikem a odsouzen do vyhnanství (1460). Po usmíření s králem vykonával služby diplomatické za války s Křižáky a jezdil jako vyslanec do Čech a Uher. Krátce před svojí smrtí jmenován arcibiskupem lvovským. D. jest nejvýznačnějším dějepiscem polského středověku a tvůrcem historiografie polské. Formou napodoboval římské klasiky. (První přivezl do Polska rukopis Liviův.) Hlavní jeho díla jsou: Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis a Historiae Polonicae libri XII. Úplný soubor D. spisů vyd. Przeździecki (Opera omnia 1863—1887, 14 d.).

Długosz Stanisław (Jerzy Teteza) (1892—1915), polský legionář; zúčastnil se aktivně polské organisace střelecké a národního hnutí mládeže před světovou válkou. Ještě za svého života uveřejnil monografii o Dionisu Czachowském. Padl ve světové válce. Po jeho smrti vydána byla sbírka jeho básní pod titulem Před zlatým časem (1917). Patří k nejlepším básníkům polských legionářů.

Długosz Vladislav (* 1864), polský politik a jeden z vůdců lidové strany v býv. Haliči, zemský (1908) a říšský (1911) poslanec; jako ministr pro Halič angažoval se v aféře J. Stapińského (1913), vzdal se proto min. křesla a vystoupiv ze strany, založil ještě s jinými polskou stranu lidovou Piast. Roku 1922 zvolen senátorem.

Dluh peněžní, zní na zaplacení určité peněžité částky. Není-li určen druh měny, dlužno platiti v měně československé (Kč; § 905 obč. z.). Dluhují-li se peníze cizí, nutno dluh zaplatiti ve měně státní podle kursu peněz v době splatnosti. D. p. je dlužník povinen dodati na své nebezpečí a útraty věřiteli do jeho bydliště (závodu). Změnilo-li se toto po vzniku pohledávky, nese věřitel tím nastalé zvýšení nebezpečí a útrat (§ 905 obč. z., odst. 2). Od d. p. se liší peněžní dluh modifikovaný, jsou-li peníze předmětem dluhu tak, že závazek sluší plniti v mincích určitého druhu. ↗ hypotéka, úvěr, zást. právo, ručení, obligace.

Dluhonice, o. na Mor., okr. Přerov, 632 č. ob.

Dluhopis, také obligace zvaný, jest právní listina, obsahující závazek k zaplacení jistého dluhu. Náležitosti takové listiny stanoví § 1001 obč. zák., podle něhož musí obsahovati jméno věřitele i dlužníka, předmět i výši zápůjčky a podmínky placení kapitálu i úroků. Vlastnoruční podpis věřitelův může býti nahražen legalisovaným znamením ruky. Splátky na dluh mají se na dluhopisu vyznačiti a po zaplacení dluhu listina se má dlužníku vrátiti. Nemůže-li býti vrácena, může dlužník požadovati zřízení jistoty za event. škodu ztrátou dluhopisu způsobenou, do té doby, dokud dluh není zaplacen.

Dluhoš, pseud. J. M. Augusty.

Dluhoště (Ottenschlag), o. v Č., okr. Kaplice, 397 ob. (22 č.).

Dluh státní, ↗ ČSR.: čsl. státní hospodářství finanční.

Dłuski A., polský malíř a rytec; působil kol r. 1860 ve Varšavě; tvůrce miniaturního portretu gen. Q. Byszewského z Ossolinea, jakož i četných aquatint.

Dłuski Bolesław (* kol 1840 na Litvě), polský malíř a litograf, žák Akademie petrohradské. Tvůrce četných oltářních obrazů v litevských vesnicích a miniatur známých osobností.

Dłuski Erazim (1857—1923), polský hud. skladat., žák Solovjeva a Rimskyj-Korsakova, napsal smyčcový kvartet, slovanskou rhapsodii pro orchestr, písně a opery Romano a Urvasi, provozované ve Lvově (1901) a v Petrohradě.

Dlužiny, o. v Č., okr. Ledeč, 265 č. ob.

Dlužník ↗ dluh.

Dlžín, o. na Slov., okr. Prievidza, 311 čs. ob.

dm, decimetr ($^1/_{10}$ metru).

dm², čtverečný decimetr.

dm³, krychlový, kubický decimetr.

d. m., v hudbě = destra mano (ital.), pravá ruka, pravou rukou (hráti).

D. M. (S.), na řím. pomnících nápisy: Dis Manibus (Sacrum) = zasvěceno bohům říše mrtvých.

Dmitrijev Ivan Ivanovič (1760—1837), ruský básník, za Alexandra I. min. spravedlnosti; bojoval za jednoduchou, přirozenou, od všech planých rčení osvobozenou ruskou spisov. řeč; m. j. napsal vlastní paměti.

Dmitrijev Radko (1859—1919), bulharský a pozd. ruský generál; zúčastnil se války srbsko-bulh.; 1886 odešel do Rusko, kde se stal učitelem na válečné škole v Tiflisu, 1898 zase v Bulharsku, 1912 za války balkánské velitel III. bulhar. armády, s níž dobyl Lozengradu a přispěl k vítězství na Karaagači; pak vel. I. a III. arm. u Čataldže, kde však se mu nepodařilo dobýti turec. opevnění; po válce jako diplomat v Rusku, kde 1914, když Bulharsko opustilo Srbsko, přijat do rus. služeb a stal se velit. rus.

3. armády po Rusském, ve kteréž bojovala i Česká Družina; nepostarav se o dostatečné opevnění své fronty, byl po průlomu své armády u Gorlice zbaven v květnu velitelství 11. arm., rehabilitován však 1917 a byl na krátko velit. 12. arm.; za bolševické revoluce s Rusským na Kavkaze zastřelen. Hájil vždy slovanskou politiku v Bulharsku i Rusku; jako velitel obratný. Napsal: Boje a operace u Šipky a Třetí armáda ve válce 1912.

Dmitrov, město v mosk. gubernii, 7000 ob.; histor. stavby, krásný chrám, v září 14 dní trvající výroční trh.

Dmitrović Radiša, jihoslovanský knihtiskař; zřídil v Arnautském Bělehradě tiskárnu, ve které se m. j. tiskly první slovanské bohoslužebné knihy (1552).

Dmochowski Franciszek Xavery (1762—1808), polský spis., pův. kat. farář, na konec svého života uzavřel sňatek v protestant. kostele. Po pádu konstituce 3. května 1791 odcestoval do ciziny, kde pomáhal Kołłątajovi, jehož tajemníkem byl již dříve, v jeho díle Ustavení a pád konstituce polské z 3. května. Když vypuklo povstání v Krakově (1794), stal se členem Nejvyš. nár. rady a redigoval Vládní noviny. Pak žil za hranicemi a po svém návratu hrál velmi význačnou úlohu v tehdejším duševním polském životě jako jeden z prvních organisátorů a členů Spolku přátel věd a jako redaktor listu Nowy Pamiętnik warszawski. Největší slávu získal si svým spisem Sztuka rymotworcza, k níž používal jako vzoru Art poétique od Boileaua. Dodnes klasickým zůstal jeho polský překlad Iliady. Přeložil též prvních 9 knih Eneidy, výňatky z Odyssea, Vergilia, Horacia, Lukana, Miltona a Delillea. Jako poručník literární pozůstalosti Krasického vydal jeho sebrané spisy.

Dmochowski Franciszek Salezy, syn předešlého (1801—1871), uveřejnil překlady Racina, Delillea, Légouveho a Lamartina, Wicotta atd. Redigoval Bibliotéku polskou. Napsal řadu povídek a knih pro děti, jakož i děl pedagogických. Vydal též svoje Vzpomínky (1806—1830), které doplnil Vzpomínkami literárními z dávných dob (1866).

Dmochowski Henryk (zvaný Henryk D. Saunders) (1810—1863), polský sochař. Studoval od r. 1846 v Paříži a odjel po zmařeném povstání do sev. Ameriky. Slavným stal se svým washingtonským pomníkem Pułaského. Po svém návratu do rodiště vytvořil mnoho poprsí polských vynikajících osobností.

Dmochowski Wincenty (kol 1805—1861), polský malíř-krajinář. Z jeho obrazů nalézá se 6 v krakovském Nár. museu.

Dmochowski Władisław (1840—1912), polský malíř. Byl učitelem kreslení v Częstochově. Maloval hlavně akvarely. Jest tvůrcem velkého obrazu, darovaného hrabětem Milewským kostelu marjackému v Krakově.

D-moll (ital. re minore, franc. ré mineur, angl. d-minor), d. s malou tercí.

Dmowski Roman (* 1864), polský státník. Svoji činnost začal v polit. organisacích, které vystupovaly proti dohodě s Ruskem (Liga Polská). Byl redaktorem Všepolského Přehledu a organisátorem a vůdcem strany národně-demokratické. Ve svém díle Mysl novodobého Poláka (1902) vytvořil ideologii tohoto hnutí; propaguje politický realism, energii a iniciativu, uvědomování nejširších vrstev v národě, národní solidaritu a boj proti židům. 1906—09 poslanec II. Dumy a předseda polského klubu (Koło Polskie). R. 1908 vydal programové dílo Němci, Rusko a otázka polská. Největší nebezpečí pro Polsko vidí v expansi stále rostoucího Německa a v případě války vykazuje Polsku místo po boku Ruska. Po vypuknutí války utvořil D. ve Varšavě Komitet Narodowy Polski, jehož politickým programem byl manifest Nikol. Nikolajeviče z 14. VIII. 1914. Po obsazení Varšavy Němci odcestoval do Petrohradu, kde se účastnil prací komise rusko-polské, která měla vypracovati zásady příští autonomie království. R. 1915 odebral se na západ a r. 1917 utvořil v Paříži Komitet Narodowy, jehož účelem bylo vybudování státu polského Dohodou a utvoření polské armády. Téhož roku vydal dílo: Uspořádání střední a východní Evropy, určené pro anglické politiky, a zde vyznačuje D. hranice budoucího Polska. Na konferenci versaillské byl D. prvním delegátem polským. Svoji činnost v době válečné a při uzavírání míru vylíčil D. v díle Polityka polska i odbudowanie państwa ł1925). Usadiv se v Poznani řídí zde politiku strany nár. demokratické. R. 1923 stal se ministrem zahran. věcí. R. 1926 po převratě májovém zorganisoval Obóz Wielkiej Polski.

Dmuchavka, používá se při chemickém rozboru suchou cestou. Slouží k tomu, abychom pomocí jednoduchého kahanu mohli dosáhnouti vyšší teploty. Skládá se z mosazné trubičky průměru 1—3 mm, jež je k jednomu konci zúžena. Na této straně kolmo odbočuje krátká trubička, končící úzkým otvorem, jímž

do plamene foukáme vzduch. Látky zkoušené obyčejně žíháme na dřevěném uhlí.

Dmuszewski Ludwik Adam (1777—1847), herec a spisovatel dramatický. Vedle Osińského byl též ředitelem varš. divadla a později členem stát. ředitelství varšavských divadel. Vydal řadu překladů i děl původních.

Dmychač, jiný název pro dyšák (↷).

Dmychadla, stroje obdobné kompresorům, jimiž se žene nějaký plyn. Používá se jich hlavně při výrobě surového železa, jimiž se tu žene stlačený vzduch do předhřivačů (Cowperů) a odtud úzkými trubicemi, t. zv. dyksami, z fosforové bronzi do vysoké peci.

Dmýštice, o. v Č., okr. Milevsko, 190 č. ob.

Dna (Arthritis urica, podagra). První popis onemocnění pochází z r. 1683 od Thomase Sydenhama. Za příčinu dny se považuje dědičnost spolu s jinými onemocněními výměn látek, jako diabetes (cukrovka), tučnění a arteriosklerosa. Za další příčinu může se považovati přílišné požívání lihových nápojů a nevhodný způsob života. V řídkých případech projeví se dna již u dětí a mladistvých osob. Zpravidla vznikne ve středním nebo teprve ve vyšším věku života, častěji u mužů než u žen. Onemocnění propukne záchvatem dny, který se obyčejně dostaví v noci nebo v časných hodinách ranních. Nemocný se vzbudí prudkou bolestí, jejíž sídlo je v kloubu jednoho z velkých palců (podagra). Kloub oteče, kůže nad ním zčervená, zapálí se a napne. Současně se dostaví mrazení a horečka. Tyto záchvaty se mohou opakovati celý týden každou noc. Ve dne se daří nemocným dobře. Záchvaty se opakují v pravidelných i nepravidelných přestávkách po měsíce, ba i leta. Na jaře a na podzim jsou záchvaty dny nejčastější. Charakteristické změny u dny jsou v přeložení bohatých množství krystalové kyseliny močové do tkání. Therapie je především čistě dietická. Všechna jídla, která tvoří v těle kyselinu močovou, jsou zakázána, tedy především střídmost v požívání masa a lihovin. Prognosa je všeobecně příznivá, pokud choroba při správném plnění předpisů se vyskytuje zřídka a mírně.

Dneboh, o. v Č., okr. Mnichovo Hradiště, 205 č. ob.

Dnespeky, ↷ Nespeky.

Dněpr (u star. Boristhenes, Danupris), ruský veletok, ústící do Černého moře; 2265 km dlouhý, oblast jeho 524.000 km²; přítoky jeho: Berezina, Pripet, Tetarev a Desna; paroplavba již nad Smolenskem; v jižní části mnoho porogů (prahů), které plavbu zdržují. Je spojen několika průplavy s oblastí Vých. moře.

Dněpropetrovsk, dř. Jekatěrinoslav, zal. r. 1787, ukrajinské okr. m. na pr. bř. Dněpru s 188.000 ob. (1926); z toho Rusů 40·2%, Židů 38·8%, Ukrajinců 16%, Poláků 1·9% a Němců 0·7%. Důl. metalurg. středisko, zv. Jugostal, s roč. výrobou 784.000 t litiny a skoro tolik ocele a válcovaného železa. V nejbližším okolí Doněcká uhelná pánev, Bachmutský solný okres, Krivoj Rog s ohromnou zásobou železné rudy a Nikopolská ložiska manganové rudy. Středisko obil. obchodu.

Dněstr (u star. Tiras Danaster), ruská řeka, vzniká v Karpatech a vlévá se do Čer. moře; 1387 km dl., jeho oblast 80.000 km²; velký rybolov. Za světové války bylo na březích D. houževnatě bojováno. Nyní tvoří rusko-rum. hranici.

Dnešice, o. v Č., okr. Přeštice, 886 č. ob. Tov. a plav. kaolinu.

Dniprova-Čajka (pseud. Ludmily Vasylevské) (1861—1927), ukrajinská básn. a spis. Z povídek nejlepší: Chrestonos, Čudnyj, Volterjaneč.

Dnistrjanśkyj Stanyslav Severynovyč (* 1870), člen Ukrajinské akad. věd v Kijevě, prof. ukrajinské a něm. university v Praze, býv. poslanec vídeň. parlamentu za Halič. Hl. práce: Avstrijśke pravo obligacijne, Cyvilne pravo, Zahalna nauka prava i polityky.

Dno, m. v ruské gub. Pskov, 6080 ob.

Dno, 1. spodní plochá část nějaké nádoby; 2. při některých přírodních útvarech; dno řeky, jezera, moře, údolí.

Do, ital. pojm. pro tón C, místo staršího ut (při cvičení ve zpěvu).

Do, zkratka pro dito, jako výše psáno, stejně, totéž.

Doab (duab), v sev. Indii označení pro krajinu uzavřenou dvěma řekami, hlavně pro krajinu mezi Džamnou a Gangem 720 km dl. a 200 km šir.

Doba, 1. historicky, oddíl dějepisného vývoje, výsek z plynulého toku času. Poněvadž však dějiny jsou velmi složitý proud událostí a faktů, tu dělíme-li je na doby, zasahujeme úmyslně do jeho postupu, což jest často nesprávné a neodpovídá skutečnosti. Nazvu-li na př. 15. st. dobou husitskou, v úsudku tom již hodnotím a podřazuji veškerá dění historická, která snad ani zdaleka s husitstvím nesouvisí, jedinému faktu, z čehož plyne nebezpečí subjektivního pojímání historie; vnáším tu do ní svůj subjektivní názor, své subjektivní hodnocení, což mi zabraňuje pochopiti fakta určitého století v celé jejich plnosti přísně vědecky a

objektivně. Pravím-li tudíž doba gotiky, doba klasicismu, doba Komenského, musím si býti vědom, že zde činím více nadsázku, astilistický obrat, než pokus o objektivní kritiku historických faktů. Jisto jest, že k pojmu doby toho a toho muže, neb toho a toho historického fenoménu, docházím srovnáním určitých podobností a souvislostí faktů, ale nesmím zapomenouti, že mnoho a mnoho faktů, které pojmu doby odporují, buď neznám, anebo si je v té chvíli neuvědomuji. Logicky jest dělení na doby nesprávné, má-li býti myšleno objektivně. Metodika se smiřuje s dobou, je-li zaváděna jen jako heuristický princip a pomůcka ke studiu. — 2. V geologii, ↘ geologické doby, geologické formace, geologie. — 3. V metrice, jednotka časová, kterou měříme délku výslovnosti určité slabiky. Krátká slabika rovná se jedné době, dlouhá dvěma (↘ časomíra). V češtině zaměňujeme tuto časoměrnou dobu tak, že za krátkou dobu považujeme slabiku, na které netkví slovní přízvuk, za dlouhou, která přízvuk slovný má. Př.: časoměrně: tráva —∪, žena ∪∪, přízvučně —∪, —∪! — 4. Doba pracovní, pracovní doba. — 5. Doba válečná, ↘ válečná doba. — 6. Doba zkušební, ↘ zkušební doba atd.

Doba inkubační (inkubace), doba, která uplyne mezi vniknutím choroboplodného zárodku a vypuknutím nemoci. První objektivní známkou choroby je u většiny nakažlivých nemocí horečka; jinak počítá se d. i. až do objevení se objektivních místních známek nemoci. V i. d. vyskytují se již někdy rozličné celkové poruchy.

Inkubace důležitých nakažlivých nemocí:

Nemoc:	Doba inkubační:	Nejobyčejnější inkubace:
Aktinomykosa	několik týdnů až měsíců	—
Červenka vepřů	3—5 dní	3 dni
Epidemický zánět plen mozkových a míšních	2—3 dni	3 dni
Epidemický zánět žláz příušních	18—22 dní	19 dní
Cholera asijská	16 hod. až 5 dní	2 dni
Chřipka	12 hod. až 8 dní	3 dni
Kapavka	3—28 dní	5 dní
Tyf střevní	3—5 dní	3 dni
Malarie	6—14 dní	—
„ třetidenní (tertiana)	10—14 dní	11 dní
„ čtvrtodenní (quartana)	10—20 dní	13 dní
„ tropická	5—10 dní	8 dní
Maligní oedem	3—5 dní	—
Malomocenství (lepra)	až 20 let	—
Mázdřivka (difterie)	1—5 dní	3 dni
Mor	2—10 dní	5 dní
Mor vepřů	1—5 dní	2 dni
Mor hovězího dobytka	3—7 dní	5 dní
Nemoc Weilova	2—7 dní	—
Neštovice pravé	10—13 dní	11 dní
„ plané	14—21 dní	14 dní
Ozhřivka	3—5 dní	4 dni
Otrava masem	1—10 dní	2 dni
Paratyf	4—30 dní	14 dní
Příjice (syfilis)	10—42 dní	21 dní
Růže	15 hodin až 4 dni	2 dni
Slintavka a kulhavka	1—6 dní	4 dni
Sněť slezinná	2—3 dni	2 dni
Spála	2—7 dní	3 dni
Spalničky	8—14 dní	11 dní
Spavá nemoc	několik měsíců až let	—
Spinální obrna dětská	1—10 dní	—
Trichinosa	několik hodin až 5 dní	3 dni
Tyf břišní	1—2 týdny	—
„ návratný	5—7 dní	6 dní
„ skvrnitý	4—14 dní	9 dní

Nemoc:	Doba inkubační:	Nejobyčejnější inkubace:
Úplavice (bacilární forma)	2—7 dní	4 dni
„ (amoeboidní forma)	8—20 dní	—
Vřed měkký	12—24 hodin	—
Vzteklina	15—60 dní	—
Zánět plic	2—5 dní	3 dni
Zarděnky	16—20 dní	16 dní
Ztrnutí (tetanus)	2—60 dní	—
Žlutá zimnice	2—17 dní	13 dní

Doba Naše, revue, ↷ Naše Doba.

Dobbert Eduard (1839—1899), německý kult. historik, profesor uměl. akademie v Berlíně (od r. 1873). Zajímal se hlavně o středověké ikony. Četné odb. spisy.

Dobčice, o. v Č., okr. Č. Budějovice, 135 ob. (12 č.).

Dobelice, o. na Mor., okr. Mor. Krumlov, 270 č. ob.

Dobell Charles Macpherson (* 1869), britský generál. Za světové války velitel afrických dohod. armád, se kterými dobyl něm. Kamerunu. Roku 1916 zvítězil u Sinaie a u Gázy (↷).

Dobell Sydney Thomson (1824—1874), angl. básník; dram. básně The Roman (1850), Balder (1854), Sonnets on the War, England in Time of War a j.

Dobelli Jakub (* 1815), rytec v Praze v letech šedesátých.

Döbeln, saské město, 22.558 ob. (evang.), 169 m n. m., na trati Lipsko—Drážďany. R. 1430 zničeno Husity. Původní slovan. název Dobelín.

Znak města Dobelína (Döbeln).

Dobenín, ↷ Bartoň.

Doberdo, os. v Italii, již. od ř. Isonza (Soča) mezi Gradiškou a Monfalconem; známá z bojů o plateau téhož jména za 6. sočské bitvy (4.—17. 8. 1916), kdy spolu s Goricí Italy obsazena.

Döbereiner Johann Wolfgang (1780—1849), něm. chemik, prof. univ. v Jeně (od r. 1810), rádce Goethův v otázkách chemických. Jeho nauka o triadách chem. prvků byla prvním dílem tohoto oboru a základem prací dalších. Vynalezl také rozžehadlo, po něm nazvané. Princip jeho spočíval v ponoření zinku do kyseliny sírové, čímž se vyvíjí vodík. Tento otevřením ventilu proudí na platinovou houbu, kterou automat. zapálí. Dnes již zastaralé.

Doberman, chovné psí plémě, křížením z pinče a vlčáka.

Dobeš Josef (1831—1890), zemědělský spisovatel a ředitel šk. statku vyšší hosp. školy v Táboře.

Dobeš z Boskovic, dvořan krále Matyáše Korvína; obléhal a dobyl s ním Vídně 1485; přešel však později do služeb císaře Fridricha III., Matyášova odpůrce.

Dobešice, o. v Č., okr. Písek, 156 č. ob.

Dobešice u Čížové, o. v Č., okr. Písek, 92 č. ob.

Dobešov, o. v Č., okr. Kamenice n. L., 407 č. ob.

Dobešov (Dobischwald), o. ve Slezsku, okr. Opava, 421 ob. (25 č.).

Dobešovice, o. v Č., okr. Kolín, 134 č. ob.

Dobětice (Doppitz), o. v Č., okr. Ústí n. L., 206 ob. (2 č.).

Dobiáš Jaroslav (* 1874), českobratrský farář, od r. 1892 působící v Sev. Americe: v Táboře (Minnesotta), Omaze, N. Yorku (kdež redigoval ilustr. týdeník Čsl. Svět), v Texase u Louisianě (hl. za války). Po skončení války pracoval na Domažlicku a nyní jest farářem v Uhřiněvsi.

Dobiáš Josef, PhDr. (* 26. IX. 1888 v Pelhřimově), profesor řeckých a římských dějin na univ. Karlově (od r. 1924). Sp.: Pelhřimov 1618—1620 (1918), Syrský prokonsulát M. Calp. Bibula (1923), Dějiny římské prov. syrské (1924), Dějiny král. m. Pelhřimova (1926). Mř. člen král. Spol. nauk, řed. histor. odd. semináře histor. epigraf.

Dobiáš K., Ph. a JUDr., prof. čs. obch. akademie v Praze. Napsal: Sociální politika čs. republiky v 1. desetiletí jejího trvání (1929).

Dobicer Frant. Josef (1811—1898), vlastenecký kněz a český spisovatel, děkan v Morech. Psal vlastenecké úvahy do Květů (1837), do Časop. katol. duchovenstva a do Nár. školy. Sp.: Legendy života sv. Havla a Klimenta.

Dobieszewski Zykmunt (1836—81), polský lékař. Vystudoval lékařskou akademii ve Varšavě. Byl vedoucím lékařem v pražské nemocnici, r. 1869 jmenován inspektorem nemocnic lvovských; od r.

1874 přestěhoval se do Mariánských Lázní. Napsal díla: O vlivu morfia (1869). Několik slov o zařízení nemocničním (1870), ve Lvově redigoval měsíčník Służba zdrowia publicznego.

Dobírka (franc. remboursement, něm. Nachnahme), zápis na poštovním a železničním nákl. listě s poukazem vydati zboží adresátu s podmínkou, zaplatí-li cenu na průvodce neb nákl. listu udanou, Zásilka, která není adresátem přijata, vrací se podavateli.

Dobkov, o. v Č., okr. Chotěboř, 215 č obyv.

Dobkovice (Topkowitz), o. v Č., okr. Děčín, 636 ob. (11 Č.). Přístav labský, chem. tov., tov. nábytku, barev, knofl., přádelna juty, výr. dřev. vlny, stavba člunů, zámek Skřitín (Reichberg).

Dobkovice (Dubkowitz), o. v Č., okr. Litoměřice, 200 ob. (34 č.).

Döbler Jiří (* 20. IV. 1788 v Praze, † 19. VI. 1845 v Karlíně). Kreslíř a rytec. Učil se u L. Kohla a Postla a v krajinářské škole pražské akademie od roku 1806. Po studiích v Drážďanech stal se profesorem rytecké školy při pražské akademii. Z četných jeho prací: 15 listů pro Vorstellungen aus dem Leben des hl. Wenzel, 30 rytin podle Frieze, z řím., řec. a egypt. starožitností, velké rytiny podle Šembery a Pucherny v Malerische Ansichten Prags, rytiny podle kreseb pražských V. Morstadta a podobizen Fr. Horčičky, rytiny v Polákově Vznešenosti přírody a Cestě do Italie, v Klárově a Novákově Beschreibung des St. Veitsdomes in Prag a j. Kresba vlastní podobizny jest ve sbírce rytin v Drážďanech.

Döblin Alfréd (* 1878), něm. spisovatel, lékař v Berlíně, napsal „čínský" román Die drei Sprünge des Wang-lun (1916), groteskně satir. román Wadzecks Kampf mit der Dampfturbine (1918), histor. román Wallenstein (1922) a drama Die Nonnen von Kemnade.

Döbling, býv. předměstí vídeňské, nyní část XIX. obecního okresu, 52.600 ob.

Doblon, dublón, původně za Karla V. ražená zlatá mince, platila až do 1868;

Doblon.

byla původně užívána v dřív. španělské Americe. Dnes ještě v Chile. D. jméno zlat. 10 peso.

Dobner Alois, Ing., Dr. mont. (* 1890), odb. spisovatel z metalografie a hutnictví, býv. docent Vysoké školy báňské v Příbrami.

Dobner Gelasius (vl. Job Felix, * 30. května 1719 v Praze, † 24. května 1790), tvůrce kritického českého dějepisu, člen řádu piaristického (klášt. jm. Gelasius a Santa Catharina), jeho prefekt a provinciál. Jeho ideálem bylo zkorigovati pohled na české dějiny, odstraniti legendu a stanoviti přísně vědecky letopis české minulosti. Podnikl obšírnou kritiku Hájkovy kroniky a vydával prameny historické. Napsal: Dissertatio de existencia divi Joannis Nepomuceni (1784), Epistola apologetica adversus luciferum (1767), Kritische Untersuchung, wann das Land Mähren ein Markgrafthum geworden sey (1781). Wenceslai Hagek a Liboczan Annales Bohemorum e bohemica editione latine redditi, et notis illustrati a Victorino a S. Cruce, nunc plurimis animadversionibus historico-chronologico-criticis aucti a Gelasio a S. Catharina, Pragae 1761—1782, 6 dílů. Monumenta historica Boemiae nusquam antehac edita, quibus non modo patriae, aliarumque vicinarum regionum, sed et remotissimarum gentium historia mirum quantum illustratur, Pragae 1764—1785, 6 dílů. Ačkoliv rodem Němec, přilnul upřímně k českému národu a získal si zn. zásluhy v hnutí obrozenském. — Lit.: J. Hanuš, Počátky kritického dějezpytu v Čechách (1909), korespondenci vydal J. Fiedler, o rukopisné pozůstalosti psal J. V. Šimák. Knihovna, korespondence a rukopisná pozůstalost jest uložena v knih. Nár. musea.

Dobner Mikuláš (1792—1865), polní superior.

Dobóczky Ignác (1813—1892), maď. numismatik, sběratel jihosl. a rum. mincí. Svoji velkou sbírku odkázal budapešťskému Nár. museu.

Doboj. jugosl. město v Bosně, kraj Banjaluka, okr. Těšanj na ř. Bosně při ústí Usory, 3850 ob., větš. moh. V r. 1878 jeviště krvavých bojů (14. VIII.—8. IX.) mezi rak. armádou a povstalci. Na poč. svět. války hlavní stan gener. Potiorka. Nad městem vrch se zříceninami tvrze, proslulé z bojů Eugena Savojského 1697.

Dobosz Oleksa (Doboščuk), vůdce ukraj. Huculů 1739—45, bandita rázu Jánošíkova, který, co uloupil, rozdal chudým. Slavený v nár. písních a pověstech jako bohatýr a hrdina.

Dobra (dobrao), stará portug. zlatá mince z 1725 = 20.000 reisů, od 1847 = 16 milreisů; byly též poloviční (joão, peca); v Brasilii = 32 milreisů.

Dobrá, o. v Č., okr. Chotěboř, 338 č. ob. El. družstvo.

Dobrá, o. ve Slezsku, okr. Frýdek, 2021 č. ob. Úpravna.

Dobrá, o. na Slov., okr. Král'. Chlumec, 475 ob. (452 m.).

Dobrá, o. na Slov., okr. Trenčín, 478 ob. (467 čs.).

Dobracki Maciej († 1681), pol. spisovatel; věnoval se advokacii. Ve svém Wydwornym polityku (1664) podává vzor dopisů a rozmluv polsko-německých. Jeho německé učebnice pro vyučování polštiny jsou i dnes významné jako památky jazykové formy XVII. stol.

Dobrákopa, pseud. Lad. Mattuše.

Dobrá Mysl (Gutsmuts), o. v. Č., okr. Vrchlabí, 189 ob. (73 č.).

Dobrá nad Ondavou, o. na Slov., okr. Vranov n. Toplou, 681 ob. (500 čs.).

Dobrá Niva, o. na Slov., okr. Zvoleň, 247 čs. ob. Želez. báně, barvírna.

Dobranov (Dobern), o. v Č., okr. Česká Lípa, 525 ob. (6 č.). Výr. hosp. strojů.

Dobratice, o. ve Slezsku, okr. Č. Těšín, 883 ob. (818 č.). Hosp. družstvo, tkalc. plátna.

Dobrá Voda, o. v Č., okr. Blatná, 57 č. ob.

Dobrá Voda, o. v Č., okr. Č. Budějovice, 846 ob. (732 č.).

Dobrá Voda, o. v. Č., okr. Mnich. Hradiště, 95 č. ob.

Dobrá Voda (Guttenbrunn), o. v Č., okr. Jindř. Hradec, 376 ob. (6 č.).

Dobrá Voda (Brünnl), ms. v Č., okr. Kaplice, 386 ob. (7 č.). Lázně s léč. vodou, letovisko.

Dobrá Voda, o. v Č., okr. Pacov, 239 č. ob.

Dobrá Voda, o. v Č., okr. Pelhřimov, 260 č. ob. Obráb. dřeva, výr. lihu, lomy.

Dobrá Voda (Dobrawod), o. v Č., okr. Teplá, 286 n. ob.

Dobrá Voda, o. v Č., okr. Lanškroun, 157 č. ob.

Dobrá Voda, o. na Mor., okr Dačice, 131 č. ob.

Dobrá Voda, o. na Mor., okr. Velké Meziříčí, 465 č. ob.

Dobrá Voda, o. na Slov., okr. Píšťany, 1338 ob. (1352 čs.). Hosp. dr., chudob., chem. tov.

Dobrá Voda Lipnická, o. v Č., okr. Ledeč n. Sáz. 197 č. ob.

Dobrčice (Dobschitz), o. v Č., okr. Duchcov, 115 ob. (18 č.).

Dobrčice, o. na Mor., okr. Přerov, 343 č. ob.

Dobre, městečko, památné bitvou 17. dubna 1831 mezi polskými vojsky Skrzyneckého a ruským arm. sborem generála Rosena, směřujícím k Varšavě, ve které Poláci poraženi.

Dobré, o. v Č., okr. Nové Město n. Met., 673 č. ob. Výr. hosp. strojů, železná ruda, lomy žuly, mech. tkalc.

Dobré Pole, o. v Č., okr. Český Brod, 684 č. ob.

Dobré Pole (Guttenfeld), o. na Mor., okr. Mikulov, 696 ob. (136 č.).

Dobręta, vojvoda dáckých Slovanů, obhájce jejich svobody proti vpádu avarskému.

Dobretić Gjuro († 1520), arcib. nazarenský a chorv. nábož. spisovatel.

Dobretić Marko, nazv. Jezerčič (* 1784), apošt. nám. v Brně a biskup erytrejský. Napsal chorvatský nábož. spis Kratko skupljenje chudoredne ili mor. bogoslovice (1782), vynikající čistotou jazyka.

Dobreznámý, pseud. Fr. Rich. Osvalda.

Dobrič (tur. Bazardžik), krajské hlavní město na jihu rum. Dobrudže, 18.000 ob.; 1913 mírem bukur. Bulhary postoupeno Rumunsku, 1916 Bulh. obsazeno, smlouvou v Neuilly 1920 Rumunsku vráceno.

Dobrić (též Dobriša), lat. Boninus de Boninis, rodilý Dubrovničan, jeden z prvních tiskařů italských († 1495). Vydal asi 30 kněh, hl. modliteb.

Dobrila Juraj, Dr. (1812—1882), biskup, chorv. vlastenec a mecenáš; jsa ředitelem terstského semináře, sebral v době hladu pro chudé v Istrii (1852—3) přes 50.000 zl. Celé své jmění odkázal dobročinným účelům. Z lit. činnosti vynikají biskupské listy a modlitební kniha. Viz rukopis Povjest o posl. općem crkven. saboru vatikanskom, jehož se zúčastnil. Lit.: C. Rubetić: Vjekopis Dr. Jurja Dobrile (1882).

Dobrinović Pero (1853—1923), srbský herec a ředitel srbského Nár .divadla.

Dobrjanskij Antin, haličsko-ruský spisovatel a buditel, napsal staroslovanskou gramatiku, přispíval do rusínských časopisů a byl též poslancem haličského sněmu. Je jedním z prvních bojovníků za práva rusínského národa v býv. Rakousku a fedrovatelem domácího písemnictví.

Dobrjanškyj Adolf Ivan (1817—1901), vynikající politik a buditel podkarpatoruský. Po absolvování hornické akademie byl překvapen valícími se politickými událostmi v Uhrách a uprchl do Ruska, odkudž se vrátil r. 1849 s ruskou armádou. Byl předsedou Spolku sv. Vasylija Velykého v Užhorodě a řed. jeho orgánu Svit (1867—1870). Byl jmenován vrchním županem užhorodským, ale pro nevraživost maďarskou byl přesazen do Pešti a později do Vídně. Po dualismu odešel na odpočinek, byl zvolen poslancem, ale při druhé volbě propadl. Znechucen politikou vrátil se do Vídně, kde

zemřel r. 1901. Se Slováky byl v úzkých stycích, hlavně za éry matiční, kdy jako representant velkoruského směru zasedal i ve výboru Matice Slovenské.

Dobrkov, o. v Č., okr. Chrudim, 195 č. ob.

Dobrkov, o. v Č., okr. Č. Budějovice, 178 č. ob.

Dobrkovice, o. na Mor., okr. Uh. Brod, 330 č. ob.

Dobrná (Hoch-Dobern), o. v Č., okr. Děčín, 908 n. ob. El. dr., tov. knoflíků, výr. kov. zboží.

Dobrnice, o. v Č., okr. Čáslav, 219 č. ob. Lihovar.

Dobrnjac Todorović Petar (1771—1831), srbský vojvoda, vyznamenal se při hájení Deligradu roku 1806 proti Turkům. Z uražené ješitnosti ale odmítl pomoc Karađorđěmu a tím zavinil porážku Srbů u Plamenice (1809). Vyhnán pro zradu ze země a zemřel v cizině.

Dobrocieski (Mikołaj z Dobrocieszy) († 1608), polský právník, kanovník krakovský, kancléř a rádce soudů biskupských. Jest autorem významného díla: Informace o některých otázkách mezi stavem duchovním a světským (3. vyd. r. 1620).

Dobroč, o. na Slov., okr. Lučenec, 1511 čs. ob.

Dobročinnost, ↷ humanita.

Dobročkov (Dobrusch), o. v Č., okr. Č. Krumlov, 496 n. ob.

Dobročkovice, o. na Mor., okr. Vyškov, 554 č. ob. Akc. cihelna.

Dobročná, o. na Slov., okr. Prievidza, 306 č. ob.

Dobročovice, o. v Č., okr. Č. Brod, 311 č. ob.

Dobrodiní inventáře (beneficium inventari), výhoda, které se nemá vzdáti dědic, není-li jisto, že jmění pozůstalostní stačí krýti dluhy zůstavitele. Přihláška dědice bez výhrady inventáře; tento ručí pak věřitelům pozůstalosti osobně i svým vlastním jměním.

Dobrodružský Ogneslav, pseud. Alberta Martiše.

Dobrodzicki Adam (* 1883), polský malíř; stoupenec expresionismu. Redaktor čas. Rzeczy Piękne v Krakově. Významný jako div. uměl. spolupracovník v krakovském div. Reduta svojí moder. režií.

Dobrohost z Hostouně, Mutětína a Plané, panský rod český, jichž předkové Mutina a Dobrohost založili ve 12. stol. Mutětín a Hostouň; poslední zprávy o tomto rodu ze 14. stol.

Dobrohost z Ronšperka, vladycká česká rodina, od konce 15. stol. panská. Předkem jejich byl Zdeněk z Osvračína. Později získali hrad Drštku u Skořic a podle něho se také nazývali. Za válek husitských stáli na straně Zikmundově a za Jiřího z Poděbrad byli přivrženci Zdeňka ze Šternberka. Poslední člen tohoto rodu zemřel r. 1541.

Dobrohostov, o. v Č., okr. Něm. Brod, 318 č. ob.

Dobrohošť, zámek v Č., okr. Sedlčany, sídlo Svatkovských z Dobrohoště (1453). Od r. 1798 v majetku Bořků Dohalských z Dohalic.

Dobrohošť, o. na Mor., okr. Dačice, 85 č. ob.

Dobrohošť (Doborgaz), o. na Slov., okr. Šamorín. 669 ob. (14 čs.).

Dobrochov, o. na Mor., okr. Prostějov, 354 č. ob.

Dobrolet, rus. společnost dobrovolné vzdušné flotily, udržuje spojení po linkách: Moskva—Nižnij Novgorod, Taškent — Věrnyj, Taškent — Samarkand — Termes — Djušambe, Buchara — Chiva, Čardžuj—Chiva—Tašaus, Sevastopol—Jalta, Sevastopol—Jevpatoria, Buchara—Djušambe, Věrchněudinsk—Ulan Bator (Urga) v Mongolsku.

Dobroljubov Nikolaj Alexandrovič (1836—1861), rus. spis., kritik; známa jeho pojednání o Gončarově Oblomovu. — Lit.: Masaryk, Rusko a Evropa (1913).

Dobroměřice, o. v Č., okr. Louny, 841 č. ob. El. družstvo.

Dobromil, pol. m. ve vojvodství Lvovském, 3500 ob.

Dobromilice, o. na Mor., okr. Přerov, 1177 č. ob. Zámek, hosp. družstvo.

Dobromysl obecná (Origanum vulgare) jest rostlina, náležející mezi pyskaté. Kvítky jsou jednotlivě v paždí červenavých listenů a skládají vejčité až kulovité klásky. Korunní lístky jsou kalně nachové, zřídka bílé. Kvete v červenci až srpnu na suchých keřnatých stráních a okrajích lesů. V lékařství používá se sušená nať Herba Origani vulgare v odvaru při různých křečových nemocech. Rostlina se sbírá v době květu, zbaví se silnějších stonků, suší se ve stínu a uchovává se v dobře uzavřených plechovkách. 3 díly čerstvé rostliny poskytnou 1 díl sušené.

Dobronić Antun (* 1878), profesor hudebních dějin a komposice na záhřebské Musičke Akademiji, žák pražské konservatoře a mistrovské komposiční školy Vít. Nováka. Skládá sbory pro různé hlasy, písně s klavírním doprovodem, komorní a symfonickou hudbu i dramatickou (hudba ke Gundulíćově hře Dubravka a opera Dubrovački dipti-

chon). V současném duchu zpracovává národní motivy a temata. Píše teoretické essaye a kritiky.

Dobronice, o. v Č., okr. Milevsko, 545 ob.; elektr., tov. celulosy, par. pila. Zříceniny hradu z 15. stol.

Dobronice, o. v Č., okr. Tábor, 339 č. ob.

Dobronice, o. na Mor., okr. Mor. Krumlov, 279 č. ob.

Dobronín (Dobrenz), o. v Č., okr. Něm. Brod, 687 ob. (340 č.). Sklárna, cihelna.

Dobronravin Germogen, ruský pravoslavný biskup; vydal r. 1872 a 1899 dějiny srbské, bulharské a rumunské církve.

Dobropán, staročes. jméno planety Merkuru.

Dobropis, suma, uváděná v kontu obchodního přítele jako jeho majetek v rubrice dal.

Dobropolje, hora v Macedonii, 40 km záp. od Bitolje, vys. 1700 m. Bitva u D., 15.—20. IX. 1918 měla za následek průlom soluňské fronty ústředních mocností a vedla k úplné porážce Bulharska a znovudobytí Srbska. Průlomu se zúčastnily 1. a 2. srbská armáda (gen. Bojović a Stepanović), obsahující 6 srbských a 3 franc. pěší divise a srbskou jezdeckou brigádu, celkem 75 pěších praporů a 580 děl; na straně nepřátelské bylo 26 praporů bulharských a německých se 146 děly, na frontě 15 km široké, v terénu vysokém 1678—1850 m. Bitva začala jako zahájení ofensivy spojenecké armády gen. Francheta d'Esperey (Srbové, Francouzi, Angličané, Italové, Řekové, Rusové, celkem 617.000 mužů) proti armádní skupině gen. Scholze (Bulhaři, Němci, Rakušané a Uhři, asi 600.000 mužů) a byla korunována již 17. IX. velikým úspěchem Srbů a Francouzů, kteří pronikli do hloubky 12 km; v dalším postupu Srbové roztrhli bulharsko-německou armádu, zatlačili pravé její křídlo do Albanie, levé pak do Bulharska; pronikli 26. IX. k Veleši, 28. ke Skoplji; na druhé straně pak až na Plaškavickou planinu; Bulhaři, kteří mají 80.000 zajatých a ztracen téměř celý trén i dělostřelectvo a jsou tísněni též postupujícími Angličany a ostatními spojenci, žádají za příměří, jež podepsáno večer 29. v Soluni.

Dobroslav, pseud. Daniela Bothára.

Dobroslava (Dobroszló), o. na Slov., okr. Stropkov, 132 r. ob.

Dobroslavice, o. ve Slezsku, okr. Bílovec, 493 č. ob. Zámek.

Dobroslavin Alexej Petrovič (1842—1889), prof. zdrav. na voj, lék. akademii v Petrohradě. Získal si zásluhy při potírání moru r. 1879 ve Vetljance a o zřizování zdrav. stanic. Sp.: Kurs voj. gigieny.

z Dobroslavína, ⟶ Arnolt.

Dobroslavský Bohuš, pseud. Ad. Černého.

Dobrosol, ⟶ Halle n. Sálou.

Dobrošov, o. v Č., okr. Milevsko, 113 č. ob.

Dobrošov, o. v Č., okr. Náchod, 380 č. ob. Rozhledna (622 m).

Dobrošovice, o. v Č., okr. Seldčany, 103 č. ob.

Dobrota Smíchorad, pseud. Frant. Vlad. Heka.

Dobrotice, o. v Č., okr. Strakonice, 168 č. ob. Elektr. dráha.

Dobrotice, o. na Mor., okr. Holešov, 560 č. ob.

Dobrotič (Dobrodicius), bulh. despota pův. kumánského. Vládl v Kaliakonu, na Varně a na mysu emonském, sváděje četné boje se svými sousedy. Zemřel r. 1385. Jeho jméno připomíná krajina Dobrudža.

Dobrotín (Dobroten), o. v Č., okr. Jindř. Hradec, 190 ob. (12 č.).

Dobroutov, o. v Č., okr. Něm. Brod, 467 č. ob.

Dobroven Issac Alexandrovič (* 1893), dirigent Velké opery v Moskvě (od r. 1919) a hud. skladatel. Známa jest hl. jeho sonata Hebrejské melodie a četné etudy.

Dobrović Petar (* 1890), prof. mal. akademie v Bělehradě a vyn. srbský malíř. Za války světové vězněn pro velezradu a odsouzen k smrti. Četné výstavy svých prací uspořádal v Paříži, Budapešti a také v Praze (1924).

Dobrovice, m. v Č., okr. Ml. Boleslav, 2765 č. ob. Velká rafin. cukru a cukrovar, tov. šablon, ovocných konserv, akc. pivovar „Klášter", výr. cement. zboží, tov. mazadel, výr. drasla a strontnatých slouč., atd. Od r. 1558 městem. Zámek ze 16. stol., kostel sv. Barbory. Před bělohorskou bitvou byla zde tiskárna Heníka z Valdštejna, majitele panství, ve které tiskl hl. svoje knihy. Od r. 1808 v majetku Thurn-Taxisů.

Dobrovítov, o. v Č., okr. Čáslav, 322 č. ob.

Dobrovítova Lhota, o. v Č., okr. Ledeč n. Sáz., 125 č. ob.

Dobrovíz, o. v Č., okr. Praha-venkov, 607 č. ob. Stav. družstvo.

Dobrovlastka, pseud. Josefy Pedálové.

Dobrovolná (Kokošková) Saša (* 6. XI. 1866), čes. herečka divadelní a filmová, žačka E. Peškové, u divadel od r. 1882. Choť rež. Adolfa Dobrovolného.

Doky.

Nahoře: Dok plovoucí. — Dole: Dok suchý.

Dobrovolné sbory, vojsková tělesa, složená vesměs z dobrovolníků, organisovaná pravidlem za války. Tak pruští dobrovolní myslivci z r. 1813 (hl. ze studentů a zámožnějších mladíků složení; z nich se doplňovali důstojníci) neb různí legionáři (⇘), na př. legie československé za světové války.

Dobrovolník (Freiwilliger, volontaire, volunteer), ve voj. smyslu osoba, jež vstoupí do vojenské (námořnické) služby, aniž je nucena zákonem, neb dříve, než je nucena podle zákona. Za míru lze vstoupiti do armády na určitou, stanovenou dobu, nejméně tak dlouhou, jako je presenční služební doba (kapitulace). Vedle toho jsou u většiny států t. zv. jednoroční dobrovolníci, t. j. osoby, jež na základě vyššího (středoškolského) vzdělání si mohou zkrátiti normální služební dobu, vyhoví-li po uplynutí této zkrác. doby jistým podmínkám (zkouška) a pravidelně jsou kvalifikováni k důstojnické hodnosti (reservní důstojníci). Za války lze vstoupiti dobrovolně též na dobu války (váleční dobrovolníci). Ve všech státech se u d. žádá úplná způsobilost k voj. službě a nejméně 17. rok věku; mohou si též voliti druh zbraně a vojskové těleso. Ve Velké Britanii je služba v armádě a marině jen dobrovolnická; ve Francii a v Československu d. v pravém slova smyslu není, nebo aspoň nelze si dobrovolným vstupem a průkazem vyššího vzdělání zkrátiti presenční dobu. V Anglii byli dříve „volunteers“ zvl. částí armády.

Dobrovolník jednoroční, ⇘ dobrovolník.

Dobrovolný Adolf (* 1864 v Postoloprtech), český herec a rež., hercem od r. 1883 v Plzni, pak od r. 1900 šéfrež. Slovin. zem. div. v Lublani, 1906 šéfrež. činohry Nár. div. v Brně, 1907—13 hercem a rež. opery Měst. div. na Vinohradech. Jeden ze základ. Org. Čes. Herectva a první její předseda. Vynikající recitátor a řečník. Od r. 1924 hlasatelem čsl. rozhlasové stanice v Praze.

Dobrovolný, pseud. Frant. Richarda Osvalda.

Dobrovolský Jaroslav (* 5./10. 1895 v Lužici u Hodonína), grafik. Odborný učitel v Hodoníně. Vytvořil cyklus linoleorytu, i barev: „Bratislava“, kde projevil slibný talent grafický.

Dobrowolski Adam (1863—1913), polský básník a kritik. Po jeho smrti vydána (1914) Janem Kasprowiczem sbírka jeho básní „Leťte písně moje“.

Dobrowolski Franciszek (1830—1896), polský politik, redaktor Dziennika poznańskiego a ředitel polského divadla v Poznani, od r. 1863 člen Nár. rady.

Dobrowolski Kazimír (* 1894), historik polský, knihovník v Krakově, autor četných drobných děl z polských dějin.

Dobrowolskij Sergěj (1867), ruský generál; hrál významnou úlohu při mobilisaci ruské armády v r. 1914. Za svět. války velel 10. arm. sboru.

Dobrovský (vlastně Doubravský) Josef (* 1753 v Ďarmotech v Uhrách, † 1829 v Brně), syn dragounského strážmistra; studoval gymnasium v Něm. Brodě a v Klatovech, filosofii a teologii (tuto jako jesuita) v Praze a v Brně, v l. 1776—1787 učil u osvíceného hraběte Fr. Ant. Nostitze, r. 1786 vysvěcen na kněze a byl rektorem gener. semináře v Hradisku u Olomouce do jeho zrušení 1790, kdy odešel na odpočinek, trávený u hrabat Černína a Nostitze a rušený duševní chorobou. V l. 1792—93 zjišťoval D. české a slavistické památky ve Švédsku a v Rusku. Byl snad svobodným zednářem. Vědecká činnost D., kněze bez fanatismu, přívržence reforem Josefa II., je vzorem vědeckého badání osvícenského, usilujícího o to, dojíti k čisté vědecké pravdě přísnou rozumovou kritikou, bezohledným rozborem faktů, i revisí dosavadního stavu vědeckého poznání, vše bez jakýchkoliv tendencí věcných nebo osobních i za cenu obliby. S neúmornou pílí, podporovanou skvělou pamětí, geniální bystrostí úsudkovou a příznivým prostředím společenským, pojil se u D. zájem vlastenecký a slovanský, lety s chorobou se ještě stupňující. Vědecký zájem D. se týká a) slovanského jazykozpytu, b) literárního dějepisu, c) kritického dějezpytu. V oboru prvním je D. světovým učencem a tvůrcem. Připravil se k němu studiem biblických textů (zejm. jeho práce lat. Pražský zlomek evangelia sv. Marka 1778). Napsal z toho oboru dílem velmi mnoho monografických pojednání, dílem tři díla základní: a) Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache (2. rozšíř. vydání r. 1819, přel. V. Hankou), zevrubný obraz českého jazyka, se zřetelem i k nářečím, dlouho nepředstižený; b) Institutiones linguae slavicae dialecti veteris (1822, Základy jazyka staroslovanského). podle Kopitara „dílo, které dělá epochu“;

Josef Dobrovský.

c) Deutsch-böhmisches Wörterbuch z let 1802 a 1821 s ryzí fraseologií českou. Z drobných prací v tomto oboru zvláště vyniká úvaha o české prosodii z r. 1795 v Pelclových Grundzüge der böhm. Spr. V oboru literárního dějepisu, sloučeného u D. jak s dějinami jazyka, tak s poznatky kulturně-historickými a s kritikou souč. produkce vynikají sborníky Böhmische u. Mährische Literatur (1779—1780), Litterarisches Magazin von Böhmen u. Mähren (3 sv.), časopisy Slavin (Beiträge zur Kenntniss der slaw. Lit. nach allen Mundarten (1806), Slovanka (1815), a vzorné popisné dílo literárně-dějepisné Geschichte der böhm. Sprache u. Litteratur (1791) proniklé i vlastenectvím. Kritického dějezpytu se týkají úzkostlivě kritické a vědeckým postupem vzorné německé práce o nejstarších českých dějinách (Křest Bořivojův, Ludmila a Drahomíř, Václav a Boleslav, Cyril a Methoděj). Nesmírně důležitá je velmi bohatá, věcná a podnětná korespondence D., svědectví jeho evropské proslulosti. Svůj názor o významu Slovanů pro Rakousko ale i naopak vyjádřil D. v řeči: O oddanosti slovanských národů arcidomu rakouskému, promluvené v České společnosti nauk k císaři Leopoldovi, ač určitá skepse a střízlivost D. ve věcech národnostních a vlastenecko-jazykových i leckteré ze ctitelů D., zvaného patriarchou a modrým abbé, zarážela. Na myšlenkový vývoj D. měli tu trvalý, tu přechodný vliv hlavně: Stepling, Seibt, Michaelis, Descartes, Bayle, Lessing, Durych, Fulda, Adelung, Dobner a Herder. Všestranný D. je typ rozumového kritika, ostrého skeptika, střízlivého milovníka jasné, klidné, prosté skutečnosti (A. Novák); je polemik břitký, duchaplný, ironický a obávaný (i s přáteli), zjev podnětný i omyly a nedostatky (přehnaná kritičnost, nedostatek smyslu pro poesii, nedbání životní složitosti urč. zjevů), odpůrce slovenské odluky, filolog z boží milosti a vnitřního nutkání. D-ým dostalo se našemu obrození (m. j. i dílu Jungmannovu, Šafaříkovu a Palackého) základny jedinečné, rozsahem, hloubkou i mravně opravdové, slučující nejsympatičtější vlastnosti osvícenského racionalismu, světové úsilí vědecké i domácí horlivé snahy buditelské (J. Jakubec). — Lit.: Arne Novák, J. D., Zlatoroh, Sb. ill. monogr., vyd. S. V. U. Mánes, sv. 53, kdež (str. 85—86) i ost. lit. Souborného vydání sp. D., zvl. monografii, není. ↄ Sborník D. (Praha 1929).

Dobrozdání či dobré zdání, výrok znalců o nějaké sporné okolnosti, učiněný na základě odborných znalostí po znaleckém ohledání věci. O tom, kdy o takovém dobrém zdání nutno písemné podání učiniti, rozhoduje soud při projednávající neb soud provedením takového důkazu pověřený; rozhoduje ustanovení §§ 357 a n. civ. soud. řádu.

Dobrski Julján (1811—1886), jeden z nejlepších tenoristů opery varšavské a autor písní Kochanek lutni.

Dobrš, o. v Č., okr. Strakonice, 320 č. ob. Tvrz, kdysi Koců z Dobrše, nyní zříceniny, st. zámek, nyní švarcenberský.

Dobršín, o. v Č., okr. Sušice, 267 č. ob. Lomy.

Dobršínský, pseud. Jakuba Hraby.

Dobrucki Jan Eman. (1854—1921), hornolužický spisovatel, původem Slovák z Mošovců, pronásledovaný pro vlastenecké smýšlení od maďarských představených. Uchýlil se do Lužice do (soukr.) evang. semináře Imišova a zůstal již ve službách evang. církve v Lužici. Zemřel jako arcidiakon ve Wojerecích. Napsal několik knížek pro lid, z nichž cenné jsou jeho Wspomnjeńki (Vzpomínky, 1913) a pro Lužici Handrij, serbski khěbětař (Luž. kostelník Ondřej, 1908). Obě jsou autobiografické.

Dobrucký Ján († 1890), ev. farář v Mošovciach; círk. slovenský spisovatel.

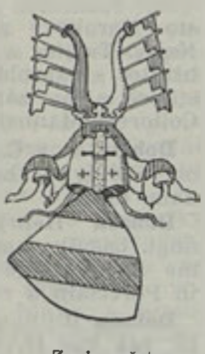
Dobrudža (rum. Dobrogea), krajina v Rum. mezi dol. Dunajem a Černým m., 23.262 km²; na pobřeží Černého moře rozmočálovité nížiny se solivary. Hlavní přístav Konstanta; podnebí mírné se stud. zimou a parnými léty; málo dešťů a vody, proto D. nemá stromů; na usazené hlíně vzmáhá se však rolnictví a chov dobytka. 722.000 ob., směs Bulharů, Rumunů, Němců, Rusů, Řeků, Turků, Tatarů, Čerkesů, Židů a cikánů, kteří žijí v národ. koloniích. Jméno D. po bulharském knížeti Dobrotičovi, který tam okolo 1350—1385 vládl. Pův. turecká, pak bulhar. a rumunská, ve svět. válce byla dějištěm častých bojů, kterých se v srbské armádě zúčastnili i čsl. dobrovolníci. 1918 mírem bukurešťským již. část, později celá D. byla přiznána Bulharsku, 1920 podle smlouvy v Neuilly celá vrácena Rumunsku. — Lit.: Danesco, La Dobrogea a j.

Dobruský Jan, JUDr. (* v srpnu 1853 ve Skutči, † 31. 5. 1907 na Vinohradech), advokát v Praze (pseud. Jan Živsa), vynikající český šachista. Šach pěstoval již na gymnasiu. První problém uveřejnil 1871 ve Světozoru. Snažil se s úspěchem povznésti úlohu šachovou na úroveň díla uměleckého. O světový úspěch principu české školy: nejmenšími pro-

středky vytvořiti z několika her ladný celek, zasloužil se nejvíce. Na turnajích dobyl cen I. v turnajích Světozora 1873, 1875 a 1885. Chess Monthly 1882, Šachm. Obozrěnije 1902, II. v turnaji Světozora 1874, D. Schachbundu 1889, IV. v turnaji Nationaltidende 1884. Stejně jako výkonnému umělci, úloháři, patří mu první místo i jako vychovateli a organisátoru. Jako redaktor šachových rubrik, soudce v přečetných turnajích i jako spoluzakladatel Českého spolku šachovního, českých listů šachových atd. měl o vývoj nových našich šach. talentů nejpřednější zásluhu.

Dobruský Václav (1858—1916), rodem Čech, životní činností bulharský archeolog. Působil v Bulharsku po osvobození s četnými jinými krajany a vedle bratří Škorpilů budoval soudobou bulh. vědu starožitnickou. Organisoval bulh. Národopisné museum, jež řídil od r. 1893, pečoval o zřízení bulh. archivu a archeolog. sbírek. Redigoval Materijaly po archologijata na Balgaria, v nichž tiskl své práce, vydávané i samostatně latinsky a bulharsky. Před světovou válkou se vrátil do vlasti jako pensista a stal se prvním lektorem bulh. jazyka na České technice v Praze.

Dobruška, město v sv. Čechách, okr. Nové Město nad Met., 3321 ob. (3285 č.). Elektrárna, pivovar (zal. 1320), tov. hosp. strojů, kartonáží, hedv. stuh, mech. tkalcovna, 4 tkalc. lněného a bavlněného zboží, 7 ručních tkalc., úpravna, výr. text. zb. — Původně ves, řečená Leštno; jm. D. obdržela od pánů z Dobrušky, kteří městečko založili a opevnili. D. patřila tehdy ke hradu Opočnu. Mikuláš Trčka z Lípy daroval městu četné výsady a založil zde nemocnici (1502). R. 1635 jmění pánů Trčků zkonfiskováno a majitelem D. stali se Colloredové, od r. 1788 zvaní C.-Mannsfeld. — Město velice trpělo požáry, a to r. 1565, 1702 a největším r. 1806, o němž se zmiňuje i Jirásek v F. L. Věku. Děkanský kostel sv. Václava přestavěn 1712, starobylá radnice.

Znak města Dobrušky.

Dobrušský z Radvan, stará vlad. rodina polská; Kazimír D. z R. přišel do Čech r. 1580 a zakoupil se na Strakonicku. Česká větev vymřela poč. 18. stol., v Polsku žijí dosud.

Dobrý, v obecné mluvě totéž co účelný, užitečný, vhodný. V mravním smyslu jest d. označení mravně dokonalého. Aprorpiorismus učí, že názory na dobro a zlo jsou vrozené, proti tomu odvozuje empirismus dobro neb zlo z lidského jednání a antimoralismus (Nitzsche ↘) vůbec rozlišování obou pojmů zavrhuje. — Snaha o nejvyšší dobro (finis bonorum) kryje se s cílem lidského snažení a jest podle eudaimonismu (↘) blaženost, podle rigorismu (↘) plnění povinnosti.

Dobrý Josef (* 27. dubna 1875 v Ledcích u Plzně), vrchní ředitel živnostenské zvelebovací a úvěrní služby v ministerstvu obchodu, odborník v průmyslovém a odborném výstavnictví. Pořádal četné výstavy odborné, z kterých vynikly hl. česká exposice na světové výstavě v Paříži 1900, v Lipsku 1914, v Budapešti a j.

Dobrý pastýř (lat. pastor bonus), v starokřesťanském umění obvyklé znázornění Krista, podle podobenství o dobrém pastýři, často jako soška, nástěnná malba, mosaika a p. Nejznámější soška mladíka s ovcí na rameni.

Dobrycz Stefan, vlasten. spis. polský, jeden z vůdců Demokrat. Svazu ve Varšavě r. 1846. Odsouzen k smrti, trest mu ale prominut a vypověděn do Sibiře, kdež ztrávil 12 roků. Zemřel 1881.

Dobrzański Jan (1820—1886), p. žurnalista, redaktor časopisů literárních a politických („Gazeta narodowa"). Dlouholetý ředitel lvovského divadla.

Dobrzański Miroslav (1848—1914), básník a žurnalista polský. Uveřejnil několik básní původních i překladů; redigoval Tydzień piotrkowski.

Dobrzeniewski Marcel Antoni (1731—1784), polský malíř freskových ozdob četných kostelů polských.

Dobrzycki Henryk (1843—1914), polský lékař a spisovatel; vydával časopis Klinika ve Varšavě a napsal několik odborných lékařských pojednání. Jeho práce literární pojednávají o malířství.

Dobrzycki Stanisław (* 1875), dlouholetý profesor polské literatury na universitě ve Freiburce, nyní profesor university poznaňské. Vydal několik spisů z dějin literatury polské.

Dobrzyński Ignacy Felix (1807—1867), polský hudební skladatel a ředitel varšavské opery, spolužák Chopinův na varšavské konservatoři. Autor opery Monbar a č. skladeb symfonických i komorních.

Dobřany, okr. m. v Č., 5091 ob. (2695 č.). Sídlo posádk. velitelství a jezdec. pluku č. 4, zem. ústav pro choromyslné, hosp. družstvo. — Doly na kam. uhlí, kaolinové a šamot. závody, měšť. pivovar, zal. r. 1378. — D. bylo pův. sídlo vladycké, podle něhož se také nazýval r. 1243 Záviš z Dobřan.

Dobřany, o. v Č., okr. Nové Město n. Met., 337 č. ob., 4 mech. tkalcovny. — Zde v l. 1809—1817 působil jako farář český buditel J. Boh. Ziegler.

Dobřečov (Doberseik), o. na Mor., okr. Rýmařov, 443 n. ob.

Dobřejice, o. v Č., okr. Tábor, 252 č. ob.

Dobřejovice, o. v Č., okr. Č. Budějovice, 470 č. ob. Živec, hnědé uhlí.

Dobřejovice, o. v Č., okr. Říčany, 412 č. ob. Zámek, od 1763 arcib. statek, pivovar.

Dobřeň (Dobřin), o. v Č., okr. Dubá, 215 ob. (23 č.).

Dobřeň, o. v Č., okr. Kutná Hora, 399 č. ob. El. dr.

Dobřenec (Dobrenz), o. v Č., okr. Kadaň, 371 n. ob.

Dobřenice, o. v Č., okr. Hradec Král., 685 č. ob. Zámek s parkem. Odtud pocházeli pánové Dobřenští z Dobřenic a zde také r. 1781 slaveno tisíciletí tohoto staročeského rodu.

Dobřenský Jakub Jan Václav Černomostský čili de Nigro ponte (1623—1697), prof. univ. v Praze. Dosáhnuv hodnosti mistra svobodného umění, oddal se lékařství a za účelem vyššího vzdělání odešel do Italie, kde ve Ferraře r. 1657 vydaným spisem o léčivých vodách upozornil na sebe téměř celou učenou Evropu. Vrátil se pak do vlasti, roku 1663 povýšen na doktora lékařství a stal se později profesorem university. V čase moru získal si svými spisy, svou horlivostí a neohrožeností veliké zásluhy o trpící lidstvo. Spisoval v letech 1665—1685 české kalendáře pod názvem S pranostikou hvězdářskou Nový kalendář, k nimž připojoval populární pojednání fysikální, dietetická, historická atd. Zanechal 10 dílů rukopisných pojednání: lékařská, fysikální, filosofická a j., jež jsou majetkem Strahovské knihovny.

Dobříč, o. v Č., okr. Kralovice, 344 č. ob.

Dobříč, o v Č., okr. Praha-venkov, 506 č. ob. Zámek.

Dobříčany (Dobritschan), o. v Č., okr. Žatec, 689 ob. (93 č.). Ženský klášter, zámek, 2 elektr. družstva.

Dobříčkov, o. v Č., okr. Benešov, 169 č. ob.

Dobřichov, o. v Č., okr. Kolín, 948 č. ob. Na blízkém vrchu Pichoře učiněny r. 1896 zajímavé archeol. nálezy.

Dobřichovice, městys v Č., okr. Praha-venkov, 1274 č. ob. Řím. kostel sv. Prokopa, postav. r. 1350, zrestaur. r. 1889. Na blízku stával hrad Karlík Karla IV. 3216 m), který r. 1400 byl Václavem IV. zastaven, v 15. stol. ale úplně zpustl. R. 1779 vyhořel zámek i s kaplí, později upraven v nyn. podobě. Železný most přes Berounku. Známé letovisko.

Dobřikov, o. v Č., okr. Domažlice, 259 č. ob.

Dobříkov, o. v Č., okr. Vys. Mýto, 441 č. ob.

Dobříkovec, o. v Č., okr. Nové Město nad. Met., 100 č. ob.

Dobříkovice, o. v Č., okr. Ledeč n. Sáz., 71 č. ob.

Dobříň, o. v Č., okr. Roudnice, 651 č. ob. Lihovar, tov. na nábytek, chem. tov.

Dobříňsko, o. na Mor., okr. Mor. Krumlov, 506 č. ob.

Dobříš, m. v Č., okr. Příbram, 3594 č. ob. Elektr., železárny, pivovar (1926: 15.748 hl.), 8 fakt. tkalc., tov. lihovin, suken, octa a oct. slouč., lučebnin, Železná ruda. — Staré lovecké sídlo králů čes., hl. Václava IV., připomíná se již r. 1252 jako král. dvorec. — Býv. ves vzrostla v 15. stol. v městečko, později ale úplně zpustla. Nová ves povstala na jejím místě v 16. stol., 1571 povýš. na město. Barokový zámek z r. 1765, kostel Nejsv. Trojice z r. 1794. Starý židovský hřbitov s náhrobky z 15. stol. Obora král. stolice s lov. zámečkem. Nyní majetek Colloredo-Mannsfeldský.

Znak města Dobříše.

Dobřív, o. v Č., okr. Rokycany, 1274 č. ob. Slévárna, hamry, válcovna železa, kam. uhlí.

Dobson Henry Austin (1840—1921), angl. básník; napsal: Vignettes in Rhyme and Vers de Société (1873), Proverbs in Porcelain a různé životopisy.

Dobson William (1610—1646), angl. malíř, žák van Dyckův; mal. hl. historické obrazy.

Dobson William (1817—1898), ang. malíř, hl. histor. a nábož. obrazů.

Dobš (Dobsch) Frant. Václav (1846—1902), čes. operní zpěvák; zpíval v Prozatím. divadle, pak odešel k něm. divadlu v Praze, kde působil 18 let. Netajil se nikdy svým českým smýšlením.

Dobšice, o. v Č., okr. Blatná, 133 č. ob.

Dobšice, o. v Č., okr. Poděbrady, 498 č. ob. Cukrovar.

Dobšice, o. v Č., okr. Jičín, 277 č. ob.

Dobšice, o. v Č., okr. Týn n. Vlt., 195 č. ob.

Dobšice (Klein-Tesswitz), o. na Mor., okr. Znojmo, 927 ob. (140 č.). Vývoz znoj. okurek, tov. na elektrotechn. potř.

Dobšín, o. v Č., okr. Jičín, 192 č. ob.

Dobšina, staré horn. město na Slov., zal. r. 1396, čítá 4620 ob. (2225 čs.)); hornictvím proslulo koncem 18. st., kdy dolovalo se tam na nikl a kobalt. Po objevení bohatých kobaltových ložisk v Americe dobývání kobaltu v Dobšiné zaniklo. Zbytkem někdejšího hornického ruchu jsou otevřené doly na železnou rudu, jež zachovaly se až dodnes, avšak ruda, ač podle úsudků znalců je výborné jakosti, již delší dobu se v nich vůbec netěží. Dobývá se zde jen asbest, také těžba měděné rudy byla zastavena. Město čítá se k nejbohatším v ČSR. Po něm dostala své jméno známá podzemní ledová jeskyně, slovensky původně zvaná „dobšinská ľadová diera", která vedle Demänové (Q͵) je pravým klenotem Slovenska. Jeskyně, která je majetkem města Dobšiné, byla objevena městským inženýrem Evženem Ruffinyiem, jenž 15. VII. 1870 první podnikl společně s Gustavem Langem a Ondřejem Megou výpravu dovnitř sluje, byv upozorněn na její existenci pastýři ovcí z okolí, kteří za parných letních dnů chodívali se do jeskyně chladit. Vchod do jeskyně leží 970 m n. m., na úbočí hory Duče, a vede téměř propasťovitě kolmo dolů. Plocha dobšinské jeskyně měří 8.875 m², z toho 1.170 m² je pokryto ledovým massivem o obsahu přibližně 130.000 m³ v celé jeskyni a váze přes 1,000.000 q. Teplota v jeskyni kolísá mezi +5° C a —2·75° C. Příroda vytvořila zde velikolepý podzemní labyrint s rozmanitými síněmi a dómy pohádkové krásy s fantastickými, mrazem vytvořenými stalagtity, stalagnity a krápníky obrovských rozměrů. Z nesčetných, vesměs ledových útvarů nachází se zde zmrazené, jakoby zkamenělé vodopády — ovšem bez hluku a šumu, Oltář, Opona, Sloní hlava, Jezevčí brlohy, Zvon, Trůn, v ledu vytesaná kaple, skupiny stalagmitových sloupů „náhrobků", slov. cintorín (hřbitov) zv., s krásnými bizarními výzdobami. Stěny a stropy jeskyně jsou místy ještě z vápence, místy strop zahalen jíním, které za svitu světla se třpytí a na stěnách světlem hraje. Podlahu tvoří nejčistší led, svítící jako nejčistší křišťál a možno na něm brusliti. Jeskyně je osvětlována elektr. světlem a někt. místa pro zvýšení efektu jsou osvětlována uměl. světlem magnesia. Prohlídka jeskyně trvá 2 hodiny. Vrstvy ledu v jeskyni stále rostou a mohutní; každého roku přibývá ledová vrstva půl metru silná. Také podlaha jeskyně se zvedá následkem tvoření se nové vrstvy ledu. Že voda v jeskyni se nejen drží, nýbrž i stále tvoří, toho příčinou je poloha jeskyně, která je vlastně přirozenou vrchní lednicí, jejíž skalní stěny jsou mocnými ložisky mrazu. Tím lze také vysvětliti záhadu tvoření se stále nových vrstev ledu v jeskyni a všech zvláštních úkazů mrznutí. Jeskyně má totiž několik otvorů, z nichž jen jeden, t. j. vchod je volný. Ostatní otvory jsou naplněny vodou, takže vnější teplý vzduch nemůže vnikati dovnitř, ani vnitřní studený unikati z jeskyně. Volný otvor, kterým se vchází dovnitř, leží ve výši 970 m n. m., tudíž v ovzduší chladnějším a kromě toho je obrácen k severu. V jeskyni nebylo až dosud viděti ani jediného živočicha, ani jediné byliny. Zbytky kostry medvěda hnědého, které byly tam svého času nalezeny, jsou jedinou zjištěnou stopou života jednoho z někdejších pradávných obyvatelů dobšinské jeskyně. Zajímavé úkazy mrznutí, které lze v této podzemní ledové sluji pozorovati, studoval Francouz Prévost, jenž první svými výzkumy podobného zjevu v ledové jeskyni blíže Besançonu ve francouzské Juře dospěl v tomto směru k jistým závěrům a poznatkům. Tento přírodní zjev vysvětluje Prévost akumulací zimy v nahromaděných ohromných spoustách ledu a zimotvornou činností skalních stěn jeskyně. Jeho teorii v podstatě přijali i jiní, na př. Francouzi Dulec a Thury, Němec Fugger a Maďar dr. Krenner, jenž byv vyzván Uherskou přírodovědeckou společností, ujal se r. 1874 výzkumných prací v dobšinské ledové jeskyni; o svých výzkumech napsal několik studií.

Dobšinský Pavel (* 16. 3. 1828 v Slavošicích v Gemeru jako syn ev. faráře), slov. spisovatel, sběratel a vydavatel národních pověstí. Po skončených teologických studiích v Levoči r. 1848 vrátil se domů, kde byl zachvácen zimnicí, takže se nemohl připojiti k slovenským dobrovolníkům. V roce 1849 byl Maďary chycen, vřazen do honvédského vojska a tam musel sloužiti cizím zájmům až do dubna příštího roku, kdy onemocněl a tak se dostal domů. Složiv kněžské zkoušky, stal se r. 1850 tajemníkem administrátora potišské superintendence v Revúci, Samuela Reusse. Po roce vstou-

pil do služeb J. M. Hurbana jako jeho redakční a administr. pomocník při Slov. Pohľadech. Po jejich zastavení vrátil se ke stavu kněžskému a byl nakonec farářem v Drienčanech, kde † 22. 10. 1885. Byl jedním z nejpilnějších sběratelů slovenských pohádek, pověstí, přísloví, znamenitým literárním kritikem a překladatelem z frančtiny a angličtiny. Vydal literární pozůstalost Janka Čajáka (1875), Úvahy o slovenských povestiach (1872), Prostonárodnie obyčaje, povesti a hry slovenské (1880) a přispíval do různých časopisů. Velký význam má jeho časopis Sokol, jehož vyšly sice jen dva ročníky (1860 a 1861), ale jako prvý beletristický a umělecký časopis slovenský vyryl hlubokou brázdu do slovenského písemnictví. Jeho pohádky se tisknou a vydávají ještě dnes.

Dobušinskij Mstislav Valerianovič (* 1875, Novgorod), ruský malíř a grafik. Obrazy Vilna, Leningradu, Amsterodamu a j.; div. návrhy.

Doby Eugen (1834—1907), maď. malíř a grafik a portretista. Známé jsou jeho rytiny a lepty archeol. památek. Ředitel st. mědiryt. školy v Pešti od r. 1884.

Dobytčí mor čili mor skotu (lat. Pestis bovina, fr. Peste bovine, angl. Cattle plague, něm. Orientalische Rinderpest), velmi nebezpečná, rychle probíhající nakažlivá choroba skotu, jež dovede v mnohých krajích úplně vyhubiti skot, ovce a kozy. Vyvolává jej neviditelný, t. zv. filtrovatelný zárodek, který kromě skotu napadá také buvoly, ovce, kozy a divoké přežvýkavce; vepři onemocní jen výjimečně, jednokopytníci a masožravci vůbec neonemocní. Dosud se vyskytuje částečně v jihových. Rusku, silně však řádí v Asii a v Africe. Z východu pronikal do stř. Evropy pravidelně se vpády vojsk, na př. s vtrhnutím Mongolů ve 13. stol., za války 30leté (se Švédy), v r. 1920 se vpádem vojsk bolševických do Polska. Ve stř. Evropě řádil za válek napoleonských, něm.-franc. a na Balkáně též za okupace bosenské; od r. 1880 se tu již nevyskytl. Nakažlivina se přenáší stykem s nemocnými zvířaty a všemi jejich produkty. Infekce vzniká zaživadly a dychadly. Zvláště vnímavým je ušlechtilý skot, který podléhá moru skotu v 90—98%. M. s. se jeví hlavně zánětem a odúmrtím všech sliznic, zvláště střevních. Po nakažení se onemocní dobytek ve 3—7 dnech (inkubační lhůta) za příznaků vysoké horečky (42°), celkové skleslosti, úbytku mléka a naprosté inapetance, při čemž však jest zvýšená žízeň. Přežvýkování ustane, mulec stane se suchým, rozprýská, sliznice nosní se zanítí a dojde k odúmrtí tkáně; z nosu vytéká hojně hlenu s krvavými přimíšeninami; zvýšená jest produkce slin a dochází k rozpadu sliznice dásní, hlavně kol zubů. Současně bolestivý kašel a oslabení činnosti srdeční. M. sk. probíhá u jemnějších ras 4—7 dní a končívá smrtí, u odolnějších jest průběh lehčí a vleklý. Po přestání nemoci se dostaví odolnost (imunita). Jisté úspěchy se dostavily léčením serem z uzdravených kusů. Ochranně se očkuje ohrožený dobytek sekretem z nem. kusů, nebo jejich žlučí, příp. žlučí a krví, anebo imunním serem a virulentní krví. Hlavní ochrana proti zavlečení a rozšíření se moru d. však spočívá v opatřeních veterinárně-policejních, vydaných na podkladě zákona o nákazách zvířecích. Těmi zdařilo se mor u nás potlačiti, takže již po 50 let se tu nevyskytl. V r. 1920—22 zdařilo se zameziti rozšíření se m. sk. již ochrannou akcí v Polsku, jíž se zúčastnily také 2 expedice čsl. a to pomocná a vědecká.

Dobytek, 1. od dobýti, mělo původní význam vše, čeho si člověk dobyl, získal vlastním přičiněním, tedy asi tolik co zisk, výdělek; povšechně to znamenalo něco movitého čili svršky. Poněvadž pak nejcennějším takovým svrškem byla domácí zvířata, hlavně velká, která také bývala hlavní kořistí válečnou a jež případně bývalo nutno chytati a krotiti (dobývati), zůstalo toto pojmenování vyhrazeno velkým hospodář. zvířatům. — 2. D., hromadný pojem pro ustájená domácí zvířata, především paznehtníky (skot, ovce, kozy, buvoly, vepře), příp. i pro jednokopytníky (koně, osly, muly, mezky). Zvířata tato si domestikoval člověk již v neolithiku a tvoří jednu z nejpodstatnějších složek národního bohatství. Při sčítání d. ke dni 31. XII. 1925 bylo v celé ČSR. napočteno 4,691.320 kusů skotu, 1250 buvolů, 861.128 ovcí, 1,244.701 koza, 2,539.197 vepřů, 740.202 koně, 2138 mulů, 147 mezků a 1730 oslů. Kapitál representovaný tímto domácím zvířectvem lze odhadnouti asi na 16 miliard Kč (v tom nejsou započítána drobná zvířata domácí, drůbež, ryby a včely).

Dobytí, násilné vzetí v držbu státního území vojenskou mocí, na rozdíl od okupace (voj. obsazení) a od invase (vpád nepřátel); úplné dobytí znamená trvalé vzetí v držbu a přivtělení si nepřátelského území.

Dobytkářství, odvětví hospodářství, zabývající se chovem těch hospodářských zvířat, která označujeme jako dobytek.

Lidským potřebám jsou tato zvířata přizpůsobena umělým chovem a ošetřováním, čímž se sleduje vždy určitý hospodářský výkon, buď tělesná práce (tažná, jezdecká zvířata, soumaři), nebo skýtání potravin (maso, mléko), anebo surovin (na př. vlna, kůže a j.). Stupeň, na jakém se nachází chov dom. zvířat, může býti měřítkem kultury národa. Kulturní člověk vypěstil si jednotlivé rasy k speciálním účelům. Převážná úloha d. spočívá v tom, že proměňuje voluminosní a méně prodejné produkty půdní v koncentrovanější a prodejnější produkty živočišné; to platí hlavně pro kraje, jejichž přírodní poměry (hory, stepi) nemohou produkovati přímo potraviny lidské. Úspěšnost živočišné produkce spočívá především na plemenném výběru, na účelném využití zákonů o dědičnosti a proměnlivosti, pak na úrodnosti půdy, jakosti píce a pod. Ve svých různých formách splňuje týž druh zvířat nejrůznější úkoly. Tak na př. u skotu jsou rázy čistě pracovní (skot stepní), rázy čistě mlékařské (skot nížinný, jerseyský a j.), rázy jednostranně masné (skot shorthornský, charollaiský a j.), anebo rázy spojující na př. dojivost s produkcí masnou (na př. oldenburský skot maršový, Dairy Shorthorn, bernský, simenský) a pod. Obdobně u ovcí představují jednotlivé typy různé směry chovatelské: typ masařský (o. downská), vlnařský, kožišinový s produkcí tuku (o. karakulská, širazská a j.), dojivý (o. frýžská) a typy s vlastnostmi kombinovanými (mas. merinky, Melé, cápové atd.). Užitkovost d-ství závisí na dokonalém zužitkování píce a steliva, produkci masa, mléka, odchovu, jich zpeněžitelnosti a konečně i na produkci hnoje, jímž se vracejí půdě příslušné hodnoty odebrané sklizněmi. S množstvím obyvatelstva zvyšuje se zpravidla i živočišná produkce, avšak není to pravidlem, neboť stav dobytka může značně kolísati podle poměrů geografických (hory, rybníky), klimatických (délka ročního období, teplota, vodní srážky), podle rozměrů a jakosti pozemků (orná půda, lučiny, lesy) atd. Sílu dobytkářství v tom kterém kraji lze odhadnouti podle toho, kolik kg živé váhy zvíř. připadá na 1 ha hospodářsky využité půdy; a tu lze pozorovati, že stav dobytka v drobných hospodářstvích jest poměrně daleko vyšší než na velkostatcích. V živočišné produkci nekryje naše dobytkářství domácí spotřeby zvířat a masa, což vysvítá také z převahy dovozu těchto zvířat nad vývozem podle našeho zahraničního obchodu za r. 1929, kdy dovezeno bylo skotu 98.465 kusů v hodnotě 220 milionů Kč, kdežto vyvezeno bylo jen 5.090 kusů za 20·5 mil. Kč; vepřů dovezeno 797 tisíc za 706 mil. Kč, ovcí 31 tisíc za 6·5 mil Kč, koní dovezeno 310 za 11 mil. Kč, vyvezeno 3400 za 2·33 mil. Kč.

Dobývání ruční (v hor.), záleží v kopání uhlí neb rudy pomocí nosáku, klínu a mlátku, nakládání lopatou, škrabákem, necičkami a pod.; d. r. se nahrazuje dnes zvl. na dolech kamenouhelných dobýváním strojním pomocí brázdicích strojů, sbíječek, při povrchovém d. hnědého uhlí rýpadly. Na rudných dolech a hnědouhelných dolech používá se při d. r. hojně odstřelování trhavinami, jímž se podstatně zvýší jinak malý výkon d. r.

Doce (Rio D.), řeka v Brasilii, vzniká v hor. pásmech Serra do Espihanco a vlévá se do Atlant. oceánu; 750 km dl., při ústí 2 km šir., oblast 97.500 km².

Docendo discimus nebo **discitur** (lat.), tím, že učíme (jiné), učíme se (sami).

Docent (lat.), akademický učitel, který na základě habilitace dostane veniam legendi a má právo přednášeti na některé vysoké škole.

Doclea, Římany polož. město v nyn. Černé Hoře, nedaleko Podgorice; bylo v 4.—6. st. hl. m. prov. Praevalis.

Docta ignorantia (lat., učená nevědomost), tak nazval Mikoláš z Cusy vědění o nepochopitelnosti Boha.

Doctor, ☞ doktor.

Doctorandus (lat.), doktorant, čekatel doktorského diplomu (kdo na některé fakultě univ. koná zkoušky, aby dosáhl hodnosti doktorské).

Doctor legum (lat.), doktor práv (zákonů).

Doctrina, ☞ doktrina.

Document humain (franc., lidský doklad), výraz, kterého použil Edmond de Goncourt v předmluvě ku svému spisu Quelques créatures de ce temps (1876), ve kterém naznačuje dojmy získané pozorováním vezdejšího života.

Dóczi Lájos, vl. jm. Dux (1845—1919), maď. spisovatel, sekční šéf min. zahraničí a žurnalista. Z jeho prací jest nejznámější veselohra A csók (Hubička, 1871), přelož. Fr. Brábkem r. 1885 do češt. Také jako překladatel má význam. Přeložil Goethovy Básně a Fausta, Schillerova Wallensteina do maď. a Madáchovu Tragedii člověka do něm.

Dočesná, slavnost na oslavu dočesání chmele (hl. v krajině žatecké a rakovnické) se starými zvyky a obyčeji.

Doda Trajan (* 1822), rak. generál, upřímný vlastenec rumunský a poslanec na sněmu uherském, kdež houževnatě hájil práva lidu rumunského, až obžalován a odsouzen pro velezradu, trest ale mu amnestií prominut.

Dodací (dodávací) **lhůta**, doba při obchodních jednáních, ve které musí osoba, k dodání zboží povinná, toto na určitou adresu zaslati. Zvl. předpisy platí pro dopravu železnicemi. Nedodrží-li dráha d. l., musí dáti náhradu.

Dodací list, pošt. úřadem vystavené potvrzení o odeslání zásilky. V případě, že by nebyl předložen list odesilatele, znamená, že odeslání nenastalo, když to není patrné z pošt. úřed. zápisů nebo jinak stvrzeno.

Dodací (dodávací) **smlouva**, smlouva vyskytující se při dodávkových obchodech, t. j. při obchodech, jichž plnění má se státi nikoliv ihned po uzavření smlouvy, nýbrž teprve v pozdější lhůtě. D. s. sjednávají se však i o smlouvách o dílo nebo práci (podnikatelské smlouvy). Všeobecně platí d. s. o obchodech časových, → diferenční obchody. Kdo poruší d. s. o předmětech denní potřeby, ať se tato zakládá na úředním příkazu nebo na smlouvě s veřejným n. zmocněným ústavem, je potrestán (zákon o vál. lichvě ze 17. října 1919 č. 568 Sb. z. a n.). Obdobně trestá se i, kdo poruší dodávkovou povinnost pro ozbrojenou moc. O dodávkách státních platí zadávací řád čís. 667/1920.

Dodavatel, osoba, která jinému dodává zboží nebo provádí nějakou práci, dílo. Dvorní d. jest pouze čestný titul, udělovaný význačnějším osobám nebo firmám v monarchii, vynikajícím v průmyslu neb obchodu. U nás v republice byly veškeré tituly udělované jako pouhá vyznamenání zrušeny zákonem z 10. XII. 1918 č. 61 a povoluje se pouze na odůvodněnou žádost a po návrhu příslušného ministerstva používání státní vlajky, zemského neb i státního znaku aneb aspoň části některé po dohodě s min. vnitra, ať již ve štítě, pečeti, tiskopisech nebo razítku.

Dodávkové obchody, provozované zejména na burse, ač v mnohém ohledu jsou značně svou povahou, zejména vlastností, že oba druhy obchodů plní se v budoucnosti, podobné, dlužno i d. obchody i termínové obch. přesně rozlišovati, již proto, že pro svou individuální povahu nehodí se ke kompensaci a musí býti přesně splněny.

Dodd Ralph (1756—1822), angl. inženýr a techn. spisovatel.

Dodd Robert (1748—1816), angl. malíř námořních bitev (Námořní vítězství admirála Parkera, Ztroskotání Kentaura, Angl. loďstvo u Spitheadu, Bitva u Trafalgaru a j.).

Dodecandria (řec.), 11. třída Linnéova systému, rostliny s 11—19 volnými tyčinkami.

Dodecantheon L., rod Primulaceí, ze studenější Sev. Ameriky. D. media L. (jeffrevi Moore) se pěstuje pro ozdobu.

Dode de la Brunerie Guilleaume (1775—1851), franc. maršál a budovatel pařížských opevnění. Zúčastnil se všech napoleonských tažení, později ale přidal se k Bourbonům.

Dodeka (řec.), dvanáct (12), hl. v matematice (ve složeninách).

Dodekaëdr, dvanáctistěn, → krystalografie.

Dodekagon, dvanáctiuhelník.

Dodekanés (řec.), ostrovy na jihozáp. pobřeží Malé Asie (Chalké, Kalymnos, Kasos, Kos, Lipsos, Leros, Astropalia, Nisyros, Patmos, Telos, Karpothos, Syme). S ostrovem Rhodem (od 1912) a Castelrosso (od 1921) smlouvou lausannskou (1923) jako Isole Egee italským majetkem. Rozloha 1421 km^2 s 63.639 větš. řeckými obyv.; rybolov, vinařství a obchod jižním ovocem.

Dodekarchie (řec., vláda 12), vláda 12 králů v Egyptě od 671—660 př. Kr., podle řeckého líčení.

Dodekastylos (řec.), řecký chrám, mající v průčelí 12 sloupů.

Dodekatemoria (řec., dvanáctina), rozdělení zvířetníku na 12 znamení, → ekliptika.

Dodoens Rembert, lat. Rembertus Dodonaeus (1517—85), nizoz. botanik, lékař cís. Maxmiliána II. a Rudolfa II. Napsal: Cruye deboek (1554) a Stirpium historiae pemptades VI. (1583).

Dodola, nár. obyčej jihoslovanský. Za doby dlouhého sucha sejdou se dívky a jednu z nich, nahou, zaobalí do kvítí a trávy; chodí s ní po vesnici a lidé ji polévají vodou. O tomto starém zvyku psal též Karadžić.

Dódóna, starověké město v Epiru, kde byl uctíván bůh Zeus; sídlem jeho byl posvátný dub, z jehož šumění a hučení posvát. pramenu se věštilo. Již Homér připomíná tuto věštírnu. Athénští používali jí, když je Pythie v Delfách neuspokojila. Ve válkách bylo město i s chrámem zpustošeno, takže v 3. st. po Kr. se tyto věštby již nepřipomínají. Ve vykopávkách byly nalezeny bronzové sošky a deštičky s nápisy dotazů na věštírnu; ne-

jen města a národové prosili boha o radu, ale i věci soukromé (sňatky) byly mu přednášeny.

Dodrans (lat.), u Římanů tři čtvrtiny každého dvanáctidílného celku: 9 uncí.

Dodsley Robert (1703—1764), angl. básník a nakladatel. Jako sluha napsal knihu básní Servitude (1729) a drama The toyshop (1735), které proniklo na scéně a vyneslo mu tolik, že si zařídil knihkupectví, které záhy povznesl na přední místo v Anglii. Zde také vydal sbírku svých dramat Select Collection of Old Plays (1744, 12 sv.) a The annual Register (1758).

Dodson John George (1825—1897), angl. státník. R. 1857 zvolen do sněmovny za stranu liberální a záhy se uplatnil jako výborný řečník. Za Gladstona stal se taj. st. pokladu, pak presidentem správního soudu a kancléřem lancasterským. R. 1884 povýšen na barona a povolán do sněmovny lordů.

Doebbelin Karl Theophilus (1727—1793), něm. herec a div. ředitel. Založil v Berlíně roku 1789 první stálé divadlo, které povýšeno na Král. Nár. divadlo. Podporoval hl. něm. div. umění, především Lessinga.

Doeberl Michael (1861—1928), bavor. historik a univ. prof. v Mnichově. Sp.: Monumenta Germaniae selecta (1889—1894), Bayern u. Frankreich (1900—1903), Bayern u. Deutschland (1917—1925).

Doelen (hol.), střelci, kteří se v Niz. ve středověku spojovali v cechy a společenstva; při slav. průvodech a hostinách dávali se malovati; nejproslulejší takové malby jsou od Rembrandta a van der Helsta. ↗ střelci.

Does Jakob van der (1623—1673), hol. malíř; působil v Paříži, v Římě a v Haagu; maloval krajiny se zvířaty a pastevci, podobně jako van der Veldes.

Doesburg Théo van (* 1883), holand. malíř a architekt. Organisuje moderní hnutí v Holandsku tím, že seskupuje r. 1916 moderní umělce ve sdružení De Anderen (Ti druzí). Rok později zakládá skupinu De Stilj, jejíž vliv sahá daleko za hranice. Po rozkolu v této straně na neoplasticisty (↗ neoplasticismus) a elementaristy (↗ elementarismus) zastává a vede hnutí druhé. (Časopis De Stilj.) D. pořádal několik přednáškových zájezdů, do Německa (hlavně Bauhaus), Francie (výstavy), Italie, na jednom z nich přednáší r. 1924 v Brně a v Praze jako host Devětsilu. Z jeho realisací jmenujeme nejtypičtější: úprava kina a dancingu ve Štrasburku.

Doeskin, lehká, tenká látka z mykané příze.

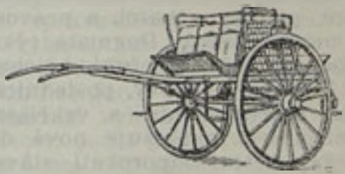
Doflein Franz (1873—1924), něm. zoolog, profesor univ. vratislavské a ředitel tamního zool. ústavu. Zabýval se hlavně ekologií zvířat. Spisy: Tierbau und Tierleben (spol. s Hessem 1910—14), Lehrbuch der Protozoenkunde (1916), Mazedonien (1921).

Doga, ↗ pes.

Dogado, starověká provincie it., dnešní Benátky, zrušena 1517.

Dogaressa (it.), manželka dože.

Dogcart (angl.), dvoukolý, jednospřežný, lehký, přepychový vůz k sport. účelům, vzadu s otevřeným prostorem, kde se původně vozili honicí psi (dogs).

Dogcart.

Doge (ital., z lat. dux), dože, vladař ve star. republ. italských v Benátkách a Janově s důstojností knížete; vláda d., původně absolutní, byla později Radou omezena. V Benátkách již v 8. stol., v Janově 1339 první d.; hodnost d. zanikla s koncem republik.

Dožecí čepice, úřední odznak.

Doggerbank, velká písčina v Sev. moři mezi Anglií a Dánskem, 300 km dl. a 120 km šir.; místy jen 13 m pod hlad. moře, známá lovem tresek. R. 1781 nerozh. námořní bitva mezi hol. a angl. loďstvem. Ve svět. válce 24. I. 1915 bitva anglo-něm. lodí, při níž něm. panc. křižník Blücher byl potopen. Anglickému loďstvu velel admirál Beatty, německému admirál Hipper.

Dogel Michajl Ivanovič (* 1865), prof. kazaňské university, uznaná autorita v oboru mezinár. práva.

Dogiel Ivan Michajlovič (* 1830), rus. prof. farmakologie na univ. kazaňské. Spis: Učebnik farmakologie.

Dogiel Maciej (1715—1760), p. historik a vydavatel prvního polského diplomatáře: Codex diplom. Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae (1758).

Dogiel Stanisław (1795—1836), polský přírodopisec. Sp.: O elektryczności i jej fenomenach (1830).

Doglasgrün, o. v Č., okr. Loket, 779 ob. něm. Doly na hnědé uhlí. výr. košťat, likérů.

Dogma (řec.), nařízení, poučka, základ. věta.

Dogma, článek víry určité církve, věta přesně formulovaná, někdy i rozumově nedokazatelná, avšak přesto, neb právě proto do systému věrouky zařaděná. V staroklasické filosofii znamenalo slovo d. základní poučku. V Novém zákoně císařské nařízení; v pozdějších dějinách církevních nazývala se tak usnesení církevních sněmů co do obecné věrouky. Přesně se rozlišoval a rozlišuje názor církevního učitele, papeže od obecného dogmatu, poučky v katol. a pravoslavné církvi nezměnitelné. Dogmata týkají se hl. Boha, zjevení, stvoření, hříchu, vykoupení, osoby Kristovy, posledních věcí člověka, smrti, soudu a vzkříšení. — V katol. církvi vyhlašuje nové dogma, které však nesmí odporovati stávajícím dogmatům, nýbrž jen blíže vysvětlovati, papež ex kathedra, který v tomto případě má dar neomylnosti.

Dogmatické dějiny, vědecké vylíčení postupu, kterým bylo docíleno v křesťan. věrouce určitého pojmu a církevního uznání. Samostatnou vědou staly se d. d. koncem 18. stol.; hl. zástupci její byli Samuel Gottlieb Lange v Rostoku a Wilhelm Münster v Mariboru († 1814), dále F. Chr. Baux, K. R. Hagenbach, G. Thomasius a j.

Dogmatika, věrouka, věrosloví; soustavný výklad dogmat, soustavné spořádání všech dogmat a článků víry s udáním jich dokladů. Novější formy d. jsou: kritická, filosofická, biblická a srovnávací d.; podle Schleiermachera vlastně nauka o víře, kde se projevuje snaha po rozpoznání mezi nábožensko-mravním obsahem víry a otázkami, které jsou v dosahu přirozeného poznání. Důležité spisy o evang. d.: Schleiermacher, Křesťanská víra podle zákl. čl. evang. církve; Schweizer, Křesťanská věrouka; dále různá pojednání napsali: v. Frank, Biedermann, Lipcius, Ritsch a j.

Dogmatismus (řec.), v obyč. řeči závislost na dogmatech, naukách, které se přijímají bez přezkoušení; ve filos. způsob filosofování, které pojímá svět tak, jak se jeví smyslům.

Dohalice, o. v Č., okr. Hradec Králové, 514 č. ob.

Dohalský z Dohalic, staročeský rod vladycký, zal. v 16. st. Bořkem z D. Roku 1764 povýšeni do stavu hraběcího.

Dohalský z Dohalic František Bořek (* 5. X. 1887), č. spisovatel, legační rada MZV. Jeho práce jsou čerpány vesměs z kraje domažlického (Bílý daněk, 1919, Kniha povídek).

Dohanský z Dobranova, staroč. rodina vladycká, z níž vynikl Albrecht, jehož statek r. 1623 zkonfiskován. Po bitvě na Bílé hoře se vystěhovali někteří D. do ciziny, v 17. st. Jindřichem D. rod vymírá.

Dohazovač, lidový název pro člověka, který za plat zprostředkuje uzavření určité smlouvy (kupní, svatební, trhové). ⚲ dohodce.

Doherty Hugh Lawrence (1876—1919), slavný irský tennista. Byl své doby nejlepším hráčem světa v doublu i v singlu a získal nesčetná vítězství nejen v Evropě, ale i v Americe. Byl representantem univ. oxfordské.

Doherty Charles Joseph (* 1855), kanadský právník a státník, konserv. člen posl. sněmovny (od 1908), ministr spravedlnosti (1911). R. 1919 zastupoval Kanadu na mírových konferencích pařížských a r. 1920 ve Svazu národů v Ženevě.

Dohled nad závodem k zamezení konkursu. Kdo je v hospodářské tísni platebně neschopen, může u příslušného soudu podati návrh na ustanovení dohledu. Jeho návrh se uskuteční, může-li se souditi, že platební neschopnost bude takovým zákrokem odstraněna nebo se předejde úpadku dohodnutím s věřiteli. Návrh je ale odmítnut, je-li platební neschopnost způsobena nepoctivým a lehkomyslným chováním dlužníkovým, nebo je-li obava, že bude jednati dlužník i za dohledu proti zájmům věřitelů. Po dobu trvání dohledu bdí nad závodem dlužníkovým čtyři či více osob, jež jsou pod dozorem soudním. Z počtu věřitelů ustanoví soud věřitelskou radu. Na návrh dlužníkův může dojíti k odvrácení konkursu, k nucenému vyrovnání, jež se ovšem musí díti za souhlasu většiny věřitelů a soudního schválení. Dohled může býti zrušen, uplynou-li tři měsíce od jeho ustanovení, žádá-li toho dlužník, postaví-li se většina věřitelů proti jeho trvání nebo je-li ke zrušení vážný důvod, jako dostál-li dlužník podstatnou měrou svým závazkům a pod.

Dohled v jatkách, má hlavně za účel prohlídku a vyšetření jatečných zvířat před a po porážce, čímž se má zjistiti upotřebitelnost masa k požívání a napomáhati k omezení a tlumení nákaz zvířecích. Na veřejných jatkách, jakožto podniku, soustřeďujícím porážky jatečných zvířat a s tím související práce, řídí se dohled jatečným řádem, jejž stanoví

obec a schvaluje příslušný polit. úřad II. stolice. Dohled provádí k tomu určený zvěrolékař. V obcích, kde jsou zřízeny veřejné jatky, nesmějí osoby, oprávněné porážeti jatečný dobytek po živnostensku, odporážeti jej jinde než na jatkách; zde musejí býti prováděny i porážky z nutnosti, vyjma případy nebezpečí, že by zvíře za dopravy zhynulo. U všech zvířat na jatky dopravených musí provésti ustanovený zvěrolékař prohlídku zdravotní. Zjistí-li zde některou nakažlivou nemoc státem tlumenou, naloží se zvířetem podle zákona o zvíř. nákaze ze dne 6. VIII. 1909, z. ř. č. 177. Ustanoveními jateč. řádu velkých měst jest organisováno umístění a krmení dobytka ve stájích, doba porážení, jeho pořad a způsob, všechny práce související s porážkou a zpracování krve a odpadků. Zdravotní prohlídku provádí zvěrolékař těsně před i po porážce, dohlíží na porážení zvířat a po prohlídce rozhoduje o upotřebitelnosti masa k lidskému požívání. Podle toho může maso býti uznáno k požívání: 1. způsobilým, 2. způsobilým, ale méněcenným, 3. podmínečně způsobilým (na př. po sterilisaci), 4. nezpůsobilým. Podle výsledku prohlídky opatří se maso odlišnými značkami (barevnými). Dokud není prohlídka masa skončena, nesmí majitel žádnou část bez povolení odstraniti anebo s ní volně naložiti. Maso způsobilé, ale méněcenné, jakož i maso podmínečně způsobilé může přijíti do obchodu jen za úředního dozoru a s výslovným označením, za jakých podmínek může býti požíváno; za tím účelem musí býti ve všech veř. jatkách zřízen nucený výsek. Nepoživatelné maso se nesmí lidem prodávati jako poživatina, nýbrž jest konfiskováno a neškodně odstraněno. Správu jatek obstarává ředitel.

Dohlédací (dozorčí) **právo,** oprávnění některého vyššího úřadu vykonávati dohled, dohlížeti, zda jemu podřízené úřady vykonávají své po zákonu jim uložené služby přesně podle zákona. event. pátrati, které překážky stojí v cestě takové správné službě, a postarati se o odstranění překážek takových. Takový dohled nebo dozor provádí cejchovní inspektoráty, zřízené vládním nařízením ze dne 18. XI. 1919 č. 611, na cejchovací úřady po zákonu ze dne 18. XI. 1918 č. 52 sb. z. a n. na základě zákona (celního řádu) z 19. XII. 1872 č. 171 ř. z. a jsou zřízeny pro ČSR. tři a to v Praze pro Čechy, pro Moravu a Slezsko v Brně a pro Slovensko v Bratislavě. Stejný důvod i rozsah mají po zákonu ze dne 8. VI. 1922 čís. 171 zřízení 28 průmyslových (živnostenských) inspektorátů. Hranice těchto inspektorátů byly změněny vládním nařízením z 30. V. 1923 č. 164 a posléze vládním nařízením ze dne 5. VI. 1924 č. 121 utvořeno místo 28 celkem 29 inspektorátů. Stejný právní podklad mělo i vybavení některých vyšších (krajských nebo zemských) soudů s oprávněním u ostatních zvláště přidělených soudů nižší instance, vykonávati dohled (dozor) o správném vykonávání justiční služby, event. o opatření a zjednání nápravy pro odstranění povinnosti takové v cestě stojících překážek. V tom ohledu jest nejvyš. dohlédacím orgánem ministerstvo spravedlnosti, při čemž musí ovšem vykonávání spravedlnosti zůstati naprosto nedotčeno. V tom ohledu jest po zákonu ze dne 1. VIII. 1895 č. 113 i straně soukromé vyhrazeno právo dohledové stížnosti podle § 85 civ. soud. ř. Stejným právem obmyšleni i někteří přednostové okres. pol. správ, při čemž nejvyšším dohledem pověřen správce zem. úřadu. Rovněž i obec. úřady podléhají dohlédacímu právu vyšších samosprávných úřadů.

Dohlédací právo nad obcemi, ⚲ obecní zřízení.

Dohlédací právo nad okres. výbory, ⚲ župní zřízení.

Dohlédací právo nad soudy, oprávnění min. spravedlnosti nebo vyšších soudních instancí přihlížeti k tomu, aby soudy činnost svou řádně konaly, a pohnouti je k tomu, aby případné vady byly odstraněny. Výkonem d. p. nesmí ovšem trpěti soudcovská nezávislost.

Dohm Christian Wilhelm von (1751—1820), něm. diplomat a státník. Zastupoval Prusko při kongresu ratstattském (1797) a stal se posléze westfálským vyslancem v Drážďanech. Sp.: Geschichte des bayr. Erfolgestreits (1779), Denkwürdigkeiten meiner Zeit (1814—19).

Dohme Robert (1845—1893), německý historik, od r. 1892 první tajemník Nár. galerie v Berlíně. Sp.: Barock- und Rokokoarchitektur (1884—91), Geschichte der d. Baukunst (1885), Kunst und Künstler der 1. Hälfte des 19. Jahrh. (1885).

Dohna (Donín), m. v saském kraji drážďanském, při ústí řeky Mohelnice (Müglitz) do Labe, 4850 větš. evang ob. Vých. od města zřícenina hradu D., 1402 zničen. — R. 1813 bitva mezi Napoléonem (14. franc. arm. sbor) a ruským vojskem (gen. Pahlen), která skončila nerozhodně.

Dohnal Antoš pseud. Leopolda Hausmanna (⚲).

Dohnal Jiří (* 12. 8. 1905), čes. herec, od r. 1926 členem Měst. div. v Plzni.

Dohnalova Lhota, o. v Č., okr. Sedlčany, 114 č. ob.

Dohnalová-Pešanová Vlasta (* 16. I. 1897 v Chrudimi), sochařka a malířka. Věnuje se figurální plastice a dekorativnímu umění.

Dohnány Josef (* 1873 v Kremnici), ing., vrch. techn. rada ředitelství stát. drah v Bratislavě. Jako železniční inženýr byl činný na alpských tratích býv. rakouské jižní dráhy. Napsal: Vulkanismus na strednim Slovensku, Železnice na Slovensku, Aké bude Slovensko za sto rokóv a j. Je členem Č. Mat. Technické a pracuje na vydání velkého českého a slovenského Technického slovníku.

Dohnány Mikuláš (* 28. XI. 1824 v Dolních Drškovicích), slovenský spis. a buditel; studoval gymnasium v Trenčíně, Rábu, Bratislavě a Levoči, kde zůstal jako vychovatel v rodině Szemereho. Měl nadobyčejný řečový talent, kromě latiny a řečtiny ovládal i angličtinu, franštinu, maďarštinu a všechny jazyky slovanské. Před revolucí, jež ho zastihla v Tepličce, obstarával pro Hurbana a Štúra tisk svatomikulášských Žjadostí a roku 1849 připojil se k Hurbanovu vojsku, v němž se stal důstojníkem. Po nezdaru povstání začal spisovat jeho historii, byl pomocným redaktorem Hurbanových Slovenských Pohľadů, r. 1852 se s nimi odstěhoval do Trnavy, kde v šílenství † 2. června 1852. Vynikal úžasnou energií, pilností, pracovitostí a odvahou, vůči odpůrcům neznal slitování, což pocítil najmě Jonáš Záborský, jehož básnickou sbírku Žehry nemilosrdně zkritisoval v Slovenských Pohľadech. Napsal činohru Podmanínovci (1848) a řadu lyrických básní, uveřejněných povětšině až po jeho smrti. Největší význam má jako historik slovenského povstání, jež vylíčil v knize Historja povstanja slovenskjeho z roku 1848, vydané r. 1850. Jako přímý účastník povstání a osobní tajemník Hurbanův měl přístup k písemnostem, jež uveřejnil ve svém díle, a vyložil záměry Štúrovy a Hurbanovy téměř jejich vlastními slovy. V boji o slovenštinu byl vášnivým odpůrcem hlasatelů jednoty.

Dohňany, o. na Slov., okr. Púchov, 782 čsl. ob.

Dohnányi Ernö (* 1877 v Bratislavě), vynikající maďarský skladatel, dirigent a klavírní virtuos. Roku 1908 stal se profesorem na vysoké hudební škole v Berlíně. Ze skladeb jeho jsou nejznámější: Klavírní kvintet c-moll, op. 1, variace pro klavír a cello, op. 4, cellová sonata, op. 8, serenáda C-dur, op. 10, 4 rhapsodie, op. 11, koncertní kus pro cello, op. 12, dva klavírní koncerty, e-moll a Des-dur, dvě klavírní a dvě cellové sonaty, klavírní humoresky, mnoho písní a hl. dvě Symfonie, d-moll a F-dur (z roku 1897) ouvertura Zrinyi (1897) a opera Závoj pierotčin, jež byla provedena na mnoha scénách německých a před válkou Karlem Kovařovičem v Nár. divadle v Praze. Kromě toho je u nás znám jako pianista a dirigent. Dirigoval zde českou i pešťskou Filharmonii. Od převratu působí jako profesor hudební akademie a šéf Filharmonie i státní opery v Pešti.

Dohnányi Ľudovít (1830—1896), advokát v Trenčíně a slov. právn. spisovatel.

Dohoda (aliance, entente), mezinárodní smlouva několika států, sledující polit. cíle, jíž je založen společenský poměr mezi spojenými mocnostmi a uzavřená toliko na přechodnou dobu. Bývá uzavřena na obranu proti útokům (defensivní d.), nebo k prosazení nároků válečnou cestou (ofensivní d.), nebo i pro oba tyto případy. Rovněž garanční smlouvy, jimž se státy navzájem zavazují uznávati svá území a zachovat neutralitu, patří k těmto aliancím. — V užším smyslu je d. název pro anglofranc. sblížení z 1904 a s Ruskem 1907. Za svět. války stala se z ní čtyřdohoda přistoupením Italie, která 4. V. 1915 vypověděla trojspolkovou smlouvu (☞ trojspolek) a 30. XI. 1915 přistoupila k londýnské smlouvě, uzavřené 1914 mezi dohodovými státy; k této přistoupilo později i Japonsko. Sdružení těchto států nazývá se Velká Dohoda.

Dohoda Malá, politický a obranný spolek mezi ČSR., Jugoslavií a Rumunskem. Vznikla z potřeby obrany proti Maďarsku (smlouva z 14. VIII. 1920 mezi ČSR. a Jugoslavií, v dubnu 1921 mezi ČSR. a Rumnskem, v červnu t. r. smlouva mezi Rumunskem a Jugoslavií). Po prvé vystoupila M. D. jako celek na janovské konferenci a smlouvou v Mariánských Lázních (31. VIII. 1922) zavázaly se tyto státy udržovati status quo v stř. a vých. Evropě. 14. VII. 1926 byly smlouvy prodlouženy o další tři roky.

Dohodce (angl. broker, franc. courtier, it. sensale, něm. Makler), prostředník, který po živnostensku zprostředkuje obchodní jednání a činí smlouvy za jiné, aniž by byl stále tímto jednáním pověřen. Čl. 66 obch. z. zmiňuje se o obchodních d., též sensálech zv., t. j. o úředně ustanovených prostřednících obchodů. Vedle všeobecných náležitostí požaduje se na

těchto zvl. dohodčí zkouška; d. potvrzuje zemská správa politická a smějí za svou činnost požadovati zvláštní plat, zvaný dohodné.

Dochmios, řecké metron formy ∪——∪—, používané v tragediích při žalozpěvech.

Dochmius, Dochmius Dubini, měchovec střevní, → červivka (Ankylostoma duodenale).

Doiran, město a jezero v Macedonii, 50 km ssz. od Soluně, mezi tratí vedoucí na Sěr a tratí vardarskou, důležité strategické zásobovací středisko bulharské za II. války balkánské 1913. Bylo cílem operací řec. arm. (80.000 mužů pod králem Konstantinem) proti bulharské 2. arm. (gen. Ivanov, 90.000 mužů), držící čáru Doiran—Kilkič—jez. Tachino (j. od Sěru) a po bitvě u Kilkiče (2.—4. 7. 1913), v níž Bulhaři poraženi, dobyto a obsazeno 10. řec. divisí 5. 7. 1913. Za svět. války bojováno u D. při ústupu gen. Sarraile od Vardaru v prosinci 1915, po nezdařeném pokusu spojiti se se srbskou arm.; dále boje mezi Angličany a Bulhary v srpnu 1916, jež skončily tím, že Bulhaři podrželi město ve své frontě; města dobyto Angličany při ofensivě spojenců po průlomu dobropoljském, 20. IX. 1918.

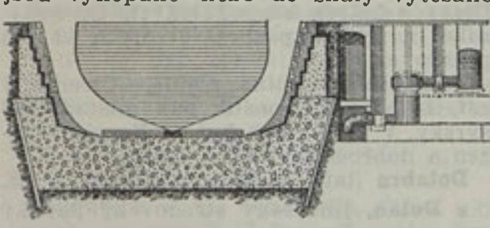
Dojč, o. na Slov., okr. Senica, 1.268 čsl. obyv.

Dojčanský B., pseud. B. Morávka.

Dojem, v psychologii účin na mysl, v estetice účinek vědomím dosud nezpracovaný.

Dojení, → mléko.

Dok, výtoň; zařízení v přístavu, aby loď mohla býti zdvižena na sucho k opravě nebo nátěru; v nechráněném přístavu též, aby byla bezpečna před vlnobitím atd.; různé druhy: suché, plovoucí, zdvihající, vlečné doky. Suché d. jsou vykopané nebo do skály vytesané

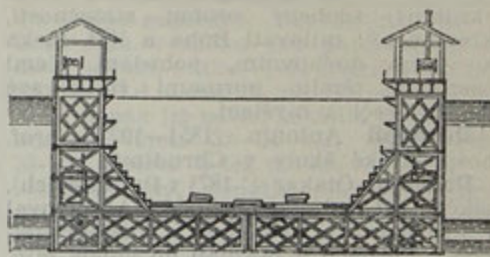
Suchý dok.

prohlubně, obyč. s beton. základem. Plovoucí d. jsou ocelová, k potápění i plování přizpůsobená zdvihadla s velkou nosností, aby mohla kromě vlastní tíže nésti lodi úplně z vody zdvižené. Vlečné d. jen pro lehčí lodě, které se zdvihnou na sáňky, běžící po kolejích.

Dok, skladiště, v obchodě a celnictví skladiště pro zboží; d. warants, skladní listy (potvrzení na uložené zboží).

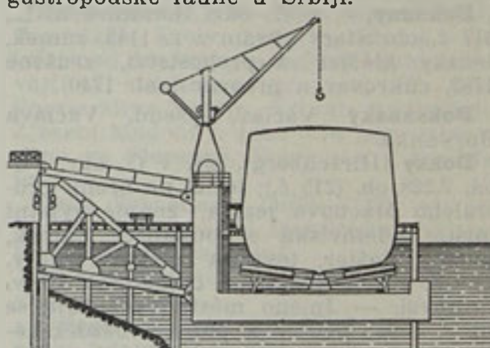
Doka (dogge), sloupek, kuželka; přadeno, stůčka, svazek; vích slámy k ucpání otvorů mezi taškami a šindely; mandel obilí, též loutka.

Dokić Gjura (* 21. XII. 1873 v Užici), divis. generál srbský, čest. adjutant králův. Zúčastnil se všech válek balkán., od r. 1918 byl velitelem Timocké divise.

Plovoucí dok.

Dokić Lazar, Dr. (1845—1893), první profesor zoologie na Veliké škole bělehradské, lékař a biolog. Zastával různé funkce u dvora, ministr. Psal články biologické a chtěje pokračovati v práci Pančićově vydal analytický a systematický přehled zvířeny v král. srbském ve 3 kn. (1883). R. 1882 vyd. Gradju za faunu kraljevine Srbije. Posmrtně vydal Nikolajević jeho Priložak za poznavanje gastropodske faune u Srbiji.

Přístavní dok.

Dokimasie (řec., zkouška), v Athénách úřední zkouška mladých ohledně volebních listin, nových občanů a úředníků o jejich původu a zachovalosti. V lékařství zkouška plicní (u novorozeněte, zdali se narodilo živé, soudní lékařství).

Doklad, v obchod. právu písemné potvrzení o učiněných vydáních nebo příjmech.

Doklea (Dioclea), staré město v Dalmacii, rodiště cís. Diokleciána, nyní zříc. Dukljan Grad.

Dokonalost, 1. v metafysice. Dokonalost věci nastává, má-li věc veškeré případky, které jí reálně neb potenciálně mohou náležeti. — 2. Nejvyšší možné uschopnění člověka a všestranné vyvinutí jeho duchovních a morálních kvalit. Řecký ideál d. byl: krása ducha a těla, římský: vážné pojímání života, život skromný zdobený osobní statečností, křesťanský: milovati Boha a lidi, láska k věcem duchovním, pohrdání věcmi časnými; těmito normami říditi své skutky, řeči a myšlení.

Dokoupil Antonín (1851—1921), prof. hospodářské školy v Chrudimi.

Dokoupil Otakar (* 1871 v Pardubicích), sekční šéf minist. obchodu. Absolvoval v Praze práva; vstoupil k místodržitelství v Čechách a povolán do vídeň. min. obchodu. Po převratu vrátil se do Čech a vybudoval živnostenskou sekci čsl. obchodu a jmenován odb. přednostou.

Dokoupil Vilém (* 30. května 1852 v Boskovicích), 1884—1904 řed. sochař. školy v Hořicích, pak min. rada, od 1917 řed. ústavu slepých na Hradčanech.

Doková loď, zvláštní loď ku vyzdvižení potopených ponorek; sestává obyčejně ze dvou nosníky spojených lodí, mezi kterými se ponorka zdvihne hydraulickým zdvihadlem.

Doksany, o. v Č., okr. Roudnice n. L., 647 č. ob. Starý chrám z r. 1145, zámek, ženský klášter a proboštství, zrušené 1782, cukrovar a pivovar (zal. 1740).

Doksanský Václav, pseud. Václava Buryánka.

Doksy (Hirschberg), ms. v Č., okr. Dubá, 2.228 ob. (215 č.), ležící na břehu proslulého Máchova jezera, známé výletní místo a letoviska s koupališti. Zámek, ženský klášter, továrna smrkové smůly, knofl., mech. pletárna, chmelnice, dřev. průmysl. — Jméno města vyskytuje se již r. 1293; patřilo k panství bezdězskému. Králové, hl. Jiří, obdařili město četnými výsadami. V 16. st. přenesena sem správa panství z Bezdězi a postaven panský dům. Od r. 1680 v majetku hrabat z Valdštýna. R. 1750 vyhořela velká část města, pro zchudnutí obyvatelstva se zde zakupovali Němci, takže město poč. 18. st. zn. poněmčeno.

Doksy, o. v Č., okr. Kladno, 1241 č. ob. Žel. doly.

Doktor (lat. doctor), akad. hodnost, původně každý učitel; d. teologie (ThDr.), d. práv (JUDr.), d. lékařství (MUDr.), d. filosofie (PhDr.), d. zvěrolékařství (MVDr.), d. věd technických (RTDr.), d. přírodních věd (RNDr.). V Anglii kromě jiných Doctor legum, d. práv, D. of Letters, d. literatury, D. Musicae, d. hudby. V Americe kromě jiných: Doctor of Pedagogy, d. vědy vychovatelské, Doctor in Pharmacy, d. lékárnictví. Ve Francii: Docteur ès lettres a docteur ès sciences, d. filosofie. V Německu kromě jiných: Dr. medicinae dentariae, d. zubní, D. juris et rerum politicarum, d. práv a státovědy.

Doktor, velmi jemné moselské víno.

Doktorant (z lat.), kandidát doktorátu (↗ doktor).

Doktorát, hodnost doktorská, ↗ doktor.

Doktrina (z lat.), nauka, naučná zásada, teorie bez praktických výsledků; doktrinářství, doktrinarismus, nepraktické jednání, jen podle teorie bez ohledu na skutečnost; doktrinář, kdo své mínění a přesvědčení zakládá jen na vědeckých předpokladech.

Doktrina Dragova, nazvaná podle arg. zahran. ministra Draga, praví, že v budoucnosti žádný stát nemá míti právo, aby užitím násilí vynucoval uspokojení finančních nároků svého příslušníka proti cizímu státu. Odůvodněna energickým zakročením evropských mocností proti Venezuele (1902). Byla předmětem úvah panamerického kongresu 1906 a haagské konference 1907 (↗ Drago). Lit.: Moulin, La doctrine de Drago (1908).

Dokument, listinný důkaz, listina; dokumentovati, dokládati, průkazy dokázati; dokumentární, důkazný, listinný.

Dokoupil Ant., JUDr. (* 29. I. 1859 v Roudnici, † 6. III. 1920), rada zem. výboru v Praze. Absolvoval české gymnasium v Jičíně r. 1875, práva v Praze, dosáhl hodnosti doktorské r. 1883. R. 1884 do r. 1899 šéfem sněmovní translatury. Uveřejnil odborné články v České Revui, Českých listech hospodářských. Do Právníku r. 1887 napsal O otvorech ve zdi požárové.

Dolabella Publius Caius, Ciceronův zeť, 44 př. Kr. konsul, pak místodržitel syrský. V Syrii však byl od Kassia poražen a dobrovolně se dal zabíti.

Dolabra (lat.), v chir. páskovitý obvaz.

z Dolan, jihočeský středověký panský rod, větev Drslaviců, kterou zal. Drslav na Dolanech počátkem 13. st. V 15. stol. přijal rod příjmení z Risenberka.

z Dolan Štěpán († 1421), převor kláštera v Dolanech na Moravě, teoretický odpůrce Husův.

Dolanka (kralupka), druh švestky domácí (Prunus domestica L.) ze skupiny var. pruneauliana Ser.-Dc., kam se řadí

švestky s peckovicemi podlouhle vejčitými, tmavomodrými, ojíněnými, s tuhou sladkou dužinou.

Dolánky (Dolanken), o. v Čech., okr. Duchcov, 165 ob. (110 č.)

Dolánky, o. v Č., okr. Ml. Boleslav, 114 č. ob.

Dolánky (Dolanka), o. v Č., okr. Podbořany, 155 ob. (23 č.).

Dolánky, o. v Č., okr. Roudnice, 637 č. ob.

Dolánky, o. v Č., okr. Turnov, 129 č. ob.

Dolanský Jan Jiří, český exulant a spisovatel. Žil koncem 17. a poč. 18. stol. v Žitavě, kde byl kazatelem. Napsal: Kázání (1693), Dítek křesťanských biblí malá (1709) a četné duchovní písně.

Dolanský Josef, JUDr. (* 7. I. 1868 v Jičíně), advokát v Brně a býv. ministr. Věnoval se záhy polit. činnosti, zprvu ve straně národní, později ve straně lidové. R. 1913 poslancem na sněmu moravském, r. 1918 čl. rev. Nár. shr. a od té doby zasedá v posl. sněmovně. V r. 1921 jmenován ministrem spravedlnosti.

Dolanský Ladislav * 28. XI. 1857 v Ml. Boleslavi, † 17. VII. 1910 v Plzni jako ředitel tamní reálky. Profesor filologie, spisovatel, hud. kritik v Čes. novinách, Ruchu a Daliboru. Psal filol. studie do odb. časopisů (O výsl. čes. i, y, r), liter. histor. článek Johannes Josquinus a Václ. Solín, po prostud. Smetanových deníků stať B. Smetana v letech studentských (Naše doba 1903). Přelož. řadu textů cizojaz., též pro písně Fibichovy, Káanovy, Bendlovy, oper. libreta Zkrocení zlé ženy od Götze, Haralda od Nápravníka, Amarantu od Trnečka. D. byl horlivě činným v Uměl. Besedě. Lit.: Hudeb. paměti L. Dolanského (Obrázek hud. poměrů praž. v letech 1880—1890), vyd. Zd. Nejedlý 1918.

Dolanský L., pseud. J. Kheka.

Dolanský Matěj, český bratr, 1468 byl zatčen a vězněn. Vypravuje se, že ve vězení by byl zemřel hladem, kdyby k němu nezaletěla kavka, která upustila zlatník, za který si kupoval od žalářníka chléb.

Dolany, o. v Č., okr. Dvůr Král. n. L., 383 č. ob. Suš. čekanky.

Dolany, o v Č., okr. Jičín, 153 č. ob. El. dr.

Dolany (Delhau), o. v Č., okr. Kadaň, 184 ob. (24 č.).

Dolany, o. v Č., okr. Klatovy, 793 č. ob. Zříc. tvrze.

Dolany, o. v Č., okr. Kralupy, 615 č. ob. Znamenité švestky.

Dolany, o. v Č., okr. Pardubice, 571 č. ob. Suš. čekanky.

Dolany, o. v Č., okr. Plzeň, 450 č. ob.

Dolany, o. v Č., okr. Kladno, 282 č. ob.

Dolany, o. v Č., okr. Prachatice, 555 č. ob.

Dolany, o. na Mor., okr. Olomouc, 1733 ob. (1488 č.). Akc. pivovar, mlýny.

Doľany, o. na Slov., okr. Levoča, 228 čs. ob.

Dolar (angl. the dollar), peněžní jednotka americké měny. Razil se původně ze stříbra, později ze zlata, od r. 1862 dán do oběhu papírový. Značka d. jest $. Dnes jsou v oběhu jen papírové d., ze zlata se razí toliko vyšší hodnoty po 2½, 5, 10 a 20 d. Jeden d. má 100 centů. Cena d. se u nás již pevně ustálila a má dnes hodnotu mezi 33—34 Kč, jeden cent 33—24 haléře. ↷ též dollar.

Dolar zlatý, peněžní platidlo v Brémách až do června 1872. Z. d. byla 420. část libry dobrého zlata.

Dolcan (dulcan, dulzain, dolce), starý, vysoký zvuk varhan.

Dolce, o. v Č., okr. Přeštice, 403 č. ob.

Dolce (též con dolcezza, ital.), hudební výraz pro něžně, mile, sladce; dolcissimo, co možná měkce a něžně.

Dolce Lodovico (1508—1568), it. básník, velmi všestranný a nadaný. Věnoval se i historii a teorii umění. Hl. díla jsou: Tragedie Marianna a epická báseň Le prime imprese del conte Orlando.

Dolce far niente (it.), sladká zahálka, sladká nečinnost.

Dolci Carlo (1616—1688), slavný malíř florentské školy; jeho přečetná díla (většinou Madonny a světci) vyznamenávají se svéráznou jemností. Hl. díla: Poesie, Mír a Naděje, Sv. Jan na Pathmu, Zjevení Madonny. Jeho díla jsou uchovávána ve Florencii, Bologni a v Drážďanech.

Dolci Sebastiano (1699—1777), vl. jm. Sladić, dubrovnický františkán. Napsal: Fasti-literarii ragusini.

Dolcian (dulcian), pojmenování fagotu v 16. a 17. st.

Dolęga Chodakowski Zorjan, ↷ Czarnocki Adam.

Dolejš Venouš, ps. Josefa Skružného.

Dolejš Vojtěch, JUDr. (* 1875), vl. rada a polic. řed. v Bratislavě. Do převratu působil v č. samosprávě, po převratu u býv. min. pro správu Slovenska v Bratislavě. R. 1927 jmenován polic. ředitelem v Košicích, r. 1927 v Bratislavě.

Dolejšek Boleslav (* 16. II. 1862), gymn. prof.

Dolejšek Václav, PhDr. (* 1895), mř. prof. experiment. fysiky na Karlově universitě a ředitel oddělení pro roentgenspektroskopii v ústavu fys. chem., mř.

čl. kr. Č. spol. Habilitoval se r. 1924 a jmenován mř. profesorem 1927. Žák M. Siegbahna ve Švédsku a B. Kučery v Praze. Objevil N-serii v Roentgenových spektrech za svého pobytu ve Švédsku (1922) a spolu s Heyrovským (℺) dokázal r. 1925 nový prvek dvimangan (℺).

Dolejší Krušec (Unter Körnsalz), o. v Č., okr. Sušice, 557 ob. (82 č.).

Dolejší Těšov (Unter Teschau), o. v Č., okr. Sušice, 214 ob. (55 č.).

Dolejšová Anna, česká herečka Stavovského divadla v Praze. Role vážné i komické .R. 1827 odešla do Vratislavě, kdež hrála pod jm. Wiedermannová.

Dolejšů Venoušek, pseud. Karla Kratochvíla.

z **Dölen** Krištof, malíř v Praze III., ok. r. 1598. Pocházel z Freiberku v Mišni.

Dolenc Richard (1849—1919), slovinský hosp. spisovatel a řed. hosp. školy krajinské. Četné spisy odb., hl. o vinařství.

Dolenc Viktor (1841—1887), vůdce přímořských Slovinců a od r. 1877 redaktor slov. listu Edinosti v Terstu.

Dolenci, slovan. kmen v sev. Prusku. Mizí ve 13. st.

Dolendo (it., též dolente), hud. výraz pro žalostně, lítostně.

Dolenec Hinko, Dr. (1838—1908), slovinský spisovatel a soudní tajemník, spolupracovník Lubl. Zvonu a autor četných geograf. obrázků z Krasu. Jeho vybrané spisy vydány r. 1921.

Dolenice (Tullnitz), o. na Mor., okr. Mor. Krumlov, 440 ob. (87 č.).

Dolení Paseky, o. v Č., okr. Turnov, 220 č. ob.

Dolenjske Toplice, slovinské lázně nedaleko Nov. Mesta, 405 ob. Mají teplé (36—38° C) radioaktivní prameny s kys. uhlič. a rašelinné lázně. Doporučují se hl. při neuralgii, hostci, nervose, žen. chorobách a chron. kožních nemocích.

Dolenjsko, jihových. část Krajiny, mezi Murou a Drávou, asi 350 m vys.

Dolenský Antonín, PhDr. (* 11. VI. 1884 v Praze), vrchní knihovník knihovny Národního musea, český bibliograf, historik umění a publicista. Napsal: Bodoniana z knihovny Kinských v Praze a z knihovny Stadionů v Koutech (1926); Doba českých prvotisků (1913); Estetické podmínky zahradního města (1913); Kuenburská knihovna (1929); Moderní grafika (1912); Musea jako ústavy esteticko-výchovné (1914); Příručka pro sběratele (1919); Sbírka knižních značek (1923); Slovník pseudonymů v české a slovenské literautře (1911); Uspořádání a správa pedagogické knihovny (1906f; Václav Hollar (1919); Vincenc Morstadt (1913); Z neznámých dopisů malíře J. Čermáka a j. — Vydal: Nové vydání Palackého dějin (1928); Palackého dějiny v obrazech I.; Ex libris (1915); Kupidovu střelu od Š. Lomnického (1921); Výbor obrazů Karla Škréty (1911); Přetisk kroniky Trojánské (1918); redigoval: Knižní kultura doby staré i nové (1926); Nový velký ilustrovaný slovník naučný (1929); Haškovy sebrané spisy (I.—XVI.).

Dolenský Jan (19. 6. 1859 v Trojankách u Jeseného), řed. měšť. škol a čes. spisovatel pedagogický. Jeho předním dílem jsou Obrázkové dějiny národa českého, které sepsal s přispěním dra Rezka (1893), mnoho obrázků z přírody, jež vyšly v různých dětských časopisech a byly souborně vydány ve sbírkách Doma i v cizině (1899), Přírodopisné obrázky (1888), Z našich i cizích luhů a j. Redigoval též dětské almanachy Sedmikrásy a Hvězdičky a j. a sestavil Metodické výklady (1884—93). Přeložil spisy Andersenovy, Hoffmannovy a Nieritzovy. Spoluzakladatel Dědictví Komenského, učit. konviktu a Paedologického ústavu hl. m. Prahy.

Doleschall Alexander Ed. (1830—1893), ev. farář v Modre a slov. spisovatel.

Doleschall Michal Dionys (1785—1846), ev. farář modranský a slov. spisovatel.

Dolet (dolé) Etienne (1509—1546), humanista a knihtiskař, získal v Italii (Padova, Benátky) humanistické vzdělání; r. 1537 zřídil si v Lyoně knihtiskárnu. Překládal Cicerona, Platona, psal učená pojednání (na př. Cato christianus), též o fr. řeči (De la ponctuation française), psal latinské a fr. básně. Obviněn Sorbonnou z atheismu, byl r. 1546 upálen. Lit.: Christie, E. D., the martyr of the renaissance (2. vyd. 1899); O. Galtier, E. D. (1908).

Dolévání vína vínem téže kvality zabraňuje tvoření mezery v sudu, která vzniká vypařováním. Zamezuje se tím tvoření krisu.

Doležal Augustin (* 27. 3. 1737, † 21. II. 1802), slov. spisovatel; studoval v Necpalech, Kremnici, Popradě a Báň. Bystřici, od r. 1754 v Modře a v Bratislavě a stal se rektorem školy necpalské. Od r. 1767 byl knězem v Hybech a potom v Sučanech. Napsal knihu Pamětná celému světu Tragoedia (1791), v níž dlouho před Madáchovou Tragedií člověka opěvuje ve verších pád prvých rodičů.

Doležal Jan (1846—1902), odb. spisovatel, vydav. a zakladatel lesn. listu Háj od r. 1872. Sp.: Převodní tabulky měr a vah, Poznámky rybářské, Pěstování lesa a j.

Doležal Jaromír (* 17. 8. 1883), českosl. konsul ve Vídni. Po univ. studiích vstoupil do služeb ministerstva obchodu. Pro své styky se slovanskými pracovníky byl na počátku světové války zatčen a po propuštění pensionován. Po převratu přidělen k vyslanectví ČSR. do Vídně, kde dosud působí. Jeho spisy pod pseudonymem J. K. Pojezdný: Masarykova cesta životem (1920) a překlady z ruštiny (z Naživina, Čechova), ze srbochorvat. (Čorovič), z polštiny (Zapolska) atd.

Doležal Jos., Dr. (* 1893 v Litomyšli), šéfredaktor Lid. Listů v Praze. Po válce vstoupil do Pražského Večerníku a r. 1922 přestoupil do Lid. Listů, jichž r. 1926 se stal šéfredaktorem. R. 1925 zvolen gen. tajemníkem Sdružení kat. inteligence a r. 1926 místopředsedou Všeodborového sdružení křesť. dělnictva v Čechách.

Doležal Ludvík, Dr. (1827—1859), český spisovatel-zoolog a lékař v nizoz. službách na Jávě. Sp.: O hmyzu dvoukřídlém a o pavouk. členovcích.

Doležal Oldřich (* 1884 v Lomnici n. Pop.), majitel Slov. cestovní kanceláře a předs. Svazu cestov. kancel. ČSR. Od r. 1910 podniká výpravy hl. do Francie a získal si zn. zásluhy o styky československo-francouzské, jakož i o propagaci cizineckého ruchu. Komandeur řádu Beneremti I. tř.

Doležal Pavel (* 15. 1. 1700, † 2. 12. 1778), slavný gramatik; učil se soukeníkem ve Skalici, v Šoproni byl přiveden k literární práci, studoval pak v Rábu a v Německu, byl soukromým učitelem v Lužici a od r. 1738 do r. 1743 v Bratislavě. Odešel pak do Zemanského Podhradí za dvorního kazatele a od r. 1746 do 1760 působil v Necpalech jako ev. kněz, odkudž přešel na Bocu, kde †. Napsal mluvnici Grammatica Slavico-Bohemica (1746), do níž Matěj Bél napsal předmluvu. Připojena je k ní sbírka přísloví. Kromě toho vydal veršovanou bibli (1745) a knížku Sama učící abeceda (1756), Donatus (1746), Elementa linguea Slavo-Bohemicae (1752), Vocabula symphona novo modo tyrunculorum captui accomodata (1760), Považování ohavného hříchu zlořečení (1776) a přispěl do Jakobeiho Funebrálu.

Doležal Václav (* 1799 v Hořiněvsi, † 19. 2. 1854), polní válečný archivář.

Doležálek Antonín (1799—1849), vychovatel slepců a pedagog. spisovatel. Vyučoval slepce nejdříve soukromě, ale záhy byl povolán na ústav slepců v Praze jako první učitel. Po nějaké době stal se ředitelem ústavu slepců v Pešti, později přesídlil do Vídně. Napsal četné spisy pedagogické o výchově slepců, též hluchoněmých a slaboduchých. Nejdůležitější jsou: Anleitung, blinde Kinder zweckmäßig zu erziehen (1839), Ansichten über die Erziehung und Versorgung der Blinden, nebst einer Abhandlung über die Gymnastik derselben (1841) atd.

Doležálek Jan Eman. (* 1780, † 1858 ve Vídni), český hudebník; byl jeden z prvních skladatelů české písně umělé. Nemají sice velké hudební ceny, ale zasluhují si zmínky, neboť to byly první pokusy v tomto směru. Nejdůležitější jest Dvanáctero písní českých. Mimo to vydal Školu na klavír.

Doležálek Josef (1817—1849), kramář v Žiželicích a básník-samouk, na něhož působil hl. Kollár svojí Slávy dcerou.

Doležel Alois (* 20. 10. 1893 v Prostějově), malíř. S oblibou volí si k malbě náměty metafysické. Vystavoval v Brně, Prostějově, Praze. Cyklus Sedm dní genese, Pan atd. Díla jeho zakoupena Mod. galerií v Brně, Olomouci a Prostějově. Ministerstvo školství a nár. osvěty zakoupilo dílo Pan.

Dolf, pseud. dra Ad. Stránského, ⚲.

Dolgo Brdo, planina na Slovinsku, mezi Sávou a Lit. Rijekou, 801 m. vys.

Dolgorukaja Jekaterina Alexejevna (* 1711), ruská šlechtična, vynikající krásou a nevěsta cara Petra II., který v den sňatku zemřel. Carevna Anna ji poslala do kláštera, kdež 10 roků vězněna; potom provdána za pluk. Brjusa.

Dolgorukaja Jekaterina Michajlovna (1847—1922), kněžna jurjevská, druhá manželka cara Alexandra II., po jehož smrti přesídlila do Paříže, kdež vydala pod pseud. Victor Laferté svoje paměti (1882).

Dolgorukaja Natalie Borisovna (1714—1771), roz. Šeremetěva, choť knížete Ivana D., vypovězená po smrti Petra II. do vyhnanství, kdež napsala zajímavé paměti, mající zn. histor. cenu, které vydány jejím vnukem Ivanem Mich. D. Její osud použil Kozlov za předmět svojí popul. básně Knjaginja D.

Dolgorukij (Dolgorukov), starý knížecí rod ruský, odvozuje se přímo od Rurika. Vynikli z něho: Jakov (1639—1720), od r. 1687 vyslanec v Paříži, r. 1700 zajat v bitvě u Narvy, po bitvě u Poltavy podařilo se mu však uprchnouti a měl pak značný vliv na cara. — Ivan (1710—1739), miláček cara Petra II., který r. 1729 zasnoubil se s jeho sestrou Kateřinou a zanedlouho nato zemřel. Ivan byl později vypověděn do Sibiře, pak povolán zpět a nakonec popraven. — Vasilij Vladimi-

rovič (1667—1746), za Petra Vel. zastával četná diplomatická místa, jsa přivržencem careviče Alexeje, byl r. 1718 vypověděn, Kateřina II. ho však r. 1726 povolala zpět a car Petr II. r. 1728 jmenoval ho polním maršálkem. Carevna Alžběta jmenovala ho r. 1741 předsedou válečné rady. — Vasilij Krimskij (1730—1782), za vlády Kateřiny II. r. 1771 v 15 dnech dobyl Krymu. — Ivan Michailovič (1764—1823), vlastenecký básník. — Petr Vladimirovič (1807—1868) pro spis Notice sur les principales familles de la Russie (1843, 3. vyd. 1858) byl vypověděn do Vjatky, později pro spis La vérité sur la Russie (1860) vypověděn z Ruska.

Dołhi Matěj (1704—1786), hornolužický stoupenec českobratrské osady Ochranovské, podle níž vybudoval první bratrskou osadu luž. ve Wjelkowě (na sev. od Budyšína) 24. 7. 1751 a nazval ji Luž. Nízkou na rozdíl od Čes. Nízké. D. sám nosil nové bratrské evangelium po celé Lužici a založil řadu osad, jež se pak rozrostly až do Luž. Dolní. Hnutí to souviselo s něm. hnutím pietistickým. Lit.: Páta, Zawod do studija serb. pism., 1929.

Dolhoňa, o. na Slov., okr. Stropkov, 119 ob. (45 čs.).

Doličné, peníze a jiné předměty, které došly soudu k trestnímu řízení (☞ corpus delicti).

Dolichenus, syrský bůh, nazvaný podle m. Doliche, od 2. st. po Kr. byl vojáky okolí uctíván jako Jupiter, stojící na býku s frygickou čepicí a dvojsečnou sekyrou. Lit.: Kan, De Jovis Dolicheni cultu (1901).

Dolichos L., rod Papilionaceí, plazivé rostliny podobné fazolu; asi 30 tropických druhů. Dolichos lablab, pocházející z Východ. Indie, má semena, jež se

Dolichos lablab.

pojídají jako egyptské fazole. D. sesquipedalis L. z tropické Ameriky se pěstuje také v jižní Evropě.

Dolín, o. v Č., okr. Slaný, 761 č. ob.

Dolina, město ve vých. Haliči, vojv. stanisławovské, 8850 ob. Velké st. solivárny, slané prameny a těžiště nafty.

Dolina Jos., pseud. Josefa Kálala.

Dolinar Lojze (* 1893), slovinský sochař; po stud. cestě Evropou a Amerikou usídlil se v Lublani. Hl. práce: Autoportret, portret sochaře Jakopiče, náhrobek J. E. Kreka a hlava selského krále Matije Gubce. Značný vliv má na jeho tvorbu Meštrović.

Dolinar Lukáš (1794—1863), slovinský církevní skladatel.

Dolínek, o. v Č., okr. Praha-venkov, 211 č. ob.

Dolinowski Jan (1814—1875), polský kněz a včelař, vynálezce rámového úlu. Napsal: Základy včelařství (1860), přeložené do němčiny a ruštiny.

Dolinskája, na trati Charkov—Oděsa s odbočkou 56 km dl. na Krivoj Rog, okr. m. s 31.000 ob., u ústí Saksaganu do Ingulezu. Středisko hornictví.

Doliński Łukasz (1750—1830), polský malíř nábož. obrazů, naléz. se hl. ve lvovských kostelích.

Dolinský, pseud. Jána Bradňana.

Doliny, kotlovité prohlubeniny v Krasu, způsobené vodou, která prosakuje váp. podkladem a ztrácí se pod zem.

Dolišňáci, rusínská větev Bojků na Podkarpatské Rusi.

Doliwo-Dobrowolski Michal (1862—1913), polský elektrotechnik, tvůrce trojproudového systému v elektrotechnice.

Dolja (pl. doli), r. díl, část; nejm. ruská váha = 44,4349 mg = $^1/_{96}$ zolotníku.

Dollabella (Dolabella) Tomáš (* asi 1570 v Belluno, † 1650 v Krakově), italský malíř. V Benátkách pracoval společně s Ant. Vassilachim. R. 1595 usadil se v Polsku, kde maloval mnoho portretů jako dvorní malíř krále Zikmunda III., Vladislava IV. a Jana Kazimíra. též i četné obrazy náboženské. Z reprodukcí znám jest jeho obraz z r. 1611, znázorňující sněm s portrety Šujských a portret Zikmunda III. na koni v bitvě pod Smolenskem.

Dollar (dōlẽr, z něm. Taler, zkrat. $, také D), peněžní jednotka USA., od 1786 o 100 centech = Kč 33.76. Jako stříbrná mince měl nahraditi sloupový piastr ($ jest jeho zjednoduš. obraz). Zákonem z 1837 byla hrubá váha stř. dol. pevně stanovena na 26,72957 g (Standard Silver D.), ryzost stříbra na $^9/_{10}$ a poměr zlata ke stříbru stanoven na 1:15,98837. Zlatý d. (od 1849) z 25,8 troygrainu = 1671,813 mg hrubé váhy se již od 1890 nerazí a r. 1872 bylo také ražení stříbrného d. státem zastaveno. Již 1861, v secesní válce, byl dán do nutného oběhu jako státní papírový peníz (d. currency), papírový d. v listech o 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100, 500, 1000 d. Tyto papírové peníze

(Greenbaks, pro zelenou barvu tiskového podkladu) měly občas velmi nízkou cenu (1864: 285 Greenbaks = 100 zlatým d.), ale koncem 1878 dosáhly zase plné jmenovité hodnoty. Nyní mají USA. zlatou měnu, 1 $ o 100 centech; stříbrný d. jest těžký 26,729 g a ryzosti 0,900. Pro východoasijský a středoamerický obchod byly od 1873 raženy stř. Tradedollars, které přes vyšší ceny kovu klesaly v kursu a od 1887 byly zase staženy a roztaveny. — Severoamerické mince platily také pro Portorico, Havai a rep. Liberii; dále jest $ vedlejší označení stříbrných pesů některých latinsko-amerických států. V Kanadě, Novém Foundlandu, britském Hondurasu, britské Guayaně, Straits-Settlementu, Hongkongu, britském sev. Borneu jest $ o 100 centech také běžnou mincí. Také Čína zavedla $ o 100 centech (Fen = 1000 Li.

Dollbord, vrchní pláňka člunového boku, v níž jsou zářezy (Dollen) nebo havlinky pro vesla.

Doller Šimon, mědirytec v Praze I., kol r. 1730.

Dolleschall Alexandr (* 26. 11. 1830 v Modre, † 15. II. 1893 v Pešti), ev. farář a slov. spisovatel. Kromě německých a maďarských náboženských knih vydal Vyučování konfirmandův evanjelických Augšp. vyznání (1870), Výklad menšího katechismu Doktora Martina Luthera (1872) a Synodalia (1873).

Dolleschall Michal Dionýz (* 10. 1. 1783 v Báňské Bystřici, † 6. 10. 1846 v Modře), ev. farář, otec předešlého. Vydal německy dějiny ev. církve v Uhrách (1828) a slovensky spis Posvěcení vnově skrze Cýrkev evangelickau A. V. národu Slovenského v. Svobodném a Královském Městě Modře vystavěného Chrámu Božího (1835).

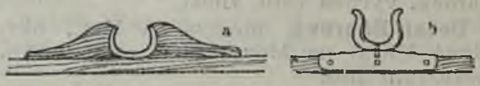
Dollhopf Eliáš (* 13. 1. 1703 v Tachově, † 12. 12. 1773 v Slavkově v Čechách), malíř církveních obrazů, fresek a portretů. V Slavkově ozdobil freskami špitální kostel sv. Anny (1772) a městský, ve Stříbře kostel Všech Svatých a v Tachově kostel sv. Jana. V Jáchymově namaloval křížovou cestu pro děkanský kostel. Oltářní obrazy jsou od něho v Slavkově u sv. Anny Eliáš (1771) a v Marian. Chlumu. Portrety od něho má museum v Slavkově (mimo 2 oltář. obrazy) a klášter Teplá (opat J. Ambrož). Působil také v Bavořích.

Dolliner Thomas (1760—1839), rakouský právník, prof. kanonického práva v Praze a ve Vídni. Hl. dílo: Codex epistolaris Primislai Ottocari Bohemiae regis (1803).

Döllinger Johann Josef Ignaz (1799—1890), něm. theolog, prof. v Mnichově; katolickou dogmatiku postavil na přísně vědecký základ a ostře vystupoval polemicky proti věrouce protestantské. Nesouhlasil však s dogmatem o neomylnosti papežské a dal podnět k založení církve starokatolické. Hl. spisy: Die Reformation, ihre innere Entwickelung und ihre Wirkungen (1846—48); Heidentum und Judentum (1857); Kirche und Kirchen, Papsttum und Kirchenstaat (1861); Christentum und Kirche in der Zeit der Grundlegung (1860); Vorträge über die Wiedervereinigung der christlichen Kirche (1872).

Dollond (dolend) John (1706—1761), zabýval se matematikou, optikou a astronomií; kombinací skla flintového a korunového sestrojil r. 1757 achromatický objektiv. Lit.: Kelly, Life of John D. (3. vyd. 1908).

Dolly (angl.), železné hřeby, vidlice veslová nebo výřezy v okraji člunu, opěrné body pro vesla při veslování.

Vidlice veslová:
a) dřevěná, b) kovová, pohyblivá.

Dolma, turecké jídlo: rýže a sekané maso, zabalené do zelných nebo vinných listů.

Dolma bágče (tur., tykvová zahrada), s.-v. předměstí stambulské s nádherným mramorovým palácem, zbudovaným v l. 1850—55 za Abdul-Mešida. R. 1877 tu zahájen slavnostně turecký parlament.

Dolman (tur.), přilehavá kazajka, spínaná poutky a olivami; v kroji u východních národů (Turků, Maďarů, balkánských Slovanů a j.). Z ní se vyvinul husarský kabátec, původně hustě zdobený šňůrami; později (asi v polovině XIX. stol.) atila, kabátec s krátkými šosy a řídčím šňůrovím, jenž v létě nošen přehozen přes ramena. U francouzské uniformy sluje d. parádní důstojnický kabátec se šňůrami.

Dolmen (kelt. kam. stůl), ↗ megalithy.

Dolní Adršpach (Nieder-Adersbach), o. v Č., okr. Broumov, 645 ob. (52 č.). Zřícenina, zámek, výr. cem. zboží.

Dolní Albeřice (Nieder-Albendorf), o. v Č., okr. Trutnov, 183 n. ob.

Dolní Almáš, o. na Slov., okr. Levice, 397 čs. ob.

Dolniak, pseud. Felixe Kutlíka.

Dolní Babákov, o. v Č., okr. Hlinsko, 150 č. ob.

Dolní Badín, o. na Slov., okr. Krupina, 234 čs. ob.

Dolní Bar (Albár), o. na Slov., okr. Dun. Streda, 518 ob. (10 čs.).

Dolní Bečva, o. na Mor., okr. Val. Meziříčí, 1448 ob. č.; elektr. mlýn, pila.

Dolní Bělá, o. v Č., okr. Královice, 645 ob. č.; 3 mlýny, kam. uhlí, cihelna.

Dolní Benešov, městečko v okrese hlučínském s 1894 obyv. (1658 č.). Připojeno k ČSR. mírem Versaillským (1919).

Dolní Beřkovice, o. v okr. mělnickém, 1139 č. ob. St. zámek, zal. 1606, rozsáhlé vinice, pivovar, cukrovar. Jako sídlo vladycké se připomíná již r. 1318, býv. sídlo Beřkovských z Šebířova. R. 1627 koupila B. Polyxena Lobkovická z Pernšteina, v jejímžto rodu zůstaly do r. 1832; téhož roku postoupil roudnický kníže Ferdinand Beřkovice svému bratru Josefovi († 1875), v jehož potomstvu se dosud nalézají.

Dolní Bludovice, o. ve Slez., okr. Čes. Těšín, 2559 ob. (536 čs.); 2 mlýny, pila, zámek, výroba cem. zboží.

Dolní Bobrová, městys na Mor., okr. Nové Město na Mor., 523 č. ob.; mlýn, pěstování lnu.

Dolní Bohušice, o. v Č., okr. Ledeč nad Sázavou, 121 č. ob.

Dolní Bojanovice, o. na Mor., okr. Hodonín, 2278 č. ob.; cihelna, pěstov. vína.

Dolní Borek, o. v Č., okr. Tábor, 53 ob.

Dolní Bory, o. na Mor., okr. Velké Meziřící, 356 č. ob.; mlýn.

Dolní Boříkovice, o. v Č., okr. Žamberk, 809 ob. (5 č.); 2 mlýny, pila, 6 tkalcoven, dom. přádel., pěstování lnu, výroba kart. dřev.

Dolní Bousov, město v okr. jičínském, 2009 č. ob. Továrna na marmelády, cukrovar, mlýny. Staročeský Búsov, r. 1360 farní osada, náležející ku panství hradu Michalovic. Od r. 1497 patřil ke hradu Kosti.

Dolní Bradlo, o. v Č., okr. Chrudim, 227 č. ob.

Dolní Brand, o. v Č., okr. Jáchymov, 632 ob. (3 č.); mlýn, parní cihelna.

Dolní Branná, o. v Č., okr. Vrchlabí, 1293 ob. (218 č.); továrna na dřev. papír, pila, přádelna bavl., výroba lnu a bavln. zboží, 2 tkalcovny, mlýn.

Dolnia Breznica, o. na Slov., okr. Púchov, 464 ob. (454 čs.); 2 mlýny, 2 pily.

Dolnie Brhlovce, o. na Slov., okr. Levice, 3170 čs. ob.

Dolní Brusnice, o. v Č., okr. Vrchlabí, 498 ob. (69 č.); lázně Marianská Studánka, tkalcovny bavlny, 2 mlýny, pila.

Dolní Březinka, o. v Č., okr. Ledeč, 348 č. ob.; sklárna, lomy, mlýn.

Dolní Březky, o. v Č., okr. Jílové.

Dolní Břežany, o. v Č., okr. Jílové, 718 č. ob.; zámek, parní cihelna, arcib. letní sídlo.

Dolní Bučice, o. v Č., okr. Čáslav, 743 č. ob.; parní pila, sušírna ovoce a čekanky, továrna na cikorku, mlýn.

Dolní Bukovina, o. v Č., okr. Mnichovo Hradiště, 166 č. ob.; klášter Hradiště n. J.

Dolní Bukovsko, městečko v Č., pol. okr. Třeboň, 1504 č. ob. Býval zde hrádek na ostrově uprostřed rybníka, o němž se zmiňuje Jirásek v kronice Proti všem.

Dolní Bušínov, o. na Mor., okr. Zábřeh, 14 něm. ob.

Dolnie Bzince, o. na Slov., 808 čs. ob.; cihelna, 2 mlýny.

Dolní Cazov, o. v Č., okr. Vimperk, 152 ob. (1 č.).

Dolní Cerekev, městys v Č., okr. Pelhřimov, 1183 č. ob:; 2 mlýny, továrna hosp. strojů.

Dolní Cetno, o. v Č., okr. Mladá Boleslav, 183 č. ob.; cukrovar v r. 1926 zprac. 563.721 q řepy, vyrobil 93.685 q cukru.

Dolní Částkov, o. v Č., okr. Cheb, 202 něm. ob.

Dolní Čepen, o. na Slovensku, okr. Trnava, 343 ob. (286 čs.); cihelna.

Dolní Čepí, o. na Moravě, okr. Nové Město na Moravě, 204 č. ob.

Dolní Černá Studnice I. díl, o. v Č., okr. Jablonec n. Nisou, 110 č. ob.

Dolní Černá Studnice II. díl, o. v Č., okr. Jablonec n. Nisou, 202 ob. (6 č.).

Dolní Černilov, o. v Č., okr. Hradec Králové, 62 č. ob.

Dolní Černošice, o. v Č., okr. Prahavenkov, 137 č. ob.; známé výletní místo.

Dolní Černůtky, o. v Č., okr. Nová Paka, 188 č. ob.

Dolní Červená Voda, o. ve Slez., okr. Frývaldov, 98 ob. (1 č.).

Dolní Dačov Lom, o. na Slov., okr. Krupina, 369 čs. ob.

Dolní Datyně, o. ve Slez., okr. Český Těšín, 535 ob. (180 č.).

Dolní Dehtov, o. v Č., okr. Králové Dvůr n. L., 120 č. ob.

Dolní Dlouhá, o. v Č., okr. Kaplice, 100 něm. ob.

Dolní Dlouhá Loučka, městys na Mor., okr. Šternberk, 1728 ob. (135 č.); zámek, klášter, nemocnice, parní pila, 2 mlýny, cihelna, kožel., parketárna, výroba krémů.

Dolní Dlužiny, o. v Č., okr. Ledeč n. S., 1140 č. ob.

Dolní Dobrá Voda, o. v Č., okr. Nová Paka, 365 č. ob.; továrna na kovové náhražky, výroba rák. rohožek, mlýn, cihelna.

Dolní Dobrouč, městys v Č., pol. okr. Lanškroun, 2200 č. ob. Četné továrny, družst. mlékárna. Založ. v době Přemysla Otakara II. R. 1304 darována Václavem II. klášteru zbraslavskému, později přešla směnou v majetek biskupů litomyšlských Jana Městeckého a Jana Šárovce.

Dolní Dobřejov, o. v Č., okr. Sedlčany, 37 č. ob.

Dolní Dolce, o. v. Č., okr. Dvůr Králové n. L., 27 č. ob.

Dolní Domaslavice, o. ve Slez., okr. Č. Těšín, 950 č. ob.; mlýn.

Dolní Drkolná, o. v Č., okr. Kaplice, 481 ob. (7 č.); mlýn.

Dolnie Držkovce, o. na Slov., okr. Bánovce, 272 čs. ob.

Dolní Dubňany, o. na Mor., okr. Moravský Krumlov, 605 č. ob.; cihelna.

Dolní Dubová Hora, o. v Č., okr. Dubá, 41 něm. ob.

Dolní Dubovany, o. na Slov., okr. Píšťany, 472 č. ob.

Dolnie Dubové, o. na Slov., okr. Trnava, 664 ob. (656 čs.); lihovar, cihelna.

Dolní Dunajovice, městys na Mor., okr. Mikulov, 2573 ob. (28 č.); cihelna, továrna na konservy, na skleněné zboží, ovoce, zeleninu.

Dolní Ďúrad, o. na Slov., okr. Vráble, 426 ob. (341 čs.).

Dolní Dušnice, o. v Č., okr. Jilemnice, 257 č. ob.

Dolní Dvorce, o. na Mor., okr. Dačice, 34 č. ob.

Dolní Dvorce, o. v Č., okr. Sušice, 126 n. ob.

Dolní Dvory, o. v Č., okr. Karl. Vary, 2695 ob. (67 č.).

Dolní Dvořiště, ms. v Č., okr. Kaplice, 692 ob. (75 č.); mlýn a elektr., pohr. stanice čsl.

Dolní Dvůr, o. v Č., okr. Vrchlabí, 1020 ob. (11 č.); tov. na krycí lepenky, mlýn, mech. tkalcovny.

Dolní Egypt ↘ Egypt.

Dolní Ehrenberk, o. v Č., okr. Rumburk, 2393 ob. (39 č.); slév. železa, tov. pokrývek, 2 barevny, chem. tov., výroba stavů tkalcovských.

Dolní Falknov, o. v Č., okr. Děčín, 484 ob. (127 č.); rafinerie skla, továrna na asbestovou břidlici, pila.

Dolní Feďvernek, o. na Slov., okr. Želiezovce, 366 ob. (1 č.); mlýn.

Dolní Folmava, o. v Č., okr. Domažlice, 416 ob. (18 č.).

Dolní Fořt, Mlatci Zahradníci, o. ve Slez., okr. Frývaldov, 75 ob. (65 n.).

Dolní Frauenhof, o. v Č., okr. Tábor.

Dolní Geler, o. na Slov., okr. Komárno, 416 ob. (1 n., 414 maď.).

Dolní Grunt, o. v Č., okr. Králové Dvůr, 29 ob. (15 č.).

Dolní Grunt, o. ve Slez., okr. Frývaldov, 451 n. ob.; pivovar, mlýn, pila.

Dolní Grunt, o. v Č., okr. Varnsdorf, 3212 ob. (93 č.); 5 mech. tkalc., 2 přádelny bavlny, továrna papíru, škrob., stroj. výroba nábytku, výroba kůže, výroba krabic, mlýn, pila, slévárna žel., 3 barevny koželuž.

Dolní Grunt n. Lab., o. v Č., okr. Děčín, 708 ob. (23 č.); knofl., tov. nástrojů, kov. zboží, likérů, 2 chem. tov., pila, mlýn, továrna na tříslo, výroba dřev. zboží.

Dolní Habartice, o. v Č., okr. Děčín. 1175 ob. (8 č.); 2 mlýny, 2 cihelny.

Dolní Háj, o. v Č., okr. Duchcov, 2231 ob. (775 č.).

Dolní Halže, o. v Č., okr. Přísečnice, 116 n. ob.

Dolní Hamry, o. na Mor., okr. Nové Město na Mor., 401 č. ob.; mlýn, lesní plodiny.

Dolnie Hámry, o. na Slov., okr. Nová Baňa, 1354 čs. ob.; mlýn, továrna na stříb. a kovové výrobky Sandrik.

Dolní Hanychov, o. v Č., okr. Liberec, 1172 ob. (80 č.); 3 přádelny bavl., tkalcovny vlny; továrna plechovek, stroj. továrna elektr. strojů.

Dolní Hbity, o. v Č., okr. Příbram, 225 č. ob.; 2 mlýny, 1 cihelna.

Dolní Hedeč, o. v Č., okr. Žamberk, 554 ob. (5 č.); dom. výroba hraček a řez. zb. dřev.

Dolní Heršpice, o. na Mor., část hlav. města Brna, 473 ob. (134 č.), o. Brno a okolí.

Dolní Heřmanice, o. v Č., okr. Lanškroun, 473 ob. (134 č.); 3 mlýny.

Dolní Heřmanice, o. na Mor., okr. Vel. Meziříčí, 448 č. ob.; pila.

Dolnie Hlboké, o. na Slov., okr. Veľká Bytča, 217 čs. ob.

Dolní Hluboká (Unter-Tiefenbach), o. v Č., o. Teplá, 415 n. ob.

Dolní Holčovice (Nieder-Hillersdorf), o. ve Slez., okr. Krnov, 1011 ob. (6 č.); košikářská škola, pivovar.

Dolní Holetín, o. v Č., okr. Chrudim, 672 č. ob.; výr. dřev. zboží.

Dolní Hořice, o. v Č., okr. Tábor, 384 č. ob.

Dolní Houžovec (Seibersdorf), o. v Č., okr. Lanškroun, 293 ob. (2 č.).

Dolní Hradiště, o. v Č., okr. Kralovice u Rakovníka, 114 č. ob.

Dolní Hrachovice, o. v Č., okr. Tábor, 135 č. ob.

Dolní Hričov, o. na Slov., okr. Veľká Bytča, 605 čs. ob.

Dolní Huť (Unter-Hütte), o. v Č., okr. Horš. Týn, 416 ob. (1 č.).
Dolní Hntě, o. v Č., okr. Pelhřimov, 51 č. ob.
Dolní Hynčina (Unter-Heinzendorf), o. na Mor., okr. Zábřeh, 742 ob. (17 č.).
Dolní Chabry, o. v Č., okr. Praha-venkov, 1003 č. ob.
Dolnie Chlebany, o. na Slov., okr. Topolčany, 390 čs. ob.
Dolní Chobolice (Nieder-Koblitz), o. v Č., okr. Litoměřice, 197 ob. (2 č.).
Dolní Chrastava (Unter-Kratzau), o. v Č., okr. Chrastava, 1045 ob. (92 č.).
Dolní Chrášťany (Unter-Groschum), o. v Č., okr. Prachatice, 211 ob. (132 č.).
Dolní Chřibská (Unter-Kreibitz), o. v Č., okr. Varnsdorf, 1406 ob. (11 č.).; 2 tov. příze a plet., tkalc., tov. punčoch, 2 barv. a 4 niťárny.
Dolní Chvatliny, o. v Č., okr. Kolín, 443 č. ob.; hosp. družstvo.
Dolní Jadruž (Unter-Godrisch), o. v Č., okr. Planá, 668 ob. (114 č.).
Dolní Jamné (Unter-Jamny), o. v Č., okr. Planá, 392 ob. (5 č.).
Dolnie Janíky (Alsó-Jánok), o. na Slov., okr. Samorín, 239 m. ob.
Dolnie Jaseno, o. na slov., okr. Turč. Sv. Martin, 250 čs. ob.
Dolní Javoří, o. v Č., okr. N. Paka, 130 č. ob.
Dolní Jelení, o. v Č., okr. Vys. Mýto, 330 č. ob.
Dolní Jirčany, o. v Č., okr. Jílové u Prahy, 562 č. ob.
Dolní Jiřetín (Nieder-Georgental), m. v Č., okr. Most, 3552 ob. (2868 č.); v blízkosti hnědouhel. doly (Quido I., II., III., Centrum, Humboldt I., II.), dom. výr. krátkého zboží a hraček.
Dolní Kalifornie ↘ Kalifornie.
Dolní Kalná, o. v Č., okr. Nová Paka, 867 č. ob.; starý kostel sv. Václava, obnovený 1728, mech. tkalcovna lnu a bavln. zboží, elektr. družstvo.
Dolní Kamenec, o. na Slov., okr. Prievidza, 643 ob. (630 č.).
Dolní Kamenice (Nieder-Kamnitz), o. v Č., okr. Děčín, 1467 ob. (37 č.); 2 přádelny vlny, výr. vl. zboží, niťárna, 2 pily.
Dolní Kamenice, o. v Č., okr. Horš. Týn, 231 ob. (216 č.).
Dolní Kamenice, o. v Č., okr. Kralupy n. Vlt., 147 č. ob.
Dolní Kněžeklady, o. v Č., okr. Týn n. Vlt., 125 č. ob.
Dolnie Kočkovce, o. na Slov., okr. Púchov, 585 čs. ob.
Dolní Kounice, m. na Mor., okr. Brno, 3054 ob. (2776 č.); škrobárna, modrotisk, tov. obuvi, autom. mlýny. Pěstování vína, ovoce, zeleniny a vývoz. Místo připomíná se již r. 1181. V této době postaven Vilémem z Kounic klášter Rosa coeli a na místě nyn. zámku hrad.
Dolní Kožlí, o. v Č., okr. Prachatice, 350 č. ob.
Dolní Kralovice, ms. v Č., okr. Ledeč n. S., 1763 č. ob. Zimní a letní hosp. škola, obč. a okr. hosp. záložna, pivovar, 2 lihovary, železná ruda, zámek s parkem; Horní Kral. s pivovarem (1926: 3360 hl), lihovar, cihelna, výr. třísla. K. se připomínají již ve 12. stol., kdy darovány královnou Svatavou kostelu vyšehradskému. R. 1352 městečko s farním kostelem, od r. 1440 v majetku pánů Trčků z Lípy, od r. 1549 Strojetických ze Strojetic. Pak následovali četní majitelé až r. 1841 zakoupeny Auerspergy.
Dolní Kramolín (Unter-Gramling), o. v Č., okr. Mar. Lázně, 187 n. ob.
Dolní Krč, nyní XIV. část Velké Prahy, 2456 č. ob. Sanatorium dětské, zámek, lesní divadlo. — Od r. 1222 náležela kapitole vyšehradské.
Dolní Krčmy (Nieder-Schwägersdorf), o. na Mor., okr. Zábřeh, 175 ob. (35 č.).
Dolní Krškany, o. na Slov., okr. Nitra, 950 čs. ob.
Dolní Krupá (Nieder Krupai), o. v Č., okr. Mnichovo Hradiště, 409 ob. (54 č.).
Dolní Krupá, o. v Č., okr. Něm. Brod, 650 č. ob.; lihovar, pila, zámek, el. dr., farní kostel, alož. 1307.
Dolnia Krupá, o. na Slov., okr. Trnava, 1859 čs. ob.
Dolní Kruty, o. v Č., okr. Kolín, 283 č. ob.
Dolní Křeslice, o. v Č., okr. Říčany, 130 č. ob.
Dolní Kšely, o. v Č., okr. Český Brod, 430 č. ob.
Dolný Kubín, okr. m. na Slov., 1928 ob. (1619 čs.); posádkové velit., sídlo četných okr. úřadů, gymnasium, obch. škola, košikářská škola, elektrochem. tov., tov. pap. sáčků, výr. dřev. vlny, lihovin atd. — Čaplovičova knihovna, dlouholeté působiště básníka Hviezdoslava, který zde i zemřel. — D. K. byl odedávna kult. střediskem celého Oravska.
Dolní Lánov (Nieder Langenau), o. v Č., okr. Vrchlabí, 1640 ob. (14 č.); přádelna lnu, výr. likérů.
Dolní Láz, o. v Č., okr. Příbram, 322 č. ob.
Dolní Lažany, o. na Mor., okr. Mor. Budějovice, 334 č. ob.
Dolnie Lefantovce, o. na Slov., okr. Nitra, 476 čs. ob.; lihovar.
Dolnia Lehota, o. na Slov., okr. Brezno n. Hronem, 1000 čs. ob.

Dolnia Lehota, o. na Slov., okr. D. Kubín, 592 čs. ob.

Dolní Lhota, o. v Č., okr. Jindř. Hradec, 327 č. ob.

Dolní Lhota, o. v Č., okr. Klatovy, 148 č. ob.

Dolní Lhota, o. v Č., okr. Polička, 169 č. ob.

Dolní Lhota, o. na Mor., okr. Boskovice, 577 č. ob.; tov. šamot. zb.

Dolní Lhota, o. na Mor., okr. Holešov, 298 č. ob.; pěst. ovoce.

Dolní Lhota, o. ve Slez., okr. Bílovec, 586 č. ob.; cementárna.

Dolní Lhotka, o. v Č., okr. Č. Budějovice, 140 č. ob.

Dolní Libchava (Nieder-Leibich), o. v Č., okr. Č. Lípa, 869 ob. (17 č.).

Dolní Libchavy (Nieder-Lichwe), o. v Č., okr. Lanškroun, 911 ob. (64 č.); mech. tkalc. plát. a smíš. látek, domácí tkalcovství, válc. mlýn.

Dolní Liboc, XVIII. část Velké Prahy, okr. Praha-západ, 1828 č. ob.; výr. řetězů, sodovky, vývoz mléka. Známé výletní místo Pražanů; zámek Hvězda s oborou a východisko výletů do Div. Šárky.

Dolní Libochová, o. na Mor., okr. Nové Město n. Mor., 335 č. ob.

Dolný Lieskov, o. na Slov., okr. Ilava, 165 čs. ob.; lihovar.

Dolní Lichtenwald (Nieder-L.), o. v Č., okr. Něm. Jablonné, 641 ob. (8 č.); mech. tkalc., 2 mlýny.

Dolní Lipka (Nieder-L.), o. v Č., okr. Žamberk, 188 ob. (19 č.); dom. tkalc., celnice.

Dolní Lipová (Nieder-Lindewiese), o. ve Slez., okr. Frývaldov, 3002 ob. (56 č.); továrna armatur, tkalcovna, stoupy na tříslo, výr. cement. zboží, elektr.

Dolní Lištná (Dolna Liszna), o. ve Slez., okr. Č. Těšín, 1864 ob. (365 č., 923 pol.).

Dolní Litvínov (Nieder-Leuthensdorf), o. v Č., okr. Most, 2761 ob. (1473 č., 54%); hnědouh. doly, dom. výr. hraček. — Dějiny D. L. ↘ Horní Litvínov.

Dolní Lochov, o. v Č., okr. Jičín, 136 č. ob.; pomník padlých r. 1866.

Dolní Lomany (Unter-Lohma), o. v Č., okr. Frant. Lázně, 617 ob. (1 č.).

Dolní Lomná (Dolna Lomna), o. ve Slez., okr. Č. Těšín, 891 ob. (35 č., 817 pol.).

Dolní Lomnice (Unter-Lomnitz), o. v Č., okr. Karl. Vary, 467 n. ob.

Dolní Lomnice, o. v Č., okr. Jílové u Prahy, 326 č. ob.

Dolní Lopašov, o. na Slov., okr. Piešťany, 1044 čs. ob.

Dolní Loučky, o. na Slov., okr. Tišnov, 751 č. ob.; cementárna.

Dolnie Lovčice, o. na Slov., okr. Trnava, 610 čs. ob.

Dolní Lukavice, o. v Č., okr. Přeštice, 889 č. ob.; zámek s úst. hluchoněmých, pivovar (1926: 2000 hl.), cihelna, hlinka, pila.

Dolní Lužice, ↘ Lužice.

Dolní Lysečiny (Nieder-Kolbendorf), o. v Č., okr. Trutnov, 156 n. ob.

Dolní Malá Úpa (Nieder-Kleinaupa), o. v Č., okr. Trutnov, 482 n. ob.

Dolní Marklovice (Dolne M.), o. ve Slez., okr. Frýštat, 1141 ob. (300 č., 618 pol.); lihovar.

Dolní Markschlag (Unter-M.), o. v Č., okr. Kaplice, 124 n. ob.

Dolní Maxov (Unter-Maxdorf), o. v Č., okr. Jablonné n. N., 1462 ob. (188 č.); sklárny, tov. sklen. zb., mech. tkalc., tov. provazn. zb., dom. výr. sklen. perel a sklen. zb., výr. sodové vody.

Dolní Měcholupy, o. v Č., okr. Říčany, 476 č. ob.; výr. medic. vín.

Dolní Město, o. v Č., okr. Ledeč n. Sáz., 1014 č. ob.; lomy, mlýny, výr. lih., hosp. dr. škrob.

Dolnia Míčina, o. na Slov., okr. Bánská Bystrica, 339 č. ob.

Dolní Miletín, o. v Č., okr. České Budějovice, 130 č. ob.

Dolnie Mladonice, o. na Slov., okr. Krupina, 222 čs. ob.

Dolní Mokropsy, o. v Č., okr. Praha-venkov, 750 č. ob.; pensionát, letovisko na Berounce.

Dolní Morava (Nieder-Mohrau), o. v Č., okr. Žamberk, 189 n. ob.

Dolní Moravice (Nieder-Mohrau), o. na Mor., okr. Rýmařov, 756 n. ob.; železárna, elektr., papírna, těrna lnu, pily.

Dolní Moštěnec, o. na Slov., okr. Pov. Bystrica, 362 čs. ob.

Dolnie Motešice, o. na Slov., okr. Bánovce, 159 čs. ob.

Dolní Nakvasovice, o. v Č., okr. Strakonice, 471 č. ob.

Dolní Ňáražd (Alsó-Nyárasd), o. na Slov., okr. Dun. Streda, 1547 ob. (5 čs.).

Dolnie Naštice, o. na Slov., okr. Bánovce, 444 čs. ob.

Dolní Němčí, o. na Mor., okr. Uher. Hradiště, 1343 č. ob.

Dolní Němčice, o. na Mor., okr. Dačice, 393 č. ob.

Dolní Nemojov (Nieder-Nemaus), o. v Č., okr. Dvůr Král. n. L., 428 ob. (178 č., 43%).

Dolní Nerestce, o. v Č., okr. Písek, 213 č. ob.

Dolní Nětčice, o. na Mor., okr. Lipník n. B., 427 č. ob.

Dolní Nezdice, o. v Č., okr. Přeštice, 222 č. ob.

Dolní Nová Ves, o. v Č., okr. Nová Paka, 394 č. ob.; 2 mech. tkalc., pila.

Dolní Novina (Neuland), o. v Č., okr. Č. Lípa, 149 ob. (4 č.).

Dolní Novosedly, o. v Č., okr. Písek, 243 č. ob.

Dolní Nový Grün (Unter-Neugrün), o. v Č., okr. Falknov n. O., 431 ob. (5 č.).

Dolní Obdokovce (Alsó-Bodok), o. na Slov., okr. Nitra, 760 ob. (44 čs.).

Dolní Ohaj, o. na Slov., okr. Vráble, 1048 ob. (988 čs.).

Dolní Oldřichov, o. v Č., okr. Děčín, 1845 ob. (61 č.); výr. kov. zb., hamry, tov. knofl., pap. krajek, 2 výr. poživatin.

Dolní Oldříš (Nieder-Ullersdorf), o. v Č., okr. Frýdlant, 289 ob. (4 č.).

Dolní Olešná (Nieder-Ullischen), o. na Mor., okr. Šumperk, 238 ob. (32 č.); výr. lněného zboží.

Dolní Olešnice (Nieder-Oels), o. v Č., okr. Vrchlabí, 1130 ob. (147 č.).

Dolní Olešnice (Unter-Gießhübel), ms. v Č., okr. Nové Město n. Met., 338 ob. (65 č.).

Dolnie Orešany, o. na Slov., okr. Trnava, 1187 ob. (1167 čs.).

Dolní Orlice (Nieder-Erlitz), o. v Č., okr. Králíky, 548 ob. (13 č.); tkalc. bavlny, dom. výroba dřev. zboží, výr. lněného oleje, dom. tkalc., pily.

Dolní Ostrovec, o. v Č., okr. Písek, 360 č. ob.

Dolní Otaslavice, ms. na Mor., okr. Prostějov, 1143 č. ob.; chem. tov.

Dolnie Otrokovce, o. na Slov., okr. Hlohovec, 287 ob. (269 čs.).

Dolnie Ozorovce, o. na Slov., okr. Bánovce, 154 čs. ob.

Dolní Pěna (Nieder-Baumgarten), o. v Č., okr. Jindř. Hradec, 299 ob. (31 č.).

Dolní Pertoltice (Nieder-Berzdorf), o. v Č., okr. Frýdlant v Č., 467 ob. (8 č.).

Dolní Pial, o. na Slov., okr. Vráble, 1345 ob. (1077 čs.).

Dolnie Plachtince, o. na Slov., okr. Modrý Kameň, 571 čs. ob.

Dolní Počernice, o. v Č., okr. Praha-venkov, 853 č. ob.; zámek, pivovar, chorobinec, stav. družstvo.

Dolní Polánky, o. v Č., okr. Hradec Král., 167 č. ob.

Dolní Police (Nieder-Politz), o. v Č., okr. Č. Lípa, 312 ob. (3 č.); továrna kamen, výr. sodové vody a likérů.

Dolnie Poruba, o. na Slov., okr. Iľava, 895 čs. ob.

Dolní Poříčí, o. v Č., okr. Strakonice, 247 č. ob.

Dolní Poříčí, o. na Mor., okr. Boskovice, 152 č. ob.

Dolnia Potôň (Bögöly-Patony), o. na Slov., okr. Dun. Streda, 292 ob. (2 čs.).

Dolní Poustevna (Nieder-Einsiedel), m. v Č., okr. Šluknov, 3066 ob. (313 č.); továrna hliník. zboží, anil. barviv, 4 tov. umělých květin a květ. drátu, tov. kov. zboží, knofl., hraček, 3 tkalc. stuh, tov. stuh. zboží, krycí lepenky, porculánu atd. Středisko obchodu umělými květinami (36 záv.).

Dolní Povelice (Nieder-Paulowitz), o. ve Slezsku, okr. Krnov, 399 n. ob.

Dolní Prandorf, o. na Slov., okr. Levice, 543 čs. ob.

Dolnie Pribelce, o. na Slov., okr. Modrý Kamieň, 460 čs. ob.

Dolní Prysk (Nieder-Preschkau), o. v Č., okr. Děčín, 951 ob. (110 č.); nablízku zřícenina hradu Frýdvaldu, připomínaného po prvé r. 1406 jako majetek H. Berky z Dubé. Tov. kov. zboží, sklárna, výr. a vývoz jablon. zboží, výr. barev.

Dolní Přibrání (Unter-Sinetschlag), o. v Č., okr. Kaplice, 527 ob. (8 č.).

Dolní Přím (dříve Přín), o. v Č., okr. Hradec Král., 481 č. ob.

Dolní Přívory, o. v Č., okr. Mělník, 595 č. ob.

Dolní Ptice (dříve Ptíče), o. v Č., okr. Kladno, 184 č. ob.

Dolní Radechová, o. v Č., okr. Náchod, 830 č. ob.

Dolní Radíkov, o. na Mor., okr. Dačice, 318 ob. (165 č.).

Dolní Rakousy, ☞ Rakousy.

Dolní Reuth (Nieder-Reuth), o. v Č., okr. Aš, 491 n. ob.; kyselka, tov. šablon, 3 záv. výr. plet. a stávk. zboží, domácí tkalc.

Dolní Ročov, t. Klášter, o. v Č., okr. Louny, 87 č. ob.; starob. klášter august., chmelnice.

Dolní Rokytá (Nieder-Rokitai), o. v Č., okr. Mnich. Hradiště, 370 ob. (57 č.).

Dolní Rokytňany, o. v Č., okr. Jičín, 274 č. ob.; kam. lomy.

Dolní Rokytnice (Nieder-Rochlitz), o. v Č., o. Jilemnice, 1833 ob. (157 č.).

Dolní Rokytnice (Nieder-Dorf), o. v Č., okr. Žamberk, 211 ob. (78 č.); dom. tkalc.

Dolní Roveň, o. v Č., okr. Pardubice, 1016 č. ob.; hosp. škola, elektr., stav. dr. Rodiště a působiště min. předsedy Fr. Udržala.

Dolní Roztyly, č. hl. m. Prahy-XIII., okr. Vršovice, 232 č. ob.

Dolní Rožínka, o. na Mor., okr. Nové Město n. M., 292 č. ob.; zámek, lihovar, stav. dr.

Dolní Rudná (Nieder-Rauden), o. na Mor., okr. M. Třebová, 230 n. ob.

Dolní Rybníky, o. v Č., okr. Náchod, 132 č. ob.

Dolní Rychnov (Unter-Reichenau), o. v Č., okr. Falknov n. O., 2890 ob. (88 č.). Mont. a prům. podniky, sklárna, hnědouhelné doly, horn. závody, chem. továrna, zámek.

Dolnie Rykynčice, o. na Slov., okr. Krupina, 581 čs. ob.

Dolní Ředice, o. v Č., okr. Pardubice, 1008 č. ob.; 4 závody na hosp. náčiní.

Dolní Římov, o. v Č., okr. Č. Budějovice, 455 č. ob.

Dolnie Saliby (Alsó-Szeli), o. na Slov., okr. Galanta, 2349 ob. (12 čs.); úv. družstvo, 3 tkalcovny.

Dolnia Seč (Alsó-Szecze), o. na Slov., okr. Levice, 552 ob. (17 č.).

Dolní Sekyřany (Unter-Sekeřan), o. v Č., okr. Stříbro, 783 ob. (137 č.).

Dolnie Semerovce (Alsó-Szemeréd), o. na Slov., okr. Krupina, 611 ob. (82 čs.).

Dolní Schönbach (Unter-Sch.), o. v Č., okr. Vildštein, 135 č. ob.; výroba souč. hud. nástrojů, 4 houslařství.

Dolní Síleš, o. na Slov., okr. Nové Zámky, 770 ob. (535 čs.).

Dolní Sklenov, o. na Mor., okr. Místek, 360 č. ob.

Dolní Skrýchov, o. v Č., okr. Jindř. Hradec, 251 ob. (236 č.).

Dolnie Slažany, o. na Slov., okr. Zl. Moravce, 507 ob. (455 čs.).

Dolní Slivno, o. v Č., okr. Ml. Boleslav, 648 č. ob.

Dolní Sloupnice, o. v Č., okr. Litomyšl, 1104 č. ob. (497 ev.); dom. tkalc., výr. cement. zboží, mlék. družstvo.

Dolní Slověnice, o. v Č., okr. Č. Budějovice, 279 č. ob.; nablízku rybník Dvořiště.

Dolní Smokovec, koupele na Slov., okr. Poprad; známé lázeňské místo.

Dolní Smrčné, o. na Mor., okr. Jihlava, 210 č. ob.

Dolní Smržov, o. na Mor., okr. Boskovice, 290 č. ob.

Dolní Smržovka (Unter-Morchenstern), o. v Č., okr. Jablonec n. N.; ⚲ Smržovka.

Dolní sněmovna, v mezinárodní mluvě obvyklý název pro sněmovnu poslaneckou na rozdíl od sněmovny horní, jejíž členové jsou v některých státech jmenováni; v demokratických a republikánských zemích se tohoto názvu neužívá; do obou komor jsou zástupci lidu voleni, nikoliv jmenováni. ⚲ ČSR.: Ústava.

Dolní Sněžná (Unter-Schneedorf), o. v Č., okr. Volary, 200 n. ob.

Dolní Soběšovice, o. ve Slezsku, okr. Č. Těšín, 179 č. ob.

Dolnie Srnie, o. na Slov., okr. Nové Mesto n. V., 1160 čs. ob.; lihovar.

Dolní Stakory, o. v Č., okr. Ml. Boleslav, 234 č. ob.

Dolní Staňkov, o. v Č., okr. Sušice, 736 č. ob.; cementárna.

Dolní Staré Buky (Nieder-Altenbuch), o. v Č., okr. Trutnov, 261 n. ob.

Dolní Staré Město (Nieder-Altstadt), o. v Č., okr. Trutnov, 1333 ob. (465 č.).

Dolní Stögenwald, o. v Č., okr. Č. Krumlov, 406 n. ob.

Dolnia Streda nad Váhom, o. na Slov., okr. Galanta, 1555 ob. (1475 čs.).

Dolnia Strehová, o. na Slov., okr. Modrý Kameň, 469 čs. ob.

Dolnie Strháry, o. na Slov., okr. Modrý Kameň, 593 čs. ob.

Dolní Studénky (Schönbrunn), o. na Mor., okr. Šumperk, 1459 ob. (1028 č.); lihovar, tov. likérů, hosp. dr.

Dolnia Súča, o. na Slov., okr. Trenčín, 1624 ob. (1613 čs.).

Dolní Suchá (N.-Berzdorf), o. v Č., okr. Liberec, 892 ob. (107 č.).

Dolní Suchá (Dolna Sucha), o. ve Slezsku, okr. Fryštát, 2603 ob. (1839 č., 550 pol.); doly na kam. uhlí.

Dolní Sukolom (Salbnuß), o. na Mor., okr. Šternberk, 284 ob. (30 č.).

Dolní Světlá (Unter-Zwiedlern), o. v Č., okr. Č. Krumlov, 58 n. ob.

Dolní Sytová, o. v Č., okr. Semily, 832 č. ob.; dom. soustr., zřícenina.

Dolní Štál (Alistal), o. na Slov., okr. Dun. Streda, 1095 ob. (12 čs.).

Dolní Štěpánice, o. v Č., okr. Jilemnice, 642 č. ob.; továrna měřítek, pilin, třísla; bělidlo, výroba beden a šindelů, mech. a dom. tkalc. Zřícenina hradu Štěpanic, zal. r. 1300 Zdeňkem z Valdštejna.

Dolní Štepanov, o. na Slov., okr. Trstená, 274 čs. ob.

Dolní Štitáry (Alsó-Csitár), o. na Slov., okr. Nitra, 462 ob. (37 čs.).

Dolnia Štubňa, o. na Slov., okr. Turč. Sv. Martin, 694 čs. ob.

Dolní Teplice (Unter-Weckelsdorf), o. v Č., okr. Broumov, 703 ob. (20 č.); nablízku známé skalní město teplické, krásné pískovcové útvary bizarních forem; turist. ruch.

Dolnie Terany, o. na Slov., okr. Krupina, 211 čs. ob.

Dolní Těrlicko (Dolne Cierlicko), o. ve Slezsku, okr. Č. Těšín, 669 ob. (415 č., 219 pol.).

Dolní Tisovník, o. na Slov., okr. Modrý Kameň, 217 čs. ob.

Dolnia Tižina, o. na Slov., okr. Žilina, 803 čs. ob.

Dolní Tošanovice, o. ve Slezsku, okr. Č. Těšín, 725 č. ob.; zámek.

Dolnia Trnávka, o. na Slov., okr. Kremnica, 336 čs. ob.

Dolní Třanovice, o. ve Slezsku, okr. Č. Těšín, 483 ob. (244 č., 189 pol.).

Dolní Třebonín, o. v Č., okr. Č. Krumlov, 380 č. ob.

Dolní Třešnovec (Nieder-Johnsdorf), o. v Č., okr. Lanškroun, 723 ob. (34 č.); sirotčinec, výr. hosp. str.

Dolní Turček, o. na Slov., okr. Turč. Sv. Martin, 759 ob. (34 č.).

Dolnie Turovce (Alsó-Tur), o. na Slov., okr. Krupina, 365 ob. (50 čs.).

Dolní Tuzla ↷ Tuzla.

Dolní Újezd, o. v Č., okr. Litomyšl, 2318 č. ob.; výšivky, dom. výr. bavln. látek, lih.; Štursův pomník selského povstání r. 1680 (postav. 1914).

Dolní Újezd, o. na Mor., okr. Hranice, 498 č. ob.

Dolní Vadičov, o. na Slov., okr. Kys. N. Mesto, 368 čs. ob.

Dolní Várad (Alsó-Várad), o. na Slov., okr. Želiezovce, 373 ob. (50 čs.).

Dolní Vašardice, o. na Slov., okr. Hlohovec, 329 ob. (317 čs.).

Dolní Velkruhy (Nieder-Wildgrub), o ve Slezsku, okr. Bruntál, 509 n. ob. (2 č.).

Dolní Vernéřovice (Unter-Vernersdorf), o. v Č., okr. Broumov, 333 ob. (13 č.); mědikovectví.

Dolní Ves, o. na Mor., okr. Holešov, 907 č. ob.

Dolnie Vestenice, o. na Slov., okr. Prievidza, 811 ob. (785 čs.); akc. tov. na hole.

Dolní Věstonice (Unter-Wisternitz), ms. na Mor., okr. Mikulov, 686 ob. (10 č.); pivovar (nevaří), par. mlýn.

Dolní Věžnice, o. v Č., okr. Něm. Brod, 338 ob. (148 č.).

Dolní Vilémovice, o. na Mor., okr. Třebíč, 637 č. ob.

Dolní Vilímeč, o. na Mor., okr. Dačice, 234 č. ob.

Dolní Vítkov (Nieder-Wittig), o. v Č., okr. Liberec, 574 ob. (19 č.); rafin. skla.

Dolní Vlčkovice (Nieder-Wöllsdorf), o. v Č., okr. Dvůr Král. n. L., 369 ob. (2 č.).

Dolní Vltavice (Unter-Moldau), ms. v Č., okr. Č. Krumlov, 463 ob. (10 č.).

Dolní Vražné (Groß-Petersdorf), o. na Mor., okr. N. Jičín, 498 ob. (26 čs.).

Dolní Záhoří, o. v Č., okr. Písek, 221 č. ob.

Dolnie Záriečie, o. na Slov., okr. Trenčín, 188 čs. ob.

Dolnie Zelenice, o. na Slov., okr. Hlohovec, 325 čs. ob.

Dolní Zimoř, o. v Č., okr. Mělník, 132 č. ob.

Dolní Žandov (Unter-Sandau), m. v Č., okr. Mar. Lázně, 1460 ob. (5 č.); miner. zřídla.

Dolnia Ždáňa, o. na Slov., okr. N. Báňa, 515 čs. ob.

Dolní Žďár (Nieder-Mühl), o. v Č., okr. Jindř. Hradec, 391 ob. (62 č.).

Dolní Žďár (Nieder-Soor), o. v Č., okr. Trutnov, 368 ob. (3 č.); bitva 30. 9. 1745 mezi cís. vojsky (vel. Karel Lotrinský) a Prusy (kr. Fridrich II.).

Dolnie Žemberovce, o. na Slov., okr. Levice, 466 čs. ob.

Dolní Životice, o. ve Slezsku, okr. Opava, 1160 ob. (1038 č.); zámek.

Dolní Žukov (Dolný Żuków), o. ve Slez., okr. Č. Těšín, 1156 ob. (585 č., 442 pol.).

Dolnoslezská uhelná pánev, nalézá se s.-v. od Krkonoš a střediskem jejím jest město Waldenburg. Roční těžba činí přes 6 mil. tun kam. uhlí. V kraji kvete též průmysl železářský a tkalcovský.

Dolomieu Déodat Silvain Gratet de (1750—1802), fr. fysik a geolog; pracoval hl. v oboru hornickém. Po něm nazván nerost dolomit. Sp.: Recherches sur la pesanteur (1775), Philosophie minéralogique a Espèce miner. Člen fr. Akademie.

Dolomit, nerost a hornina, v podstatě uhličitan hořečnato-vápenatý. Jako nerost krystaluje v hexagonálních romboëdrech, vzrostlý a narostlý, též v agregátech; bezbarvý, bílý, šedý, žlutý, hnědý, červený až černý. T. 3.5—4.5. Nalézá se u Příbramě a Jáchymova, u Chýnova, na Slovensku u Kremnice; v Tyrolsku, Uhrách a j. Železem a manganem bohatý hnědek jest na rudních žilách velmi častý. U dolomit. hornin rozlišujeme od t. zv. normálních dolomitů (1 mol. uhličitanu hořečnatého na 1 mol. uhličitanu vápenatého) vápníkem bohatší dolomity, dolomitové vápence, směsi normálních dolomitů s vápencem. Dolomit větrá nesnadno, tvoří často strmě vystupující, divoce rozeklané skalní skupiny, zejména v Juře, Tyrolsku a Durynsku. D. používá se jako stavebního materiálu, zpracuje se na cement a vyrábí se z něho hořká sůl.

Dolomity nebo Dolomitové Alpy, skupina vých. Alp. Tak zv. Dolomitová stezka vede od Cortina d'Ampezzo průsmykem Folzarego (2117 m) do Buchensteinu sedlem Pordo (2242 m) do údolí Fassa a průsmykem Karerským (1758 m) a údolím Eggen do Bozenu. Lit.: Mojsisovics, Die Dolomitriffe von Südtirol und Venetien (1878—80); Wolff, Monographie der Dolomitenstraße (1909).

Dolon-nor (Lamamiao, svatyně lámů), v čínském území Čachar (jihových. Mongolsko), asi 30.000 obyv., 1220 m n. m., na písčité půdě, má 2 velké kláštery asi s 2000 lamů a v celé Číně proslulou výrobu hodin, sošek, zvonů a váz. D. zprostředkuje obchod mezi Čínou a vých. Mongolskem a je obchodní cestou spojen s Chailarem; 40 km na severozáp. zříceniny Šang-tu, starého letního sídla mongolské dynastie.

Doloplazy, o. na Mor., okr. Přerov, 393 č. ob.; cukrovar (1926: 93.664 q cukru), cihelna.

Doloplazy, o. na Mor., okr. Olomouc, 1112 č. ob.

Dolopové, starověký národ, obývající v okolí Pindu, patřícího většinou k Thessalii, surový a málo kulturní, náležel k amfiktyonii delfské.

Dolor, (lat.), bolest.

Dolore (it.), bolest; con dolore, bolestně, smutně.

Dolores, pseud. Hanny Prusíkové.

Dolores (šp.), ženské křestní jméno.

Dolorosa mater, bolestná Panna Maria.

Dolosní (lat.), podvodný, šalebný; zlý, lstivý, obmyslný.

Dolování, → hornictví.

Dolovina, kulaté dřevo, používané pro dřevěný výstroj důlních chodeb, šachtic a pod.

Doložka, nejdůležitější jest 1. d. vkladní, t. j. clausula intabulationis, což jest výslovné svolení vlastníka knihovního tělesa nebo práva vůbec v pozemkové knize zaneseného, aby na ně v pozemkové knize učiněn byl nějaký zápis. Knihovní zákon ze dne 25. VII. 1871 č. 95 ř. z. činí podle § 8 na doložce té závislým pouze vklad, tedy zápis nepodmíněný a žádá ji toliko při listinách soukromých a notářských a jen od toho, jehož právo obmezeno, zavazeno neb zrušeno býti má. Doložka taková může býti obsažena již v listině samé o příslušném právním jednání zřízené aneb v listině zvláštní, aneb teprve v žádosti za vklad listiny původní a musí, má-li býti vklad povolen, opatřeno ověřeným podpisem toho, na jehož svolení záleží. Znění doložky takové není co do formy zákonem vůbec vázáno. 2. Neméně důležitá jest i doložka exekuční, jež znamená výrok v úřed., hlavně soudních nálezech vyslovený, že ten, jemuž nálezem nějaké plnění bylo uloženo, povinen jest uložené splniti v určité lhůtě, jinak že proti němu bude po právu dále pokračováno, a to exekucí. Jest to t. zv. clausula executionis, na níž závisí vykonavatelnost nálezů, na jejichž základě žádáno jest o povolení a provedení exekuce, což se děje v případě, požádán-li o výkon takový úřad jiný, než který nález onen vydal. Nálezy takové musí býti opatřeny d. onoho úřadu, který nález vydal, že nález nabyl moci práva a exekuce může býti provedena, čemuž je zejména při nálezech soudů trestních (§ 373 tr. ř.), nálezy a smíry soudů živnostenských (viz § 594 civ. soud. ř.) a ohledně nálezů a smírů v Uhrách uzavřených (§ 86 ex. ř.). D. e. nepotřebují ovšem nálezy úřadů, do jejichž rozhodnutí nelze se již odvolati, na př. nálezy nejvyššího soudu. O náležitostech vkladní doložky platí § 32 knih. řádu.

Dolsko, o. v Č., okr. Nové Město n. Met., 122 č. ob.; el. dr.

Dolský E. N., pseud. Emila Nováka.

Dolus (lat., zlý úmysl, zlá vůle), vůle k bezprávnému účinku směřující, vědomé protizákonné jednání; d. eventualis, očekávání výsledku možného, spojené s přivolením, aby vskutku nastal.

Doly, → hornictví.

Doly, o. v Č., okr. Vys. Mýto, 639 č. ob.; výr. cement. zboží.

Doly, o. na Mor., okr. Litovel, 132 č. ob

Dom, chorv. pol. list, założ. Štěpánem Radičem v Záhřebě r. 1906. Od r. 1921 se jmenuje Slobodni Dom, r. 1925 opět Dom a jest ofic. listem Hrvatske seljačke politike.

D. O. M., t. j. Deo Optimo Maximo, bohu nejlepšímu, největšímu (Jupiterovi zasvěcený); nápis na řím. chrámech.

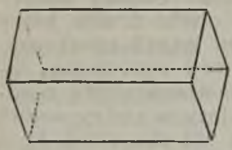
Dom (franc.; z lat. dominus, pán), titul franc. králů, později mnichů. V Portugalsku čestné jméno t. zv. tituledos (titulární šlechtici), které se kladlo jako šp. don před křestní jméno: dnes používá se všeobecně příslušníky vyšších kruhů.

Dóm (z lat. domus, dům), znamená biskupský nebo arcibiskupský katedrální chrám, s nímž vždy je nebo byla spojena kapitula (→) kanovníků. V již. Německu užívá se v témže smyslu slova münster (→), ačkoliv toto slovo znamená vlastně s klášterem spojený kostel.

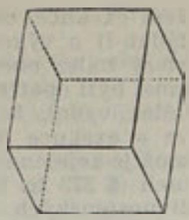
Dom, nejvyšší vrchol pohoří Mischabelhörner, sev. výběžku Monte Rosy, 4554 m; po prvé vystoupil na něj Angl. J. Davies r. 1858.

Doma (střechan), krystalový tvar (ležatý hranol) v soustavě kosočtverečné, jednoklonné (obr. 1) a trojklonné (obr. 2). → krystal (viz násled. stranu).

Domabyl Gustav, ThDr. (* 1865), prof. theologie v Hradci Král. Autor četných odb. článků do bohosl. slovníku; význ. pracovník komunální a politický na Hradecku.

Obr. 1.
Doma jednoklonná.

Obr. 2.
Doma trojklonná.

Domácí léčivé byliny. Používání l. b. v lidovém, domácím lékařství sahá do nejstarších dob, neboť ze všech léčiv nejdříve poznána byla léčiva z říše rostlinné. Na myšlenku, že rostliny mají vlastnosti léčivé, přivedla člověka zvířata, jež v nemoci požírala jen určité, podle choroby se různící druhy rostlin. Zvolna byly prozkoumány aspoň zhruba veškeré přístupné rostliny a užívání těch, u nichž zjištěny léčivé vlastnosti, rozšiřovalo se s počátku tradicí, později vydávány tiskem různé „Herbáře". V úvahu přicházely nejprve byliny domácí, z cizích druhů pak ty, které lid mohl snadno pěstovati v zahrádkách. Průběhem doby mnoho druhů bylo ovšem vyřaděno pro svoji neúčinnost, jiné však opět zařaděny na jejich místa. U nás v domácím léčení nejpoužívanější jsou tyto byliny: angelika, arnika, balšám, bezový květ a plody, bezinkový ocet a povidla, borůvkové listí a plody, březové listí, heřmánek, hořec, jalovec, jitrocel, kozlík lékařský, křenové placky, lipový květ, lněné semínko, makovice, makový květ, máta peprná, mateřídouška, pelyněk, plicník lékařský, řebříček, řepíček, sléz, šalvěj, třezalka, vrbové listí, zeměžluč a pod. Používá se odvaru z nich nebo vylouženin pomocí alkoholu, octa, buď k vnitřnímu užívání nebo k obkladům, mazání a pod.

Domácí lékárna. Lékařům usazeným v obcích, kde v obvodu 4 km není veřejné lékárny, povoluje se pro rychlé zaopatření léčiv nemocným, podle zákona z 18. XII. 1906 čl. 5 ř. z. dom. lékárna. Z ní prodává lékař léčiva nemocným nebo je vydává na účet nemoc. pojišťoven a léčeb. fondů. D. l. musí obsahovati určitá léčiva, stanovená zákonem, jinak obsah d. l. sestaví si lékař podle své potřeby. Tato léčiva jest povinen odebírati v nejbližší veřejné lékárně, která ručí za jejich jakost.

Domácí lékárnička, skříňka obsahující léčiva, obvazy a nástroje pro první pomoc při zranění neb náhlém ochuravění. Jest nutno, aby byla všude tam, kde případ takového ochuravění neb zranění je možný. Hlavně v průmyslových závodech, obchodech, úřadech, školách, divadlech, tělocvičných a sportovních spolcích a domácnostech. Podle svého určení liší se d. l. jak velikostí, tak i obsahem. Nejnutnější věci, jež má d. l. obsahovati, jsou tyto: nůžky, pinceta, spínací špendlíky. Náplasť anglická, leukoplast, vata, vata k zastavení krvácení, hydrofilový gáz, obínadlo široké a úzké; k desinfekci rány: alkohol, benzin, jodová tinktura. Dermatolový zásyp na rány, bórová masť, zinková masť, salicylový lůj na zpruzení a otlačeniny; octan hlinitý na obklady otoků, bórová voda k vymývání očí, lněný olej s vápennou vodou na spáleniny, čpavek k potírání při štípnutí hmyzem, živočišné uhlí při kolikách, otravách masem a houbami. Éter octový k vdechování při mdlobách, Hoffmannské kapky při nevolnosti a křečích, kapky proti bolestem zubů. Soda, větrové kapky, tinktura amara s chinou při nadýmání, při kyselosti žaludeční šťávy, špatném trávení, kozlíkové kapky při rozrušení a nespavosti, kysličník vodičitý k zastavení krvácení, k desinfekci při zánětech v ústech a krku, Doverské prášky proti průjmu, novopuren pro stolici, acylpyrin proti bolestem hlavy, zubů a rheumatickým. Při zraněních příliš znečištěných a onemocněních vážnějšího rázu nutno ovšem vyhledati lékařskou pomoc.

Domácí prostředky, přirozené nebo připravované látky, kterých se používá k léčení onemocnění lehčího druhu bez lékařské pomoci. Někdy jsou léčivé, jindy indiferentní, často však škodlivé, neboť způsobují zanedbání choroby; ⚲ domácí léčivé byliny.

Domácí průmysl, forma průmyslového podnikání, při níž vyrábí se zboží ve vlastních místnostech, bez pomocného personálu. Zboží pak překupují větší firmy a uvádí se tak do obchodu. D. p. může buď býti samostatným zaměstnáním, nebo vedlejším. Obyčejně se vyskytuje ta forma d. p., že nějaký továrník zaměstnává kromě svých stálých dělníků také dělníky, kteří surovinu zpracovávají doma za přiměřenou odměnu. Styk mezi těmito dělníky a továrnou zprostředkuje úředník, zvaný faktor. V novější době se zakládají v krajinách hospodářsky chudých t. zv. školy pro domácí průmysl, které stojí často ve spojení se školami lidovými. Týká se hlavně košikářství a prací ve dřevě. U nás domácí průmysl se vyskytuje v krajinách chudých, hornatých, v Čechách, na Mo-

ravě i na Slovensku. Je to knoflíkářství, hodinářství, cvočkářství, šití prádla, rukavic, výroba hraček, ozdobného zboží, krajkového zboží, na Slovensku, Podkarpatské Rusi výšivky atd. V cizině vyvinut domácí průmysl hlavně v Tyrolech, Švýcarsku, Francii, Rusku, Anglii a j.

Domácí řád, seznam všech ustanovení o zachovávání pořádku v určité budově, zvláště u ústavů, v nichž bydlí více lidí společně (pensionáty, konvikty a p.). Ve sněmovně znamená souhrn předpisů o pořádku v budově a v místnostech sněmovny a určuje, kdo o jeho plnění pečuje a jakými předpisy se při tom řídí. V ČSR. sestavuje pro jednotlivou komoru Národ. shromáždění d. ř. předsednictvo příp. sám předseda.

Domácí telegrafie, přenášení rozkazů, zpráv atd. v domě nebo celém bloku domů cestou telegrafickou. Hlavně ve velkých hostincích, továrnách a j. K d. t. patří také automatické aparáty ke zjištění teploty, stavu vody, napětí páry; nebo jsou to aparáty poplašné, které ohlašují otevření dveří, pohyb pokladny a j. Dělají poplach, i když je vedení přerušeno.

Domácí vězení, disciplinární trest pro důstojníky. V naší armádě je dvojí: jednoduchý, důstojník vykonává službu, ale po dokonání nesmí se ze svého bydliště vzdáliti; nebo zostřený, při čemž nesmí službu vykonávati, vzdáliti se z příbytku, přijímati návštěvy.

Domácí zvířata, ochočená zvířata, která chová člověk k svému prospěchu i zábavě. Dělí se 1. na d. zv. v širším slova smyslu. Jsou to zvířata, kterých používá člověk k svému prospěchu, ale která svou existencí na něm nezávisejí. Sem patří slon, kormorán, lovečtí sokoli, dále v Egyptě promyka a kuna (mustela subpalmata), u nás ježek atd. Zdá se, že už staří Egypťané krmili hyeny. V jižní Africe chovají se ve velkých stádech pštrosi. Možno sem počítati i ryby, chované ve veřej. rybnících. 2. D. zv. v užším slova smyslu, jejichž existence je spojena s člověkem, takže se rozmnožují pod vlivem člověka i dále zušlechťují. Jsou to kůň, osel, vepř, hovězí dobytek, zebu, banteng, vůl, buvol, koza, ovce, velbloud, lama, guanako, alpaka, vikuňa, kočka, pes, vretka, králík, morče, slepice, krocan, páv, perlička, bažant, holub, kačena, husa, labuť, kanárek, atd. Rozšíření. Kočka chybí jen v teplých krajinách, pes následuje člověka do všech končin, i do krajin polárních, slon jako zvíře tažné v Indii, na Sumatře a Borneu; prase je všude, kromě krajin ledových, sev.-vých. Afriky, západní a střední Asie. Stejně asi rozšířen dobytek hovězí. Buvol pochází z jihových. Asie, v 6. st. se rozšířil do Italie a zemí před Dunajem. Ovce je rozšířena všude, vyjma krajiny severní, archipelu malajského a velké části Oceánie. Asi stejně koza. Sob jen v krajích arktických, dromedář v sev. Africe, záp. Asii; jihoamer. d. zv. jsou lama, guanako, vikuňa. Velmi důležitý pro mírné podnebí je kůň, pro tropické osel. D. zv. v koloniích pocházejí většinou z Evropy. Tak chov skotu do Již. Ameriky zavedli Španělé, do Brasilie Portugalci. Do Australie zavedena angl. ovce, angorská koza do jižní Afriky; merinská ovce Ameriky již. a sev. je španělského původu. ⚲ jednotlivá zvířata. Původ d. zv. není dosud pevně stanoven, neboť původní formy už dávno vymřely. Počátky chovu d. zv. Velká většina d. zv. pochází z doby předhistor. Člověk již v nejst. paleograf. době má gazelu, ovci, vepře, koně, psa jako d. zv. Původně chytal člověk asi zvířata z důvodů nábož. kultu, později, když poznal jejich užitečnost, ochočoval je a používal jich k lovu a práci. — Jako přímý důsledek ochočení zvířat je ztráta určitých vlastností (barva), kterých potřebovala zvířata v boji o život, zmenšení pohyblivosti (kachna, husa) atd. Určité vlastnosti zakrňují, jiné se opět stupňují. — Význam d. zv. pro člověka je veliký. Usnadňují i zpříjemňují mu život.

Domácí živnost, živnostenská forma provozování, při níž jsou zaměstnáni dělníci zhotovováním zboží ve vlastních místnostech; zboží je pak zprostředkovateli (velkoobchodníky) odbíráno a dále prodáváno. Pro každé odvětví d. ž. mají býti zřízeny u min. soc. péče ústřední komise. Podrobná nařízení jsou v zák. ze 12. XII. 1919, č. 29 Sb. z. a n. a v nař. vlády z 26. XI. 1920, č. 628 Sb. z. a n. U nás podle předpřevratových sčítání byla d. ž. největší v textilnictví.

Domácnost, kuchařská škola v Praze.

Domačín, hlava selské rodiny srbské na Černé Hoře a správce rod. jmění.

Domáčtí dělníci, zaměstnanci, kteří pracují pro zaměstnavatele ve vlastních domácnostech. D. d. používají vlastního nářadí, nejsou však samostatnými živnostníky, jsouce ve služebním poměru. V ČSR. jest práce domácká velmi rozšířena v průmyslu textilním, oděvním, krajkářském, rukavičkářském, hračkářském atd. Po domácku skoro výhradně se dělají vlasové síťky, umělé květiny a rákosové zboží. Práce jest placena od kusu, protože zavedení pravidelné mzdy

není možné pro nemožnost kontroly. Výhoda domácké práce spočívá v tom, že lze ji konati kdykoliv a libovolně dlouho, aniž jsou d. d. vázáni na pravidelnou délku pracovní doby, zavedenou v továrnách, a že lze ji provozovati ve svém bytě a nezdržovati se každodenní, někdy i nákladnou cestou do podniku. Další výhoda jest i v tom, že v práci mohou pomoci i členové rodiny. Nevýhody jsou však velmi značné. Sociálně stojí d. d. nejníže, nejsouce účastni všech sociálních výhod ostatních zaměstnanců, a mzda pro velikou konkurenci dělnictva nebývá pravidelně vysoká. Mnozí d. d. neznají mezí svých tělesných schopností a pracují velmi často o mnoho déle, nežli je jejich zdraví prospěšno. Protože se do domácké výroby dávají obyčejně toliko věci sezonní a takové, které podléhají rychle se měnící náladě obecenstva, stává se mnohdy, že celý kraj jest bez práce a d. d., neznalí jiné práce, nemají vůbec možnost nalézti obživu. V ČSR. zákon ze dne 12. XII. 1919 č. 29 Sb. z. a n. zlepšil alespoň trochu bídné postavení d. d. úpravou pracovních a mzdových poměrů.

Domadice, o. na Slov., okr. Levice, 446 ob. (385 čs.).

Domalíp Karel, PhDr. (1846—1909), čes. fysik, prof. exper. fysiky a elektrotechniky na čes. technice pražské od r. 1891. Sp.: O elektr. resonanci (spol. s prof. F. Koláčkem).

Domalíp Miroslav (* 1876 v Ml. Boleslavi), význ. pracovník živnost. a obch. v Ml. Boleslavi.

Domamil, o. na Mor., okr. Mor. Budějovice, 530 č. ob.

Domamyslice, o. na Mor., okr. Prostějov, 722 č. ob.

Domamyšl, o. v Č., okr. Tábor, 358 č. ob.

Domanek Ant. Matyáš (1713—1779), st. rytec vídeňský.

Domanice, o. v Č., okr. Strakonice, 146 č. ob.

Domaniewski Bolesłav (1857—1926), znamenitý pedagog-pianista polský; napsal několik skladeb klavírních a Vademecum pour le pianiste.

Domaniewski Eduard (1830—1877), polský malíř, žák Julia Kossaka.

Domaníky, o. na Slov., okr. Krupina, 283 čs. ob.

Domanín, o. v Č., okr. Třeboň, 343 č. ob.

Domanín, o. na Mor., okr. Nové Město n. Mor., 474 č. ob.

Domanín, o. na Mor., okr. Uh. Hradiště, 1291 č. ob.

Domaninci, o. na Podk. Rusi, okr. Užhorod, 956 ob. (160 čs., 763 r.).

Domanínek, o. na Mor., okr. Nové Město na Mor., 170 č. ob.; státní výzkum. stanice.

Domaniža, o. na Slov., okr. Povážská Bystrica, 739 čs. ob.

Domanovce, o. na Slov., okr. Levoča, 491 čs. ob.

Domanović Radoje (1873—1908), beletrista a politický satyrik srbský; vydával polit. brožury, povídky a satiry (nejsilnější Vodj, Danga, Kraljević Marko po drugi put medju Srbima); výbor z nich vyšel 1905 v Srpské Književné Zadruze. Vydával politicko-satyr. list Stradija. — Lit.: B. Popović: Srpski Književni Glasnik, 1902, kn. 6.—7., a J. Skerlić, tamže 1908, kn. 21.

Domanovice, o. v Č., okr. N. Bydžov, 238 č. ob.

Domański Wojciech, miniaturista a kaligraf polský 18. st.

Domanyćkyj Vasyl Mykolovyč (1877—1910), ukrajinský učenec a veř. činitel. Redigoval první úplné vydání Kobzara T. Ševčenka a Istorija Ukrajiny M. Arkase; byl spoluzakladatelem družstevnictví v Ukrajině.

Domas M., pseud. Jos. Mikše.

Domašice, o. v Č., okr. Litoměřice, 253 ob. (5 č.).

Domašín, o. v Č., okr. N. Město n. Met., 452 č. ob.

Domašín, o. v Č., okr. Rychnov n. Kn., 294 č. ob.

Domašín, ms. v Č., okr. Benešov, 986 č. ob.; pův. dvůr, založ. Domašou; patřila ke klášteru louňovickému, od r. 1420 Táboritům; r. 1547 prodána Janu z Pernštejna, pak se majitelé stále střídali. — Lit.: F. Aug. Slavík: Dějiny D.

Domašín, o. na Mor., okr. Dačice, 165 č. ob.

Domašín, o. na Podk. Rusi, okr. V. Berezný, 378 ob. (353 r.).

Domaška Michal (1820—1897), hornolůž. spisovatel, rodem z Komorowa u Rakec v Hor. Luž., evang. farář v Nosaćicích. Vystoupil po prvé s buditelskou generací Smoleřovou v Jórdanově Jutničce r. 1842 drobnými lyrickými, náladovými a vlasteneckými popěvky, z nichž nadšená hymna Naše Serbstwo z procha wstawa, složená na polský nápěv Trzeci maj, znárodněla. Jinak D. pěstoval výhradně písně nábožné, které sestavil ve tři sbírky: Adventská harfa (1864), Póstna harfa (1865) a Zionske hłosy (ve 2 dílech, 1868 a 1879). Také své nábož. úvahy shrnul v knihu Swjaty póst (1865); kromě toho byl spolured. Missionského Posla. Když mladolůž. generace v 80. letech založila Łužici, přihlásil se D. pod pseud. Šyman

nenáročnými, jednoduchými básničkami, v nichž paběrkoval ze své minulosti a ve znamení bible zpíval o svých citech a touhách.

Domaška Romuald (* 1869 v Koslově v Hor. Luž.), hornolůž. spisovatel, administrátor ve slavném luž. katol. poutním místě Róžantě. Po vychození předběžných škol studoval v Praze a v Litoměřicích, jako člen oseckých cisterciáků kaplanoval několik let v Čechách, od r. 1909 působí v Róžantě. Svou lit. činnost začal jako student drobnými příspěvky do Katol. Posla. Hojnou četbou a cestami zbystřil své pohledy na svět a lidi, studiem jazyka a stykem s domác. lidmi získal správnost a plastičnost výrazovou, kterou uplatnil teprve po překročení padesátky v řadě histor. povídek a kreseb, jež tiskl od roku 1926 pod pseud. Ilsan v revui Łužica a v Serb. Nowinach. Z nejrozměrnějších skladeb jeho jsou Khodojty (Čarodějnice) vyd. r. 1927. D. napsal také lid. hru o P. Marii Róžantské, jež zůstala v rukopise, a kromě toho vlastivědnou knihu o Róžantě (luž. a něm., 1928).

Romuald Domaška.

Domašnev Sergěj Gerasimovič († 1796), ruský. lit. historik a ředitel petrohr. ak. nauk. Napsal dějiny básnictví od nejstarších dob.

Domašov (Domstadtl), moravské město sev.-východ. od Olomouce, na spojovací tepně Olomouc—vých. Slezsko. Tam 30. VI. 1758 Laudon udeřil na transport s oblehacím parkem Fridricha II. a vzal jej téměř celý, což přimělo krále zanechati obléhání Olomouce.

Domašov (Thomasdorf), o. ve Slezsku, okr. Frývaldov, 2188 n. ob.; na blízku tur. chata (1011 m); lomy, elektrárna, mlýny, pily.

Domašov, o. na Mor., okr. Ivančice, 665 č. ob.

Domašov nad Bystřicí (Domstadtl), m. na Mor., okr. Šternberk, 1173 ob. (39 č.); tov. na sodu, kys. uhlič., lihovar, el dr.

Domašov u Šternberka (Domeschau), o. na Mor., okr. Šternberk, 504 ob. (29 č.); lomy.

Domat (Daumat) Jean (1625—1646), advokát král. a vyn. franc. právník. Jeho díla: Les lois civiles dans leur ordre naturel a Traité del lois (1689—1697) byla nejdůl. právn. spisy 18. stol. a ovládala úplně právn. praxi. Byla vydána mnohokráte s přísl. komentáři.

Domaželice, o. na Mor., okr. Přerov, 541 č. ob.; lihovar.

Domaželici, staroč. kmen, usedlý v nynějším okolí Domažlic, které byly jejich hradem.

Domažlice, důležité české město v Pošumaví, čítající dnes 7678 ob., z toho 7563 čs., 75 n., 6 jiných a 35 cizích. Jest sídlem okr. pol. správy, řed. důch. kontroly, okr. četnického vel., voj. posádky, vyššího čes. gymn. Má krásnou novou radnici. Na náměstí stojí pomník děkana Příhody od J. V. Myslbeka. V dějinách husitských hrály velice důležitou úlohu a pak v historii Chodů. — Bitva u Domažlic (14. 8. 1431) sluje porážka resp. útěk velkého vojska křižáků, vedených Fridrichem Braniborským a papežským legátem Guiliem Cesarinim, kteří se polekali táhnoucího proti nim vojska husitského pod Prokopem Holým a prchli v úplném zmatku, zanechavše všechen svůj trén na místě.

Znak města Domažlic.

Domažlický, pseud. Hermana Tauska.

Domažlický L. H., pseud. Ladislava Hájka.

Domažlický, pseud. Jana Turky.

Domažlický, pseud. Rom. Haška.

Domažlický průsmyk, dělí Šumavu od Č. Lesa. Vede jím dráha Praha—Plzeň—Brod n. Lesy.

Domažličky, o. v Č., okr. Klatovy, 175 č. ob.

Dombrowski Jan Henryk (1755—1818), polský generál; účastnil se r. 1792 tažení Poniatowskiho proti Rusku, r. 1794 spojil se s Kościuszkem, v Italii zřídil polské legie; sloužil též ve vojsku Napoléonově (1806—13). Napsal autobiografii a Histoire des legions polonaises en Italie.

Domčice, o. na Mor., okr. Znojmo, 435 č. ob.

Domečka Ludvík (* 1861 v Černovicích u Tábora), měst. tajemník v Hradci Král., hist. spisovatel. Přispíval hojně histor. články do míst. časopisů. Napsal m. j.: Památky po královně Elišce a její život (1895), průvodce po národopis. a národohospod. výstavě v Hradci Král. (1894), průvodce po Hradci Král. a okolí s polodenními a celoden. výlety (1910, 1911). Lit.: Královéhradecká ročenka z r. 1913.

Domene Lac (lak domén, Černé jezero), na ryby bohaté alpské jezero v švýcar. kant. Freiburg, 1056 m n. m., 12 m hluboké, 0·44 km². U jez. lázně Schwarzseebad se sádru obsahujícími sirnými prameny, které se doporučují při léčení reumatismu a kožních nemocí.

Domenichino (-kino), vlastně Domenico Zampieri, nazv. il D. (1581—1641), it. malíř; r. 1621 stal se architektem vatikánským. Známý zejména svými freskami.

Dometijan, mnich kláštera sv. Sávy Chilandarce na hoře Athos a srbský spisovatel 13. stol. Napsal r. 1243 životopis sv. Sávy a 1264 otce sv. Sávy, župana Štěpána Nemanje.

Domény (středov. lat. domanium, dominium, franc. domaine; vlastnictví, panství, panský statek; dominiální, komorní, státní statek), původně panské statky vůbec na rozdíl od statků postoupených poddaným, později pouze knížecí, komorní a korunní statky, dnes převážně statky, které jsou vlastnictvím státu, zejména hospodářské pozemky, které dohromady tvoří domenium. Jak povstaly d., není s určitostí známo; pravděpodobně vznikly v dobách, kdy nečinilo se rozdílu mezi soukromým majetkem zeměpána (panovníka) a majetkem státním. V těchto dobách měly d. charakter soukromého vlastnictví, jimiž panovník nebo zeměpán volně disponoval. Záhy však byla oprávněnost volně jimi nakládati popřena, komorní statky zákony a smlouvami se zemskými stavy prohlašovány za neprodejné a ustálil se názor, že jejich výnos má býti použit nejenom ke krytí výdajů dvora, nýbrž má sloužiti též k účelům veřejným. V některých zemích vyvinuly se dosti spletité poměry vlastnické a vznikaly hlavně v minulém století časté spory o to, zda jde o soukromé vlastnictví zeměpána (rodinné statky) či o majetek státní. — Otázku účelnosti dominiálních statků nelze jednotně zodpověděti. Rozhodují zde různé okolnosti, jako povaha d., organisace a správa státu, potřeby a požadavky obyvatelstva a j. Pokud se jedná o lesy, všeobecně má se za to, že pro státní majetek hodí se výborně. Avšak o účelnosti d. v užším slova smyslu, t. j. o zemědělsky vzdělavatelných pozemcích státních, názory se rozcházejí. Velmi rozšířené je mínění, že těžkopádnou úřednickou správou nelze takové d. dostatečně využitkovati. Pod vlivem hospodářského liberalismu stojící politika a národohospodářství vyslovily se většinou pro prodej d. Naopak pro ponechání d. uvádí se, že tyto mohou tvořiti stálý zdroj státních příjmů a obyvatelstvo nemusí býti pak vůbec nebo aspoň ne v té míře zatěžováno berněmi. Mimo to lze jich dostatečně využíti, pronajmou-li se jednotlivcům (po případě dědičně), kteří pak hospodaří na nich samostatně. ⚲ pozemková reforma.

Domesday Book (Doomsday Book, angl., dúmsdé buk), stará a obsáhlá pozemková kniha angl., sepsána 1083—86. R. 1783 vydána ve 2 foliových sv., které r. 1811—16 doplněny 2 sv. doplňků a r. 1838 Ellisovým General Introduction to the D. (1838, 2 sv.). — Lit.: Domesday Studies, vyd. Royal Hist. Soc. (1886, 2 sv.); Maitland, D. and beyond (1897).

Domesnaes (lot. Kolkasrags), srázně do moře spadající mys u zálivu Rižského s majákem, jest nejsevernějším cípem Lotyšska.

Domestici (lat.), osobní stráže řím. vladařů od dob Konstantina Vel.; ve středověku totéž jako leudes.

Domesticus (lat.), k domu, rodině přináležející; domácí, tuzemský. Animalia domestica, domácí zvířata; furtum domesticum, krádež v domě; iura domestica, domácí práva, zvyklosti.

Domestikace (lat., krocení, chování), zdomácnění; přeměnění divoce žijících zvířat ve zvířata domácí, při čemž v několika generacích změnou tělesných a psychických vlastností následkem opakovaného výběru (⚲) nebo křížení vznikají nová plemena. — V anthropologii mluví se se vztahem k člověku taktéž o d. nebo autod. (⚲ degenerace). Tak se mění u člověka jako u zdomácnělých zvířat především postava, délka a barva vlasů, barva kůže a očí a tvar a délka nosu.

Domestikální fond český, část výnosu plynoucího ze zemských berní, určená pro stavovské a zemské potřeby. Vzniká již 1569, kdy stavové si vyhradili z berní jistou částku pro své potřeby. Decennálním recesem 1748 podrželi stavové pro sebe jistou část z daní nepřímých a plynula tato suma do d. f. R. 1887 splynul d. f. s fondem zemským.

Domeykit (kondurit), nerost chem. složení Cu_3As (arseňan měďnatý), vyskytující se v Chile a Mexiku.

Domeyko Ignacy (1801—1889), polský mineralog; studia fysik-matem. ukončil na universitě ve Vilně 1822, po povstání listopadovém uchýlil se do Paříže, kde navštěvoval báňskou školu a ukončil ji jako báňský inženýr. V r. 1838 stal se profesorem fysiky a chemie na báňské škole v Coquimbo v republice Chilské.

kde zůstal až do r. 1884. Jeho působení mělo zde neobyčejný význam. Byl zakladatelem chilských organisací pro badání geologická, mineralogická atd. Jako rektor university v Santiago de Chile měl také vliv na probuzení kulturního života v této zemi. — D. patří k nejvýznačnějším mineralogům posledních let. Jeho zásluhou byla objevena celá řada nerostů (na př. arkerit, amiolit, domeykit). Svoje poznatky uveřejňoval v Annales des usines, v Neues Jahrbuch für Mineralogie a v ročnících university v Santiago. Z větších děl nutno jmenovati velice podrobnou mineralogii jižní Ameriky (1879—84).

Domicella, středověké latinské jméno šlecht. odchovanců světských klášterů.

Domicellář, čekatel kanovnické prebendy.

Domicil (bydliště), místo, kde se někdo usadil s úmyslem trvale tu bydliti. Za trvalý pobyt považuje se i takový, který je zamýšlen na delší část roku (aspoň 6 měsíců). Proto činí se rozdíl mezi d. řádným (trvalý pobyt) a d. mimořádným (quasidomicil — pobyt zamýšlený jen na delší část roku). Povaha d. zjišťuje se podle úmyslu, s jakým se kdo usadil na určitém místě, buď přímo (výpovědí) nebo nepřímo (skutkem dotčené osoby), jindy ustanovením zákona (t. zv. bydliště povinné u manželek, dětí, stát. úředníků). Podle d. se určuje příslušnost ve věcech círk. pravomoci, zejména oprávnění duchovního správce určitého obvodu k určitým úkonům a nárokům vůči těm, kdo mají v tomto obvodě své bydliště. — Domicil u směnek značí místo směnečného placení, místo splatnosti směnky; domicilovati směnku, umístiti s., t. j. její výplatu spojiti s jistým místem.

Domin, pseud. J. Blažeje Jičínského.

Domin Gustav (* 1880 v Hoře Kutné), vrchní ředitel Měst. spořitelny v Praze. Po převratu povolán do min. vnitra a pověřen organisací a vedením odděl. spořitelního. R. 1926 jmenován vrch. ředitelem Městské spořitelny pražské.

Domin Imro (1776—1842), chorv. právník, profesor v Záhřebě. Hl. dílo: Navuchanye vu praviczah szamoszvojneh (1821—1830).

Domin Josef František (1754—1819), chorv. jesuit., prof. v Pešti. Věnoval se fysice a přírodním vědám.

Domin Karel, PhDr. (* 4. 5. 1882 v Příbrami), prof. botaniky na Karlově univ. v Praze. Mimo botaniku, ve které dosáhl světového jména, věnoval se i vědeckému cestopisu. Mimo profesuru řídí také Farmaceutický botan. ústav. Napsal: Betula atrata Domin, nová bříza z Českomoravské vysočiny (1927); Boubínský prales a geobotanické poznámky o Šumavě (1927); Brdy. Studie fytogeografická (1903); České Středohoří (1904); Dichotomie a štěpení. Studie morfologická (1923); Dvojím rájem (s J. V. Danešem), 2. vyd. 1925; Geobotanické exkurse po Čechách (1926); Klíč k úplné květeně republiky Čsl. (1928); Kritické poznámky o bramboru (1923); Květena Čech (1917); Květena horského kotle mezi Žďárskou Vidlou a Havranem v Bielských Tatrách (1925); Léčivé rostliny (1923); Mydlice bazalkovitá (1924); O podstatě areálů eurytopních (1925); O rostlinách užitkových (1910); Palaeontologické, geologické a mineralogické sbírky městského historického musea v Plzni; Problémy a metody rostlinné sociologie (1923); Příspěvky k morfologii a teratologii rostlin (1923); Rosička okrouhlolistá (1923); Rudohoří a pruh Podrudohorský (1907); Studie o vegetaci Brd (1926); Tatranské obrazy (1926); Údolím vltavským; Úvahy a studie o regionálním členění Čech s hlediska geobotanického (1924); Úvod k novějším theoriím vývojovým (1909); Velikáni říše rostlinné; Vědecký nihilism (1911); Za jižním sluncem (1925); A phytogeographical outline of the zonal division in the western Carpathians (1923); Beiträge zur Flora und Pflanzengeographie Australiens (1915); Introductory remarks to the fifth international phytogeographic excursion (1928); La Trinité et les Antilles (1929); Monographie der Gattung Kocleria; The relations of the Tatra mountain vegetation (1928). Rediguje: Acta botanica bohemica, Věda přírodní, 1920.

Domin Karel (1851—1922), prof. v Kutné Hoře a řed. učitelského ústavu v Příbrami. Napsal četné učebnice aritmetiky, vypracoval metodiku počtů, přepracoval Lindnerovo Obecné vyučovatelství.

Domina, pseud. Blažeje Jičínského.

Domina (lat.), paní; představená kláštera, řádu, abatyše.

Dominance ↷ mendelismus.

Dominanta (lat., vládnoucí, t. j. tón), též vrchní d., kvinta tóniny, též na kvintě založený akord. Toto pojmenování není však správné, protože v tónině převládá (dominuje) tónika (↷). Spodní dominantou nazývá se kvarta (spodní kvinta) tóniny a na ní založený akord.

Dominantní (lat.), dominující, vládnoucí.

Domine, quo vadis? (lat., Pane, kam kráčíš?), slova, kterými oslovil Petr Krista, když se mu zjevil před jeho smrtí mučednickou. Na památku zbudována

byla v těchto místech, před bránou Sebestiánovou v Římě, kaplička s tímto nápisem. (⚲ Quo vadis.)

Domingo López José (1825—1911), špaň. maršál. Zúčastnil se r. 1868 vypuzení král. Isabelly, dobyl r. 1874 revoltující Cartagenu a potíral vášnivě Karlisty. Za Alfonse XII. byl min. války, r. 1906 min. předsedou a 1905—08 presidentem senátu.

Domingo López Luis (* 1810—1875), lyr. básník argentinský a historik, min. financí. Sp.: Historia argentina (1868).

Dominica (dies, lat.), den Páně, neděle; d. in albis (post albas) bílá neděle, prvá neděle po velikonocích, protože ve starých dobách na mnoha místech novokřtěnci naposled se objevili v ten den v bílém rouchu, které při křtu o velikonocích dostali.

Dominica (fr. La Dominique), anglický ostrov v Záp. Indii mezi ostr. Martinique a Guadeloupe, 790 km², 38.632 ob. (1923), se srázným, málo členitým, těžko přístupným pobřežím. Celý ostrov zabírá lesnaté pohoří sopečného původu (Morne Diablotin, 1447 m) s hlubokými roklinami. Sopečná činnost dosud neutuchla (horké sirné prameny, sirné páry, vystupující z kráteru sopky La Soupière). Podnebí jest velmi dusné (průměrná roční teplota 26·1°, roční srážky 1900—5000 mm). Rostlinstvo jest velmi bujné. Většinou franc. mluvící obyv. patří převážně k plemenům barevným. Zbytek karibského praobyvatelstva bydlí v zvláštní reservaci (asi 400). Hlavním produktem jest citronová šťáva, kakao a kokosové ořechy. Ostrov jest spravován komisařem, který podléhá guvernérovi Leewardských ostrovů, 7člennou radou a 14členným sněmem. Hl. m. Charlottentown (Roseau) na jihozáp. pobřeží s (1922) 7000 obyv. Ostrov D. objevil Kolumbus v neděli (dies dominica) 3. XI. 1493.

Dominicana República (Santo Domingo), leží na východní části ostrova Haiti (⚲), asi 50.000 km². Obyvatelstva (1921) 897.405 (18 na 1 km²), většinou mulatů a asi 30% černochů, též běloši, Syřané a Turci. Velký vliv mají v městech bydlící Severoameričané. Státní náb. řím.-kat. (Santo Domingo sídlo arcibiskupa), stát. řeč španělská. Hlav. zaměstnáním je zemědělství a chov dobytka. Vyváží se cukr, kakao, káva, tabák, med a vosk, banány, mahagon. a cedrové dřevo. Ústava a správa. Podle ústavy z r. 1844, naposled opravené r. 1924, president republiky volí se nepřímo na 6 let, 24 členů sněmu na 4 leta. D. r. skládá se z 5 prov. Azua, El Seybo, La Vega, Moca, Santiago a 7 přímořských okresů: Barahona, Monte Christi, Pacificado, Puerto Plata, Samaná, San Pedro de Macoris a Santo Domingo. Hl. m. Santo Domingo (⚲). Válečná vlajka jest rozčtvrcena bílým křížem, pole 1. a 4. modrá, 2. a 3. červená, ve středu bílého kříže rozevřená bible, kolem ní zelené ratolesti, praporce a zbraně, nad biblí červený kříž. Obchodní vlajka bez těchto předmětů uprostřed bílého kříže. Dějiny. R. 1844 Santo Domingo osamostatnilo se opět od Haiti (⚲ Haiti) a téhož roku novou ústavou prohlášeno za republiku a presidentem zvolen Don Pedro Santana. R. 1861 na přání obyvatelstva byla D. r. sjednocena se Šp., avšak toto se r. 1865 vlády nad D. r. vzdalo. Odtud byla D. r. skoro neustále jevištěm vnitřních bouří a zápasu mezi různými nápadníky presidentství. R. 1907 zasáhly do vnitřních záležitostí USA. Presidentem r. 1924 stal se Horacio Vásquez.

Domini canes (lat., psi Páně), slovní hříčka, kterou byli zváni dominikáni, jelikož se úzkostlivě starali, aby víra zůstala neporušena.

Dominici Jan (1357—1418), kardinál-arcibiskup v Dubrovníku. Studoval poměr antiky a křesťanství, pracoval v unionismu. 1418 vypravil se do Čech, aby potlačil husitismus, ale na cestě zemřel v Linci. Napsal: Regola del governo di cura familiare, Tractatus de amore Maritatis mimo četné latinské básně v duchu humanismu. 1832 byl prohlášen blahoslaveným.

Dominicus Alexander (* 1873), něm. státník a propagátor sportu, r. 1920 starosta v Berlíně, r. 1921 ministr vnitra.

Dominicus Fr., mědirytec. Žil jako laik v klášteře Dominikánů kol r. 1690 v Praze. Ryl zvláště titulní listy náboženských knih. Od něho sv. patronové zemští s hlavním chrámem pražským, sv. Tomáš Aquinský a j.

Dominicus Heřman (* 1827 v Altenburce v Sasku), knihkupec v Praze od r. 1854.

Dominik, obyčejně s přídomkem (nesprávným) de Guzman, světec a zakladatel dominikánského řádu, * 1170 v Calaruega ve Staré Kastilii, 1199 stal se kanovníkem, 1204 na cestě po Francii poznal Albigenské a rozhodl se, že je obrátí na katol. víru. Získal 16 pomocníků, jež spojil 1215 zřízením v kazatelský řád. Řád velmi rychle rostl. Od 1218 dlel D. střídavě v Římě, Bologni, Metách, Benátkách, kde založil kláštery. † 6. srpna 1221 v Bologni, 1233 byl prohlášen za svatého. Památka se slaví 4. srpna. Legenda ozdobila jeho život četnými divy a zázraky. Lit.: Lacordaire: D. (1872), Caro (1854).

Dominik Jiří († 1599), mincmistr kutnohorský, nástupce Vlka Herolta z Oupy. Zemřel morem.

Dominik Rudolf, JUDr. (6. X. 1890, Boskovice), profesor správní vědy a čsl. správního práva na Masarykově universitě v Brně (od r. 1919), docent těchže předmětů na české vys. škole technické v Brně. Sp.: Základy správního práva (1922), též něm. Prameny čsl. bursovního práva. Zpracoval české vyd. Mayrovy Soustavy obč. práva (1922).

Dominika, křesť. světice, panna, prý umučena v době Dioklecianově v Bithynii. Ostatky v Troyně (Kalabrie). Svátek: 6. července.

Dominikální Paseky, o. v Č., okr. Příbram, 480 č. ob.

Dominikální pozemky, nálež. vrchnosti na rozdíl od rustikálních (selských).

Dominikáni (zkr.: O. Pr., Ordinis Praedicatorum), členové řádu založeného sv. Dominikem roku 1216. Účelem jejich bylo kázáním pečovati o spasení věřících, zejména ale nevěřící ku pravé víře přiváděti. Pro výsadu, podle které směli všude kázati a zpovídati a prováděti inkvisici, kterou na ně přenesl papež Řehoř IX., pro svou učenost (Albert Vel., Tomáš Aquinský) a zásluhy o círk. umění těšili se veliké vážnosti. Původně byl to řád žebravý, ve stol. 15. získal si od papeže svolení opatřiti si stálé zdroje příjmů. Počínaje stol. 17. byli postupně zatlačováni Jesuity. R. 1925 měl řád asi 5.400 členů, 30 prov., 2 kongregace a 30 klášterů. D. nosí roucho bílé s černým pláštěm a černou kapucí. Ženský řád sv. Dominika byl založen r. 1206. — Lit.: Monumenta ordinis fratrum praoedicatorum historica (1896).

Dominion (dominj'n), angl. samosprávní území 1925: Kanada, Nový Foundland, Jihoafr. Unie, Australie, Nový Zeeland, Irsko, se samostatným zákonodárným sborem, kdežto král jmenuje pouze guvernéry a má právo veta. Účastní se uzavírání mezinárodních smluv, které se jich přímo týkají a od r. 1911 spoluurčují směrnice zahraniční politiky V. Britanie.

Dominium (lat.), panství, zejména panský statek (↘ domény); vlastnictví, majetek ↘; d. directum, osobní majetek statkáře; d. eminens, zeměpanský majetek; d. liberum, plenum, neomezené vlastnictví; d. temporale, světské statky papežovy; d. utile, užitkové vlastnictví.

Domino (dominó, it. resp. šp.), krátký zimní kněžský plášť v Italii a Španělsku; maškarní oděv pánský n. dámský: dlouhý plášť s širokými rukávy a kapucí; v přeneseném slova smyslu maska v dominu sama.

Domino, hra pěstovaná v době biedermeierovské, dnes hlavně ve Francii a v Belgii. Hraje se 28, 36 nebo 45 kameny, zhotovenými ze dřeva, opatřenými na svrchní straně deskou ze slonoviny nebo obyčejné kosti, která příčnou čarou jest rozdělena ve dvě půlky. Každá půlka jest označena buď žádným číslem nebo 1 až 6 (hraje-li se 28 kameny) body (oka). Mohou hráti 2 až 4 hráči. Před zahájením hry každý z hráčů vezme si určitý počet (5 až 7) kamenů a zbytek zůstane jako talon. Hru začíná ten, kdo má nejvyšší paš, t. j. kámen, nahoře i dole největším počtem ok znamenaný. Tento kámen položí se na stůl, načež další hráč připojí k němu kámen, jehož některá půlka je stejným počtem ok označena atd. Kdo nemá vhodného kamene, musí bráti z talonu. Je-li talon již rozebrán, vypadne z kladení. Hra končí: 1. udělá-li někdo z hráčů domino, t. j. připojí svůj poslední kámen; 2. uzavře-li někdo, t. j. nikdo nemá již vhodného kamene k přikládání.

Dominovati (lat.), panovati, převyšovati, vyčnívati.

Dom in svet, slovinská ilustrovaná revue literární a umělecká, založ. r. 1888 v Lublani Fr. Lampeem jako pokrokový orgán omladiny; prodělala změny v list rodinný, orgán katol. moderny, až se rozvila ve vážnou revui uměleckou v pěkné typografické úpravě redakcí Iv. Cankara a pak uměl. kritika Fr. Stelé (spolu s Koblarem).

Dom i svijet, ilustr. revue chorvatská, jež vycházela v Záhřebě nákladem Lav. Hartmana (Kugli i Dajč) v letech 1888—1923, celkem 38 ročníků, 2krát měsíčně. Byla všestranná, literární, umělecká a poučná, s aktuálními zprávami o vešk. životě.

Dominus (lat., pán), čestné jméno pohanských bohů, v křesťanství Boha a Ježíše, u starých Římanů pána domu.

Dominus ac Redemptor noster (lat., Pán a Vykupitel náš), počáteční slova bully, kterou papež Kliment XIV. zrušil v červenci 1773 řád jesuitský.

Dominus vobiscum (lat., Pán s vámi), slova, jimiž kněz v kat. církvi pozdravuje a požehnává lid, který odpovídá slovy Et cum spiritu tuo (i s duchem tvým), přeloženo používá se též při bohoslužbách luteránů.

Domitianovská otázka (lat. Domitiana quaestio), pošetilá otázka, nazvaná podle římského právníka Domitia Labea, který svému příteli Juventiovi Celsovi dal takovou otázku, na niž se mu pak dostalo surové odpovědi (responsum Celsinum).

Domitianus (81—96), řím. císař, Imperator Caesar D. Augustus, mladší syn Vespasianův (51—96), nastoupil po svém bratru Titovi. Hnán vladařskou pýchou místo konstitučního císařství se senátem snažil se zavésti autokracii. Dal popraviti mnoho vážených mužů, pronásledoval křesťany a židy. Zdánlivě s úspěchem skončilo jeho tažení (r. 84) do Germanie, kdežto dackému králi Decabulovi byl nucen platiti válečné odškodné. Když chtěl dáti popraviti i svou choť Domitii, byl na její popud probodnut dýkou.

Domitilla, Flavia, světice, vnučka císaře Vespasiana, r. 95—96 byla Domitianem jako křesťanka vypověděna na ostrov Pandatarii; byla neteří a chotí konsula Flavia Clementa (↪ Kliment); pohřbena v nejstarší římské katakombě (Coemeterium Domitillae). Svátek: 12. května.

Domitius Marsus, řím. básník, asi kolem r. 30 př. Kr. složil Cicuta, sbírku kousavých epigramů.

Domjanić Dragutin, Dr. (* 1875), ze staré chorv. šlechtické rodiny, básník, ve státní službě soudní, naposled v Záhřebě, předseda Matice Horvatské. První báseň 1892 uveř. pod pseudonymem Milivoj Seljan; uveř. verše v časopisech, psal i malé črty. Sbírky básní: Pjesme (1909, po druhé 1917) a Kipci i popjevke vyd. Društvo hrv. književnika. R. 1922 vyd. bibliofilsky nové básně v kajkavském nářečí. Matice Hrvatska vydala výbor Izabrane pjesme (1924).

Domkář, majitel selského statku do výměry 4 ha.

Domkářsko-malozemědělská strana, založ. r. 1924 býv. posl. Kaderkou. ↪ ČSR: Politické strany čsl.

Domky rodinné, obytné domy určené pro jednu rodinu. Zvláštní obliby došly v sev. státech, jmenovitě v Anglii (cottages, kotedž), vybavené architekturou se zahradou zovou se letohrádky (villy); v době novější staví se sdružené d. r. a z ohledů tepelné úspornosti a využití ploch kolonie s řadovými domy. Zámožní jsou po většině sami majitelé d. r., kdežto méněmajetným umožňuje se v stavebních družstvech splácením získávati vlastnictví d. r. (↪ vlastní domov.)

Domluvil Eduard (1846—1921), katol. kněz, čes. folklorista a historik. Napsal: Paměti města Valašského Meziříčí a městečka Krásna (1879, 1881); Různé úvahy (1890); Obrazy ze života rolnického na Valašsku (1900).

Domněnka, úsudek, snažící se vysvětlovati souvislost určitých fakt, čerpaný však z nedostatečných kriterií. O vědeckém významu domněnky ↪ hypothésa.

Domninus, křesť. sv., byl podle pověsti sťat kol 300; za místo jeho mučení udávají Borgo San Donnino, 9. října.

Domobrana, (něm. Landsturm, rus. a bulh. opolčenje) v někt. armádách mužstvo, povinné brannou službou, pokud není povoláno k činné službě nebo zařaděno do zálohy (reservy), t. j. pravidlem mládež, než začne sloužiti (17—21 let) a mužstvo již vysloužilé (38—45 let). V různých arm. má různé názvy: ve Francii sluje reserve de l'armée territoriale, v Jugoslavii třetí výzva. Její úkol v principu je zůstati k obraně vlastního území, hlídání objektů, službě v etapě a pod.; za svět. války bylo jí však v hojné míře užito v poli i k ofensivě do nepřátelského území.

Domobranecké prapory italské slul druh čsl. zahraničních vojsk, utvořených v zimě 1918—19 ze zajatců čsl. národnosti v Italii (na jejich formaci má vel. zásluhu gen. Gibiš); vrátily se počtem 55 na jaře 1919 do vlasti a splynuly pak s domácí armádou.

Domod' Osolla, kraj. hl. m. v it. prov. Novara, 7621 ob., 277 m n. m., na simplon. dráze; krásný chrám s obloukovými chodbami, četné školy. Ve star. Oscela, 1417 dobyto Švýcary, 1735 připadlo Piemontu.

Domokos, (Dhomokos), m. v Řecku, Thessalie, na hl. cestě Athény—Larissa. Bitva 17. 5. 1897 ve vál. řecko-turecké, v níž turecké vojsko (Edhem paša, 50.000 mužů) přinutilo řecké vojsko (korunní princ Konstantin, 40.000 m.) po značných ztrátách k vyklizení posice a ústupu na jih.

Domoradice, o. v Č., okr. Č. Krumlov, 312 č. ob.

Domoradovice, o. ve Slezsku, okr. Opava, 332 č. ob.

Domoraz, o. v Č., okr. Sušice, 284 č. ob.

Domorázek Karel (* 1875 v Táboře), vl. rada z. fin. řed. v Praze a význ. pracovník sokolský. Dlouholetý uměl. referent Nár. Politiky (K. D. Mráz) a autor první monografie o M. Alešovi. Napsal verše k sokol. Marathonu (1912), k sok. scéně Pád tyrana (1914). Též krit. rozbor spisů dra Tyrše (Náš úkol, směr a cíl) atd.

Domorodá vojska, též **barevná vojska** (troupes indigènes, native troops, farbige Truppen), vojska neevropských, většinou bojovných ras, jichž koloniální mocnosti užívají v boji zejm. v osadách, jed-

nak proto, že lépe snášejí podnebí a j. podmínky tamější, jednak aby se ušetřilo bílého mužstva. Všechny koloniální státy organisovaly a vycvičily zdatná d. v.; některé, jako Velká Britanie a Francie, přikládají jim hl. úlohu v ochraně svých zámořských država. D. v., jsou-li dobře vedena (evropskými, po př. i vzdělanými domorodými důstojníky), a hoví-li se jejich národopisným zvláštnostem (na př. náboženským), tvoří velmi cenný a zdatný materiál; indičtí gurkhové a sikhové, franc. senegalští střelci, zuavové, afričtí myslivci, marokánští pěšáci a j. mají dnes světovou pověst, osvědčivše se zejm. též za světové války na různých (i evropských) bojištích. Francie, trpíc malým vzrůstem obyvatelstva, hodlá, podle myšlenky gen. Mangina ☞, v budoucnosti vždy více a více je přibírati k součinnosti; za světové války mobilisovala asi 600.000 d-ých v.

Domoslavice, o. v Č., okr. Nová Paka, 259 č. ob.

Domostroj (rus., domácí řád), staroruská kniha o domácím řádu z 16. stol., vydána po prvé Golochvastovem (1849). Lit.: Brückner, D., domácí kniha z 16. st.

Domousický z Harasova, staroč. rod vladycký, pocházející z hradu Harasova u Mělníka. R. 1628 odešli jeho příslušníci pro víru do ciziny, dalších zpráv o nich není. Vymřeli asi v 18. st.

Domousnice, o. v Č., okr. Jičín, 478 č. ob. Zámek s parkem, sadařství, hlavně jablka a švestky; výr. cem. zb. — Kdysi tvrz Karla Harasa z Bosyně (1405), pak majetek Petra z Konče a Rašína z Ryzemburka.

Domoušice, o. v Č., okr. Louny, 1039 č. ob. Zříceniny hradů: Pravda a Žbán; cementárny, v okolí chmelnice.

Domovina, odbor. organisace domkářů a malorolníků rep. strany zeměd. a maloroln. lidu. Její příslušníci se nazývají domovináři.

Domovní prohlídka, t. j. prohlídka bytu a j. místností, k domácnosti osoby z trestného činu podezřelé patřících, tedy jí najatých, a směřuje k zjištění osoby z trestného činu podezřelé neb věci k povaze trestného činu patřící, neb která může sloužiti za důkaz provedení jeho. Podmínky provedení takové d. prohlídky stanoveny jsou zákonem ústavním ze dne 9. 4. 1920 č. 293, jímž v § 8 výslovně stanoveno, že d. p. přípustna jest jen k účelům trestního soudního řízení. V takovém případě musí orgán d. p. vykonávající vykázati se příslušným soudním rozkazem, obsahujícím oprávnění prohlídku takovou vykonati a vydati osobě, u které prohlídku vykonal, na její žádost ihned neb do 24 hodin písemné potvrzení o vykonané prohlídce a důvodech pro její provedení a o věcech u ní zabavených. Vedle toho v § 9 téhož zákona stanoveno, v kterých případech, kterými orgány a s jakými obmezeními jest d. p. přípustna u místností obývacích i živnostenských k účelům policejním, finančním a k účelům veřejné správy vůbec. Podle § 10 téhož zákona má se o každé d. p. ihned sepsati protokol, v němž dlužno uvésti zákonný důvod i důvod podezření, pro který byla prohlídka vykonána a jaký výsledek prohlídka měla. Ovšem materiální podmínkou prohlídky takové musí býti pravděpodobnost, že účelu bude dosaženo. Musí tu tedy býti již skutečnosti známé, které podezření odůvodňují, že trestný čin již byl spáchán, a nesmí se tedy d. p. konati teprve za tím účelem, aby se pro takové podezření teprve zjednaly důvody. Formální podmínkou d. p. jest písemný rozkaz, odůvodněný, který musí býti straně, u níž se d. p. provádí, buď ihned neb do 24 hodin po vykonání d. p. doručen. Rozkaz takový vydá buď vyšetřující soudce, je-li však nebezpečí v prodlení, i jiný úředník soudu neb úřadu bezpečnostního, i bez rozkazu soudcovského. Ovšem i úřad bezpečnostní může o své újmě d. p. vykonati, byl-li vydán rozkaz, aby ta která osoba podezřelá byla předvedena nebo zatčena aneb při činu přistižena byla, aneb byla dopadena v držení věci, která svědčí o účastenství na trest. činu. Co do výkonu d. p. stanoví trestní řád, že d. p. smí se zpravidla provésti po předchozím výslechu strany, u které se má konati, ač-li výslechem důvod ten vůbec nepominul. Má se provésti dále šetrně u přítomnosti soudních svědků a zapisovatele. Dále budiž držitel místnosti, po případě dospělý člen rodiny vyzván, aby celému výkonu prohlídky byl přítomen. Nebylo-li při prohlídce ničeho podezřelého objeveno, může strana žádati, aby jí to bylo potvrzeno (§§ 139—142 trest. ř.). Za účelem dohlídky mohou i finanční úřady vykonati d. p. podle předpisů tr. d. zákona z 11. VII. 1835 a to dle § 455 a n., kdež zároveň ustanoveny následky odepření při výkonu takové prohlídky.

Domovní štíty, známé již ve starověku, jak vidíme v Pompejích, nahrazovaly nyní obvyklá domovní čísla a dodávaly ulicím zvláštní romantiky. Odvozovány byly od stavebních zvláštností domů, podle náboženství, řemesla a obchodu majitelova, z heraldiky atd. V 18. st. tento

způsob ponenáhlu mizel, udržel se jen u hostinců; nyní užívají ho zase veliké obchodní domy.

Domovní znamení, znamení, jímž označovali ve starověku domácí páni svůj majetek (na př. dobytek). Tato znamení byla buď znamení rodinná nebo se vztahovala na určité zaměstnání. Dědila se podle práva prvorozenství.

Domovoj (rus., domový nebo děduška), v ruském bájesloví domácí skřítek, který před neštěstím varuje, ale také provádí časem všelijaká čtveráctví, nejedná-li se s ním uctivě.

Domovské právo. Podle zákona u nás dosud platného z 3. XII. 1863 č. 105 ř. z. jest d. p .oprávnění státního občana proti určité obci, na základě kterého může se v obci té zdržovati nepřerušeně a žádati za opatření v případě, že by zchudl. Práva toho může nabýti jedině státní občan jen v jediné obci a sice v celé politické obci, nikoli jen v jedné části obce. Poměr na tomto právu se zakládající nazývá se obecní příslušností. Nabývá se narozením, vdáním, přijetím ve svazek domovský a nabytím veřejného úřadu. Děti v manželství zrozené nabývají d. p. tam, kde měl d. p. otec v době jejich narození. Vdáním nabývají manželky d. p. svého muže. Podrobné předpisy viz §§ 18 až 21 zák. dom.

Domovský list, obcí vydaná listina, potvrzující, že ten, na jehož jméno je vystavena, má v dotčené obci právo domovské.

Domovský přístav, u obchodní lodi přístav, v jehož lodním seznamu (rejstříku) jest zapsána; každá loď má podle toho jen jeden d. p., jehož jméno pravidelně nese vedle svého jména na kormě; podle některých obchodních zákonů (na př. v Německu) vůbec přístav, odkud loď koná svoje cesty. D. p. pro lodi čsl. je Hamburk.

Dompelers (hol.), potápěči, byla náboženská sekta protestantská. Nazývala se tak proto, že při křtu byly osoby křest přijímající třikráte potápěny. Sekta tato patřila k novokřtěncům.

Dompteur (franc.), krotitel zvířat; dompteuse, krotitelka zvířat.

Domra, starý ruský nástroj o 3 strunách, na způsob mandoliny, v kvintovém ladění, v různých velikostech.

Don (ve star. Tanais), ruský veletok, 1800 km dl., s oblastí 430.000 km², vlévá se třemi rameny do Azov. moře; v horní části je spojen průplavem přes Upu a Oku s Volhou; značný rybolov a obchod kaviárem.

Don (z lat. dominus, pán), ve Španělsku titul krále, prince a vys. šlechty. nyní všech osob vzdělaných; v Ital. pův. jen titul papežův, potom biskupů, nyní všech duchovních.

Doña (špan., z ital. donna), ve Špan. titul pro uroz. osoby ženské.

Donacia, rod brouků z čel. mandelinek, ↪ rákosníček.

Donadini Ulderiko (1894—1923), chorv. spisovatel a prof. gymnasia v Záhřebě. Napsal sbírku novel Lude priče (1915), romány Sablasti (1916), Vijavice (1917), Kroz šibe (1921) a Bauk (1922), dramata Bezdan (1919), Strast Gogoljeva smrt a j. Lit.: I. Nevestić, U. D. 1925.

Donar, bůh bouře a blesku u starých Germánů (nordický Thor). Byl mu zasvěcen den čtvrtek (dodnes v něm. krajích zajímavé zvyky) a dub. Byl ctěn jako bůh úrody. Byl představován jako veliký muž s rudým vousem a s kladivem v ruce. Jeho jméno se často vyskytuje v něm. názvech hor.

Donát Jan (1744—1830), malíř historických obrazů.

Donát Jan, pseudonym Pelhřimovský (* 1849), č. odb. hosp. spisovatel a učitel v Tršicích, propagátor chmelařství na Moravě.

Donát Josef, Ing. dr. (* 1858), továrník, spoluzaklad. fy Bartelmus, Donát a spol. v Brně. Význ. pracovník v elektrotechnice, za kteroužto činnost jmenován čestným doktorem techn. věd brněnské české techniky.

Donát Václav (* 1869), statkář. Od 1911 poslanec říš. rady rakouské, nyní senátor republikánské strany. Bývalý předseda, nyní místopředseda senátu. Je též členem výboru Zeměd. rady pro Čechy.

Donath Adolf (* 1876), něm. uměl. kritik a red. čas. Der Kunstwanderer. Sp.: Jahrbuch für Kunstsammler (1921—24).

Donati Césare (1826—1913), it. novelista. Zúčastnil se revol. hnutí v r. 1848 a jmenován pak ředitelem minist. vyuč. Jeho spisy vyznamenávají se jadrným humorem a byly svého času velmi oblíbeny. (Povera vita, 1874, Rivoluzione in miniature 1847—49, 1876, Storie bizzare, 1888).

Donati Gimbattista (1826—1873), ital. astronom a od r. 1864 ředitel hvězdárny ve Florencii. Objevil r. 1858 podle něho nazvanou kometu D. Později studoval hl. spektrální analysu a teorii sev. záře.

Donatello, vlastně Donato di Niccolo di Betto-Bardi (1386—1466), ital. sochař; z jeho prací zn. socha sv. Jiří ve Florencii, Jana Křtitele, Habakuka, Jana Evangelisty a mramorová socha Davida. Z bronz. děl pomník papeže Jana XXIII.

a j.; 1443—53 pracoval v Padově na hl. oltáři chrámu sv. Antonína. V mimoital. museích (Paříž, Londýn, Berlín) jsou četná jeho díla z bronzu, mramoru a dřeva atd. Lit.: Müntz, Donatello (Paris 1885).

Donatio (lat., darování), d. ad pias causas, čestný dar; d. inter vivos, dar živým; d. mortis causa, dar na úmrtí, t. j. že dárce nepřežije obdarovaného; d. onerosa, dar, který obdarovanému ukládá určité povinnosti.

Donatismus, učení Donatistů, rozkol v sever. afrikánské církvi 4. a 5. stol., po biskupu Donatu z Casenigré a Donatu z Karthaga.

Donatisti, rozkolnická sekta; horlili pro přísnou kázeň církevní a mravní čistotu kněží; největším pronásledovatelem jejich byl Augustinus. — Lit.: Monceaux, Histoire littéraire de l'Afrique chrétienne, 4 sv. (1912).

Donativum (lat.), ve star. Římě peněžní dar, vyplácený vojákům při příležit. slavnostech.

Donato d'Angelo, ital. stavitel, ↗ Bramante.

Donator (lat.), dárce, darovatel, zakladatel.

Donatrix, dárkyně.

Donatus (lat.), jméno četných kat. sv.: D. sv., biskup z Arezza, mučedník za Juliana, uct. 7. VIII.; D., sv. patron, ochránce proti ohni a bouři, zemřel jako biskup z Besançonu, uct. 7. srpna; D. Velký, biskup z Karthaga (↗ donatismus).

Donatus Aelius, proslulý římský gramatik; žil ve 4. st. v Římě a byl učitelem v retorice sv. Jeronýma. Z jeho spisů zachovalo se nám dílo Ars grammatica ve 3 knihách a kratší pojednání o druzích řeči t. zv. Ars minor, které se zachovalo v nesčíslných rukopisech a tiscích středověkých, neboť bylo používáno jako elementární učebnice ve všech evropských školách, pod jménem Donát. Nejběžnější česká vydání jsou z roku 1568, 1571, 1580, 1647, 1660. První české vydání obstaral M. Kolínský 1564 (Donati Methodus de etymologia partium orationis cum interpretatione Boiemica).

Donatus Tiberius Claudius; žil kol 400 po Kr., ital. gramatik; napsal vysvětlivky k Vergiliově Aeneidě.

Donaueschingen, město v Badensku, 4375 ob., 690 m n. m., při soutoku pramenů dunaj. Brege a Brigach.

Donauwörth, okr. m. bav. v kraji švábském se starou radnicí (1308), celnicí (1397), tanečním sálem (1415) a mnoha starob. kostely. 4860 ob. — R. 1606 zabránilo protest. ob. procesí tamního opata, což mělo za následek obsazení města Maximiliánem Bav. a bylo jednou z příčin války třicetileté. R. 1704 a 1805 bitvy mezi rak. a franc. vojsky, v nichž Rakušané poraženi (vel. gen. Mack).

Donbas (Donský basén), doněcká kamenouhelná a průmyslová pánev, zvaná páteří hospodářského života SSSR., je však také velkou spižírnou. Rozkládá se po obou stranách severního Donce v délce 380 km od z. na v. a šířce 60—170 km. Záp. Donbas má kamenné uhlí, východní, větší, antracit. Donbas je řízen dvěma obrovskými stát. trusty; Donugol a Jugostal.

Donduk-Ombo († 1741), chán povolžských Kalmyků; bojoval na straně ruské proti Turecku.

Dondukov-Korsakov Alexander Michajlovič, kníže (1820—1893), rus. státník, slov. smýšl., 1878 gen. guvern. nového kníž. bulhar., 1880 gener. guvernér v Charkově, 1881 v Oděse a 1882 na Kavkaze, předseda civil. a vojen. správy.

Donebauer Max (1838—1888), zn. pražský sběratel starožitností, továrník a restauratér na st. nádraží. Bohužel jeho sbírky (hl. největší sbírka č. mincí) prodány do ciziny.

Donecká gubernie, nově zřízená z menších částí gub. jekatěrinoslavské a charkovské, s doneckou uhelnou pánví, 64.130 km², 2·5 mil. ob.; hl. m. Bachmut.

Donecká planina, plochá rovina v Ukrajině, na východě ohranič. řekou Doncem, na vodu chudá, zato však bohatá na stříbro, olovo, rtuť, železo, mangan a uhlí. ↗ Donbas.

Donegal, irsky Dún na ngall, hrabství v s.-z. Irsku, nálež. Irskému svob. státu, 4830 km² s 152.511 ob. s hl. m. Liffordem. Velmi hornatý kraj s pohořím Donegal-Mountains s horou Mount Errigal (752 m), s četnými hluboko do země vnikajícími zátokami. Chov dobytka a rybářství.

Donegal, m. v hrabství téhož jména při ústí ř. Eske do zálivu D., 1400 obyv. V okolí četné sirnaté lázně.

Dong, váha ve východní Zadní Indii = 3·905 g; d. byly též proražené zinkové mince, zavěšené na šňůře (po 60), 10 na jeden kwan (čuču).

Dongen Kees van (* 1877), nizozem. malíř; patří mezi Fauves, kteří se snažili opanovati Indépendents v Paříži; maloval nejvíce dívčí postavy.

Dongola, krajina v Nubii na Nilu, jižně od Halfy, část egypt. Sudanu, 322.000 km², asi 152.000 ob., mohamed. Dangla; mírné podnebí, bohatá zvířena (lvi, hyeny, krokodili, hroši a j.). Hl. m. Urdu na levém břehu Nilu, 9000 ob. Ve středověku byla D. mocným královstvím.

Doni Anton Francesco (1513—1574), it. spis.; uprchl z kláštera, napsal v Benátkách mnoho spisů s podivnými nápisy, jako Prima libraria, Seconda libraria a j. Lit.: S. Stevanin, Ricerche ed appunti sulle opere die A. F. D. (1903).

Donia G. Don. (Clianthus Soland.), rod č. Leguminosae; má červené, převislé květy s tmavorudými pavézami seřaděny do úžlabního hroznu. Z N. Zeelandu pochází D. punica Don. a z Australie D. speciosa Don.; pěstují se někdy ve skleníku.

Donín (Dönis), o. v Č., okr. Liberec, 2004 ob. (224 č.). Textilní a chem. tov., dřev. zb., barv.

Donín, o. v Č., okr. Louny, 301 č. ob.

Donín, m. v Sasku u Drážďan, něm. Dohna ⇘.

z Donína, staroč. rodina panská z 12. st., dosud žijící v Německu pod jménem hrabat Dohna.

Donizetti Gaëtano (1797—1848), italský hud. skladatel. Jeho první práce došly malého uznání, až teprve roku 1830 jeho opera Anna Boleyn měla úspěch, r. 1835 pak opera Lucia di Lammermoor zjednala mu uznání a profesuru na král. hud. škole v Neapoli. Dále napsal Lucrezia Borgia a Belisano, jež byly hrány na všech větších evropských jevištích. Roku 1839 odešel do Paříže, kde složil opery La fille du régiment (Dcera pluku) a La Favorite, jež ovládly později všecka i malá jeviště. Napsal celkem asi 70 oper, z nichž opera Lucie, Dcera pluku, Nápoj lásky a Favorita udržely se nejdéle na jevištích a hrají se ještě dnes tu a tam. Složil též romance, skladby orchestrální, komorní i klavírní, též hudbu chrámovou. Lit.: F. Cicconetti, Vita di G. D. (1864), Ch. Malherbe, Le centenaire de D. et l'exposition de Bergame a j.

Donjon (franc. a angl., z lat. dominio), něm. Bergfried, hlavní věž středověkého hradu, zařízená k poslední obraně posádky. ⇘ hrad. — D., ozdobná věžička na letohrádku neb ville.

Don Juan (špan., chuan), literární postava již. Špan., proti sever. Faustovi; v přenes. smyslu záletník, smělý svůdce žen. Známá místní pověst sevilská o Donu Juanovi Tenoriovi vznikla teprve z nejstar. dramatu Commedia der Burlador de Sevilla (Komedie o posměváčku ze Sevily). V evr. liter. jest D. J. často podnětem k zpracování, hl. u franc., ital., angl. a něm. dramat. spis. (Molière, Byron a j.). Nejlepší ze všech je Mozartova opera s textem od Lorenza da Ponte: Don Juan, jíž předčil všechny své předchůdce; složil ji v Praze a premiéru její sám řídil. Lit.: G. Gendarme de Bévotte, La Legende de D. (1911, 2 sv.).

Donkey (angl.), pomocný stroj na obchodních lodích k obsluze zdvihadel.

Don Motúz de Konopa, pseud. Jozefa Gašparíka.

Donna è mobile (it., žena je měnivá), příslovečný citát z Verdiho opery Rigoletto.

Donnay Maurice (* 1860), franc. dramatik, autor líbivých sociálních a společenských her. Hl. dílo: Amants. (Př. Olga Kotnovská: Milenci, 1901.)

Donndorf Adolf v. (1835—1916), něm. sochař, žák Rietschelův, jehož Lutherův pomník ve Wormsu dokončil. Z jeho prací jsou nejznámější: Jezdecká socha Karla A. Saského ve Výmaru (1870), pomník Corneliův v Düsseldorfu (1879), pomník Lutherův a Bachův v Eisenachu (1895), jezd. socha Viléma I. v Heidelbergu (1901) a j.

Donnely Ignatius (1831—1901), amer. politik a spis. Dokazoval ve svém díle The Great Cryptogram, že autorem děl Shakespearových jest Bacon. Jeho dílo Atlantis přelož. do č. (1882).

Donner Rafael Georg (1693—1741), rak. sochař, jehož díla jsou většinou odlita v olově. Působil v Solnohradě, v Bratislavě a ve Vídni. (Jezdecká skupina sv. Martina v dómě bratislavském, kašna na Neumarktu ve Vídni, Osvobození Andromédy na kašně st. víd. radnice, socha sv. Jana Nep. v Linci a j.)

Donner Sebastian († v 2. pol. 18. stol.), bratr předešl.; medailér; působil v Kremnické mincovně.

Donosnost (portée; Ertrag, Reichweite; extreme range), největší dostřel, jehož je zbraň schopna; činí u pušky asi 3000 m, u dalekonosných děl až 30.000 m, u děl zvl. sestrojených (Rausenbergovo dělo střílející na Paříž 1918) až přes 100 km. ⇘ dělo.

Donoso José Ximenéz (1628—1690), španělský malíř a architekt; pracoval hl. v malbě a architektuře kostelní.

Doňov, o. v Č., okr. Třeboň, 208 č. ob.

Donoval Ján (* 14. VIII. 1864 v Donovalech, † 4. XI. 1920), slov. spisovatel. Studoval v Bánské Bystřici, Trnavě a Ostřihomě. R. 1888 byl vysvěcen na ř.-k. kněze a byl dva roky kaplanem v Radošovcích, 8 let v Gbelích, pak v Šaštíně, Brodském, Dojči, Velkých Levárech a od r. 1901 působil 19 let na chudé faře ve Smolinském. Slovenské národní vědomí bylo v něm probuzeno už na školách a zůstal mu věren do smrti. Byl výborným kazatelem a lidovým pracovníkem, jako

básník byl znám pod pseud. Tichomír Milkin. Literární a estetické kritiky, překlady a původní verše uveřejňoval v Osvaldových Literárních Listech, Slovenských Pohľadech a Národních Novinách. R. 1906 byl pověřen Spolkem sv. Vojtěcha přeložiti Písmo svaté, z něhož vyšly r. 1913 čtyři evangelia a skutky apoštolské. Nejvýznamnější jeho báseň je epos o pádu Velké Moravy a vzkříšení národa pod názvem Smrť a vzkriesenie. Mnohé jeho práce zůstaly v rukopisech.

Donovaly, o. na Slov., okr. B. Bystrica, 727 čs. ob.

Donovský Václav, vl. jm. Václ. Žížala (1824—1891), spisovatel a žurnalista, pro svoji veř. činnost odvedený k vojsku. Po svém návratu z Italie člen redakce Obrazů života, 1862 administrátor Národních Listů, později člen divad. společnosti řed. Prokopa. Napsal: Počátky č. div. na venkově (1871) a různé povídky (Karbaník a jeho rodina, Tři Čechové a j.). Zoufal si z bídy.

Don Quixote de la Mancha (Quijote), hrdina slavného románu Cervantova, kterým tepe zastaralé rytířské zvyky; v širším smyslu blouznivý dobrodruh.

Donquichotiáda, dobrodružný kousek nebo též vypravování.

Donquichoterie nebo **donquichotismus,** dobrodružné jednání.

Donská oblast, ⚲ Donbas.

Don Špagát, pseudonym Zigm. Pauliny Tótha.

Dont, ⚲ prémie bursovní.

Donucovací moc, je dána soudům, aby mohly vykonati úkony své jurisdikce. Každý, byl-li předvolán, musí se na soud dostaviti a spoluúčinkovati, jak to soud uzná za vhodné. Zpěčuje-li se, může býti donucen.

Donucovací pracovny, ústavy veřejně zřízené, v nichž jsou vedeny osoby práce se štítící, ale k ní způsobilé, ku pravidelné práci různými kázeňskými prostředky. Ku práci v d. p. může býti určitá osoba pouze odsouzena.

Donucovací právo, zákonné ustanovení, které nemůže býti soukromou osobou vyloučeno a porušení má v zápětí buď neplatnost nebo újmu. D. předpisy převládají v právu trestním, větší volnost je dána soukromé vůli v právu civilním. — D. práva (Zwangsrechte) v středověkém právu záležela v právech určitých osob donutiti zavázané osoby k odběru jistých věcí (zpravidla potravin) pouze u oprávněného.

Donucovací řízení, nastupuje proti žalovanému, nedostavivšímu se k soudu a má za účel tohoto potrestati.

Donugol, státní uhelný trust doněcké pánve s řadou hlavních a pomocných podniků; řídí těžbu a distribuci uhlí.

Dönüm (jitro), stará tur. míra plošná = 7,525 a.

Donum superadditum (lat., přebytečný přídavek), v katol. dogmatice mravní dokonalost, kterou byl první člověk nadán.

Dooms Jan Kašpar (6. III. 1597 v Antverpách, † 1675 v Praze), mědirytec činný v Mohuči, ve Vídni a v Praze asi od roku 1636. Od něho alegorie ke cti Ferd. II. se znaky Slavaty a Martinice (1636), sv. Ludmila (1637), 32 listy k životu sv. Vojtěcha (1668), podle Škréty Kristus na kříži, rytiny k Boleluckého spisu Rosa bohemica a j. a podle ztracené předlohy Dürerovy z r. 1523 Ecce Homo. Z podobizen ryl R. Mníšovského ze Sebuzína (1644), arcib. Mat. Ferd. Bílka z Bilenberka a j.

Dooms Jos. Cal., mědirytec v Praze. Od něho sv. Václav na titulním listě díla Lew český (r. 1700).

Doomsday-book, ⚲ Domesday-book.

Doorn, vesnice u Amerongen v Nizoz., prov. Utrecht, od května 1920 sídlo býv. cís. něm. Viléma II.

Doornijk, Doornik, belgické město, ⚲ Tournai.

Dopika, ⚲ podvojné účetnictví.

Dopis (lat. breve), v obyč. životě písemné sdělení nepřítomnému v obvyklé formě. Psaní dopisů jistě začalo ihned s vynálezem písma. Za nejstarší dopisy můžeme považovati dopisy, klínovým písmem psané. K těmto můžeme přiřaditi dopisy ind. krále Strabobata Semiramidě, Davidův Joabovi (Uriášův dopis) a j. Klasické řecké dopisy jsou většinou nepravá, velikánům dějin připisovaná retorická cvičení. Z řím. dopisů v pravém smyslu zachovaly se jen Ciceronovy, ostatní bývaly určeny veřejnosti. — Ve středověku psány byly dopisy latinsky a teprve koncem středověku též v národních řečech. První země, kde se psaly dopisy národním jazykem, byla Italie. Psaní dopisů vyvinulo se v 17. a 18. st. na př. ve Francii. Přirozeností a půvabnou řečí stal se franc. dopis vzorem. — V nejstarší době byly psány dopisy na dřevěných, hliněných nebo kamenných tabulkách, v Egyptě na papyrusu, u Indů a Číňanů na palmových listech. Římané a Řekové psali nejprve na voskovaných deštičkách, později na papyrusu. Pergamenu se počalo používati ve 3. st. po Kr., papíru v 14. st. K uzavírání sloužil vosk, od 15. st. z Číny přinesený pečetní vosk, od r. 1820 se užívá obálky vynalezené

Angličanem Brewerem. Pošta pokládá za dopis každou zásilku, jež odpovídá zevnějškem a vahou předpisům o zásilkách, jež mají býti vypraveny jako listy. Rozeznáváme uzavřené a otevřené listy. (↘ pošta.) V literatuře: Dopisu bývá často užíváno v literatuře, aby se dosáhlo ryze osobního působení na čtenáře. U Řeků pozdější doby nejsou řídké smyšlené dopisy. Apoštolské dopisy též sledují cíl většího působení (↘ Apoštolské d.) V Římě nalézáme u Horacia a Ovidia poetické dopisy. Též ve středověku užívá se formy dopisu na tomto poli. V době nové dopis hraje velikou roli v literatuře. Připomenouti sluší na př. Montesquieu: Lettres persanes, jež ovšem sledovaly účel poučiti, vysvětliti dané téma lépe než je možno jiným způsobem. Dopisy ve verších byly oblíbeny zvláště ve franc. literatuře. I v satiře se použilo dopisu. Konečně existují i romány v podobě dopisů (Clarissa Harlowe od Richardsona, Nouvelle Héloise od Rousseaua, Utrpení mladého Werthera od Goetheho).

Dopisnice (korespondenční lístek, franc. Carte postale, něm. Postkarte, angl. Postcard), lístek z pevného papíru, velikosti 14.8×10.5 cm, s příslušným nápisem a vtisknutou známkou, sloužící k nejlevnějšímu zprostředkování písemných zpráv. Na poštovní konferenci v Karlsruhe (1865) byl po prvé předložen Stephanem návrh na zavedení dopisnice v pošt. provoze, ale zamítnut. Současně se Stephanem navrhl Rakušan dr. Em. Hermann († 1902) r. 1869 používání t. zv. koresp. lístku za nižší pošt. poplatek (tehdy 2 krejcary), neobsahuje-li d. kromě adresy a podpisu více než 20 slov. Rakouská poštovní správa na tento návrh přistoupila a vydala první koresp. lístky 22. IX. 1869. Anglie, Švýcary a Německo následovaly pak 6. VI. 1870; pozd. i ostatní státy. Světový pošt. spolek v Bernu pak stanovil i rozměry, nyní ještě používané a určil i minim. velkost, 10×7 cm. Brzy ozdobovány tyto lístky i obrazy měst a krajin (1875), v největší míře pak od r. 1890. ↘ pohlednice.

Dopisovatel, původně ten, kdo píše dopisy za jiné. Ve středověku byli veřejní písaři, jichž užívali ti, kteří neuměli psáti. D. zmizeli s rozšířením znalosti písma. Ještě dnes se vyskytují v zemích, kde je mnoho analfabetů (Italie, Španělsko). — D. nazývá se také návod ke psaní dopisů ve formě knihy. Již ve starověku byly uveřejňovány dopisy jako vzor. Podobně bylo tomu ve středověku. V Německu na př. byly to ausgsburské Formulari, ve Francii Art épistolaire (1799). V Orientu jsou d. nutnou věcí při vyvinuté tamní obřadnosti; jsou psány arabsky.

Doplatek poštovní, ↘ poštovní předpisy.

Doplatní známky, ↘ poštovní předpisy.

Döpler Karel Emil (1824—1905), něm. malíř; po ukončení studií v Mnichově a v Drážďanech vydal se do Sev. Ameriky, kde pracoval jako ilustrátor. Po svém návratu stal se malířem v dvor. divadle výmarském (1860). Od r. 1870 projektoval nástěnné dekorace soukromých bytů v Berlíně, různé scény a p.; pracoval též pro divadlo v Bayreuthu. Napsal: 75 Jahre: Leben, Schaffen, Streben (1900).

Doplnění pozemkové knihy, soudní řízení prováděné soudem za tím účelem, aby byla do příslušné poz. knihy zapsána nemovitost, která dosud zapsána není. Nejčastějším případem d. p. k. u nás jest zapsání nemovitostí, které ze statku veřejného staly se soukromým.

Doplňovací daně, daně, které slouží k doplnění jiných daní, zavedené buď proto, aby byly odstraněny nerovnosti v zatížení nebo aby kryly schodek v státních příjmech. Za války byla zavedena majetková daň na Slovensku a Podkarp. Rusi, nevybírá se však.

Doplňovací okresy, voj., sídlo doplňovacích úřadů armády (d. okresní velitelství); mají úkolem doplňovat armádu, vésti v patrnosti záložní důstojníky a mužstvo svého okresu a vyřizovat superarbitraci (přezkoušení).

Doplňovací úřady, spoluúčinkují při doplňování čsl. branné moci: 1. vojenské d. ú. (↘ doplňovací okresní velitelství); 2. polit. d. ú. (polit. úřady 1. a 2. stolice d. ú. (↘ doplňovací okresy); 2. polit. d. ú. (polit. úřady 1. a 2. stolice, MNO. a min. vnitra). Viz č. 269/1921 Sb. z. a n.

Doplňování armády (Ersatz, Ergänzung, service de dépôt, depot service), udržování armády na jisté, v míru pravidelně zákonem předepsané výši. U nás se děje 1. v míru u mužstva odvodem, konaným podle branného zákona doplňovacími úřady (doplňovací okresní velitelství a politické úřady I. a II. stolice) v doplňovacích okresích, aneb dobrovolným přihlášením se brance u doplňovacího úřadu; u důstojníků zařaděním těch, kdož vyšli z důstojnických škol (voj. akademie, školy pro záložní důstojníky, ↘ čsl. vojenské školství). Vedle toho je d. a. koňmi a hmotnými prostředky, jež se děje jednak pěstěním koní a výrobou materiálu ve vlast. podnicích,

jednak nákupem; 2. ve válce se d. a. hlavně děje povoláním záložníků ke službě (↘ mobilisace) a to jak důstojníků tak mužstva, což platí zejména pro nižší hodnosti; d. počtu vyšších hodností se děje jednak automatickým (zrychleným) postupem, jednak povýšením pro zásluhy v poli. D. materiálu a koňstva jako v případě 1.; vedle toho též rekvisicí a kořistí. Záložníci povolaní při mobilisaci se pravidelně vyzbrojí a vystrojí u t. zv. náhradního tělesa příslušného k vojskovému tělesu; tamtéž se po př. cvičí nějaký čas (zejm. starší) a odesílají pak do pole v t. zv. pochodových útvarech (praporech, setninách). Je-li třeba podrobnějšího výcviku, soustřeďují se tyto jednotky ještě v t. zv. výcvikových střediscích. Mimo to se za války pořádají kromě pravidelných odvodů též odvody (přezkoušení) tříd mužstva neodvedeného, z něhož se zhusta značná část dodatečně odvede.

Doporučiti (fr. recommandé), označení pro zajištění poštovní zásilky bez udání ceny, za niž žádá odesilatel v případě ztráty náhradu. Odtud t. zv. doporučené dopisy.

Doppia (it., dvojnásob), dř. zl. mince různých it. států, mající nestejnou hodnotu.

Doppio (it.), dvojnásobně. D. movimento, v hudbě: dvakrát tak rychle.

Doppler Christian (1803—1854), vynikající rak. fysik, profesor reálky stavovské v Praze, r. 1841 prof. matematiky a fysiky na technice pražské, a konečně r. 1850 ředitel fysik. ústavu univ. vídeňské. Seznam všech jeho prací, týkajících se hl. optiky a akustiky, uveřejněn v almanachu víd. Akademie z r. 1851.

Dopplerit, asfaltu podobná, černá směšenina váp. solí různých humusových kyselin, pružná jako kaučuk; nachází se v kusech v bavor. a v alp. rašeliništích.

Dopplerův princip (Dopplerův efekt); lze jej vyložiti nejlépe příkladem: Blíží-li se k pozorovateli zdroj zvukových vln (na př. pískající lokomotiva), vnímá tento za sekundu větší počet vln, než kdyby byl zdroj vzhledem k pozorovateli v klidu. Pozorovateli zdá se vnímaný tón vyšším než v případě posledním. Vzdaluje-li se zdroj od pozorovatele, nastává opak: pozorovatel vnímá tón nižší. Podobný úkaz lze pozorovati u světelných vln; spektrální čáry hvězdy, která se k nám blíží, jsou posunuty ve směru rychlejších kmitů, t. j. směrem ke kratším vlnovým délkám (k barvě fialové), čáry hvězdy, která se od nás vzdaluje, jsou posunuty směrem k delším vlnám (k barvě červené). Z těchto posunů spektrálních čar lze vypočítati relativní rychlost hvězdy k zemi.

Doprava, souhrn úkonů, kterými se uskutečňuje pohyb osob, věcí neb zpráv. Zhruba rozlišujeme dopravu zpráv a dopravu osob a věcí. — V počátečních dobách lidského vývoje děla se d. způsobem primitivním a hlav. tři prvky dopravní (cesta, vozné či nosné prostředky a síly hybné) slučoval v sobě člověk sám. S rostoucí úrovní duševní a hospodářskou počala býti pociťována potřeba dokonalejších prostředků, sloužících dopravě. Upravují se stezky (cesty), národové přímořští užívají vody jako dopravního prostředku a odtud přechází se k využití hybné síly přírodní (větru). První národové takto si počínající byli: Féničané, později Řekové, Etruskové a Římané. V poříčích splavných řek vznikala veliká kulturní střediska. S umělými (hlazenými) cestami pozemními setkáváme se již u Egypťanů, zcela jistě u Řeků. Pozdější vývoj ustrnul, až teprve na počátku novověku používá se v dolech drah (dřevěných), tažených lidmi či zvířaty. Úplný převrat byl způsoben vynalezením a použitím parního stroje (Jiří Stephenson 1814). První dráha železná byla vystavěna r. 1830 z Liverpoolu do Manchestru. V Rak. byl to profesor ryt. z Gerstnerů, který vystavěl 1825—1832 mezi Budějovicemi a Mauthausenem (Linec) první dráhu (koňskou) na evropské pevnině. Parní síly bylo později užito i při dopravě po vodě. Hlavní výhody těchto způsobů d. a zároveň příčiny jejich ohromného rozšíření jsou: možnost d. hromadné, poměrná láce, rychlost a pravidelnost vozby. Nejmladším druhem d. je d. vzduchová: 1783 byl sestrojen bratry Montgolfiery balon, první řiditelná vzducholoď 1885. Za svět. války rozšířila se a zdokonalila letadla, zdvihaná pomocí vrtule, která je hnána motorem. Právní stránka d. (dopravních obchodů) náleží v obor práva obchodního (↘ dopravní smlouva).

Doprava vojska (transport), t. j. přesun vojska zejm. za války jednak z mobilisač. středisek do soustřeďovacích prostorů armád, jednak z bojiště na bojiště provádí se nyní a) po železnicích (od 50 let min. st. má tato d. největší strateg. význam); b) po lodích, obyč. obchodních, za tím účelem zrekvirovaných, provázených eskortou válečných lodí (konvoje), zejm. tam, kde lze očekávati rušení dopravy nepřítelem; je nutná při operacích zámořských; nejznamenitější příklady světových dějin jsou: perské války, válka

peloponnéská (tažení na Sicilii), války punské, křižácké války, výpravy konkvistadorů do Ameriky a Indie a vůbec různé výpravy koloniální, v moderní době válka rusko-japonská, kde statisícová japonská armáda byla převezena do Korey a Mandžurska a tam loďstvem zásobována a doplňována, a doprava amer. armády (přes 2 mil. mužů) do Francie za svět. války; c) doprava po autech byla v menším měřítku již také prováděna, hl. na menší vzdálenosti; je rychlá, ale dosti nepohodlná a nákladná — příklad Galliéniho posilování arm. Manouryho v bitvě na Marně posádkou pařížskou na rekvirovaných autodrožkách; d) doprava letadly hodí se dosud spíše jen pro malé posádky ve válce koloniální; e) pěšky a koňmo je normální dopravou na menší vzdálenosti neb tam, kde není jiných doprav. možností. — Na rychlosti dopravy závisí často strategický výsledek války; rychlými pochody vynikali na př. Caesar a Napoleon.

Dopravní bursa, na d. b. jsou předmětem trhu sazby za dopravu vnitrozemskou i vodní. Sazby tyto podléhají jednak vlivům soutěže, jednak podmínkám přírodním (stav vody, úrody atd.). Základ tvoří d. sazba za určité množství jednoho druhu zboží. Samostatná d. b. je na př. v Duisburku v Porýní.

Dopravní obchody, právní jednání, kterými se provádí doprava osob, zpráv a zboží cestami pozemními i vodními. Smlouvou d. zavazuje se jedna strana (dopravce), že za odměnu (dopravné), kterou jí poskytne strana druhá (odesilatel), provede dopravu. Obch. zákon nedefinuje vůbec d. o., ve čl. 271 a 273 zmiňuje se však o jednáních obdobných. Dopravce může žádati za vydání nákladního lsitu, čl. 391 a 392 obchod. zákona. Dopravce ručí za ztrátu a poškození dopravovaného, za škodu způsobenou obmeškáním a za pomocný personál.

Dopravní podniky, buď veřejné nebo soukromé, vždy však pod veřejnou kontrolou. Náklad na ně hradí se buď z daní nebo z poplatků, někdy připouští se i zisk, v minimálních případech spravují se podle zásad soukromo-hospodářských.

Dopravní pojištění, slouží k zajištění náhrady škody vzniklé za dopravy nebo dopravou na dopravních prostředcích nebo na dopravovaném zboží. Na rozdíl od jiných pojišťovacích odvětví vyznačuje se d. p. tím, že pojišťuje zboží proti všemožným nebezpečím během dopravy i během přípravy k dopravě. Smlouva, kterou se d. p. ujednává, musí vyhovovati zákonu ze 23. XII. 1917 č. 501 ř. z. Kontrahenty jsou zde: pojistník a pojišťovatel, smlouva se zove pojistkou. — Jest možno rozlišovati: námořní, vnitrozemské a letecké d. p.

Dopravní politika, část politiky státní, která pečuje a podporuje vybudování dopravnictví a prostředků komunikačních. Má-li býti d. p. úspěšná hospodářsky, musí býti dopravnictví pravidelné, spolehlivé, rychlé a levné. Dokonalost dopravních prostředků má vliv na snížení výrob. nákladů, větší export a import.

Dopravní prostředky, technická zařízení, která se řídí podle druhu dopravní cesty. 1. Doprava silniční: vůz, kočár, automobil, parní stroj. 2. Doprava železniční: vlak tažený lokomotivou buď parní nebo elektr. 3. Doprava vodní: vory, lodi (osobní a nákladní). 4. Doprava vzduchem.

Dopravní řád železniční, právní předpisy, jimiž se upravuje doprava osob a zboží na železnicích po stránce obchodní. V ČSR. platí d. ř. ž. vydaný na základě zák. z 27. října 1892 č. 187 ř. z. vládním nařízením z 13. května 1921 č. 203 Sb. z. a n. s platností od 1. srpna 1921. Řád ten má za podklad t. zv. bernskou konvenci (zák. ze 14. října 1890), t. j. mezinárodní úmluvu o přepravě zboží po železnicích. Nová bernská konvence byla podepsána dipl. zástupci evr. států dne 23. října 1924 a nabyla u nás moci zákonné 14. července 1927 uveřejněním pod č. 110 v Sb. z. a n. (zákon o železniční přepravě).

Dopravní služba (service de transports, transport-service), vojenská; služba vojska, jež provádí dopravu v poli, t j. trén (vozatajstvo), železniční pluky, plavební služba a pod., ↷ tato hesla.

Dopravní smlouva nebo obchod, dvoustranné právní jednání, kterým se jedna strana (povozník, dopravce) zavazuje provésti dopravu za určitou odměnu (dopravné), kterou platí strana druhá (odesilatel). O dopravě osob platí §§ 1151—1174 obč. zák., t. j. všeobecné zásady o smlouvách úplatných, pokud se týče služeb a prací. Dopravu zboží upravuje zákon obchodní, podle něhož jest živnostenským dopravcem ten, kdo po živnostensku provádí dopravu zboží po zemi nebo po vodách vnitrozemských (čl. 390 obch. zák.). Dopravci má býti vydán nákladní list a ručí pak 1. za ztrátu a poškození zboží, 2. za škodu způsobenou opožděným dodáním, 3. za lidi, jichž použil při dopravě. Povozník vydá odesilateli nákladní list, ve kterém mu potvrzuje přijetí zboží a zavazuje se je vydati majiteli nákladního listu.

Dopravní velitelství, voj. úřady, jež mají úkolem provádět železniční dopravu vojska a jeho stravování za ní. Jsou částí železničních traťových velitelství.

Dopravní zeměpis, část všeobecného zeměpisu, která se zabývá studiem dopravních poměrů jednotlivých zemí; souvisí se zeměpisem obchodním. Lit.: Dove, Allgemeine Verkehrsgeographie (1920). Redwoy, Commercial Geography (1917).

Doprovodné dělo, ⚲ dělo a dělostřelectvo.

Dopsch Alfons (* 1868 v Lovosicích), rak. historik a prof. university vídeňské. Vydavatel Landesfürstl. Urbare Ober- u. Nieder-Österreichs aus dem 13. und 14. Jahrh. (1904). Sp.: Wirtschafts-Entwicklung der Karolingerzeit (1912—13), Wirtschaftl. u. soc. Grundlagen der europ. Kultur-Entwicklung (1918—20), Die hist. Stellung der Deutschen in Böhmen (1919), Verfassungs- und Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters (1928).

Dor (řec. Dora), ve starov. příst. město v Palestině, na jih od Karmelských hor; nyní leží zde město Tantura, as 1.300 ob.

Dora, zkr. jm. Dorota, vl. Theodora.

Dora Baltea, l. přítok ř. Po (Pádu), 148 km dl., pramení na vých. svahu skupiny Montblancu, teče údolím Aosta a hornoital. rovinou.

Dora d'Istria Helena, kněžna Kolzowa-Masalská roz. Ghica (1828—1888), rum. spisovatelka, píšící většinou francouzsky a italsky. Sp.: La vie monastique dans l'église orientale (1855), Les femmes en Orient (1859—60), Des femmes par une femme (1865), La poésie des Ottomans (1877).

Dorado, také El Dorado (špan., pozlacený), myth. země ve vnitru Jižní Ameriky, ve které Kazikové z Guatavity v určitý den posypou celé svoje tělo zlatým prachem a na posv. jezeře po vykonané oběti prach smyjí. Pověst tato udržela se až do 18. st. V básn. mluvě je D. sídlem největšího blahobytu a bohatství.

Dorado Montero Pedro (* 1861), špan. kriminalista, zástupce novější sociol.-kriminal. školy ve Španělsku; psal odborné spisy.

Doraine Lucy (* 22. 5. 1898 v Budapešti), od r. 1919 filmová herečka, před tím u divadel ve Vídni a Budapešti, v r. 1928 krátce u Hollywoodu.

Dora Riparia, l. přítok Pádu, 110 km dl., protéká údolím Susa a ústí pod Turinem.

Dorasques, indián. kmen v Panamě, příbuzný s ⚲ Čibči, dělí se na vl. D., Ramas a j.

Dorat Claude Joseph (1734—1780), fr. básník. Sp.: L'idée de la poésie allemande, Oeuvres complètes (20 dílů, 1764—1780).

Dorat Jean (též Daurat, d'Auratus), franc. humanista 16. st., ředitel Collège Royale v Paříži a člen Plejády (⚲); svými studiemi o řecké a it. literatuře měl značný vliv na svoje žáky.

Dorazil Julius (* 14. IX. 1874), president Ústřed. sboru zem. rady živnostenské na Moravě a velkoobch. ve Vyškově. Vynikaj. živn. pracovník. Člen Obch. a živn. komory v Brně, člen st. rady živn., člen Poradního sboru pro otázky hospod. při min. fin. Četné články hospod. a politické v odb. časopisech.

Dorážka, dokončení hnaní důlní chodby, jímž se tato prorazí do jiné chodby neb šachtice.

Dörbeck Franz Burchard (1799—1835), liv. rytec; působil ve stát. bance ruské v Petrohradě. Ryl také četné portréty a měl značný vliv i na Ad. Menzla.

Dordogne, fr. řeka, pramení v Puy de Sancy ve výši 1720 m jako Dore, u Bourgu se spojuje s ř. Garonne. Dl. 472 km, splavná na 267 km. Pr. přítoky: Vezère, Isle a Dronne.

Dordrecht, město v nizoz. prov. J. Holandsko, as 55.200 ob., na ř. Merwede, železniční uzel; zpracování a obchod dřívím, stavba lodí, výroba strojů a j. průmysl.

Dordrechtská synoda (Velká synoda reform. církve), konaná v Dordrechtu od 13. XI. 1618 do 19. V. 1619 za účelem potlačení arminianů (remonstrantů) a zachování přísně kalvin. vyznání.

Doré Gustave (1832—1883), malíř, rytec v Paříži. Nejprve kreslil litografie pro Journal pour rire (1848) a později kreslil ilustrace ke klasickým dílům Balzaca, Rabelaise, Cervanta, Biblí, které do dřeva ryli Pannemaker a Pisan a j. Ozdobil asi 90 knih. Lit.: Béraldi, Les graveurs du 19me siècle (Paris, 1885).

Doré Joseph († 1878 ve Vranově na Moravě), malíř porculánu.

Doreid Ibn (neb Duraid) Abu Bekr Mohammed (837—933), arabský básník a filolog; líčí v elegii Al Maksûra vrtkavost štěstí.

Dorema Don. (ošák ammoniačný), rod č. Umbelliferae, z Persie a stř. Asie, je nápadný vysokou, velmi ztlustlou lodyhou, která jen při zemi nese nečetné listy

a výše jen objímavé, široké pochvy a končí bohatou latou okolíku v hlávku ztažených. Z lodyh D. ammoniacum Don. se sbírá voskovitá, hnědožlutá, silně páchnoucí klejopryskyřice, zvaná perské ammoniacum, k účelům lékařským.

Dorema ammoniacum.

Dörfl Gustav (24. 6. 1854 — 18. 6. 1902), český básník a spisovatel. Studoval od r. 1877 bohosloví na New College v Edinburce a po svém návratu zabýval se literární činností. Uveřejnil mnoho prací původních, jednak básně (Na Křivoklátě, 1875, Ballady starší a nové, 1896, Miscelly, 1901), jednak feuilletony a div. hry (Hračkář, Jar. z Boskovic); hl. jeho činnost byla ale překladatelská, z angličtiny a z němčiny. Také některé české knihy přeložil do němčiny (Hálek: Abendlieder).

Dorgelès Roland (* 1886), franc. spisovatel. Napsal: Le cabaret de la belle Femme (1919), Les croix de bois (1919), Saint Magloire l'Africain (1921), La boule de gui (1922), Le réveil des morts (1923), Caravane sans chamaux (1928). Do češtiny: Dřevěné kříže (A. Bernášek, 1921), Probuzení mrtvých (E. Čupr, 1924), Mandarinskou cestou (E. Čupr, 1927).

Dorchain Auguste (1857—1930), franc. básník. Studoval práva, ale záhy věnoval se úplně literatuře a svojí první knihou La jeunesse pensive (1881) vzbudil všeobecnou pozornost. Vydal mnoho básnických prací, které se vyznamenávají jemností a citovou upřímností. Vynikl také jako autor četných divadel. her: Conte d'Avril (1885), Pour l'amour (1901) a j. Romány a studie liter.: André, Chenier, Lamartine, Alfred de Vigny, Musset, V. Hugo. Mnohokráte vyznamenán, předseda a čestný člen mnoha liter. korporací.

Dorchester, hl. město Dorsetshire (již. Anglie), as 9600 ob.; známé svým pivovarstvím a museem starožitností. — Poblíže jsou zbytky řím. a dán. staveb (Woodford Castle).

Doria, pův. d'Oria, janovský šlechtický rod: 1. Andrea (1466—1560), sl. námořní hrdina, sloužil jako kondotier různým vládám, posléze admirál Karla V.; 2. Giovanni Andrea († 1606), janovský admirál.

Dorič Alexander (* 1887), bulh. filolog. Vydavatel bulh.-něm. slovníku a autor něm. psaných spisů odb.

Dorigny Sir Nicolas (1658—1746), franc. mědirytec a malíř; studoval v Italii, pracoval v Anglii a v Paříži. Patřil k nejlepším rytcům své doby.

Dóris, chudý kraj ve starém Řecku, 200 km², s.-z. od Parnassu, protéká jím řeka Kefisos. Byl dobyt Dóry, kteří zde založili 4 malá města: Boin, Kytinion, Erineos a Pindos (dorská Tetrapolis). — D. nazývají se též v širším smyslu dorské kolonie na j.-z. pobř. M. Asie a na ostrovech, v užším významu 6 měst: Jalysos, Lindos, Kamiros (na Rhodu), Knidos, Halikarnassos (v M. Asii) a Kos (na stejnojm. ostrově), jež tvořila volně spojenou Hexapolis, po vystoupení Halikarnassu Pentapolis. Největšího rozkvětu doznala Pentapolis po pelopon. válce.

Doris (řec.), ženské křestní jméno, vl. Dorka.

Dórismus, zvláštnost Dórů; použití prvků z jejich nářečí.

Dórisská tonina, v starořecké hudbě sestupující tonina od tónu e, v středověké církevní hudbě tonina vzestupující od tónu d. Charakteristické tóny její jsou d a h.

Dormalgin, kombinace pernoctonu (butyl-β-brompropenyl-barbiturová kyselina) s pyramidonem v poměru 1:3. Ve vodě se jen málo rozpouští. Používá se jako prostředek utišující v tabletách po 0·2 g nebo se používá též k injekcím.

Dörmann Felix, vlastně Felix Biedermann (* 1870 ve Vídni), něm. básník, dekadentní lyrik, patřil v letech devadesátých k Vídeňské moderně. Napsal sbírky veršů Neurotica (1891), Sensationen (1893), dramatické práce Ledige Leute, Die Lebensmüden (1907), Frau Baronin (1906), Der lyrische Tenor (1907), soubor aktovek Das stärkere Geschlecht (1906), novely Der platonische Wüstling. Do češtiny ukázku jeho lyriky přeložil E. Lešehrad v Moderne deutsche Lyrik (1913).

Dormant partner (angl.), též sleeping partner (spící společník), tolik jako tichý společník (☞ obchodní společnost), na rozdíl od ostensible partner.

Dormeuse (fr.), noční čepička; též pohodlná spací židle, ke spaní zařízený cestovní vůz.

Dormidontov Grigorij Feodorovič (nar. 1851), ruský právník, prof. řím. práva na univ. kazaňské.

Dormiol, amylenchloral, chloralamylalkoholát, $CCl_3 . CH(OH) . O . C_5H_{11}$, tvoří se přímým slučováním chloralu s alkoholem amylnatým. Jest to bezbarvá olejovitá kapalina, páchnoucí po kafru, sp. v. 1·24, vroucí při 93° C. Někdy používá

se také 50% vodný roztok (Dormiol solutum). Slouží jako prostředek uspávací v dávkách 1·5—3·0 g.

Dormitorium, nocleharna, ložnice, též hřbitov.

Dormonal, nový název pro kyselinu barbiturovou, používanou v lékařství.

Dorn Alfred (* 26. VIII. 1892 v Bilíně), malíř, grafik, profesor v Kamenickém Šenově, přední zástupce česko-něm. malířství. Používá pseudonymu: Adorn.

Dorn Bernhard (1805—1881), profesor orient. řečí na univ. charkovské a pozd. petrohradské a ředitel asijského musea. Sp.: Catalogue des manuscripts et xylographes orientaux (1852), History of the Afgans (1829—36). Cestoval mnoho po Kavkazu a sev. Iránu.

Dorn Ludolf Borisovič (1840—1891), r. právník a prof. řím. práva na univ. petrohradské.

Dorna-Vatra (rum. Vatra Dornei), městys v Bukovině, as 5900 ob., 814 m n. m., u ústí Dorny do Zl. Bystrice; železité prameny, obchod dřívím. Záp. leží lázně Dorna-Kandreny.

Dörnberg Wilhelm Kaspar Ferdinand, svob. pán (1768—1850), vojenský dobrodruh, byl v mnohých službách (hessenských, pruských, westfálských, anglických, ruských, hanoverských a j.); známý spiknutím, jež osnoval proti králi Jeronýmu Bonapartovi v Kasselu jako jeho pobočník, jež se však nezdařilo, což ho přinutilo utéci se do Anglie. Účastnil se osvobozovacích bojů 1813—1815; u Waterloo byl velitelem jezdecké brigády; 1842 hanoverským vyslancem v Petrohradě.

Dornbirn, m. v okr. Feldkirch ve Vorarlbergu, 14.390 ob. Velké textilní a stroj. závody. Na blízku klim. místo Bödele, 1140 m n. m.

Dornicovo číslo, udává množství kyseliny mléčné v mléce. ⌕ mléko.

Dornier Claude (* 1884), konstruktér letadel. Vstoupil r. 1910 do služeb hrab. Zeppelina a začal r. 1914 používati při stavbě letadel výhradně kovu místo dřeva. Konstruoval letadla (1929: Do X), jest majitelem firmy Dornier Metallbauten ve Friedrichshafen a. B., která staví hlavně vzducholodi typu Zeppelinova.

Dörnsdorf, o. v Č., okr. Přísečnice, 926 ob. Žel. ruda, krajkářství, prýmk., lomy.

Dorobratovo (Drahobratovo), o. na Podk. Rusi, okr. Mukačevo, 1584 obyv. (1462 r.).

Dorogobuš, okr. m. v rus. gub. Smolenśk, as 10.000 ob., na Dněpru. — 1404 patřilo Litvě, měnilo často své pány, od 1667 je ruské.

Dorogoj, pseud. Vincence Červinky.

Dorohostajski Krzysztof (* 1562), velký maršálek litevský. Účastnil se četných bojů pod vedením Štěp. Bátoriho, hl. války se Švédy. Při útoku na Smolensk r. 1611 zahynul. Sp.: Hippica, to jest o koniach księga (Kraków, 1603).

Dorohostajski Mikolaj, šl. Leliwa, vojvoda polocký od r. 1574. Vyznamenal se ve vojsku Štěpána Báthoriho v bojích s Tatary, které r. 1577 úplně potřel. Zemřel r. 1597.

Ďorok, o. na Slov., okr. Nové Zámky, 782 ob. (773 čsl.).

Doronicum L. (kamzičník, Gemswurz něm.), rod č. Compositae, v Evropě a mírné Asii rozšířený. Vytrvalé byliny s nedělenými, zoubkatými listy a žlutokvětými úbory; vnitřní květy trubkovité, vnější jazykovité. D. austriacum Jacq. u nás na lesnatých horách; D. pardalianches L., zavlečený do Krušných hor, také se pěstuje pro ozdobu. Kořen vydává kořennou vůni a ostře chutná; dříve byl používán v lékařství, nyní se ho používá jako domácího prostředku proti žaludečním a střevním chorobám. D. caucasicum M. B. z Kavkazu a Sibiře se pěstuje pro ozdobu.

Dóros, v řec. bájesloví syn Hellenův, podle pověsti praotec Dórů.

Dorošenko Dmytro Ivanovyč (* 1881), ukrajinský hist., prof. Ukrajinské a Karlovy university v Praze, řed. Ukrajinského věd. ústavu v Berlíně. Hl. práce: Ohljad ukrajinškoji istoriografiji, Slavjanškyj svit v joho mynulomu i sučasnomu ve 3 dílech (Čechům věnována kap. v 3. díle), Kurs istoriji Ukrajiny.

Dorošenko Petro (* 1698), hetman pravobřežné Ukrajiny. D. měl v úmyslu spojiti v jeden stát všechny ukrajinské země; vedl válku spolu s Tureckem proti Moskevsku a Polsku. Zemřel ve vyhnanství v Jaropolči u Moskvy.

Dorošenko Volodymyr Viktorovyč (* 1879), ukrajinský bibliograf, knihovník Ševčenkovy Věd. společnosti ve Lvově. Hl. práce: Obozrěnije trudov po slavjanověděniju, sv. 3., Spys tvoriv Ivana Franka.

Doroševič Vlasij Michajlovič (1864—1922), ruský humorista a satirik, dlouholetý spolupracovník Ruského Slova a zpravodaj ve válce rusko-jap. Sp.: Papiljotky, Palestina, Legendy a zkazky, cestopis Sachalin a j. Do č. přelož.: Krymské povídky (J. Bílý, 1916), Modrý pondělek (Bílý, 1927), Východní legendy a pověsti (Kurz, 1912), Poslední román (Kučera, 1922).

Dorota sv., v staročeské literatuře, ↷ legendy.

Dorota (řec., „boží dar") žen. jméno. 1. D., křesť. svatá, byla prý umučena za Diokleciána. Svátek: 6. února. Znaky: květiny, plodiny, dítě. 2. D., blahoslavená, braniborská patronka (1347—94). Svátek: 25. června.

Dórové, jeden z hl. kmenů řec. národa. Za pův. sídliště byla považována Thessalie a Dóris, ve skutečnosti to byla jenom etapa na jejich pronikání ze severu. Korintský záliv překročili kol r. 1100 př. Kr., vedeni potomky svého hrdiny Herakla. Na Peloponnésu podrobili si mykenské státy a měli velký podíl na kolonisaci středomoř. pobřeží. Vyznačovali se tuhou kázní, zvl. ve Spartě. Ústava dorských států byla ponejvíce aristokraticko-oligarchická.

Dorpat, město v Estonsku, ↷ Tartu.

Dörpfeld Wilhelm, JUDr., PhDr., IngDr. (* 1853), něm. archeolog, prof. university v Jeně. Zúčastnil se věd. exkursí a vykopávek v Řecku, Malé Asii a získal si hl. zásluhy svými spisy o antických divadlech. Sp.: Das griech. Theater (1896), Troja und Illion (1902), Die Heimkehr des Odysseus (1924), Alt-Ithaka (1927).

Dorsální (lat.), týkající se zad (dorsum), ležící na zadní straně, na rozdíl od: versální.

Dorsét (1789—1866), franc. námořník, který chtěl na bárce r. 1815 provézti angl. loďstvem Napoléona do Ameriky, což ale tento odmítl. R. 1849 jmenován guvernérem ostrova Réunion, 1853 zvolen senátorem.

Dorsét Charles Sackville, hr. (1638—1706), angl. básník, autor četných satirických básní a písní.

Dorsét Thomas Sackville, hr. (1536—1608), angl. básník a státník. Autor nejst. tragedie angl. The tragedie of Ferrex and Porrex, psané blank versem. Jako soudce zasedal v tribunálu, který odsoudil Marii Stuartovnu.

Dorsiventrální, dorsoventrální (lat.), (zygomorfní), směr od hřbetní strany k břišní. D. orgány u rostlin a živočichů jsou ty orgány, které mají jednu rovinu symetrie jako většina listů a květů. Mnohá zvířata bývají dorsoventrálně sploštělá (Planarie a p.).

Dórská sexta, velká sexta v moll (na př. h v D-moll).

Dórské nářečí, ↷ řecký jazyk.

Dórský sloh, ↷ řecké umění.

Dorstenia Plum., rod. č. Moraceae, byliny nebo kořínky s různotvarými listy a úžlabními květy; plod oříšek; asi 70 tropických druhů. D. contrayerva L. má kuželovitý kořen a srdčité, tvrdé, dřípaté listy; pochází z Vých. Indie a Již. Ameriky. Poskytuje bezoarový nebo kontrayerový kořen, kterého se v Americe používá proti hadímu uštknutí. Bezoarový kořen poskytuje také D. brasilensis Lam. a D. houstoni L.

Dorsum (lat)., hřbetní strana živočichů, ↷ dorsální.

Dort (lat. torta), jemný druh pečiva, připrav. z různých těst za přísady čokolády, smetany, ovoc. šťav, vína, kávy atd.

Dortmund, nejdůl. město ve Vestfálsku, hlavní středisko rurského uhelného území, s předm. Körne, Brakel a Huckarde, as 313.000 ob., v úrodné rovině mezi Lippe a Haarstrangem, konec Dortm.-Emžského průplavu. Staré město je obklopeno okružní třídou na místě dřívějšího opevnění; ve středu je radnice ze 13. st. Průmysl je velmi vyvinut, zvl. železářství, obsahující nejrůznější odvětví a chem. průmysl, dále pily, železn. dílny a j. Též obchod je velmi čilý a zabývá se mimo místní výrobky též obilím a dřívím. Správa: 2 purkmistrové, 29 členů magistrátu a 68 měst. starších. D. patří k Prusku od r. 1807, kdy měl 5000 ob.; zdrojem vývoje bylo dolování uhlí.

Znak města Dortmundu.

Dortmundsko-Emžský průplav, nejdůl. průplav v s.-z. Německu, vyst. 1892—99, spojuje rýn.-vestf. prům. území s pobř. Severního moře. Počíná v Dortmundu a ústí do Emže u Meppenu. S Rýnem je spojen Rýn.-Hernským průpl., dále je spojen s Hammem, s Oldenburkem a s Wilhelmshavenem. Je celkem 281 km dlouhý.

Doručení, dodávání rozkazů nebo vyřízení soudů nebo jiných úřadů, jichž se rozkaz nebo vyřízení týká, a děje se buď zástupcem úřadu rozkaz nebo vyřízení vydávajícího nebo poštou, anebo představeným obce, v jejímž obvodu osoba, které se vyřízení, rozsudek nebo plat. rozkaz dodati má, bydlí, po případě i zvl. poslem, podle důležitosti věci samé a podle vzdálenosti od úřadu vyřízení nebo rozkaz vydávajícího. Přesnost v doručení jest nanejvýše nutná, neboť v mnohých případech dnem doručení řídí se doba k podání opravných prostředků proti dodanému (doručenému) rozkazu nebo vyřízení. Zejména v soudním řízení jest zjištění doručení nanejvýše důležito. Doručovací činností zpro-

středkuje soud styk mezi stranami navzájem, pak mezi sebou a stranami neb i osobami třetími a posléze mezi osobami třetími a stranami, pokud ve všech těchto případech jde o styk mimo ústní jednání. Doručením dlužno rozuměti dodání stejnopisu nebo protokolu, k němuž pojí se po případě vyřízení soudní na ně se vztahující (obsílka), anebo doručení rozhodnutí soudního (rozsudku samého) či doručení obsílky samé k soudu (na př. svědka), při čemž nutno zachovati určité formy. Pravidelně doručí se věc taková jen proti potvrzení listu doručovacího. Doručení takové děje se z moci úřední (jest povinností) soudu (§ 87 civ. soud. řádu). O způsobu doručení rozhoduje soud sám (§ 89 cit. zák.). Po zákonu děje se doručení podle § 88 cit. zák. poštou (leč by šlo o doručení mimo obvod platnosti našich zákonů), anebo soudními zřízenci, ovšem opět toliko v obvodu soudu, u něhož zřízenec jest ustanoven (§ 88). Na Slovensku a Podk. Rusi musí být doručováním pověřen soudní zřízenec, jestliže strana o to žádá a hradí náklady s tím spojené. Posléze děje se doručování obecním úřadem (starostou) v obvodu obecním. Doručení u soudů živnostenských obstarává obec. Výkon doručování svěřen jest zvláštnímu kanc. oddělení. Komu se doručuje, řídí se obsahem písemnosti samé a doručuje se buď straně samé, pro niž vyřízení jest ustanoveno, anebo osobám třetím pokud se týče zák. zástupci neb opatrovníku. Jde-li o osoby právnické, doručuje se zřízenci pro to ustanovenému, aby písemnosti určené korporaci přejímal, není-li takový zřízenec znám, může býti doručeno každému úředníku nebo zřízenci v úřadě neb v obchodu přítomnému a doručovacímu orgánu známému (§ 105 civ. s. ř.). Ohledně doručení obchod. společnostem platí dosud předpisy obchod. zákona, podle něhož možno doručiti veř. společníku, likvidátoru, členu představenstva (při akc. spol. a společenstvu), úředníku zřízenému před soudem k zastupování akc. spol. nebo společenstva (čl. 117, 144, 167, 172, 196, 205, 235, 244 obch. zák. a §§ 21, 50 zák. z 9. IV. 1873 čís. 70 ř. z.). Ve sporech vztahujících se na spory principálovy, lze platně doručovati i prokuristovi (§ 93 civ. s. ř.) a čl. 52 obch. zák. při vnucené správě obchod. podniku také správci vnucenému (§ 343 ex. ř.). Ve věcech patentních také patentnímu zástupci (§ 7 z. pat.); ve sporech vztahujících se na konkursní podstatu správci konkursní podstaty (§ 81 konk. ř.). Byl-li stranou zřízen k vedení rozepře zmocněnec s plnou mocí procesní, musí se všechna doručování rozepře se týkající díti do rukou tohoto zmocněnce tak dlouho, pokud zmocnění toto trvá (§ 93 civ. s. ř.). Doručení straně samé učiněná nejsou platna a účinna. Výjimkou doručuje se straně samé, byla-li obeslána s vyzváním, aby se osobně dostavila (§ 183 civ. soud. ř.), a to jenom straně, nikoliv zmocněnci. Byla-li však strana zastoupena více zástupci, stačí doručení jen jednomu. A naopak mělo-li více účastníků jednoho společného zástupce, je doručení provedeno odevzdáním jediného vyhotovení, obsílky, opisu protokolu nebo stejnopisu podání tomuto zástupci (§ 90 civ. s. ř.). Byl-li zřízen podle § 94 civ. s. ř. zmocněnec k doručování v místě proc. soudu bydlící děje se doručování písemností určených pro účastníka, jenž zmocněnce ustanovil, zmocněnci (§ 94 cit. zák.). Činnost takového zmocněnce obmezuje se vůči soudu na přijetí písemností zmocněnci určených. Vůči zmocniteli jest pak týž povinen doručenou mu písemnost ihned zmocniteli zaslati (§ 99 cit. zák.). Byla-li osoba taková zřízena několika účastníky, pokud nejsou společníky v rozepři, jako zmocněnec pro doručování, dlužno doručiti tolik stejnopisů doručené písemnosti, kolik je účastníků, avšak stačí doručiti jen jeden opis každé přílohy (§ 94 cit. zák.). Doručené stejnopisy má zmocněnec jednotlivým účastníkům ihned doručiti, nebylo-li nic jiného smluveno, kdežto opis příloh podrží u sebe za tím účelem, aby všichni účastníci do něho mohli nahlédnouti a event. opisy z něho učiniti (§ 99 cit. zák.). Zřízení zmocněnce k doručení jest zásadně právem stran a jiných účastníků, ale v jistých případech i povinností. Tomu jest v těchto případech: a) když soud k návrhu nebo z moci úřední uloží straně, aby si zřídila zmocněnce k doručování do jisté lhůty proto, že strana sama jest od procesního soudu vzdálena, t. j. bydlí mimo obvod sborového soudu I. stol., jenž je proces. soudem, anebo v jehož obvodě okr. soud jako proc. s. leží, anebo se tam během sporu přestěhuje (§ 95 civ. s. ř.). Neposlechne-li strana takového příkazu, děje se doručování tak, že se dotčené písemnosti odevzdají poště pod poslední známou adresou strany a doručení považuje se za vykonané odevzdáním písemností poště, i když by zásilka byla poštou jako nedoručitelná vrácena (§ 96). Není-li však doručování přípustno (zejm. v cizině) jest stranu vyrozuměti, že budoucně písemnosti pro ni určené budou ukládány u soudu s účinkem provede-

ného doručení. b) Jde-li o společníky (§ 97 civ. s. ř.), při níž platí za zmocněnce k doručení strana hlavní tak dlouho, pokud nebyl zřízen jiný společný zmocněnec (§ 98). c) Bydlí-li ten, kdo v řízení nájemním dává soudní výpověď nebo žádá o vydání soudního příkazu ve smyslu § 567, mimo obvod příslušného okresního soudu, jest rovněž povinen ustanoviti si zmocněnce k doručování a jméno i bydliště jeho při výpovědi udati (§ 562), ale stačí, když tento zmocněnec bydlí v obvodu příslušného okres. soudu (nikoli tedy v místě jeho). Osobám konajícím činnou službu vojenskou doručují se soudní písemnosti podle § 92 cit. zák. náčelníkem přímo nadřízeného úřadu velitelského, a to platí jak o mužstvu v činné službě vojenské, tak i četnické (§ 92 civ. s. ř.). Není-li velitelství toto známo, dlužno se obrátiti na nejbližší staniční velitelství vojenské. Místem, na kterém lze jisté osobě doručiti, jest byt, živnost. provozovna, obch. místnost nebo pracoviště dotčené osoby, u advokátů a notářů jejich kanceláře. Ale také jinde, mimo tyto místnosti lze platně doručiti, než jen tehdy, když přijetí píseemnosti nebylo osobou, o niž jde, odepřeno (§ 101). Jenom u osob, jež vůbec nemají naznačených místností, lze doručení provésti kdekoliv budou zastiženy (§ 101 cit. zák.). Změnu bytu jest jak strana, tak i zástupce nebo zmocněnec k doručování soudu oznámiti, nestane-li se tak a nemohou-li dotčené osoby pro změnu bytu býti nalezeny, doručení děje se tak, že se písemnost uloží na poště nebo neděje-li se doručování poštou, tedy u obecního starosty tohoto místa a sdělení o tom učiní se ústně pronajimateli v témže domě bydlícímu nebo dozorci jím ustanovenému, tamtéž bydlícímu. (§ 111). Pro doruč. v budovách vojen. neb vojskem obsazených platí zvláštní předpisy (před doručením musí býti učiněno oznámení veliteli budovy a při doručení musí býti přítomna vojenská osoba, velitelem určená (§ 92 civ. s. řádu). Čas doručení jest všední den a doba denní. V neděli a svátek doručovati nelze jen poštou. Jinak je k tomu zapotřebí soudního svolení, jež dává buď předseda senátu neb přednosta proces. soudu neb onoho okres. soudu, v jehož obvodě doručení státi se má. Toto svolení musí však býti na písemnosti označeno. Totéž platí, má-li se doručení provésti za doby noční (§ 100 civ. s. ř.). Způsob doručení záleží v tom, že doručující orgán odevzdá písemnost, o jejíž doručení jde, přímo osobě, které písemnost svědčí. Z tohoto pravidla však jsou výjimky, a to při tak zv. náhradním doručení v případě podle § 102 cit. zák., totiž nebyl-li ten, komu má býti doručeno, v místnosti, kde se má doručení provésti, zastižen. Způsob náhradního doručení je dvojí; podle toho, zda v bytě, kde lze účinně doručiti každé dorostlé osobě, patřící k rodině, doručujícímu orgánu známé, aneb dorostlé osobě v rodině sloužící. Nebylo-li možno takto doručení provésti, tu možno u nás (ne tedy na Slovensku a P. Rusi) písemnost dodati pronajimateli v témž domě bydlícímu, aneb dozorčí osobě od něho ustanovené, tamtéž bydlící, ačli osoby ty jsou ochotny písemnosti ty přijmouti, aneb je-li to místnost obchodní neb živnost. provozovna, lze doručiti každé dorostlé, tam přítomné osobě, o níž doruč. orgán ví, že náleží k rodině adresátově, anebo že slouží v jeho obchodě neb živnosti (o tom viz § 103 c. s. ř.), byla-li touto místností buď advokátní neb notářská kancelář, může býti doručeno každému tam přítomnému zřízenci, jejž orgán zná (§ 103, odst. II.). Nebylo-li možno doručiti písemnost žádným z uvedených způsobů, tu budiž u nás uložena písemnost na poště, k jejímuž úřednímu obvodu místo doručení náleží, když mělo doručení státi se poštou, jinak u obecního úřadu (§ 104, odst. 1.). Na Slovensku a P. Rusi u obecního úřadu, jde-li o doručení orgánem obce, jinak u okres. soudu místa doručení. V obojím případě se toto uložení ohlásí písemnou oznámkou, upevněnou u dveří bytu nebo na dveřích vchodu do obch. neb živn. místností a podle možnosti také ústním sdělením osobám v sousedství bydlícím (§ 104 cit. zák.). Uložením písemnosti je doručení vykonáno (§ 104 cit. zák.). Na Slovensku a P. Rusi lze u osob, které mají v místě doručení obch. místnost neb advokátní neb notářskou kancelář, použíti uložení písemností jen tehdy, když jim neb jejich domácím lidem nemohlo býti doručeno ani v bytě, ani v místnostech obchod. neb živnost. provozovnách. Toto náhradní doručení je však vyloučeno, kde zákon nařizuje doručení do vlastních rukou, totiž při žalobě a ostatních písemnostech, jež mají podle výslovného ustanovení zákona býti doručeny podle týchž předpisů, jako doručení žalob (§ 106 a § 108 civ. s. řádu). Žalobu lze doručiti jen k vlastním rukám buď žalovaného nebo zmocněnce k přijímání žalob oprávněného, a pokud jde o spory, týkající se provozování obch. živností, i prokuristy žalované firmy (§ 106). Nelze-li takto žalobu do-

ručiti, musí býti strana vyzvána písemným oznámením, jež se zanechá v jejím bytě, v obchod. neb živnostenské místnosti neb v kanceláři, aneb se připevní, jsou-li tyto místnosti uzavřeny, na jejich dveřích u vchodu, aby pro přijetí doručení byla v určitý den a hodinu přítomna. Neučiní-li tak, uloží se písemnost u pošt. úřadu neb obec. úřadu. Mělo-li se doručení žaloby státi poštou neb soudním zřízencem, a nové doručení pro velkou vzdálenost místa doručování aneb nesnadnou přístupnost nebylo možno vykonati co nejdříve, může žaloba býti ihned po prvním marném pokusu doručovacím odevzdána obec. starostovi s vyzváním, aby doručení dal sám provésti (§ 107 cit. zák.). Obecní starosta má se pokusiti o doručení žaloby do vlastních rukou žalovaného neb jeho zmocněnce, ale nezdaří-li se mu to do 4 neděl ode dne, kdy žalobu převzal, vyrozumí ihned po uplynutí této lhůty žalovaného písemnou oznámkou a podle možnosti i sdělením sousedům, že písemnost leží u obec. starosty. Den, kdy písemné oznámení bylo připevněno na dveřích bytu žalovaného neb na dveřích u vchodu do jeho obch. neb živn. místností, platí za den doručení (§ 107 cit. zák.). Na Slovensku a P. Rusi předepsán jest tento postup: Neposlechne-li strana, aby v určitou dobu v určité místnosti byla přítomna, lze žalobu doručiti náhradně; kdyby se však tak státi nemohlo, vrátí se žaloba proc. soudu, jenž žalovanému k návrhu žalobcovu zřídí opatrovníka a zpraví o tom žalovaného doporučeným dopisem. Odepře-li osoba, jíž může býti platně doručeno, bez zákonného důvodu přijmouti písemnost, jíž slušelo doručiti, ponechá se na místě doručení, aneb nebylo-li by možno, ponechá se u poštovního úřadu aneb obec. starosty; to má podle § 109 cit. zák. účinek doručení, ať již jde o doručení do vlastních rukou neb náhradné. Podle § 111 civ. soud. řádu jest každá ze sporných stran i jejich zástupce povinnen změnu adresy soudu oznámiti. Nestane-li se tak a pobyt osoby, jíž se má nějaká písemnost doručiti, není znám, může doručení se státi veřejně, což podle § 115 cit. zák. předpokládá, že jest prokázáno, že pobyt této osoby není znám. Toto doručení může se státi dvojím způsobem: a) jde-li toliko o doručení, stane se toto veřejnou vyhláškou, totiž tím, že písemnost, jíž dlužno doručiti, se prostě přibije na soudní desce (§ 115 cit. zák.). Pokládá se pak písemnost ta za doručenou po uplynutí 30 dnů (na Slovensku 15 dní) ode dne přibití na desku, leč by soud, povoluje veřejnou vyhlášku, určil lhůtu delší, aneb osoba, jíž má býti doručeno, se dříve hlásila u soudu o to, aby jí písemnost byla vydána. Stržení neb poškození vyhlášky nemá pro platnost doručení významu. Toto doručení veřejnou vyhláškou vykoná se toliko k návrhu předsedy senátu, bez přechozího ústního jednání, nebyl-li již návrh učiněn při ústním jednání. Lhůta, o niž jde, není nikterak dotčena soudními prázdninami, neb klidem, neb přerušením sporu (§§ 225, 163, 168 téhož zák.). b) Má-li se však na základě doručování písemnosti předsevzíti nějaký procesní úkon, tu musí býti osobě, jíž ona písemnost má býti doručena, zřízen opatrovník (§ 116 odst. 9), což se stane ediktem (podle § 117 cit. zák.), který se vyhlásí netoliko na soudní desce, ale i v úředních novinách, v nichž se pravidelně uveřejňují úřední vyhlášky. Doručení pokládá se za vykonané u nás tím, že se vývěsek přibije na soudní desku a že se na to písemnost doručí opatrovníku. O doručení osobám exteritoriálním obsahuje ustanovení § 119 cit. zák., podle něhož v případě o doručení osobě exteritoriální bylo dlužno obrátiti se na dvorní maršálský úřad. Předpis tento ovšem pozbyl svého významu a nutno nyní v takové věci obrátiti se na min. zahran. věcí. Nelze-li ale takto doručení opatřiti, zřídí soud opatrovníka (podle § 119 cit. zák.). A tu postupuje se: 1. buď opatrovník oznámí bezprodleně svoje zřízení osobě, jíž mělo býti doručeno, a zúčastní se za ni v soudním řízení, dokud sama nevystoupí neb svého zmocněnce nepojmenuje; 2. aneb je-li byt osoby, jíž mělo býti doručeno, neznám, aby jí bylo doručeno veřejnou vyhláškou prostou (§ 115) neb spojenou se zřízením opatrovníka (§§ 116, 117). Jde-li o doručení osobám, které jsou čsl. státními občany a v cizině požívají práv osob exteritoriálních, provede se podle § 120 cit. zák. doručení prostřednictvím min. zahraničí. O doručení jiným osobám v cizině se nalézajícím nutno použíti prostřednictví čsl. vyslance neb čsl. konsulátu. Ohledně ústavů pod státním dohledem provozujících úvěrní obchody zůstaly dřívější předpisy o doručení soudních usnesení i nadále v platnosti (nař. min. z 28. X. 1865 č. 110 ř. z.). Vykonané doručení musí býti osvědčeno listinou podepsanou osobou, jíž mělo se doručiti t. zv. doručovacím listem (§ 110 cit. zák.). V záležitostech nesporných připouští se doručení do rukou domácích lidí. Ve věcech zvláště důležitých naři-

zuje však zákon (na př. ohledně výměrů knihovních, § 123 knih. ř.) neb soudce (vrací-li listiny) doručení do vlastních rukou (§ 6 nespor. řízení). V řízení konkursním musí věřitel s pohledávkou se přihlásivší, nebydlí-li na blízku stanoviska soudce konkurs řídícího, oznámiti zmocněnce ku přijímání soudních usnesení (§ 111 konk. řádu).

Dory (řec.), hoplit. kopí, dl. až 2.5 m, s rozdvojeným hrotem.

Doryfóros (řec., oštěponoš), slavná socha Polyklétova, zachovaná v četných kopiích.

Doryfóros.

Dorylaiton, staré město v maloasijské Frygii, s teplými lázněmi, důl. křižovatka cest v řím. době, nyní Eskisehir.

Dos (lat.), věno, výbava nevěstina; jmění, jež obdrží muž při sňatku od ženy nebo od třetí osoby na spoluudržování domácnosti a jež při zrušení sňatku bývá obvykle vráceno.

Dosa (řec.), množství nějakého léku.

Dosa, skříňka uzavřená víkem, z kovu, dřeva, kamene, slon. kosti, perleti a pod. Od pol. 18. stol. vyráběly se drahocenné dosy na šňupavý tabák (tabatěrky).

Dos-à-dos (fr.), zády k zádům, pojmenování tanečních obratů, při nichž jsou tančící obráceni k sobě zády; též druh divanu.

Dos d'âne (oslí hřbet), ve stavit. zvl. druh lomeného oblouku, nahoru vybíhajícího, používaného hl. ve slohu orientálním. U nás jest střecha letohrádku král. Anny Belvedere ve formě oslího hřbetu.

Dôsé (arab.), jízda šejka dervišů sádijských v Egyptě po ležících tělech členů jeho řádu. Koná se o prorokových narozeninách (12. Rabî al auwal).

Dosev Christo († 1919), bulh. stoupenec Tolstého, spoluzakladatel svobodné tolstojovské společnosti „Obrození", která založila v r. 1907 vlastní selské hospodářství na Burgassku, vydávala svůj časopis „Obrození" a brzy vzbudila všeobecnou pozornost ve smyslu křesťanské morálky tolstojovské. Duší tohoto sdružení byli: Chr. Dosev, Dimitr Žečkov a Stefan Andrejčin. Z nich nejdále šel Dosev: ještě v r. 1907 zajel do Jasné Poljany a vstoupil v osobní styk s velikým rus. myslitelem; bydlel dokonce celý rok v Jasné Poljaně. Vzpomínky na tyto styky vypsal v knížce: Blízko Jasné Poljany (Sofie, 1907—09). Osobnost Tolstého D. tak lákala, že se r. 1909 trvale přesídlil do Ruska a tam také zemřel. ⚲ D., Razkazi i statii, sv. I.—II.

Dositej (* 1877 v Bělehradě), srbský pravoslavný biskup. V letech 1921—1925 byl delegátem srbské církve pro pravoslavné hnutí v Československé republice.

Dositheos (1672—1707), pravoslavný patriarcha jerusalemský, autor dějin jerusalemského patriarchátu.

Dositheos, gramatik ve 4. stol. po Kr., opatřil lat. gramatiku řec. překladem.

Doskočil František (* 1872), č. hudební skladatel, žák Vít. Nováka. Složil četné skladby klavírní a vydal Morav. písně, 1908.

Dosna jedlá (Canna edulis), rostlina, pocházející z rep. Peru v Již. Americe a dnes pěstovaná také v teplých částech Asie a Australie. V kořenových hlízách obsahuje veliké množství škrobu a je proto důležitou potravinou. Někdy se z hlíz tento škrob vyrábí a přichází do obchodu pod názvem queenslandský arrowroot. U nás pěstují se některé druhy příbuzné dosny indické (C. indica) pro ozdobu.

Dosofteiu Mitropolita (1624—1694), rum. círk. spis. Napsal první sbírku rumun. veršů Veršovaný žaltář.

Dosologie, oddíl farmakologie, jednající o předpisování dávek (dosí) léků.

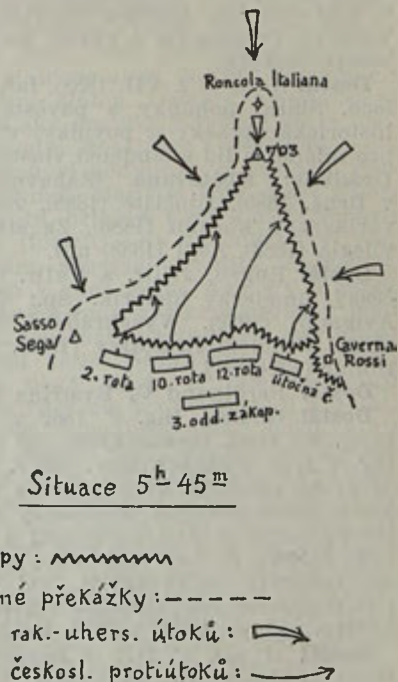
Dosování (řec.), určení, měření a vážení dávek léků.

Dospadsko pole (Dospad-Dagh), část bulharského pohoří rhodopského, osídlená Pomáky (⚲).

Dospělost, a) pohlavní dospělost dostavuje se v našich krajinách u žen ve věku 14—15 let, ale u mužů nedá se tak přesně stanoviti jako u žen. Zevnější známkou dospělosti jest změna hlasu, který se prohlubuje následkem zvětšení hrtanu; b) právní dospělost určuje § 21 obč. zák., podle něhož nedospělost trvá do 24. roku, do kterého člověk požívá zvláštní ochrany zákona, kterážto ochrana upravena zák. z 23. 7. 1919, čís. 447 Sb. z. a n., podle něhož jest nedospělý do 21. roku a již v roce 21. dosahuje zletilosti zákonné a stává se samostatným právním subjektem, zodpovědným za své činy; c) dospělost pohledávky nastává, jakmile nastane čas jejího splnění, který může býti stanoven vůlí stran (a to buď mlčky neb výslovně), aneb zákonem. Není-li určen, může býti požadováno plnění ihned. Ponechal-li povinník splnění na libovůli, nutno vyčkati jeho smrti, nebo

dáti čas určiti soudem podle zásad slušnosti; totéž platí, slíbil-li zavázaný plniti podle možnosti (☞ § 904 ob. z.). Podle práva obchodního může, nebyl-li čas dospělosti zvláště ustanoven, žádati splnění každé chvíle, pokud něco jiného z okolností neb obch. zvyklostí nenásleduje. Při ustanovení času platí tato pravidla: Zní-li závazek na jaro, podzim, rozhoduje zvyk místo plnění o dospělosti; zní-li na střed měsíce, rozumí se den 15. toho kterého měsíce (☞ čl. 327 obch. zák.). Je-li ustanovena dospělost jistou lhůtou po uzavření smlouvy nebo jiném časovém momentu, nastává dospělost, a sice je-li určena podle týdnů, měsíců nebo delších lhůt, dospívá pohledávka oním dnem, posledního týdne, měsíce, jenž svým jménem nebo číslem dne uzavření smlouvy odpovídá; schází-li tento den v posledním měsíci, je pohledávka splatnou posledním dnem měsíce. Výraz půl měsíce rovná se 15 dnům. Zní-li splatnost na jeden neb více a půl měsíce, čítá se těchto 15 dnů až naposled (☞ čl. 328 obch. zák.). Podle § 902 obč. zák. čítá se 24 hod. za den, 30 dní za měsíc, 365 za 1 rok. U směnky může býti dospělost určena takto: 1. na určitý den (čl. 30 směn. řádu) ustanoví-li se na počátek, polovici neb konec měsíce, rozumí se tím den prvý, patnáctý neb poslední v měsíci; 2. na viděnou (à vista), kdež je směnka splatnou při předložení (čl. 31 směn. řád.); 3. v určité lhůtě po viděné; 4. na jistý trh. Ke splnění závazku musí podle § 903 občanského zákona dlužníku býti dopřán celý den. Podle práva obchodního má se plniti v obyčejných hodinách obchodních (čl. 332 obch.). Připadne-li pak dospělost na neděli nebo den sváteční, platí následující den všední. Má-li se pak plniti do určité doby, musí se splniti před uplynutím a připadne-li poslední den na neděli nebo všeobecný svátek, v předcházející den všední. Ohledně obchodů bursovních platí ustanovení dotčených bursovních řádů. Je-li čas dospělosti určen, nemůže býti věřitel podle § 1413 obč. zák. nucen, aby plnění dříve přijal. Zákonem ustanovena jest lhůta ke splnění, v § 239 účty poručníků, § 685 odkazy jsou splatny po roce od úmrtí zůstavitele, vyjímajíc odkazy jednotlivých věcí z pozůstalosti, dále zákonem určena i splatnost činže (§ 1100 obč. zák.), splatnost věna stanovena v § 1225 obč. zák., splatnost doživotních důchodů stanovena čtvrtletně napřed (§ 1285 téhož zák.). Splatnost alimentů stanovena rovněž zákonem, a to měsíčně napřed § 1418 obč. zák.

Doss' Alto, vrcholek na sev. straně hory Monte Altissimo, vých. od Gardského jezera, vys. 703 m. Opěrné stanoviště 33. a 34. čsl. p. pluku italských legií v bojích na podzim 1918. Naň vedena ráno ve 4 hod. dne 21. IX. 1918 rakousko-uherská ofensiva, která pronikla přes první čsl. posici Roncola Italiana na

Mapa bojiště na Doss' Alto.

vrcholek Doss' Alto (kota 703) a poutala bočnými útoky na Sasso Sega a Caverna Rossi hlavní linii čsl. vojsk. Ježto posádka těmto útokům odolala, bylo lze v 5 h. nasaditi protiútok 2., 10. a 12. a útočnou četou 33. čsl. pl., k nimž se přidružil též 3. oddíl zákopníků, a veškeré ztracené posice znovu dobyty a obsazeny. Ztráty rak.-uh. 50 mrtvých a téměř 300 raněných; ztráty čsl. 7 mrtvých, 31 raněných, 4 zajatí (popraveni příštího dne).

Dosse, pr. přítok ř. Havoly v prov. braniborské, 120 km dl., pramení u Wittstocku (Prignitz) a ústí u Havelbergu Dol. tok je splavný.

Dossi Dosso (1479—1542), it. malíř, vl. jm. Giovanni de Lutero, pracoval často společně se svým bratrem Battistou († 1548).

Dossier (fr.), svazek aktů, akta, týkající se nějakého procesu nebo osoby.

Dostal Adolf B. (* 30. XII. 1873 v Poděbradech), č. spisovatel, žijící nyní v Polsku jako plukovník polský. Byl red. Zlaté Prahy (1901—07) a ředitelem Švandova divadla v Praze, jehož dějiny také napsal. Napsal básn. knihy: Vadnoucí květy (1896), Touha (1898), Vedle cesty (1901), Pohádka věčně stejná (1901), Advesperascit (1907), Písně na samotách a j. Od r. 1924 red. čas. Kultura Słowiańska ve Varšavě. Pracuje lit. a public. na stycích polsko-českých.

Dostál Alois (* 2. VII. 1858), far. v Úvalech. Sbíral pohádky a pověsti a píše historické obrázky a povídky, výhradně pro mládež a lid s tendencí vlasteneckou. Uvádíme: Obětovaná (Zábavná bible v Brně, 1880), Útočiště (1885), Za svatováclavskou korunu (1886), Za stará privilegia (1888), Asyl (1888) atd.

Dostál Eugen, JUDr. a PhDr. (* 1889), český umělecký historik. Sp.: Čechy a Avignon (1922), Vyšehradská madona (1923), Problém it. gotiky (1923), Václav Hollar (1924) a j.

Dostal Ferdinand ↳ Bystřina Otakar

Dostál Gustav, Ing. (* 1862 v Prostějově). Po stud. technických stal se stav. ing. v zem. službách mor. (do r. 1885 až do svého odchodu na odpočinek r. 1928). Konal četné odborné přednášky z oboru stavby silnic a jich udržování a napsal řadu článků do čas. Naše obec a Zprávy sp. inženýrů moravských. Od r. 1908 jest docentem encyklopedie staveb. inženýrství na vys. škole tech. v Brně.

Dostál Hynek (* 1871 v Boršicích na Mor.), redaktor a spisovatel č.-amer., delegát Svazu č. nár. katolíků. Odejel r. 1898 za bratrem farářem do USA. Několik roků vyučoval na školách, byl pak redaktorem čas. Národ; konečně převzal redaktorství Hlasu v St. Louisu, kde působí doposud. Byl Habenichtovým spolupracovníkem při spisování Dějin amer. Čechů. Za války povzbuzoval katolíky k účasti na nár. odboji.

Dostál Josef (* 1892 v Chrudimi), nadporučík in memoriam, povoláním mechanik. Za světové války upadl do ruského zajetí, již v roce 1914 přihlásil se do České družiny a zařazen byl do 2. roty. V letech 1914, 1915, 1916 i 1917 zúčastnil se všech důležitějších rozvědek, při kterých vždy na sebe upozornil svojí neohrožeností, takže za svoji chrabrost proti nepříteli byl již dne 26. 3. 1917 jmenován praporčíkem. Padl jako hrdina u Zborova 2. 7. 1917.

Dostál Karel (básn. jm. K. Dostál-Lutinov, též Pavel Skřivan), (* 22. 9. 1871 v Prostějově, † 29. 11. 1923), katol. básník, od r. 1904 farář v Prostějově. Duchem nár. písně jsou neseny jeho básn. sbírky Sedmikrásy (1895), Potulný zpěvák (1902), Ryme a špryme (1912), tendenční cíle sledují práce Království boží na zemi (1899), Osudy (1913), Orlí fanfáry (1913), Šlehy a něhy (1914). D. napsal též libreto k nár. opeře Honza a hrdina (1903) a dram. pohádku Popeluška (1917). Pro kat. básn. modernu založil časopis Nový život (1896—1907), 1903 zal. měsíčník pro ženy Eva, 1911 čas. Orel, od r. 1912 vydával kult. revui Archa. D. též hojně překládal, zvl. z Danta, potom ze středověk. lit. círk. a z němčiny (anthologie Duch Německa, 1917). Kritickou svou činnost uložil v knížce Hovory dne (1923).

Dostál Karel (* 14. 3. 1885 v Poděbradech), čes. herec a režisér. Studoval filos. v Praze, věnoval se herectví r. 1905 po absolv. berlínské „Reichersche Hochschule für dramat. Kunst", do r. 1916 členem něm. divadel (Reinhardt, Märkisch. Wanderth., Meiningen, Neue Wiener Bühne), po válce 1919 prvním ředit. Jihoč. Nár. div. v Čes. Budějovicích, od r. 1920 hercem Měst. div. na Vinohradech Od r. 1922 hercem a rež. Nár. div. v Praze. Moderní režisér vzácných kvalit, scénoval řady vynikajících dram. děl klas. i moderních. Vyznamenán státní cenou za režii.

Dostal Ludvík (též Rudolf), pseud. K. J. Zákouckého.

Dostal Martin, slov. spis. a farář ve V. Chlievanech. Sp.: Notatu digna de Svatoplugo, zachov. pouze v rukopise.

Dostal Václav (* 1888 v Poděbradech, † 9. 5. 1915), inženýr, nadporučík franc. legií. Při vypuknutí války studoval v Paříži; přihlásil se ihned jako dobrovolník do franc. cizinecké legie a zařaděn k pochodové rotě „Nazdar". Při útoku na německé posice blíže Arrasu r. 1915 padl.

Dostál Rudolf, PhDr. (* 28. III. 1885), profesor botaniky na vys. škole zvěrolék. v Brně a ředitel botanické zahrady, docent fysiol. rostlin na Masarykově universitě. Zabývá se hl. exper. morfologii a vydal četné spisy z tohoto oboru.

Dostálek Jan, Ing. (* 1883), magistr. rada; studoval v Praze, načež navštěvoval Akademii umění ve Vídni. R. 1912 zvolen do zastupitelstva hlav. města Prahy a stal se předsedou klubu lidových zástupců. Poslancem byl zvolen r. 1925 a r. 1926 místopřed. poslanecké sněmovny. V prosinci 1929 byl jmenován ministrem veřejných prací.

Dostálová (roz. Krautšstenglová) Babetta (* 17. 5. 1892 v Plzni), operní pěvkyně; studovala zpěv u Kuncové-Poláč-

kové, od r. 1912 u divadel v Brně, Div. druž. měst východoč., Mor. Ostravě, Jihoč. Nár. div. Od r. 1927 primadonou Měst. div. v Plzni. Obor vysokodram. (Libuše, Rusalka, Tosca, Aida, Milada a j.). Od r. 1929 chotí barytonisty J. Jiránka.

Dostalová Leopolda (* 23. 11. 1881 v Praze), vynikající čes. herečka. Od r. 1901—20 členem Nár. div. v Praze, 1920—25 na Vinohradech, od 1925 opět u Nár. divadla. Skvělá herečka ve velkorysých rolích tragických, tragédka dokonalého pathosu a gesta. Vyznamenána státní cenou divadelní. Vychovala řadu znamenit. hereček. Je lektorkou přednesu na čes. univ. v Praze.

Dostalová Marie (* 1879 ve Veleslavíně, † 27. 3. 1903 v Praze), malířka. Byla sestrou spis. A. B. Dostala a dramatické umělkyně Leop. Dostalové.

Dostihy, jízda (koňmo) o závod. Nejstarší dostihy, o kterých se dějepis zmiňuje, konaly se v Persii o svátcích boha slunce Mithry. Podle pověsti zavedl v Řecku d. Herakles. D. byly nejoblíbenějším závodem při Olympijských hrách. Byly trojího druhu: jízda na koni, jízda na voze taženém koňmi, běh s koněm. Nejvíce se pěstovala jízda vozmo dvojspřežím (zeugos) neb čtyřspřežím (tethrippon). U Římanů byly d., jako ostatně všechna gymnastická cvičení, pěstovány s ohledem na diváky (cursus equorum). Jezdci jezdívali na jednom koni (singulatores) neb jeli se dvěma koňmi a střídavě skákali s jednoho na druhého (desultores). Byly-li d. vozatajů (aurigae, agitatores), tu seřadili se jezdci u startu v pořadí losem určeném; ředitel her dal šátkem znamení k odjezdu, načež spadly závory (carceres). V každém závodu (missus) musil jezdec objeti sedmkráte stadion (spatia). Obyčejně závodili 4 jezdci, z nichž každý byl oblečen v roucho jiné barvy. Byly tudíž 4 strany: bílí, zelení, červení a modří. V Cařihradě měli dokonce tyto sportovní tábory vliv politický. Tak za Justiniána podnítili zelení r. 532 vzpouru, při které přišlo o život 30.000 lidí. V zemích germánských byly d. spojeny s pohanským kultem, jehož stopy se dodnes někde v Německu a Belgii zachovaly. Hlavně bavorské a rakouské kmeny přijaly od Italů d. a spojily se s domácími prvky. Stejně tak dělo se v Galli a v Britanii. Za Jindřicha II. byly zavedeny d. r. 1160 jako lidová zábava a během staletí vypěstila Anglie vzor dostihů, který byl v celém světě napodoben. Podle angl. vzoru rozlišuje se: jízda na rovině (flat races), jízda s lehkými překážkami (hurdle races), jízda s překážkami (steeple-chases), při které závodní dráha vede přes umělé i přirozené překážky, jízdy klusácké (trotting races) a to buď v sedle nebo ve vozíku. Podle délky závodní dráhy rozlišuje se: krátká, střední a dlouhá závodní trať. Podle jezdců pak: jízda pánů, důstojníků, jockeyů, jízda selská; podle podmínek konkurence: závod koní stejné váhy a stejného stáří, neb bez rozdílu váhy a stáří, handicap. Dostihy koní, kteří ještě nezvítězili, zovou se Maidenstakes, dostihy samotných dvou koní match. Dostihy pořádá obyčejně nějaký dostihový spolek, který určí den závodu (meeting), uspořádá program, stanoví podmínky a pravidla (rules of racing). Majitelé koní, kteří chtějí se účastniti, přihlásí koně a složí pevnou zástavu (forfeit). Na závodišti bdí nad dodržením pravidel komité meetingu, které má k ruce vážné, startéry a soudce. Rozhodčí rada vyřizuje protesty jako poslední instance. Na znamení startérovo vyběhnou koně. Nevyběhnou-li všichni, nastane nový start. U cíle rozhodují soudci o vítězech, a to o prvním a o dalších, kteří doběhli o délku nosu, krku a délky koně, čímž stanoví se druhý, třetí atd. vítěz. Jezdci musí se po závodu dáti znovu převážiti. Koně, kteří nedosáhli distančního sloupu, který stojí na 30—40 rout před cílem, jsou distancováni a nesmějí v těchže dostizích již běžeti. O užitku dostihů pro chov koní se mínění různí. Jistě však podporují chov čistokrevných koní, který jest důležitý pro sílu a krásu koňské rassy. Na druhé straně však nutno uznati, že v anglických a j. d. neběží již o sport, ale o příležitost k vysokým sázkám. Lit.: Lehndorf-Graditz: Hippodromos (1876); Rice: History of the British turf (1879). — V ČSR. pořádají se dostihy v Pardubicích, Chuchli, Karlových Varech a klusácké dostihy na stadionu v Praze.

Dostiučinění (lat. satisfactio), v římsko-kat. a v pravoslavné teorii o svátostech poslední akt sv. pokání. Kajícník vykoná nějaký bohulibý skutek (obyč. modlitbu) jakožto protiváhu spáchaných hříchů.

Dostojevskij Fedor Michajlovič (* 11 11. 1821 v Moskvě, † 9. 2. 1881 v Petrohradě), jeden z největších ruských spisovatelů. Absolvovav inženýrskou školu v Petrohradě (1843), vstoupil D. do stát. služby, z níž po roce odešel. V r. 1846 debutoval povídkou Chudí lidé, jež mu zjednala přístup do lit. kruhů. V téže době začal se D. obírati politikou, což se mu stalo osudným: v souvislosti

s komun. procesem Petraševského byl v dubnu 1849 zatčen a odsouzen k smrti, kterýžto trest mu byl změněn na čtyřletou nucenou práci na Sibiři. Do r. 1854 pracoval D. v sibiřských dolech, nato sloužil 5 let jako prostý voják. Konečně 1859 směl se vrátit do Petrohradu; zde napsal své Zápisky z mrtvého domu, za nimiž rychle následovaly všechny jeho velké romány: Ponížení a uražení, Zločin a trest, Idiot, Běsové, Výrostek a Bratři Karamazovi. Vedle toho napsal několik kratších románů a novel, potom řadu politických článků, jež jsou sebrány v Deníku spisovatelově. Jakkoli vnitřní stavba románů D-ého je mnohdy dosti nedokonalá, a jeho řeč často těžkopádná, je D. nejen největší ruský spisovatel, ale jeden z největších spisovatelů světových vůbec. Jeho síla je v geniálním, dosud nikým nepřekonaném líčení duševních stavů. Vlastní utrpení naplňuje ho láskou k nešťastným a zavrženým, a dává mu proniknout nejtemnější pohnutky lidských činů. Jako mistr dušezpytné analysy vykonával D. silný vliv na všechny lit. evropské. O D. psali všichni význ. ruští kritikové (Bělinskij, Merežkovskij, Miller, Solovjev a j.), jeho dcera Ljuba D., z cizích de Vogüé, Brandes, Zweig, Nötzel. Do češtiny D. byl velmi záhy překládán. Již r. 1882 Hynek Mejsnar vydal samostatně Aninku Nezvanovu. Z ostatních překladatelů uvádíme: Jan Bartoš, H. Růžičková-Váňová, J. Hrubý, V. Prach, K. Velemínský, Jos. Pelíšek, Václav Koenig, Jos. Kojecký, Jar. Zajíček, Kl. Špecingrová-Baušová, Bronislava Herbenová, H. Jaroš, K. Štěpánek, K. V. Havránek, F. Jiří Noska, Jos. Bečka, J. Skružný, A. Tesková, Boř. Prusík, A. Kotík, V. Červinka, B. Holečková-Seidlová, V. Mrštík, Jos. Mikš, K. V. Trypes, Jos. Folprecht, B. Mužík. Souborné vydání spisů D. v čes. překladech počalo vycházeti v Ruské knihovně r. 1891. Teprve však celkového díla D. v pečlivých překladech dostává se nám redakcí St. Minaříka v r. 1923 v nakladatelství Kvasničky a Hampla.

Dostojevskij Michajl Michajlovič (1820—1864), bratr předešl. a ruský spis. Hl. překlady z němčiny (Schiller).

Dostředivá síla poutá kolem středu pohybující se těleso ku středu. Jest velikostí rovna (avšak smyslu opačného) síle odstředivé, t. j. síle, kterou kolem středu pohybující se těleso je taženo od středu. Velikost dostředivé síly u dráhy kruhové je: $Rm\omega^2$; R značí poloměr kružnice, m hmotu rotujícího tělesa, ω úhlovou rychlost. Ježto $\omega = \frac{v}{R}$, je hoření výraz roven $\frac{mv^2}{R}$; v je postupná rychlost. Pohybuje-li se těleso po určité kruhové dráze konstantní rychlostí, je i dostředivá síla konstantní, neproměnná; při jiném pohybu, na př. při pohybu v elipse, se dostředivá síla mění se vzdáleností tělesa od středu pohybu (ohniska elipsy).

Dostřel (Schußweite, distance de tir, range), vzdálenost, na niž lze střileti tak, aby střela ještě dobře zasáhla; jeho poslední hranicí je donosnost, ⚲ zbraně.

Došek je kryt střechy ze slámy, buď z ječné, žitné neb ovesné. Došky hlínou pokryté zovou se kalence.

Došek Antonín (9. 7. 1899 v Chotěboři), náj. velkostatku v Lišně u Bystřice. Bývalý asistent při vys. škole zemědělské. Zabývá se teoretic. a prakt. výzkumy v oboru výživy zvířat a konservování píce. Články svoje uveřejnil v Zeměděl. archivu.

Došen Vid (1720—1778), farář v Duboviku, chorv. spisov. a satirik. Sp.: Aždaja sedmoglava bojnim kopljem udarena (1768), Jeka planine (1767), obrana Relkoviće ⚲, jehož byl stoupencem.

Došenović Ivan (§ 1811), srbský spisovatel a farář. Sp.: Liričeska pjenja (1809) a četné šk. učebnice.

Doškální akordy, v hudební teorii akordy, utvořené z tónů jedné stupnice.

Doškář Josef, MUDr. (16. 10. 1872), č. lékař a prof. hygieny na ženském pedagogiu, nyní ředitel Všeobecné nemocnice pražské. Napsal m. j. Případ rychlého oslepnutí při tabes (1903).

Doškář Václav (* 1796 v Plzni), hudebník, v Praze od r. 1838.

Dotace (z lat.), vybavení nějaké instituce příjmy a statky, na př. nějakého místa, nadace, ústavu, zvl. církevního (⚲ beneficium); též příspěvek (státní) k nějakému účelu veřejnému. — V obč. právu ⚲ věno, výbava.

Dotaz, právo každého poslance a senátora, zaručené jednacími řády parlamentními. Dotaz může býti adresován vládě, ministrům, předsedům sněmovních výborů neb předsedům sněmoven, buď ústně neb písemně. Je-li podepsán aspoň 20 poslanci, nazývá se interpelace.

Dottore (it., doktor), charakterní figura; v it. Commedia dell' arte učený pedant, mluvící boloňským nářečím.

Dotyk (kontakt), v geometrii říkáme o dvou přímkách, že se dotýkají, když mají jeden bod společný a v tom bodě společnou tangentu. Přičítáme každému dotyku řadu, která je tím vyšší, čím lépe

se přímky (styčné přímky) v tomto bodě protínají. Křivka má se svou tangentou všeobecně jeden dotyk. 1. řada, v bodech ohybu jeden dotyk, 2. řada (oskulace). Každá křivka jest oskulována svými kruhy zakřivení. Při dotyku liché řady leží jedna přímka v blízkosti bodu dotyku docela na jedné straně druhé přímky; při dotyku sudé řady přímky se úplně protínají.

Dotyková elektřina, elektrický rozdíl napětí mezi dvěma různými kovy nebo tekutinami, nebo mezi kovem a tekutinou; ☞ galvanismus.

Dotyk v elektřině nastává tehdy, když dva vodiče o vzájemně nesouhlasných elektrických nábojích jsou mezi sebou vodivě spojeny. V okamžiku dotyku počne elektřina prouditi z vodiče o vyšším potenciálu na vodič o menším potenciálu a sice proudí tak dlouho, až rozdíl potenciální obou vodičů je roven nule.

Dou (dow) Gerrit (Gerard), (1613—75), holand. malíř, žák Rembrandtův, napodobil jeho způsob malby z mlad. doby. Je význačným zástupcem jemné holand. malby a zanechal mnoho žáků.

Douai, hl. město arr. ve fr. dep. Nord, as 38.200 ob., na ř. Scarpe, živý průmysl (stroje, cukr, koželužství, pivovorství) a obchod.

Douane (fr.), clo, celnice, celní úřad; skladiště, též veškeré úřednictvo (douaniers) celního dozoru a proclívání.

Douaumont (duomó), vesnice (nyní zničená) a tvrz téhož jména, 9 km na s.-v. od Verdunu. Obé byly předmětem útoků něm. v únoru 1916 a později. Tvrz vzali Němci 25. února, překvapivši malým oddílem (nadporučík Brandis) znavenou posádku; v téže době se zmocnili opevnění Hardaumontu, jež vůbec nebylo hájeno. Francouzi protiútokem dobyli svrchní části tvrze 22. dubna, nemohli však vypudit posádky a byli nuceni tvrz zase opustiti 28.; zůstala pak v rukách německých až do 24. října, kdy při ofensivě gen. Mangina definitivně dobyta Maročany. R. 1927 odhaleno tam ossarium, skrývající kosti 300.000 neznámých vojínů.

Douay Félix Charles (1816—1879), gen. francouzský; účastnil se válek v Italii, Alžíru, Krimu, Mexiku, vyznamenal se u Sedanu 1870 a v Paříži 1871 při potlačení Kommuny.

Douba Josef (* 15. V. 1866), český malíř hl. genrových obrazů z pražského života. (Sv.-jánská pouť. 1888).

Ďoubalík Josef, MUDr. (1775—1851), č. lékař, primář u Alžbětinek v Praze, zn. chirurg tehdejší doby.

Doubek, o. v Č., okr. Český Brod, 381 č. ob.

Doubek Frant. Boh. (* 1865), č. malíř a ilustrátor; žil dlouhá léta v Mnichově, nyní v Č. Budějovicích. Četné genrové obrazy, podobizny a kostelní obrazy.

Doubek Jan, pseudonym Jaroslava Zyky-Borotínského.

Doubí (Aich), o. v Č., okr. Karl. Vary, 1938 ob. (20 č.). Zámek s parkem, tov. porcul. zboží, 4 fotokeram. závody, pivovar (1926: 14.516 hl), par. cih.

Doubí (Eichicht), o. v Č., okr. Liberec, 1654 ob. (775 č.). Výr. kov. zb., lomy.

Doubí, o. v Č., okr. Tábor, 146 č. ob.

Doubí, o. v Č., okr. Turnov, 163 č. ob.

Doubice (Daubitz), o. v Č., okr. Rumburk, 759 ob. (6 č.). Tkalc. stuh, 3 nitárny, elektr. dr.

Doubková, o. na Slov., okr. Púchov n. Váhom, 381 čs. ob.

Double (dvojitý), 1. stará fr. mince stříbrná a později měděná = 2 deniers (d. parisis a d. tournois); 2. povlaková látka na dámské pláště a kabáty.

Doublé (fr., it. grupetto, angl. turn), hudební okrasa tónu s předrážkou vyšší nebo nižší sousední noty, označená ~ nad notou s ♯, ♭, ♮ nad nebo pod touto značkou, má-li být některý z pomocných tónů pozměněn.

Doublé, 1. v techn. kovů obyč. používané označení silně pozlacených neb postříbřených předmětů z nepravých kovů; 2. ve hře na kulečníku náraz přes mantinel; 3. hudební okrasa; 4. v tennise hra dvou hráčů proti dvěma, tedy čtyřhra; 5. v šermu, zasáhnou-li se současně oba protivníci.

Doubleday, Doran & Co., v New-Yorku, jedno z nejv. nakladatelství amerických; vydává biografie, romány a četné spisy pro mládež. Jen v N.-Yorku má 9 filiálek. K nejzn. autorům tohoto nakladatelství náležejí: H. Ford, J. Conrad, R. Kipling, Selma Lagerlöfová, Ch. Morley.

Doubles (fr.), v hudbě starý druh variací, okrašlujících téma stále novým měněním a zvýšenou pohyblivostí průvodních figur, beze změny druhu tónu a taktu.

Doublette, dubleta, 1. v zahradnictví květina, která kromě své vlastní barvy má odstín neb pruhy barvy jiné; 2. broušený drahokam, jehož spodní část je ze skla, spojená tmelem s hořením kamenem.

Doubrava, vzrostlý dubový les.

Doubrava (Dobrowa), o. v Č., okr. Horš. Týn, 134 ob. (8 č.).

Doubrava, o. v Č., okr. Mnichovo Hradiště, 551 č. ob.

Doubrava, o. v Č., okr. Poděbrady, 180 č. ob.

Doubrava (Dobraken), o. v Č., okr. Stříbro, 540 ob. (29 č.), kam. uhlí (důl Marie), el. dr.

Doubrava, o. v Č., okr. Týn n. Vl., 415 č. ob.

Doubrava (Dombrowá), ms. ve Slezsku, okr. Fryštát, 5220 ob., (3530 č., 70 pol.), kamenouhelné doly (jámy Eleonora, Bettina), 3 výr. nábytku a likérů

Doubrava František (1822—1902), č. spisovatel zeměd. a učitel hosp. školy. Sp.: Návod ku pěstování lnu (1867).

Doubrava František (* 1861), katol. spisovatel. Sp. Čítanka dospívajícího jinocha (1893), Myrta a vavřín (1895), Oběť (b. r.) a j.

Doubrava František (* 9. 3. 1902 v Litovli), malíř a ilustrátor. Žák F. Engelmüllera. Nakreslil řadu ilustrací pohádek a jiných knih.

Doubrava J., pseud. Svatopluka Čecha.

Doubrava John (* 1891 v Podivíně na Moravě), veřejný notář v New Yorku. Čile zúčastnil se veškerého našeho hnutí za osvobození. V roce 1917 vedl v Chicagu I. Charity bazar ve prospěch našich zahraničních spolubojovníků. Byl prvním ze Sokolů, přihlásivších se do boje při vyhlášení války Amerikou proti Německu. Nyní jest účasten jako společník na firmě Sperakus & Doubrava, směnárna a cestovní kancelář v New Yorku.

Doubrava Josef, ThDr. (1852—1921), od 1903 biskup v Králové Hradci, vynikající znalec církevního práva. Psal četné stati do Časopisu katol. duchovenstva. Svou cennou galerii obrazů odkázal městu Hradci Král.

Doubrava Štěpán (1857—1898), odborný spisovatel v oboru elektrotechnickém, docent university v Praze. Sp.: O elektřině (1882), Nauka o elektřině (1887). Společně se Simonidesem: Fysika pro školy reálné (1882).

Doubravany, o. v Č., okr. Jičín, 273 č. ob.

Doubravčany, o. v Č., okr. Kolín, 422 č. ob.

Doubravčice, o. v Č., okr. Č. Brod, 319 č. ob.

Doubravice, o. v Č., okr. Mnichovo Hradiště, 141 č. ob.

Doubravice, o. v Č., okr. Č. Budějovice, 522 č. ob. Vápenky.

Doubravice, o. v Č., okr. Dvůr Král. n. L., 883 č. ob. Dom. tkalc., broušení perel, výr. vosk. perel, sklen. zb.

Doubravice, o. v Č., okr. Litoměřice, 329 ob. něm.

Doubravice, o. v Č., okr. Pardubice, 159 č. ob. Tov. výbušn. látek.

Doubravice, o. v Č., okr. Strakonice, 391 č. ob.

Doubravice, o. v Č., okr. Turnov, 390 č. ob.

Doubravice, o. v Č., okr. Vys. Mýto, 335 č. ob.

Doubravice, o. na Mor., okr. Zábřeh, 457 č. ob. Sladovna.

Doubravice n. Svitavou, ms. na Mor., okr. Boskovice, 1272 č. ob. Barvírna, elektrárna.

Doubravice u Č. Skalice, o. v Č., okr. Náchod, 237 č. ob.

Doubravice u Dvora Král., o. v Č., okr. Dvůr Král. n. L., 883 č. ob. Lid. škola hosp., barevna skleň. perlí, dom. průmysl perlařský a brusírny kamenů. Zde se skrýval několikráte J. A. Komenský.

Doubravička, o. v Č., okr. Mnich. Hradiště, 259 č. ob.

Doubravka, o. v Č., část m. Plzně, 5065 ob. (4942 č.). Továrna Arma, plzeň. ústřed. hřbitov, lázně Podlesí.

Doubravka, o. v Č., okr. Týn n. Vlt., 230 č. ob.

Doubravka, ř. v Čechách, pramenící u Vojnova Městce a ústící u Labské Týnice do Labe.

Doubravník, ms. na Mor., okr. Tišnov, 879 č. ob. Klimat. lázně, tov. koží.

Doubravská hora, kdysi hrad, postavený Janem Ilburkem z Vřesovic, nyní zřícenina u Teplic-Šanova. Sídlili zde od válek husitských až do 16. stol. Vřesovcové z Vřesovic; r. 1645 hrad na rozkaz Maxmiliána z Aldringen zbořen.

Doubravská Marie, pseud. Marie Červinkové-Riegrové.

Doubravský Alois (recte Staněk), (* 1867), operní pěvec, dříve učitel; vystoupil po prvé 1897 v Brně jako Dalibor. Krátký čas pobyl v Plzni, od r. 1902 u Nár. divadla v Brně, jehož byl 1903—4 ředitelem. R. 1908 vzdal se divadelní činnosti a stal se učitelem sólového zpěvu na hud. škole čes. filharm. spolku v Brně. (Role: Dalibor, Kozina atd.).

Doubravský Beneš, pseud. Karla Jonáše.

Doubravský Václav, pseud. Václava Šlosara.

Doubravy, o. na Mor., okr. Uh. Brod, 465 č. ob.

Doubs, franc. depart., 5305 km² s 296.600 ob. a 3 arrondissementy. Hl. m. Besançon. Hodinářství, zemědělství (sýrárny) a dobytkářství.

Doubs, l. přítok ř. Saône ve vých. Francii, 430 km dl., 155 km splavný, pramení v Juře, tvoří v kantonu Neuenburg vodopád Saut du D. 27 m vys., ústí u Verdun-sur-le-D.

Doucement (fr.), něžně, pozvolna.

Doucet (dusé), rodina franc. malířů, z nichž nejznám. D. Henri (1883), expresionista; hl. figurální malby, a D. Lucien (1856—1895), autor četných portretů a genrů (Adam a Eva, Atala).

Doucet Charles-Camille (1812—1895), franc. dramatik a člen Akademie.

Douceur (fr., sladkost), zpropitné.

Douda Václav (1886—1918), poručík in memoriam ruské legie. Povoláním byl strojní mechanik. Povolán záhy do služeb vojenských, ocitl se brzy v zajetí a již v r. 1917 dal se dobrovolně vřaditi do čet čsl. legií a to k pluku T. G. Masaryka a později k 1. rotě úderného praporu II. čes. divise. Zde jeho přičiněním vznikla zvl. tělocvičná družstva a také známá „Doudova devítka", která později vrátila se do vlasti. Později zúčastnil se D. bojů proti bolševikům a výpravy na Bajkal, kde padl jako hrdina.

Doudlebský J. L., ps. Josefa Lišky.

Doudlebský z Doudleb, staroč. rod vladycký, pocházející z Doudleb u Č. Budějovic a připomínaný již r. 1291. Vymřel Janem D. z D., který r. 1693 padl v turecké válce.

Doudlebský ze Šterneku, šl. rod, pocházející od Kašpara D., primasa českobudějovického, jemuž dán titul ze Št. r. 1620 za věrnost k Habsburkům. Od r. 1812 panský.

Doudleby, o. v Č., okr. Č. Budějovice, 454 č. ob. Hnědé uhlí. D. byly kdysi střediskem v jižních Čechách sídlícího kmene Doudlebů, kteří zde měli svůj hrad. Území toto připomíná se již roku 1088 v zakl. listině vyšehradské. Později hrad tento patřil Slavníkovcům a pak Doudlebským z D.

Doudleby nad Orlicí, m. v Č., okr. Rychnov n. Kn., 1809 č. ob. Tov. na lepenku, 2 přád. vlny, tov. vaty, opuk. lomy; dom. krajkářství. Zámek z konce 15. st. s arkádami a krásným nádvořím. — D. byly od roku 1259 sídlem vladyckým (Oldřich z D.), později připojeny k Potštýnu a k Liticům. Od r. 1562—1809 majetek pánů z Bubna.

Doudlevce (též Doudlebce), část města Plzně s velkou vodárnou; 1439 č. ob.

Doufající Václav, pseud. Jos. Ign. Wagenknechta.

Doughty Charles Montague (* 1843), angl. cestovatel po Arabii. Sp.: Travels in Arabia deserta (1888). Později věnoval se básnictví, hl. epickému.

Douglas, hl. m. brit. ostrova Man, as 20.000 ob.; mořské lázně, s výborným přístavem; rybářství a obchod.

Douglas Hugo Sholto, hrabě (1837—1912), něm. politik. Od r. 1882 člen pruské sněmovny, 1890 člen pruské státní rady. Byl oddaným přítelem mladého císaře Viléma II. a měl svého času velký politický vliv.

Douglas Sir Charles Whittingham Horsley (1850—1914), britský generál; sloužil dlouho v koloniích a účastnil se s Lordem Robertsem v afghánské válce pochodu z Kabulu do Kandaharu; 1914 náčelník říšského generál. štábu; vykonal všecky přípravy k sv. válce, provedl mobilisaci a řídil první operace, zemřel však náhle 25. X.

Douglas Stephen Arnold (1813—1861), severoamer. politik, povol. advokát, pozd. člen vrchního soudu státu Illinois, od r. 1847 senátor. V demokrat. straně nabyl značného vlivu. R. 1860 kandidoval na místo presidenta, podlehl ale Lincolnovi. Lit.: Carr: Stephen A. D. (1909).

Douglasie (du-), jedle Douglasova, jehličnatý strom ze Severní Ameriky. ☞ Pseudotsuga.

Doucha František (* 31. VIII. 1810, † 3. XI. 1884), český spisovatel, překladatel a buditel. Pro svou těžkou chorobu mohl své kněžské povolání vykonávati jen jako domácí kněz u šlechty a trávil zimu u Minoritů v Praze a léto u různých šlechtických rodin na zámcích (Mníšku, Vinoři, Herálci atd.). Přispíval do všech současných důležitějších časopisů. Velké zásluhy si získal svou neúmornou a plodnou literární činností — přesto, že měl písařskou křeč a musel psáti levou rukou. Především vynikal jako překladatel ze 14 jazyků, uváděje mnoho cizích básnických forem do naší literatury. Přeložil z angličtiny několik dramat Shakespearových a jeho přičiněním se postarala Matice o vydání Sh. děl; dále Thomsonovo Počasí, z němčiny Katinku Heilbronnskou, z frančtiny Viktora Huga (Ruy Blas), Sardoua a j., z italštiny (Dante), španělštiny (Calderon), portugalštiny, švédštiny (Tegnér) a ze slovanských jazyků: ruštiny (Puškin), polštiny (Mickiewicz), slovinštiny (Prešérn), chorvatštiny (Preradović, Kukuljević). Průkopníkem se stal u nás svými překlady z (horní a dolní) lužičtiny a svou činností na poli vzájemnosti česko-lužické. Pilně sbíral české národní písně, nápěvy a cenný materiál pro různé slovníky a poskytnul tímto četné příspěvky J. Erbenovi, Jungmannovi, Špatnému, Rankovi, Presslovi, Kottovi a jiným. Průkopníkem byl též na poli bibliografickém svým Knihopisným slovníkem (r. 1864) a ještě více jako první známější spisovatel pro mládež. Vydal přes 80 povídek

a básniček pro mládež (s obrázky). Celkem málo pracoval na poli bohoslovném, přeložil z latiny Tomáše Kempenského (první český stereotyp!), vydal církevní dějepis s Fr. Dvorským, jiné spisy s J. Fabiánem, přispíval do Blahověsta, Časopisu pro katolické duchovenstvo atd. Svého času byl Doucha známou a oblíbenou osobností v literárních, nakladatelských a vlasteneckých kruzích. Uvedl též mnoho pracovníků do literatury. — Viz jeho životopis od K. Št. Vodičky a jeho rozsáhlou korespondenci většinou ve Vlasti a Novém věku.

Doucha Karel (* 1838), ředitel gymn. na Smíchově a č. spisovatel-filolog. Sp.: O vidu slovesném (1873), Sbírka příkladů a úloh ke cvičbě v jaz. lat. (1881), Cvičebnice jaz. lat. (1884).

Douche (dúš), franc. sprcha; tuš.

Doullens, město ve Francii, départ. Somme, jz. od Arrasu; známé hl. tím, že se tam konala 26. III. 1918 konference dohodových mocností, v níž na anglický návrh gen. Foch určen, aby „koordinoval operace spojenců na hlavním bojišti" (později jmenován vůbec vrchním velitelem).

Douma (fr.), jazyk domorodců v Haut-Ogowé (Fr. Kongo). Lit.: A. Reeb: Essai de grammaire d. (1895).

Doumer Paul (* 22. III. 1857), franc. státník, advokát a žurnalista. Zvolen r. 1888 poslancem a byl fin. ministrem v kabinetě Bourgeoisově (1895—1896); gen. guvernér fr. Indočíny (1897—1902), president sněmovny (1905—06). Roku 1906 kandidován za presidenta republiky, podlehl ale Fallièrovi. R. 1912 zvolen do senátu, kde vedl pravé křídlo radikálů. Ve svět. válce ministrem bez portefeuille za Painlevéa, později min. financí (1925—26) za Brianda, r. 1927 zvol. presidentem senátu. Napsal: L'Indochine française (1903).

Doumergue Gaston (* 1863), fr. státník, 12. president republiky francouzské. Advokát, později úředník koloniální. Roku 1893 zvolen poslancem, 1902—1905 za Combesa ministr kolonií, 1906—1909 min. obchodu za Clémenceaua a r. 1910 za Brianda min. školství. R. 1910 zvolen senátorem, 1913—1914 min. předsedou, 1914—1917 min. kolonií za Vivianiho a Brianda, r. 1923 předsedou senátu a 13. V. 1924 po odstoupení Millerandově presidentem republiky. Těší se všeobecné úctě, oblibě a vážnosti pro svoje demokratické vystupování a přesně ústavní konání svých povinností.

Doumic René (* 1860), fr. liter. historik (Histoire de la littérature française 1888, Les Jeunes 1895, Hommes et idées du XIXe siècle, 1903 a j.). Od r. 1916 vydává Revue des Deux Mondes.

Doupě, dutina, díra, v níž má obydlí divá zvěř.

Doupě (caverna), v lék. dutina, povstalá pathol. procesem v někt. dužinovém orgánu a mající ještě rozpadávající se tkáň.

Doupě, o. na Mor., okr. Dačice, 209 č. ob. Zámek Roštejn, kamenické závody.

Doupňák (Columba oenas L.), patří do čeledi vlastních holubů (Columbidae). Je velikosti 32—34 cm, zmarvením podobný skalnímu holubu. Bydlí v mírné Evropě, záp. Asii a sev. Africe, u nás je ze všech holubů nejvzácnější. Hnízdí v dutinách stromových i skalních. Je stěhovavý, přilétá již koncem února, odlétá v říjnu.

Doupov (Duppau), m. v Č., okr. Kadaň, 1605 ob. (7 č.). Arcib. gymnasium se stud. konviktem, meteorol. stanice, zámek (z r. 1723), dom. rukavičkářství a punčochářství. — Hrad D. byl založen r. 1116 Jiříkem Doupovcem z Doupova.

Doupovec z Doupova, staroč. rod vladycký, pocházející z Doupova u Kadaně a po prvé jmenovaný r. 1281. Vystěhovali se po bitvě bělohorské do ciziny, kdež také zanikli.

Dour, město v Belgii, prov. Hainaut, 90 m n. m., 12.000 ob. Doly na uhlí, briketárny a koksovny.

Douša Karel (* 1876), prof. pražské konservatoře, círk. skladatel, sběratel staré české hudby.

Douša Karel, pseudonym Jaroslava Zyky-Borotínského.

Douša Vojtěch, hudebník v Praze kol r. 1770.

Douška, dodatečná poznámka v dopise, postscriptum.

Doušky, starý český zvyk o svatodušních svátcích; pochůzka hospodáře s rodinou a čeládkou po polích, při které jim ukazuje hranice svých pozemků a končící pravidelně schůzkou v hostinci. Později d. společné hody vesničanů, prodal-li se obecní majetek neb byl-li přijat nový soused do obce. — Též slavnost soukenického cechu, sestávající z průvodu městem, jehož členové dávali připíjeti divákům. (Humpolec, Rychnov n. Kn.)

Do, ut des (lat., dávám, abys dal), řečnický obrat z řím. práva: není služby bez náhrady; v politice realist. směr.

Doutnák (Lunte, mèche, match), šňůra, preparovaná chemicky tak, aby na konci zapálena pozvolna doutnala (na rozdíl od bleskovice a j. zápalných šňůr); používá se jí k zapálení náloží, jež mají vybuchnouti až po jisté době. Dříve se

doutnákem, navinutým na tyči, vypalovala děla (do polovice 19. st.); u pušek (do polovice 16. st.) se k tomu konci zapínal doutnající konec šňůry do kohoutku, jenž stisknutím spouště se dotkl prachu na pánvičce (t. zv. doutnákový zámek).

Doutnákový zámek u střel. zbraně, ↘ doutnák.

Doutnavá lampa, ↘ elektr. osvětlení.

Doutník, smotek z tabákového listí, který nyní v továrnách strojově se upravuje v různé formy. Znalost doutníků přinesli Španělé. ↘ tabák.

Doux (franc.), sladký, douce, sladká.

Douzain, 1. ve fr. básnictví strofa nebo báseň o 12 řádcích; 2. stará fr. stříbrná mince ze 16. st. = 12 deniers.

Douzeaidans Albert, prof. dějin práv v Praze 1770, * v Bruselu.

Dovalovo, o. na Slov., okr. Lipt. Sv. Mikuláš, 1128 čs. ob.

Dovalovský, pseud. Petra Kompiše.

Dove Heinrich Wilhelm (1803—1879), něm. fysik a meteorolog, prof. univ. berlínské. Zakladatel berlínského meteorolog. ústavu. Četné práce z oboru meteorologie, hl. o proudění větrů (Doveův zákon). Nejv. jeho dílo: Das Gesetz der Stürme (1857).

Dove Karl (1863—1922), africký cestovatel, prof. v Jeně. Prozkoumal hl. území býv. němec. kolonií v Africe (1892—93). Sp.: Deutsch-Südwest-Afrika (1903), Wirtschaftsgeographie von Afrika (1917), Allgem. Wirtschaftsgeographie (1921).

Dover, 1. příst. město v angl. hrabství Kent, as 41.000 ob., na Doverském průlivu (Pas de Calais), mezi vys. křídovými skalami u ústí Douru, hl. přístav pro cestovní styk mezi Anglií a pevninou; velká pevnost. D-ský zámek má věž z římské doby. Oblíbené mořské lázně; uměle vybudovaný přístav se dělí na obchodní a válečný; stavba podmoř. člunů. Zámořská plavba činila 1922: 2.9 mil. reg. tun, pobř. 88.000 reg. tun. Dováží se: vlna, bavlna, hedvábné zboží, vyváží: vlněné zboží a j. Za svět. války základna angl. torpedové a ponorkové flotily, jakož i dopravy do Francie. Časté útoky Zeppelinů a letadel něm. Lit.: Statham: History of the Castle, Town and Port of D. (1889). — 2. Nejstarší město v sev.-amer. státě New Hampshire, as 13.000 ob., průmysl vlnařský, bavlnářský a obuvnický; zal. 1623. — 3. Hl. m. sev.-amer. státu Delavare, 4040 ob.; výroba konserv a dřevní prům.; ovocnářství.

Doverská hlídka (The Dover Patrol), část britského loďstva, jež za svět. války hlídala a hájila průliv La Manche a měla svou základnu v Doveru a Dunkerque. Vyznamenala se mnohými boji s německým torpedovým loďstvem a ponorkami, podporovala postup francouzské a belgické armády před bitvou u Ypres a Ysery na podzim 1914 a účastnila se zablokování přístavů Zeebrugge (23. IV. 1918) a Ostende (10. V. 1918), sloužících do té doby za základnu něm. ponorek. Jejími veliteli byli adm. Hood, Bacon a naposled Keyes. — ↘ Bacon: The Dover Patrol (1919).

Doverův prášek (Pulvis Ipecacuanhae opiatus s. Doveri), podle angl. lékaře Tomáše Dovera († 1741) pojmenovaná směs 1 dílu opia, 1 d. práš. dáv. kořenu a 8 d. mléčného cukru; proti průjmu, pro pocení a spánek.

Doveův zákon, teorie vypracovaná fysikem H. W. Doveem a spočívající v tom, že rotací země hl. proudy vzduchu, totiž studený polární a teplý rovníkový se otáčejí se sluncem, t. j. na severní polokouli směrem hodinkových ručiček, na jižní polokouli opačně.

Dovezenski Jovan Stanojković (* 1873), vůdce a organisátor srbských komitů. Zúčastnil se všech srbských válek. Bývalý učitel, nyní úředník min. soc. péče.

Dovhalevškyj Mitrofan, ukrajinský spisovatel XVIII. stol., autor dvou dramat s přílohou vánočních a velikonočních intermedií (↘).

Dovhoje, č. Dovhé, o. na Podk. Rusi, okr. Iršava, 3611 ob. (496 čs., 2535 r.). Pos. velitelství, železárna, lopatárna, chem. akc. průmysl. spol.

Dovhoje, č. Dovhé, o. na Podk. Rusi, okr. Užhorod, 423 ob. (10 čs., 300 r.).

D'Ovidio Francesco, it. kritik a filolog, ↘ d'Ovidio Fr.

Dovkont Simon, litevský básník, ↘ Daukantas Š.

Dovolání, opravný prostředek, jímž se domáhá procesní strana u nejvyššího soudu změny neb zrušení rozsudku II. stolice, s nímž není spokojena (§ 502 civ. s. ř.). Vznáší se (podle § 505 civ. s. ř.) podáním do 14 dnů po doručení rozsudku II. stolice u procesního soudu. Tato lhůta jest podle § 505 civ. s. ř. neprodloužitelná. Včasným podáním dovolání zastavuje vykonatelnost rozsudku až do rozhodnutí pravoplatného. Dovolání proti rozsudku potvrzujícímu první rozhodnutí nemá však odkládacího účinku (§ 505 cit. zák.). Dovolání vedle náležitosti každého soudního podání musí obsáhnouti: 1. označení rozsudku, proti kterému samo směřuje; 2. určité označení, pokud až rozsudek brán jest v odpor, dále přesné označení důvodů, ze kterých se dovolání podává a posléze prohlášení, zda má býti namítaný rozsudek zrušen

nebo změněn (tedy určitý návrh dovolací); 3. krátký stručný přednes i označení průvodních prostředků, jimiž by důvody v odst. 1. a 2. uvedené byly dotvrzeny; 4. podpis advokátův. Pokud pak dovolání spočívá na ustanovení § 503 odst. 4., nutno v dovolacím spise zběžně uvésti, z kterých důvodů právní posouzení věci jest nesprávné. V případě včasného podání u příslušného soudu procesního I. stolice doručí tento soud odpůrci stejnopis tohoto dovolání za tím účelem a s tou výzvou, aby do 14 dnů podal témuž soudu dovolací odpověď. Ohledně této odpovědi platí zákonná ustanovení výše ohledně dovolání udaná (§ 507) civ. soudního řádu. Tato dovolání i dovolací odpověď nemůže býti nahrazena protokolárním podáním (§ 507 cit. zák.).

Dovolená, dočasné osvobození od úřadu nebo jinakého přesného zaměstnání, jako je u úředníků, vojínů, námořníků a p., poskytovaná za účelem získání oddechu a osvěžení zdraví. Poskytuje se buď s ponecháním služného, tedy d. placená anebo jen bezplatně, takže dovolenec po dobu trvání dovolené neobdrží žádného platu. Dovolená byla poskytována nejprve státním zaměstnancům (úředníkům), později i obchodním pomocníkům. Také vojínům poskytována dovolená v případě, že třeba u rodičů buď jich samých nebo k podpoře nezletilých sourozenců, za tím účelem, aby pomohli při hospodář. pracích. Vedle toho poskytuje se vojínům dovolená (i důstojníkům), při růz. příležitostech, o svátcích a j. Rovněž propouští se mužstvo na trvalou dovolenou po vykonání presenční služby. U ostatních zaměstnanců upravena byla dovolená zákonem z 3. IV. 1925 čís. 67 Sb. z. a n., jímž v § 1 stanoveno, že zaměstnanci, kteří vykonávají práce neb služby na základě poměru pracovního neb služebního a nevykonávají jich jako vedlejší zaměstnání nebo pouze příležitostně, mají po jednoročním nepřetržitém zaměstnání v témže podniku a u téhož zaměstnavatele nárok na zaměstnavatelem placenou dovolenou. Podle § 2 činí dovolená 6 dnů v roce. U zaměstnanců s delší dobou nepřetržitého zaměstnání v témže podniku (u téhož zaměstnavatele) více než 10 let, zvyšuje se dovolená na 7 dnů a po 15 letech na 8 dnů v roce. Neděle a svátky, připadající do dovolené, počítají se do ní a platí se za ně. Podle § 3 téhož zákona, pro určení nároku a výměry dovolené, jest rozhodujícím, není-li jinak mezi stranami smluveno, den 1. V. a v zemědělství den 1. listopadu běžného roku. Uděluje-li se zaměstnancům současně dovolená tím způsobem, že se zastaví provoz celého závodu, jest pro toto určení, není-li mezi stranami jinak umluveno, rozhodným den nástupu hromadné dovolené. Podle § 4 má učeň po půlletním nepřetržitém zaměstnání v témž podniku nebo u téhož zaměstnavatele nárok na placenou dovolenou k zotavení ve výměře 8 dnů, při čemž se neděle a svátky do dovolené započítávají a platí se za ně. Podle § 5 téhož zákona tato ustanovení nevztahují se na sezonní zaměstnance, dále na zaměstnance s denním platem a na domácké dělníky, jichž ustanovení a právní poměry byly zregulovány zákonem z 12. XII. 1919 č. 29 Sb. z. a n. a vůbec zaměstnance, pro které zvláštními zákony dovolená byla stanovena, a na zaměstnance státní, státních podniků a veřejné zaměstnance, jichž dovolená upravena jest předpisy ústředních úřadů státních a jinými služebními předpisy. Podle § 6 vojenská služba a čas, který zaměstnanec ve službě zameškal pro nemoc, úraz a z jiné příčiny, týkající se jeho osoby, pokud ji nevyvolal úmyslně nebo hrubou nedbalostí, započítává se do doby rozhodné pro nárok a výměru dovolené. Omluvné důvody dlužno prokázati příslušnými listinami. Podmínkou pro udělení dovolené jest, aby zaměstnanec v době, která zakládá jeho nárok na dovolenou, stále a správně zachovával dobu pracovní, stanovenou pracovní nebo služební smlouvou. Učňové ztrácejí dále nárok na dovolenou, jestliže z vlastní viny a bez omluvy řádně nenavštěvovali živnostenské školy pokračovací (§ 7). Podle § 9 cit. zák. přísluší zaměstnanci za dobu dovolené mimo veškeré sjednané přídavky náhrada mzdy, odpovídající průměrnému výdělku z posledních čtyř týdnů bezprostředně před nastoupením dovolené podle § 12 odst. 2. zák. z 9. X. 1924 č. 221 Sb. z. a n. o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří. Uvedená náhrada jest splatná v obvyklý den výplaty, peněžitá hodnota naturálních požitků jest splatná předem začatou dobu dovolené. Podle § 10 cit. zák., dostal-li zaměstnanec výpověď z práce před nastoupením dovolené, má nárok jen na poměrnou placenou dovolenou, odpovídající pracovní době pro dovolenou rozhodné. Týž nárok přísluší zaměstnanci, opustí-li práci před nastoupením dovolené z důležitých důvodů, které opravňují jej podle právních předpisů pracovní poměr zrušiti bez výpovědi. Podle § 11 placená dovolená nepřísluší však těm, kteří v roce, kdy na dovolenou by jinak měli nárok, před jejím nastoupením byli propuštěni z práce z důležitých důvodů, které opravňují zaměstnavatele

podle právních předpisů zrušiti pracovní poměr bez výpovědi, nebo kteří ji bez důvodů nenastoupili. Podle § 12 udílí se zpravidla dovolená v období od 1. V. do konce září mimo podniky saisonní, zejména zemědělské. Dovolené buďtež udíleny zpravidla v nepřetržité souvislosti, ve zvláštních případech ve 2 obdobích. Jednotlivý zaměstnanec z vlastní vůle a v dohodě se zaměstnavatelem může si dovolenou vybrati po částech a v různých obdobích. Podle § 13 učňům povinným návštěvou živnostenských škol pokračovacích budiž udílena dovolená zpravidla v době, kdy se na těchto školách nevyučuje. Zákonem z 1. VII. 1921 čís. 262 stanovena zvláštní dovolená pro dělníky při dolování na vyhrazené nerosty a to při služební době aspoň rok až včetně 5 let má se poskytnouti v trvání 5 dnů, při služební době 5—10 let 7 dnů, v době 10—15 let 10 dnů a přes 15 let 12 dnů.

Dovoz, ve smyslu národohospodářském zásobování tuzemska zbožím zde v tuzemsku buď vůbec se nerodícím, aneb aspoň ne v tom množství neb kvalitě, jak toho zdejší potřeby vyžadují. Proto dovoz děje se buď za účelem ukojení vlastní potřeby neb jen za účelem zpracování neb zušlechtění, tedy různé suroviny. Národohospodářské učení v 17. a 18. st. shledávalo v značném dovozu nepříznivé znamení pro blahobyt země a proto hledělo omeziti přívoz a tím zlepšiti obchodní bilanci. Snaha taková vedla k řadě zákazů dovozu různých, zejména přepychových předmětů, což mělo se docíliti vysokými cly a celními poplatky. Vítězstvím však teorie o volném obchodu dosaženo toho, že usnadňuje se konsumu větší výběr a možnost, aby ukojil své potřeby způsobem nejlepším, nejdokonalejším a nejlacinějším. Než i v nynějších moderních státech existuje dosud celá řada zákazů dovozu z důvodů buď finančních neb policejních. Z důvodů finančních může býti dovoz omezován zejména ohledně předmětů státního monopolu, na př. soli. Policejní důvody zákazu dovozu jsou velice různé, zejména jsou to důvody zdravotní k zabránění různým nemocem (dovoz koží a různých prostředků zdraví škodlivých), dále důvody mluvící pro veřejnou mravnost (dovoz oplzlých tiskovin, obrázků, dovoz zakázaných tiskopisů). Data dovozu se pečlivě zaznamenávají, za kterýmžto účelem pracuje zejména statistický úřad, sbírající data i o vývozu i dovozu. Z těchto dat lze seznati, že právě v zemích na vysokém stupni kultury převyšuje dovoz vývoz, což lze vysvětliti tím, že takový stát (jako Anglie) jest jaksi věřitelem druhých států a tímto dovozem zboží splácejí se pohledávky neb úroky z pohledávek. Nutno ovšem vzíti zřetel i k tomu, že pravidelně bývá cena dovozu vyšší, protože se připočítává ještě náklad dopravy z cizozemska, kdežto při vývozu náklad ten se nepočítá. Proto také značný d. není sám o sobě nepříznivou známkou pro národní bohatství země. Celkem lze tvrditi, že v zemích průmyslových převládá d. přírodních (hospodářských) výrobků, hlavně potravin a surovin, v zemích, kde se převahou provozuje rolnictví, d. tovarů průmyslových. Rozdíl mezi celkovým dovozem a vývozem státu nemůže býti trvale značný a musí se přibližně vyrovnávati, ježto toho vyžaduje rovnováha a nár. hosp. státu. Regulaci dovozu a vývozu mělo za účel také zřízení vývozní i dovozní komise nařízením z 22. XI. 1918 č. 43 a 5. II. 1919 č. 61 a zákon z 28. XI. 1919 č. 645 a posléze zřízení úřadu pro zahraniční obchod zákonem ze dne 24. VI. 1920 č. 418.

Dovozní list, listina, obsahující povolení k dovozu do tuzemska určitého množství určitého zboží, zejména zde potřebné suroviny, na př. koží a poskytuje se pravidelně tomu, kdo může prokázati, že stejné množství zpracovaného zboží vyvezl. Účelem dovozního listu jest ochrana domácího obchodu i průmyslu.

Dovozní (importní) **průkaz,** dovozní plná moc, úřední průkaz, který opravňuje k vrácení zaplaceného cla, když během určitého času totéž množství vnitrozemského, v importním průkazu označeného zboží, se vyveze.

Dovozní dozorný trust (trast), opatření dohodových států za svět. války jako dozor nad státy neutrálními ku znemožnění další dopravy zboží ústř. mocnostem. Vzorem sloužila založená z podnětu Anglie 1915 Nederlandsche Overzee Trustmaatschappij (N. O. T.) v Holandsku, kde každý, kdo dožadoval se zboží prohlášeného vál. kontrabandou ze zámoří, musil poskytnouti jistotu, že zboží to spotřebováno bude jedině v Holandsku neb jeho osadách. Pod. spol. později založeny byly ve Švýcarech (Société Suisse de Surveillance économique; S. S. S.) v Norvéžsku a v Dánsku.

Dovrefjeld, náhorní rovina ve stř. Norsku, 810—1100 m vys.; nejvyšší bod je Snehaetta (2301 m). Plateau je neobydleno a je tam jen několik chat. Geogr. značí D. celou centrální náhorní rovinu od švéd. hranic až k Raumě.

Dovrchní (v hor.) **chodba,** ražená do vrchu v úklonu sloje uhelné.

Dowgird Aniol (1776—1835), polský filosof a profesor etiky a logiky na univ. vilenské. Svými názory filosofickými vychází od Kanta, ale na rozdíl od něho dává času a prostoru existenci skutečnou, naprosto nezávislou na nás. — Díla: O logice, metafysice a morální filosofii, Výklad přirozených pravidel myšlení, čili Logika theoretická a praktická, Skutečnost poznatků lidských a j. V rukopisu zanechal dílo, pojednávající o filosofii Kantově.

Dowland John (1562—1628), angl. komponista, známý svými madrigaly.

Dowlas (angl.), hrubá bavlněná tkanina na ložní prádlo.

Down (daun, angl.), lehni si, povel pro loveckého psa.

Down, nejvých. hrabství sever. Irska (Ulster), 2464 km² s 204.300 ob. (83 na 1 km²). Chov dobytka, lnářství. Hl. m. Downpatrick.

Downing Street (dauning strít), ulice v londýnské čtvrti Whitehall, kde se nalézá mnoho vládních budov, hl. ministerstva zahraničí, financí, osad, vnitra a j. V přeneseném slova smyslu značí min. zahraničí a angl. zahran. politiku vůbec.

Downarowicz Stanisław (* 1874), polský politik, inženýr. Zúčastnil se legionářského hnutí, 1921—22 ministr vnitra, 1922—24 wojewoda poleský.

Downs The, rejda v průlivu Calais, proti angl. městu Deal, hrabství Kent. Holand. admirál Marten Tromp zničil zde 1639 špaň. loďstvo a zvítězil 1652 nad Agličany.

Doxografové (řec.), řečtí učenci, kteří sestavovali přehledně podle problémů názory filosofů. Lit.: H. Diels: Doxographi Graeci (1879).

Doxologie (řec., chvalořeč), označení liturg. chvalozpěvů v křesť. bohoslužbě, chvalozpěv andělů Luk. 2, 14, ☞ trishagion, též zakončení otčenáše.

Doyen (fr., z lat. decanus), nejstarší člen diplom. sboru, t. j. vyslanec, který jest nejdéle na místě pověřem; mluvčí dipl. sboru.

Doyenne, choť doyenova.

Doyle Sir Arthur Conan (* 1859), škot. romanopisec; stal se známým svými detektivními příběhy i do č. přelož. V posl. době věnuje se hl. spiritismu.

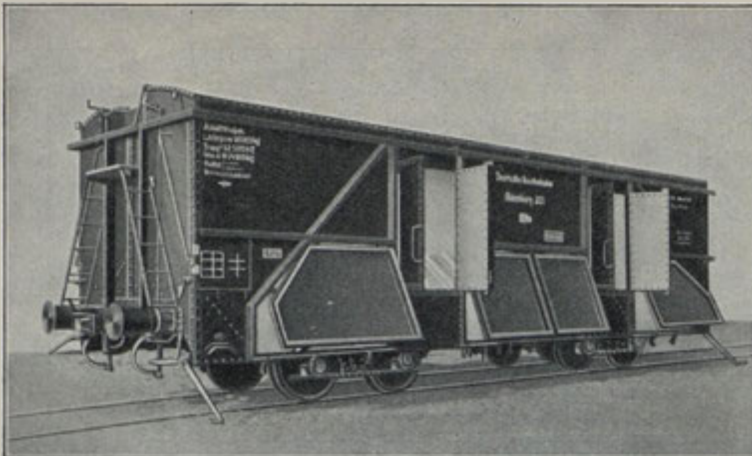
Doyle Sir Francis H. C. (1810—88), angl. básník, psal válečné balady.

Doznání, v právní terminologii prohlášení strany jsoucí v civilním sporu, že určitá důležitá skutková okolnost jest pravdivá. D. v trestním řízení jest prohlášení obžalovaného, že se dopustil určitého trestního skutku. — Velikou důležitost mělo d. (confessio) v procesu římském; doznal-li se obžalovaný (confessus in iure), nedošlo k ustavení judicia.

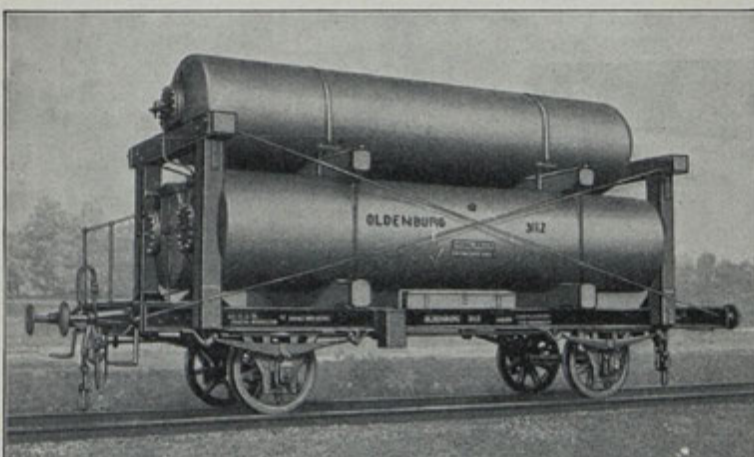
Dozor, činnost nějaké osoby záležející v tom, že sleduje chování jiného, jemu podřízeného, dbaje toho, aby šetřil určitých předpisů. Dozor a právo k němu zakládá se pak v právu soukromém (rodinném), na př. dozor rodičů, poručníků, opatrovníků na děti, poručence, opatrovance, aneb na právu veřejném, zejména trestním, jako dozor policejní. O tom, kdo může a má býti dán pod policejní dozor, ustanovuje zákon z 10. V. 1873 c. 108 ř. z. a jsou to zvláště osoby v § 4 cit. zák. uvedené, zejména osoby trestané pro falšování veř. peněz, falšování mincí, a vůbec osoby pro cizí majetek nebezpečné, byly-li odsouzeny k trestům delšímu než 6 měsíců, anebo ke kratšímu, ale několikráte, aneb kdo byl trestán pro tuláctví a jest cizímu majetku nebezpečný. Kdo a jakým způsobem smí ten který dán býti pod policejní dozor, ustanovují §§ 7, 8, 9 cit. zák. Tentýž trest stihnouti může osoby práce se štítící a osoby ženského pohlaví prodajné, jež se chovají způsobem v § 9 zák. z 24. V. 1885 č. 85 ř. z. Podle § 1309 ob. zák. osoby choromyslné a blbé jsou podrobeny dozoru osob k tomu po zákonu povolaných, ba i podle § 1320 téhož zákona osoby, v jichž vlastnictví neb držbě jsou zvířata způsobující škodu, jsou zodpovědny za způsobenou škodu a postačí k zodpovědnosti již zanedbání povinné péče neb dozoru. Ve veřejném životě hraje značnou a důležitou úlohu zejména ve školství, kde dozor vykonává jednak místní školní rada svými funkcionáři a stát svými úředníky, zvláště školními t. zv. inspektory.

Dozorčí rada, sborový orgán při akciových komanditních společnostech, při akciových společnostech vůbec a při výrobních i hospodářských společenstvech, zřízený za tím účelem, aby vykonával stálý dozor nad provozováním společenského obchodu. Tento dozor je při společnostech akciových, a při společenstvech, jen fakultativní (viz § 225 obch. zák. a § 24 zák. z 9. IV. 1873 č. 70 ř. z.), kdežto při akciových společnostech komanditních jest obligatorní (čl. 175 obch. zák.) a musí se skládati nejméně z 5 členů volbou z komanditistů povolaných (čl. 175 obch. zák. odst. 6). První d. r. smí tu býti volena nejvýše na 1 rok, další nejvýše na 5 let (čl. 191 obch. zák.). D. r. podle čl. 193 cit. zák. přísluší právo i povinnost kdykoliv do knih i spisů společenských nahlédnouti pokladní stav

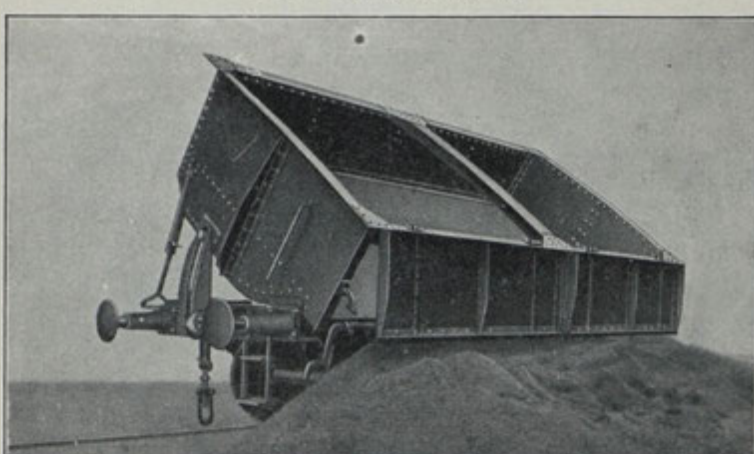
Nákladní vagony.

Nákladní vagon o čtyřech nápravách, otevřený.

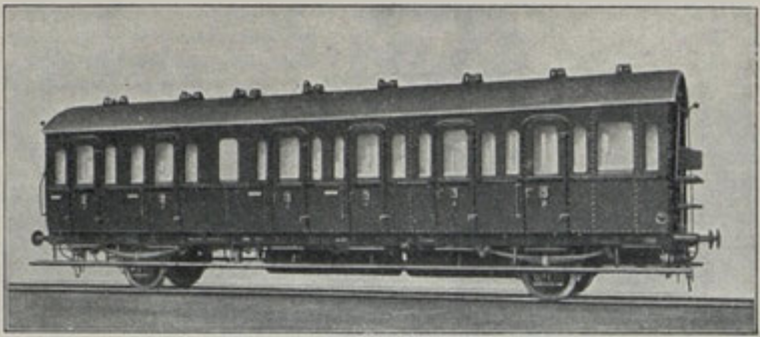

Cisternový vagon. Obsah 23 m³.

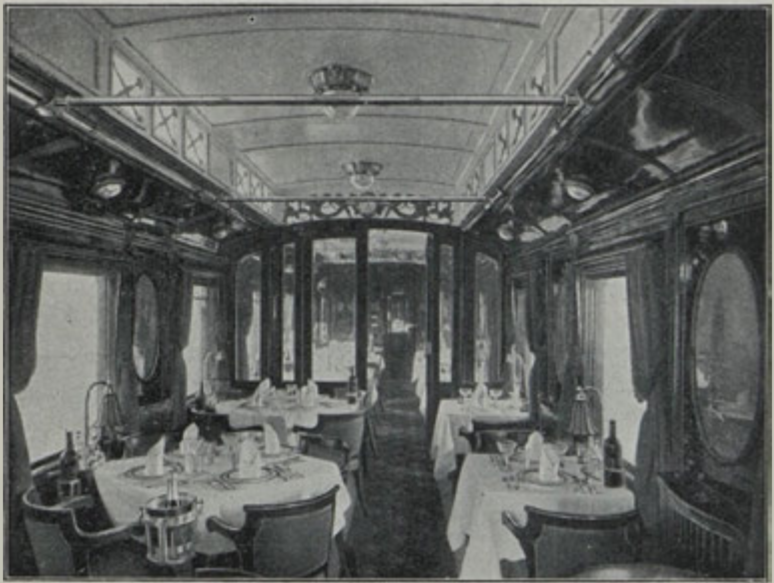

Vyklápěcí vůz (výklopník). Obsah 10 m³.

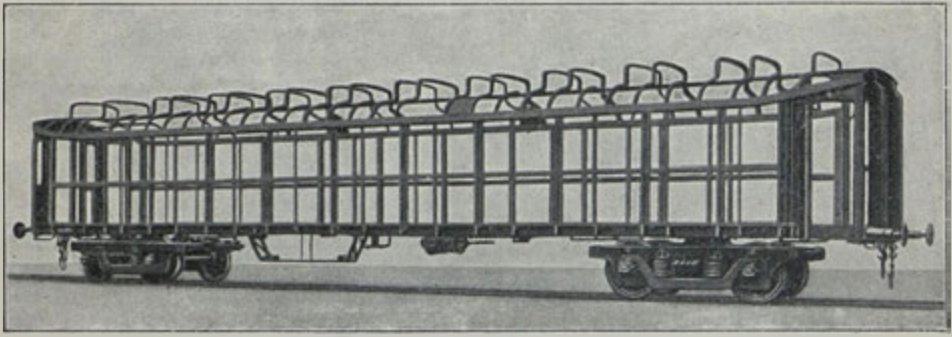
Vagony pro osobní dopravu.

Osobní vagon.

Jídelní vůz nejnovější úpravy.

Železná kostra rychlíkového vozu

Příloha Nového velkého ilustrovaného slovníku naučného.

zjistiti, roční účty i bilanci i návrhy na rozdělení čistého zisku zkoumati a valné hromadě o stavu společnosti zprávu podati. Téže přísluší po usnesení valné hromady procesy proti komanditářům a společenstvu resp. představenstvu (čl. 225 obch. zák. a § 24 zák. z 9. IV. 1873 č. 70) vésti, ona sama může, jde-li o její vlastní zodpovědnost, žalovati komanditáry resp. představenstvo. Při společenstvech má kromě toho právo členy představenstva a úředníky prozatímně suspendovati (§ 24 cit. zák.). D. r. musí býti zřízena u komanditní společnosti na akcie (čl. 175 obch. zák.), u akciových bank (zákon z 10. X. 1924 č. 239 Sb. z. a n.) a u spol. s ruč. obm. s kapit. přes 1 mil. Kč. D. r. volena je valnou hromadou, členové její nesmějí býti zároveň členy představenstva.

Dozorčí služba; s. v kasárnách a j. na vojně, k udržování pořádku; konají ji v menších jednotkách až inkl. oddíl dozorčí vojíni a poddůstojníci; ve větších jednotkách dozorčí důstojníci; musí být opatřeni náležitým odznakem.

Dózsa György, vůdce selského revoluč. hnutí uherského v roce 1514; dobyl četných vítězství se vzbouřenými sedláky a dal popraviti mnoho uher. šlechticů a duchovních. U Temešváru poražen a zajat Janem Zápolským a upálen. Josef Eötvös použil této látky v románu: Selská válka v Uhrách (1847—48).

Dože (it.), titul nejvyššího úředníka republiky benátské a janovské (↷ doge).

Dožice, o. v Č., okr. Blatná, 463 č. ob.

Doživotní důchod, § 1284 vš. ob. zák. definuje smlouvu o doživotní důchod, jako smlouvu, podle které někomu za peníze nebo za věc, oceněnou v penězích, po čas života nějaké osoby se slibují určité roční platy. Podle § 1285 jest trvání roční renty závislo na životě jedné neb druhé ze smlouvajících se stran, aneb na životě třetí mimo smlouvu stojící osoby. V případě nejistoty platí se důchod podle § 1285 čtvrtletně napřed a končí smrtí toho, pro něhož byl smluven. Poněvadž zákon řadí smlouvu tuto mezi smlouvy odvážné, nelze smlouvě této činiti námitky zkrácení nad polovici pravé ceny (laesio ultra dimidium) § 1268. Věřitelé oprávněného jsou odkázáni pouze na jednotlivé dávky, kdežto děti mohou žádati, aby díl renty, jehož lze postrádati, byl uložen a alimentační nároky na něm pojištěny (§ 1284—1286). D. d. tkví buď na věci nebo na osobě. Smlouvou o d. d. zavazuje se někdo poskytovati jinému určité plnění po čas jeho života za určité protiplnění. Náleží mezi smlouvy odvážné (§§ 1284—86 o. z.).

Doživotní smlouva, také zvaná advitalitní, jíž poskytuje manžel manželu přeživšímu právo užívati zanechané pozůstalosti doživotně.

Doživotní žalář, vedle trestu smrti nejtěžší trest na svobodě, stanoven v §§ 50 a 51 tr. zák., ač výslovně u uvedených §§ vyslovena zásada, že na doživotním žaláři nemůže nastati zostření trestu, přece připouští min. nař. ze 7. IV. 1860 čís. 89 ř. z. v případě, že odsouzený k doživotnímu žaláři nedopustil se trestného činu, na nějž podle zákonné sazby jest ustanoven trest smrti, může býti použito zostření v §§ 19—24 vyslovených na delší nebo kratší dobu podle povahy deliktu spáchaného.

dr., zkratka dram, angl. váha, ↷.

Dr., zkratka pro doktor, hodnost universitní.

Draa (Wadi D.), stepní řeka na již. hranicích marockých, as 1000 km dl., pramení ve Vys. Atlasu, protéká Antiatlasem a ústí již. od Kap Nunu do Atlant. oceánu. V dol. toku bývá voda jen periodicky, horní tok zavodňuje údolí El D., hustě obydlené, s hl. městem Tamagrut; živý obchod.

Dráb, ve středověku pěší vojín, později vykonavatel soudních neb jiných úředních nařízení, hl. ve vesnicích, vrchnostenský strážník.

Draba verna.

Draba L. (osívka, Hungerblume), rod Crucifer, asi 150 druhů ve všech zemědílech. Malé trpasličí formy rostou na suchých místech, skalách a pod. V Evropě je nejvíce rozšířena D. verna L. (chudobinka, bída, nouze), bylina jednoletá, s růžicí přízemních listů. Květy drobné, vejčité, šešulky; na písečných půdách, průhonech a kopcích obecná.

Drabčíci (Staphylinidae), čeleď brouků z podřádu Polyphaga. D. vyznačují se zcela krátkými krovkami, které kryjí zadeček pouze z malé části. Tělo je protáhlé, štíhlé. Tykadla jsou nitkovitá, nohy krátké. Živí se menšími živočichy, nebo hnijícími látkami živočišnými i rostlinnými, žijí pod kameny, mechem, listím nebo ve zdechlinách, někteří jsou mravencomilní. Myrmedonia humeralis (Grav.), veliký 5—6.5 mm, černý neb hnědý, žije ve mraveništích. Lomechusa strumosa (Grav.), stejné velikosti, červenohnědý, žije u mravence červeného

(Formica rufa). Drapčík císařský (Staphylinus caesareus Cederhj.), 15—20 mm, černý, krovky a nohy červené, žije na zdechlinách, ve hnoji a pod.

Drábek Jan (* 1857), děkan ve Fryštáku a círk. spisovatel. Napsal: Řeči postní a j. kázání.

Drabík Mikuláš (* 1588 ve Strážnici na Moravě, umučen 16. 7. 1671 v Bratislavě), bratrský blouznivec. Po bitvě na Bílé hoře musel opustiti vlast a žil v Lednici na Slovensku, kde se živil obchodem. R. 1638 měl vidění, že Bůh přivede od severu vojska k vysvobození vypověděných Čechů. Vidění tato se opakovala a Drabík je sděloval Komenskému se žádostí, aby je uveřejnil. Komenský měl už r. 1654 rukopis hotov, ale vydal jej až za 3 roky pod názvem Lux in tenebris, kde jsou také proroctví Kotterova a Poniatowské. Bratrští kněží však vystoupili proti Drabíkovi a když jejich zakročení nepomáhala, byl D. postaven před bratislavský soud a pro velezradu umučen. Jesuité ho přinutili před smrtí, že svá proroctví odvolal. Napsal Nahlédnutí do hrozné propasti soudů božích (1662) a Traktát o vyvolených. Obšírněji o něm psal Kvačala v ČČM. 1891 a ve svém spisu Comenius, sein Leben u. Schriften (1892), Gindely ve Světozoru 1855, Zoubek, Čas. č. Musea 1890 a Sasinek v Slovenském Letopise 1882.

Drábské světničky, mohutné přírodní skalní hradiště na vrchu ↗ Mužském u Mnichova Hradiště, důležitý strategický bod země české ve středověku i v dobách starších. Skalní toto budiště bývalo kdysi obydlenou přírodní pevností a sídlem bojovníků, neboť zbytky a střepiny předmětů, nalezených v komorách ve skalách vydlabaných, v nichž tu a tam lze dosud viděti i okna nebo učazené otvory, kdy vycházel kouř z krbů těchto skalních bytů, ukazují vesměs na nástroje a nářadí k účelům branným. O tuto pevnou přírodní „hradbu" rozbíjely se nájezdy v dávnověku sousedících tu Charvatů a Pšovanů.

Drábsko, o. na Slov., okr. Rim. Sobota, 667 čs. ob.

Dracaena Vand. (dračinec), rod stromovitých Liliaceí; asi 36 druhů v teplých zemích celého světa. D. draco L. (dr. obrovitý) historicky památná rostlina, jejíž obrovské kmeny neobyčejného stáří nesoucí košatou, hustou korunu vidličnatých větví s chvosty mečovitých listů byly odedávna předmětem obdivu na ostr. Kanárských, kde dosahují výše 10—20 m a objemu 14 m. Hnědočervená pryskyřice, vytékající z kmene, byla dříve známa v obchodě jako dračí krev; rovněž ji poskytuje D. cinnabari Belf. ze Sokotry. Na Mauritiu roste D. arborea Link. D. fragrans Garol. (d. vonný) z trop. Afriky se širokými listy volně shloučenými a líbezně vonícími květy a D. arborea Link. (d. stromový) se pěstuje u nás pro ozdobu. (O jiných dracenách ↗ Cordyline.) Literat.: Wossidlo: Über Wachstum und Struktur d. Drachenbäume, 1868.

Dracaena draco.

Dracocephalum L. (včelník, Drachenkopf), rod č. Labiatae; asi 40 druhů v Eurasii, nejvíce ve středomořských krajinách. D. canariense L. na Kanárech asi 1 m vysoké, poskytuje listy páchnoucí kafrem; užívá se jich v lékařství k posílení nervů. Rovněž listů D. moldavica L. z vých. Sibiře, které zdivočelo v Evropě a Sev. Americe, se tak používá. U nás roste vzácně v okolí Karlštejna jediný druh D. austriacum (v. rakouský) s temně modrými květy.

Draconites Johann (něm. Drach, neb Trach, po svém rodišti i Karlstadt nazvaný), něm. reformátor 16. století a stoupenec Lutherův. Byl pro svoje přesvědčení pronásledován a zbaven kanovnictví v Erfurtě. Zanechal nedokončené dílo Biblia pentapla (Vitemberk, 1563) a spis Gottes Verheissungen in Christo (1549—1550). Zemřel 1566 ve Vitemberce.

Dracontium L., rod č. Araceae. Z 10 tropických druhů roste v Nicaragui D. gigas Engl., obrovité formy s jedinou ohromnou čepelí (přes 2 m) opětovně třídílně střihanou na silném, vysokém řapíku; květenství přes 1 m vysoké vyrůstá dříve než list.

Dracotypie, r. 1908 Albertem vynalezený postup autotypie; pro zinek škodlivé vpalování kopie se nahrazuje alkoholickým kontralitím.

Dracoun, jemný z kovu vytepaný plíšek, používaný v prýmkářství.

Draco volans L. (dráček létavý), drobná ještěrka z čeledi Agamidae. Má postranní kožní blány, podepřené nepravými žebry, které fungují jako padák. Žije na sundských ostrovech a v jižní části Zadní Indie. Živí se hmyzem.

Drač (Durazzo, alb. Dúrresi), hl. město a přístav v Albanii, 4875 ob. Leží na skalnatém pobřeží. Za starověku zde

bylo římské Dirrhachium. Připomíná se již r. 627 př. Kr. (Peloponnéská válka). R. 48 př. Kr. napadl zde Caesar opevněný tábor Pompejův, jenž útok odrazil; 1081 porazil normanský kníže Robert Guiscard vojsko byzantského císaře Alexia I. Komména a dobyl příštího r. pevnosti D.; 1108 marně obléhán Bohemundem Antiošským; 1185 dobyt králem Vilémem II. Sicilským; 17. XI. 1912 obsazen Srby, kteří však jej musili opustit na nátlak velmocí. Za svět. vál. byl (stejně jako Medva) cílem pochodu zbylé srb. armády, jež tam dospěla v pros. 1915, tam naložena na lodi Dohody a dopravena na Korfu, kde zrestaurována. V říj. 1918 obsazen Italy; v létě 1920 Albánci.

Drača, klášter sv. Mikuláše (Nikoly) u Kragujevce v Srbsku, založený kapitánem Stanišou Mlatušimem r. 1635 a obnovený vojvodou Tomou Vučićem.

Dračevica, jižní župa trebinjské oblasti ve XII.—XV. stol. Pokosovský stát bosenský měl tudy východ na moře. Král Tvrtko ji r. 1378 opanoval a na místě dnešního města Erzeg Novi založil hrad sv. Stefana, zvaný též „Novi" (Castrum novum).

Dračí hlava, ve středov. architektuře a za renesance hlava fantast. zvířete, chrlič vody u střešních okapů.

Dračí krev (Sanguis Draconis), pryskyřice z palmy Calamus draco, rostoucí na indicko-malajských ostrovech. Je temně rudá až načernalá, chutná poněkud sladce, při hoření vydává storaxovou vůni. Dříve se jí používalo v lékařství, nyní k výrobě politur, barviv na rty a pod. Americká neboli západoind. prýští z poraněné kůry Ptecocarpus draco, kanárská z Dracaena draco. D. k. poskytují též některé druhy, ↗ Euphorbiaceae.

Dračiny, o. na Pod. Rusi, okr. Svaljava, 317 ob. (83 čs.).

Dračí řád, pův. vojen. řád v čín. císařství, zal. 1865, 1882 přeměněn na řád dvojitého draka.

Dračí tolar (dračí dolar), čín. stříbrná mince o 100 centech = Kč 33.50.

Dračky, rozštípané dříví k podpalu neb ku svícení.

Draeseke Felix (1835—1913), něm. hud. skladatel. Vyučoval v Drážďanech na konservatoři; skl. symfonie, opery, koncertní ouvertury, requiem, mysterium a duchovní zpěvy.

Draf, pseud. Alfreda Fuchse.

Drag, pseud. K. Čvančary.

Draga, královna srbská, choť krále Alexandra Obrenoviče (1866—1903), vnučka vojvody Lunjeviče, přítele knížete Miloše. Provdala se 1883 za inženýra Svetozara Mašína a stala se brzy nato dvorní dámou král. Natalie srbské. Po smrti jejího chotě seznámil se s ní mladý král Alexandr, který ji r. 1900 pojal za choť. Poněvadž byla podezřívána, že má na krále neblahý vliv a že chce svého bratra učiniti následníkem trůnu, stala se tím nenáviděna ona i král, hlavně v kruzích vojenských. V noci z 28. na 29. květen 1903 byli oba zavražděni skupinou důstojníků a Petr Karaďorděvič povolán na trůn.

Dragačevo Horní a Dolní, oblast na úpatí Ovčaru a Jelice v srbském Pomoraví. Popsal ji: J. Erdeljanović („D. Dragačevo". Naselja, knj. 1.) a K. Jovanović („G. Dragačevo". Naselja, knj. 5.).

Dragaš Jan, srbský despot z konce XIV. stol., syn sevastokratora Dejana a sestry car. Dušanovy Theodory. (Známé pod kl. jménem Jevdokija = Eudoxia). Se svými bratry vládl po r. 1371 v severových. Makedonii, jsa ovšem Turkům poplatným.

Dragašević Borivoj (1864—1911), plukovník srbského gener. štábu, velitel drinské divis. oblasti, profesor Vojne akademije, red. Ratnika. Účastnil se války r. 1885.

Dragašević Jovan (1836—1915) plukovník gen. štábu v. v., čestný generál srbský, prof. Artileriske škoiy, účastník mnoha válek, expert na Berlínském kongresu. Jeho literární činnost je velmi všestranná, nejcennější jsou jeho epické básně v národ. duchu, z divad. kusů je populární „Hajduk Veljko"; psal hist. povídky, trojdílnou autobiografii, odborná díla zeměpisná, učebnice, vojenská, politická a filolog. pojednání atd. Byl red. a spolupracovníkem mnohých listů, hl. voj. časop. Vojina.

Stroj na dragée.

Dragée (franc. dražé), mandle, léčivé tabletky a j., pokryté povlakem z cukru a lepidla, též jedlé figurky v cukru a tragantu, likérové bonbony a malá cukrová zrnka k sypání (pestré krupky). Dražíruje se na zvláštním stroji na dragée, t. j. kotlík s dutými stěnami, parou vytápěný, šikmo postavený, neustále se točící a otřásající.

Drägerogen, záchranný dýchací přístroj s proxylitovou patronou, z níž se při dýchání vyvíjí chemickým pochodem kyslík. Použitelný pouze pro malé práce a samozáchranu.

Drägerolit, záchranný dýchací přístroj se zkapalněným vzduchem.

Dräger-Tübbenův záchranný dýchací přístroj se stlačeným kyslíkem a pohlcováním vydýchané kyseliny uhličité používá se pouze pro samozáchranu neb malé lehké práce. Pracovní doba 30—45 minut.

Drägerovy dýchací přístroje, ⚲ dýchací přístroje.

Dragiev Dimitr, bulh. stoupenec a překladatel Lva N. Tolstého, jeden ze zakladatelů Bulh. zemědělského nár. svazu, parlament. odpůrce diktátora Stambolijského, jemuž odporoval slovy Tolstého v proslulé řeči, vydané jako stenogram: Jedna politická zpověď v Sofii 1919. Překlad úvahy Tolstého: Jak odstraniti zlo se světa, vydal svým nákladem.

Drago Luis Maria (1859—1921), argentinský politik, min. zahraničí (1902) a propagátor t. zv. Dragoovy doktriny, přijaté na druhé haagské konferenci (1907) a spočívající v tom, že ve sporu dvou států z dův. finančních nutno věc předložiti k rozhodnutí mezinárodní smírčí komisi (Drago-Porterova konvence), dříve, než se sáhne ke zbraním. Zásady tyto byly sice schváleny 39 státy, ale jen od několika také ratifikovány, od USA. pak pouze s urč. výminkami.

Dragoman (arab. terdžumān), tlumočník ve styku se státními úřady, konsuláty a vyslanectvími v Orientu.

Dragomanov M., ⚲ Drahomanov.

Dragomirescu Mihail (* 1868), rum. lit. kritik a profesor bukurešťské university. Napsal četná kritická pojednání a vyd. lit. kritickou revui.

Dragomirov Abraham Michajlovič (* 1870), ruský generál, za svět. války velitel 5. armády. Po bolš. převratě zdržoval se na Ukrajině a po jejím obsazení bolševiky odejel do ciziny.

Dragomirov Michail Ivanovič (1830—1905), r. generál-adjutant; byl dlouho učitelem taktiky na r. válečné škole a měl veliký vliv na výchovu ruských důstojníků let 70.—80. min. století. Za rusko-turecké války 1877 vyznamenal se jako velitel avantgardy u Svišťova a na Šipce; 1878—1889 velitel válečné školy, pak gen. gubernátor a vrchní velitel vojenského okrsku kijevského. Ve svých spisech a aplikačních cvičeních zastával Suvorovovu zásadu, že výchova vojáka i jeho výcvik musí býti ve shodě s jeho národní povahou a duševními schopnostmi; proto požadoval pro ruského vojáka výcvik spíš hromadný (salvová palba, bodákový útok semknutých formací), než individuální (střelecká zručnost, výcvik harcovníka); zejména kladl důraz na morální a vlasteneckou stránku bojové výchovy. Jeho učení bylo jednostranně pochopeno a druhý element zanedbáván; hromadné útoky pak proti japonskému palebnímu výcviku se neosvědčily. Sebrané spisy jeho vyšly v německém vydání Gesammelte Aufsätze (Hannover, 1891, 2 sv.).

Dragomirov Vladimír Michajlovič (* 1867), syn předch., rus. generál a ve svět. válce nást. gen. Rusského, později nástupce Denikinův. R. 1918 tvůrce protibolševické vlády a 1919 za Denikinovy okupace velitel Kijeva.

Dragon, dragoun (Dragoner, dragon, dragoon), vojín, patřící nyní k řadovému jezdectvu. Původně (v 16. a 17. stol.) byli d-i jízdní pěchotou užívající koně jen jako prostředku dopravního; tak ve Francii a u vojska císařského, kde vznikli asi z arkebuzníků, konali však též úkoly zákopnictva. Ve Švédsku patřili k lehkému jezdectvu, v Prusku měli vedle pěšího boje též úkol lehčí kavalerie, ale neužívalo se jich k ataku. V 18. st. téměř všude splynuli s řadovým jezdectvem, někde s těžkým, někde s lehkým. Nyní u mnohých států druh jezdectva, lišícího se jen uniformou neb odznaky od jiných druhů. V čsl. armádě název d. nepodržen.

Dragonády, trestná opatření proti akatolíkům, kteří se nechtěli vzdáti své víry; zavedena u nás po 30leté válce (Lichtensteinovi dragoni, kteří ubytováni v rodinách podezřelých z protestantství, zejm. selských), ve Francii ministrem Louvoisem ještě před zrušením ediktu Nantského (1685) proti hugenotům. Dragoni ti, zv. missionaires bottés, prosluli neblaze svojí surovostí.

Dragonera, ostrov v Baleárech, 4.39 km^2, maják.

Dragoni Jakub (1808—1871), č. spisovatel, ředitel gymnasia v Košicích, pozd. školní rada v Celovci. Po svém odchodu ze st. služby usadil se na Moravě, kdež vydával Stimmen aus Mähren. Napsal též několik povídek z venk. života (V. Němčický, Vytrvalost a j.).

Dragosavljević Adam (1800—1862), srb. filolog. Původu velmi skromného, vypracoval se vlastním přičiněním. Zastával různá místa učitelská a úřední. Byl žákem Šafaříkovým a zasvětil se propagaci národního jazyka ve škole a literatuře vlivem Dozitejovým a Vukovým, jemuž také pomáhal při sběratelství. Óda věnovaná biskupu Stef. Stankoviću je druhou knihou tištěnou Vukovým pravopisem. Vydal díla: O dialektu srpskoga jezika (1819), Nemačka grammatika (1833), Postanak slavenskih slova . . (1844); různé články přinesl Srpski leto-

pis a Bačka vila. Psal i školní knihy a vynikl v metodice psaní a čtení. Důležité dílo Bukvar, psané již r. 1825, zůstalo v rukopise. Liter. dědictví D. bylo svěřeno Matici Srpske. Lit.: Dj. Magaraševič: A. Dragosavljevič, srpski književnik (Letopis 188—190) a j.

Dragoun Václav (* 27. 9. 1865), ředitel poštovního musea a knihovny min. pošt a telegrafů. Obírá se hl. studiemi pramenů v dějinách českého poštovnictví.

Dragović Marko (1852—1918), historik Černé Hory a Boky Kotorské; uveřejňoval hlavně těžko přístupné prameny, též z ruských archivů. Z četné řady jeho prací jsou důlež. Materijali za istoriju Crne Gore, Prilozi za istoriju Crne Gore, Prilozi za istoriju Boke Kotorske, Mitropolit crnogorski Vasilije Petrović Njegoš a pod. Jeho Uputstvo za skupljanje materijale za istoriju i gjeografiju Crne Gore vyšla dvakrát (2. sv. 1885). Zanechal více rukopisů k tisku připravených.

Draguignan, hl. město fr. dep. Var, as 9150 ob.; koželužství, hedvábnictví, výr. mýdla, obchod oliv. olejem. Poblíže je balvan Pierre de la Fée.

Dragumis Johannos (1879—1920), řecký diplomat, vyslanec v Petrohradě. Byl zavražděn v Athenách.

Dragumis Stefanos (1842—1923), otec předešl., řecký státník, 1886—90, 1922—23 min. zahraničí, 1910 min. předseda. Pracoval též v archeologii.

Dragut (Torgud Reis), tur. pirát a bej tripolský, pocházející z M. Asie, sloužil za za Cheir-eddina a učinil Středozemní moře obávaným. Lit.: Ali Riza Seifi: Torgud Reis (1911).

Dragošić Higin (* 1845 ve Varaždině), vl. jm. Reicherzer (⚲), zprvu politik a publicista, pak spisovatel chorvatský. Vydal dramata: Poslednji Zrinski (1891), Siget (1895). Posledenji dani Katarine Zrinske (1921); chorvatské historické romány: Crna kraljica (1898—1900) a Kroz more jade (1912).

Dragutin, srbský kralevič a potom panovník srbský ve 13. st., jako ⚲ Štěpán Uroš III.

Draguviči (Druguviči), slov. kmen usedlý na západ od Soluně, jíž byli poplatni. Jméno to též v sev.-záp. Thrakii, patrně část již. Druguvičů. Lit.: Slov. starožitnosti II. 1.

Dráha planety, komety atd., po níž se nebeská tělesa pohybují v prostoru; astronom. pozorování dávají nám pouze směr, v němž pozorovatel vidí příslušné těleso a tudíž pouze místo na zdánlivé obloze nebeské. Tato místa dohromady dávají zdánlivou dráhu mezi stálicemi, která je ještě závislá na pohybu pozorovatele. Odstraní-li se tento vliv na základě známého pohybu země kolem slunce, obdrží se zdánlivá dráha, která by se jevila pozorovateli na slunci. D. planety jest rovinná křivka, přibližně elipsa, v jejímž jednom ohnisku nachází se střed slunce. (I. zákon Keplerův.) Velká osa elipsy spojuje body nejkratší a nejdelší vzdálenosti planety od slunce: perihelium čili přísluní a aphelium, odsluní; analog. body dráhy měsíce vzhledem k zemi nazývají se perigaeum a apogaeum. Kepler rozřešil úlohu nalézti v libovolném okamžiku místo planety na její dráze čili úhlovou vzdálenost od perihelia (pravá anomalie v) následujícím způsobem (Keplerův problém): Kolmice na osu el. proložená polohou planety osami protíná kružnici v úhlu, který je excentrická anomalie. Střední anomalií nazývá se úhlová vzdálenost od perihelia, kterou by měla planeta, kdyby při stejně době oběhu kolem slunce pohybovala se konstantní rychlostí po dráze kruhové. Je-li U doba oběhu v dnech, je

$$m = \frac{360^\circ}{U}\ \text{střední pohyb denní a}\ M = m\,.\,T$$

střední anomalie, znamená-li T počet dní od průchodu planety periheliem uplynulých. Střed. a excentrické anomalie souvisí Keplerovou rovnicí $E - e.\sin E = M$, když e znamená číselnou výstřednost elipsy. Vyjádří-li se E pomocí M a e, nalezne se v z rovnice

$$\operatorname{tg}\frac{v}{2} = \operatorname{tg}\frac{E}{2}\sqrt{\frac{1+e}{1-e}}$$

a znamená-li a velkou poloosu elipsy, vzdálenost $r = a.\,(1 - e.\cos E)$. Rozdíl mezi pravou a střed. anomalií $v - M$, středová rovnice, je velmi přibližně rovna $2\,e \sin M$. Pro parabolu (dráha komety) $e = 1$ a $a = \infty$, takže těchto vzorců nelze použíti. Z nejkratší vzdálenosti komety od slunce q obdrží se v z rovnice

$$\operatorname{tg}\frac{v}{2} + \frac{1}{3}\operatorname{tg}^3\frac{v}{2} = \frac{k\,T}{\sqrt{2\,q^3}}$$

kde $k = 0{,}0172$ je Gaussova gravitační konstanta. Vzdálenost od slunce

$r = \dfrac{2\,q}{1 + \cos v}$. K výpočtu polohy nebeského tělesa v prostoru z jeho polohy na dráze, dané pomocí r a v, třeba tři dalších veličin (dráhové elementy): sklonu i, t. j. úhlu, který svírá rovina dráhy přísl. tělesa s rovinou ekliptiky, délky výstupního uzlu ☊, t. j. úhlové vzdálenosti bodu, v němž nebeské těleso, pozorované se slunce, přechází z jižní strany ekliptiky na severní, od jarního bodu,

a vzdálenosti perihelia od uzlu ω; pomocí zákonů sférické trigonometrie lze z nich vypočísti heliocentrickou délku a šířku (↘ nebe), z čehož, je-li známa heliocentrická poloha země, lze pomocí trigonometrie vypočísti geocentrickou polohu nebeského tělesa. — Mnohem složitější je výpočet obrácený, totiž z pozorovaného geocentrického místa vypočísti dráhové elementy (určení dráhy); metodu, kterou lze tyto elementy vypočísti z tří pozorování, pro dráhu komet, stanovil Olbers, pro eliptické dráhy Gauss. Následkem pozorovacích chyb, jimž nelze se vyhnouti, není takto určená dráha zcela přesná; pomocí jejích elementů vypočtená poloha nesouhlasí úplně s polohou později pozorovanou a odchylek použije se k opravě dráhových elementů (oprava dráhy). Mimo takové zdánlivé úchylky existují ještě skutečné úchylky od jednoduchého Keplerova pohybu (poruchy), způsobené gravitačními silami jiných těles, takže dráhové elementy se časem mění. Kdyby rušivé vlivy v určitém okamžiku přestaly, pohybovalo by se nebeské těleso kolem slunce po t. zv. oskulační elipse zmíněného okamžiku. Určovací prvky této skutečné dráhy ve vyšším (matematicky druhém) stupni dotýkající se elipsy, nazývají se oskulačními prvky. Lit.: Olbers: Leichteste und bequemste Methode, die B. eines Kometen zu berechnen (1797, 3. vyd. od Galla, 1864); Gauss: Theoria motus corporum in sectionibus conicis solem ambientium (1809); Oppolzer: Bahnbestimmung der Kometen u. Planeten (1. sv. 1870, 2. vyd. 1882; 2. sv. 1880); Bauschinger: Bahnbestimmung d. Himmelskörper (1906).

Dráha zárodečná, následek dělení buněk, která vedou od prvního rýhování vaječné buňky až k zaškrcení prvotních buněk zárodečných (↘) nového jedince. U růz. druhů zvířat odlišují se buňky, z nichž později vznikají buňky zárodečné, již ve velmi raných obdobích rýhování (na př. u ryb, červů, hmyzu a raků). U četných druhů hmyzu (mouchy, mšice, rovnokřídlí) odděluje se tak skupina buněk od ostatních již před vznikem zárodečných listů.

Drahanovice, o. na Mor., okr. Olomouc, 908 č. ob. Cukrovar (1926: 120.982 q cukru), hosp. dr.

Drahany, městys na Mor., okr. Prostějov, 1007 č. ob. Zprac. dřeva, výšivky.

Drahanská vysočina, mezi říčkami Svitavou, Třebovkou, Hanou a Rakůvkou na záp. Moravě, neúrodná. Zde vznikly v dev. vápenci působením vody četné krápníkové jeskyně (Sloupské, Býčí skála) a propasti (Macocha). Nejv. hora Babáč (718 m).

z Drahejšova Alois, pseud. Al. Hovorky.

Drahé kovy, ↘ zlato, stříbro a kovy řady platinové (platina, palladium, osmium, iridium, rodium, rubidium).

Drahelčice, o. v Č., okr. Kladno, 492 č. ob. Byly kdysi statkem univ. pražské (1366), darov. Karlem IV. R. 1730 vyměněny za Malešice.

Drahelice, o. v Č., okr. Poděbrady, 724 č. ob. Obec připomíná se již v r. 1088, později připojena k hradu Kostomlatskému.

Drahenice, o. v Č., okr. Blatná, 485 č. ob. Pivovar, 2 zámky.

Drahenický Málkov, o. v Č., okr. Blatná, 326 č. ob.

Drahkov, o. v Č., okr. Plzeň, 295 č. ob.

Drahkov (Drakowa), o. v Č., okr. Teplice-Šanov, 186 ob. (13 č.).

Drahlín, o. v Č., okr. Příbram, 734 č. ob.

Drahlov, o. na Mor., okr. Kroměříž, 191 č. ob.

Drahlov, o. na Mor., okr. Olomouc, 333 č. ob.

Drahlovice, o. v Č., okr. Hořovice, 114 č. ob.

Drahlovský-Čapka Josef (* 13. XII. 1848 v Drahlově u Olomouce, † 1928). Studoval na gymnasiu v Olomouci, varhanickou školu absolvoval v Praze. Přijal místo profesora zpěvu v Přerově, stal se tamtéž regenschorim a v tomto povolání přirozeně se věnoval skladbě církevní. Jeho nejdůležitějšími skladbami v tomto oboru jsou: Nešpory, Litanie, Te Deum, několik mší a ofertorií. Sborová díla Čapky-Drahlovského uložena jsou ve 2 svazcích muž. sborů, 2 svazcích Moravských dvojzpěvů, 3 svazcích Moravských trojzpěvů a v 5 dílech Moravských tanců pro čytřruční klavír (1895), je nápadná závislost Drahlovského na vzoru Dvořákově a vlivu Slovanských tanců. Drahlovský tiskl skladby církevní u Pazdírka v Olomouci, tance a sbory v Praze, sonaty a menší skladby klavírní, jichž je velké množství, uveřejňoval v různých časopisech. Dlouhou dobu působil také jako sbormistr zpěváckého spolku Přerub v Přerově a provedl vedle skladeb klasických i díla česká, větších rozměrů, hlavně od Blodka, Bendla a Dvořáka. Skladatelský význam Drahlovského je dnes, pro jeho velikou závislost na díle Smetanově a Dvořákově, nepatrný. Bližší o umělecké hodnotě díla Čapky-Drahlovského, jakož i o jeho smetanovsko-dvořákovském eklekticismu viz v knize dra Axmana: Morava v české hudbě 19. st.

Drahnětice, o. v Č., okr. Tábor, 220 č. ob.

Drahňov, o. na Slov., okr. Michalovce, 982 ob. (279 č.).

Drahňovice, o. v Č., okr. Benešov, 226 č. ob.

Drahný Václav (* 1889), st. zemědělský insp. v Užhorodě. Četné články v odbor. listech hl. o zeměd. poměrech na Podkarpatské Rusi.

z Drahobejle, ⚲ Krocínové.

Drahobudice, o. v Č., okr. Kolín, 487 č. ob.; elektr. družstvo.

Drahobuz, o. v Č., okr. Litoměřice, 391 ob. (29 č.).

Drahokamy, nerosty (kameny), vyznačující se leskem, tvrdostí, čistotou, krásnou barvou, průhledností, silným lomem světla a značným rozptylem (jiskření), avšak zřídka zvláštním složením; zpracují se na klenoty. Rozeznáváme vlastní drahokamy (gemmae) a polodrahokamy (lapides praetiosi), mezi nimiž není ostré hranice. Názvy klenotnické a mineralogické často se rozcházejí; klenotník označuje tímtéž názvem mineralogicky (a látkově) zcela odlišné drahokamy a orientálním drahokamem na rozdíl od okcidentálního nerozumí obyčejně drahokam z orientu pocházející, nýbrž pouze krásněji zbarvený. Tak názvu rubín používá klenotník pro různé červené drahokamy, které mineralogicky jsou korundem, spinellem, topasem nebo granátem. Drahokamy nacházejí se zejména ve Vých. Indii, na Ceyloně, v Brasilii, na Urále, v Severní Americe, v Již. Africe, v Čechách a na Slovensku.

Zpracování atd. Surové drahokamy dříve se pouze hladily. Zvláštních tvarů, v nichž se jejich vlastnosti lépe uplatňují, dociluje se broušením, které založil Ludwig van Berquem (Bruga, 1456). Surovému drahokamu dá se přibližně žádaný tvar rozřezáním, štěpením a lámáním. Čára, podél které má nastati štěpení, vrýpe se démantem, načež drahokam se rozštěpí úderem kladiva na dláto. Z démantů se brousí brilianty a rosety na olejem natřeném a démantovým nebo karborundovým práškem posypaném otáčivém kovovém kotouči. Méně tvrdé kameny (na př. turmalin, opál) brousí se též smyrkem. Obyčejně brousí se na drahokamech jedna větší plocha (faceta), na drahokamech se zvláštním třpytem brousí se však místo facety dutinka (broušení en cabochon). Vybroušené drahokamy skládají se z vrchní části (koruna, pavilon) a spodní části, které se stýkají v největším průměru drahokamů. Nejjednodušším, dnes už nepoužívaným tvarem jest osmistěn. Novější tvary jsou: 1. briliant, jehož vrchní část činí jednu třetinu, spodní dvě třetiny výšky. 2. Roseta s kruhovou nebo eliptickou základnou. 3. Tabulkovec s plochou spodní a svrchní částí a malým počtem plošek. 4. Indický tvar, v podstatě tvar briliantový. 5. Stupňovec, na němž vedlejší plošky jsou uspořádány stupňovitě. — V klenotech upevňují se drahokamy v objímce. Bezvadné, průhledné drahokamy upevňují se à jour, kámen je držen pouze na obvodu, takže i spodní část zůstává volná. K upevňování vodojasných drahokamů slouží platina, stříbro, zřídka zlato. Drahokamy s menšími vadami upevňují se ve skřínce, aby zlatý nebo stříbrný podklad zakrýval tyto malé vady. Průhledné, skvrnité drahokamy upevňují se v skřínce uvnitř počerněné. Aby účinek byl sesílen, klade se ve skřínce pod rosetu routa a větší kameny obklopují se menšími. Dublety skládají se ze dvou kusů spojených mastixem (pravé dublety) nebo z drahokamu a polodrahokamu. ⚲ též umělé drahokamy. Hlavními tržišti drahokamů jsou: Londýn, Paříž, Amsterodam, Kapské Město, Kalkuta, Rio de Janeiro, New York, Sydney, Berlín, Pforzheim, Hanau; brousí se v Amsterodamě, Hanau a Idaru. Cena drahokamů řídí se jich vzácností, velikostí a krásou, ale též módou. Prodávají se podle váhy (karát = 200 mg). ⚲ diamant.

Dějiny. Drahokamy jako ozdoba nosily se již v dobách nejstarších. Řekové znali různé drahokamy již ve st. 7. a 6. př. Kr. a nosili ozdobné a pečetní prsteny s broušenými kameny. Theodorus mladší ze Samu (532 př. Kr.) pokládá se za prvního brusiče drahokamů. Onomakritos složil asi r. 500 př. Kr. báseň na ušlechtilé kameny, v níž jim přisuzoval nadpřirozenou moc. Taková pověra udržuje se u primitivních národů dosud. Opál považuje se ještě dnes za kámen neštěstí. Staří Řekové ozdobovali drahokamy své zbraně, nádoby a náčiní, což vše převzali od nich Římané a zejména v době císařské bylo používáno drahokamů marnivě. Drahokamy nosily se jako amulety, byla mezi nimi nacházena souvislost s planetami, ročními dobami. Rozeznávaly se drahokamy zdravotní, měsíční a zodiakální. Drahokamy již ve středověku byly drceny na prášek, žíhány a používalo se jich takto jako léků. Tento zvyk pochází z Indie a byl velmi rozšířen zejména u Arabů.

Důležitější drahokamy a polodrahokamy.

I. Vlastní drahokamy.

a) Ozdobné kameny 1. řádu.

1. Diamant bezbarvý, žlutý, zelený, modrý, růžový, hnědý, černý; Vých. Indie, Brasilie, Kapsko; napodobuje se bezbarvým topasem, slabě vyžíhanými safíry a hyacinthy.

2. Vzácné korundy, tvrdostí a cenou stojící diamantu nejblíže:

a) rubín, temně červený, světle červený, bezbarvý; Birma, Siam a Ceylon podvodně napodobuje se červeným spinellem, turmalínem, křemenem, hyacinthy, do červena vyžíhanými ametysty, topasy;

b) safír, modrý, zelený, žlutý, hnědý, bezbarvý; Birma, Ceylon; napodobuje se kyanitem, kordieritem;

c) orientální smaragd, modrozelený; Birma, Siam, Ceylon, Nový Jižní Wales; nejvzácnější ze všech drahokamů;

d) orientální chrysolit, žlutozelený; Ceylon;

e) orientální akvamarin, jasně modrozelený; Ceylon a Urál; napodobuje se nazelenalými a namodralými topasy;

f) orientální ametyst (ametystový safír, purpurový safír, fialový safír), fialkově modrý až purpurově červený; Birma, Ceylon;

g) orientální hyacinth, červánkově červený; tamtéž;

h) orientální topas (topasový safír), žlutý safír), žlutý; tamtéž;

i) leukosafír (bílý safír), bílý; tamtéž;

k) asterie (safír hvězdnatý, rubín hvězdnatý, opalisující safír nebo rubín, hvězdovec, topasový hvězdovec), červený, modrý, žlutý; tamtéž.

l) orientální girasol (safírové nebo rubínové kočičí oko), nažloutlý, načervenalý, namodralý; Ceylon.

3. Spinel, červený a to krvavě, košenilově nebo karminově (gouttes de sang, rubínový spinel), růžový (balasrubín), hyacintový až žlutý (rubicel, octový spinel), bezbarvý, bílý, modrý, zelený, černý (ceylanit, pleonast; velmi rozšířen, zvláště pěkný z Birmy, Ceylonu a Brasilie; napodobuje se páleným topasem a ametysty.

4. Chrysoberyl (orientální chrysolit) a opalisující cymofan (kočičí oko chrysoberylové, orientální nebo ceylonské, barvami hrající chrysolit), zelený až žlutozelený; Brasilie, Ceylon, Birma, Urál.

5. Alexandrit, temně trávově až smaragdově zelený s nádechem do červena, Urál, Ceylon.

6. Smaragd, živě tmavozelený beryl, Kolumbia, Urál, Horní Egypt; napodobuje se hiddenitem, diopsidem, zeleným turmalínem, granátem, chrysolitem.

7. Vzácný beryl: akvamarin, jasně modrý nebo modrozelený, zelenomodrý; akvamarinový chrysolit, žlutozelený; zlatý beryl (heliodor), žlutý, též růžový nebo bezbarvý; Rusko, Vých. Indie, Sev. Amerika, Brasilie.

8. Euklas, zelený s nádechem do modra; Brasilie, Urál.

b) Ozdobné kameny 2. řádu.

9. Fenakit, bezbarvý a žlutý, zřídka nahnědlý nebo růžový; Urál, Kolorado.

10. Topas, bezbarvý, žlutý, červený, zelený, modrý, velmi rozšířen; odrůdy: sibiřský nebo taurický topas, jasně modrý; brasilský safír, poněkud temnější. Žluté a červené topasy nazývají se též brasilskými topasy resp. brasilskými rubíny.

11. Zirkon, červený a žlutý (hyacint), modrožlutý (jargon de Ceylon, maturadiamant), zřídka modrý, zelený; velmi rozšířen, zejména Ceylon; napodobuje se hessonitem, páleným topasem, železitým křemenem, červeným turmalínem.

12. Turmalín, hnědý, černý, červený (rubellit, siberit, sibiřský rubín), bezbarvý (achroit), modrý (indigolit, brasilský safír), zelený (brasilský smaragd, ceylonský chrysolit), často pestrý; Ceylon, Sibiř, Brasilie; safírově modrý jest vzácností (Kalifornie).

13. Granát:

a) almandin neb orientální (též syrský) granát, červený až fialový; Evropa, Asie, Afrika;

b) pyrop nebo český, okcidentální granát, krvavě tmavočervený; Čechy; kapský rubín, Kapsko; arizonský a koloradský rubín, Arizona a Kolorado;

c) hessonit, červeno-žlutý, červánkový; Ceylon, Tyrolsko, Piemont;

d) démantoid (arabský smaragd), smaragdově zelený; Urál;

e) grossular, světle zelený; Sibiř.

14. Opál, mlékově bílý, bezbarvý, opalisuje (opál drahý, zlatý, girasol, opál plamenný, harlekýnový, třpytivý, blankytný; Slovensko, Honduras, Mexiko, Australie; opál ohnivý (slunečný, girasol), krásně ohnivě červený s nádechem do hněda; Mexiko.

c) Ozdobné kameny 3. řádu.

15. Tyrkis (kalit), blankytně modrý, někdy mlékově modrý až zelený, neprůhledný; Pedsie, Arabie, Mexiko, Arizona, Nevada.

16. Chrysolit (peridot, olivin), olivově až trávově zelený, ve všech dílech světa, krásné průhledné kusy (vzácný chrysolit) pouze z Orientu (Egypt a Přední Indie); napodobuje se turmalínem, epidotem a diopsidem.

17. Kordierit (dichroit, iolit, ryzí kámen, ryzí safír), fialkově modrý, šedý, žlutý, zelený, bezbarvý; Ceylon; napodobuje se modrým křemenem.

18. Hiddenit (lithiový smaragd), barvou podobá se smaragdu; Kalifornie.

19. Kuncit, fialový a růžový; Kalifornie a Madagaskar.

20. Diopsid, lávově zelený; Piemont a Tyrolsko.

21. Epidot (pistacit), olivově zelený; Tyrolsko.

22. Vesuvian, zelený a hnědý; Piemont, okolí Vesuvu.

23. Andalusit, zelený a načervenalý, podobá se alexandritu; Brasilie.

24. Kyanit (sapparé, sappar), krásně modrý; Ticimo a Tyrolsko.

25. Axinit, karafiát. hnědý; Dauphiné.

26. Staurolit, červenohnědý; Faido a Airolo.

27. Dioptas (měděný smaragd); Sibiř.

28. Titanit (sfen), žlutozelený až hnědý; Tyrolsko.

II. Polodrahokamy.

d) Ozdobné kameny 4. řádu.

1. Horský křišťál:
a) žlutý citrin (zlatý topas); Brasilie, Japonsko, Švýcarsko, český; okcidentální a španělský topas; Cordoba;
b) hnědá až kouřově šedá záhněda; Alpy;
c) černohnědý nebo černý morion; Alpy;
d) rýnský křemen, schaumburské, marmarošské, arkansaské démanty.

2. Fialkově modrý ametyst; Oberstein, Urál, Ceylon, Indie, Brasilie, Uruguay; pálením, žíháním nabývá barvy žluté (citrin).

3. Růžově červený křemen (český rubín); Zwiesel, Urál, Indie atd.

4. Křemen se zarostlou mechovitou tkání nebo jehlicovitými krystalky (mechovec, jehlovec, vlasovec) zeleného amiantu (Thetidin vlas) nebo červeného až červenožlutého rutilu nebo goetitu (Venušin vlas); Alpy, Madagaskar, Sev. Amerika, Japonsko atd., nebo s uzavřeným zlatem (zlatý křemen); Kalifornie, Montana, Jižní Amerika, Australie atd., nebo se vzduchovými bublinkami v puklinách a tím irisující (křemen duhový, iris).

5. Křemen železitý, červený a žlutý; Nasavsko, Westfálsko, Rudohoří atd.; hyacinthově červený; Santiago di Compostella (hyacinthy z Compostelly).

6. Pažitkově zelený prasém; Rudohoří atd.

7. Lístky železité slídy červeně neb chromové slídy zeleně hrající avanturin; Urál, Altaj, Indie; často se napodobuje.

8. Kočičí oko, zelenošedý, hedvábného lesku; Ceylon, Vých. Indie, Smrčiny, Rudohoří, Harc.

9. Tygří oko, žlutě až hnědě hrající, lesku zlatového; jižní Afrika.

10. Sokolí oko, temně indigově modrý, lesku hedvábného; jižní Afrika.

11. Rohový pazourek, hustý křemen ve zkamenělém dřevě (dřevek); Kamenice, Kyffhäuser, Kolorado, Arizona atd.

12. Jaspis, červený (Liel, Auggen), hnědý (Egypt, Sev. Amerika), žlutý (Sicilie), zelený a pestře pruhovaný (pruhovaný jaspis); Urál.

13. Chalcedon, bílý, šedý; Island, Vých. Indie; též s malými červenými skvrnami (tečkovaný achát), nebo žlutý (voskový achát) a modrý (safirin); Rusko, Sedmihradsko, Indie.

14. Mokka kámen (mechový achát), bílý, vodojasný, nebo zelený, s červenými nebo černými dendrity; Indie, Arabie.

15. Chrysopras, jablkově zelený; Slezsko.

16. Karneol, krvavě červený a žlutý (mužský karneol) až masově červený a žlutočervený (ženský karneol), a sarder, hnědý až oranžový, často červeně průsvitavý; Indie, J. Amerika, Queensland atd.

17. Plasma, temnozelený (Indie, Německo), též červeně stříkaný nebo tečkovaný (helotrop, krvavý jaspis); Indie, Brasilie, Australie.

18. Achát čili pruhovaný chalcedon (pruhovaný achát); Oberstein, Brasilie, Indie; různobarevný: bělavý, černě proužkovaný, onyx; červeně proužkovaný, karneolonyx; hnědě proužkovaný, sardonyx. Často se barví uměle.

19. Opál obecný, bezbarvý až silně zbarvený (poloopál), bílý (mléčný opál), hnědý až žlutý (jasp-opál, opálový jaspis, voskový opál), jablkově zelený (chrysopál), ve zkamenělém dřevě; Slovensko, Sedmihradsko, Slezsko atd.

29. Bílý, nažloutlý a nahnědlý pórovitý opál (hydrofan), ponořen do vody nebo oleje stává se podobný opálu drahému; Slovensko, Mexiko; podobně jest zbarvený perleťově lesklý kašolong (perleťový, kalmukový opál); Buchara, Island, Faröry, Nové Skotsko atd.

21. Bezbarvý nebo jasný adular (měsíček, rybí oko, girasol); Ceylon, Brasilie, Sev. Amerika.

22. Labrador, šedý, načervenalý, namodralý, někdy s krásnou hrou barev (changeant, volské oko, oeil de boeuf); Sibiř, Labrador.

e) Ozdobné kameny 5. řádu.

23. Leskovec (avanturinový živec), bílý, s červenými, kovově lesklými světelnými reflexy; Norsko, Rusko, Severní Amerika.

24. Rhodanit (manganový křemen); Urál.

25. Hypersthen, hnědý s hrou barev; Labrador.

26. Jadeit, nefrit, šedý, nazelenalý, též růžový; chloromelanit, temně zelený až černý; Birma, Mexiko, Nová Guinea atd.

27. Lapislazuli (lazurit), modrý; Afganistan; Chile; sodalit, modrý; Bolivie; hauyn modrý; Italie, Auvergne.

28. Olivově zelený prehnit (kapchrysolit), modravě zelený chlorastrolit a zonochlorit; Tyrolsko, již. Afrika, Severní Amerika atd.

29. Kazivec, žlutý, červený, zelený, modrý, fialový, velmi krásně zbarvený; Anglie.

30. Apatit (moroxit), na ložiskách cínovce.

31. Malachit, zelený, se střídavými kresbami; Urál, Australie, jižní Afrika.

32. Krevel (haematit); Elba, Nový Zeeland, Východní Indie atd.

33. Iserin (titanové železo); Cumberland atd.

34. Jantar, většinou žlutý, různě průhledný; Vých. Prusko; hnědožlutý, hnědý a fluoreskující; Rumunsko, Sicilie, Birma atd.; napodobuje se kopalem, pryskyřicí dammarovou.

35. Gagat, černý; Anglie, Francie.

36. Láva hnědá, šedá až černá, načervenalá, nažloutlá, bílá. V okolí různých sopek. Sem patří obsidian (sopečné sklo, skelný achát, islandský achát), černý, perleťově šedý (drahý obsidian), lahvově zelený (český chrysolit, moldavit), zelenožlutý (třpytivý obsidian): Mexiko, Armenie atd.

Umělé drahokamy. Dříve napodobovaly se drahokamy se silným lomem světla olovnatým sklem (strass) a pomocí kovů a kovových kysličníků docilovalo se též příslušné barvy. Nověji podařilo se připraviti drahokamy umělé, t. zv. syntet. drahokamy, které neliší se od přiroz. ani složením, ani fysik. vlastnostmi. Některé, jako rubín a safír, byly připraveny v takové velikosti a čistotě, že přirozené ztratily tím značně na ceně, kdežto cena jiných na př. smaragdu, které dosud se nepodařilo uměle připraviti, značně stoupla. Pravý diamant byl připraven náhlým silným ochlazením roztaveného, uhlíkem velmi bohatého železa, avšak pouze v nepatrných, prakticky bezcenných krystalech. Verneuil připravuje rubíny a safíry tavením hliníkových tyčinek v prudkém žáru kyslíko-vodíkového dmychadla a jako barvicí prostředek fouká do plamene jemně práškovanou směs kysličníku chromového a hliníku (barva červená) nebo kysličníku kobaltnatého a hliníku (barva modrá). Průmysl klenotnický značně se pozvedl zavedením syntetických drahokamů a používá místo napodobenin ze skla olovnatého více a více pěkných drahokamů syntetických. Velmi dobře se uplatňují též v elektrotechnice a jemné mechanice, ježto tyto, na rozdíl od přirozených, vyznačují se vesměs stejnoměrnou tvrdostí a hodí se proto zejména pro jemná ložiska. Rozeznávání přirozených drahokamů od syntetických jest zpravidla velmi nesnadné. Zejména bezvadný syntetický rubín nelze rozeznati od bezvadného rubínu přirozeného; avšak většina přirozených rubínů má malé vady (jemné pukliny a bublinky), které mikroskopicky lze dobře postřehnouti a jež u syntetických rubínů vypadají poněkud jinak.

Drahomanov Mychajlo Petrovyč (1841—1895), ukrajinský učenec a publicista. R. 1876 ruská vláda propustila D. ze služeb prof. kijevské university, obviňujíc ho ze separatistických tendencí. D. musil emigrovati do ciziny. Ještě v Kijevě D. spolu s prof. V. B. Antonovyčem vydal Istoričeskija pěsni malorusskago naroda ve 2 dílech. V emigraci napsal mnoho národohospod. prací, z dějin ukrajinské liter., dějin náboženství., politiky atd. Za své práce z odvětví folkloru D. byl zvolen Mezinár. Folkloristickou Radou čestným členem. Vlivem D. povstala v Haliči mezi Ukrajinci radikální strana. 1889 D. byl zvolen prof. svět. dějin v Sofijské univ. Zemřel v Sofii. Nekrolog D. uveřejněn v č. časopisech Naše doba, roč. II., seš. 10, Lumír 1895, č. 2 a j. Seznam děl D. ⚲ v knize M. Pavlyka M. P. Drahomanov, Lvov, 1896.

Mychajlo Petrovyč Drahomanov.

Drahomír P., pseud. Pavla Beblavého.

Drahomíra (staroč. Drahomiř neb Dragomir), byla ženou č. knížete Vratislava I. z větve kmene lutického ze Stodoran, který sídlil asi v krajích braniborských. Byla pohankou, teprve v Čechách přijala křesťanství. Vratislav měl s ní 3 syny, knížata Václava, Boleslava a Spytihněva, a několik dcer, z nichž jedna nazvána Přibyslava. Když Vratislav zemřel, bylo Václavovi asi 18 let a nastoupil ihned na knížecí trůn; leč matka jeho Drahomíra ujala se vlády s ním a dala svoji tchyni Ludmilu (sv.) najatými vrahy uškrtiti. Její rádcové byli později částečně pobiti z nařízení sněmu, částečně uprchli za hranice. Drahomíra dala pak na Tetíně, kde se vražda stala, postaviti kostel sv. Michala. Pověst viní též Drahomíru, že brala podíl na zavraždění syna Václava (sv.), leč historicky to dokázáno není. Naopak sama prchla před hněvem Boleslava.

Drahomyšl, o. v Č., okr. Žatec, 292 ob. (50 č.).

Drahonice, o. v Č., okr. Písek, 519 č. ob.; zámek, lihovar, elektr. dr.

Drahonín, o. na Mor., okr. Tišnov, 276 č. ob.

Drahoňov, o. v Č., okr. Kamenice n. L., 228 č. ob.

Drahoňovský František K. (1812—1881), č. spisovatel, listovní v Brandýse n. L. Autor četných, své doby populárních humoristických básní a deklamací. (Veselé deklamace, 1879.)

Drahoňovský Josef (* 1877 ve Volavci pod Kozákovem), akad. sochař a rytec, prof. Uměl.-prům. školy v Praze. Jako sochař pracoval dlouhá léta na kamenné výzdobě chrámu sv. Víta, vytvořil řadu pomníků, soch, reliefů z kamene, bronzu a stříbra, hl. však je umělec v rytí do křišťál. skla, kteréžto jeho práce získaly mu světové jméno. Překrásně ryté gemmy provedl pro různá musea, šperk zdobený gemmou pro jugosl. královnu, křišťálový rytý pohár pro Morganovo museum v New Yorku, vázy pro angl. ministra Chamberlaina, dar Č. O. S. presid. Masarykovi, přes půl metru vysokou vázu s rytými reliefy ze života sv. Václava jako dar čes. katolíků papeži Piu XI. na oslavu tisíciletí sv. Václava, mezinárodní pohár Švehlův a j. a j.

Josef Drahoňovský.

Drahoňův Újezd, o. v Č., okr. Rokycany, 322 č. ob.

Drahoraz, o. v Č., okr. Jičín, 193 č. ob.

Drahošínský, pseud. Ferd. Tomka.

Drahota, hospodářský úkaz, který vzniká tím, že poklesnou výdělky, avšak ceny všech životních potřeb zůstanou na téže výši, nebo ceny stoupnou, kdežto mzdy se přiměřeně nezvýší. U jednotlivých předmětů vzniká d. tím, že se jeví nedostatek těchto předmětů (na př. potraviny za války). Krátkodobá, přechodná d. může vzniknouti na př. špatnou úrodou, kdežto dlouhodobá, trvalá d. má původ ve finančních potížích státu. Protidrahotní zařízení, jež stát pravidelně zavádí, nebývají pro mnohotvárnost hosp. poměrů příliš účinná a jest nutno obyčejně vyčkati, až se hosp. poměry vyrovnají samy.

Drahotěšice, o. v Č., okr. Třeboň, 594 č. ob.

Drahotice, o. v Č., okr. Mnich. Hradiště, 245 č. ob.

Drahotín (Trohatin), o. v Č., okr. Horšovský Týn, 467 n. ob.

Drahotín zpod Rokoša, pseud. Karla Štúra.

Drahotní přídavky, poskytují se za hospodářsky těžkých dob k normálnímu platu zaměstnanců. V ČSR. byly poskytnuty státním, obecním a okresním zaměstnancům, učitelstvu, pojištěncům a vál. poškozencům; d. p. objevují se však i v obchodním životě soukromém.

Drahotuše, m. na Mor., okr. Hranice, 1665 ob. (1595 č.). Výroba cement. zboží.

Drahouš (Drahuschen), o. v Č., okr. Podbořany, 240 ob. (5 č.).

Drahov, o. v Č., okr. Třeboň, 416 č. ob. Lihovar.

Drahovce, o. na Slov., okr. Piešťany, 2341 čs. ob. Lihovar, úv. dr.

Drahovice, o. v Č., okr. Karlovy Vary, 4577 ob. (91 č.). Hnědouh. doly, výr. porc. a hlin. zb., chem. tov., ledárny, výr. celulosového zboží, zubní pasty, chem. labor., tov. klobouků, keram. otisků atd.

Drahovo (Kövesliget), o. na Podkarp. Rusi, okr. Chust, 4021 ob. (18 čs., 3400 r.).

Drahůnky (Dreihunken), o. v Č., okr. Teplice-Šanov, 1211 ob. (215 č.).

Dráhy (železnice) (angl. Railway, Railroad, franc. chemin de fer), v nejširším smyslu každá kolejová dráha se želez. kolejnicemi pro dopravu osob a zboží atd. v provozu silou lidskou, zvířecí, parou, elektřinou atd. Rozeznáváme: 1. podle účelu dopravního: a) dráhy veřejné dopravy a soukromé (přípojky, průmysl. dráhy atd.), b) strateg. dráhy, pro obranu země, ale v provozu veřejném, c) voj.

dráhy pro účel voj. výcviku a částečně též pro veřej. dopravu přístupné; 2. podle polohy a poměru k jiným: odbočky, spojovací, slepě končící, bez dalšího připojení na drahu jinou; 3. podle terénu: rovinové, horské dráhy; 4. podle stavby: normální a úzkokolejné, podzemní a zvýšené, ozubené, visuté a lanové dráhy; 5. podle vyznamu národohospodář.: hlavní (vždy s normálním rozchodem) pro průběžný provoz rychlíkový, dráhy vedlejší, obyč. normální rozchod, řidčeji úzkokolejné; 6. podle vlastnictví: dráhy státní a dráhy soukromé. Význam železnic jeví se velikou výkonností proti jiným dopravním prostředkům na zemi. Dociluje se značným snížením tření na kovových kolejnicích a zvýšenou výkonností stále zesilovaných lokomotiv. Národohospodářsky je železnice více odkázána na dopravu zboží, nežli na osobní provoz. V oběhu zboží ovlivňuje ž. cenu i výměnu. Snižuje rozhodně dobu přepravy od výrobce ke konsumu, tudíž i pro zboží jinak jen podmínečně dopravitelné. Tarifní politikou umožňuje ž. dopravu přebytečných zásob do krajů nouzových. Politicky a sociálně podporuje ž. cestování. Sociální výhody ž. leží na poli zlepšování úrovně žití nižších vrstev lidu: usnadněním a zlevněním dovozů, možnosti bydleti zdravě v předměstích, ačkoliv je zaměstnání ve velkoměstě a střediskách průmyslu.

D ě j i n y. Již ve starověku nalézáme cesty kolejové, rovné neb již žlábkované pro kola vozů. Něm. hornictví používalo v 16. st. žlábkovaných cest ze dřeva, část. též železných pro snadnější dopravu těžných vozíků. Odtud přišly tyto cesty kolejové do Anglie, kde počalo se nahražovati žlábky vystouplými kolejnicemi, za které zachycovaly se přečnívajícími okraji kola. Vozíky pohybovaly se tehdy pouze lidmi a koňmi, neb používalo se pevných parních strojů a vozíky tahaly se řetězem neb lanem. Teprve roku 1814 vypravil George Stephenson první lokomotivu s hladkými koly na koleje též hladké. První železnice pro veřejnost byla r. 1825 v Anglii mezi Stocktonem a Darlingtonem. 10 let později byla první železnice s parním provozem v Belgii, téhož roku 1835 v Německu, 1838 v Rakousku, 1839 v Čechách.

S t a v b a ž e l e z n. d r a h obsahuje všechny práce k postavení určité trati včetně prací předběžných.

I. P ř e d b ě ž n é p r á c e. Předběžné práce, též trasování nebo vedení trati mají stanoviti, zda zamýšlená trať vyplní od ní očekávané úkoly hospodářského, politického, strategického rázu, bude-li míti potřebnou výkonnost, jaké požadavky se tudíž budou klásti na výstavbu a výzbroj dráhy. Dále stanovují předběžné práce odhad nákladu pro vybudování a pro provoz, předpokládaný příjem, její rentabilitu a poměr k území, které protíná. Předem se musí tedy stanoviti druh trati, zda je hlavní, vedlejší nebo dokonce jen místní. Rozhodnutí o druhu trati nespočívá jedině v kapitálu pro stavbu určeném, ale nutno též uvážiti různá jiná, převážně národohospodář. hlediska, zda protínané území je průmyslové, nebo zemědělské, zájem obyvatelstva, připojení na jiné trati atd. Tyto předběžné práce, pro jichž vybavení stávají platné předpisy, se rozdělují zásadně na všeobecné (generální) a zvláštní předběžné práce. První rozhodují, zda se stavba má vůbec prováděti, druhé zase projednávají podrobnosti výstavby. Spojku mezi oběma tvoří práce, směřující k zjišťování půdy. Podrobné rozpočty musí býti rovněž předem sestaveny. Tyto práce se pak předkládají ke schválení místním úřadům a nadřízeným úřadům železničním. Opakované přepracování těchto prací se pak dosti často vyskytuje. Je-li schválen směr trati, přikročuje se k předběžným pracím stavebním. Rozhoduje se o počtu kolejí (šířka trati závislá na vzdálenosti kolejnic = 1435 mm), o velikosti zakřivení (na rovině 1000 m, v pahorcích 500 m, v horském kraji 300 m a na vedlejších tratích 180—150 m), o přípustném stoupání (7‰ nebo 1:140 až 12·5‰ nebo 1:80, výjimečně 25‰ nebo 1:40), o umístění stanic atd. Tyto práce, provedené na základě map a plánů, se doplňují vyznačením trati na území, trasováním. Zde nutno uvážiti klimatické, geografické a národohospodářské okolnosti. Výhodné půdy se má využíti, nevýhodné se má trať vyhnouti. Důležité body, počáteční a konečná stanice, obce, kterých se má dráha dotýkati a přírodní překážky, kterým se nutno vyhnouti, určují již předem hrubý směr trati. Nejlepší je trať, která spojí dvě města nejkratší cestou, s malými úpravami půdy, s levnou výstavbou a levným provozem. Po trasovacích pracích následuje vlastní stavba dráhy, sestávající ze dvou hlavních prací: 1. spodní stavby a 2. vrchní stavby dráhy.

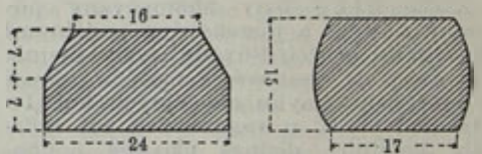
II. S p o d n í s t a v b a. Rychlost jízdy a nucené vedení vozů v kolejích a tím vznikající tlaky, jakož i hospodárnost provozu, vyžadují velikou jistotu provozu. Dráze se musí před kladením ko-

lejnic upraviti půda. Vyvýšeniny nutno odstraniti vykopávkami nebo odvezením, prohloubeniny půdy nutno zavážeti a vyplniti a tím vytvořiti dráhovou rovinu, která je základem pro výstavbu ložiska kolejnic. Rovina musí býti dosti pevná k zachycování vlakových tlaků a musí býti též dobře odvodňována. Okraje dráhového tělesa se vystaví šikmé, s přiléhajícími příkopy, při vykopávce se oddělí těleso od kopce, v lesích se určité pásmo podél dráhy vykácí, na křižovatkách se opatří závory, při živých silnicích a ulicích se vytvoří příslušné vyvýšeni, nebo snížení. přejezdy a podjezdy. Pole a pastviny se oplotí. Stromy, které při vichřici by mohly ohrožovati bezpečnost, se vykácejí. Pro případ sněhových závějí a lavin se vystaví zvláštní kryty. K převedení dráhy přes řeky a údolí se staví mosty. Vysoké mosty jsou viadukty. Mosty se staví dřevěné, kamenné, betonové, železobetonové a železné. Dřevěné mosty se dnes již téměř vůbec nestaví. Mosty kamenné, betonové a železobetonové jsou oblíbenější než železné, jelikož nevyžadují tolik udržovacích prací, jako tyto. U železných mostů totiž nutno ochranný nátěr poměrně často obnovovati a též nýtování vyžaduje častých oprav, jelikož spojení příliš trpí vlakovými otřesy. Zato však vyžadují železné mosty menších výšek stavebních a mají vůbec lepší stavební podmínky. Tunelové stavby se provedou tam, kde dráha musí přetínati veliké výšky, které by se daly jen velmi nesnadno obejíti. Při stavbě tunelu nutno podrobně zkoumati složení hornin, zavodňovací a tepelné poměry. Průřez tunelu, t. zv. tunelový profil, jest tak voliti, aby byl dostatek místa ještě pro lešení při ev. opravách. Nutno se postarati o odvodnění a ventilaci. Téměř všechny tunely jsou vyzděny. Delším tunelům nutno dáti určitý spád, aby se uvnitř nehromadila žádná voda. Jelikož se tunely často staví se dvou stran, mívají delší tunely oboustranný spád. Bližší ⚲ tunely. Jsou-li rovina a umělé stavby (mosty, tunely) dohotoveny, přikročí se k vrchní stavbě.

III. V r c h n í s t a v b a. Koleje udávají nucenou dráhu vlaků a tvoří se svým příslušenstvím t. zv. vrchní stavbu dráhy. Na spodní stavbě spočívá především ložisko kolejí, t. j. podklad kolejí. Úkoly ložiska jsou tyto: rovnoměrné rozdělení vlakových tlaků na spodní stavbu, pražci přenášenou sílu proměňovati ve stejnosměrnou změnu tvaru, zabraňovati pohybu pražců, zabrániti klesání pražců do půdy a umožniti dobré odvodňování.

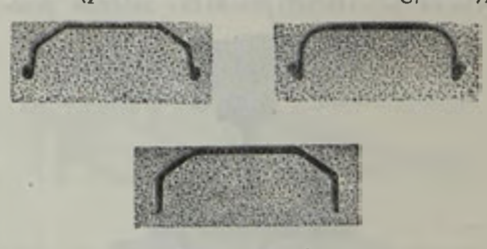
L o ž i s k o sestává obyčejně z kamenů, zřídka ze štěrku. Kameny se upraví v ostré kostkovité kusy o délce hrany 2.5—9 cm, a zvláštními motykami, nověji stroji, se vpěchují, vtloukají mezi pražce. Výška ložiska bývá 300—400 mm, při měkké spodní stavbě i 800 mm. Šíře ložiska přesahuje po obou stranách pražce o 300—500 mm.

P r a ž c e leží na povrchu ložiska a nesou kolejnice. Leží buď napříč nebo podél kolejnic. V prvním případě nese každý pražec obě kolejnice, v druhém pouze jednu. Pražce jsou zhotovovány

Pražce dřevěné.

obyčejně z dřevěných kvádrů nebo zvláštního profilového železa. Příčné pražce poskytují největší jistotu stavby a přenášejí nejbezpečněji každý tlak. Délka pražců bývá obyčejně 2.7 m, na vedlejších tratích 2.5 ba i 2.3 m. Vzdálenost středů dvou sousedních pražců bývá 500—1000 mm asi tak, že na 12metrové kolejnice připadá 15—20, na 15metrové 18—25 a na 18metrové kolejnice 21—30 pražců. Nejvhodnější druhy dřeva jsou dub a buk, měkká dřeva se tolik neosvědčila. Pražce jsou po zhotovení silně impregnovány (napájeny dehtovým olejem, obsahujícím kyselinu karbolovou). Dosáhne se tak trvanlivosti, přesahující téměř onu pražců železných. Železné pražce jsou vyrobeny z plávkové ocele (pevnost v tahu 50—60 kg/mm²),

Pražce železné.

nejčastěji z plávkového železa o pevnosti v tahu 38—50 kg/mm². Pevnost se stanovuje trhacími a ohybovými zkouškami. Délka železných příčných pražců obnáší rovněž 2.7, ale též i 2.5 ba 2.4 m. Železné pražce všech profilů jsou vespod otevřeny a vnitřek se vypěchuje materiálem

ložiska. Železné pražce nutno uložiti vždy do kamenného ložiska, dřevěné mohou ležeti i ve štěrku. Železné pražce jsou nižší (75—100 mm) než dřevěné (140—150 mm); vyžadují tedy méně ložiskového materiálu mezi dva pražce, avšak více kamene k vypěchování vnitřku pražce. Podpěchování železných pražců je obtížnější, kameny se drobí a železné pražce se lehčeji zařezávají do ložiska. Proti tlaku a ohybu dává dřevěný pražec větší bezpečnost, avšak upevnění kolejnic drží lépe v železných pražcích. Opotřebované železné pražce lze lépe zhodnotiti než opotřebované pražce dřevěné.

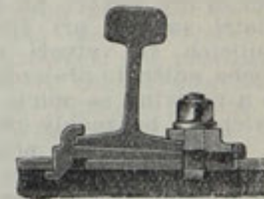
Kolejnice byly zhotovovány původně z litiny a upevňovány podélnými dřevěnými pražci. Původní tvar kolejnic byl obyčejný deskový s malými okraji k zabránění smyku obyčejných kol. Po zavedení věnců u vagonových kol obdržely kolejnice dodnes užívaný houbovitý tvar. Kolejnice se válcují z plávkové thomas. ocele nebo siemens-martinské, řídčeji z bessemerované. Délka kolejnic bývá 12, 15 nebo 18 m. Větší délky by byly výhodné pro příjemnější jízdy — nepříznivě by se však uplatňoval v tom případě vliv teploty. Jelikož se kolejnice teplem roztahují, provádí se spojování kolejnic s příslušnou mezerou. S délkou kolejnic roste též jejich váha, takže manipulace je obtížnější. Spojování kolejnic bez mezer lze provésti jen u kolejí do spodní stavby úplně zapuštěných, na př.: u kolejí elektrické dráhy úplně zapuštěných do dlažby ulice. Spojování se pak provádí svářením (elektricky nebo thermitem).

Spojovací prostředky kolejnic a pražců jsou rozličné. K zabránění opotřebování dřevěných pražců se pod kolejnice podkládají zvláštní železné pod-

Upevnění kolejnice na dřevěný pražec.

ložky, připevněné hřeby nebo pražcovými šrouby. Na železné pražce se připevňují kolejnice na př. prostřednictvím hákovitých podložek. Četné jsou též způsoby podélných spojů kolejnic. Účelem podélných spojů je zameziti výkyv kolejnic pod tlakem kol a udržeti stejnou výšku spojených kolejnic k odstranění skoků kol. Úplné odstranění nárazů na kola při těchto spojích je ovšem při stávajících zařízeních nemožné. Nejstarším a nejvíce používaným způsobem je použití dvou styčných desek. K docílení větší pružnosti tohoto spojení se oba konce kolejnic podkládají ještě zvláštními pražci t. zv. rázovými pražci.

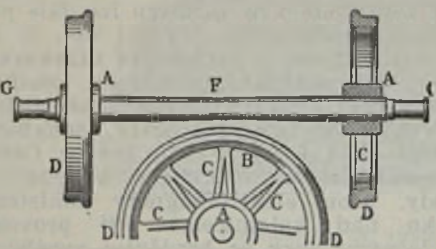
Upevnění kolejnice na železný pražec.

Styčná deska je zvýšena o zvláštní nástavec, který zamezuje podélný posuv desky tím, že dosedá na oba pražce. K zamezení rázů na kola se používá zvláštních druhů spojů a úpravy dosedajících konců kolejnic. Původně se umisťoval též jediný široký pražec přesně pod styk kolejnic. Nyní se užívají pražce dva. Dosáhne se tím značného zmírnění nárazu celého zařízení. Jelikož se styčné desky a spojovací šrouby často uvolňují, používají se ještě zvláštní napínací přístroje. Jsou to obyčejné pérové, pružné podložky pod matky šroubů.

Ke stavbě železnic v širším slova smyslu patří ještě také stavba nádraží, signálních a pojistných zařízení. Nádražní stavby sestávají z různých výhybkových zařízení, z osobních, nákladních, seřaďovacích a posunovacích nádraží, vodárenské a osvětlovací stavby. K stavitelské práci patří stavba nádražní budovy, správní budovy, dílen, výtopny, remisy lokomotiv a vozů, obytné budovy atd. Signální a pojistná zařízení sestávají ze signálů, blokovacích zařízení, výhybek a přísluš. spojovacích vedení.

Vozy liší se od obyčejných silničních vozů tím, že 1. jsou kola pevně na osách, 2. kola mají obruče vodicí; 3. chybí rejdovací zařízení. Každý železn. vůz sestává z podvozku, t. j. silného rámu s koly, ložisky, péry, nárazníky (atd.) a vršku čili vozové skříně (neb pod.). Kola jsou hvězdicovitá neb plná a mají náboj A, ramena C (neb desky), věnec B a za tepla natažený obruč D, který upevní se pojistným kruhem na věnci. Náboje kola jsou pevně nalisovány na ose F, jejíž čepy G uloženy jsou v pánvích ložisek, na pružinách zavěšených. Ž. v. jsou

dvou- nebo tříosé nebo mají otočné podvozky, které jsou samy též dvou- neb tříosé, když je délka vozu značná. Na rámu sedí též: pérované nárazníky, jakož i zařízení tažné a nárazové (spojky). Pro otočné podvozky staví se rám s kolébkou, na niž se otočný podvozek zavěsí.

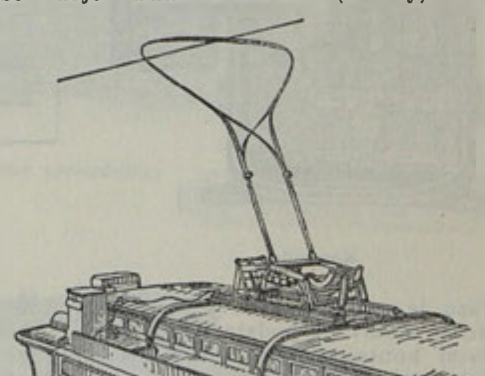

Podvozek.

Podle užívání v provozu rozeznáváme: osobní vozy, poštovní a zavazadlové, nákladní vozy a vozy pro spec. služební účel (stavba dráhy, udržování, dozor na trati, měření atd.). Osobní vozy staví se nyní toliko průchodní se vstupem čelními dvířkami, s vnitřním zařízením podle třídy I., II. a III. Otop osobních vozů hlavně párou z lokomotivy. Větrání výdechy na bočních stranách nad okny neb na střeše. Osvětlení plynem z nádrže pod vozem (žárové světlo) neb nejnověji toliko elektricky, dynamem umístěným v podvozku ve spojení s baterií akumulátorů. Proud vyvíjí se při pohybu vozu. Nákladní vozy rozeznávají se: otevřené a kryté podle stavby, neb podle účelu upotřebení. (Vozy speciální.) Otevřené nákl. vozy jsou plošinové, uhláky, vozy s opleny pro dlouhé dříví, násypkové pro uhlí, rudy (se samočinným vyprázdněním), vozy sklápěcí, vozy pro nádoby s chem. tekutinami, pro prázdné a plné kotle, pro děla atd. Kryté nákl. vozy pro přepravu kusového zboží, dobytka i drobného ve vozech patrových, vozy chladicí (pivní, masové, rybí atd.). Kryté vozy mají obyč. zařízení, aby mohlo se jich použíti pro dopravu vojska a koní pro válku. Vozy opatřeny jsou též brzdami ↘.

Dráhy elektrické, u kterých je pohonná síla dodávána elektricky. Rozeznáváme elektrické dráhy s dodáváním proudu. t. j. takové, které odebírají proud z ústředny, a elektr. dráhy bez přívodu proudu, t. j. takové, které si energii samy vyrábějí nebo ji vozí s sebou. Podle účelu rozeznáváme: místní e. d. a dálkové e. d. První slouží obyčejně k dopravě uvnitř velikých měst, druhé spojují technicky i hospodářsky určitá místa na delší trati a jsou co do provozu rovny drahám s parním pohonem.

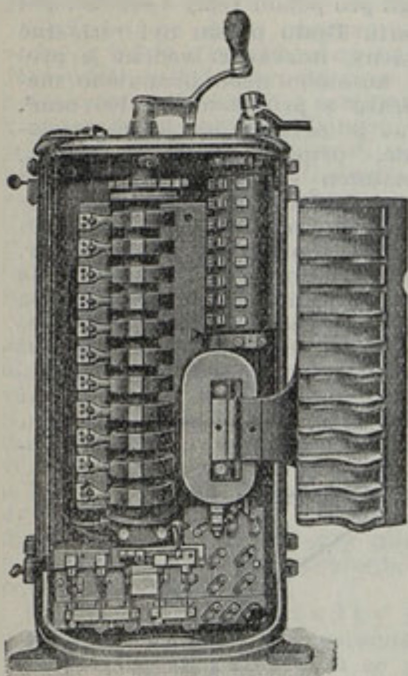
I. Elektrické pouliční dráhy. Jsou poháněny téměř bez výjimky stejnosměrným proudem o napětí 500—600 V, vyráběném ve vlastních elektrárnách; po případě se tento proud transformuje v menších stanicích z proudu střídavého, všeobecně pro zásobování užívaného. Přívod proudu se provádí dnes rovněž jednotně, a to vrchním vedením; spodní vedení, zaváděné při počátcích elektr. drah, se dnes již vůbec neprovádí. Rovněž se nevžilo užívání pouličních drah s akumulátorovými vozy, které si potřebnou energii pro pohon vezly s sebou v podobě baterií. Tento pohon byl rozhodně nehospodárný. Rozváděcí vedení je provedeno z kulatého nebo hranatého měděného drátu s průřezem 50—100 mm². Tento drát je zavěšen na jiném, ocelovém drátě, připevněném na domech, nebo zvláštních stožárech. Isolace jest dvojí. Jeden isolátor je na spojce vodivého a nosného drátu, druhý na připevnění nosného drátu na stožár. Zpětný přívod proudu do elektrárny se provádí kolejnicemi. Kolejnice jsou na spojovaných místech ještě spojeny vodivým (měděným) drátem. Toto opatření zabraňuje velkým ztrátám t. zv. bludnými proudy, kterými uniká značná část energie do země. Přívod proudu k vozu se děje buď kladkou (trolley) se-

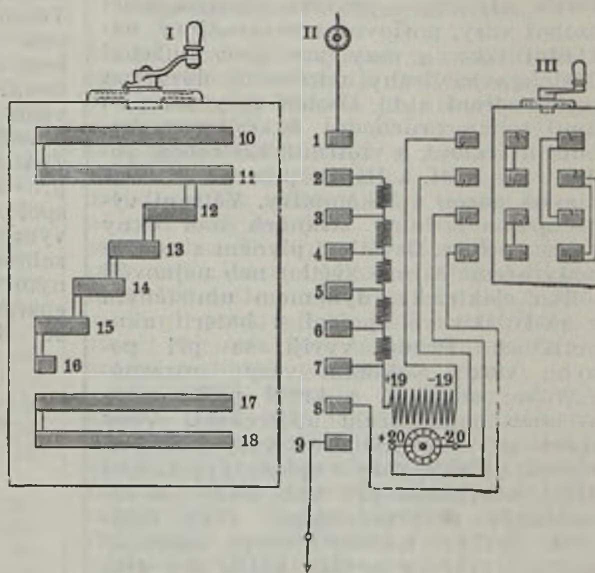
Pákový snímač.

dící na konci ocelové trubky anebo pákovým snimačem. Ocelová trubka i snimač jsou opatřeny silným vzpružinovým zařízením, které je přitlačuje k vedení. Smyková plocha snimače je hliníková. V poslední době je kladkové zařízení zatlačováno druhým provedením. Snimač má výhody, že vysmyknutí je nemožné a při obracení směru jízdy se snimač

ustavuje samočinně, kdežto kladku nutno ručně přehodit o 180°. Elektrická výzbroj motorových vozů sestává zpravidla z dvou hlavních motorů pro stejnosměrný proud. Motory mají výkon po 25—50 kW a jsou uzavřené proti vnikání nečistoty. Obraz ukazuje takový motor v otevřeném stavu. Za účelem dobrého udržování jsou tyto motory opatřeny víkovitým uzávěrem. Motor je zavěšen na hnací hřídeli po jedné straně a na druhé je zavěšen na vzpružinách. Pohon hnací hřídele se přivádí velkým ozubeným kolem z pastorku motoru. Řízení rychlosti se děje kontrolérem. Na každé plošině nánim motorů za sebou nebo vedle sebe. V prvním případě prochází proud 2 motory za sebou, takže tyto pracují pouze na poloviční napětí a běh vozu je pomalý. Při zapojení vedle sebe pracují motory na plné napětí a běh je tudíž rychlý. Toto zapojování se obstarává rovněž kontrolérem. Kontroléru lze dále použíti k elektrickému brzdění tím, že se motory vypnou a nechají se účinkovati jako stejnosměrné generátory. Motory pak vyrábí proud pohlcený zahříváním. Potřebná energie se ubírá pohybové energii vozu, který je takto brzděn. Často se používají též elektrické kolejnicové brzdy. Jsou elektromagnety umístěné nízko nad kolejnicemi. Při provozu s vlečnými vozy se brzděním vyráběný proud převádí na cívky magnetových brzd vlečného vozu.

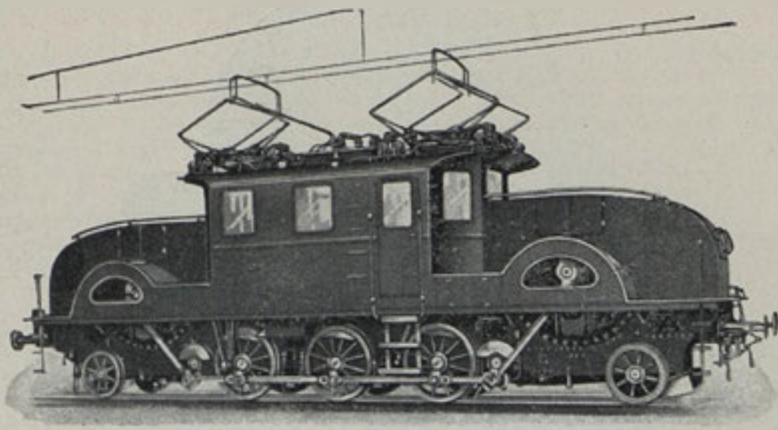
Kontroller.

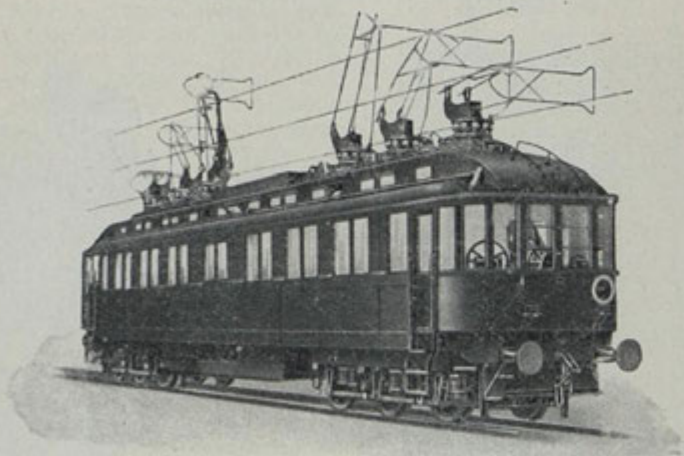
Zapojovací schema.

vozu je umístěn takový kontrolér. Kontrolér sestává v podstatě z jednoho, nebo dvou kontaktových válců, kterými lze postupně zapínati motoru předřaděné odpory. Zapojovací schema kontroléru je znázorněno v obrazci. U kontaktu 1 se proud přivádí a u kontaktu 9 se odvádí. Zapínáním odporů (10—18) na válci I se řídí běh motorů. Válec III slouží k obracení chodu (reversní válec). Hlavní vinutí motoru (+19—19) propouští proud stále jedním směrem, kdežto vinutí kotvy (+20—20) má střídavý směr podle polohy válce III. Podle toho jede vůz kupředu nebo dozadu. U vozů se 2 motory se docílí dvou rychlostních stupňů zapí-

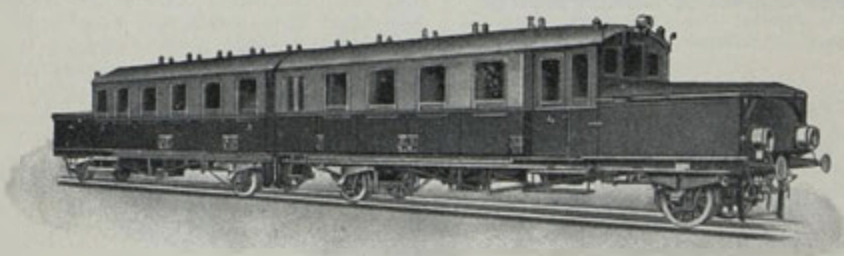
II. Elektrické dálkové dráhy. Jsou poháněny vesměs proudem o vys. napětí. Ve střední Evropě a v Německu, Švédsku a Švýcarsku se pracuje o 15.000 V, v Anglii, Francii a Americe se dociluje dobrých výsledků s napětím o 3000 V. V Italii se používá stříd. proudu vysokého napětí, při kterém se brzděním získaný proud (při dlouhých jízdách údolím) zužitkuje. Nevýhodou tohoto systému je nedostatečná regulace rychlosti. U jednofáz. a stejnosměr. zařízení je vedení jednopólové. Následkem velikých rychlostí jízdy nesmí míti vedení velikých průhybů a nutno zavěsti t. zv. řetězový (mnohonásobný závěs. Přívod

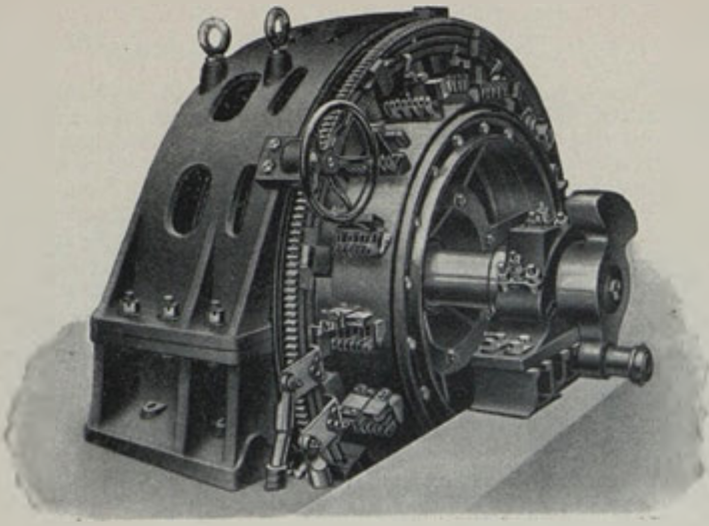
Lokomotiva na střídavý proud Siemens-Schuckert.

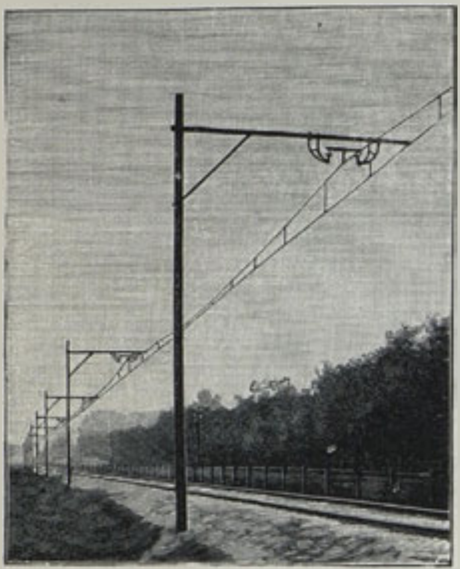
Provozní vagon pokusné rychlodráhy.

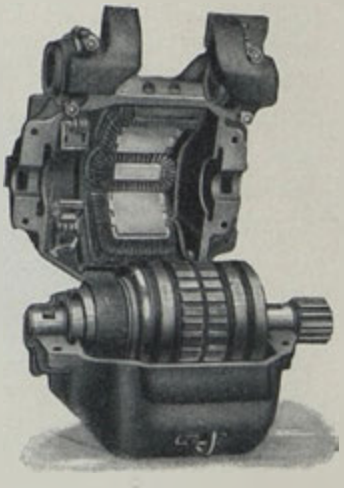
Dvojitá akumulátorová lokomotiva A. E. G.

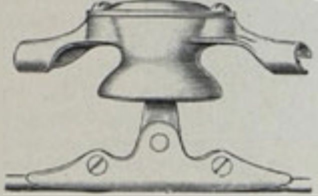
Velký lokomotivní motor Siemens-Schuckert.

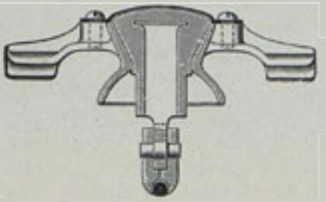
Zavěšení traťového vedení.

Stejnosměrný dráhový motor s otáčivými póly.

Isolátor pro drát. vedení pouličních drah.

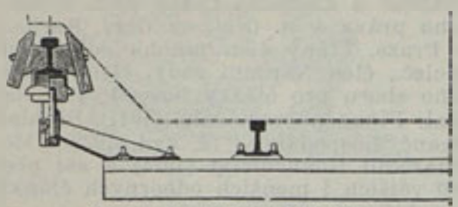

Průřez.

Kontaktní kladka.

proudu u městských rychlodrah s pohonem 1000 V (stejnosměrným) se provádí t. zv. třetí kolejnicí, po které se smykají snimače. Elektrická výzbroj závisí na systému, který je buď s motorovými vozy (městské rychlodráhy s krátkými intervaly, veliké zrychlení), nebo systém lokomotivový (dálkové dráhy pro dopravu osob a zboží). U motorových vozů se řízení děje pomocnými motory,

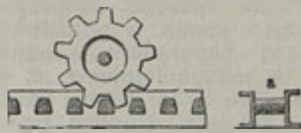

Třetí kolej pro přívod proudu.

zapínanými malým kontrolérem u řidiče. V úvahu přicházejí zde jednofázové motory pro střídavý proud. U elektrických lokomotiv jsou jeden nebo dva motory přímo řízené. Proud se v lokomotivě transformuje na potřebné napětí. Zařízení pomocných motorů je nutné následkem těžké manipulace s kontroléry pro tak veliká množství energie. Vozidla bez přívodu proudu se používají na méně frekventovaných vedlejších tratích. Stavějí se buď akumulátorové vozy s baterií akumulátorů o napětí 160 V s akčním poloměrem 100 km, anebo vozy s vlastní výrobou elektřiny.

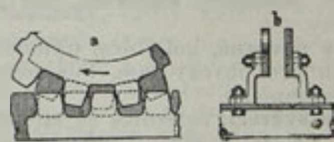
Dráhy elektr. bezkolejné, dráhy bez kolejnic s vrchním přívodem proudu. Mají omezenou možnost vyhýbání se, uspoří se ale drahých kolejových staveb. Jelikož chybí odvod proudu kolejnicí, musí býti vrchní vedení dvojí, s dvojím smykadlem odbíracím a odvádějícím. (Elektr. omnibus, též troleybus zvaný.)

Dráhy horské, železnice s neobyčejně velikým stoupáním. Používají se buď k dopravě osob (vyhlídky atd.) nebo většinou k dopravě zboží (doly, lomy atd.). 1. Třecí dráhy. Tření mezi kolem a kolejnicí připouští pouze omezené stoupání. Lokomotivou se dosahuje stoupání $^{50}/_{1000}$, elektr. drahou 70 ano i $^{105}/_{1000}$ (ve Švýcarsku). 2. Dráhy se střední třecí kolejnicí, proti které se tlačí západkové kolo. Staví se pouze ojediněle (systém Fell). Na př.: dráha Puy de Dôme se stoupáním $^{120}/_{1000}$. 3. Dráhy s ozubenými koly. Lokomotivou poháněná ozubená kola zabírají do ozubených tyčí. Ryzí zubačky mají k pohonu pouze ozubená kola, kdežto u smíšených se kromě ozubených kol opatřuje lokomotiva ještě obyčejnými třecími koly, kterými se obstarává pohon na méně příkrých místech. U všech těchto drah musí býti lokomotiva na spodní části vlaku, vyvozuje tudíž tlak. Riggenba-

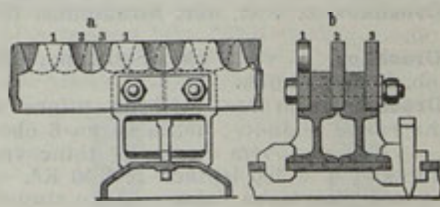
Riggenbachův ozubený hřeben.

chův ozubený hřeben je vodicí kolejnice ze dvou U-želez, spojených zanýtovanými lichoběžníkovými zuby. Abtova dvounеb třídílná ozubená tyč sestává ze dvou

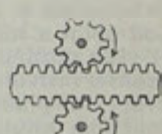
Abtova dvoudílná ozubená tyč:
a) Zapadnutí ozubeného kola, b) průřez připevnění na železničních pražcích.

neb tří plochých želez, upevněných na kolejnicích. Do těchto plochých želez jsou vyříznuty zuby. Ozubení jednotlivých tyčí jsou proti sobě přesazeny.

Abtova třídílná ozubená tyč:
a) Připevnění na železničních pražcích, b) totéž v průřezu.

Lokomotiva má stejný počet ozubených kol, jichž zuby jsou rovněž přesazeny. Způsob vodorovného záběru se neujal. 4. Lanové dráhy vyznačují se při do-

Vodorovný záběr.

pravě osob na kratší vzdálenosti a větší stoupání celkem jednoduchým zařízením. Na dvou koncích lana jsou umístěny dopravní vozíky. Lano jde přes kladku. Zatížení klesají-

cího vozíku se využívá k zvedání druhého. Vozíky jsou proti přetržení lana pojištěny ozubením. Jako pohonné síly se používá vodní síly, páry, plynu a elektřiny. Podle způsobu podpěry vozíku rozeznáváme visuté a pojízdné lanové dráhy. Při uspořádání kolejnic jsou systémy 1. jednokolejnicové, 2. dvoukolejnicové nebo 3. se dvěma páry samostatných kolejnic. U obou prvních se musí uspořádati výhybka, ve které se oba vozíky míjejí.

Dráhy lanové, jsou buď 1. visuté, neb 2. kolejové; 1. vozy se pohybují po laně, vysoko zavěšeném, poháněné vlastní tíží neb jiným lanem, 2. vozy se pohybují po kolejích, poháněny motorem, neb převahou vozů.

Dráhy povozné, kolejnice, ukládané na silnicích pro povozy tam, kde není přírodního kamene.

Dráhy svěrací, železnice se střední kolejnicí, na jejíž strany působí svěrací kola, umístěná pod vozy, čímž se zvyšuje tření.

Drachenfels, 1. trachytový kužel v Siebengebirge, na pr. břehu Rýna, zříceniny hradu Drachenfels se síní Nibelungů. — 2. Horský vrcholek Hardtu, j.-z. od lázní Dürkheim; podle pověsti zabil zde Siegfried draka.

Drachkov, o. v Č., okr. Strakonice, 170 č. ob.

Drachkov, o. v Č., okr. Sedlčany, 580 č. ob. Lomy, zámek.

Drachma, staro řec. stříbrná mince a váha různé hodnoty; dělila se na 6 obolů. — Též v novém Řecku je mincovní jednotkou d. o 100 leptách = 6·40 Kč. — D. je též lékárnická váha. — Jako stupeň angl. obch. váhy ⌕ dram.

Drachmann Holger (1846—1908), dán. básník; měnil často tendenci a formu svého díla; nejlepší je v drobných věcech, v básních, v krátkých črtách. Pohádkové drama Byl jednou (1885) mělo ohromný úspěch.

Dráchov, o. v Č., okr. Třeboň, 578 č. ob.

z Drachova Václav, žil v letech as 1400—1469; kněz pod obojí a kazatel v kapli Betlémské. Byl však později z Prahy vypuzen kruhy konservativními, poněvadž neochvějně trval na plnění programu českého reformačního hnutí.

Drachovský Antonín (* 1842), učitel na Táborsku a Rokycansku. Sp.: Bnečice (1887), Obrazy Zbirovské (1885), Kulturní obrázky ze Zbirovska (1908), Místopis okresu Zbirovského (1909), Strašice (1896).

Drachovský David, arciděkan plzeňský ze 17. st.; žil za obléhání Plzně stavy a Mansfeldem. Jím složené latinské básně na sv. Václava zhudebnil císař Leopold I.

Drachovský J., pseud. J. Kalaše.

Drachovský Jan (1577—1644), člen řádu jesuitského na Moravě a misionář. Odpůrce Českých bratří. Sp.: Grammatica bohemica (Olomouc 1660).

Drachovský Josef, JUDr. (* 1876 ve Švabíně u Zbiroha), řádný prof. finančního práva a st. účet. na univ. Karlově v Praze. Činný člen mnoha odborných společ., člen Národní rady, člen Poradního sboru pro otázky hospod. atd. Napsal: Finanční rovnováha (1911), Přehled finanč. hospodářství (2. vyd. 1922), Mezinárodní finančnictví (1924) a asi přes 400 větších i menších odborných článků a publikací.

Drainage, ⌕ drenáž.

Drais Karl Friedrich (1785—1851), bádenský lesník, vynálezce draisiny (⌕) r. 1813.

Draisina, pův. dvojkolka se sedlem, s něhož jezdec pohybem nohou půdy se právě dotýkajících se odstrkával (stroj běžce). Z toho vyvinulo se jízdné kolo. Nyní hlavně název lehkého vozidla v železničním provozu pro prohlídku trati a to druhy: s pohonem ručním, šlapacím neb i motorovým, posl. kolejové auto. Lehká jeho stavba umožňuje snadné vyzvednutí z kolejí.

Draisina.

Drak (lat. draco), ještěru podobné pohádkové zvíře, ohromné velikosti, často okřídlené a s více hlavami, s otravným dechem a pod., strážce pramenů, panen a pokladů. V Číně symbol zemětřesení a pohrom, v Babyloně a u Peršanů ztělesnění zla, v bibli a v círk. symbolice obraz ďábla, pohanství a bezbožnosti. Obrazu draka bylo často používáno v erbovnictví, ve středov. ornamentice a v dekorativním umění východoasijském.

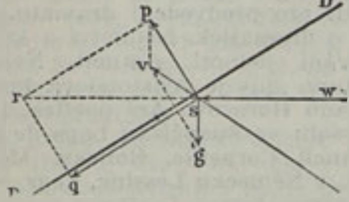
Drak (Draco), rozsáhlé souhvězdí, obklopující severní eklipt. pól. Obsahuje hvězdy menší než druhé velikosti.

Drak, plavidlo norman. Vikingů v 6.—10. st., nekryté, s 1—3 plachtami, zařízené též na veslování. Příď a záď měly tvar draka.

Lodice Vikingů.

Drak, dětská hračka letecká z lehkého dřevěného rámu, potaženého papírem nebo plátnem. V 16. st. z vých. Asie do Evropy přenesen, jest od starodávna oblíbenou lidovou zábavou v Číně a Japonsku. Základní tvar draka jest rovnoramenný trojúhelník, k jehož základně připojí se půlkruh neb tupoúhlý trojúhelník.

Tlak vzduchu na dětského draka.

V těžišti obou připne se krátký provaz a zatěžujícím ocasem překládá se těžiště poněkud níže. Drak vznáší se tlakem větru, když povolí se poněkud držící provaz. D. v jiné formě používá se pro vědecké účely. Po prvé 1749 Wilson, pak 1752 Franklin. Teprve od r. 1894 slouží draky systematicky k badání meteorologickému. Registračními přístroji vybaveným drakům podařilo se dosíci výše až 9740 m.

Drake Friedrich (1805—1882), něm. sochař, žák Rauchsův.

Drake Sir Francis (1545—1595), britský admirál a cestovatel, původně námořní loupežník; pronásledoval podle hesla: „žádný mír na rovníku" španělské lodi v tropických mořích, kde ukořistil mnoho zásilek stříbra (Nombre de Dios u Panamy 1572), obeplul, první po Magelhaësovi, zemi (1577), 1587 bombardoval v angl. službách Cadiz, kde spálil mnoho lodí a seslabil tak značně „Nepřemožitelnou armádu" (Q), která příštího roku vyplula proti Anglii. Za této výpravy byl druhým admirálem britského loďstva a duší bojů u Plymouth Hoe (19. VII.), Portlandu (23. VII.) a Gravelines (29. VII.). R. 1589 provedl nový nájezd k Lisabonu, kde ukořistil mnoho lodí. Zemřel zimnicí na výpravě v Západní Indii a pohřben v zátoce Porto Bello. Je vedle Nelsona nejpopulárnějším námořním rekem anglickým a hrdinou mnoha pověstí a písní. (Newbolt: The Drake's Drum.) Lit.: J. Corbett: Sir Francis Drake, 1891.

Drakón, athén. zákonodárce; sepsal r. 621 př. Kr. první zásady trest. práva; byl znám svou přísností.

Drakonický, krutý, přísný.

Drakorubin (dracorubin), čistá pryskyřice, vyráběné z dračí krve, slouží hlavně k dokazování benzolu v benzinu. V čistém benzinu se tato pryskyřice nerozpouští, kdežto v benzinu, který obsahuje benzol, se rozpouští červenou barvou (zkouška Dieterichova čili dracorubinová).

Drall, u střelných zbraní míra závitu šroubovitě ve stěnu vnitřního otvoru hlavně upravených tahů, kterými uděluje se podélné střele potřebná rotace kolem její podélné osy. Velikost drallu určuje jednak úhel, utvořený osou hlavně a hranou tahu (úhel drallu), jinak též stoupání, t. j. vzdálenost, na které by tah hlaveň jednou obvinul (délka drallu),

Stejnosměrný drall.

Stoupající drall.

udává se v m neb, obvykle, v rážích hlavně. Dlouhým střelám, které mají silný drall, usnadňuje se vstup do tahů tím, že d. se ponenáhle zvětšuje, aby teprve u ústí hlavně měl patřičnou velikost. Tento stoupající (progresivní) d. mají tudíž veškerá nová děla. Střela vede se v tazích toliko krátkou částí (vedení zadní). U pušek, jejichž střely vedou se skorem po celém plášti, používá se tudíž d. stejnoměrného. Výjimka: ital. pušky.

Dram (drém), angl. a amer. váha obchodní. 1 dr. = $27^{11}/_{32}$ gránů neb $^1/_{16}$ unce (ounze), čili $^1/_{256}$ obch. libry = 1,7718 g.

Dram, drami, dř. turecká váha ☞ dirhem.

Drama (řec.), druh poesie, v níž převyšuje dramatický prvek; drama Aristotelovo mělo tři stupně: 1. exposici, 2. peripetii, 3. katastrofu. V novější době je jich pět: 1. exposice, 2. stupňování, 3. vyvrcholení, 4. obrat, 5. katastrofa. Hlavní známkou dramatu je jednotnost. V 17. stol. připojila se k ní jednota času a místa. Rozeznáváme několik druhů dramat: tragedie, komedie, fraška, veselohra, zpěvohra, melodram, vaudeville, opera, operetta. — V Evropě povstalo drama v Řecku z kultu Dionysiova. První drama kolem 534 př. Kr. Thespis v Ath., další Aischylos, zdokonalil Sofokles, nejlepší dramata Aristofanova. Římské tragedie psal Seneca, komedie Plautus a Terentius. Středověké drama se vyvinulo z officií, t. j. her, představ. symbol zrození Krista neb jiné výjevy ze života Kristova. Z officií povstaly duchovní hry zv. mysteria a hry pašijové. S renesancí přišlo do Italie umělecké drama, s reformací nacionální drama. Charakterové drama psal ve Španělsku Lope de Vega a Caldéron; v Anglii Shakespeare, ve Francii Corneille a Racine, Molière (komedie). Ve stol. 18. dostává drama jiný směr (Lillo, Sheridan, Diderot, Beaumarchais, Lessing); později drama sociální (V. Hugo, A. Dumas [syn], A. de Vigny atd.). 19. stol. přináší drama naturalist. a symbol. (Ibsen, Hauptmann, d'Annunzio, Maeterlinck), expresionismus u Claudela, Stramma, Brechta a j.

Dramatická škola, odborné učiliště dorostu hereckého a pěveckého, poskytující budoucím hercům a zpěvákům odborné výchovy (přednes slova, mimika, studie rolí atd.), teoretické i praktické. Dr. š. jsou součástí konservatoří hudebních, jako školy umění činoherního. Též při velkých divadlech zřízeny dr. š. pro odbornou výchovu hereckého dorostu, vedle toho vynikající herci a zpěváci mají svoje školy soukromé. Při Nár. div. v Praze byla v letech 1892—94 vzorná dr. š. Po převratě pak obnovena při stát. konservatoři v Praze, Brně i Bratislavě. Ze soukromých škol umělců byly to pak školy P. Švandy ze Semčic, E. Peškové, O. Sklenářové-Malé, manž. Innemannových, J. Šmahy, H. Kvapilové, I. Grégrové, M. Hübnerové, M. Laudové, J. Suchánkové, K. Želenského, J. Hurta a j. Z cizích dr. š. zejména vynikla berlínská škola slavného režiséra Maxe Reinhardta, Škola Moskevského uměleckého divadla (Stanislavský, Meyerchold a Tajrov), a dr. š. konservatoří v Berlíně, Paříži, Londýně, ve Vídni, Mnichově, Drážďanech a Lipsku, pečující nejen o výchovu praktickou, ale i teoretickou s rozsáhlou osnovou učební.

Dramatický prvek, jeden ze tří prvků poesie; vyskytuje se ponejvíce v baladách; slova dramat. užívá se též v přeneseném sl. smyslu; posléze dramatický znamená k dramatu se vztahující, náležející; v tom smyslu se mluví o dramat. umění, provozování atd.

Dramatika, dramat. umění básnické; dramatik, básník, herec; dramatisovati — zpracovati látku dramaticky.

Dramatisovati, upraviti, zpracovati nějaký souvislý děj, ať již skutečný, či v jiné formě napsaný (pověst, román, báseň, novela, povídka atd.), v divadelní hru. Nyní též filmy docházejí zpětné úpravy v divadelní hru pro jeviště.

Dramaturg, původně ten, kdo upravil nebo napsal dramat. hru. V nynější době je to umělecký rádce divad. správy, jehož úkolem jest zadaný kus zkoumati, navrhnouti k přijetí a upraviti k provozování.

Dramaturgie (řec.), u starých Řeků označení pro předvedení dramatu. Dnes nauka o dramatick. básnictví a kritické posuzování jednotl. dramat. Nejstarši dramaturg. spis je Aristotelova Poetika. U Římanů Horacovo Ars poetica. Dram. spisy psali: ve Španělsku Lope de Vega, ve Francii Corneille, Boileau, Molière, Diderot, v Německu Lessing, Lenz, Schlegel, Wagner, Engel, Goethe a j.

Dramaturgie česká, ☞ ČSR.: České divadlo.

Dramma per musica, obvyklé italské označení italské pro operu (hudební drama), původně prvními skladateli Florentskými Stilu reppresentativo pro jich díla užívané. Pojmenování opera, opera in musica značí v italštině všeobecně „dílo" (opus), a teprve připojením výrazů seria nebo buffa označují operu v našem smyslu, t. j. opera vážná nebo komická.

Dramolet (franc.), krátké, jednoaktové drama neb činohra.

Dramselv, řeka v již. Norvéžsku, jen v dolním toku takto zvaná; ústí do Dramsfordu, severozáp. 30 km dlouhého ramene Kristianského fjordu.

Dran, pravý přítok Drávy v již. Štyrsku, 80 km dlouhý.

Drainage kůže (fr., drenáž), postup, jímž se odstraňuje vodnatelná opuchlina, když nepomáhá lékařské léčení vnitřní: v kůži holeně učiní se podélné řezy, jimiž vytéká zadržená voda. Od

obyčejné dranáže nutno odlišovati nálevkovitou dranáž, kde na rozříznuté místo se nasadí neprodyšně nálevka, jíž odtéká voda.

Drancování (Plünderung, pillage), ve válce loupení majetku soukromého vojskem; je nyní zakázáno pod přísnými tresty, nicméně se provádí pod různými záminkami dále; v dřívějších dobách bylo hlavní činností t. zv. marodérů (záškodníků).

Drandar Antonín Georgjev Hadži (* 1837), historik bulharský. Uveřejnil řadu prací historických a politických, psaných většinou francouzsky, jako La Bulgarie sous le prince Ferdinand (1909) a jiné.

Dränderf Jan, v letech 1390—1425; pocházel z Míšně, přiklonil se však záhy k některým naukám husitským, pro které byl také v Heidelberku upálen.

Drangiana (země jezer), staroper. provincie, kolem 130 př. Kr. Sáky podmaněná a od té doby Sakastan zvaná.

Dranmor, pseud. básníka Ferdinanda z Schmidu (1823—1888); rakouský generální konsul v Rio de Janeiro, skládal pesimist. básně se sociál. náměty.

Dranse (franc., draňz), 1. řeka ve franc. dep. Haute-Savoie, 41 km dlouhá, vtéká do jezera Ženevského; — 2. D. du Valais (dy valé), levý přítok Rhôny; při ústí leží město Martigny.

Drap, pseud. Antonína Pařízka.

Drap (franc., dra), tón barvy lněné příze; pak napodobenina lněné příze.

Dráp, hákovitý, ostrý nehet na prstech dolní končetiny, zvláště u dravců a ptáků, u členovců podobný útvar chitinového skeletu na konci nohou.

Drápa, zvl. básnická forma, vyskytující se ve staroislandském a staronorském písemnictví, hl. v 10.—13. stol. Byla umělecky sestavena, rozdělena ve tři části a jejím předmětem byl buď chvalozpěv na některé osobnosti neb na celé nár. kmeny (Jomsvikingadrápa, Islendingadrápa), Byla-li psána k uctění památky mrtvého, nazývala se Erfidrápa, milostné písně se jmenovaly Mansoengsdrápa.

Drapáky, používané při bagrování ♂, jsou dvojí: dvouřetězové, které se zatáhnutím za řetěz otvírají a tahem druhého řetězu zavírají, jednořetězové, které se pouze zavírají tahem řetězu, otevírají se ale zvl. zařízením. Těchto se hlavně používá na suchu pro přenášení sypkých hmot, oněch pouze pod vodou.

Drapák.

Drápal Florian, JUDr. (* 30. 10. 1892 v Kovalovicích), advokát a spisovatel v Brně. Přispíval beletrií a referáty do Moderní Revue, Bibliofila a j., odbornými statěmi do práv. listů. Vydal Básně prósou (1921), Erotické sonaty a symfonie (1929), Kompetence civil. soudů de lege ferenda (1924—30), Glossy k civilnímu processu (1926), Ze sporného a z nesporného řízení (1929).

Drapeau (franc., drapó), korouhev, prapor, D. blanc (vysl. blaň), bílý prapor s liliemi byl znakem rodu bourbonského, od restaurace z r. 1814 a 1815.

Draper Henry, syn J. W. D. (1837—1882); vynikl ve fotograf. hvězdné oblohy.

Draper (drejpr) John William (1811—1882), am. fysiolog a chemik, prof. v New-Yorku; sestrojil přístroj k měření chem. účinků světla. Napsal On the Chemical Action of Light. Do češť. přeloženy Dějiny duchovního vývoje v Evropě (díl I. a II. přel. P. Novák, III. přel. P. Moudrá) a Dějiny konfliktů mezi náboženstvím a vědou (obé nákl. K. St. Sokola, Praha, 1910).

Draperie (franc., drapri), z franc. drap, továrna na sukna, obchod suknem; ve výtvarném umění zobrazení roucha; pak umělecký závěs z látky, také forma polární záře.

Drápky, dětská hra s kaménky.

Drascovič (Draskovič) Georg (1515—1587), biskup, pozd. arcib. a 1585 kardinál. Maxmilian II. udělil mu hodnost bána chorvat., dalmat. a slavon.

Drascovič Josef Kazimír (1714—1765), rakouský generál, zúčastnil se r. 1756 bitvy u Lovosic (1. října).

Draselné sklo je buď směsí kysličníku draselného, vápenatého a křemičitého n. kysličníku draselného, olovnatého a křemičitého. Míšení děje se v obou případech v normálním, t. j. nejvhodnějším poměru 1:1:6, počítáno na molekulárné váhy. Normální draselno-vápenaté sklo obsahuje 18.3 váh. % kysličníku draselného, 10.9% kysličníku vápenatého a 70.8% kysličníku křemičitého. Normální draselno-olovnaté sklo má toto složení: 13.8% kysličníku draselného, 32.7% kysličníku olovnatého a 53.4% kysličníku křemičitého. Sklářský kmen pro normální draselno-vápenaté sklo obsahuje 26.8 váhových dílů bezvodé potaše, 19.5 váh. dílů bezvodého vápna a 70.8 váh. dílů suchého písku. Sklářský kmen pro normální draselno-olovnaté sklo obsahuje 20.24 váh. dílů potaše, 33.44 váh. dílů minia a 53.40 váh. dílů písku. Kysličník draselný dodává sklu dokonalou průhlednost, zvětšuje jeho tepelnou roztažívost, ale naopak snižuje tepelnou vodivost. Draselná

skla lépe isolují elektřinu a jsou stálejší než sodná. Jsou ze všech skel nejtvrdší.

Draselné sloučeniny. A. Výskyt. Sloučeniny draselné jsou v přírodě velmi rozšířeny; živec draselný obsahuje 10—16% draslíku, slída 8—10%, porfyr 6—7%, žula, syenit, rula 5—6%, čedič, kaolin, jíl 1—2%. Ze solí ve vodě se rozpouštějí: karnalit (podvojná sůl chloridu draselného a hořečnatého), kainit (podvojná sůl síranu draselného, hořečnatého a chloridu draselného), sylvin (chlorid draselný), tvrdá sůl (směs sylvinu, kamenné soli a kieseritu), schönit (podvojná sůl síranu draselného a hořečnatého) a ledek draselný (dusičnan draselný). Malá množství draselných solí nacházejí se ve vodě a v půdě, odkudž dostávají se do říše rostlinné. V popeli rostlinném nachází se chlorid, síran a též uhličitan draselný. Ačkoliv soli draselné jsou velmi rozšířeny, ve velkém množství nahromaděny nacházejí se pouze na málo místech. Ohromná ložiska draselných solí nacházejí se v Prusku a Anhaltsku, v okolí Stassfurtu, menší význam mají ložiska v okolí hornoalsaského města Mühlhausenu a v Haliči. Soli draselné nacházejí se v Německu: 1. na ložiskách matečných, která se usadila bezprostředně z vysýchajícho uzavřeného moře, 2. na ložiskách descendentních, vzniklých přetvořením neb přemístěním matečných ložisek, 3. na ložiskách posthumních, vzniklých v době popermské přetvořením matečných nebo descendentních ložisek, přikrytých v mesozoiku. 1. Mateční ložiska vznikla bez veškeré pochyby vysýcháním uzavřených, t. j. od ostatního oceánu geologickými převraty oddělených moří. Vylučovaly se nejdříve soli méně rozpustné, po případě v mořské vodě ve větším množství obsažené, postupně pak soli rozpustnější, resp. v mořské vodě v menším množství obsažené. V normálních matečných ložiskách následují po sobě tyto vrstvy: podkladem je dolomit ($CaCO_3 . MgCO_3$), pak následuje anhydrit ($CaSO_4$), anhydrit smíšený se solí kamennou ($CaSO_4 + NaCl$), vrstva polyhalitová ($2 . CaSO_4 . K_2SO_4 . MgSO_4 + NaCl$), vrstva kieseritová ($MgSO_4 + NaCl$), nejvýše položenou vrstvou jest pak vrstva karnallitová ($MgSO_4 + KMgCl_3 + NaCl$). V době, kdy se usazovala vrstva anhydritová, nebylo vysýchající moře ještě od ostatního oceánu úplně odděleno; těžké soli, $CaSO_4$ a NaCl, obsahující louhy, klesaly ke dnu, kdežto lehké, draselné a hořečnaté soli, obsahující louhy, stoupaly k povrchu a odlivem dostávaly se do otevřeného oceánu. Se stoupající koncentrací vylučoval se nejdříve nejméně rozpustný $CaSO_4$. Jakmile bylo dosaženo meze rozpustnosti NaCl, nastalo střídavé vylučování obou solí, podle toho, bylo-li dosaženo meze rozpustnosti NaCl nebo $CaSO_4$; pravděpodobně vylučoval se $CaSO_4$ v létě, NaCl v zimě. Vznikla takto zvláštní vrstva, v níž se střídají 5—7 mm silné prstence (leta) anhydritu, a 8—10 mm silné prsténce starší soli kamenné. Když bylo vysýchající moře od ostatního moře již úplně odděleno, přestalo přitékání $CaSO_4$ a NaCl obsahující vody a tím i vylučování těchto solí. Současně přestalo odtékání draselné a hořečnaté soli obsahující vody, pročež mimo NaCl a $CaSO_4$ začaly se teď vylučovati též soli draselné a hořečnaté. Nadzdvižením mořského dna bylo vylučování přerušeno, dříve než došlo k vyloučení solí nejrozpustnějších. S matečním louhem odtekla největší část solí hořečnatých a veškeré jodidy. Solná ložiska ocitla se takto na povrchu a nabyla charakteru solné pouště. Působením větru pokryla se tato poušť hlinitým a písečným prachem, který se částečně smísil se solí a vznikla takto solná hlína. Později solná poušť byla vodou opět zaplavena a vylučování soli se opakovalo. Nad solnou hlínou utvořila se vrstva anhydritu (hlavní anhydritová vrstva) jako podklad až 100 m silné vrstvy soli kamenné (nová vrstva kamenné soli). 2. Descendentní ložiska. Na povrch vyzdvižená mateční ložiska byla na některých místech erodována. Vznikající louhy hromadily se v proláklinách a v nich obsaž. soli vylučovaly se v tomto pořadí: nejdříve kamen. sůl s kieseritem, dále tvrdá sůl a nakonec karnallit. Nastala-li erose silnějším proudem vody, byly strženy vodou též pevné kusy. Vznikly takto solné konglomeráty. Podle toho, nastala-li erose před nebo po utvoření solné hlíny a hlavní vrstvy anhydritové, vznikaly starší nebo mladší descendence. 3. Posthumní ložiska. Když solná ložiska byla převrstvena mladšími formacemi, nastalo zvrásnění a částečná abrase těchto částí. Svrchní vrstvy a solná ložiska byla při tom rozčleněna a solná ložiska částečně odnesena. Účinkem dešťové vody nastalo teď přetvoření solných ložisek. Ze solí, usazujících se v sedlech, nejdůležitější jest kainit, vznikl ze staršího karnallitu. V matečných louzích zbývající MgCl usazoval se pouze na některých místech jako bischofit. Karnallit měnil se mimo uvedený již kainit ještě v schönit a krugit. Z četných solných nerostů, které se nacházejí při navrtávání solných vrstev, důležitý-

mi jsou pouze: sůl kamenná ($NaCl$), kieserit ($MgSO_4 . H_2O$), sylvin (KCl), karnallit ($KCl . MgCl_2 . 6H_2O$) a kainit ($KCl . MgSO_4 . 3H_2O$). Sylvinitem rozumí se směs sylvinu a soli kamenné, tvrdou solí směs sylvinu, soli kamenné a kieseritu, karnallititem směs karnallitu a soli kamenné, kainititem směs kainitu a soli kamenné, hlavní solí směs karnallitu, soli kamenné a kieseritu, která pro dobývání solí draselných má význam největší. Z akcesorických součástí nejdůležitější jsou anhydrit ($CaSO_4$), boracit ($2Mg_3B_8O_{15} . MgCl_2$), langbeinit ($K_2SO_4 . 2MgSO_4$), schönit ($K_2SO_4 . MgSO_4 . 6H_2O$), bischofit ($MgCl_2 . 6H_2O$). Anhydrit a sůl kamenná tvoří salinický podklad ložisek solí draselných. Pollyhalit ($2CaSO_4 . MgSO_4 . K_2SO_4 . 2H_2O$) nachází se těsně pod úrovní četných ložisek draselných solí.

B. Průmysl solí draselných. S dolováním solí u Stassfurtu začalo se r. 1856. S počátku veškerá snaha nesla se výhradně k těžení soli kamenné. Soli draselné byly nalezeny v hloubce 225 m, byly odklizovány jako soli nepotřebné (odklizové soli, Abraumsalze). Jejich pravá cena byla vystižena až několik let později. Zakladatel draselného průmyslu Adolf Frank mohl r. 1861 sotva sehnati potřebný kapitál k zužitkování odklizových solí. Draselných solí používalo se k hnojení ještě po dlouhou dobu měrou nepatrnou. V letech 1861—75 draselné soli dodávaly pouze pruské podniky ve Stassfurtu a Bleicherode a anhaltské v Leopoldshallu. Rokem 1875 nastal rychlý vzrůst draselného průmyslu. Dnes nachází se v severoněmecké oblasti draselné přes 200 dolů. Tento vzrůst byl způsoben zdokonalenými metodami pracovními a vzrůstající poptávkou k účelům hospodářským a jiným. Německý průmysl draselný ovládá dnes světové trhy solí draselných. Surové soli draselné dělí se ve 4 skupiny: karnallit, tvrdá sůl, sylvin a kainit. Docházejí upotřebení jednak přímo (zpravidla k hnojení), jednak získává se z nich chlorid draselný nebo přeměňují se v jiné sloučeniny draselné. Vedlejší součástky zužitkují se rovněž.

C. Soli draselné. I. Všeobecné. Soli draselné jsou v přírodě velmi rozšířeny. Draslík nachází se v kůře zemské v množství asi 2·4%. Větráním křemičitanů draselných dostaly se draselné soli do půdy, vody a rostlin. Při vysýchání uzavřených moří usazovaly se více rozpustné soli draselné ve vrstvách méně rozpustných a proto již dříve usazených solí sodných (odklizové soli). Rostliny obsahují draslík ve formě solí organických kyselin. Draselné soli jsou obsaženy též v některých částech zvířecího organismu. Vznikají neutralisací uhličitanu nebo hydroxydu draselného kyselinami nebo podvojným rozkladem. Jsou bezbarvé, není-li kyselina příčinou barevnosti, většinou dobře krystalují, ve vodě rozpouštějí se většinou velmi dobře. Nerozpustného chloristanu, kyselého síranu a chloroplatičitanu draselného používá se k důkazu a ke kvantitativnímu stanovení draslíku. Soli draselné barví plamen Bunsenova kahanu fialově (za přítomnosti sodíku nutno absorbovati žluté světlo sodíkové kobaltovým sklem). Dříve získávaly se draselné soli z popele rostlinného. Spalovalo se k tomu účelu značné množství dřeva, hlavně v místech, kdež následkem nedokonalých dopravních prostředků dřeva lépe využíti nebylo možno. V novější době vyrábějí se soli draselné z řepní melasy a z ovčího potu. Jsou nepostradatelné pro průmysl sklářský a mydlářský. Největší část draselných solí dochází upotřebení v podobě umělých hnojiv (O hnojiva a hnojení), jeť draslík pro vývoj rostlin prvkem velmi důležitým; účastní se tvoření protoplasmy. Větší množství solí draselných spotřebuje řepa, brambory a tabák. Nedostatek draselných solí v půdě projevuje se žloutnutím a odumíráním listí. Větší dávky draselných solí působí na zvířecí organismus zhoubně. Dostanou-li se do krve, zpomalují nebo úplně zastavují činnost srdeční. V žaludku působí mírněji, jsou však jedovaté. II. Chromové soli draselné. Nejdůležitějšími jsou chroman a dvojchroman draselný. Chroman draselný, K_2CrO_4, vzniká z dvojchromanu draselného a potaše, nebo tavením potaše s chromitem a dusičnanem draselným. Tvoří citronově žluté, kosočtverečné sloupce, jest isomorfní se síranem draselným, ve vodě se rozpouští snadno (ve 100 d. vody při 20^0 63 d., při 106^0 189 d.), nerozpouští se v alkoholu. Používá se k výrobě chromové žlutě, chromového inkoustu a v barvířství. — Dvojchroman draselný, $K_2Cr_2O_7$, připravuje se obyčejně podvojným rozkladem dvojchromanu sodného a chloridu draselného nebo elektrolytickou oxydací odpadových louhů chromsulfátových. Dvojchroman draselný tvoří žlutočervené, trojklonné tabulky, jest velmi jednovatý, působí leptavě, v alkoholu se nerozpouští, v 100 d. vody rozpouští se ho při 20^0 12 d., při 105^0 108 d. Jest silným oxydačním černidlem, taje

při 395°, asi při 900° se rozkládá v chroman draselný, krystalický kysličník chromitý a kyslík, zahříváním s kyselinou rozkládá se na kamenec chromitý a kyslík. Směs klihu s dvojchromanem draselným účinkem světla stává se ve vodě nerozpustnou, takže touto směsí potažená deska, byla-li osvětlena přes fotografický negativ, po promytí vodou dává obraz negativu. Dvojchromanu draselného používá se k přípravě chromanu draselného, chromových barev, v barvířství a tisku kartounů, k čištění lihu, k výrobě dehtových barviv, ve fotografii, k tvrzení anatomických preparátů, v galvanických článcích, při vydělávání kůže, k výrobě zápalek, v jodometrii a j. — Vařením dvojchromanu draselného s kyselinou solnou vznikají červené tabulky chlorochromanu draselného, $KCrO_3Cl$, které při 100° uvolňují chlor. Z roztoku dvojchromanu draselného v nepříliš koncentrované kyselině dusičné krystalují temně červené tabulky trojchromanu draselného, $K_2Cr_3O_{10}$, z jehož roztoku v konc. kyselině dusičné krystalují hnědočervené, tenké tabulky tetrachromanu draselného, $K_2Cr_4O_{13}$. Obě tyto soli vodou rozkládají se v dvojchroman draselný a kysličník chromový. Z perchromanů jsou známy tyto: černofialový, KH_2CrO_7, temně červený, K_3CrO_8, a skoro černý, $K_2Cr_2O_3$. III. Halogenové soli draselné. Bromičnan draselný, $KBrO_3$, vzniká při elektrolyse roztoku bromidu draselného, tvoří bezbarvé tabulky, ve 100 g vody při 20° rozpouští se 7, při 100° 50 g bromičnanu draselného. — Bromid draselný KBr vyrábí se na veliko rozkladem technického bromidu železnato-železitého ve vroucím roztoku uhličitanu draselného o 20 Bé nebo působením koncentr. roztoku síranu draselného a hydroxydu vápenatého, též působením bromu na roztok sirníku barnatého a uhličitanu draselného nebo na roztok samotného uhličitanu nebo hydroxydu draselného. V obou posledních případech tvoří se též bromičitan draselný. Bromid draselný krystaluje v bezbarvých krychlích o sp. v. 2·76 při 20°, ve 100 g vody rozpouští se při 20° 68, při 110° 110 g bromidu draselného. Používá se ve fotografii a v lékařství. — Chlorečnan draselný, $KClO_3$, vzniká uváděním chloru do horkého louhu draselného nebo elektrolysou horkého roztoku chloridu draselného, tvoří bezbarvé, perleťově lesklé lístky o spec. v. 2·344 při 17°, ve 100 d. vody rozpouští se při 20° 7·1, při 104·4° 69·2 d. chlorečnanu draselného, taje při 357° a současně rozkládá se na chlorid a chloristan draselný, který při vyšší teplotě uvolňuje kyslík a mění se rovněž v chlorid draselný. Směsi chlorečnanu draselného se sírou, uhlím a p. explodují při nárazu, třením nebo zahřátím. Roztok chlorečnanu draselného, zvláště v kyselém prostředí, jest silným okysličovadlem. V lékařství používá se k desinfekci. Ve větších dávkách působí na lidský organismus jedovatě. Zahříváním na 490° nebo elektrolytickou oxydací chlorečnanu draselného vznikající chloristan draselný, $KClO_4$, ve vodě rozpouští se velmi málo (při 25° ve 100 d. vody 1·96 d.) a používá se proto v analytice. Chloristanu draselného používá se v novější době k výrobě třaskavin, neníť tak citlivý na nárazy jako chlorečnan, mimo to v pyrotechnice, fotografii a v lékařství. — Chlorid draselný, KCl, získává se z přirozených solí draselných, hlavně ze surového karnallitu extrakcí horkým roztokem chloridu hořečnatého, v němž chlorid draselný rozpouští se mnohem lépe než ostatní, v surovém karnallitu obsažené soli. Ze vzniklého roztoku získává se poměrně velmi čistý KCl krystalisací. Chlorid draselný tvoří bezbarvé krychle o spec. v. 1·945, taje při 773°, vypařuje se při teplotě o něco vyšší. Ve 100 d. vody rozpouští se při 0° 28·5, při 109·6° 59·3 d. této soli, v alkoholu se nerozpouští, slouží k výrobě jiných solí draselných, jako hnojivo a j. Fluorid draselný, $KF . 2H_2O$, tvoří bezbarvé, rozplývavé krychle nebo sloupce o spec. v. 2·45, jeho vodní roztok leptá sklo. Z jeho roztoků v ekvivalentním množství kyseliny fluorovodíkové krystaluje kyselý fluorid draselný, KHF_2, který se rozpouští snadno v čisté vodě, nesnadno v roztoku kyseliny fluorovodíkové. Slouží k rozkladu nerozpustných minerálů a k přípravě fluoru. Jodičnan draselný, KJO_3, připravuje se oxydací jodidu draselného chlorečnanem draselným nebo elektrolyticky, tvoří krychle o spec. v. 3·979. Jodid draselný, KJ, získává se působením jodu na draselný louh, při čemž vzniká směs jodidu a jodičnanu draselného, z nichž poslední redukuje se žíháním s uhlím, nebo podvojným rozkladem jodidu železnato-železitého vodným uhličitanem draselným. Tvoří bezbarvé krychle o spec. v. 3·043, rozpouští se snadno ve vodě (při 20° 144, při 100° 209 d. ve 100 d. vody). Taje při 680°, na vlhkém vzduchu a na světle hnědne vyloučeným jodem. Používá se ve fotografii a v lékařství. IV. Uhlíkové soli draselné. Kyselý uhličitan draselný, $KHCO_3$, vzniká působením kysličníku uhličitého na vodný roztok normálního uhličitanu draselného, tvoří

bezbarvé, jednoklonné sloupce o spec. v. 2·158, ve 100 d. vody rozpouští se při 20° 26·91, při 70° 45·24 d. této soli, která zahříváním mění se v normální uhličitan draselný. Normální uhličitan draselný (potaš), K_2CO_3, připravoval se dříve z dřevěného popele. Dnes vyrábí se podvojným rozkladem chloridu draselného a jeho podvojných solí nebo síranu draselného a uhličitanu hořečnatého nebo sirníku draselného (směsi síranu draselného a uhlí) a uhličitanu vápenatého v žáru. ⚲ potaš. Čistý uhličitan draselný lze připraviti vyžíháním kyselého uhličitanu draselného nebo uváděním kysličníku uhličitého do louhu draselného. Tvoří bílý krystalický prášek o spec. v. 2·29, taje při 896°, chutná a reaguje alkalicky, rozplývá se ve vzduchu (oleum tartari, připravovalť se dříve z vinného kamene), ve 100 d. vody rozpouští se při 20° 112, při 125° 265 d. této soli. Slouží k výrobě draselného louhu a vodního skla draselného. Percarbonát draselný, $K_2C_2O_6$, vzniká elektrolytickou oxydací koncentrovaného roztoku uhličitanu draselného, vlhký jest namodralý a nestálý, suchý jest bílý a stálý. Slouží k bělení, jako přísada do pracích prášků, ve fotografii k rozrušení fixační soli, v analytice jako náhražka peroxydu vodíku. Rhodanid (sulfokyanatan) draselný, KCNS, vzniká tavením kyanidu draselného se sírou neb odpařením jeho roztoků se žlutým sirníkem ammonným, z ferrokyanidu tavením s uhličitanem draselným a sírou. Připravuje se obyčejně rozkladem rhodanidu měďného sirníkem draselným, rhodanidu barnatého síranem draselným nebo destilací rhodanidu ammonného s uhličitanem draselným. Tvoří bezbarvé sloupce, na vzduchu se rozplývá, ve vodě se rozpouští za značného vývoje tepla. Jest citlivým zkoumadlem na soli železité, jichž roztoky barví se rhodanidem draselným intensivně červeně. Používá se proto v analytické chemii, dále k přípravě chladivých směsí a oleje skořicového. Ve větším množství jest jedovatý, způsobuje narkosu. Stopy jeho jsou obsaženy v slinách. Octan draselný, $KC_2H_3O_2$, vzniká neutralisací uhličitanu draselného kyselinou octovou, krystaluje velmi nesnadno, jest velmi rozplývavý, rozkládá se teprve při velmi vysoké teplotě, jeho vodní roztok (liquor kalii acetici) používá se v lékařství při žaludečním kataru. Kyselý octan draselný, $KC_2H_3O_2 . C_2H_4O_2$, krystaluje se 6 molekulami vody v podobě perleťově lesklých lístků z roztoku octanu draselného v kyselině octové. — Kyanatan draselný, NC.OK, vzniká tavením kyanidu draselného nebo ferrokyanidu draselného s kysličníkem olovičitým nebo manganičitým, tvoří bílé, ve vodě snadno rozpustné lístky, vodou rozkládá se rychle v uhličitan draselný a ammoniak. — Kyanid draselný, KCN, vzniká tavením dusíkatých a uhlíkatých látek s uhličitanem draselným, vedením ammoniaku přes žhoucí směs hydroxydu draselného a uhlíku. ⚲ kyanidy. Kyanid draselný tvoří bílou krystalickou hmotu, z alkoholu krystaluje v pěkných krychlích, spec. v. 1·52, snáší bez rozkladu vysokou teplotu, na vzduchu rychle vlhne a rozkládá se kysličníkem uhličitým (zápach po hořkých mandlích), rozpouští se snadno ve vodě, jest silným redukčním činidlem. Jeho vodný roztok reaguje silně alkalicky, vařením rozkládá se v ammoniak a mravenčan draselný, rozpouští četné kovy za vzniku komplexních kyanidů. Kyanidu draselného používá se jako redukčního činidla, k těžení zlata, v galvanoplastice a fotografii. Je silným jedem, jelikož kyselinami uvolňuje se z něho kyanovodík. Asi 0.15 g přivodí rychlou a jistou smrt člověka. — Šťovan draselný, ⚲ kyselina oxalová; vinan draselný, ⚲ kyselina vinná. V. Manganové soli draselné. Kysličník manganičitý (burel) oxyduje se žíháním aspoň s 2.5 molekulemi hydroxydu draselného v proudu vlhkého vzduchu, rychleji tavením s chlorečnanem nebo dusičnanem draselným. Temně zelená, skoro černá tavenina rozpouští se ve vodě na zelený roztok, z něhož odpařením ve vakuu krystaluje temně zelený mangan draselný, rozpouštěním ve velkém množství vody nebo po otupení alkalické reakce vzniká purpurový roztok, jehož barva je způsobena manganistanem draselným, který vznikl rozkladem mangananu draselného. Pro tyto barevné změny nazývala se uvedená tavenina dříve minerálním chameleonem, kteréžto jméno bylo později přeneseno též na manganistan draselný, $KMnO_4$. Tento vzniká z roztoku mangananu draselného uváděním chloru nebo elektrolytickou oxydací. Kosočtverečné krystaly v čerstvém stavu jsou kovově lesklé a mají barvu bronzovou, časem dostávají nálet fialový až ocelově modrý. Manganistan draselný žíháním uvolňuje kyslík. Ve 100 d. vody rozpouští se při 20° 6·5, při 75° 32·4 d. této soli. I velmi zředěný roztok manganistanu draselného jest intensivně fialový, odbarvuje se však i slabými redukčními činidly, na př. prachem ze vzduchu

nebo filtračním papírem a pod. V analytické chemii používá se ho jako oxydačního činidla, dále k přípravě různých organických preparátů, k čištění surového octa, jako desinfekčního prostředku, k bělení, v tisku kartounů, k moření dřeva, ve fotografii. ↗ sloučeniny manganu. VI. Fosforové soli draselné. Účinkem uhličitanu draselného na kyselinu fosforečnou vzniká podle množství přidaného uhličitanu po odpaření primární (kyselý) fosforečnan draselný, KH_2PO_4, sekundární (střední) fosforečnan draselný, K_2HPO_4, nebo terciární (normální) fosforečnan draselný, K_3PO_4. V průmyslu jako hnojivo používaný primární fosforečnan draselný připravuje se rozkladem směsi síranu draselného a kyseliny fosforečné uhličitanem vápenatým. Kyselý fosforečnan draselný mění se zahřátím na 200° v metafosforečnan draselný, KPO_3, sekundární fosforečnan draselný mění se tavením v pyrofosforečnan draselný $K_4P_2O_7$. VII. Sirné soli draselné. Hydrosiřičitan draselný, $K_2S_2O_4$, krystaluje s 3 molekulemi vody a jest pak sírově žlutý, bezvodý jest bílý. — Persíran draselný, $K_2S_2O_8$, sráží se při elektrolytické oxydaci koncentrovaného roztoku kyselého síranu draselného v podobě bílého krystalického prášku. Jsa málo rozpustný vzniká též podvojným rozkladem persíranu ammonného a síranu draselného. — Velmi nestálý pyrosíran draselný, $K_2S_2O_7$, vzniká tavením síranu draselného s kysličníkem sírovým. — Ze síranů nachází se kyselý síran draselný, $KHSO_4$, v okolí sopek jako minerál misenit, jest vedlejším produktem při výrobě kyseliny dusičné z draselnatého ledku. Tvoří bezbarvé, snadno rozpustné krystaly, taje při 197°, zahřátím na 600° mění se v normální síran draselný (sal polychrestum Glaseri, tartarus vitriolatus, arcanum duplicatum), K_2SO_4. Tento připravuje se z odklizových solí a sice podvojným rozkladem síranu hořečnato-draselného a chloridu draselného. Tvoří bezbarvé, kosočtverečné krystaly o spec. v. 2·64, chutná hořce a trpce, ve 100 d. vody rozpouští se ho při 0° 8·5, při 12° 10, při 100° 26 d., nerozpouští se v alkoholu, taje při 1080°. Používá se v lékařství, při výrobě skla a uhličitanu draselného a jako hnojiva. Byl znám již ve 14. st. — Kyselý siřičitan draselný, $KHSO_3$, svými vlastnostmi, použitím a přípravou podobá se obdobné soli sodné, ↗ soli sodné. Normální siřičitan draselný vzniká uváděním kysličníku siřičitého do roztoku uhličitanu nebo hydroxydu draselného až k neutrální reakci, krystaluje se 2 molekulemi vody, používá se v tisku kartounů. Z roztoku siřičitanu draselného, nasyceného za horka kysličníkem siřičitým, krystaluje dvojsiřičitan draselný, $K_2S_2O_5$, v lesklých, jednoklonných krystalech. vzniká též z kyselého siřičitanu draselného, zahřátím na 100°, používá se ve fotografii a v barvířství. — Thiosíran (sirnatan) draselný, $K_2S_2O_3$, jest úplnou obdobou thiosíranu sodného, ↗ soli sodné. VIII. Dusíkaté soli draselné. Dusičnan draselný (ledek draselný), KNO_3, vykvétá na zdivu, do něhož se vsakuje močůvka a pod. V některých zemích vyráběl se ledek draselný ještě v polovině min. století na t. zv. ledkových plantážích umělou nitrifikací odpadků živočišných. Tyto mísily se k tomu cíli s dřevěným popelem a vápnem, načež ostaveny na hromadách po dobu 1 až i několika roků a polévaly se občas močůvkou. Takto vzniklá hmota obsahovala pak mnoho dusičnanu draselného, který se získával z ní vyluhováním a čistil krystalisací. Dnes vyrábí se většina drasel. ledku z ledku chilského (dusičnanu sodného). V době nejnovější též synteticky ze vzdušného dusíku, ↗ chemický průmysl. Dusičnan draselný tvoří bezbarvé, kosočtverečné krystaly o spec. v. 2·1, chutná hořce, rozpouští se ve vodě za značného vývoje tepla, ve 100 d. vody při 20° rozpouští se ho 31,6 d., při 100° 246 d. nerozpouští se v alkoholu, taje při 339°, v žáru pouští kyslík a mění se v dusitan draselný, na konec v kysličník, jest tudíž v žáru silným oxydačním činidlem. Slouží k výrobě černého střelného prachu, v ohňostrojství, k výrobě kyseliny dusičné, střelné bavlny, chladicích směsí, spolu s kuchyňskou solí ke konservaci masa, k přípravě různých chemických sloučenin atd. Jeho význam odzavedení syntetické kyseliny dusičné a bezdýmého střelného prachu silně poklesl. — Draselný ledek byl znám Číňanům již ve starověku. Marcus Graecus a Geber znali jej v 8. st. pod jménem sal petrae, alchymisté nazývali jej sal nitri, později slul nitrum. — Dusitan draselný, KNO_3, vzniká redukcí dusičnanu draselného olovem, kysličníkem siřičitým nebo sirníky. Tvoří nažloutlé, rozplývavé jehlice, používá se v analytické chemii, podobně jako dusitan sodný.

D. Ostatní důležité sloučeniny draselné. I. Kysličníky. Kysličník draselný K_2O vzniká vedením kysličníku uhličitého prostého vzduchu přes roztavený draslík. Tvoří šedobílý prášek. Vzniká též v podobě bezbarvé hmoty za-

hříváním draslíku s dusičnanem draselným. Snadno se oxyduje v peroxyd K_2O_4, který tvoří žluté nebo hnědožluté lístky. Peroxyd draslíku vzniká též hořením draslíku v nadbytečném kyslíku. Hydroxyd draselný KOH vzniká působením vody na draslík nebo působením hašeného vápna na vroucí roztok uhličitanu draselného. Po odfiltrování sraženého uhličitanu vápenatého zbývá vodní roztok hydroxydu draselného, draselný louh. Nečistý roztok hydroxydu draselného louhu krystaluje bezvodý hydroxyd váním vodou a povařením s hašeným vápnem. Na veliko připravuje se elektrolytickým rozkladem chloridu draselného, ↷ elektrochemie. Odpařováním draselného louhu krystaluje bezvodý bydroxyd draselný (kali causticum siccum), který často upravuje se v tyčinky (kali causticum fusum). Roztavený hydroxyd draselný za přítomnosti vzduchu naleptává platinu, nikl a železo. Hydroxyd draselný tvoří bílou krystalickou hmotu o spec. v. 2,044, která na vzduchu velmi snadno se rozplývá a pohlcuje kysličník uhličitý, rozpouští se velmi snadno ve vodě a v alkoholu, reaguje alkalicky, chutná louhovitě, rozkládá většinu zvířecích a rostlinných látek, na kůži způsobuje mazlavý pocit, zmýdelňuje tuky, dřevo za horka přeměňuje v kyselinu oxalovou. S kyselinami tvoří draselné soli, z roztoků solí četných kovů sráží kovové kysličníky nebo zásadité soli. Používá se k výrobě mýdel, k absorpci kysličníku uhličitého z plynů a j. Dnes používá se draselného louhu v průmyslu méně, nahrazuje se lacinějším louhem sodným nebo ammoniakem. — II. Sirníky draselné. Normální sirník draselný K_2S připravuje se redukcí síranu draselného uhlíkem nebo vodíkem v červeném žáru. Vzniká zde v podobě nažloutlé nebo zelené hmoty. Čistý vzniká v podobě bezbarvých krystalů krychlových vedením sirných par přes draslík za horka. Nasycením koncentrovaného draselného louhu sirovodíkem vzniká roztok sirníku draselného, z něhož ochlazením krystaluje sirník draselný s 5 mol. vody. Bylo-li použito nadbytečného sirovodíku, krystaluje ochlazením kyselý sirník draselný KSH. Vařením roztoku kyselého sirníku draselného se sírou vznikají polysulfidy K_2S_3 až K_2S_7. Tavením uhličitanu draselného s nadbytečnou sírou vznikají žlutohnědá, dříve hojně používaná draselná játra sirná (kalium sulfuratum, hepar sulfuris), směs pentasulfidu draselného s thiosíranem draselným, která na vlhkém vzduchu páchne sírovodíkem. Z roztoků polysulfidů draselných zvláště po přidání kyselin vylučuje se sirné mléko.

Drásky Tomáš (1791—1843), kat. spisovatel. Přel. Bibli (1822, 1827).

Draslík (Kalium), jednomocný prvek, náležející do skupiny alkalických kovů. Atom. váha 39.095, bod tání 62.3° C. Nevyskytuje se v přírodě ryzí, přichází jediné ve sloučeninách draselných. Jest obsažen v mořské vodě i v různých minerálních vodách, jest součástí různých hornin a přichází také v rostlinách. Vyrábí se elektrolysou roztopeného hydroxydu draselného nebo chloridu draselného. Jest to stříbrobílý kov, silně lesklý, na vzduchu ihned nabíhající, neboť se na povrchu vytvořuje vrstva hydroxydu draselného, hutnoty 0.86 za obyčejné teploty měkký. Uchovává se podobně jako sodík pod petrolejem. S vodou velmi živě reaguje, vhozen na vodu slučuje se s vodou na hydroxyd draselný, při čemž vytvořený vodík se vznikajícím teplem zapálí a hoří nafialovělým plamenem. Také s halovými prvky se prudce slučuje. Technického upotřebení nemá, bývá nahražován levnějším sodíkem. Tvoří sloučeniny draselné.

Drásov, o. v Č., okr. Příbram, 307 č. ob.

Drásov, o. na Mor., okr. Tišnov, 823 ob. Elektrotechn. tov.

Drastický (z řečt.), velmi účinný, hrubý. Drastica (sc. medicamenta) rychle a prudce účinkující počišťovací prostředek.

Drastník Beneš (Drašník), malíř v Praze II. v l. 1459—1487. R. 1480 byl rychtářem na Novém m. pražském.

Drasty, o. v Č., okr. Praha-venkov, 168 č. ob.

Drašar, pseud. Jos. Václava Justina Michla.

Drašar Antonín (* 1880 ve Studýnkách u N. Paky), div. ředitel. Od r. 1914—20 ředit. div. v Mor. Ostravě, od r. 1921 ředit. divadla v Olomouci. Velké zásluhy o vzestup čes. div. v Olomouci. R. 1924 zahájil pravidelné zájezdy čes. opery do Vídně, jež při skvělém úspěchu uměleckém měly též velký význam národní, stejně důležité i zájezdy pravidelné do Teplic, Ústí n. Lab., Liberce a Karl. Varů. V r. 1929 uskutečnil úspěšnou kooperaci divadel Olomouce a Čes. Budějovic.

Drašković Janko grof (1770—1856), významný politik chorvatský, pracovník pro lidovou osvětu a státoprávní sjednocení chorv. zemí. Vzdělaný osvícenec, polyglott. Za Napoléonovy vlády v Chorvatsku žil v Paříži. Polit. života se účast-

nil až od 60 let. R. 1832 vypracoval pro delegaci na prešpurský sněm známou Disertacija ili razgovor..., žádající: 1. politické spojení všech chorv. krajů s Chorvatskem, Slavonií a Dalmacií, jež se kdysi k Uhrám dobrovolně připojily, v „Kraljevstvo iliričko" i osvobození Bosny a Hercegoviny od Turků; 2. samostatnost vlády, s vnitřním jaz. chorvatským, jen na králi závislé; 3. obnovu hodnosti bánské v původním významu. Jako osvícenec žádá, aby se delegáti přičinili o stejná práva pravoslavných Srbů. Ve své Disertaciji po prvé sblížil feudální právo s národním právem lidovým a tím šlechtu s národní omladinou. Disertaciji, počítající s poměry a všemi politickými faktory, je základní dílo chorvat. obrození. Ženy budil pro národní ideu dílem Ein Wort an Illyriens hochherzige Töchter über die ältere Geschichte und neueste literarische Regeneration ihres Vaterlandes (1838). Zasloužil se o činnost osvětovou, zlepšení školství, byl první předseda a mecenáš Čitaonice v Záhřebě a Matice Ilirské (1842), jejíž založení inspiroval, usiloval o jednotný spisovný jazyk štokavský atd. Byl 1832 zvolen za poslance do dolní sněmovny, ale po r. 1848 žil znechucen v ústraní. Lit.: T. Smičiklas: Janko grof Drašković, Mat. Hrvatska 1892.

Drát, nit n. tyč, značně dlouhá z poddajného kovu: železa, ocele, mědi, bronzu, mosazi, tombaku, cínu, zinku, olova, platiny, stříbra, zlata, wolframu. Vyrábí se válcováním, tažením, lisováním, řezáním plechu nebo trubek. — Železný a ocelový drát se za horka lisuje a pak vytahuje; chladnutí musí se díti pozvolna. Měděný naproti tomu nabývá ohebnosti náhlým ochlazením. Všude stejný průměr docílí se kalibrováním. — Drátu používá se k nejrůznějším účelům podle síly a kovu. Drát se vyráběl již ve starověku kováním; tažení bylo vynalezeno ve 14. stol., válcování počátkem 19. stol.

Drátař, ↷ drotar.

Dráteník, ↷ drotar.

Drátěná cihla, ohnivzdorné zdivo, jehož drátěné pletivo je vyplněno jílem.

Drátěná košile, drátěnka, osmíř (fr. cotte de mailles, angl. chain-mail), byla nošena pod brněním a upletena ze železných malých kroužků; sloužila k ochraně před bodnou i sečnou zbraní a přikrývala celý trup, paže a nohy až do půl stehen. Po zavedení zbraní střelných úplně vymizela.

Drátěnka, druh hřebíků, vyráběných strojně z měkkého žel. drátu, ↷ hřebík.

Drátěné lano.

Drátěné lano, zhotovuje se ze železa, oceli, mědi a bronze; několik drátů se splete ve vlákno, které se pak šroubovitě otočí kol konopné duše. Plochá lana se skládají z několika spojených kulatých lan.

Drátěné překážky (Draht-Hindernisse, obstacles de fil de fer barbelé, wire entanglements), překážky, jejichž hlavním materiálem je ostnatý drát; užívá se jich k hrazení polních posic a za světové války byly nejběžnějším druhem překážek v terénu. Jsou pevné n. přenosné; pevné jsou buď ukryty na povrchu země, skládajíce se z drátěného pletiva, ostny opatřeného a napjatého kolíky tak, aby byly zastřeny travou a pod. (t. zv. nástražný drát), aneb jest to druh plotu s kůly 1.20—1.50 vysokými, mezi nimiž jsou několika řadami propleteny ostnaté dráty; kůly bývají vyztuženy ještě drátěnými lanky, připevněnými k zemi kolíky. Celek je často nabit elektrickým proudem s vysokým napětím. Jsou vážnou překážkou při zteči a pokud nebyly roztrhány střelami děl a minometů, je nutno je odstraniti na místech průlomu zvl. nůžkami, které mívají isolované rukojeti, nebo přepáliti dmuchavkami, popř. demolovati petardami. Přenosných d. p. se užívá k hájení úzkých soutěsek a průchodů, kde není kdy neb účelno hotoviti p. pevné. Jsou to t. zv. španělští jezdci (chevaux de Frise), rozsocháče, opletené rovněž ostnatými dráty, menší ježky a pod.

Drátěné sítě podmořské vznikly za světové války ze sítí proti torpédům (Bullivanovy s.), kterých užívaly velké válečné lodi v přístavu nebo při pomalé plavbě ke své ochraně. Podmořské s. byly pleteny z velmi pevného drátu, resp. vyráběny z ocelových kroužků, spojených ve způsobě sítě. Za světové války považovány za dobrou ochranu proti ponorkám a utvořeny z nich přehrady v průlivu La Manche a později (od 1918) též v úžině Otrantské. Sítě byly zavěšeny na bójích a splývaly do hloubky až 60 m pod hladinu; trpěly silně vlnobitím a musily být stále pod dohledem patrolujících lodic a člunů hl. motorových. Měly zvuková zařízení, oznamující, kdykoli se nepřátelská ponorka zapletla do sítě, aby mohla býti hlídkovými čluny učiněna neškodnou. Bezpečnou ochranou nebyly, neboť ponorky byly později opatřeny přístroji na přestřihování sítí, ale aspoň vždy byly překážkou, jež činnost jich velmi ztěžovala.

Drátěné sklo, používá se na skleněné střechy; jest to silné tabulové sklo s vli-

sovanou vložkou drátěné sítě. Vyznačuje se pevností a ohnivzdorností, neboť i když popraská, nerozpadá se na kusy. Vyrábí se tak, že do čerstvě odlité skleněné desky vtlačuje se druhým rýhovaným válcem drátěná síť do ještě tekuté skloviny a povrch se pak opět urovná třetím válcem.

Drátěný obvaz, silný obvaz s vetkanou, tenkou drátěnou sítí.

Dratev, zkroucená a smolou natřená konopná niť, které se používá při ruční výrobě obuvi.

Dratvová Albína (Běla) PhDr., (* 1892), prof. v Praze. Sp.: Filosofická propedeutika (1926), O stavech podvědomých a Freudově psychoanalyse (1921), Positivismus ve fysice (1924).

Draupnir, podle staré norské pověsti zlatý prsten Odinův, z něhož každé deváté noci vypadne osm stejně těžkých prstenů.

Dráva, ve starověku Dravus, pravý přítok Dunaje, 749 km dlouhý, vzniká ve výši 1228 m v již. Tyrolsku, protéká Korutany, tvoří hranici Slavonie a ústí u Osijeku do Dunaje. Je 610 km splavná.

Dravce, o. na Slov., okr. Levoča, 384 čs. ob.

Dravci (Raptatores) je rod ptáků, do něhož byly zahrnovány nynější samostatné rody dravců denních (Accipitres) a dravců nočních (sovy, Striges). ☞ příslušná hesla.

Dravci, o. na Podk. Rusi, okr. Užhorod, 1187 ob. (130 č., 945 r.).

Dravecký Gabriel, malíř zátiší a květin, původem ze Slovenska. R. 1771 byl přijat za člena um. akademie ve Vídni. Povoláním rytmistr.

Dravidové, pradávný kmen arijských Indů, lišících se od severních Indů kulturou a tělesnými znaky; jsou menší postavy, temnější barvy pleti, kučeravých vlasů a s hluboko vklíněným nosním kořenem. D. měli vysokou kulturu; zaměstnávali se rolnictvím, plavbou a tkalcovstvím. Bohy převzali z brahmanismu. D. tvořili mnoho kmenů, z nichž některé měly svůj vlastní jazyk, na př. Tamil, Telugu, Malajalam, Kanarská mluva, Tulu, Kolanú, Gándí, Kní a j. Mnoho literárních děl je psáno dravidskou řečí. Lit.: Caldwell, A Comparative Grammar of the Dravidian Languages (1913), Linguistic Survey of India IV. (1916), G. Slater, The Dravidian Element in Indian Culture (1924).

Drawback (angl., dróbek), zpětné clo, které se platí při opětném vývozu vycleného zboží; v širším sl. smyslu každá náhrada za vývoz.

Drawing-room (angl., dróing-rúm), přijímací pokoj; také přijetí osob, majících přístup k anglickému dvoru.

Drayton (drejtn), Michael (1563—1631), angl. básník, sepsal Polyolbion, kde popisuje Anglii.

Drazský z Drachova Jiří, český šlechtic ze 17. a 18. stol., který v mládí procestoval Anglii, Německo, Francii i Italii, ba i na Východ se vydal, při čemž Cařihrad navštívil a posléze i do Číny se odvážil; získal značných potřebných znalostí obchod., prokázav tím zejména Petru Velikému značných výhod, nejvíce pak v bojích s Tatary. O svých cestách vydal tiskem své paměti, jež i do němčiny byly přeloženy.

Dražba, prodej, při kterém se přiklepnutím stává majitelem věci, práva nebo nemovitosti ten, kdo nejvíce podal. Rozeznáváme dražbu dobrovolnou, přeje-li si jí sám majitel prodávaného předmětu (na př. v řízení nesporném prodává se společná věc nebo vydražuje se pozůstalost, sbírka různých cenností a pod. v aukci), nebo dražbu nucenou, jež se vyskytuje v řízení exekučním a má za účel, aby z výtěžku dražby byl uspokojen vymáhající věřitel. Nucená dražba jest nejostřejším prostředkem exekučním na nemovitosti a jí vyvrcholuje exekuční řízení jak při movitostech, tak při nemovitostech. Při d. na nemovitosti jsou předmětem nucené dražby nemovitosti, jejich podíly, předměty vlastnictví horního a stavební právo podle zákona ze dne 26. dubna 1912, č. 68 ř. z. Nucenou dražbu povoluje exekuční soud. Návrh na ni podává vymáhající věřitel a musí jej doložiti listinnými průkazy o tom že nemovitost, jež má býti prodávána, patří dlužníkovi buď zcela nebo alespoň zčásti (předloží se úřední výpis z veřejných knih, z něhož jest patrný poslední knihovní stav). Mají-li býti prodávány předměty horního vlastnictví, jest nutno vedle uvedených listin předložiti opis listiny propůjčovací nebo koncese na pomocná díla neb revírní štoly. Tyto listiny vydá nebo veřejně ověří horní úřad. Stačí ovšem též předložiti úřední výpis z knihy koncesní nebo z knihy propůjčovací. Kdyby k návrhu na nucenou dražbu nemovitosti nebyl tento listinný materiál přiložen, zamítl by exekuční soud návrh. Soud exekuční vydá dražební edikt a nařídí, aby v pozemkových knihách nebo v zemských deskách bylo poznamenáno zahájení nucené dražby. Tato poznámka má ten věcný účinek, že působí proti každému dalšímu nabyvateli nemovitosti. Dlužník by mohl

ještě nyní nemovitost prodati, ale v exekuci bude pokračováno proti novému nabyvateli. Z této okolnosti plyne, jak jest velmi důležité při obchodu s nemovitostmi zjistiti si správný knihovní stav, aby kupující neb ten, kdo poskytuje hypotéku, nebyl poškozen. Poznámka zahájení nucené dražby má za účel zajistiti vymáhajícímu věřiteli určité pořadí. Rozhodný jest okamžik, kdy došla žádost za povolení dražby k soudu exekučnímu, je-li tento současně soudem knihovním, nebo kdy ke knihovnímu soudu došlo usnesení soudu exekučního, jímž se nařizuje poznamenání zahájení nucené dražby. Další vymáhající věřitelé přistupují k dražebnímu řízení a toto řízení jest pro všechny jedno a jednotné. Výkon nucené dražby záleží především v odhadu nemovitosti, jejž možno vykonati nejdříve za tři neděle po povolení nucené dražby. Účelem odhadu jest zjistiti skutečnou hospodářskou cenu nemovitosti, a to bez ohledu na břemena, jež na ní váznou (výměnek, služebnosti), a i s ohledem na ně. Odhad vykoná na místě samém výkonný orgán soudní za pomoci jednoho nebo více soudních znalců. Současně s odhadem nemovitosti jest třeba také popsati a odhadnouti příslušenství, které se na ní nalézá. Vymáhající věřitel musí dále předložiti dražební podmínky a případně může podati návrh na prozatímní určení stavu břemen. Nato soud určí dražební rok. Učiní tak dražebním ediktem (⟶ níže). Rok musí býti položen tak, aby mezi povolením nucené dražby a dražebním rokem uplynula doba alespoň tří měsíců a mezi dnem, kdy jest dražební rok nařízen soudem a dnem, kdy má býti konán, alespoň doba jednoho měsíce. Dražební rok se pravidelně koná u soudu, výjimečně na místě samém. Počíná vyvoláním věci soudcem. Pak soudce oznámí výši daní a jiných veřejných dávek, jež mají býti hotově zaplaceny, přednese prohlášení věřitelů o zapravení jejich pohledávek v hotovosti nebo převzetí vydražitelem a ohlásí obnosy kaučních a úvěrních hypoték. Pak následuje vybídnutí, aby byla činěna podání. První podání může býti učiněno teprve za půl hodiny po počátku dražebního roku. Exekut, t. j. osoba, jejíž nemovitosti jsou prodávány, dále soudce, zapisovatel a vyvolavač, nemohou při dražbě činiti podání. Přikazuje-li někdo v zastoupení určité osoby, musí se vykázati veřejně ověřenou plnou mocí. Podání osob, jež nesložily předepsané vadium (jedna desetina odhadní ceny), jsou nepřípustna. Podatel jest svým podáním tak dlouho vázán, dokud nebude učiněno podání vyšší. Nečiní-li se další podání po dvojím vyzvání, vyhlásí soudce za pět minut po druhém vyzvání dražbu za skončenou. Příklep nemovitosti tomu, kdo nabídl nejvíce, jest však proveden teprve, není-li podán odpor proti příklepu. Příklep se provede usnesením, jež prohlásí soudce. Udělení příklepu se do 8 dnů poznamená v pozemkových knihách a nabude-li právní moci, přechází vlastnické právo k nemovitosti i všechna břemena s ní spojená na vydražitele. — Při d. na movitosti provede se řízení daleko jednodušeji nežli u nemovitostí. Po provedení zabavení movitých věcí u dlužníka nařídí soud dražební rok. Učiní tak dražebním ediktem. Dražba se nesmí provésti před uplynutím tří neděl od zabavení. Soudce se pravidelně omezí na povolení veřejné dražby, avšak její termínování a provedení udělá si sám výkonný orgán. Dražba se koná buď na místě, kde jsou zabavené věci, nebo na místě jiném (v hlavních městech v soudních dražebnách). Odhad svršků jest proveden teprve při dražbě; používá se k němu jen jednoho znalce. Vyvolavač nemusí býti přibírán. Dražba jest veřejná a proto se jí může zúčastniti každý, aniž by skládal vadium. Odhadní cena jest zároveň cenou vyvolací. Nejnižší podání musí činiti třetinu vyvolací ceny. Věci zlaté a stříbrné nesmějí býti prodány za menší cenu, než je jejich kovová cena. Zásady pro podávání platí tytéž jako při nemovitostech, jenže se po dvojím bezvýsledném vybídnutí k dalšímu podání nečeká pět minut a movitost se ihned přiklepne tomu vydražiteli, který podal nejvíce. Ten také ihned musí zaplatiti nejvyšší podání a převzíti věc, čímž se stává jejím vlastníkem.

Dražďák Karel Pavel, JUDr. (* 1872, † 8. V. 1921) v Opočně), odbor. spisovatel, advokát v Opočně. Horlivý pěstitel okultních a spiritualistických věd v Čechách. Účastnil se literárního ruchu let devadesátých a přispíval do prvých ročníků Moderní revue, do Sborníku pro filosofii, mystiku a okultism a č. j.

z Drážďan Mikuláš, přibyvší v r. 1411 do Prahy, po svém vypuzení z D. pilně se zúčastnil všech půtek na straně Husově, kloně se více k straně radikální. Byl stoupencem přijímání pod obojí, zúčastnil se všech bojů až do r. 1416, než se odebral do Míšně, kde také zemřel.

z Drážďan Petr, společník dříve zmíněného Mikuláše, s nímž se zúčastnil husitských pří, působě stejným způsobem jako M. z D. Z Prahy odešel do Němec,

kde také jako kacíř byl upálen asi v l. 1421—5.

Drážďanská konference byla schůze zástupců všech států něm. „Bundu", trvající od prosince r. 1850 do března 1851 a svolaná za tím účelem, aby se uspořádal právní poměr všech členů tohoto spolku, do něhož i Rakousko chtělo vstoupiti přes odpor Pruska, podporovaného Anglií, Francií a Ruskem. Rakousko zůstalo členem Bundu jen za země české a alpské, a zůstalo jím až do r. 1866.

Drážďanský mír, uzavřen 15. XII. 1745 mezi Marií Terezií jakožto královnou českou a uherskou (zastoupena byla hr. Harrachem) a kurfiřtem saským Bedřichem Augustem III. s jedné strany a pruským králem Bedřichem II. na straně druhé (zastoupen ministrem von Podewils) a ukončena jím byla t. zv. druhá válka slezská. Mírem tímto, jenž sjednán prostřednictvím Anglie, obnoveny podmínky míru vratislavského z r. 1742, Marie Terezie ponechala Bedřichovi II. postoupenou část Slezska a hrabství Kladské, načež tento uznal volbu manžela Marie Terezie za císaře římskoněmeckého, která se stala bez hlasu pruského. Sasko pak zaplativši půl milionu tolarů náhrady, vyměnilo za místa Fürstenberg a Šídlo prusko-slezské enklavy z Lužici.

Drážďany, krajské hejtmanství svobodného státu Saska, má rozměr 4337 km², (v roce 1925) 393.026 ob. (306 na 1 km²), a rozděluje se na 11 správních obvodů (svobodná města: Drážďany, Freiberk, Freital, Perno, Míšeň, hejt. Dippoldiswalde, Drážďany, Freiberk, Großenhain, Míšeň a Perno). D. jsou krajským hlavním městem a zároveň hlavním městem svobodného státu Saska (z r. 1925) 619.160 obyv. Leží na 51° 3′ sev. šiř. a 13° 44′ vých. délky, 107 m n. m. Na vyvýšeninách prostírají se vinohrady a vily a zčásti Drážďanský háj. Poloha města jest v prolákline a jest nejteplejším krajem saským. Po připojení blízkých obcí zaujímá rozloha města plochu celkem 10.540 hektarů. Starší části města rozkládají se na levém břehu Labe. Na pravém břehu Labe rozprostírá se Nové město. Obě tyto části města spojeny jsou pěti mosty, mezi nimiž jest ze 14. stol. pocházející (v letech 1727—31 stavěný a v letech 1907—10 přestavěný) most Augustův. Hlavní tepna obchodní jde od tohoto Augustova mostu k hlavnímu nádraží. Staré město rozprostírá se na sever se světoznámou, na vyhlídky bohatou, Brüllovou terasou až k levému labskému břehu. Z kostelů jsou zejména pozoruhodny: na Starém městě katolický dvorní kostel (barokní to stavba), provedená od Chiaveriho v letech 1739—56, s věží 86 m vysokou, dále kostel sv. Žofie, vystavěný v letech 1351—1357 a v l. 1664—1668 v gotickém slohu Arnoldem přestavěný; Křížový kostel z r. 1200, 1491 a v r. 1764 úplně obnovený a r. 1900 přestavěný, pak původně nejstarší kostel města s věží 94 m vysokou. Nejdůležitější veřejné budovy leží ve Starém městě poblíže mostu Augustova. Bývalý královský zámek, veliký a nepravidelný komplex budov, byl vévodou Jiřím vystavěn v letech 1530—35, později několikráte rozšířen a v l. 1890—1902 v jednotnou budovu ve slohu německé renesance přestavěn. V přízemí velikého zámeckého dvora nachází se zelená komora, dříve královská klenotnice. Severozápadně od zámku na divadelním náměstí stojí Opera (1871—78) ve slohu italské renesance vystavěná. Jižně od toho leží Zwinger (v l. 1709—18 Pöppelmannem jako jeviště pro slavnosti ve volné přírodě zřízené). Zde nacházejí se vědecké sbírky. Čtvrtou, tehdy nedostavěnou stranu, tvoří nové museum (v l. 1847—54 Semperem vystavěné). Toto museum obsahuje obrazovou galerii a sbírky mědirytin. Mezi zámkem a Novým tržištěm jest museum Johanneum, pocházející z r. 1586; dnes jest to historické museum a živnostenská galerie, jakož i sbírka porculánová. Na jihovýchodní straně Starého města týčí se Nová radnice, v l. 1905—1910 Bräterem a Rothem stavěná, s věží 100 m vysokou, v téměř barokovém slohu provedenou. V Novém městě vynikají tyto stavby: Japonský palác v r. 1715 od Pöppelmanna jako holandský palác postavený a v l. 1729—41 přestavěný; od r. 1756 nalézá se v něm zemská knihovna. — Průmysl a obchod se od let 60. značně rozmohl ve všech směrech. Rovněž veliké důležitosti jest i plavba po Labi. — Vzdělávací i dobročinné ústavy: Mezi prvními jest v r. 1828 založená technika, vysoká škola hudební, dále akademie výtvarných umění a něm. výzkumný ústav pro textilní průmysl a j. v. Z dobročinných ústavů jsou nejdůležitější 3 městské a ještě 2 jiné nemocnice, celá řada ošetřovacích i léčebných ústavů. — Úřady nejdůležitější jsou tyto: Správu města vede 1 vrchní starosta a 2 starostové. D. jsou sídlem saské vlády, nejvyšších zemských úřadů, ministerstev, kraj. hejtmanství a okres. hejtmanství. — Dějiny. Jméno D. vzniklo ze slov. pojmenování drezga, nepatrné vesnice na pravém břehu Labe a teprve r. 1216 městem pojmenováno, náleželo míšeňskému markrabství. Po r. 1288 mě-

nily D. často svého vládce. Za Viléma I. staly se sídlem knížete. Za vpádu Husitů město značně trpělo. Při dělení Saska v r. 1485 připadly D. linii Albertinské a byly v násl. letech silně opevněny. Ke konci 17. stol. stávají se D. již městem uměleckým i cizineckým a středem skvělého dvorského života. Značných pohrom utrpěly D. také v sedmileté válce (v r. 1760 ostřelovány) a rovněž i za válek Napoleonských. Teprve po zrušení hradeb (po r. 1800) srostly D. s předměstskými obcemi v jedno vnitřní město. Umělecké sbírky byly založeny teprve v l. 1553—86 kurfirstem Augustem a jeho nástupci. V D. uzavřeným mírem 25. 12. 1745 skončena byla druhá slezská válka. — Bitva 26. a 27. 8. 1813, v níž Napoleon opustiv svoje postavení proti t. zv. slezské armádě Blücherově u Zhořelce, obrátil se ke Drážďanům, ohroženým postupem Schwarzenberkovy české armády, porazil tohoto a zahnal přes české hranice.

Dráždění (lat. iritace), účinek rychle probíhajících změn v okolí (popudy) na vnímavé živočišné a rostlinné buňky a tkáně, které mění jejich stav (podráždění). Rozeznáváme d. chem. a fysikální (mechan., tepelné, osmotické, elektrické).

Dráždidla (analeptica, excitantia), léky účinkující vznětlivě na nervy a srdce, jako éther, kafr, pižmo, víno, čpavek a j.

Dráždivé léky (acria), látky, které působí na kůži n. sliznici zánět. Zvyšují tím odměšování sliznic a rozmnožují peristaltiku střevní. Patří sem hl.: španělské mušky, dávivý kámen, mořská cibule, senega, senna, aloe, ipekakuanha atd.

Dráždivost (iritabilita), ve fysiologii schopnost tkání živočišného a rostlinného těla odpovídati na rozlič. vlivy (popudy), na př. stahem svalových vláken, odměšováním tekutiny a pod. ↘ také receptory, nervy. V pathologii nazývá se tak urč. slabost příp. vnímavost ústrojů, která je uzpůsobuje k nemocem. — D. rostlin je schopnost prováděti pohyby na urč. zevní podněty.

Dražební edikt, rozhodnutí soudu, jímž se určuje den prodeje movitostí nebo nemovitostí. U movitosti stačí, obsahuje-li d. e. čas a místo dražby, označení zabavených svršků a údaj, kdy a kde možno si svršky před dražbou prohlédnouti. D. e. při nemovitostech musí obsahovati přesné označení nemovitostí i příslušenství, velikost podílů a, jde-li o nemovitost v knihách nezapsanou, jméno nynějšího držitele. Dále musí býti vyznačena odhadní cena, datum a místo dražby a výše nejnižšího podání a musí býti udáno, u kterého soudu lze nahlédnouti do obsahu odhadního protokolu a dražebních podmínek. Dalším obsahem jest oznámení, že osoby na nemovitosti oprávněné budou o postupu dražebního řízení vyrozumívány jen tehdy, bydlí-li v obvodu exekučního soudu neb ohlásí-li soudu zmocněnce pro doručování, bydlícího v místě soudu, jinak že všechna oznámení budou vyhlašována na soudní desce. Posléze je v d. e. vybídnutí, aby nejpozději při dražebním roku před započetím dražby byla u soudu ohlášena všechna práva, jež by činila dražbu nepřípustnou, jinak že nebudou moci býti uplatňována proti tomu, kdo nemovitosti bezelstně nabyl, nevěda o těchto právech (to se týká neknihovního práva vlastnického, nabytého na př. vydržením). D. e. se přibije na soudní desku, uveřejní v úředních novinách a vyhlásí se v místě, kde se dražba koná (toto poslední se týká jen nemovitostí). Do pozemkových knih se dá poznámka dražby. D. e. se doručí exekutovi, všem vymáhajícím věřitelům a u nemovitostí i veřejným orgánům, které předepisují a vybírají daně, přirážky a jiné veřejné dávky (na př. berní správě, okresní nemocenské pojišťovně, úřadovně Všeobecného pensijního ústavu).

Dražební podmínky, souhrn zásad, jimiž se řídí dražební řízení při nemovitostech. Návrh na ně musí exekučnímu soudu předložiti vymáhající věřitel. D. p. musí podle ex. řádu obsahovati: a) přesné označení nemovitostí; b) ustanovení o výši vadia: kdo chce býti přítomen dražbě nemovitosti, musí jako vadium složiti nejméně desetinu odhadní ceny buď v hotovosti nebo v cenných papírech; c) označení služebností, reálných břemen a výměnku; d) výši nejnižšího podání, jež musí vždy býti udáno ciferně a činí u domů polovinu, u venkovských statků a pozemků dvě třetiny odhadní ceny nemovitosti a jejího příslušenství (není-li při dražbě docíleno podání, jež by se alespoň rovnalo podání nejnižšímu, zruší se dražba; jde-li o venkovský statek nebo nemovitost, nesmí býti nová dražba nařízena dříve nežli za šest měsíců); e) ustanovení o zapravení nejvyššího podání: čtvrtinu nutno hotově zaplatiti do 14 dnů po vejití příklepu v právní moc, zbytek ve dvou stejných splátkách do dvou měsíců; f) udání doby pro přechod nebezpečí, užitků a břemen (rozhodným jest den příklepu); g) určení doby a podmínek odevzdání nemovitosti vydražiteli a vkladu jeho vlastnického práva do pozemkových knih. Nevyhoví-li vymáhající věřitel vyzvání soudu, aby předložil

d. p., bude dražební řízení zrušeno. Jinak, vyhovují-li d. p. zákonu, schválí je soud bez ústního jednání. Odchylují-li se od zákona, určí soudce rok k ústnímu jednání, k němuž pozve vymáhající věřitele, exekuta a všechny ty, kdož mají věcné oprávnění k nemovitosti. Pak teprve rozhodne o jejich obsahu. Nucená dražba se nesmí konati dříve, dokud d. p. nenabyly právní moci.

Dražejov (Draschen), o. v Č., okr. Dubá, 239 ob. (5 č.).

Dražejov, o. v Č., okr. Strakonice, 650 č. ob.

Draženović Josip (* 1863), chorvatský spisovatel. Je soudním úředníkem v Gospiću. Obratný vypravovatel, jenž píše črty, povídky, novely a feuilletony do časopisů a denních listů chorvatských, Samostatně vydal: Crtice iz hrvatskoga života (1884), Iskrice (1887), Crtice iz primorskoga malogradskoga života (1893) a Povijest jednoga vjenčanja (1901) u Matice Hrvatske. Po prvé vystoupil literárně pod pseudonymem J. Brdić.

Dražeň, o. v Č., okr. Kralovice, 271 č. ob.

Draženov, o. v Č., okr. Domažlice, 444 č. ob. Poutní místo Dobrá Voda.

Dražetice, o. v Č., okr. Příbram, 283 č. ob.

z Dražic, staročes. rod, na Boleslavsku usedlý, měl v erbu větev s třemi vinnými listy. Členové rodu byli círk. hodnostáři. Vynikli: Jan z D., bisk. praž. (1258—78), je chválen vrstevníky jako velmi učený a ctitel umění. Bratr jeho Řehník z Litovic zal. r. 1264 hrad Dražice u Benátek (byl pobořen v 15. stol. Jiřím z Poděbrad). Syn Řehníkův Jan byl zvolen rovněž bisk. praž. (Jan IV., 1301—1343). Proslul svou učeností, dal podnět k sepsání kroniky ↪ Františka Pražského. Za bojů o osiřelý trůn čes. stál na straně Elišky Přemyslovny a krále Jana Lucemburského proti Jindřichu Korutanskému. Měl t. spory se žebravými řády a na obvinění z církevních zločinů byl obeslán do Avignonu. Tu pobyl od r. 1318—29. Přivedl do Čech řadu umělců, kteří pracovali zejm. v Roudnici (Vilém z Říma zbudoval tu první kamenný most v Čechách 1333—38) a Boleslavsku. Rovněž jím přinesené iluminované rukopisy měly vliv na výzdobu knihy u nás. — Lit.: V. Chaloupecký: Jan IV. z D. (1908). Synovec Jan založ. Nové Benátky. Rod vymřel synem tohoto, rovněž Janem (r. 1383).

Dražić Firmilijan (1851—1903), učený teolog srbský. Byl 1891 kazatelem v Chicagu a administrátorem cařihradským. Doma byl profesorem a později rektorem teologie v Bělehradě (v té době založil fond pro chudé bohoslovce a zavedl veřejné přednášky), vychovatelem královiče Alexandra a j. Byl ve Skoplji od r. 1899 metropolitou, prvým od zrušení pećského patriarchátu. R. 1902 vysvěcen na biskupa.

Dražice, o. v Č., okr. Ml. Boleslav, 257 č. ob. — Obilní skl., válc. mlýn, elektr., tov. řetězů a str. Zříceniny hradu Dražic, založ. pánem Řehníkem z Litovic r. 1264.

Dražice, o. v Č., okr. Tábor, 755 č. ob.

Dražice (Perjése), o. na Slov., okr. Feledince, 378 m. ob.

Dražič, o. v Č., okr. Milevsko, 869 č. ob. Lomy na černý mramor.

Dražický Václav, pseud. Václava Olivy.

Dražičky, o. v Č., okr. Tábor, 205 č. ob.; lihovar.

Dražkov, o. v Č., okr. Pardubice, 210 č. ob.

Dražkov, o. v Č., okr. Sedlčany, 279 č. ob.

Dražkovice, o. na Slov., okr. Turč. sv. Martin, 347 ob. (337 čs.).

Dražkovice, o. v Č., okr. Pardubice, 461 č. ob.

Dražković Milorad (1873—1921), srbský politik. Absolvoval práva r. 1894 ve Švýcarsku, zajímal se o mlékařství a zařídil továrnu na sýr ve Smederevu. Za poslance skupštiny zvolen r. 1905. Byl několikráte ministrem. Výborný odborník zemědělský a organisátor; vystupoval energicky proti komunistům a protistátním živlům.

Drážkový splav, přístroj pro získání čisté rudy z jemně rozdrcené (pod 1 mm) rubaniny. Deska splavu je opatřena drážkami, v nichž se zachycují zrnka rudná, jalová zrnka jsou vodním proudem odnášena. Deska d-ého s-u má 150—350 záchvěvů. Pro úpravu jemného uhelného kalu méně používány; v Americe pro uhlí také d-é s-y pneumatické s dmychaným vzduchem.

Dražov (Trossau), o. v Č., okr. Teplá, 872 n. ob. Hnědé uhlí.

Drážovce, o. na Slov., okr. Krupina, 188 čs. ob.

Drážovce, o. na Slov., okr. Nitra, 1404 čs. ob.

Dražovice, o. v Č., okr. Sušice, 517 č. ob.

Dražovice, o. na Mor., okr. Vyškov, 681 č. ob.

z Dražova Samuel Martinius, ↪ Martinius z Dražova, Samuel.

Dražůvky, o. na Mor., okr. Kyjov, 449 č. ob.

Drbal Matyáš Amos (1829—1885), školský odborník a filosof, zemský školní

inspektor v Brně. Napsal: Učebnice propaedeutické logiky, Empirická psychologie, Praktická logika a j.

Drbalovice, o. na Mor., okr. Boskovice, 298 č. ob.

Drcení (v hor.), slouží k uvolnění nerostů v rudě obsažených, na př. leštěnce olov. od křemene, aby mohly býti pak od sebe úpravou odděleny. Při uhelné rubanině oddělíme d-m uhlí od lupku a pod., d. uhlí slouží jako příprava pro koksování a briketování, pak pro topení práškovým uhlím.

Drda Jos. Alois (1783—1833), kreslíř a mědirytec. Studoval na pražské akademii od r. 1802. Podle kreseb Berglerových ryl sv. Josefa s dítětem, sv. Jiří, hocha se psem, podle Fr. Hořčičky podobiznu A. J. Puchmajerovu a ozdobil četné spisy různými rytinami. Kreslil sv. Jana Nep. a j. obrazy svatých.

Drdla František (* 1868), houslista víd. dvorní opery a hudební skladatel. Jeho houslové skladby Serenádu a Souvenir proslavil mistr Jan Kubelík po celém světě. Složil také opery Zlatá síť (1916) a Hraběnka z krámu (1917) i četné písně.

Dreadnought (nyní též capital ships, Großkampfschiffe), typ bitevních lodí, nazvaný tak podle první z nich, angl. D., zhotovené r. 1906, lišící se značně od dosavadních bitevních obrněnců. Do té doby bitevní lodi nesly pravidlem po 4 dělech největší ráže (kol 30 cm) a 12—16 dělech střední ráže (12—17 cm), rychlopalných. Počátkem XX. stol. byla otázka kalibru děl bitevních lodí nevyjasněna; soudilo se namnoze, že menší ráže s rychlejší palbou zasypou nepřítele větším množstvím železa, než pomalu střílející děla těžká. Tato však měla výhodu přesnější palby (lepší balistické vlastnosti) a většího účinku jediné střely; mimo to nesla dále. Ježto se dostřel torpéd stále zvětšoval, posunovala se též mez nejmenší bitevní vzdálenosti, z čehož vyplývalo, že jen nejtěžší děla se v bitvě nejúčinněji uplatní. Angl. adm. Fisher a konstruktér Watts pojali tudíž plán lodi, jejíž hlavní výzbroj by se skládala z 10 děl 30.5 cm po dvou ve věžích, žádných děl střední ráže a 27 děl protitorpédových (7.6 cm). Rychlosti 21 uzlů, tehdy značné, dosaženo bylo užitím turbinových strojů (novinka u velkých lodí). Loď dána do stavby po rus.-japonské válce, která potvrdila výhody jediného bitevního kalibru, neboť jednak umožňuje lepší zastřelování (lépe viděti dopady střel), jednak dává prakticky větší rychlost střelby, poněvadž při střelbě několika kalibry současně vadí t. zv. interference, t. j. chvění vzduchu, vznik-

Některé význačné dreadnoughty.

(B. K. = bitevní křižák.)

Jméno	Rok spuštění	Déplacement (Tun)	Stroje (Koní)	Rychlost (Uzlů/hod.)	Topiva v tun.	Počet děl a ráže v cm (těžká — střední)	Pancéř v cm (nejtlustší — nejtenčí)	Poznámka
Nelson	1925	35.500	50.000	23	4000 (olej)	9—40·6, 12—15·2, 6—12 protiletadl.	35·5 — 2·5	angl., stavěn po Washingtonské úmluvě
Hood (B. K.)	1918	42.000	150.000	31	4000 (olej)	8—38, 12—14, 4—10·2 protiletadl.	38 — 2·5	angl., stavěn ve válce po zkušenostech z bitvy u Jutska
Queen Elisabeth	1915	28.000	75.000	25	4000 (olej)	8—38, 12—15·2, 4—10·2 protiletadl.	33 — 2·5	angl., účastnil se bombardování Dardanel
Tiger (B. K.)	1913	28.500	108.000	30	3500 (olej)	8—34·3, 12—15·2, 4— 7·6 protiletadl.	25 — 2·5	angl., účastnil se bitvy u Jutska, potopen ve Scapa Flow
Derfflinger (B. K.)	1914	26.600	63.000	28·5	4700 (uhlí)	8—30·5, 12—15 — protiletadl.	30	něm., účastnil se bitvy u Jutska
Maryland	1920	33·500	36·000	21	4000 (olej)	8—40·6, 12—12·7, 8—12·7 protiletadl.	45·7 — 7·6	amer., stavěn po válce
Nagato	1920	34·500	60.000	23	4000 (uhlí)	8—40·6, 20—14, 4— 8 protiletadl.	35 — 7·6	jap., stavěn po válce

lé hromadnou palbou a zabraňující přesné pozorování a míření optickými přístroji. D. se velmi osvědčila a napodobena pak u všech námořních velmocí; učinila rázem všecky lodi starších typů méně cennými a umožnila Německu rychle doháněti Anglii v moderních bitevních obrněncích. — Vedle této bitevní lodi vytvořili Angličané ještě typ bitevního křižáku (Invincible), d. s výzbrojí redukovanou o 2 těžká děla, za to však s velikou rychlostí (26 uzlů), čehož dosaženo na úkor tloušťky pancéře místo 30 cm jen 17 (v bitvě u Jutska z toho ztráty 3 z těchto křižáků). V dalším vývoji zvětšována ráž děl až do 38 cm a jejich umístění voleno tak, aby co možná všechna mohla stříleti na oba boky, takže bylo je nutno klásti do osy lodi a některé věže zvýšiti, aby střílely přes jiné. Protitorpédová děla zesílena na ráž 15 cm. Rychlost dosažena 23 uzlů (u křižáků 30 uzlů), tím vzrostlo déplacement z původních 18.000 t na 28—30.000; zlepšena též ochrana proti torpédům. D. byly za světové vál. jádrem bitevních loďstev velmocí; jejich převaha nad všemi menšími loďmi se ukázala nespornou (bitva u Falklandských ostrovů). Též jejich odolnost proti torpédům byla veliká (zejména u lodí němec.). Po válce Washingtonská konference (☞) omezila jejich počet i velikost, která nesmí přesahovati 35.000 t; nejtěžší ráže děl 40.5 cm. Lodi mají vesměs silný pancíř (až 45 cm) a dobrou ochranu proti podmořskému útoku (výduti, bulges), silné pancíře i palubní (proti leteckým bombám) a nesou po několika letounech; nejnovější anglické (Nelson) mají k tomu konci zadní palubu volnou a dělové věže jen napřed (3 po 3 dělech). Bitevní křižáky po Anglii reprodukovalo jen Japonsko.

Dreber Heinrich (1822—1875), něm. malíř; maloval krajiny z Campagny, Albánských a Sabinských hor, často s antickými postavami.

Dreger Adolf (* 1872), zn. šlechtitel obilin a majitel velkostatku v Chlumci nad Cidl.

Dregoviči, slov. kmen rus., pův. usedlý při Dněpru a Pripeti, později na dneš. území litev. (Staré názvy míst a archeologické nálezy.) Lit.: Niederle: Slov. starožitnosti, odd. I., sv. IV.

Drehem, zřícenina starého babylonského města, jižně od Niffer, ve stol. 23. př. Kr. Známé m. nálezy desek s klínovým písmem.

Dreher Anton (1810—1863), známý pivovarník dolnorakouský, od r. 1836 majitel švechatského pivovaru, jakož i pivovarů v Čechách a v Pešti.

Drechsler Branko (Vodník, ☞) (* 1879 v Záhřebě), univ. prof. od r. 1920, chorv. literární dějepisec. Práce: Petar Preradović (1903), Slavonska književnost u XVIII. vijeku (1907), Stanko Vraz (1909), Povijest hrvatske književnosti, knjiga I. (1913). Vydává díla Preradovićova a Nazorova.

Drechsler Jan, malíř v 18. stol. Maloval v královéhradeckém kostele s J. Kr. Handkem.

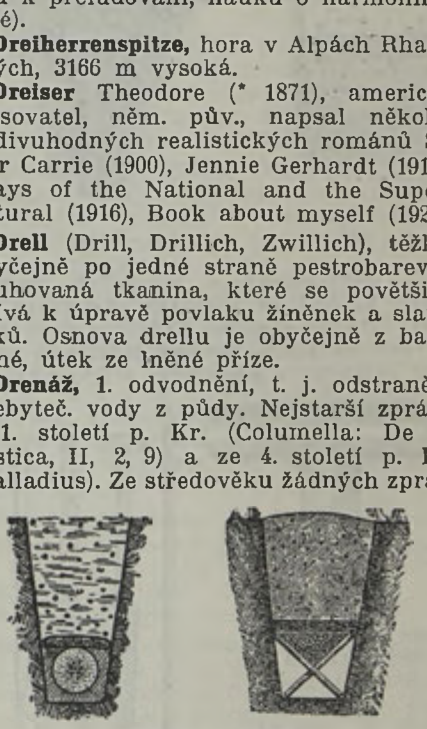
Drechsler Josef (podle křest. matriky Traxler, ☞) (* 26. V. 1789 ve Vlachově Březí, † 27. II. 1852 ve Vídni), hudební skladatel a pedagog. Byl varhaníkem, regenschorim a kapelníkem Dvorní opery ve Vídni, kromě různých úř. funkcí. R. 1844 jmenován metropolitním kapelníkem. Komponoval skladby církevní (mše, motetta, requiem), složil 5 oper (Cladine v. Villabella, Der Zauberkorb, Pauline a j.), operety, k 50 fraškám složil hudbu, ouvertury, kvarteta, písně atd. a psal díla teoretická (varhan. školu, návod k preludování, nauku o harmonii a jiné).

Dreiherrenspitze, hora v Alpách Rhaetských, 3166 m vysoká.

Dreiser Theodore (* 1871), americký spisovatel, něm. pův., napsal několik podivuhodných realistických románů Sister Carrie (1900), Jennie Gerhardt (1911), Plays of the National and the Supernatural (1916), Book about myself (1922).

Drell (Drill, Drillich, Zwillich), těžká, obyčejně po jedné straně pestrobarevně pruhovaná tkanina, které se většině užívá k úpravě povlaku žíněnek a slamníků. Osnova drellu je obyčejně z bavlněné, útek ze lněné příze.

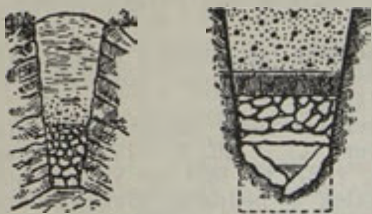
Drenáž, 1. odvodnění, t. j. odstranění přebyteč. vody z půdy. Nejstarší zprávy z 1. století p. Kr. (Columella: De re rustica, II, 2, 9) a ze 4. století p. Kr. (Palladius). Ze středověku žádných zpráv.

Drenáže z proutí.

Teprve v roce 1764, kdy v Anglii farmář Elkingston provedl odvodnění podzemním trativodem (místo otevřených příkopů, které zaujímají mnoho půdy a znesnadňují obdělávání pole) byl dán podnět k rozsáhlejšímu použití tohoto

způsobu. Drenáží vytáhne se pouze voda z větších prostorů, kdežto nejjemnějším zůstává dostatečné množství vody pro vývin kulturních rostlin. Povstávají pak smršťováním jemné trhliny, jež prostupují půdu směrem k trativodům a jsou

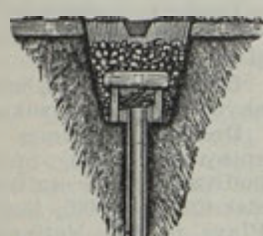

Kamenné drenáže.

naplněny vzduchem. Provětrávání toto jest současně dalším účelem d. Podle materiálu, ke stavbě podzemního trativodu použitého, rozeznávají se: d. kamenné, z proutí, rašelinové a rourové.

Drenáž z kamene a prutů.

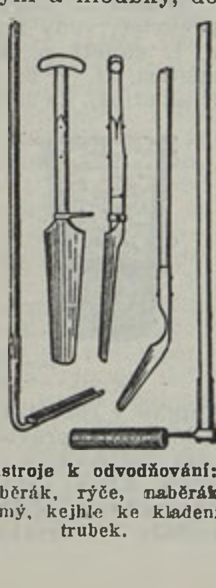
Hltač.

Posl. pozůstávají z cihlových trubek, které kladou se určitým systémem do půdy. Různé systémy vyžadují si různou úpravu vzájemné polohy trativodu směrem příčným a podélným a hloubky, do

Drenážní roura (spojka).

které jest trativod vložen. Každá d. musí míti podklad v přesném plánu d., sestaveném po vyměření pozemků jak po stránce polohopisné, tak i ohledně spodních vod, které se vyšetří předem co do mohutnosti i jejich směru přírodního spádu. (Viz přílohu.) — 2. V chirurgii jest d. vkládání skleněných, stříbrných nebo pryžových trubiček s malými postranními otvory do ran, aby se odvedla krev, případně též hnis do obvazu.

Nástroje k odvodňování: Naběrák, rýče, naběrák šikmý, kejhle ke kladení trubek.

Drenthe (Drente), nizozemská provincie, skládající se ze dvou částí: Geestu a Mooru, 2662 km^2, 223.168 ob. Obyvatelstva přibylo hlavně tím, že v Mooru byly stavěny kanály, silnice a průplavy a že v Geestu počalo se dobře dařiti zemědělství. Hl. m. jest Assen. Od r. 1406 patřila D. k Utrechtu, v r. 1412 obdržela samostatné psané právo (Drent. zemské právo). V letech 1522—36 patřila Geldernům. Když se zmocnil Nizozemí Mořic Oranžský (1592—94), nepřijal D-u mezi samosprávné državy. Samosprávu obdržela teprve r. 1795 a r. 1812 byla povýšena na provincii král. nizozemského.

Drepanon, antický název mnoha předhoří a míst. 1. Přístav na severozápadním břehu Sicilie, známý hlavně z 1. války punské. Zde porazili Karthagiňané r. 249 př. Kr. římské loďstvo. Nyní nazývá se Trapani. — 2. Bithynská osada na jižním břehu moře u Astaku (Astakos), blízko dnešního Herseku. Konstantin Veliký zbudoval zde r. 318 město Helenopolis. V blízkých horkých pramenech se dal Konstantin pokřtíti.

Drerup Engelbert (* 1871), něm. klas. filolog; byl profesorem ve Würzburku, Mnichově, od r. 1924 jest v Nymwegen. Hlavní jeho díla jsou: Homer, die Anfang der hellenischen Kultur, Das fünfte Buch der Ilias, Grundlagen einer homer. Poetik, Homerische Poetik. Mimo to se zabýval mnoho attickými řečníky, zvláště Isokratem a Demosthenem.

Dresden, ☞ Drážďany.

Dresel Adolf (1828—1905), inženýr vodních staveb, 1870—87 byl technickým radou v Štětíně. Od r. 1887 byl u pruského ministerstva veřejných prací, které mu svěřilo úpravu štětínského přístavu a stavbu průpl. dortmundsko-emžského.

Dresel Ellis Loring (1865—1925), sev.-amer. státník a diplomat, pův. advokát. Zúčastnil se 1918—19 mírových konferencí pařížských a v listopadu 1919 odešel jako zástupce USA. do Berlína, kde podepsal něm.-amer. mírovou smlouvu z 25. 8. 1921.

Dreser Josef (1693—1749), farář v Kralicích. Sp.: Kázání při korunování obrazu marianského na Sv. Hoře (1732), Nekrolog o bisk. Schrattenbachu (1738), Život nesmrtelný paní hrab. Max. A. B. Rottalové (1741).

Dresirovati (franc.), vychovati, vycvičiti, připraviti. V kuchařství d. znamená dobře připraviti pokrm.

Dresler Václav (* 1880), lit. historik a propagátor českopolských styků. Sp. Jakub Arbes, Básník Šumavy (1914), F. X. Svoboda (1912), K. V. Rais, Polsko a Evropa (1926), Sedmá velmoc v Polsku (1928).

Dress (angl.), oděv pro sport, obzvláště šat jockeyů, skládající se z kazajky a čapky. Full d., občanský oděv, salonní úbor.

Dressel Heinrich (1845—1920), něm. archeolog a numismatik. V l. 1885—1919 byl správcem berlínských mincovních sbírek (Münzkabinett). Vydal pojednání o nápisech v římských městech na drobném nádobí (Corpus inscriptionum latinarum, sv. 15.).

Dressoir (franc., dresoár), bufet.

Dresura, cvičení zvířat k hospodářským účelům (psa k honbě, koně k tahání a pod.). Lidé, kteří se tím zabývají, slují dreséři. Kromě toho známe cvičení (dresuru) zvířat divokých (krocení), používaných při variétních představeních a v cirkusech. Lidé, takováto zvířata cvičící, nazývají se krotitelé. Zvířata se krotila již za starověku.

Dreux (dré), m. ve franc. dep. Eure-et-Loir, 10.908 ob., 134 m n. m. na západ. dráze, kostel sv. Petra, stará radnice (16. stol.), zříceniny zámku. Obchoduje se hlavně obilím. — D. slul za starověku Durocasses.

Drevaczyński Jan (1826—1899), polský malíř-dominikán, vykazuje silný vliv svého římského mistra Overbecka.

Drevané, vymřelý kmen polabsko-baltických Slovanů. Sídlili na l. břehu Labe, zejm. při ř. Jesně (dn. Jetzel), v zalesněném kraji, po němž také měli své jméno. Název jejich podnes žije v místním jméně Drawehn, v t. zv. Wendlandu, a stopy býv. slov. jazyka jsou zřejmé jak v místních, tak v osobních jménech, stopy býv. slov. rázu jsou pak podnes zachovány v některých zvláštnostech krojových, zvykových a v starobylých typech stavebních. Ačkoliv o Drevanech je dosti značná literatura, není dosud přesně rozhodnuto, zdali patřili v Obodricům či k Luticům, anebo snad tvořili samostatnou polabskou větev. Po prvé se o nich děje zmínka na prahu 11. stol. v listině Jindřicha II. Zachovali se z celé místní skupiny polabské nejdéle. Ještě v polovině 14. stol., kdy kolem nich druhé kmeny byly poněmčeny, osidlovali dosti velké území v kraji luchovském (Lüchow), svaidelském (Danneberg) a olšinském (Ülzen) s menšími okrsky přilehlými a tu se udrželi až do poč. stol. 18., ve zmíněném ostrůvku drawehnském dokonce do 2. pol. 18. stol., kdy vzbudili pozornost něm. osvícenců a jejich prostřednictvím také slov. učenců, především Dobrovského. Ačkoliv obyvatelé Drawehny byli rovněž poněmčeni, tradičně se nazývali Vendy a při sčítání v r. 1890 se jich 570 přihlásilo za Vendy s vendským jazykem. Vzbudilo to značnou pozornost slov. učeného světa a pol. akademie tam vyslala luž. filologa A. Muku, aby věc vyšetřil. Muka ve své monografii Slované ve vojvodství lüneburském (Praha 1904) a v pol. monografii Szczątki jęz. połabskiego (1903) přesvědčivě vyložil dějiny těchto krajů, úplně již poněmčených, ale podal také výklad o slov. rázu jejich obydlí, vlastních jmen, kroje a zvykosloví. U Muky najdeme úplnou bibliografii předmětu do své doby. Nejnovější poučení je u L. Niederleho ve Slov. starožitnostech III. 1919.

Dreves Lebrecht (1816—1870), něm. básník. Na první sbírce jeho básní je patrný silný vliv Eichendorffův, který je také vydal. Ovocem jeho přestupu ke katolictví jsou Lieder der Kirche, deutsche Nachbildung altlatein. Originalien.

Dreves Quido Maria (1854—1909), něm. hymnolog. Sp.: Cantiones Bohemicae (1886), Die Hymnen v. Joh. v. Jenstein (1886), Die Kirche der Lateiner in ihren Liedern (1908).

Drevet (dreve), rodina francouzských mědirytců. Pierre, otec (1663—1738), byl žákem Germaina Audrana. — Jeho syn Pierre Imbert (1697—1739) daleko předčil svého otce, zvláště svojí dovedností ve vystižení výrazu tváře a propracovaností. Hlavním jeho dílem je podobizna Bossetova. — Příbuzným byl také Claude D. (1697—1781).

Drevljané, kmen ruských Slovanů, bydleli na Pripetu v Povolží a vedli války s knížaty kyjevskými. R. 945 zabili velkoknížete Igora. Jeho manželka pak dala zbořiti jejich hlavní město.

Drevljanka, za přísady různých koření (hl. papriky) a dřev. uhlí vodou zředěný denat. líh, používaný k pití na Podk. Rusi a na vých. Slovensku; rozšiřování jest přísně trestáno.

Drew (drú) Frederic (1838—1891), angl. geolog. Byl velikým znalcem Kašmírska. Napsal: The Jummo and Kashmir Territories.

Drexler František (* 1803 v Praze), ředitel kůru u sv. Petra.

Dreyer Max (* 25. 9. 1862), německý spisovatel. Vynikl zejména v dramatě rázu realistického. Napsal divadelní hry: Drei (1892), Winterschlaf (1895), Eine (1896), In Behandlung (1897), Grossmama (1897), Liebesträume (1898), Hans (1898), Unter blonden Bestien (1898), Der Probekandidat (1899), Der Sieger (1900), Schelmenspiele (1901), Tal des Lebens (1902), Die Siebzenjährigen (1904), Venus Amathusia (1905), Die Hochzeitsfackel (1906), Der listige Knabe (1911) a j. Kromě toho prosy Liebestraum (1890), Frauenwille (1892), Strand (1909), román Auf eigener Erde a j.

Dreyfus (drefis) Alfred (* 1859 v Mílhúzách), franc. dělostřelecký důstojník; pocházel z alsaské židovské rodiny. R. 1894 byl obžalován z velezrády a odsouzen k doživotnímu žaláři. Byl odvezen na Ďábelský ostrov u Cayenny. Klerikálně-nacionální strana využila této aféry k upevnění antisemitismu. Zola a jiní se ho ujali a docílili obnovy procesu; ale D. byl r. 1899 opět uznán vinným. Teprve r. 1906 byl prohlášen za nevinného a stal se opět majorem ve francouzské armádě. Napsal: Lettres d'un innocent, Cinq années de ma vie.

Dreyse Johann Nikolaus von (1787—1867), zbrojní technik; vyučil se puškařství v Paříži, založil 1824 továrnu na roznětky, vynalezl 1836 jehlovku (Zündnadelgewehr), jež měla papírovou patronu, přímotažný závěr a byla jako první zadovka zavedena v pruské armádě mezi 1840 a 1860. K její výrobě založil r. 1841 v Sömmerda zbrojní a muniční továrnu.

Dreyschock Alexandr (* 1818 v Žákách u Čáslavě, † 1869 v Benátkách), český hudební paedagog a klavírní virtuos, žák Tomáškův. Vychoval celou generaci č. pianistů. Od r. 1862 na petrohradské konservatoři. Autor četných skladeb, hlavně koncertních.

Dreyschock Raimund (* 1820 v Žákách u Čáslavě, † 1869 v Lipsku), známý vynikající houslista, od r. 1850 prof. na konservatoři v Lipsku. Měl značný vliv na hudební vývoj Zdeňka Fibicha, jehož byl strýcem a jenž v Lipsku u něho studoval.

Drezner Tomasz (1560—1614), profesor práva na Akademii zamojské, autor několika cenných děl z polského práva (Processus Judiciarius Regni Poloniae, 1601).

Dr. h. c., doctor honoris causa, ⌕ doktor.

Drha Filip (1851—1900), č. spisovatel a menšin. pracovník v Třebenicích. Redig. Český Sever.

Drhliny, odpadky při drhnutí lnu.

Drhovice, o. v Č., okr. Tábor, 259 č. ob.

Drhovle, o. v Č., okr. Písek, 328 č. ob. Pivovar (50 hl várky).

Drhovy, o. v Č., okr. Příbram, 892 č. ob.

Drchkov, o. v Č., okr. Slaný, 175 č. ob.

Drchlava (Dürchel), o. v Č., okr. Dubá, 211 n. ob.

Drchnička, ⌕ Anagallis.

Drienčanský Slavoj, pseud. Pavla Dobšínského.

Drienčany, o. na Slov., okr. Rim. Sobota, 319 čs. ob.

Drienov, o. na Slov., okr. Prešov, 1390 ob. (1368 čs.).

Drienové, o. na Slov., okr. Pov. Bystrica, 363 čs. ob.

Drienovo, o. na Slov., okr. Krupina, 322 čs. ob.

Drienovská Nová Ves, o. na Slov., okr. Prešov, 308 ob. (279 čs.).

Driesen Georg Wilhelm von (1700—1758), pruský generál; vyznamenal se hl. útokem 50 eskadron jezdectva pruského levého křídla v bitvě u Leuthenu (5. XII. 1757), kterou tím vítězně rozhodl proti Rakušanům.

Drietoma, o. na Slov., okr. Trenčín, 1562 ob. (1514 čs.).

Drieu la Rochelle Pierre (* 3. I. 1893 v Normandsku), franc. spisovatel. Mluvčí nové poválečné generace francouzské. Napsal: État civil (1921), Mesure de la France (1923), Fond de Cantine (1920), Plainte contre inconnu (1924), Interrogation (1917), L'Homme couvert des femmes (1925), Blèche (1928).

Driesch Hans (* 1867), něm. filosof, byl profesorem v Kolíně n. R. (1920), potom v Lipsku. Původně jako Haecklův žák pracoval na poli experimentální morfologie (Die Biologie als selbständige Grundwissenschaft, Analytische Theorie der organischen Entwicklung). R. 1895 přesvědčil se, že jedině „dynamický vitalismus" může vysvětliti otázku původu organismů. Vyložil to ve spisech: Die Lokalisation morphologischer Vorgänge, ein Beweis vitalistischen Geschehens, Die organischen Regulationen, Die Seele als elementarer Naturfaktor, Naturgriffe u. Naturuteile, Der Vitalismus als Geschichte u. als Lehre, Philosophie des Organischen. Jeho vitalistický názor vedl ho k logice. Počátkem jeho logiky je příčinnost. Výslednou prací tohoto rázu jest vydání Učení o řádu (1923). Vědomé překročení „solipsismu" tohoto řádového učení hypotetickou výjimkou, takže dává „skutečno" vně vnitřního vědomí, vede k tomu, co rozumí D. pod metafysikou, k učení o skutečnosti. (Wirklichkeitslehre, 1922²), ke spisu Wissen und Denken (1922²).

Pro jeho psychologii je příznačné rozlišování Samotného od bezčasového Já („Ich"), popření psychofysického paralelismu a definice duše nebo „psychoidy". Sp.: Leib und Seele (Tělo a duše, 1923[3]), The Crisis in Psychology (1925). Lit.: Otto, D-s Philosophie (1924).

Driffield (Great D., grít drifíld), město ve vých. části Yorkshiru (Anglie), 6485 ob. sev. od Hullu. Obchod s obilím.

Drill (něm.), přísná voj. kázeň v cís. armádě německé, nepočítající s individualismem vojáka, nýbrž jen s čistě mechanickým prováděním rozkazů.

Drill, pavián z vých. Afriky, ↗ mandrill.

Drilloth, něm. mincmistr, povolaný Přemyslem Otakarem I. do Čech, který prý zde razil první brakteáty.

Drilon, starověký název Drinu a zároveň severní hranice Illyrie. ↗ Drina.

Drim (albánsky Llumit, v starověku Drilon), hl. řeka Albanie, velmi málo splavná. Tvoří ji Černý Drim (2.76 km), jenž vzniká v jezeře Ochridském, a Bílý Drim (254 km), který pramení v Žljebu u Ipeku. Spojené oba toky přijímají vody Bojany (umělé zařízení — Drinacia) a vlévají se nad Lješem do Jaderského moře.

Driml Karel, MUDr. (* 2. I. 1891 v Chocni, † 1929), ref. minist. zdravot. a tělesné výchovy v Praze. Zjednal si zásluhy o popularisování lékařské vědy a vydával časopisy Zdraví lidu a Výživa. Podnikl studijní cestu do USA., Francie a Anglie a svých nabytých zkušeností použil k organisování boje proti nakažlivým chorobám. Napsal také mnoho her pro loutková divadla.

Drimys Forst., rod čel. Magnoliaceae se vždy zelenými listy. D. winteri Forst. z Již. Ameriky poskytuje vonnou kůru, které se dříve používalo v lékařství jako antiscorbutica a tonica pod názvem „magelánská skořice"; dnes slouží hlavně k výrobě třísla.

Drina (v starověku Drinos), řeka v Jugoslavii, 350 km dl., vzniká splynutím řek Tary a Pivy. U Vyšehradu, kde se obrací na severozápad, přibírá Lim. Na dolním toku je splavná. U Rači (Rača) se vlévá do Sávy.

Drinkwater John (* 1882), angl. básník, dram. spisov. a liter. kritik. V r. 1908 uveřejnil první své básně, později se stal řed. div. v Birminghamu. Vydal dvě hist. studie o W. Morrisovi a Swinburneovi. Jeho hra Abraham Lincoln byla uvedena též na scénu Nár. div. Další hry jsou Oliver Cromwell a Mary Stuart a j.

Drinopol, ↗ Adrianopol, Odrin.

Drinopolský mír z 2. září 1829 ukončil válku rus.-tur. Rusové získali Besarabii až po Prut a již. dunajské rameno. Úžiny Bospor a Dardanelly otevřeny pro obch. lodi všech států. Rumuni dosáhli samosprávy, gospodárové voleni doživotně. Tur. musilo se znovu zaručiti, že splní sliby Srbům z r. 1826 (smlouva akermanská: vytvoření svobod. knížet. srb. pod protektorátem Ruska a Tur.).

Drinopolské příměří, bylo uzavřeno před mírem svatoštěpánským, jenž ukončil válku rus.-tur. z r. 1877—1878.

Drinov Marin Štěpánovič (1838—1906), bulh. historik a slov. učenec, absolvent ruské univ. moskevské a mimo roční pobyt v osvobozené zemi, v níž přijal ministerstvo osvěty, profesor na univ. charkovské. Jako dobrý znatel bulh. jazyka a slov. jazyků položil D. pevné základy bulh. spisovné mluvě a ustálil na dlouho její pravopis. Stejně tak bezpečné základy dal bulh. dějepisectví. Díla jeho o původu bulh. národa, o počátcích bulh. dějin, o bulh. církvi vycházela ve Vídni v l. 1869—89, důkladné práce o osídlení balkánského poloostrova Slovany, jakož o jižních Slovanech a Byzanci v X. stol. vyšla v Moskvě (1875, 1876) a všechna měla základní význam pro bulh. národní uvědomění, pro rozvoj bulh. nár., kulturního a politického tvoření a dění v osvobozené zemi. D. si všímal pečlivě všech stránek bulh. veřejného života a dal namnoze cenné pokyny organisační, podnes nedoceněné. Již v r. 1869 založil v Brajle v Rum. Bulh. literární spolek, z něhož se vyvinula dnešní Bulh. akademie nauk. On také objevil Otce Pajsija a Sofronija a po prvé správně určil jejich místo v bulharských dějinách. On uvedl do Bulh. českého učence Konst. Jirečka, jenž bezpečně pokračoval ve šlépějích D. a byl druhým bulh. ministrem osvěty po D. Četné studie D. z oboru bulh. historie, literatury, národopisu, jazykovědy a j. vydala Bulh. akademie nauk za red. prof. V. Zlatarského ve 3 svaz. v Sofii 1910—1915. Cennou korespondenci D. s Konst. Jirečkem vytiskl Vlad. Sís v Godišniku Nár. knih. sofijské za r. 1923.

Drkalkovité, ↗ Oscillatoriaceae.

Drljević Sekula, Dr. (* 1884), černohorský politik a advokát. Byl několikráte za panování Nikoly I. v Černé Hoře ministrem spravedlnosti a financí. Za něho vydán zákoník trestní, zákon měnový a advokátní. Po světové válce usadil se v Bělehradě, r. 1925 zvolen do

skupštiny. Napsal: Crnogorsko ustavno pravo (1908), Crnogorsko pravosude u svom historyckom zazwitku (1910).

Drmaly (Türmaul), o. v Č., okr. Chomutov, 395 ob. (11 č.).

Drmoul (Dürrmaul), o. v Č., okr. Planá, 1126 n. ob. Antimon doly.

Drmolení, rychlé, překotné mluvení, někdy i chorobné, ↗ řeč.

Drn, hustá rostlinná, hl. z různých trav sestávající pokrývka, vyňatá ze země i s půdou a přesazovaná na obrubu záhonů.

Drn J., pseud. Jana Nerudy.

Drnava (Dernő), o. na Slov., okr. Rožnava, 577 ob.

Drnec Josef (* 1864), řed. škol v Plzni. Přeprac. Panýrkův Přírodozpyt pro školy.

Drnek, o. v Č., okr. Slaný, 296 č. ob.

Drnek Bohumil, MUDr. (1865—1920), lékař a osvětový pracovník. Psal pojednání o zdravotnictví a byl redaktorem Hlídky Osvětového sboru okresu březnického (1912 a d.).

Drnkačka, pseud. Frant. Hrnčíře.

Drnholec (Dürnholz), ms. na Mor., okr. Mikulov, 2821 ob. (105 č.). Zámek, vodárna, cementárna.

Drnholec nad Lubinou, o. na Mor., okr. Nový Jičín, 749 č. ob. Thonetova tov. nábytku.

Drnov, o. v Č., okr. Slaný, 286 č. ob.

Drnovice, o. na Mor., okr. Boskovice, 824 č. ob. Šroubárna.

Drnovice, o. na Mor., okr. Uh. Brod, 583 č. ob.

Drnovice, o. na Mor., okr. Vyškov, 2012 č. ob. Zemský zaop. ústav žen, výr. sýra.

z Drnovic Drnovský Ctibor († 1543), výborný znalec práva domácího. Sestavil sbírku soud. nálezů: Kniha drnovská (vyd. V. Brandl 1868). Lit.: Čas. Č. Mus. 1865.

z Drnovic Drnovský Jan († 1520), hofmistr a přísedící soudu zemského a milec Jiřího Poděbradského.

Drobeta, římské město s kvetoucím obchodem, blízko Železných Vrat, na pravé straně Dunaje.

Drobidlo, hosp. nástroj ke kypření půdy, ↗ rádlo.

Drobil Emanuel (* 1878), učitel a spisovatel v Č. Budějovicích. Sp.: Římov (1903), Nár. školství v Č. Budějovicích (1919), Vývoj a význam národ. školství (1919).

Drobnjaci, černohorský kmen, čítající asi 15.000 duší, žijící v jižní Hercegovině. Po prvé se připomínají r. 1354. Vynikali bojovností a statečností. Lit.: Lj. Stojanovič, Stari zapisi i natpisi.

Drobnjaković Borivoje, PhDr. (* 1890), kustos etnograf. musea v Bělehradě. Studuje hl. antropografické poměry Šumadie a uveřejnil z toho oboru mnoho prací.

Drobňačka (v horn.), název těžného uhlí menšího zrna, as pod 70 mm, používaný v pánvi ostravsko-karvínské.

Drobná grafika, malé rytiny, kresby, litografie a pod. pro tisk, ↗ grafika.

Drobná řemesla, souhrnné označení řemesel provozovaných v malých podnicích.

Drobná válka (Kleinkrieg, petite guerre, small war), válka, vedená ne armádami, nýbrž drobnými oddíly, popř. nepravidelného vojska, hl. proti zásobovaní a týlu nepřátelské armády; neb válka dvou protivníků, prováděná s obou stran jen drobnými oddíly. Za příklad první lze jmenovati národní válku španělskou, vedenou proti Napoléonovi (1808—14) malými houfci (guerillas; odtud též jméno guerillová válka), jež přepadávajíce jeho vojska při táboření, pícování, dovozu zásob atd., škodily mu, samy se nevydávajíce v nebezpečí býti potřeny. Příkladem druhé je válka Angličanů s Boery v Již. Africe v pozdějším stadiu, kdy hlavní boerské armády byly poraženy n. kapitulovaly a Boeři (Dewet, Delarey, Hertzog a j.) operovali hl. proti britským oddílům, zajišťujícím železnice a drobným britským posádkám. Hlavními prostředky d. v. jsou přepady, překvapení a útoky ze zálohy (léčky); proto se k ní hodí nejlépe jezdectvo (popř. jízdní pěchota), cyklisté a pod. velmi pohyblivé houfce. Ve svět. válce organisoval velmi účinně d. v. proti Turkům v Arabii, Palestině a Syrii angl. plukovník Lawrence (↗).

Drobné peníze, nízké mincovní jednotky, pravidelně z laciného kovu zhotovované. K výrobě se používá různých smíšenin, jejichž hodnota bývá menší nežli na nich vyznačená cena, z obavy, aby nebyly brány z oběhu. Stát zavádí je jako zákonné platidlo, avšak určuje zákonem, že se nemusejí přijímati v každém množství, nýbrž jen do určité výše. V ČSR. jsou d. p. tyto: pěti-, deseti-, dvaceti- a padesátihaléř, jedna a pětikoruna. Kovy k ražení používané jsou: zinek, měď, nikl, stříbro a různé smíšeniny. ČSR.: Měna.

Drobnić Josip (1812—1861), slovinský spisovatel, kněz a učitel středoškolský; po revol. r. 1848 stál v popředí nár. života. Zpracoval slovníky: Ilirsko-nemško-talianski rěčnik, jejž vydala Matice Ilirska v Záhřebě v letech 1846—49, a Slovensko-nemško-taljanski i taljansko-nemško-slovenski besednjak (v Terstu 1858). Založil r. 1850 list Slovenska čbe-

lica, jenž zanikl a nahražen byl Slovenskou Bčelou; též vydával divadelní hry z němčiny přeložené; pro Stanka Vraze sbíral nár. písně.

Drobničky. Jest to novinářská zkratka pro „Drobné zprávy". Slovo „drobničky" je nového původu a vzniklo asi kolem r. 1900. Jsou to zprávičky, otištěné v rubrice mnohých venkovských listů pod nadpisem „drobné zprávy" a zahrnují v sobě směs zajímavých i poučných článečků. Psávali je obyčejně studenti.

Drobní motýli, Microlepidoptera, skupina motýlů s čeledí zavíječe jablečného, zavíjelky a molů.

Drobnohled, ↘ mikroskop.

Drobnomalba, ↘ miniatura.

Drobný Fr. (* 1884 v Novém Městě na Moravě), prof., náměstek předsedy zem. výboru v Brně. Jako gymnasista studoval v Kroměříži, filosofická studia prodělal v Praze na české filosof. fakultě. Jako vysokoškolák živě se zúčastnil politické práce pro katolický lid v Čechách a stal se později spoluzakladatelem studentského hnutí katolického. Po splynutí strany křesťansko-sociální s katolickou národní přešel do zemského výboru čsl. strany lidové na Moravě a ve Slezsku. Členem moravského zemského výboru stal se v listopadu 1921, převzav referát po msgre. Šrámkovi. Náměstkem předsedy jmenován byl v lednu r. 1923.

Drobný Jan (* 1866 v Železném Brodě), inženýr, generál zemského voj. velitelství v Praze. Studoval na reálce v Hradci Králové, kdež v r. 1882 maturoval, načež dal se zapsati na studie čes. vys. školy tech. v Praze v l. 1882—84. V r. 1884 přestoupil pak na vojen. technickou akademii (odděl. ženijní). V r. 1887 povýšen byl již na poručíka ženijního pluku a dne 1. května 1915 dosáhl již hodnosti generála. V r. 1919 byl jmenován velitelem pěší divise č. 1 na Slovensku. V r. 1922 jmenován již generálem IV. hodnostní třídy a ustanoven zástupcem voj. velitele v Praze. Od roku 1926 byl zem. voj. velitelem v Praze. Nyní na odpočinku.

Drobovice, o. v Č., okr. Čáslav, 605 č. ob. Písk. lomy, el. dr. — Od r. 1242 kostel něm. řádu křiž., zboř. r. 1458.

Droby, název vnitřností někt. dom. zvířat, hl. vepřového dobytka, kterých se používá k přípravě některých jídel, na př. jaternic.

Drobýček, rostlina z rodu prvosenkovitých (Centunculus), z nichž nejznámější u nás C. minimus L., rostoucí na vlhkých místech. ↘ prvosenky.

Droescher Georg (* 1854), režisér, herec a recitátor; r. 1918 zvolen personálem za ředitele král. opery v Berlíně, ale již r. 1919 odešel.

Droga. Tohoto názvu se používá jako označení pro léčiva vůbec, nebo specielně pro suroviny, jež slouží k výrobě léčiv. Tyto suroviny příroda buď přímo poskytuje, nebo se z přírodnin jednoduchou cestou získávají. Ve stavu čerstvém používá se jen nepatrného počtu drog, a to ne přímo, nýbrž k získávání šťav, výtažků, balsámů, pryskyřic a pod. Většinou přicházejí do obchodu usušené, často v typických tvarech (opium v bochníčkách, obalených listy, lékořicová šťáva ztuhlá v roubících). Jako drogy označují se, z říše rostlinné: léčivé rostliny celé neb ty jejich části, jež chovají v sobě účinné látky. Sbírání, sušení a zpracování děje se podle specielních předpisů tak, aby obsah účinných látek byl co největší. Dále různé produkty rostlinné jednoduše získané (škroby, bavlna, cukr, manna, arabská guma, opium, pryskyřice, balsámy, silice, oleje, kafr, menthol, aloe, různé šťávy a dehty); z říše živočišné: zvířata celá (puchýřník lékařský, košenily), části jejich těl (vyzina, vorvaňovina, rybí tuk, zaječí a vepřové sádlo), jejich sekrety (pižmo, bobří stroj), jejich výrobky (vosk); z říše nerostné: různé hlíny, bílé i barevné, křída, pemza, mastek, tuha, vaselina. S pokrokem vědy lékařské, lékárnické, chemie a botaniky mění se stále počet drog. Neúčinné se vypouštějí z užívání a zařazují nové a využitím nových poznatků zdokonalují se výrobní metody u těch, jež se v praxi osvědčily. Jméno samo vyskytá se nejprve v jazycích románských v 2. pol. 15. st., aniž jest blíže určeno, co označuje. Nicolaus Salernský, zvaný Praepositus, ve svém Antidotarium používá názvu Drogua pro exotická drahá léčiva.

Drogista, materialista, obchodník drogami, barvami, lučebninami, obvaz. látkami atd., který je odborně vyškolen. Léčiva podle lék. receptů ale prodávati nesmí.

Drogoszewski Aureli (* 1863), polský lit. historik, vydavatel soubor. spisů E. Orzeskové, s obšírnou lit. studií (1910). Sepsal Studyum o Syrokomli (1904).

Drogheda (drocheda), přímořské město irské provincie Leister, hr. Louth, (1911) 13.259 ob., histor. památky, průmysl. R. 1649 dobyto Cromwellem.

Drohobycz, m. ve vých. Haliči, vojvodství Lwów, (1921) 27.000 ob., 309 m n. m., petrolejářský kraj, železniční uzel dráhy Chyrów—Stryj. D. byl dobyt 12. X. 1914

Rusy. V bitvě u D. (od 18. V. až do 3. VI. 1915) prorazila rak.-uh. armáda ruské posice a vynutila jejich ústup k Dněstru.

Droit (franc., droa), 1. právo, právní věda; d. coutumier (kutymijé) právo zvykové; d. écrit (ékry) právo psané; d. d'aubaint (doben) právo cizinecké; d. de retour (de retur) právo požadovati zpět (na př. právo zpětného nápadu dárce po obdarovaném); 2. dávka, daň, clo.

Droite (droat, fr.), pravice, pravá ruka.

Droitwich (drojtyč), m. ve Worcestershire (Anglie), (1911) 4591 ob., proslulé vydatnými solnými prameny, poskytují ročně 60.000 t soli, jichž používá se k solným lázním.

Drolerie (franc.), veselost, fraška, vtipná skizza, výtvor překypělé fantasie (pololidé, scény v bajek atd.), nalézá se zvl.

Drolerie.

ve středověk. malířství miniatur, později pak u některých malířů, jako Bosch a Pieter Brueghel.

Dromaeus, druh ptactva, ↗ emu.

Drôme (drôm), levý přítok Rhony ve Francii, 102 km dl., ústí jižně od Valence.

Drôme (dróm), depart. v j.-v. Francii, nazván podle ř. D., 6561 km² vel., (1921) 263.509 ob. (40 na km²), hl. m. jest Valence.

Dromedář, ↗ velbloud jednohrbý.

Dromius, chluporožec, střevlíkovitý brouk, žijící pod stromovou korou.

Dromon, válečná loď se dvěma řadami vesel na každém boku (celkem asi 100 vesel), jaké se užívalo v Byzanci až do válek křižáckých. Pak nahrazeny galejemi o jedné řadě vesel.

Dromos (řecky), běh o závod, nejstarší a nejváženější cvičení starořecké gymnastiky. Běželo se obyčejně jednu stadii (187½ m). Podle cvičení zvala se tak i závodní dráha, hřiště neb sad pro procházky.

Dromoskop (z řec. dromos = běh a skopein = pozorovati), přístroj, udávající kompasovou deviaci, t. j. úhel, který svírá kompasová jehla s magnetickým poledníkem. Odchylka tato vzniká působením železného tělesa lodi na magnetku a přesto, že bývá kompensována, vždy se jeví jistou hodnotou, kterou ukazuje pohyblivý kotouč d.

Drongové (Dicruridae), čeleď ptáků blízce příbuzných s havrany a z části i s ťuhýky. Téměř všechny druhy mají černé, často lesklé peří. Zástupci této skupiny bydlí po celé Africe, na Mada-

Drongo vlajkový (1/10 přirozené velikosti)

gaskaru a Mayotte, po celé Indii a jižní Číně, na Ceylonu, Andamanech, Sundech až do sev. Australie. Nejznámější je indický drongo vlajkový (Dissemurus paradiseus L., vyobr.), dlouhý asi 36 cm. Na hlavě nese chocholku a vnější dvě rýdovací péra jsou značně prodloužená a nesou na konci praporce. Živí se pouze hmyzem.

Dronne (dron, pravý přítok řeky Dordogne v jižní Francii, dl. 189 km.

Drontheim, m. v Norsku, ↗ Trondhjem.

Drontové, rod holubovitých ptáků. Jediný druh známý Diderus ineptus, blboun nejapný (↗).

Didus ineptus.

Droop Fritz (nar. 1875), něm. spisovatel, redaktor v Mannheimu; napsal básně (Stirb oder siege, 1914), monografie, na př. o Emilu Göttovi (1916), pro nějž vystupoval veřejně a vydal anthologii: Arbeiterdichtung (1919).

Drop (angl.), krátký, vysoký míč při hře v tennis.

Drops, ovocné bonbony, ↗ bonbony.

Drosendorf, m. a letní sídlo v Dolních Rakousích, okr. Horn, (1920) 627 ob., 421 m n. m., na Dyji a na ráze Retz—D., jedno z nejstarších měst země se zbytky opevnění.

Drosera (rosnička, rosička), rod z čel. rosničkovitých (Droseraceae); známo asi 60 druhů. Rostlina hmyzožravá. U nás domácí jest D. rotundifolia, rosnička okrouhlolistá, rostoucí na rašelinných, bažinatých půdách mezi mechem a ostřicemi (Šumava, Třeboňsko, Jindřichohradecko). Jest to vytrvalá, 15—25 cm

vysoká rostlinka, s růžicí přízemních, dlouzeřapíkatých listů s okrouhlou čepelí, posetou velikými červenými chlupy. Květní stvoly nemají listů ani listenů a zakončeny jsou klasem bílých, drobných kvítků. Plody jsou tobolky. Pro lékařskou potřebu sbírá se v době květu. Zajímavá je tím, že dusíkaté látky, jichž potřebuje ke svému životu, získává převážně z těl hmyzu který sama nachytá. Zmíněné chlupy na listech jsou zakončeny žlázkou vylučující krůpěj lepkavé tekutiny (list vypadá jako orosený — odtud rosička), na níž se drobnější hmyz přilepí. Okolní dráždivé chlupy se postupně sloní a připevní tělo jeho k listu. Pak počne rostlina vylučovati kyselinou zažívací tekutinu, která se podobá svým složením žaludeční šťávě (obsahuje proteolytický enzym, příbuzný pepsinu), v níž se rozpouštějí bílkovinné látky hmyzího těla. Takto vzniklé roztoky přijímá rostlina svými pletivy a používá ku své výživě. Pod názvem Herba rorellae používá se v lékařství při chorobách cest dýchacích a kornatění tepen. Sběr její v močálovité půdě jest velmi obtížný a obsah vody v rostlině tak značný, že z 10 kg čerstvé, dostane se sotva 1 kg sušené drogy. Protože však cena její bývala velmi vysoká, byla přece tak hojně sbírána, že jí hrozilo při poměrné její vzácnosti u nás úplné vyhubení, které stát zamezil zákazem sběru na několik let. D. intermedia jest menšího vzrůstu, listy jsou méně okrouhlé. Roste v Německu, Polsku, Sev. Americe. D. longifolia má listy oválné, značně větší než D. r. Obsah léčivých látek jest u těchto druhů daleko menší, rovněž i obchodní cena mnohem nižší. D. Whittakerii, australský druh. D. communis a D. villosa, druhy brasilské.

Drosera rotundifolia.

Droseraceae (rosničkovité), čeleď dvouděložných rostlin s rody: Drosera, Drosophyllum, Dionea, Aldrovandia; rostliny s masožravými listy (→ masožravé rostliny), rozšířené v mírném a subtropickém pásmu.

Droserin, syrup, tablety a mazání, obsahující účinné látky drosery (rosničky) a používané v lékařství při chorobách dychadel.

Drosometr (drososkop, řec.), přístroj, jímž měří se množství rosy: nechá se přes noc orositi deska neb přitlačí se ssací papír na orosenou trávu a zjistí se rosa přibytkem váhy.

Drosophyllum Lk., stromovitý rod čel. Droseraceae s jediným druhem D. lusitaneum Lk. v Portugalsku; dlouhé listy jsou opatřeny žlazami. → masožravé rostliny.

Drossinis Georgios (* 1859), novořecký básník; studoval v Lipsku, vedl v letech 1889—95 athénský týdeník Hestia, potom vedl spolek k rozšíření užitečných knih a byl konečně ministerským ředitelem pro obecné školství. D. zasloužil se o uznání lidové řeči v novořecké literatuře svými 10 sbírkami lyriky a četnými novelami a pohádkami.

Droste-Hülshoff Annette, svob. paní z (1797—1848), básnířka; ve svých básních přísně vyhraněná osobnost mimořádně mocné tvůrčí síly a hlubokého porozumění pro nejskrytější půvaby přírody a duševního života, téměř netknuta ideami své doby, v tichém prostředí svého domova v názorech svého přísně katolického okolí, jimž zůstala věrna. Po prvních Dichtungen následovaly Gedichte (1844), jež ji přiřadily k nejlepším německým básnířkám. Své mistrovství ale osvědčila zvláště na poli náladových obrazů a poetického vyprávění (Die Schlacht in Loener Bruch, Der Geierpfiff, Die Vergeltung a j.). Sebrané spisy vyšly 1879 (3 sv.) a 1884—87 (4 sv.).

Droste zu Vischering Klemens August svob. pán z, (1773—1845), arcibiskup v Kolíně n. Rýnem, 1807 kapitulním vikářem, dostal se do sporu s pruskou vládou pro nedbání nařízení o smíšených sňatcích. Po marných pokusech zprostředkovacích byl sesazen (kolínský církevní spor), v letech 1837—39 držen ve vazbě v pevnosti Minden, na konec žil v Münsteru.

Drot (Dropt, drot), pravý přítok ř. Garonny v jihozáp. Francii, dl. 128 km; dolejší část jest splavná zdýmadly.

Drotár, jméno potulných klempířů a správkářů plechového i kamenného nádobí. Původně z okolí Trenčína.

Drotár Fedor, pseud. Jonáše Záborského.

Drottkvaert osmiřádková strofa staronorských skald, naprosto přesně stavěná, dělící se na dvě polostrofy (helmingr), žádá naprosto určitý počet slabik v řádcích, dále střední rým, jenž se pravidelně střídá v lichých řádcích s plným rýmem (adalhending a v sudých s polovičním (skothending). Jako poetická přízdoba nalézají se tam umělecká a často jen vyumělkovaná opisování, jež vyvolávají v moderním čtenáři dojem baroknosti.

Drottningholm (zn. královnin ostrov), lovecký zámek a letní residence švédského krále na ostrově Lofö na jezeře Mälarském u Štokholmu, obklopený velikým parkem. Skvělá budova tato byla vystavěna po požáru (1661) zámku, postaveného králem Janem III. podle plánu Nicodema Tessina na popud královny Hedviky Eleonory; v něm jest umístěna galerie starých švédských malířů, cenný nábytek a gobeliny.

Drouet (drué) Jean Baptiste (1763—1824), franc. politik, poznal r. 1791 dne 21. června krále Ludvíka XVI. na útěku v Sainte Menehould a dal ho zatknouti. Nato zasedal v konventu a v radě pěti set a byl po druhém návratu Bourbonů vypověděn z Francie jako královrah, zůstal však nepoznán v Mâçon pod jménem Merger.

Drouet Jean Baptiste, hrabě D. d'Erlon (1765—1844), franc. maršál, bojoval v mnoha taženích od r. 1792, zvláště u Waterloo, v letech 1815—25 vypověděn, potom v letech 1833—35 generálním guvernérem v Alžíru, 1843 maršálem.

Drouk, sochor, v sokolském názvosloví žel. tyč, která se u žerdě bradel zapouští do stojanu.

Droužek, hůlka, kterou jsou spjati lovečtí psi.

Drouot (druo) Antoine (1774—1847), franc. generál, bojoval na všech taženích po boku Napoléonově, byl r. 1813 císařovým generálním pobočníkem, provázel Napoléona r. 1814 na Elbu, potom do Paříže a k Waterloo. Prováděl nejdokonaleji napoléonský princip: sjednotiti veliké masy dělostřelby na rozhodujícím bodu (na př. u Vagramu).

Drouot Hôtel (druo), středisko uměleckých aukcí v Paříži.

Drouyn de Lhuys (druen de luj) Édouard (1805—1881), franc. státník, byl r. 1848 členem národ. shrom., v prosinci min. zahr. věcí, 1849 velvyslancem v Londýně, v letech 1850, 1852—55 a 1862—66 opět zahr. min.; usiloval o odstoupení německého území a o francouzské ochranné panství nad jižním Německem. Napsal: „Histoire diplomatique de la crise orientale (1858).

Droužetice, o. v Č., okr. Strakonice, 248 č. ob.

Droužkovice (Trauschkowitz), o. v Č., okr. Chomutov, 981 ob. (24 č.). Hnědouh. doly.

Droylsden (drojlsd'n), město v Lancashire (Anglie), (1920) 13.378 ob., 6 km vých. od Manchestru, na Rochdalském průplavu, stanice dráhy, bavlnářský průmysl.

Droysen Gustav (1838—1908), něm. historik, 1869 profesorem v Gotinkách, později v Halle. Mimo četná jiná díla vydal Geschichte der Gegenreformation, dále Der allgemeine historische Handatlas (1885).

Droysen Johann Gustav (1808—1884) německý historik, od r. 1835 profesorem v Berlíně, od r. 1840 činný v Kielu pro němec. národní otázku, potom ve frankfurtském parlamentě, od r. 1859 v Berlíně. Napsal více histor. a monograf. spisů.

Droz (dro) François Xaver Joseph (1773—1850), franc. moralista, člen Akademie. Jeho hl. díla: Études morales (1826), Économie politique, ou principes de la science des richesses (1829), Pensées sur le christianisme (1844).

Droz Gustave (1832—1895), franc. spisovatel; dosáhl značného úspěchu svými malými obrázky ze života, líčícími živým, velmi vtipným způsobem život mládenecký a manželský. Úspěšná jeho díla jsou zvláště: Monsieur, Madame et Bébé (1866) a Entre nous (1867). Pokusil se též v tvorbě románové.

Droz Jean Pierre (1746—1823), fr. rytec medailí, sestrojil pro pařížskou mincovnu automatický razicí stroj.

Droz Numa (1844—1899), švýc. státník, v letech 1876—92 švýc. spolkovým radou, 1881 a 1887 spolkovým presidentem, 1887—92 přednostou oddělení pro správu zahraniční, od r. 1892 ředitelem ústř. úřadu pro mezinárodní železniční dopravu; od svého vystoupení ze spolkové rady byl literárním mluvčím západošvýc. liberalismu proti směru státního socialismu německého Švýcarska, jím nazvaného „étatismem". Napsal Études et portraits politiques (1895), Essais économiques (1895) a mnoho jiných spisů, týkajících es jednak dějin Švýcarska, jednak otázek politických.

Droz Pierre Jacquet (1721—1790), švýcarský mechanik, vynalezl hodiny se zvonkovou hrou a s hrou na flétnu; též sestavil automat, jenž sám psal. — Jeho syn Henry Louis Jacquet zhotovil automat v podobě dívky, hrající na varhany, jež po hře vstala a společnost pozdravila.

MUDr. J. V. Drozda.

Drozda Josef V., MUDr. (* 6. V. 1850 v Klatovech, kde † 10. II. 1927), vůdce Čechů ve Vídni. Byl 36 let docentem vnitř. lék. ve Vídni, od konce 1919 prof. v Praze; žil od 1923 na odpočinku ve svém rodišti. Pracoval 50 let pro národní věc na víd. půdě, byl 12 let

předsedou dolnorak. odb. Národní rady čes. V závěti pamatoval značnými částkami na čsl. národní instituce.

Drozděnko Vasilij, vůdce maloruských kozáků v XVIII. stol., byl pro spojení s moskevskou říší a byl popraven z rozkazu hejtmana Doroženka. Vyznamenal se v bojích s Poláky.

Drozdov, o. na Mor., okr. Zábřeh, 690 č. ob. Tov. a výroba dřev. zboží a kartáčových dřevek.

Drozdov Alexandr Michajlovič (* 1895), talentovaný realistický spisovatel ruský. R. 1920 emigroval a řídil pak v Berlíně list Spolochi. Spisy: Sčaťje v zaplatach, Raspjatije, Podarok Bogu, Děvstvennica, Jeznjituška.

Drozdi, ⚲ Turdidae.

Drozdowski Jan (1759—1810), p. spisovatel veseloher. Napodobuje vzory francouzské, ale vyniká hladkým veršem a občas slovním důvtipem. Nejlepším jeho dílem jest Bigos hultajski czyli szkola trzpiotów. Překládal též Voltaira.

Drozenová Marie (* 8. XI. 1884), čes. oper. pěvkyně (melodram. a kolorat.) v l. 1902—05 u Národ. div. v Praze, 1907—14 u opery Měst. div. na Vinohradech.

Drož Bedřich, MUDr. (* 1865), mor. lékař a kult. a místop. spisovatel. Původně působil ve Žďáru na Moravě a od r. 1912 v Hradci Král., kde založil mod. ústav radiologický. Sp.: O léčbě radiovou emanací, monografie o Žďáru a j. Přeložil také některé české spisy do němčiny (Neruda, Vrchlický, Machar).

Drož Karel (* 1858), č. cestop. spisovatel, dozorce měšť. škol v Podk. Rusi, překlad. z rumunštiny, bulh. a ruštiny.

Droždí, kvasnice. Původně používalo se jako droždí kvasnic, odpadávajících při výrobě piva zakvašováním svrchními kvasnicemi. Jakmile se počalo používati kvasnic spodních, byly tyto znečištěny hořkými součástkami chmele a ke kynutí těsta nevhodné. Proto vznikl zvláštní průmysl drožďárenský. Dnes vyrábí se droždí stejným způsobem jako líh, hledí se však k tomu, aby se získalo co nejvíce kvasnic. Tvorba kvasnic se podporuje jednak silnějším zředěním zápary, jednak proháněním vzduchu záparou (větráním). Při t. zv. vídeňském způsobu se připraví zápara zcukerněním z obilí, po př. kukuřice přídavkem sladu, příp. i brambor podobně jako odpara lihovarská, nechá se zkysnouti nebo se okyselí zřeď. kyselinou sírovou a mísí se v kvasných kádích s kvasničnou násadou (holovicí). Asi za 16—20 hodin po nasazení počínají se na povrchu usazovati kvasnice, které se zvláštními sběračkami sbírají, propírají vodou, načež se na kalolisech zachycují. Balí se pak do pergamenových obalů nebo se slisují do dřevěných nádob. Přechovávají se ve chladu a vlhku. Ze 100 kg suroviny získá se 10—15 kg kvasnic a asi 30 l lihu. Dnes častěji se při výrobě užívá způsobu větracího. Jako suroviny užije se zase buď obilí nebo melasy cukrovarské. Tato se nejprve zředí vodou, okyselí kyselinou sírovou a za přídavku asi 5% superfosfátu se rozváří po 2—3 hodiny. Před koncem varu přidá se as 3% síranu amonného, jako živiny dusíkaté. Roztok se pak nechá usadit, čistá kapalina se stáhne přes filtry a ochladí. Pak zředí se as na 4^0 sach., zakvasí se holovicí a kvasící tekutinou prohání se značné množství vzduchu. Ze 100 kg suroviny získáme zde asi 50 kg droždí a as 10 l lihu. Z dokvašené sladiny oddělí se droždí separátorem (podobným odstředivce na mléko), získané husté kvasničné mléko se pak v kalolisech zbaví vody, hněte s malým množstvím vody a lisuje na hranolky, jež se balí.

Droždín, o. na Mor., okr. Olomouc, 855 č. ob.

Drožka (rus.), ruský povoz, obyčejně nekrytý, s nízkými koly, obyč. dvousedadlový, ale se třetím sedadlem podél, na němž může seděti jedna osoba obkročmo nebo pobočně; jsou též třísedadlové d. Ježto nájemné povozy pro kratší jízdy vůbec prvně vyskytly se v Petrohradě a ve Varšavě a obdržely tvar drožek, přešel tento název na nájemné vozy vůbec, ačkoliv s ruskými d. nemají ničeho společného.

Drožžin Spiridon Dimitrijević (* 1848), ruský básník-samouk, chudým životem praktický křesťan, autor oblíbených písní o těžkém osudu drobného lidu, z něhož vyšel, jež počal psáti podle vzoru Kolcova a Někrasova. V Petrohradě vydal r. 1889 Stichotvorenija, 1866—88. Druhý jeho sborník veršů jsou Pěsni krestjanina.

Drschko Jan Jindřich, malíř z Brunšviku. V Praze od r. 1628.

Drslavice, o. v Č., okr. Klatovy, 335 č. ob.

Drslavice, o. v Č., okr. Prachatice, 229 č. ob.

Drslavice, o. na Mor., okr. Uh. Brod, 603 č. ob. Zámek.

Drslavici, silně rozvětvený stč. rod z Plzeňska a Klatovska. Již ve 12. stol. se připomíná Drslav jako prefekt plzeňský. Ve 14. stol. něk. větví ve vých. Čechách, na Moravě rod z Potštátu. Znak a jednotlivé větve ⚲ Král z Dobré Vody: Heraldika; Martin Kolář: Českomoravská Heraldika.

Drsňáky, zbytky při roztavení nejsnáze tavitelné součástky nějaké směsi.

Drsnolisté či brutnákovité (Borragineae) čeleď skupiny rostlin srostloplátečných (Sympitalae), byliny, zřídka dřeviny, jichž střídavé, zřídka vstříčné, většinou nedělené, často sbíhavé listy, jakož i osy, porostlé jsou obyčejně tuhými chlupy a pouze u několika málo typů jsou zcela lysé (Cerinthe). Pravidelné, obyč. 5četné květy o vytrvalém kalichu a 5cípé koruně, uzavřené v ústí hrboulky n. chloupky, jsou vždy obojaké, majíce 5 tyčinek přirostlých ke korunní trubce a svrchní, dvouplodolistový semenník s jednoduchou čnělkou. Plody 4, zřídka 2 tvrdky. 81 rodů s 1550 druhy po celém světě, vyjma kraje boreální. U nás přes 30 druhů v 17 rodech, z nichž nejvýznačnější jsou: Symphytum (kostival), Auchusa (pilát), Lycopsis (prlina), Borrago (brutnák), Puluconaria (plicník), Myosotis (pomněnka), Lithospermum (kamejka), Echium (hadinec), Cerinthe (voskovka), Lappula (strošek), Osuphlades (Pupkovec) a Asperugo (ostrolist). ⌕ přísl. hesla!

Drsný Chlum (Rauenkulm), o. v Č., okr. Falknov n. N., 441 ob. (5 č.).

Drštěkryje, o. v Č., okr. Jičín 237 č. ob.

Drť (v hor.), drobná ruda, obsažená v rubanině.

Drť uhelná, při dolování a dopravě kamenného uhlí odpadající kousky (mour, spraš). Slouží k výrobě koku a lisovaného uhlí.

Drtiče, pro přípravné drcení používá se d-ů čelisťových, v nichž se kusová hmota, nasypaná mezi čelistmi, těmito drtí; d. kuželové drtí kuželem. Pro jemnější drcení používá se krušících válců, kulových mlýnů, desintegrátorů (⌕), pro rudu zlatou stoup (u nás na zlatodolu Roudném).

Drtil Artuš (1888—1913), moravský kritik, žurnalista. Umělecký a literární kritik a essayista analytického postřehu. Jeho kritické stati sebrány Fr. Šelepou: A. D., výbor z prací.

Drtina Filip, pseud. Ignáta Herrmanna.

Drtina František, PhDr. (* 3. X. 1861 v Hněvšíně, † 14. I. 1925), přední český filosof a pedagog, od 1898 prof. na univ. v Praze. Na filosofii jeho působili Masaryk, Pausen, Boutroux. Více však než filosofii věnoval se D. dějinám filosofie, kterých byl znamenitým vykladačem a otázkám pedagogickým, reformě školské. Pro tyto své obšírné znalosti věcí vychovatelských byl jmenován po převratě státním tajemníkem min. školství. Dříve pracoval ve straně realistické, pro kterou vypracoval kulturní program (jejž později přepracoval pro stranu nár. dem.), za kterou byl 1907—1911 poslancem na říšské radě. Spoluredigoval Athenaeum, Naši Dobu. Hl. spisy: Apollonios

Ph. Dr. Frant. Drtina.

z Tyany (1917), Dějiny paedagogiky (1904—1905), Francouzské protestantství liberální, Hus a lidstvo (1915), Ideály výchovy (1925), J. A. Komenský, zakladatel lidového vzdělání (1904), Křesťanství, husitství, české bratrství (1911), Křesťanství, jeho vznik, ideová podstata a historický vývoj (1899), Kulturní poslání českého národa, Leibnitzovo životní dílo (1917), Myšlenková povaha středověku (1898), Myšlenkový vývoj evropského lidstva (1902), Národové a jich filosofie (1916), Nástin dějin vyššího školství (1898), O appercepci (1896), O reformě školské (1904), O reformě učitelského vzdělání (1905), O škole obecné (1903), O úkolu a směrech lidového vzdělání (1912), Osvěta v demokracii (1919), Reforma školská z českého hlediska (1909), Reformní směry v oboru didaktiky středoškolské (1905), Třídění jevů duševních v řecké filosofii (1890), Úvod do filosofie (1914, 1919, 1926), Vývoj teorií paedagogických v 19. století (1909), Vyšší výchova dívčí ve Francii (1899), Význam pansofických snah J. A. Komenského (1907), Základy novověkého názoru životního (1909). — Nové vydání Spisů vychází od 1929 u Laichtra. — Lit.: Čáda-Kádner-Tůma-Wagner: F. D. (1911), Dr. F. Drtina a jeho snahy o povznesení české školy a osvěty (A. K.), Kádner: Dějiny české pedagogiky, Sborník vzpomínek a prací vyd. ku poctě F. Drtiny (Klíma) 1921.

Drtina Jan, JUDr. (* 1868 v Hněvsíně), od r. 1898 sekretář Obchodník komory v Plzni. Založil časopis Obchodní Komoru r. 1919, s nímž spojen jest Věstník Ústředny čsl. obchodních a živnostenských komor a věstník téměř všech komor československých a Zemské rady živnostenské pro Čechy. Publicisticky byl činný v Herbenově Času, v Naší Době (hospodářská hlídka), v krajinských listech plzeňských a západočeských.

Drtina Jan Václav, malíř v Praze ok. r. 1680.

Drtina Prokop, JUDr. (* 13. 4. 1900 na Smíchově), syn univ. prof. dra F. Drtiny.

Od r. 1929 vrch. min. komisař kanceláře presidenta republiky. V časopise Všehrd publikoval soustavný rozbor předkarlovského zákoníku českého: Řád práva zemského (Ordo judicii terrae). Vojenské zákony československé rozebíral v časopisech Národní Práce, Přítomnost a Nár. Osvobození.

Drtina Zdeněk (* 7. 11. 1895 v Holicích u Pardubic). Čes. spisovatel-samouk. Vydal prósy: Z podzimních zahrad (1916), Kamenný host (1917), Lacrimae Christi (1920), Žitava, Ojvín a Lužické hory (1922).

Drtiny, odpadky dřeva neb železa a p., které odpadávají při vrtání a řezání.

Drůbež, hromadné jméno pro slepice, kachny, husy, holuby, krocany, perličky, pávy.

Drůbež, nemoci. Z četných chorob drůbeže nejnebezpečnější je cholera a kuří mor. Cholera napadá všechny druhy užitečné d.; příčinou její je bacillus bipolaris v krvi, ve výkalu a ve slinách. Výměty se ch. přenáší na zdravou drůbež a končí při silném průjmu v několika dnech smrtí. Kuří mor, zavlečený 1901 z Italie, napadá slepice, bažanty i krocany. Nakažlivá látka, dosud neprozkoumaná, vězí v krvi, v nerv. systému, výkalu a v nose. Úkazy nemoci jsou ospalost, tmavočervené zbarvení hřebenu a kohoutího laloku, smrt nastává brzo. U kachen zvláštní cholera. Jiné infekční choroby nejsou tak rozšířeny, jako tyfus u kanárů, psitakosis u papoušků; záškrt, neštovice, nemoci měchýře; spirillosu způsobuje (u slepic) krevní parasit zvířecí, plíseň vyvolává plicní nemoc (pneumonomykosis). U kachen přivádí nákazu Filaria uncinata v žaludku. Největší škody hl. v Anglii a Amer. způsobuje nákaza průdušek (syngamus trachealis u slepic a bažantů, a s. bronchialis u vodní drůbeže). Nejčastěji se objevuje t. zv. tipec, zanícení nosní a ústní sliznice, úbytě (střevní katar), otravy jedy i rostlinami (husám velice nebezpečná Erysimum crepidifolium). Z kožních nemocí hl. svrab na nohách.

Drůbky, některé vnitřnosti drůbeže (žaludek, srdce, játra), připravované buď jako polévka nebo zadělávané.

Drucki-Lubecki Xaver, kníže (1778—1846), polský státník; zúčastnil se vojenských tažení Suvorových a 1810-12 snažil se v Petrohradě společně s M. Ogińskim o vzkříšení Polska pod žezlem Alexandra I. 1813 stal se členem Nejvyšší Rady knížectví varšavského, 1815 členem prozatímní vlády, 1816 gubernátorem grodenským, pak vilenským, 1817 komisařem pro likvidační jednání s Rakouskem a Pruskem. Později jako ministr financí kongresového království uspořádal a zlepšil finanční jeho stav a pracoval pro zlepšení obchodu a průmyslu kraje. — V ohledu politickém byl přívržencem spolupráce s Ruskem. Po vypuknutí povstání listopadového odebral se k caru Mikuláši I., aby předešel krveprolití. Jelikož se mu to však nepodařilo, zůstal v Petrohradě do konce svého života ve službách ruských.

Dručilov Krum (* 1889), bulharský antropolog a prof. univ. v Sofii. Zabývá s hl. studiemi antropogeograf. a antopologií, týkající se Bulharska.

Pentagram.

Drudská noha (pentagram). Pythagorejské znamení, mystické znamení na nesčetných starých mincích Malé Asie jako symbol tajů, dokonalosti, všehomíra a zdraví (u Pythagorejců, Novoplatoniků a j.), dále zvl. známka tajných společností, na př. středověkých stavebních hutí, tak také jako okenní růžice u got. chrámů, ve středověku jako kouzlo proti zlým duchům, dnes jako ochrana ve stájích proti čarodějkám a jich kouzlům.

Druey (drya) Henri (1799—1855), švýc. státník, advokát, r. 1831 ve státní radě kantonu vaudtského, na počátku konservativec, později radikál; 1845 vůdcem provisorní vlády, jako vyslanec na sněmu zastupoval radikální požadavky, byl r. 1848 členem nově utvořené spolkové rady a r. 1850 spolkovým presidentem.

Druffel August, von (1841—1891), dějepisec, r. 1885 profesorem v Mnichově, napsal: Beiträge zur Reichsgeschichte 1547—52, Kaiser Karl V. und die römische Kurie 1544—46 a vydal Monumenta Tridentina (1883—86).

Druguviči, ↗ Dragoviči.

Druh (genus, lat.), v botanice, zoologii a mineralogii, souhrn nejbl. tříd (species, subspecies); ↗ systém.

Druh (species), v logice pojem, který jest podřaděn pojmu vyššímu (rodu — genus). Oba pojmy nesmějí chyběti v žádné definici. Logika nestanoví rozdílů. Jeden pojem může býti zároveň druhem i rodem. Rozdíl jest jenom ve vzájemném poměru. Na př. pták jest druhem rodu: zvíře; a dále opět vodní pták jest druhem rodu pták atd. — Logická definice nějakého pojmu udává vždy jeho rod (genus proximum) a dále druhové rozdíly.

Druhá Internacionála, ↗ Internacionála.

Druhanov, o. v Č., okr. Ledeč n. S., 314 č. ob.; tov. a brus. skla.

Druhlice, o. v Č., okr. Příbram, 230 č. ob.

Druhohory, ☞ mesozoikum.

Druidové, kněží starých keltických národů; tvořili zvláštní kastu, nadanou výsadami; přinášeli oběti, léčili, věštili atd. Moderní řády druidů v Anglii a v Německu jsou tajné společnosti, jež vznikly počátkem 19. století a jsou organisovány po způsobu zednářském. Jejich účel je národní.

Druidské kruhy, jméno používané pro předhistorické kameny postavené v kruhu. Nacházejí se hlavně v Bretagni a Anglii u Keswicku v Cumberlandu. V 18. století se tvrdilo, že sloužily určitým způsobem při druidských rytech, nejnovější badatelé však tvrdí, že pocházejí z doby předdruidské. Jejich účel není znám.

Druja, město v Polsku, vojvodství wileňské, 2400 ob.

Drumann Carl Wilhelm (1786—1861), něm. dějepisec, prof. v Královci v l. 1821—1856; napsal Geschichte Roms in seinem Übergang von der republ. zur monarchischen Verfassung (1834—44), dále Geschichte Bonifacius VIII. (1892).

Drumev Vasil (1840—1901), bulh. buditel, spisovatel a veřejný pracovník, po vstoupení do kněžského stavu r. 1873 zv. Kliment Branický, později slavný mitropolit Kliment Trnovský a zástupce cařihradského Exarchy. Narodil se v Šumenu, studoval v Oděsse a v Kijevě. Vrozené nadání literární uplatnil již za studentských let v znamenité povídce Nešťastná rodina, v níž vypsal strádání bulh. lidu v době tureckého jařma na přelomu XVIII. a XIX. stol. Touto dojemnou povídkou, velmi čtenou, oblíbenou a často přetiskovanou, se stal D. zakladatelem novodobé bulh. beletrie. Do češt. ji přeložil J. Wagner. Stejné štěstí měl D. ve svém dramatickém pokuse Ivan, vrah Asěna I., v němž v pěti dějstvich působivě vylíčil bulh. život ve 12. st., vzmáhající se vliv byzantský a malou odolnost bulh. vládců proti tomu. Hra tato byla a je dosud nejoblíbenějším repertoirním kusem bulh. jeviště, ač má své logické i dramatické slabiny. Byla velmi často hrána před osvobozením přes všechny úřední zákazy, dokonce i mezi bulh. emigranty v Cařihradě, a po osvobození neztratila nic ze své působivosti. Dostala se v české Fričově úpravě na č. scénu jako truchlohra Asjenův pád v r. 1883. — D. se činně zúčastnil všech kulturních i polit. počinů bulh. národa před osvobozením, byl vedle historika M. Drinova spoluzakladatelem Bulh. literárního spolku v Brajle a dovedl se uplatniti vydatně v osvobozené vlasti. Neušel při tom v době zmatků za přivtělování Vých. Rumelie záští vlastních krajanů, vězněn, souzen, ale konečně slavnostně rehabilitován vrátil se do trnovského sídla, v němž se věnoval více již činnosti výchovné, kazatelské a organisační, než literární. — V r. 1926 vydala Bulh. akademie nauk v Sofii podrobnou monografii o životě a díle D. z péra J. Trifonova; v ní po prvé přesně zapsán rok narození D. 1840, místo posavadního chybného 1838. Bulh. akad. nauk začala také 1926 vydávati sebrané spisy D. pod red. G. St. Paševa.

Druminum chloricum, prášek připravovaný z rostliny Euphorbia Drummondi (pryšcovité) a používaný jako náhrada kokainu.

Drumlins (irsky), název používaný pův. severoamer. geology, nyní zevšeobecnělý, sloužící k označení eliptických pahorků v území ledovcovitém. D. jsou složeny z morénového nánosu, nejvýše 1 km dl. a 90 m vys. Hl. se vyskytují tam, kde byly neb jsou ledovce.

Drumm Jan (* 1821 v Mühlhausen v Německu), kreslič v Praze.

Drummer Jose, německý div. ředitel v Praze, pův. v Kotcích, od r. 1780 v prkenné boudě na nyn. Václavském n.

Drummond (dramönd), starý skotský rod; praotec jeho jest Sir Malcolm D., bratr královny Annabellly Skotské, manželky Roberta III. Stuarta. Nejznámější potomek William D., básník (1585—1649), napsal elegie: The cypress grove a Poems, řadu krásných sonetů, které mu vynesly titul „skotský Petrarca".

Drummond (dramond) Henry (1851—97), angl. theolog. a přírodov. spisovatel, byl prof. v Glasgo,ě; cestopisný sp.: Tropical Africa. Jeho náboženské spisy jsou: Natural Low in the Spiritual World, The Greatest Thing in the World a Pax vobiscum.

Drummond Sir James, Eric (1876), angl. diplomat. V roce 1912 byl tajemníkem H. H. Asquitha. Později zastával důl. místo v min. zahran., r. 1919 jmenován generálním tajemníkem Společnosti národů.

Drummond Thomas (1797—1840), angl. inženýr. Vynálezce t. zv. světla Drummondova, kterého se používá ještě dnes při skioptikonu, kde není elektrického světla.

Drummondovo světlo, použito bylo po prvé Drummondem v r. 1826, který tyčinku z kysličníku vápenatého rozžhavil plamenem kyslíko-vodíkovým, takže sví-

tila. Později místo kysličníku vápenatého bylo použito kysličníku zirkoničitého.

Drumont Édouard Adolphe (1844—1917), franc. polit. spisovatel; byl poslancem, smýšl. antisem.; založil antisemitský list La libre parole, který hrál důlež. roli v Dreyfusově aféře. Napsal La France juive, Le testament d'un antisémite.

Drunče, o. v Č., okr. Kamenice n. L., 188 č. ob.

Drupa (lat.), ↘ peckovice.

Drusiana Fossa, Drusův příkop, kanál, kterým Drusus spojil v XII. stol. př. Kr. Rýn s mořem Zuiderským a získal tak cestu k Sev. moři.

Drusus, šlecht. rod Liviů, také římské příjmení.

Drusus Marcus Livius, konsul r. 112 př. Kr.

Drusus Marcus Livius, syn předch., r. 91 př. Kr. tribun, odvolal zákony Gracchovy, chtěl zjednati Italikům právo městské, ale byl před provedením záměru zavražděn.

Drusus Nero Claudius (38—9 př. Kr.), (nevlastní?) syn císaře Augusta, mladší bratr Tiberiův; rozšířil hranici až k Dunaji. Vedl mnoho bojů, vesměs vítězných; měl tři děti, Germanica, Livillu a Claudia, pozd. císaře.

Drusus Julius Caesar (15 př. Kr., 23 po Kr.), jediný syn Tiberiův; r. 18 vyhnal krále Marobuda z Čech, r. 23 spoluvládce otcův. Jeho žena ho dala z návodu jiných otráviti.

Druza, v mineral. nepravidelně srostlá skupina krystalů na společné podložce.

Druzi boží, členové něm. nábož. spol. mystiků ze XIV. stol., která zvl. v Porýní, Švýcarsku a Švábsku hlásala chudobu, prostotu a prohloubení víry v Boha, bojovala proti rozmařilosti. Z nich vynikli Tauler, Suso, Jindřich z Nördlingenu, Rulman Merswin.

Družbacka Elżbieta (1696—1765), polská básnířka. Vyniká čistou prostotou a upřímností. Psala selanky, básně satyrické, veršované povídky, obsahu hl. náboženského nebo světského. Velmi mnoho jejích prací je dosud v rukopisech.

Druzcov (Drausendorf), o. v Č., okr. Č. Lípa, 365 ob. (8 č.).

Drúzové, národ a nábož. sekta moham. v Syrii, Libanonu a Hauranu, také Džebel-ed-Durus se nazýv.; je jich 150.000, mluví arabsky. Zajímavé je jejich náboženství. Věří v Boha, který se vtělil do člověka. Mimo Boha uctívají pět „ministrů" božích. D. dělí se na dvě části: Ukkoly a Džuhy. První jsou vzdělaní, druzí neuvědomělí.

Druztová, o. v Č., okr. Plzeň, 732 č. ob.

Družba sv. Cirila in Metoda, slovinská organisace, založ. r. 1885 v Lublani na obranu národnosti proti něm. Schulvereinu a it. Pro patria. Vzorem byla Ústř. matice školská.

Družba (protějšek družičky) při svatbách soudruh ženicha, fungující jako pořadatel. V lidovém životě i dohazovač a svatební řečník.

Družba sv. Mohorja, slovin. spolek, zal. 1852 pro vydávání dobrých knih pro lid.

Družbanec, koláč věncovité podoby, pečený na druženbnou neděli.

Družbaši, bulh. strana agrární, v jejímž čele se nalézá zn. politik Stambolinskij, ↘.

Druženbná neděle (lat. Dominica Laetare), čtvrtá neděle v postu, kdy mládež klade první jarní květy na oltář k posvěcení knězem. Tuto neděli také chodíval ženich s družbou do domu své vyvolené, o kterou se později mínil ucházeti. — Lit.: Č. Zíbrt, Staročeské výr. obyčeje, 1889.

Druženbná neděle (lat. Dominica Rosae), ve kterou papež slavnostně posvětí růži, zhotovenou ze zlata, kterou pak posílá choti některého panujícího kat. vladaře.

Družec, o. v Č., okr. Kladno, 865 č. ob.; zemědělství; D. byl založen za krále Václava I.; st. kostel z 13. stol. vypálen Švédy.

Družecký Jiří, rodem Slovák, člen div. orchestru v Linci, později v Bratislavě (od r. 1787). Složil četné hud. skladby.

Družení, rozmnožování stromů a keřů, spočívající v tom, že roub i podložka se stejně seříznou, na sebe vloží, pak zaváží a zatmelí štěp voskem; ↘ štěp.

Družice, hvězda, obíhající u planet, ↘ satelit.

Družička, při svatbě družka nevěstina neb mládencova, pak malé holčičky bíle oděné při církevních průvodech a slavnostech. Na venkově je zvykem zemře-li svobodná mladá osoba, že se zúčastní pohřebního průvodu d-y.

Družina, spolek, společenství, znamen. dříve v Rusku válečný doprovod, komonstvo knížat; ve stol. 19. domobranu; u slovensk. kmenů válečná výzva obce.

Družiníci, dobrovolníci České Družiny na Rusi. Po válce připojili se k nim i dobrovolníci roty Nazdar ve Francii a tvoří společně Kruh starodružiníků.

Družinin Alexandr Vasiljevič (1825—1864), ruský spisovatel a překladatel angl. klasiků, hl. Shakespeara.

Družka, osoba ženského pohlaví, která žije s mužem ve společné domácnosti, ale není jeho zákonnou manželkou a nemá proto takového právního postavení

jako tato. Poněvadž se v ČSR. po zavedení nešťastného rozlukového zákona č. 320/1919 velmi rozmohly případy, kdy rozloučený a mnohdy toliko rozvedený manžel žil s družkou nebo svobodný muž bydlil se ženou ve spol. domácnosti, ale neměl úmyslu oženiti se (t. zv. volné manželství), byl stát nucen vydati zákon č. 2/1920, podle kterého přísluší družce po zemřelém státním zaměstnanci nárok na zaopatřovací požitky ve výši vdovského důchodu, není-li zákonitá vdova na živu, je-li d. nemajetná a žila-li se zemřelým nepřetržitě alespoň pět let před jeho smrtí. Z této doby musejí býti aspoň dvě leta za jeho aktivní služby. Další podmínkou jest, že d. měla se zemřelým nejméně jedno dítě.

Družstevní práce, družstevnicky organisovaná společnost čtenářů, kteří si vydávají knihy bez výdělečných úmyslů. Byla ustavena na valné hromadě v Praze 24. září 1922. Dnes je to rozsáhlý podník s 8000 členů, vlastním časopisem (Panorama), prodejnou knih a uměleckých předmětů (Krásná jizba). Z množství knih, vydaných D-í P-í jmenujeme: spisy Holečkovy, Mahenovy, Sinclairovy, Shawovy.

Družstvo, v širším smyslu každé seskupení osob k dosažení určitých cílů: spolek, společnost (⚲); v užším smyslu označení pro spolek, jehož účelem je poskytovati členům v něm seskupeným určité výhody a navzájem členové jsou zavázáni své d. podporovati. Tím se rozlišuje v zásadě od podniků kapitálových (na př. spol. akc.), u nichž se této součinnosti nevyžaduje. Pro zřízení družstev platí rak. zákon z 9. dubna 1873 o výdělkových a hospodářských společnostech, doplněný některými pozdějšími zákony (na př. z 10. června 1903). Podle toho zákona (sdělaného podle vzoru něm.) jest dovoleno zřizovati družstva, jež musí býti zanesena do družstevního registru, jinak ponechává se úprava vnitřních záležitostí d-u. Povinnost ručební může býti jak obmezená, tak neobmezená. Jest dovoleno též zřizování ústředních družstev (družstvo družstev). Orgány d-a jsou: valná členská hromada, předsednictvo a dozorčí rada. Doplňkovým zák. z 10. června 1903 byla zavedena nucená revise družstevního hospodářství. Zánik d-a nastává buď vypršením určené doby neb usnesením valné hromady anebo zahájením konkurs. řízení či rozhodnutím správních úřadů. Podle způsobu služby dělíme d-a na: družstva rozdělovací (konsumní, živnostenská, rolnická, výrobní, odbytová, spořitelní a úvěrní (záložny, lidové banky a raiffeisenky), bytová, provozní stavební a mn. j. Jiné měřítko pro dělení družstev poskytují třídy obyv., jež jsou v d-u seskupeny. Mluvíme pak o družstvech dělnických, živnostenských, zemědělských atd. V dělnickém družstevnictví nejrozšířenější je spolek konsumní (pro opatření věcí obecné potřeby [konsumu]). Největší spolky konsumní jsou angl., německé, belgické, francouzské, maďarské, u nás Budoucnost v Mor. Ostravě má 62.800 členů. Méně rozšířeny jsou dělnické záložny, banky. Dalším mohutným odvětvím družstevnictví jsou d-a zemědělská, rozšířená ve všech státech evrop. a upravující odbyt a zpracování zemědělských produktů. V býv. zemích rakouských tvořily základ zemědělského družstevnictví spolky spořit. a úvěrní (raiffeisenky, kampeličky). V státech převážně zemědělských rozšířila se družstva provozní, pojišťovací, nájemní, pro zpracování zeměd. produktů (Dánsko). — Statistika družstevnictví v ČSR.: Kampeličky (raiffeisenky v Č.) 1922: 3899, členů 423.498, vklady Kč 1.787,400.000·—; záložny 1923: 1501, členů 589.000, vklady Kč 5.869,984.000·—; neúvěrní družstva v celé republ. (pro předešlá čísla pouze v histor. zemích) 1924: zemědělská 2353, živnostenská 1261, konsumní 1014, stavební a bytová 1151, jiná 55. Ústřední svazy jsou: Ústř. jednota hosp. družstev, Ústř. svaz čes. družstev, Verband deutscher Wirtschaftsgenossenschaften. — O počátky českého družstevnictví zasloužili se: Šimáček (záložny), Kampelík (rolnické spořitelny) a Chleborád (konsumy). Jejich snažení přineslo své plody teprve na počátku našeho stol. — Kolébkou družstevnictví je Anglie (Owen), kde již 1827 vycházel první odborný časopis (Brighton Cooperator). Zaklad. franc. družstevnictví jsou Fourier a Buchez. Počet konsumních družstev 1924: 1900 s 2,500.000 čl.; 450 výrobních družstev, 4554 zemědělských úvěrních spolků, 1200 raiffeisenek. — Liter.: Fr. Modráček, Samospráva práce, Družstevní statek a pozemková reforma, Zprávy stát. úřadu statistického ČSR., 1924 a 1925.

Družstvo bojové (groupe de combat), po světové válce ve franc. taktice nejmenší bojová jednotka, jejímž jádrem je kulomet. Zavedena pak pod růz. jmény i v některých jiných armádách. V ČSR. má 2 roje (u pěchoty střelecký a úderný, u jezdectva střelecký a pátračský) po 10—12 mužích; velí mu pravidlem četař (roji desátník).

Drvař, brouk, ⚲ lýkožrout.

Drwęca, pravý přítok ř. Visly, 238 km, pramení ve Východním Prusku, tvoří Drwenské jezero a u Toruně se vlévá do Visly.

Drvodělka (Xylocopa), rod blanokřídlého hmyzu (Hymenoptera), z čeledi včel (Apidae), podobá se čmelákům, křídla temně zbarvená a fialově nebo bronzově lesklá. Staví ve starém, trouchnivém dřevě svislé chodby, které příčnými stěnami rozděluje na komůrky, do každé komůrky pak klade jedno vajíčko na hromádku medu a pylu. D. fialová (X. violacea Fabr.).

Drvopleň (Cossus Fab.), čeleď Cossidae. Noční motýli, housenky žijí ve dřevě stromů, kdež si vyhledávají chodbičky a tak dřevo ničí. U nás d. topolový (Cossus ligniperdus Fab.), žije ve dřevě topolů, lip, dubů, vrb, ořechů, jilmů, řidčeji ovocných stromů a způsobuje tak značné škody.

Drvota Josef (* 2. VI. 1874, † 1923), operní pěvec (tenorista), zprvu ve sboru Nár. divadla v Praze, pak solista opery Měst. div. na Vinohradech, rok v Plzni a po válce v Lublani.

Dry (angl. droj), znamená suchý; o víně: silné, zatrpklé chuti.

Dryáčník, dř. člověk prodávající dryáky, mastičkář; v nové době osoba, dělající svému zboží nezřízenou reklamu.

Dryady, lesní nymfy, ↗ nymfy.

Dryák, lektvar, sestavený králem pontským Mithridatem Eupatorem (136—63 př. Kr.) z 54 látek; byl po několik století považován za nejmocnější lék a hlavně protijed. Nazývali ho buď mithridát nebo theriacum, odtud pak přes theriák, thyrák dospělo se k názvu dryák. Později osobní lékař císaře Nerona (54—68 po Kr.) Andromach z Kréty opravil na rozkaz císaře starý předpis dryáku, aby byl ještě účinnější, a popsal jeho složení v řeckých verších. Součásti tohoto dryáku jsou dnes většinou zastaralé, pro svou neúčinnost nepoužívané. Užívání dryáků, jež byly různého složení, jako prostředků proti nejrůznějším nemocem, hlavně žaludečním, udrželo se až do XVIII. stol., načež úplně význam jejich zanikl.

Dryák Alois (* 1872 v Olšanech u Slaného), architekt; žák Ohmannův. Dekoroval ústř. palác na výstavě architektů a inženýrů v Praze r. 1898 a pracoval často se St. Suchardou, pro jehož plastiky komponoval architektury.

Dryas L. (Dryádka), rod růžokvětých (Rosaceae); dva druhy, zakrslé keříčky v arktických a subarktických krajinách a ve vysokých pohořích mírného pásma. D. octopetala L. (D. horská).

Dryden (drajdu) John (1631—1700), angl. básník; jeho básnická kariéra počala r. 1559 básní na smrt Cromwella a od té doby rapidně stoupala. Počal také psáti div. hry, hlavně z důvodů finanč. Je jich celkem 22, ale nemají větší literární ceny. Jeho básní je velké množství. Náměty jsou vzaty z různých důležitých událostí angl. života. (Restaurace, Požár Londýna. Holandská válka). V r. 1681 počal psáti politické satyry. Zároveň s Popem nazývá se Dryden klasikem satyry. Jest sice méně zdvořilejší než Pope, ale básnicky mnohem cennější.

Drygalski Erich Dagobert von (* 1865), něm. geograf a polární cestovatel; prof. univ. mnichovské. Vůdce něm. výpravy do záp. končin Grónska a do jižního Ledového moře r. 1901 (Země císaře Viléma II.). Sp.: Grönland-Expedition 1891—1893 (1898). Zum Kontinent des eisigen Südens 1901—1903 (1905).

Dryobalanops Gärtn., monotypický rod Dipterocarpae, veliké stromy na Borneu a Sumatře; čtyři druhy. D. aromatica Gärtn. (D. camphora Colebr.) poskytuje borneol či kafr bornejský (↗ borneol).

Dryocopus, ↗ datlové.

Dryopové, starý kmen v Řecku, usazený v Dryopis pod Parnasem.

Dryophanta, hmyz blanokřídlý, z čeledi žlabatek (Cynipidae). D. quercusfolii L. vytváří hálky na dubech.

Dryophis, rod hadů, ↗ Bičovky.

Dryopithecus Sart., vyhynulý rod opic anthropoidních (Anthropomorpha) člověku velice podobných; dosud nalezeny jen skrovné zbytky v miocénu francouzském a v pliocénu v Eppelsheimu u Wormsu a v Šváb. Juře. D. fontani Lartet dosahoval sotva velikosti šimpanze.

Drysice, o. na Mor., okr. Vyškov, 788 č. ob.; lomy.

Drysina (Derczen), o. na Podk. Rusi, okr. Mukačevo, 1616 ob. (1 čs., 11 r., 1578 m., 64 ž.); velkostatek Schönborn-Buchhein, vinice.

Dryświaty, jezírko v Polsku, vojev. wileňské.

Držba, pojem držby stanoví § 309 obč. zák. normou, že kdo má nějakou věc ve své moci, jest majitelem. Má-li tento majitel vůli věc tuto míti jako svou vlastní, jest jejím držitelem. Právní pojem této normy obsahuje 2 momenty, totiž: faktickou moc nad věcí (corpus), a pak vůli s věcí jako s vlastní nakládati (animus). Vedle této držby věci (podle § 309) zná obč. zák. ještě v § 312 i držbu práva, záležející v možnosti faktického výkonu jistého práva, osvědčeného skutkem. I zde jsou oba momenty výše uvedené,

totiž zevnější možnost výkonu práva a animus, totiž vůli uvedeného obsahu. Ač tedy držba jest vlastně jen faktickým stavem, přiznává jí zákon v § 308 jako právu soudní ochranu proti svémoci. Pokud se týče podnětu držby předpokládá zákon schopnost k vůli držitelské. U osob právních, dětí do 7. roku a šílenců platí vůle zástupců jich (☞ §§ 21, 26, 337 obč. zák.). Poněvadž však d. spadá do souboru práv majetkových, předpokládá se u ní způsobilost jmění míti. Pokud se předmětu týče, jsou z d. vyloučeny jisté věci, které nemohou býti předmětem právního obchodu jako jest vzduch, tekoucí voda, moře (ve své celistvosti), veřejné vody, cesty, místa a j., nikoli však pozemky železniční. Ostatky svatých jsou předmětem držby, neboť pouze úplatné zcizení jich jest zakázáno. I statky, jichž zcizení předpokládá povolení úřadu, statky poručenců, církve katolické (dříve i fideikomisy). K nabytí držby jest potřebí usnesení se na vůli vlastnické a činu, který možnost faktické výhradní vlády nad věcí zjednává. Vůle musí se zjeviti výslovně aneb aspoň z okolností býti zjevna. Nabytá d. trvá stále, pokud nepominula vůle držitelská a nezanikla faktická vláda nad věcí. Pomíjí d. podle toho smrtí držitelovou a tradicí. Animo pozbýváme držby projevem vůle, že nechceme s věcí nakládati jako s vlastní (opuštěním). Osoby, k právním činům nezpůsobilé, nemohou se platně usnésti na vzdání se vůle držitelské, nýbrž jen jejich zástupci. Pozbytím rozumné vůle se podle positivního předpisu zákona (§ 352 obč. z.) d. neztrácí. Nevykonáváním d-y po delší čas podle § 351 cit. zák. d. nepomíjí, vyjma případy promlčení. Poněvadž nemůže býti d-y tam, kde zákon vůle držební neuznává, pomíjí také d. k věci, byla-li z právního obchodu vyloučena (§ 311 obč. zák.). Podle § 311 obč. zák. mohou býti předmětem držby jen práva, jež mohou býti předmětem obchodu. Jsou tedy vyloučena z držby práva osobní. Mohou ale býti předmětem držby služebnosti, z obligačních práv, práva dopouštějící opětovný výkon, práva k důchodům, z nájmu a pachtu, z půjčky a nemohou býti předmětem držby právo zástavní, dědické a práva obligační, pomíjející jediným výkonem. K nabytí držby práv jest předně třeba vůle držitelské, směřující k výkonu obsahu práva pro sebe (§ 312 obč. zák.). Držby práv pozbývá se vzdáním se vůle držitelské, tedy zjevným se usnesením více práva ta nedržeti (§ 352 obč. zák.), nastalou nemožností výkonu a posléze i nevykonáváním po jistou dobu. Ohledně nemožnosti výkonu nutno rozeznávati případy, kde nemožnost nastala bez přičinění druhé strany, tedy smrtí držitelovou, záhubou věci neb změnou, jež činí výkon tento nemožným, nebo změnou právních poměrů, jež nemožnost práva uzpůsobuje, jako ztrátou držby panujícího pozemku nebo zápovědí práva. V tomto případě ztrácí se držba ihned. Když však nemožnost nastala činem strany druhé, jako odnětím detence věci, zničením zařízení na cizím pozemku, překažením pokusu použíti cizí věci atd., ztrácí se d. teprve, když držitel se tím spokojí a zachování držby žalobou nestíhá (§ 351 obč. zák.). Právní účinky držby jsou, že používá soudní ochrany proti svémocnému rušení (§§ 339—340 obč. zák.). K ochraně držby věcí i práv platí ustanovení nového civilního soudního řádu §§ 454—460. Příslušnost soudů sporů o zrušení držby věcí i práv ustanovena v § 49 odst. 4., 81. a 92. civ. soud. řádu, při čemž § 224 téhož zák. označuje žalobu jako věc privátní, na níž se soudní prázdniny vůbec nevztahují. Žaloby takové, jejichž žádost směřuje k ochraně posledního stavu držby a k jeho navrácení, musí býti podány podle § 454 cit. zák. do 30 dnů po tom, co žalobce nabyl vědomosti o rušení. Žaloba musí býti také zevně označena jako žaloba pro rušení držby, v soudním řízení také nutno na takovou při určování roku i lhůt vzíti zřetel. Obsah jednání obmezen jest na zjištění držby a na nastalé rušení; jiné otázky z jednání takového jsou vyloučeny (§ 457 cit. zák.). Při zjišťování skutkového stavu věci jest důkaz slyšením stran vyloučen podle § 457/III. Stejně vymezený obsah má i rozhodnutí o žalobě, jež se má státi ihned po skončeném jednání ve formě usnesení podle § 459 u. konečné zvané. Usnesení toto rozhoduje otázku dočasné, zatímní držby a jejího rušení, vyslovujíc povinnost k obnovení dřívějšího stavu a opominutí dalšího podobného rušení, při odňaté držbě povinnost ke vrácení věci, ukládajíc odsouzenému podle okolností jednotlivého případu i lhůtu ke splnění závazků, kterou ustanoví soudce sám. Konečně usnesení má obsahovati důvody a v nich stručné vylíčení skutkového děje (§ 459). Tímto rozhodnutím není ovšem straně nyní podlehnuvší zabráněno, aby se později nedomáhala sporem petitorním práva k držbě a nároků s tím souvisejících (§ 459). Zvláštní ustanovení platí pro žaloby z držby nemovitostí nebo věcného práva, rušené vedením stavby

nebo bouráním stavení (§ 340, 343 o. z.). Neopatřil-li ten, kdo chce stavbu podniknouti, podle předpisu stav. řádu a nevyžádal-li si povolení ke stavbě, anebo si vyžádal, ale držitel nemovitosti nebo věcného práva, zamýšlenou stavbou rušený neb ohrožený, činil při stavební komisi námitky, může tento držitel podati žalobu z rušení držby, směřující k zápovědi zamýšleného díla. Soud má pak na základě takové žaloby ihned bez vyslechnutí odpůrce vydati ve smyslu § 341 obč. zák. zápověď v pokračování stavby, a to zatímní, až do rozhodnutí věci, po případě učiniti jiná opatření (§ 341 civ. soud. ř.). Toto opatření je jen prozatímní; teprve po provedeném jednání bude konečným usnesením rozhodnuto, byla-li držba žalobcova rušena a v tomto případě připojen zákaz stavby (§ 340—343 obč. z. a § 459 civ. soud. ř.). Co do opravných prostředků platí v řízení rušené držby podstatné obmezení. přípustný jest jenom rekurs, a to jenom proti usnesení, jímž bylo odepřeno zavésti o žalobě řízení nebo v něm pokračovati a pak proti usnesení konečnému. Všeliké stížnosti proti jinakým usnesením a zejména proti prozat. opatřením za řízení vydaným, dlužno spojiti s rekursem proti konečnému usnesení (§ 518). Tu pak má soudce prvé stolice zejména i rozhodnouti o tom, mají-li prozatímní opatření podle § 458 vydaná dále trvati až do vyřízení rekursu, či mají-li býti zrušena už před tím, pokud ovšem nejsou už dotčena výkonem konečného usnesení (§ 525). Dovolací rekurs jest ve sporech z rušené držby vůbec vyloučen, i když rozhodnutí nižších soudů nejsou souhlasná (§§ 528). Rovněž také navrácení v předešlý stav (§ 460). Na Slovensku a P. Rusi jsou jisté odchylky od pravidelného řízení pro spory držební (§§ 575—582 uh. z.): 1. řízení musí býti zvlášť urychleno, 2. se žalobou možno spojiti také hned žalobu na náhradu škody rušením držby způsobené. Musí-li tyto spory býti odročeny, má nicméně soud ve sporu držebním k návrhu žalobcovu rozhodnouti částečným rozsudkem o vedení nebo rušení držby. Žalovaný ve sporu držebním může pak — byl-li tento částečný rozsudek zrušen nebo obmezen — domáhati se náhrady toho, co byl podle částečného rozsudku plnil, za sporu ještě před soudem odvolacím (§ 579/II. uh. z.). 3. Bylo-li jednání o rušené držbě odročeno, může soud k návrhu některé strany vydati ihned vykonatelná prozatímní opatření k ochraně držby. Už v takovém prozatímním nařízení může také zakázati rušení držby pod pohrůžkou exekuce (§ 580 uh. z.). Rozhoduje se rozsudkem; bude-li žalobě vyhověno, bude žalovanému nařízeno, aby bez prodlení učinil opatření, směřující ke vrácení držby a odstranění rušení. Tato část rozsudku prohlášena pak bude za vykonatelnou, bez ohledu na právní moc rozsudku. 4. Obnova řízení je v otázce vrácení a rušení držby vyloučena (§ 581/III. uher. zák.).

Drženice, o. na Slov., okr. Levice, 333 č. ob.

Držkov, ms. v Č., okr. Semily, 926 č. ob.; přádelna bavlny, 2 mech. tkalc., 3 brusírny skla, 5 tov. sklen. zb., výr. sklen. perel, lomy žul.

Držková, o. na Mor., okr. Holešov, 743 č. ob.

Držkovce (Deresk), o. na Slov., okr. Tornal'a, 783 ob. (25 č.).

Držkovic Valentin (* 1888), čes. malíř v Opavě. Jeho obrazy a grafické práce zachycují krajiny a lid slezský na Těšínsku.

Držkovice, o. ve Slezsku, okr. Opava, 146 ob. (110 č.).

Držkrajov, o. v Č., okr. Milevsko, 170 č. ob.

Držky (franc. tripes, něm. Kuttelflecke), na dlouhé nudle rozřezaná část hovězího žaludku (t. zv. kniha), ze kterých se připravuje buď polévka neb se vaří s hnědou, nakyslou omáčkou.

Držovice (Tirschowitz), o. v Č., okr. Litoměřice, 196 n. ob.

Držovice, o. na Mor., okr. Prostějov, 1051 č. ob.

Dřemčice, o. v Č., okr. Litoměřice, 384 č. ob.; výr. ovocných vín.

Dřemovice, o. na Mor., o. Mor. Beroun, 285 n. ob.

Dřenice, o. v Č., okr. Chrudim, 546 č. ob.

Dřeň kostní, vnitřní, měkká výplň kostí u obratlovců. Pozůstává z cév, z množství buněk (erythroblasty), vytvářejících červené krvinky (erythrocyty), které u vyšších obratlovců vznikají právě v dřeni kostní, a z bílých krvinek (leukocyty, lymphocyty). Pouze ve zcela mladých kostech má d. k. barvu červenou od mnoha krve, vyživující dorůstající kost, ve starších kostech d. k. se stává žlutou, ježto buňky jí tvořící hromadí v sobě mnoho tuku.

Dřep, postoj na špičkách nohou při prostných cvičeních, při nichž jsou kolena od sebe, paty u sebe a trup vzpřímený.

Dřepčík (Haltica Ill.), rod drobných brouků čel. Chrysomelidae se zadníma nohama skákavýma, stehna jsou silně

ztlustlá a holeně mají na konci jednoduchý trn a na vnější straně krátkou rýhu pro chodidlo. Z našich druhů nejobyčejnější jsou dř. zelný (H. oleracea L.) 4 mm dlouhý, zelenavě lesklý brouček, žijící hl .na různých zeleninách a dř. hajní (H. nemorum L.) asi 2 mm dl., černý, s bleděžlutým podélným pruhem na každé krovce, žijící na Cruciferách.

Dřešín, o. v Č., okr. Strakonice, 241 č. ob.

Dřetovice, o. v Č., okr. Kladno, 541 č. ob.

Dřeva barevná, obsahují někt. z barev, jíž lze užíti k barvení (dřevo kampeška, žluté, červené dřevo, santalové dřevo). Dřeva ta bývají drcena ve mlýnech, pak za svlažování a přesypávání uložena na hromadu k fermentaci. Vařením zkvašeného dřeva a odpařením odvaru ve vakuu obdržíme výtažek z barevných dřev, jenž jest buď pevný nebo mazlavý. — S b í r k a d ř e v, sbírka různých druhů dřeva k účelům vyučovacím. Aby bylo viděti rozdíl mezi jádrem a ostatními částmi d., dále povahu kůry, je nutno míti řezy starých stromů asi 8 cm silné. — H n i l o b a d ř e v a, rozklad dřeva, způsobovaný houbami při vlhkosti, při čemž d. okysličováním ztrácí na pevnosti, tvrdosti, váze a objemu, vysychá a rozpadává se (suchá h. d., tlení). Při pokračování h. mění se d. za spoluúčinkování bakterií v kyprou masu. Mokrá h. postupuje bez přístupu kyslíku. H. způsobují houby, které žijí na lesních a ovocných stromech, ale též i na rozřezaném d. Obyčejně se usazují výtrusy hub v ranách větví. H. jeví se podle druhu dřeva i podle druhu hub. Bukové a dubové d. stává se h. žlutobílé (h. bílá, houba Polyporus fomentarius), d. ovocn. stromů (houba Polyporus hispidus) n. smrkové d. (houba Trametes radiciperda) se zabarvuje červenohnědě, h. červená. Tak zv. modrá h. u borového d., které při vlhku dostává modrošedou barvu, pokládá se za vadu v kráse. Největší ničitelé staveb. d. jsou druhy dom. hub (dřevomorka), jakož i jiné, na př. Paxillus acheruntius, Agaricus melleus, Stereum hirsutum a j., které obstarávají zkázu vlhkého d. v dolech. Bílé, setlelé d. buku, javoru, jasanu, osiky a lísky sloužilo dříve k čištění a leštění; v současné době užívá se ještě v hodinářství k leštění nejjemnějších součástek. — I m p r e g n a c e d ř e v a, napouštění dřeva různými solemi, tekutinami, aby nehnilo ve vlhku a stalo se odolným ohni. Telegrafní a telefonní sloupy napouštějí se roztokem modré nebo zelené skalice, též dehtovým olejem a kreosotem. — O b r á b ě n í d ř e v a, přizpůsobování dřeva různými předměty podle požadavků řemesla: truhlář, bednář, tesař, řezbář, sochař a j., n. podle výrobků (kopyta, zápalky, bedny atd.). O. d. sestává z různých prací jako řezání, štípání, hoblování, vrtání, ohýbání a p. — Pracuje se většinou se suchým d., předměty se mnohdy skládají z více dílů (parkety) nebo z různých druhů d. (kulečníková tága a j.). ⚲ Zpracování dřeva. — O z d o b y d ř e v a. Postup k okrášlení dř. prací: leštění, lakování, bronzování, malování, moření, dyhování, pyrografie, řezbářství a p. Dřevěné reliefy vyrábějí se tlačením dřeva mezi dvěma zahřátými deskami (válci), z nichž jedna je negativní, druhá positivní. Z dýh tlačí se napodobeniny kožených čalounů, křesel a j., ze silných dřev knoflíky, růžice a p., intarsie, t. j. vykládání ozdob do d. rozm. zbarvenými d.; nábytek a kostelní lavice již v 16. stol. různě zdobeny. V vypalování různ. ozdob do dřeva (xylopyrografie) užívá se benzin. parami n. elektř. rozžhavené jehly platinové, která se vede jako tužka; tím zdobí se hl. skříně, nástěnné obložení atd.

Dřeváky, ze smrkového, březového neb ořechového dřeva vysoustruhovaný druh obuvi z jednoho kusu. Nosí se na Slovensku, na Moravě, v hornatých krajích Čech, v již. Sasku, v sev. Francii, v Belgii a v Holandsku.

Dřevařského průmyslu školy, slouží hlavně k zvelebování průmyslu dřevoobráběcího, u nás na př. Státní odborná škola pro zprac. dřeva v Praze XI. a j.

Dřevce nebo také hrále, druh kopí, jichž se užívalo při rytířských turnajích. Aby se zápasící nebezpečně nezranili, byly tyto dřevce s dlouhou násadou bez hrotů, ale opatřeny zoubky, aby se nesmekaly s pancířů.

Dřevčice, o. v Č., okr. Brandýs n. L., 429 č. ob.

Dřevčice, o. v Č., okr. Dubá, 367 n. ob.

Dřevěné lahve (čutory), sedmihradské lahve na 14,5 l, ze dřeva.

Dřevěné potrubí, z čerstvých jehličnatých stromů na vodovody, není však trvalivé a dodává vodě nepříjemné příchuti. Nyní, pokud se ještě dělá, používá se k němu dřeva dubového.

Dřevěné stavby, stavby, jichž kostra a stěny jsou zhotoveny ze dřeva. Rozeznáváme stavby roubené, hrazděné, prkenné. Mají-li býti trvalé, jest nutna podezdívka a komíny z kamene. Ze dřeva staví se mosty, říční hráze, jezy, pomocné domky při velkých stavbách, lešení atd.

Dřevěné uhlí, palivo vznikající suchou destilací dřeva. Vyrábí se v milířích, retortách, pecích. Používá se k vyhřátí žehliček, při bohoslužbách jako zápal

pod kadidlo, dále při spájení, k výrobě nassávaného plynu pro výbušné motory, k výrobě karbidu a v lékárnictví.

Dřevěnice, o. v Č., okr. Jičín, 541 č. ob.; pivovar, 1926: 13.753 hl.

Dřevič (v hor.), tesař, který udržuje výdřevu důlních chodeb a pod.

Dřevíč, býv. hrad v okr. Lounském u Kozojed, za st. dob jedna z hl. zemských pevností.

Dřevíkov, o. v Č., okr. Chrudim, 275 č. ob.

Dřevíkovský František, český básník, † v polovině 19. st. Psal velmi jednoduchou lyriku a chrámové písně.

Dřevínek Havel († 1563), českobratrský kazatel a skladatel duchovních písní. (V kancionále šamotulském 18 čísel.)

Dřeviny (Plantae lignorae), vytrvalé rostliny, jichž osy zdřevnatují. Podle tvaru osy a mízy rozeznáváme u nich: 1. stromy (arbores), jež vyznačeny jsou samostatnou, větví prostou dolejší částí osy čili t. zv. kmenem (truncus), jenž teprve výše tvoří větvením korunu (u typu korunatého), nebo nese hustou růžici velkých listů (typ chocholnatý, na př. palmy. 2. Keře (frutices), cele vytrvávající dřeviny s osou hned od spodu větvenou, nebo kmenem pouze velmi nepatrným. 3. Keříky (fruticuli), keře pouze 2—3 dm vysoké (brusinka, borůvka, vřes). 4. Polokeře (suffrutices), dřeviny pouze svou dolejší, větvenou, silně zdřevnatělou částí skutečně vytrvávající, kdežto hořejší květonosné větévky jsou obyčejně zcela neb zpola bylinné a po 1—2 letech odumírají (Labiatae).

Dřevitá vlna, vzniká rozřezáváním dřeva na jemná vlákna na zvláštních strojích, které se v podstatě svým zařízením podobají strojům hoblovacím a které staví na př. strojírna v Královĕ Poli u Brna, strojírna Höntsch & Co. v Drážďanech (Niedersedlitz) nebo fa Kirchner & Co. v Lipsku a pod. D. v., která se vyrábí v mnoha druzích a jakostech, uvádí se do obchodu lisovaná v balících. Proto se od strojů, kde vznikla rozřezáním dřeva, dopravuje k lisům, obyčejně šroubovým, v nichž se lisuje. D. v. možno také barviti tím způsobem, že se namáčí v roztoku vhodného barviva a suší. D. v. se hlavně užívá k balení a v čalounictví. Může býti také spřádána na lana, používaná při balení lahví, menších kovových předmětů a strojních součástí a p. Lan z d. v. se také používá ve slévárnách. Spřádání d. v. se děje na zvláštních strojích.

Dřevnovice, o. na Mor., okr. Přerov, 553 č. ob.

Dřeviti (v hor.), zabezpečiti důlní chodby a pod. před zabořením následkem tlaku horniny.

Dřevníky, o. v Č., okr. Příbram, 402 č. ob.

Dřevný líh, alkohol methylnatý, methylalkohol (CH_3OH) jest obsažen v surovém dřevném octě, který vzniká při suché destilaci dřeva. Destilací tohoto octa lze jej vyrobiti. Rektifikovaný (předestilovaný) alkohol obsahuje obyčejně ještě aceton, který se dá jen velmi obtížně odděliti. V poslední době vyrábí se methylalkohol také suchou destilací odpadních sulfitových louhů od výroby celulosy nebo přímo syntheticky z kysličníku uhelnatého a vodíku za tlaku za přítomnosti katalysátorů (na př. ZnO). Jest to bezbarvá, pohyblivá, hořlavá kapalina, význačně páchnoucí, s vodou, obyčejným lihem a etherem se mísící. Vře při 64.5° C, spec. váha 0.792. Jest velmi jedovatý, jeho požíváním nebo jen vdechováním nastává oslepnutí až smrt. K otravám dochází buď pitím lihovin porušených methylalkoholem nebo vdechováním par u osob zaměstnaných při výrobě laků nebo s laky methylalkoholovými. Slouží k výrobě anilinových barviv, různých organických sloučenin, na výrobu laků, k rozpouštění pryskyřic, k výrobě formaldehydu a surový užívá se k denaturaci obyčejného lihu k pálení. Používati methylalkoholu při výrobě voňavkářského zboží jest zakázáno.

Dřevo (lat. lignum), pod korou kořenů, kmene ležící pevné pletivo, v rostlinné anatomii tkáně, které se od měkkého pletiva (cambium = lýko) dovnitř odlučují, a které se chemicky mění prostupem ligninu (zdřevnatí). Rostliny dvojděložné (dicotyledonae) s pletivem do kruhu ukládaným tvoří okolo dřeně dřevný plášť, který u bylin mnoho neroste, u stromů a keřů však každoročně přibývá na objemu. U některých stromovitých, jednoděložných (monocotyledonae), na př. palem, se tvoří dřevo odlišně. Dřevné buňky se převážně táhnou v podélném směru dřeva, proto se dřevo snáze po délce štípá. Ve dřevě téměř všech listnatých stromů rozeznáváme tyto druhy buněk: 1. Ty, které přivádějí vodu a vzduch. K nim patří vlastní cévy, t. j. spojité rourky, z nichž nejvzdálenější můžeme na řezu dřevem poznati pouhým okem jako malé póry; ty, které přivádějí vodu, slují tracheidy. 2. Dřevné buňky po způsobu lýkových vláken jsou úzké, vřetenovité, dlouhé, slouží k mechanickému upevnění. 3. Dře-

věný parenchym z krátkých buněk, často několik nad sebou, které obsahují živoucí protoplasma a jsou naplněny v zimě škrobem, který na jaře rozpuštěný se přivádí pupencům. Dále jsou ve dřevě paprsky dřeňové tkáně, probíhající od dřeně ke kůře, které vidíme, podle řezu dřevem, buď jako jemné paprsky nebo jemné čárkování; slouží k přívodu látek a vody mezi vnějšími a vnitřními vrstvami, a k zimní zásobě škrobem. Časovým vzrůstem objemu tvoří se roční kruhy, jejichž mezery odpovídají ročnímu přírůstku. Povstávají tím, že na podzim se tvoření dřeva ukončí, a na jaře znovu začíná: Proto je jarní dřevo méně husté než pozdní; d. s úzkými ročními kruhy je pevnější než d. se širokými r. kruhy. Šířka r. k. závisí od podnebí a stanoviště stromu a mění se často stářím, vlhkými a suchými roky, a podle probírek. U některých stromů (lípa, javor, olše, bříza) je d. všude stejné barvy a útvaru. Naproti tomu jsou stromy, u kterých starší části d. se dodatečně mění; i ve vyrostlém d. je rozdílné odumřelé jádro d. od vnějšího pláště dřevěného nejmladších r. kruhů. U jedle, smrku, buku je jádro d. téže barvy, jako d. nejmladších kruhů r. U dubu, jasanu, borovice, modřínu je jádro d. prostupem pryskyřičných nebo klovatinných látek tmavší. Někdy se ukládají barvivé látky v jádru d. na př. haematoxylon v kampešce. Jiné d. na př. tékové, hromadí kysel. křemičitou; jilmy, buky, břeky uhličitan vápenatý. D. stromů jehličnatých nemá cévy, sestává hlavně ze stejně širokých tracheid. C h e m i c k é s l o ž e n í, s p e c. v á h a. Skoro všechny druhy d. jsou s počátku nažloutlé až slabě narudlé; později v jádru pozbývají četné druhy tmavšího zabarvení. Hlavní součásti d. jsou uhlohydráty a lignin. Obsah ligninu na př. u topolu 18.7%, u borovice 27.1%. Buňky d. obsahují cukr, škrob, tříslovinu, barv. látky, miner. látky, pryskyřici a vodu. Obsah vody kolísá podle druhu, stáří, ročního času, stanoviště a podnebí. V zimě poražené d. má až o 10% méně vody než na jaře poražené. Poražené d. ztrácí na vzduchu jen část vody; je-li rozštípáno a rok leží na vzduchu, má v našem podnebí ještě 10—25% vody. Spec. váha d. suchého závisí od spec. váhy pevné tkáně dřevěné a od dutých prostorů v ní. Udává nám též obraz jeho pórovatosti (1.13 u lípy, 1.29 u buku). Všeobecně d. kořenů je lehčí, d. větví často těžší než d. kmene. Nejmenší spec. váhu mají d. korková (0.25). K nejtěžším dřevům patří boží d. (Pockholz; 1.93) a zimostráz. Hustota d. je v přesném poměru k jeho pevnosti a tvrdosti. Nejtvrdší d. jsou: ebenu, olivy, zimostrázu, mandlovníku, potom d. téky, mahagonu, pak javoru, dubu, ořechu, třešně, hrušky (d. tvrdá), k nim se počítá též cedr, platan, cypřiš. Nejměkčí d.: lípy, topolu a vrby. Pomalu rostoucí stromy mají nejtvrdší d. Těžkoštípatelná jsou: zimostráz, div. třešně, bříza, jilm; lehce: ořech, borovice, dub, lípa, jedle, smrk. Velký vliv na vlastnosti d mají podmínky vzrůstu; těžká d. rostou v jižních krajích, ačkoliv jeden a tentýž druh přichází často v severnějších krajích nebo v drsných vyšších polohách Tentýž strom má často v zimě tvrdší d. než v létě. Na vzduchu uschlé d. nabývá ve vodě svého původního objemu. Trhlinami v jádru zmenšuje se upotřebitelnost značně, naopak zase žilkovité d. je cenné pro uměl. truhlářství. Stářím dostává d. hnědošedou barvu, kterou můžeme však dosíci též uměle, polejeme-li nové d. bez tříslovina, zejména dubové, amoniakem. T r v a n l i v o s t. Působením houby mění se často dřevo již v živém kmenu. Při práchnivění, tlení, hnilobě zbělí d. a rozpadá se. Jádro dřeva stává se spíše zemitým, kterážto nemoc pokračuje vedle hniloby i při velmi nízké teplotě. Není-li přístup vzduchu, přechází zemitost v hnilobu. Přitom se technická upotřebitelnost d. zmenšuje; i domácí houba (dřevomorka), larvy hmyzu, a v mořské vodě sášeň lodní ničí dřevo. Velkou trvanlivost mají cizozem. d., jako cedr, cypřiš, ze zemí se suchým podnebím. Z našich stromů jsou nejtrvanlivější na vzduchu dub, jilm, modřín a borovice, nejméně olše, topol, bříza; pod vodou dub, olše a jilm nejtrvalejší. Pod vodou bez přístupu vzduchu může d. vydržeti tisíciletí, důkazy jsou zbytky starých kolových staveb, Césarův most přes Rýn a j. Průměrná doba trvanlivosti železn. pražců je: dubových 14—16, modřínových 9—10, borových 7—8, jedlových a smrkových 4—5, bukových 2½—3 roky. V mokré hlinité nebo písčité půdě vydrží d. nejlépe, v suché písčité půdě méně, nejhůře ve vápenné půdě. Jádro téhož kmene je trvanlivější než ostatní části d. K o n s e r v o v á n í d. K zvýšení trvanlivosti natírá se d. (dehtem, karbolem atd.). Lépe je ponořiti d. do napouštěcích látek (mořidel), aby vnikly hluboko. Tekutina se při vysokém tlaku do čerstvě poraženého dřeva vtlačí. Napouštěcí tekutiny jsou na př.: zelená, modrá skalice, těžké dehtové oleje, pryskyřice, tuk, parafin atd., jakož i zvláštní soli, na př.: basilit, minolith a j. — Nejdůležitější evropské druhy dřeva jsou: jedle, smrk, borovice, osika, dub, jilm, buk, javor, topol, bříza, lípa, ořech,

kaštan, akát, vrba, jabloň, hrušeň, švestka, třešeň, zimostráz, oliva, atd. Mimoevropské: mahagon, téka, cedr, eben, kampeš a j. Upotřebení. D. se užívá při stavbách pozemních i vodních, v dolech i na lodích. Řemesla a průmysl zpracují d. v nejrůznější předměty potřeby. Užívá se ho k výrobě papíru, celulosy, uhlí dřevěného, dehtu, potaše, barev atd. D. určené k zpracování přichází do obchodu v celých kmenech nebo rozřezané nebo rozštípané. Pro stavby se připravuje d. na pilách podle potřeby (fošny, prkna, podlahy, plaňky, latě, sloupy, trámy atd.). D. k pálení se prodává podle objemu. Lehké d. dává dlouhý plamen, rychlý, ale krátký účinek; jemné, těžké d. zanechá hojně uhlí, které pomalu hoří a dává trvalé teplo. Lehkého dříví užívá se v keramických kamnech, těžkého u parních kotlů, v pokoj. kamnech ted. D. pro svoji mnohostrannou upotřebitelnost je z nejdůležitějších zboží světového obchodu. Největší dřevné plochy v Evropě má Rusko (160 mil. ha), potom Švédsko, Finsko, Německo, Francie, Norsko, Spoj. st. am. 188 mil. ha. Československo 4,655.976 ha (dává ročně 10,000.000 m² měkkého a 2,000.000 m² tvrdého dříví). K průmyslu dřevař. náleží: pily (parní i vodní), konservování d. (ústavy impregnační), průmysl vyrábějící hotové produkty, hrubé zboží dřevěné, nábytkové truhlářství, výroba rámů, parketů, rakví, kulečníků; výroba hraček, zboží kartáčnického, holí, deštníků; bednářství, řezbářství a j. — D. užívalo se od pradávných dob k výrobě nářadí, které se jen za zvláště příznivých okolností zachovalo. Z mladší doby kamenné jsou známy nádoby, násady ke kamen. sekyrám; jmenovitě v kolových stavbách nalezeny dřevěné předměty. Stavební dříví z doby kamenné se neuchovalo, bylo však při vykopávkách dokázáno; dřevěné zbraně a nádoby byly nalezeny hojně ve slatinách. Též při stavbě lodí, při výrobě rakví, hrobek bylo hojně používáno dříví. Lit.: Sykytka, D. jeho pojmenování, vlastnosti, nemoce a chyby (1882); Stübling, Ratgeber, auf dem Gebiete der Holzindustrie (1901) a j.

Dřevo červené (santalové), ze stromu Pterocarpus Santalinus L.; luštinaté, motýlokvěté (Leguminosae - Papilionaceae); domácí ve Východní Indii. Dřevo velmi těžké, tvrdé, snadno se štípe a na štěpu hedvábně leskne. Barvy jest krvavě červené, zápachu slabě aromatického. Buňky i blány buněčné obsahují červené barvivo, santalin, nerozpustné ve vodě, rozpustné v lihu, etheru a v alkaliích. Užívá se tohoto dřeva jako nábytkového, v lékařství jen jako barvící přísady do tinktur, zubních vod a prášků.

Dřevo fossilní, zkamenělé; nalézá se již v siluru (protostigma, glyptodendron); vyskytuje se ve formě kamenného a hnědého uhlí; forma nynější záleží na bývalém druhu rostlin, jež zkameněly. (🔍 Hnědé uhlí.)

Dřevo královské, velmi tvrdé a těžké, na čerstvém řezu červenofialové, které na vzduchu nabývá časem barvy až purpurově černé; cenné dřevo k zhotovování uměleckých předmětů; pochází z Madagaskaru, snad z některého druhu Dalbergia. Jiná královská dřeva poskytují: Fagraea fragrans, Ferolia guianensis, Machaerium violaceum.

Dřevo ohnivzdorné, impregnací upravené tak, že je nesnadno zápalné.

Dřevo umělé, náhražka dříví z pilin, ale i hoblovaček a jiných dřev. odpadků, vyráběná tím, že se tyto látky váží klihem, krví, sirným louhem, térem, pryskyřicí, kaučukem, vodním sklem a j., někdy se mísí s vlákny, asbestem (dřev. asbest) atd., načež se směs lisuje. Umělé dřevo lze mechanicky zpracovat, vyrábějí se z něho válce, ornamenty, náhražka štuku (dřevěný štuk) atd.

Dřevodělnici, dělníci zpracovávající neb obrábějící dřevo.

Dřevohostice, ms. na Mor., okr. Holešov, 1488 č. ob. Starobylá radnice a zámek ze XVI. stol., kostel sv. Havla (býv. sbor. mor. bratří) z r. 1570 se starou zvonicí z r. 1520. Roln. cukrovar a tov. na ohýb. dřevo. — D. se připomínají již r. 1064 a byly maj. pánů ze Žerotína, později Skrbenských z Hříště.

Dřevomorka (Merulius lacrimans), houba ničící dřevo, vyskytuje se v bytech, kde způsobuje velké škody. Její podhoubí je pravidelně skryto v substrátu, jakmile však vynikne mezi skulinami podlahy nebo u zdi nad podlahou, rozšiřuje se polštářovitě a srůstá v pletivo. V krátkém čase objeví se uprostřed načervenalá, později žlutohnědá skvrna rouška, která se k okraji rozšiřuje. Na povrchu rouško se zvlní a utvoří se klikaté brázdičky. Rouško nalézá se ovšem na horní straně podhoubí. Tento tvar vyskytuje se nejčastěji a je nejtypičtějším tvarem plodnice dřevomorky. Touto houbou nejvíce bývají ničeny podlahy.

Dřevoryt. Umění dřevyrotecké (🔍 dřevorytectví) v Čechách ve stol. 15.—17. se omezovalo na ilustrování knih nábož. a mravouč. Nejprve nalepovány v mešní a obřadní knihy vyobrazení umučení Páně, provedené raženou dřevořezbou (Schrottblatt). V Českých prvotiscích

jsou též původní dřevorytiny, jako v bibli Benátské (tištěné ve Vlaších 1506 u Liechtenšteina) od Luca Antonio de Giunta. V jiných současných knihách jsou buď otisky štočků, z ciziny vypůjčených, nebo podle mistrů školy německé

První datovaný dřevoryt z r. 1423.

provedených. Zejména jsou to dřevoryty Michala Wolgemuta, Albrechta Dürera, Lukáše Cranacha, Hanse Burkmaira, Albrechta Altdorfera a j., kteří svou technikou konturových linií i pojímáním zobrazované látky byli vzorem našim mistrům a malířům jmen nám neznámých. Nejlepším dokladem jsou zachované, vzácné štočky českého překladu Tance smrti, který podle Erasma Rotterdamského po česku vydal Sixt z Ottersdorfa r. 1563. Český dřevorytec úplně napodobil dřevoryty Lützelburgrovy, provedené podle kreseb H. Holbeina. Srv. poměr původních otisků německých a obrácených otisků českých. Vedle tisků českých, v cizině tištěných, úpravou tisku i ilustrační přední místo zaujímají pražské tiskárny Pavla Severína z Kapí Hory, Jiřího Melantricha a Daniela Adama z Veleslavína. Bible z těchto tiskáren vyšlé po dlouhou dobu byly vzorem tiskům pozdějším a podávají pěkné práce české xylografie. Kromě bible Severinovy (z r. 1537) jsou vyobrazení bez monogramů. Z ostatních tisků ze sklonku st. 16. a první poloviny st. 17. úpravou vynikají knihy: Brikcí z Licka, Kniha městských práv (1536), Ctibora Tovačovského z Cimburka Hádání pravdy a lži (1539), Mathioliho Herbář v překladu Tadeáše Hájka z Hájku (1562), Vavřince Rvačovského Masopust (1580), D. A. Veleslavína Vypsání města Jerusaléma (1592), Krištofa Haranta z Polžic Cesta do Sv. země (1608). Vedle vyobrazení jsou přiloženy původní dřevěné štočky, jimiž byly tyto knihy tištěny. Náčrtky k výzdobě svojí knihy pořídil sám Harant. → Dřevorytectví.

Dřevorytectví (xylografie), umění vyřezati ve d. kresby, aby jejich otisk dal kopii pův. obrazu. V technice dřevorytu užívali od XV.— XVIII. stol. desek s povrchem jdoucím rovnoběžně s vlákny dřevnými; dnes užívá se ponejvíce d. zimostrázového a rydla jako při mědirytu. Při techn. rytech a pozadích obrazů užívá se též strojů, které pracují přesněji a rychleji než ruka. Zvláštní druh rytu je t. zv. tečkovací způsob a temnosvit (clair obscur), t. j. užívání několika barev. — D. se pravidelně odvozuje od zn. prastarého umění vyřezávání značek (razítek). Vlastním uměním stal se teprve v XV. stol. První d. zobrazuje sv. Krištofa (maj. lord Spencer) z r. 1423; první ilustrovaná kniha d. je Bronerschova kniha pohádtk z r. 1461. Rozkvětu dosáhlo d. počátkem XVI. stol. za císaře Maximiliana, který byl duševním původcem rozsáhlých děl (Teuerdank, Weisskunig. a j.). Tehdejší pracovníci v oboru d. byli: Dürer, Burgkmair, L. Cranach, Wachtlin, H. Baldung a j. Od poloviny XVI. stol. pozbýval d. zvolna svého uměleckého významu v důsledku vývoje mědirytectví. Četní pracovníci věnovali se mědirytu, XVII. stol. se končí starší dějiny d. — Nové období d. počíná v Anglii Thomasem Bewickem, ve Francii Charl. Thomsonem (1830) a Gust. Doré. V Německu se d. rozvíjí poč. XIX. stol. (Gubitz a Höfel, Adolf Menzel, jenž vychoval celou řadu zručných dřevorytců, Vogel, Müller a j.). V druhé polovici XIX. stol. zanikl d. opět a oživl znovu

začátkem XX. stol. (Paul Gauguin a hlavně Munch).

Dřevovina, na brusech zbroušené dřevo, jehož se užívá v papírnictví. Zbroušením obyčejného, bílého dřeva vzniká t. zv. bílá dřevovina, zbroušením zhnědlého dřeva, které vznikne z obyčejného dřeva pařením, t. zv. hnědá dřevovina. Obou druhů používá se jako přísady k hadrové drti, jako surovině pro výrobu papíru. Bílá d. může býti samotná zpracována na lepenku, kartony a pod. Jako přísada k drti jiných látek slouží při výrobě druhů papíru, určených pro tiskárny, k výrobě bílých balicích papírů a t. zv. papíru konceptního. Hnědé d. se používá k výrobě tmavého papíru, lepenky a pod. Paření dřeva za účelem jeho zhnědnutí děje se v uzavřených kotlech za přetlaku a jeho doba se řídí druhem zpracovávaného dřeva, jakož i stupněm tmavosti zhnědnutí, jehož jím má býti docíleno, a pohybuje se mezi 8 až 40 hodinami. Při paření se na spodu kotle hromadí různé ústrojné kyseliny, jako na př. mravenčí nebo octová, která se z kotlů vypouští. Ježto tyto kyseliny porušeny stěny kotlu, bývají kotly uvnitř obloženy pláštěm z měděného plechu. Surová d. se uschovává buď za mokra nebo za sucha. Mokré ukládání děje se v zásobních nádržích, naplněných vodou, kdežto za sucha se d. uschovává ve stůčcích v suchých skladištích. Suchá d. se rozmělňuje v holandrech, trhacích strojích, kolových mlýnech a pod.

Dřevovrtka (Trypoxylon), zástupce hmyzu blanokřídlého (Hymenoptera). D. obecná (T. figulus Latr.), hojně rozšířená, svá vajíčka klade do chodeb vyvrtaných ve kmenech stromů různým hmyzem jiným.

Dřevořezbářství, ↪ řezbářství.

Dřezovec, strom čeledi luštinatých, ↪ Gleditsia.

Dřík, 1. v architektuře sloup bez hlavice a patky; 2. v lékařství trup, tělo zbavené hlavy a údů; 3. v technice válcovitá část nýtů, šroubů atd.

Dřín (Cornus mas), keř nebo strom se vstříčnými, nedělenými listy a žlutými květy, jež se vyvinují v březnu až dubnu před listy. Květy vyrůstají v malých okolíčcích na koncích postranních větévek. Listy jsou celokrajné, k oběma koncům zúžené. Roste na kamenitých stráních a někdy se i pěstuje. Plody jsou červené, podlouhlé peckovice „dřínky", které pro svoji nakyslou chuť se různým způsobem zužitkují.

Dřínky, rudočerné, kyselé plody keře Cornus mas., hodící se na zavařování.

Dřínov, o. v Č., okr. Chomutov, 1225 ob. n., 318 č.; hnědouhelné doly.

Dřínov, o. v Č., okr. Slaný, 522 č. ob.

Dřínov, o. na Mor., okr. Kroměříž, 520 č. ob.; zámek, cihelna.

Dřínov, o. v Č., okr. Kralupy n. Vlt., 566 č. ob.

Dřiň, o. v Č., okr. Kladno, 1844 č. ob.

Dřípatka (Soldanella), rod čel. prvosenkovitých (Primulaceae), se 6 druhy v evrop. horách, hl. v Alpách. Vesměs vytrvalé byliny, s dlouze řapíkatými okrouhlými, přízemními listy a 1—4květým květenstvím nících, fialových a modrých květů s nálevkovitě zvonkovitou korunou, jejíchž 5 úštů má okraje jemně rozdřípené. Plody tobolky. U nás: S. montana (Šumava, Brdy, Českom. vysočina), S. major (lesy Slovenska), S. carpatica (Vys. Karpaty).

Dřísy, o. v Č., okr. Brandýs n. L., 775 č. ob.

Dřišťál obecný (Berberis vulgaris), 1—2 m vysoký, trnitý keř se světlešedou korou a žlutým dřevem. Má vejčité, jemně pilovité listy, jež vyrůstají ve svazečcích z úžlabí trnů, a převislé hrozny žlutých květů. Kvete v květnu až červnu, plody dozrávají pak v červené bobule, obsahující značné množství kyseliny jablečné a citronové a proto se jich používá k přípravě kyselých nápojů.

Dřiteč, o. v Č., okr. Pardubice, 390 č. ob.

Dřiteň, o. v Č., okr. Č. Budějovice, 555 č. ob.; zámek, pivovar, chov ryb.

Dříví druhy. Dřevaři v lese upravují d. podle tvarů a míry; rozeznávají se 1. podle částí stromu: hrubé d., jemnější, roští a pařezí; 2. podle způsobu a upotřebení: užitkové a palivové d.; 3. podle úpravy: kmenové a polenové d.; k prvému patří kmeny, tyčky a všchna slabší, dlouhá dřeva, odřezky a špalky. Pol. d. se rovná do krychl. míry buď oblé neb rozštípané. Rozezn. d. pol. přes 14 cm v prům., hůlkové d. a roští.

Dříza Antonín (* 1892), bank. úředník v Přerově, organisátor č. peněžn. úředn. a odb. spisovatel. Sp.: Český svéráz (1916), Jihoč. ruční krajkářství (1925).

Držić Blaž († mezi r. 1580—90 v Dubrovníce), malíř, řezbář, zlatotepec a ozdobník. Podle všeho je autodidakt, náleží však k největším umělcům dubrovnickým své doby. Maloval komposice a krajiny. Nejlepší dílo jeho je Zemský okruh ve sbírce kardinála Carpia v Římě. Petr Aretino uvádí ho pod jménem Blaže Dubrovčanina ↪.

Držić Djordje, ↪ Držič Džore.

Držić Džore (Djordje) (1461—1501), srbský kněz a básník, s Menčetićem

prvý, jejichž básně v národním jazyce se zachovaly, nevelkého talentu, imitátor Petrarky; poněkud si všímal i poesie národní. Lit.: Stari pisci hrvatski, 2.

Držić Marin (* kol r. 1510 v Dubrovníce, † 1567), literát, kněz. Psal humoristické věci, žertovné komedie, přel. z ital. verse Auripidovu Hecubu. Psal i básně (milostné), ale prósa je lepší. I dramata psal ve verších (mytholog. Venena, pastýřská hra Tirena a žert Novela od Stanca — nejlepší). Vydal jen veršované práce, jichž si tehdejší doba více cenila, žádný exemplář se však nezachoval. Velmi cenná jsou dramata prosaická, psaná dubrovnickým dialektem a zachycující dubrovnický život a poměry v 16. st. (Nejlepší jsou Dundo Maroje a Skup.) Zachována jsou v rukopise, ale vesměs defektně. Lit.: Stari pisci hrvatski, 7.

Držić Nikola, jeden ze sedmi synů dubrovnického malíře Blaže Držiča-Dubrovčanina, rovněž malíř a řezbář. Z jeho děl se však ničeho nezachovalo.

Držići, stará a slavná rodina dubrovnická. Psali se do konce 13. st. Dersimiri nebo Dersii, Derse (↘). Jméno mají podle Držimira (Dersimirus, ↘), který se prvý připomíná v listinách ve 12. st. jako syn Petra (1190—99). Roku 1398 vymírá však tato aristokratická větev a v Dubrovníce zůstávají nadále jen měšťanští Držići.

Držimir, „comes" dubrovnický, ve 12. st., syn Petrův, zakladatel rodu Držićů (↘).

Držislav, méně známý chorv. král (asi r. 970—1000), syn Kresimira I. Za bojů bulharského Samuela s Byzantinci znepokojoval jejich města v Dalmacii, načež benátský dože Petr II. Orseolo se uvázal, při výpravě do Dalmacie r. 1000, v jejich držení.

d. s., v hudbě: dol segno (seňo).

D. S., z lékař. předpisu: da signa (dej a označ!).

D-střela, franc. označení měděné střely se špič. koncem, 8 mm Lebelovy (od 1903) opakovačky.

Dsungarsko (Džungarsko), kraj ve vnitřní Asii, mezi 43—48° s. š. a od Balchašského jezera až k 94° v. d. Část horských nížin přerušená záp. částí přechází do ruského území. Vlastní nebo čínské D. patří do severozáp. stepnaté části s krajinou močálovitou Černého Irtyše k vnitřnímu Mongolsku. Klima jest výlučně vnitrozemské, se studenými, příliš na sníh bohatými zimami a horkým, suchým létem. Na stepích žijí antilopy, želvy, tarantely, na jez. nepřehledná hejna ptáků, v lesích jeleni, vlci a medvědi. V hospodářství se vyznačují vyspělým chovem dobytka. Obyvatelstvo se skládá z četných prvků. V rus. D. bydlí Kirkizové a Tataři, v čínském D. mimo Kalmyků Džungarové, již přišli z rusk. D., Tungani a Číňané.

Dsycha Šimon, malíř v Praze I., připomínaný ok. r. 1454.

Dšunkovskij Štěpán Semenovič (* 5. II. 1763, † 1839), ruský státník, od r. 1802 ředitel v oddělení pro státní hospodářství a veřejné stavby. Sp.: Novaja i polnaja sistema domovodstva a j.

Dt., zkratka sl. dedit, dal.

D. T. J., ↘ dělnické tělocvičné jednoty.

Dtto, zkratka detto, totéž.

Duál, v gramatice některých řečí (sanskrt, hebrejština, arabština, starořečtina, gotština, staročeština) forma podstatného jména a slovesa, která vyjadřuje dvojnost předmětu neb osob, neb provedení děje dvěma faktory. V moderních řečech ustupuje. V češtině se udržel při předmětech již od přírody podvojných (oči, ruce atd.). Ze slovanských jazyků má jej nyní jen slovinština a lužická srbština.

Dual, ↘ dvojitost, dvojitý, ↘ dualismus.

Duala, kmen bantujský v Kamerunu, asi 15.000 hlav, silně poevropštěný. Dorozumívají se na veliké vzdálenosti pomocí bubnů; byli až do pol. min. století obchodníky s otroky, vedou nyní obchod se slonovou kostí, kaučukem a j.

Dualis (lat.), ↘ dvojpočet, ↘ numerus.

Dualismus (lat.), „učení o dvojitosti", protiva monismu, podle něhož celá skutečnost pozůstává ze dvou protivných substancí, principů, na př.: duch — látka, duše — tělo, dobro — zlo, bůh — ďábel atd. ↘ Metafysika. — V nauce o elektřině značí dualistická hypothésa mínění, že jsou dvě protivná fluida. — V politice značí rozdělení státní moci mezi dva činitele nebo rozdělení státního území mezi dvě části, z nichž každá je do určité míry samostatná. Rakousko-Uhersko bylo dualistickou monarchií, kde osoba panovníkova byla jedním z pojítek mezi dvěma jinak zcela samostatnými celky.

Dualistická teorie Berzeliova v chemických sloučeninách byla Berzeliem zbudována na počátku minulého století, na základě jeho elektrochemických poznatků. Podle této teorie „každá sloučenina se skládá ze dvou částí, které se od sebe liší elektrickým nábojem. Na příklad: kysličníky zásadotvorné (i kyselinotvorné) jsou sloučeniny atomů kys-

líku negativně nabitých s positivně nabitými atomy kovů (nebo nekovů). — Soli se skládají z negativního kysličníku kyselinotvorného a z positivního kysličníku zásadotvorného. — V kyselinách a hydroxydech kovů funguje voda jako slabě positivní součást u prvých, jako slabě negativní u druhých.“ Tato teorie značně přispěla k systematickému srovnání anorganických sloučenin a vysvětlovala úplně úkazy při elektrolyse pozorované. Byla však později opuštěna, ježto pozdější objevy kyselin bezkyslíkatých a jiných zjevů, hlavně v chemii organické, byly s ní v takovém odporu, že bylo nutno vybudovati teorie nové.

Dualita (dvojitost), vlastnost dvou geometrických obrazců, která dovoluje z poznatku jednoho odvoditi věty platné o druhém. Můžeme-li činiti o dvou druzích geometr. předmětů určité předpoklady, lze důsledky vyvozené z jednoho druhu přenésti též na druhé pole. Považujme: 1. přímky jako obrazce určené dvěma body, 2. body jako obrazce určené dvěma přímkami (průsečík), máme pak společnou vlastnost obou obrazců. Přiřadíme-li každému bodu prvního obrazce přímku obrazce druhého, a každé přímce prvního jeden bod obrazce druhého tak, že přímce určené dvěma body prvního obrazce se přiřadí bod určený příslušnými přímkami a naopak, odpovídá obrazci z p bodů a q přímek prvního druhu, obrazec z p přímek a q bodů druhého typu. Dokáže-li se pak pro první obrazec, že počet určitých bodů leží na jedné přímce a počet určitých přímek prochází jediným bodem, platí pro druhý obrazec, že: 1. body procházející přímky se protínají v jediném bodě, a 2. uvedeným přímkám příslušející body leží na jedné přímce. Takové dva obrazce jsou duální.

Duane William (* 1872), amer. fysik, prof. biofysiky na harvardské universitě. Pracuje hl. v oboru radioaktivity a röntgenologie. R. 1915 společně s Huntem potvrdil teorii, že mezi délkou vln roentgenových paprsků a rychlostí z nich povstalých elektronů jst určitý poměr.

Duâr, stanová vesnice arabská v sev. Africe, hl. v Marokku.

Dub (Quercus L.), rod čížkonosných (Cupuliferae), vysoké stromy a keře s rozpukanou korou na malá pole, s listy zubatými, často chobotnatě vykrajovanými, jednodomými květy, z nichž samčí jsou shloučeny v přetrhávaných, nitkovitých jehnědách; samčí květy tvoří rovněž jehnědy, ale jen o málo jedincích. Podlouhlé plody jsou opatřeny pohárkovitým útvarem — číškou (Q. číška květní) s krátkými nebo delšími šupinami. Asi 200 druhů převládajících v USA. a a Záp. Indii.

Obr. 1. Dub letní, křemelák (Q. pedunculata).

I. skupina. Duby s plody dozrávajícími v jednom roce. A. Duby Starého světa s listím na podzim opadávajícím. Dub letní, křemelák (Q. pedunculata Ehrh., Q. robur L.). (Obr. 1—4, 6a) má krátce řapíkaté listy, srdčitě vykrojené ve dva lalůčky, dlouze stopkaté, řídké samičí jehnědy a 1—3 plody, sedící na společné stoupce. Kmen má ve stáří hluboce rozpukanou kůru v malá políčka. Světlá koruna jest tvořena mnohonásobně

Obr. 2. Kvetoucí větévka dubu letního.

zkroucenými a zprohýbanými větvemi a haluzemi. Vyhání až 2·5 m dl. kůlovitý kořen a mohutné kořeny postranní. Daří se mu nejlépe v kyprých půdách, ale roste i v půdách jílovitých a písčinách, ve vyšších polohách ustupuje později uvedeným druhům. Rozšířen jest v celé Evropě, na východ a k Uralu; severní hranice jeho rozšíření vede od

norského pobřeží (63° s. š.) Finskem až asi do šířky Permu. Překročuje tedy značně na sever i na východ rozšíření buku. V Německu jsou nejkrásnější lesy

Obr. 3. Obr. 4. Obr. 5.

Obr. 3. Samičí květ dubu letního, zvětš.
Obr. 4. Samčí květ dubu letního, zvětš.
Obr. 5. Plody dubu drnáku (Q. sessiliflora).

dubové ve Středoněm. nížině a v Porýní. Žaludy podržují klíčivost jenom jeden rok. Mladé stromky rostou v prvých 4—6 letech velice pomalu, kolem 15—20 r. počíná se tvořiti silnější kmen; nejrychleji roste ve středním stáří. Není jisto, dosáhne-li d. stáří až 2000 let, jak se namnoze předpokládalo. Trpí často pozdními mrazíky, mrazovými puklinami, ve stáří jest často napadán houbami r. Polyporus a Thelephora, od r. 1908 z Am. zavlečenou Microspherou querc. Neger.

Obr. 6. Listy rozličných dubů: a) Q. pedunculata, dub letní; b) sessiliflora, dub drnák; c) Q. cerris, cer; d) Q. publescens; e) Q. ilex; f) Q. suber, dub korkový; g) Q. coccifera; h) Q. coccinea; i) Q. rubra; k) Q. palustris.

Mladé duby poškozuje Rossellinia quercinia Hartig. Z hmyzu škodí chrousti, žlabatky, bourovci a p. Fládrové dřevo — jádro — jest světle nebo tmavě červenoaž šedohnědé, často až hnědočerné. Okrajová blána, obsahující asi 8—13 let, jest znatelně světlejší. Tvrdost jest prostřední, hustota jest celkem malá. Dřevo jest velice trvanlivé a jest cenným dřevem stavebním a užitkovým. Pod vodou ztemní, ztvrdne a nabude na váze a jest pak velice ceněným dřevem na nábytek. Výhřevností se nevyrovná dřevu bukovému. Kůra slouží jako třísl (↘ tříslo), také žaludy docházejí upotřebení. Duběnky (↘ duběnky) obsahují mnoho tříslovin a jsou rovněž jako tříslo upotřebovány. Q. pedunculata var. fastigiata Spach. pěstuje se často v parcích pro svoji pyramidální korunu. Dub drnák (Q. sessiliflora Salisb.) má listy dlouze řapíkaté, na spodu klínovitě zúžené, stlačené pestíkové jehnědy. Žaludy směstnány na velice krátkých stopečkách. Raší asi o 14 dní později než d. křemelák. Kůra jest zřetelně popukaná podél a tvoří větší podélná políčka. S předchozím druhem tvoří d. drvák celou řadu míšenců. Pověstný háj d. drnáků, kmenů asi 300—400 r. starých, jest ve Spessartu. Svým rozšířením nedosahuje na východ a na západ tak daleko jako d. křemelák. Q. infectoria Oliv. (d. hálkový), často křovitý, 2 m vysoký, s listy krátkostopečkatými, má 4 cm dl. válcovité plody. Roste v Orientě a poskytuje zejména duběnky. Q. pubescens Wild., Q. lanuginosa Thuil (d. pýřitý, šipák) (obr. 6d) má oboustranně šedoplstnaté listy, roste v jižní Evropě, též v jižním Německu a zejména formami bohatě jest zastoupen v Uhrách. Poskytuje tříslo.

B. Duby Nového světa s listy na podzim opadajícími. Listy se na podzim nezbarvují. Šedobílá kůra se odlupuje v širokých a tenkých kusech. Q. primus L. (↘ tříslo) a Q. alba L. s velikými plody tvoří v USA. vysoké lesy a poskytují hojně třísla.

C. Duby s listy stále zelenými. Q. ilex L. s listy často celokrajnými, na spodu plstnatými, jest menší strom nebo keř, 2.5—3.8 m vysoký, rostoucí v makchiích ve Středomoří. Značně protáhlé plody jsou pojídány, na př. ve Špan. a zovou se Ballota (proto též Q. ballota Desf.), Q. suber L. (D. korkový), 10—16 m vysoký strom, má vejčité, často ostře zubaté listy, v mládí šedoplstnaté. Roste v jihovýchod. Francii, Špan., Portug., Italii a nejhojněji v Alžíru. Poskytuje korek, který jest se starších kmenů a větví odlupován v souvislých deskách. Q. coccifera L. (d. kermesový) jest keř s listy Žije na něm červec (Coccus ilicis Fabr.), ostře laločnatými; roste ve Středomoří. jehož samičky, asi jako hrách veliké, přicházejí do obchodu (↘ tříslo).

II. skupina. Duby s plody uzrávajícími ve dvou létech. Q. nigra L. roste na vlhkých místech v Sev. Am., poskytuje tříslo. Q. tinctoria Wild., rovněž z Am.,

poskytuje kůru quercitronovou, používanou k výrobě žluté barvy. Jemu je velice podobný Q. coccinea Wangenh., má hluboce rozeklané listy, lysé, tvoří celé lesy v USA. Jeho listy na podzim šarlatově zčervenají, podobně jako listy r. Q. rubra L. Tento má listy 20—30 cm dlouhé, dlouze řapíkaté, ostře zubaté, veliké vejšité plodyě Tvoří rozsáhlé porosty v Severní Americe od Huronského jezera až po Floridu a Texas. Poskytuje, podobně jako rychle rostoucí Q. palustris Dur. hojně třísloviny. Všechny uvedené americké druhy, zejména Q. rubra, jsou ve střední Evropě odedávna pěstovány jako lesní a parkové stromy. Q. vallonea Kotschy (↷ rostliny průmyslové), rostoucí na Balkáně a v Malé Asii, má veliké, šupinaté číšky, obsahující hojně třísloviny, přicházejí do obchodu pod jménem valony n, velony. Q. ceris L. (cer. d. rakouský) (obr. 6c), s dlouhými, stopkatými, laločnatými listy a s čárkovitě-šidlovitými šupinami, odstávajícími, na číšce, má tvrdé dřevo a jedlé plody. Roste zejména v j. Evropě v Uhrách, M. Asii a p. Z jeho kůry těží se tříslovina.

D u b v l e s n i c t v í. Duby pěstují se pro dříví ve vysokých a středních lesích, nejčastěji smíšených s buky, habry, jilmy, jasany, javory a borovicemi. Pro tříslo pěstuje se v nízkých, dubových lesích, loupných. (↷ tříslo.) Obnovování lesů, které se kácívají nejčastěji mezi 120—180 lety, děje se buď přirozeně, při malém zakrytí semenáči, nebo uměle osíváním nebo vysazovaním. Následkem veliké průsvětlivosti koruny a tím nedostatečného zastínění, nebylo by možno udržeti potřebnou vlhkost a vláhu v dub. lese. Musí se proto ve stáří asi 50—70 r. vysazovati v lesích podrost, který by půdu zastiňoval, na př. javory, buky, jilmy a p. V dubových lesích loupných, omezených na teplé klima, získává se kůra loupáním, nejčastěji v 15—20 letech. Často se střídá osazování lesů loupných s osíváním jinými kultur. plodinami, jako žitem nebo čekankou (Hauberg). Během posledního století výměra lesů dubových poklesla, jednak obhospodařováním půdy vykácených lesů, jednak byly lesy dubové zatlačeny vyrostlým, zastiňujícím podrostem, již zmíněným. Dub jest velice úzce spiat s nejstaršími mythy a kulty evrop. národů (↷ kult stromů) a u mnohých vystupuje jako symbol síly a často je jako národní strom uctíván. Africké d. ↷ Oldfieldia, indické d. ↷ Tectona, novozélandské d. ↷ Metrosideros.

Dub korkový, ↷ korek.

Dub, ms. v Č., okr. Strakonice, 532 č. ob.; zámek, lihovar, cihelna, chov ryb.

Dub n. Moravou, ms. na Mor., okr. Olomouc, 1140 č. ob.; opatství, poutní místo.

Dub, o. v Č., okr. Tábor, 252 č. ob.

Dub, o. v Č., okr. Benešov, 274 č. ob.

Dubá (Dauba), okr. m. v Č., 1700 ob. (157 čs.), ležící v krásné a turisty hojně navštěvované krajině, nedaleko zřícenina hradu Berštejna. Četné chmelnice, v nichž se pěstuje t. zv. úštěcký zelenáč, siřidlo chmele, sušárny. Ze star. hradu pánů Berků z Dubé zbyl pouze val. Na město povýšena za Přemysla Otakara II.

Dubail (dybaj) Augustin Yvon Edmond (* 1851), fr. generál, ředitel váleč. školy v Saint-Cyr, potom šéf gen. štábu armády, od r. 1913 ve vys. vojen. radě; při vypuknutí svět. války vedl 1. armádu, 1915 vojenskou skupinu ve Vogesách a 1916—18 byl guvernérem Paříže.

Ďubákovo, o. na Sl., okr. Rimavská Sobota, 367 čs. ob.

Duban Jacques Félix (* 1797), fr. architekt, vzdělal se na ital. renesanci, jejíž styl uplatnil při svém hlav. díle École des beaux-arts v Paříži. Opravil některé sály v Louvre, jakož i kapli v zámku v Blois.

Duban Josef (* 9. dubna 1816 v Praze III.), operní zpěvák.

Dubánkové z Duban, rytířská rodina česká z Duban u Chrudimě v 14. a 15. st. Vilém z Duban, známý válečník Jiřího z Poděbrad, * 1468 u Konopiště. Poslední člen rodu Chval vytiskl 1521 Chelčického Sieť víry pravé.

Dubanowicz Edward (* 1881), polský právník, prof. univ. lvovské a poslanec Sejmu od r. 1922. Byl referentem o polské ústavě. Sp.: W sprawie sądów pokoju na ziemiach polskich, O naprawie podstaw gminy. Sprawa polit. admin. v Polsce (1920), Rewizja konstytucji (1926) a j.

Dubanští z Duban (u Libochovic), česká ryt. rodina v 13. a 14. st.

Dubany, o. na Mor., okr. Prostějov, 502 č. ob.

Dubany, o. v Č., okr. Roudnice n. L., 341 č. ob.

Dubany, o. v Č., okr. Chrudim, 346 č. ob.

Dubarry Marie Jeanne Bécu, hraběnka (* 19. 8. 1743), milenka Ludvíka XV. francouzského, dcera finanč. úřed. Bauberniera, jako kurtisána známá pod jménem l'Ange; byla 1769 Ludvíkem XV. provdána za vikomta D. a uvedena ke dvoru. Povalila ministra Choiseula, žila přepychově a byla pro svoje styky

s emigranty 6. 12. 1793 popravena. Mémoires (1830, 6 sv.; nov. vyd. 1857), pod jejím jménem uveřejněné, jsou nepravé.

Dubbeltje (dubletje), jméno nizozem. drobn. mincí, po 10 centech, od r. 1816; rovnala se dvěma stuiverům.

Dubbo, město v austral. státě Nový Jižní Wales, 5389 ob., na Macquaire a dráze Sydney—Bonske.

Dubčany, o. na Mor., okr. Litovel, 351 č. ob.

Dubčanský Jan († 1543), zakladatel zwingliánské sekty bratří Habrovanských. Byl vězněn Ferdinandem I., leč brzo na nátlak stavů moravských propuštěn. Sekta nepřežila svého zakladatele, neboť byla velice pronásledována.

z Dubé, 1. Benešovici, český panský rod v 13.—15. stol. Vynikli: Ondřej z D., známý právník, Jindřich (1382—1413), stoupenec Václava IV., Václav, průvodce Husův do Kostnice, ale pak přivrženec Zikmundův; jeho synovec byl Jan ↗ Roháč z Dubé. — 2. Hronovici, panský rod, jeden z nejstarších. První se připomíná Smil Světický, přítel Přemysla Otakara I. Z rodu se odštěpili ↗ Berkové z D., ↗ Škopkové z D. a ↗ Aršpachové z D.

z Dubé Ondřej (* asi 1320, † 1412), zem. sudí a poté popravce kraje kouřimského. Sepsal výklad na práva země České a poslal je asi r. 1400 králi Václavovi IV. Zachovaly se četné rukopisy tohoto spisu. Vydání v Jirečkově Codex juris bohemici II.

Dubec A. J., pseud. Al. J. Krejčího.

Dubec Jan (1828—1891), čes. houslista, žijící ve Vídni, virtuos na harfu a citeru, autor první citerové skladby (1852).

Dubeč, ms. v Č., okr. Říčany, 976 č. ob.

Dubečno, o. v Č., okr. Poděbrady, 293 č. ob.

Du Bellay Joachim (1522—1560), fr. básník, spoluzakladatel „Plejady"; uveřejnil 1549 jejich manifest La défence et illustration de la langue française a svůj první svazek básní L'Olive (ódy a sonety). S hluboce založenými, částečně též silně satiric. Regrets jest nejvýznačnějším lyrikem Plejady vedle Ronsarda.

Dubenec, o. v Č., okr. Dvůr Králové n. L., 1052 č. ob.; cihelna, výroba lihu, písk. lomy.

Dubenecký Josef, pseud. Josefa Jabulky.

Duběnková tinktura, lihový výtažek z t. zv. asijských duběnek. Jsou to obyčejně kulovité, hrboulkovité znetvořeniny na větévkách, listech nebo pupenech dubu hálkovce (Quercus infectoria), rostoucího v Řecku a Malé Asii. Povstávají píchnutím vosy žlabatky Cynips gallae tinctoriae. Jsou těžké, tvrdé, a obsahují kolem 70% třísloviny, kyselinu duběnkovou, cukr a škrob. D. t. jest barvy žlutohnědé, chuti svíravé. Užívá se v lékařství všude tam, kde se chce dosáhnouti stahujícího účinku (při průjmech, uvolnění zubů v dásních, při kožních chorobách).

Duběnky (cecidie), chorobné změny na rostlinách, vyvolané rostlinnými (phytocecidie), n. živočišnými (zoocecidie) cizopasníky. Popudem, vycházejícím od cizopasníka n. látkou jím vylučovanou, podnítí se tkáň na infikovaném místě ke vzrůstu. K cizopasníkům rostlinným (cicidofytům) patří hl. plísně, zvl. taphrina, postihující švestky, pucciniastrum (jedle) a rūz. druhy taphrin (třešně, borovice atd.) z živočišných (cecidozoa) je nejdůležitější hmyz, a to žlabatky, pilatky, mšice, někteří nosatci, larvy motýlů a j. V četných případech odpovídají d. překvapujícím způsobem životním potřebám přiživníkovým. Podle svých živočišných původců označují se d. jako akaro-, diptero a nematocecidie. Přicházejí na různých částech rostlin, kořenech, stoncích, listech, poupatech i plodech a podle toho se i rozeznávají. Vzhled d. je různý. Někdy jsou to nepatrné útvary na některé části rostlin, jindy uazvřený novotvar. Podle místa, kde se obyvatel duběnky zdržuje, rozeznávají se duběnky plášťové a dřeňové. K plášťovým patří na př. d. na listech jilmů. V dřeňových d. živí se larvy vnitřní buněčnou tkání; takové podobají se pak často plodům. Dále jsou jedno- n. vícekomorové. Počet popsaných druhů duběnek činí více než 15.000; asi 900 druhů přichází na fagaceích, zvl. na druzích dubu mezi nimi i do obchodu přicházející orientální (s. cynips tinctoria na quercus infectoria), uherské, italské atd. Také d. z tamarix a rhus přicházejí z Číny a Japonska do obchodu, rovněž z pistacia z M. Asie a Sev. Am.; ↗ nemoci rostlin.

Dubenskij Dimitrij Nikitovič (* 1863), rus. lit. historik.

Dubí, o. v Č., okr. Kladno, 7594 ob. (7350 č.); Poldina huť, slévárna, závodní nemocnice.

Dubí, o. v Č., okr. Teplice-Šanov, 4163 ob. (478 č.).

Dubica, 1. ms. v Jugoslavii (od r. 1918), 7329 ob., na Ukrině a na dráze Záhřeb—Brod. Naproti němu na pravém břehu Uny leží 2. bosenská D., 3485 ob., většinou mohamedánů, s hradem. D., 1244 za ložena, později v majetku Johanitů, 1535 Turky obsazena, bylo dlouho o ni bojo

váno a 1688 Rakušany dobyta. Karlovickým mírem (1697) připadla D. Rakousko-Uhersku, zatím co bosenská D. zůstala (až do r. 1878) tureckou.

Dubice, o. v Č., okr. Ústí n. L., 2840 ob., 70 č.; lomy.

Dubice, o. v Č., okr. Česká Lípa, 475 ob. (13 č.); cihelna, továrna uměl. bavl.

Dubicko, m. na Mor., okr. Zábřeh, 932 č. ob.; výroba sýrů.

Dubický Jan (* 1886), zeměděl. inspektor a posl. Nár. Shromáždění; věnuje se výhradně otázkám agrárním.

Dubičná, o. v Č., okr. Litoměřice, 2060 n. ob.

Dubičné, o. v Č., okr. Litoměřice, 287 ob. (222 č.).

Dubiecki Marjan (1838—1926), polský historik, tajemník Trauguttův (○↘); r. 1864 vypovězen do Sibiře; pak pracoval vědecky a pedagogicky v Krakově a zanechal v tomto oboru mnoho prací. (Kudak, 1879, Obrazy i studja hist., 1884, R. Traugutt i jego dyktatura 1907).

Dubienka (Dubenka) město v pol. vojvodství lublínském, asi 5000 ob., na Bugu; obchod (vlna, kůže). Zde byl poražen Kościuszko 28. 7. 1792 Rusy.

Dubí Hora, o. v Č., okr. Písek, 256 č. ob.

Dubinský K., pseud. Josefa Jiřího Kolára.

Dubiosní (lat.), pochybný, nejistý.

Dubiosa (lat.), pochybné věci, v obch. mluvě pochybné pohledávky.

Dubissa, pravý přítok Němenu.

Dublet, dvojice, zvl. ve sbírkách. — Jako jméno určitého hlasu varhan totéž jako spodní oktáva. D. při drahých kamenech (○↘). Myslivecky: D. učiniti, dvouhlavňovou puškou dvě zvířata najednou položiti.

Dublin (dablin), hrabství v irské provincii Leinster, 886 km², 172.394 ob., hraničí na irské jezero. Hl. město: Dublin.

Znak města Dublina.

Dublin, irsky: Baile Atha Cliath, hl. m. Irského Svobod. Státu a hrabství D., asi 304.902 ob. Uprostřed města, na vyvýšenině, stojí zámek, od r. 1922 justiční palác. Z kostelů vyniká nádher. kathedrála sv. Trojice z 11. stol. V čele školství stojí universita, založ. 1591 Alžbětou. Výborný přístav, loděnice, přádelny, tkalcovny a továrny na tabák, obchod obrací se většinou k Velké Britanii. Vedle Trinity College, Alžbětou založené, byla r. 1909 založtna National University of Ireland. D. jest sídlem presidenta Irského Svob. Státu, parlamentu a vyšších úřadů.

Dublje, srbská obec s.-z. od Šabce, v jejímž okolí odehrály se četné boje mezi Srby a Turky r. 1766, 1813 a 1815.

Dublone, dřívější španělská zlatá mince, též doblon zvaná.

Dublovice, o. v Č., okr. Sedlčany, 654 č. ob.; žul. lomy, antim. doly.

Dubna, r. řeka v gubernii Tulské, přítok Upy.

Dubňák, slovácký dlouhý kožich, barvy obyč. hnědé, lemovaný bílým beránkem. Někdy vyšívaný nebo zdobený aplikacemi z kůže.

Dubňany, o. na Mor., okr. Hodonín, 4067 č. ob.; doly, skelné huti.

Dubné, o. v Č., okr. Čes. Budějovice, 345 č. ob.

Dübner Friedrich (1802—1867), něm. klas. filolog, až do r. 1831 na gymnasiu v Gotě, pak ředitel nakladatelství u Didota v Paříži; uveřejnil vydání ze starých klasiků a scholií.

Dubnica, o. na Sl., okr. Prievidza, 359 čsl. ob.

Dubnica nad Váhom, ms. na Slo., okr. Ilava, 1952 čs. ob.; ústav hluchoněmých, lihovar, cihelna.

Dubnicay Štefan (* 21. 2. 1675 v Dubnici, † 26. 12. 1725 v Trenč. Teplé), slov. protireform. spisovatel, výmluvný misionář a politický spisovatel řím.-kat. Napsal: Primitiae Deo et Agno, Prvotiny Bohu a Beránkovi (1716), Manna obscondita, Manna skryta (1718), Eductus coluber tortuosus, Wuwedený točliwý had (1723), Congruum colloquium, Prislussné Rozmlúwanj, Panis quotidianus, Chleb wezdejší maličkých, Kratičké katolícké dokázánj, Metamorphosis fidei orthodoxae de bono in malum et vicissim (1737).

Dubnice, o. v Č., okr. Německé Jablonné, 1007 ob. (5 č.).

Dubnice, o. ve Slez., okr. Krnov, 274 n. ob.

Dubník (maď. Opalbánya), malá slov. osada v župě košické, proslulá blízkými světoznámými opálovými doly, jedinými toho druhu v Evr., kde jako mineralog. zvláštnost ve vulkanickém pohoří oblouku Střed. Karpat vyskytuje se opál drahý (○↘), na který u Dubniku se dolovalo v šachtách hornickým způsobem, kdežto v Australii, Kalifornii a Mexiku dobývají opály rýžováním. Slovenské opálové doly, vzdálené asi 30 km sev. od Košic a 25 km j.-v. od Prešova, jsou velmi staré. Po převratě r. 1918 přešly opálové doly v D-u v majetek ČSR., čímž získali jsme minerální bohatství, s jakým nemůže se pochlubiti žádná země v Evr. Do r. 1922, kdy byly doly pronajaty amer.

společnosti, dolovala na opály republika, která však nabyla stejně smutné zkušenosti jako její předchůdci. Těžba se nevyplácela, doly při provozních nákladech byly pasivní. V červenci r. 1922 byla uzavřena smlouva s francouz. firmou Bittnera-Belangenaye z Lorientu, která však již v září smlouvu vypověděla. Od té doby se ve slov. opálových dolech nedoluje. Doly s důlním zařízením a brusírnou spravuje státní úředník.

Dubno, okres. m. vojvodství volyňského, nad ř. Ikvou, s 9146 ob. (z toho 5315 Židů), na dráze Lwów—Rowno. Město je se tří stran obléváno řekou; hrad, kostel ve slohu renesančním, klášter bernardinský, a řada průmyslových podniků, čilý obchod obilím a chmelem, továrny na tabák, koželužství atd. D. jest velmi staré město. Městské právo obdrželo na poč. 16. st. V dobách polských (do 1795) a od konce 19. st. bylo D. velmi silnou pevností. Okres D. má 3314 km², z toho 30.2% lesů a 177.003 ob. D. bylo hraniční ruskou pevností proti Rakousko-Uhersku a ve světové válce Rakušany dobyto a od 8. 9. 1915 až do 14. 7. 1916 Rakušany, od 22. 2. až do konce 1918 Němci obsazeno.

Dubno, o. v Č., okr. Příbram, 620 č. ob.

Dubnov Semen Markovič (* 1860), ruský novinář. Napsal četné spisy o rus. židovstvu.

Dubnová manifestace, slavnostní přísaha, seps. drem Al. Rašínem a Fr. Soukupem a prohlášená spis. Al. Jiráskem 13. dubna 1918 jménem všech vrstev čes. národa. Zavazujíc všechny členy národa, „aby neustali v boji, dokud nebude dosaženo cíle, obsaženého v dosavadních projevech“, byla odpovědí na řeč zahr. min. rak.-uher. Czernina proti domácí i zahraniční akci čsl.

Dubnový převrat, proveden 17. 4. 1427 v Praze proti správci země kníž. Korybutovi od přívrženců M. Jana z Rokycan. Korybut a jeho stoupenci zajati, poněvadž se prohlásili pro návrat Čechů do lůna církve. Zároveň M. Jakoubek ze Stříbra vyhlásil články, jimiž odlišeno pravověrné kališnictví od ostatních sekt.

Duboc (dybok) Charles Édouard (pseudonym Robert Waldmüller) (1822—1910), básník a spis.; mnoho cestoval, psal novely a romány.

Duboc Julius (1829—1903), bratr předešlého, něm. spisov., stoupenec Feuerbachův, psal o filosofii, literatuře a sociálním životě.

Dubodiel, o. na Slov., okr. Bánovce n. Bebravou, 833 ob. (829 sl.).

Dubois (dyboa) Guillaume (1655—1723), kardinál a fr. státník, vychovatel vévody z Orleánu, uskutečnil čtyřdohodu, 1720 arcibiskup v Cambrai, 1721 kardinál a 1722 vrch. stát. ministr. „Mémoires“ (1829, 4 sv.; nov. vyd. 1857) pod jeho jménem vydané jsou nepravé.

Dubois Louis (* 1859), fr. politik, knihkupec a nakladatel, nacionalista, od r. 1910 poslanec.

Dubois Paul (1829—1905), fr. sochař, studoval 1856—58 pod A. Toussaintem v Paříži, šel do Italie, kde na něho rozhodně působili sochaři ital. ranné renesance a od r. 1878 byl ředitelem umělec. školy v Paříži. D. pěstoval široký a rozsáhlý naturalismus.

Du Bois-Reymond (dy boa rémō) Emil (1818—1896), něm. fysiolog, studoval napřed theologii, pak přírodní vědy. 1891 počal s pokusy zvířecí elektřiny, jež vzbudily pozornost (Untersuchungen über tierische Elektrizität, 1848—84, 2 sv.). D. počítá se k hlavním zástupcům fysikálního směru ve fysiologii.

Du Bois-Reymond Paul, br. předcházejícího (1831—1889), něm. matematik, 1870 prof. ve Freiburce, 1874 v Tubinkách, 1884 v Berlíně.

Duboisia R. Br., rod čeledi lilkovitých (Solanaceae); stromek s nedělenými listy a malými bílými květy; dva druhy.

Duboisin, alkaloid, vyráběný z listů lilkovité rostliny duboisie australské (Duboisia myoporoides). Podle nových výzkumů jest totožný buď s hyoscinem (skopolaminem) nebo s hyosciaminem, podle toho z jakých listů byl vyroben. Užívá se ho hlavně jako síranu v lékařství, maxim. dávka činí as 0.0008 g pro dosi.

Dubos (dybo) Jean Baptiste (1670—1742), fr. estetik, státní úředník, obdržel kanovnictví 1723 v Paříži; hledal původ umění v potřebě volného vzrušení citu působením každodenních zjevů a napsal: „Réflexion critiques sur la poésie, la peinture et la musique“ (1719).

Dubost Henri Antoine (1842—1921), fr. politik, spolupracovník na novinách Marseillaise, v září 1870 vrchní sekretář policejní prefekutury v Paříži, 1879 státní rada, 1880—97 poslanec střední strany, 1893—94 ministr spravedlnosti pod Casimirem Perierem, od r. 1897 senátor, 1906—20 předseda senátu, 1913 kandidát presidentství. Sp.: Les Suspects en 1858 (s Tenotem, 1869), Des conditions du gouvernement en France (1875), jakož i více děl o Dantonovi.

Dubová, o. na Slov., okr. Brezno nad Hronom, 4110 sl. ob.

Dubová, o. na Slov., okr. Pezinok, 819 sl. ob.

Dubová, o. na Slov., okr. Stropkov, 502 čs. ob.; o. Vyšní Svidník.

Dubová kůra, oloupaná na jaře z mladších dubů (lesklá, zrcadlová kůra), chová důležitou tříslovinu → tannin. Těží se v lesích s 15—20letou dobou obmýtnou, je hladká a stříbrně lesklá. Při delší době obmýtné, 20—25 let, tvoří se borkovina, která poskytuje méně cenné borky trubkové. Duby nekácené z jara ztěžka se loupají. Nyní používá se způsob parního loupání (přehřátou parou). — Garouille neb Rusque je kůra z kermešových dubů, těžená v Alžíru. V Americe jsou četné dubové lesy tříslové, bohaté tříslovinou. ↘ dub.

Dubové, o. v P. R., okr. Tiačevo, 4035 ob. (11 čs.).

Dubové, o. na Slov., okr. Turč. Sv. Martin, 865 čs. ob.; cihelna.

Dubové, o. na Slov., okr. Zvolen, 357 čs. ob.

Dubovka, město na pr. břehu Volhy s 11.000 ob.; má obilní obchod a zahradnictví (melouny). D., 1732 založená, byla dlouho hlav. městem Volžských kozáků. Vystěhovalcům ze stř. Ruska a Ukrajiny byly udělovány rúz. výsady, aby obchod na Volze byl jistější. Kozácké vojsko se však spojilo s povstalci, bylo proto rozpuštěno a přeloženo do oblasti Tereku. D. byla pak osídlena Ukrajinci. Dodnes je zachován dům volžského atamana, podobný pevnosti s podzemními chodbami. 52 km po Volze na jih je Stalingrad, dř. Caricyn s grandiosním kovoprůmyslem.

Dubovský Martin (* 1722), rektor v Březně, Krupině, Levoči a Křemnici na Slovensku. Psal latinská náb. pojednání.

Dubový Romuald, JUDr. (1856—1896), advokát v Opavě; slezský nár. pracovník, č. spisovatel a překladatel z jihoslov. a malor. lit.

Dúbrava, o. na Slov., okr. Humené, 309 ob. (1 čs.).

Dúbrava, o. na Slov., okr. Kremnica, 460 čs. ob.

Dúbrava, o. na Slov., okr. Lipt. Sv. Mikuláš, 706 čs. ob.

Dúbrava, o. na Sl., okr. Levoča, 350 čs. ob.; cihelna.

Dúbravica, o. na Sl., okr. Báňská Bystřica, 358 čs. ob.

Dubravius Daniel, (* 15. X. 1595 v Žilině, † 7. II. 1655 v Senici), slov. spisovatel. Po studiích v Německu byl rektorem škol v Trenčíně, Brezne a Bánovcích a pak kazatelem u hr. Illesházyho v Predmieru a znova knězem ev. církve v Senici, odkudž byl r. 1635 vypuzen. R. 1848 byl zvolen za superintendenta. Vydal: Gymnasma logicum de ordine, et methodo... (1819), De eductione formarum e potentia materiae (1652) a česky Ewangelitská ručnij knižka (1650).

Dubravius Jan, vl. Jan ze Skalky Dubravky na Hradišti (* asi 1486, † 1553), hist. spisovatel. Vystudovav v Italii, byl kancléřem olomouckého biskupa St. Thurzy, od r. 1541 biskupem. Pronásledoval členy Jednoty Českobratrské. Vedle latinských překladů napsal Historia regni Bohemiae de rebus memoratu dignis in illa gestis ab initio Bojemorum (Norimberk 1596). Většinou se opírá o Hájka, avšak paměti svého věku podává věrohodně.

Dubravka (Doubravka, Dobrava), dcera čes. kníž. Boleslava I. Byla r. 965 provdána za Meška, pol. knížete. Její příchod znamená počátek křesť. v Polsku. R. 966 přijal sám Meško křesť. Byla matkou Boleslava Chrabrého. † 977.

Dúbravka, o. na Sl., okr. Bratislava, 877 čs. ob.

Dúbravský Ferdinand (vl. jm. Ferd. Stryčko). (* 8. IX. 1850 v Borském Sv. Juru), slov. spisovatel lidový. Do školy chodil ve Skalici, gymnasium započal ve Strážnici, 4. třídu skončil ve Skalici a přijal místo měst. písaře a výpomoc. učitele ve svém rodišti. Byl však maďar. úřady pronásledován a nakonec ze služby propuštěn, že nemá způsobilosti. Živil se nuzně z literatury, psal do slov. a morav. časopisů, překládal z němčiny do slovenštiny, až se mu podařilo dostati se na církevní školu na Bosáckých Kopanicích na moravských hranicích, kde unikal dozoru maďar. úřadů a mohl se věnovati práci lidovýchovné a probouzení národ. vědomí. Ale i toto místo musil opustit a uchytil se v Ľud. Novinách ve Skalici, kde po odchodu Ant. Štefánka převzal r. 1907 i redakci. Přispíval také do Nár. Politiky a j. listů českých, hojně cestoval po našich zemích, konal přednášky o Slovensku a sbíral podpory a knihy pro slov. školy. Byl za to maďar. úřady pronásledován a načas mu byl i návrat na Slovensko zakázán. Při vypuknutí války přijal místo redaktora misij. kalendáře Posol Sv. Gabriela v Mödlinku, ale když poznal jeho germanis. snahy, vrátil se do Skalice, kde živořil. Po převratě byl administrátorem a později redaktorem Slobody ve Skalici a od r. 1924 dostával od ministerstva školství čestný plat státní ve výši 3000 Kč ročně. Tehdy se odstěhoval do Modry, kde zemřel 19. VI. 1926. Z rozsáhlé jeho liter. tvorby jsou význ. některé jeho lidové povídky a histor. pověsti (Dvaja furtáci, Krvavý hostinec,

Na zabitém, Na príloze, Náruživosti, Podozrivá nevesta, Praskavice, Lakomstvo a láska a j.). R. 1910 vydal v Olomouci turist. průvodce po Malých Karpatech a pokusil se i o politic. činohru Obraz Jurigov (1907). Jeho liter. tvorba je uměl. bezcenná a byla po převratě už anachronismem.

Dúbravy, o. na Sl., okr. Zvolen, 403 čs. ob.

Dubriniči, o. na Podk. Rusi, okr. Velký Berezný, 2538 ob. (37 čs.).

Dubrovin Nikolaj Fedorovič (1837—1904), gen. lieut., tajemník petrohr. Akademie od r. 1893 a ruský historik. Sp.: Istorija vojny i vladyčestva russkich na Kavkazě (1871), Pugačev i jego soobščiniki (1884), Biografija Prževaljskago (1890) a j.

Dúbrovka, o. na Sl., okr. Michalovce, 715 čs. ob.

Dubrovna, tržiště v sev. sovětském Rusku, guver. Mohilev, asi 10.000, většinou žid. ob., na Dněpru, má výrobu vlněných látek a dřevařský obchod. Zde zvítězil 8. IX. 1514 král Zigmund polský nad carem Ivanem Vasiljevičem.

Dubrovčanin Blaž, ↷ Držić Blaž.

Dubrovník (ital. Ragusa), staré příst. m. v jižní Dalmacii, 8240 chorvat. ob.; nejstarší část v otevřených srázech k moři, jiné čtvrti na svazích hory, jako Pustevna a Pricko. Celé město jest obehnáno kamennými hradbami ze století XV., na nichž ve výklencích jsou sošky městského patrona sv. Blasia. V nejst. částech města stojí jesuitský kostel, kolej a kasárny, jež vznikly ze zrušených ženských klášterů. Nad samým městem vypíná se hora sv. Sergia, asi 400 m vys. D. býval hranicí proti Slovanům, později Turkům. Hlav. zaměstnáním obyv. jest obchod a plavba po moři, vedle výroby obuvi, šatů a zlatnického národ. zboží. Nižší vrstvy však žijí v naprosté chudobě.

Dubrovská Tereza, vl. jm. Koseová (* 13. II. 1878), též Frant. Zvěřina, spisovatelka česká, též klavírní virtuoska (koncertovala v Americe). Za svět. války založila Spolek pro strádající umělce výtvarné, literáty a žurnalisty. Básně:, Písně, Nové písně, Když slunce zapadlo (1908), Pandořina skřínka (1927), Černí a modří ptáci (1928), Naše republika, divadelní hra a j.

Dubrovskij Petr Pavlovič (1812—1882), ruský slavista, prof. univ. varšavské, pozd. petrohradské. Pěstoval hojné styky s českými a polskými učenci a podporoval polsko-ruské dorozumění. Napsal lit. studie o Hankovi, Ad. Mickiewiczovi a vydal rusko-polský a polsko-ruský slovník (1876—78).

Dubs Jakob (1822—1879), švýc. státník, pův. státní zástupce, od r. 1849 jako člen národní rady, spolk. soudu a obč. rady; uskutečnil nové spojení spolkové, od r. 1866 byl členem spolk. rady, 1864, 1868 a 1870 byl spolk. presidentem.

Dubská Lhota o. v Č., okr. Volyně, 223 č. ob.

Dubský, pseud. Dr. J. Vysloužila.

Dubský, pseud. Fr. Tesaře.

Dubský Bedřich (* 1880), č. archeolog a říd. učitel v Řepici na Strakonicku. Pracuje od r. 1913 na studiích o prehist. hrobech, starých tvrzích a hradech na Strakonicku a uveřejňuje výsledky svých prací v odbor. listech.

Dubský Jan Václav, PhDr. (* 1882, Řehnice u Ml. Boleslavě). Po dosažení doktorátu habilitoval se na curyšské universitě, jako docent chemie r. 1914—1919, v Holandsku na univ. v Groninkách. R. 1922 jmenován řád. prof. Masarykovy univ. v Brně. Asi 60 jeho publikací týká se komplexních solí, ketopiperasinů. mikroelement. analysy atd.

Dubský Josef Ing. (* 1868 v Berouně), podnikatel staveb v Záhřebě, kde provedl celou řadu vynikajících prací, hl. v oboru mostním. Horlivý pracovník mezi chorvatskými Čechy. Čestný člen České Besedy v Záhřebě.

Dubský Ladislav, česko-amer. herec, pseud. Ladislava Dvořáka, ↷.

Dubský Ota, prof. Dr. (* 16. 1. 1886 v Hrejkovicích), český romanista, překladatel a kritik. Hl. díla: Recueil des contes populaires Tchécoslovaques, 1925. Panorama soudobé literatury francouzské, 1929. Sur quelques constructions verbale dans les langues de l'ancienne époque, 1929. — Do češtiny překládá ze staré i nové francouzské literatury.

Dubský Vinc. z Třebomyslic († 1800), krajský hejtman v Olomouci a kreslíř.

Dubský z Třemyslic, jihočeská panská rodina. Vynikl: Ferdinand Leopold († 1721), maltézský velkopřevor a místodržitel český.

Dubský z Vitiněvsi, šlechtická rodina česká v 17. stol. Měla dvě větve: berounskou a čáslavskou. Vymřeli v 19. stol.

Dubus Louis Adolphe Édouard (* 1863, † 1894 v Paříži), franc. básník. Sentimentalik v stylu Verlainově, libující si v ironii. Vydal zajímavou knihu básní Quand les violons sont partis. Do češtiny přel. ukázky z něho Em. Lešehrad.

Dubufe (dybyf) Édouard (1820—1833), fr. malíř, žák svého otce Claude Marie D. a Delaroche-ův, pěstoval s počátku ná-

boženské malířství, později výlučně maloval podobizny.

Duc (z lat. dux, vůdce), vévoda, nejvyšší franc. šlecht. titul po titulu prince.

Duc (dyk) Joseph Louis (1802—1875), fr. stavitel, zavedl za svého pobytu v Italii popud k obnovení Kolossea a stvořil v Paříži sloupy Juliovy a justiční palác, jenž vyniká mocnou stavbou vnitřních sálů.

Duca Jón G., JUDr. (* 1879), rumunský státník a poslanec, zvol. na program strany liberální r. 1907. Byl min. školství a orby, ve kteréžto funkci byl pověřen provedením rum. pozemkové reformy. R. 1922 jmenován min. zahraničí a zúčastnil se jako jeho předchůdci všech akcí ku posílení politiky Malé Dohody, jejímž jest upřímným stoupencem.

Ducamp (dykã) Maxime (1822—1894), fr. spisovatel, od r. 1880 člen Akademie, psal o svých cestách do Orientu a liter. studie.

Du Cange (dy kãž) Charles Dufresne Sieur (1610—1688), fr. dějepisný badatel. Složil ještě dnes nezbytné Glossarium ad scriptones mediae et infimae latinitatis (1678, 3 sv.; nejnov. vyd. od L. Favre 1883—88, 10 sv.) a Glossarium ad scriptores mediae et infimae graccitatis (1688, 2 sv.; nov. vyd. 1890—91) atd.

Du Cange Victor Brahain (1783—1833), fr. básník, psal divadelní kusy, jež vynikají hrůzným dějem, na př.: Trente ans, ou la vie d'un joueur (1827), a mnoho jiných, též napínavé romány.

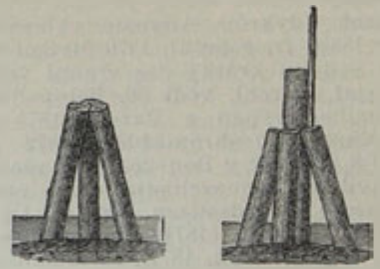
Ducas Johannes, byzant. dějepisec v 15. stol., napsal byzantinsko-turecké dějiny od r. 1341—1462.

Ducasse Roger (* 1873), franc. hud. skladatel a stoupenec moderních směrů v hudbě. Složil četné písně a klavírní, jakož i orchestrální skladby (Orphée).

Ducato, starší ital. mince, na př.: zlatá mince v církev. státě, cecchino, tolarové stříbrné mince v Benátkách, Parmě, Lucce, obzvláště však v Neapolsku, Sicilii jako D. di regno, až 1861 mincovní jednota = 5 fari (na Sicilii 10 fari) = 10 carlini = 100 grami = 3,44 marek; ↷ dukát.

Duccio (dučo), vlastně D. di Buonin-Segna (* kol 1255, † 1319), ital. malíř; navazoval na byzantské typy a zušlechťoval je příjemnou líbezností. 1285 vymaloval Madonnu Rudiflai v Santa Maria Novella ve Florencii. Od r. 1308 tvořil velký oltářní obraz pro dóm v Sieně (trůnící Madonna, obklopená anděly a svatými).

Ducdalbe (franc., dykdalb), skupina zaražených kolů (jehel), jež slouží v přístavech k uvázání lodí v proudu tam, kde není nábřežních zdí nebo kde jich nelze užíti. Též užívá se jich mimo přístavy jako mořských znamení. Jméno pochází od kolů, jichž užíval vévoda z Alby (Duc d'Albe), ve špaň.-nizoz. válce.

Ducdalbe.

Duce (it. vůdce), všeobecně používaný čestný titul Benito Mussoliniho (↷) jako vůdce fašistů italských.

Ducis (dysis) Jean François (1733—1816), fr. divadelní básník, od r. 1788 člen Akademie, přepracoval Shakespearovy kusy do fr. ducha a psal též dramata: Oedipe chez Admète (1778), Abuzar (1795) a j., jakož i četné básně.

Duck Jacob (* kol. 1600, † po r. 1660), holand. malíř, činný v Utrechtu a od r. 1556 v Haagu, maloval ve smyslu Dirk Halsa a A. Palameda hlavně výjevy z vojenského života a společenské obrázky ve velmi jemném, temně tvavém tónu.

Dücker Eugen (1841—1916), malíř; navštěvoval umělec. akademii petrohradskou, 1863 šel za hranice a 1874 byl v Düsseldorfu učitelem na akademii; maloval ponejvíce krajiny, jež představují břehy v záři světelného zabarvení.

Duclerc (dyklér) Eugène (1812—1888), fr. politik, politický spisovatel, 1848 ministr financí, 1871 republikánský člen Národního shromáždění a 1875 vicepresident, 1876 senátor, 1882—83 ministerský předseda; napsal: Sur la régence (1842), s Garnierem Histoires de la politique financière de la France depuis Henri IV. (1846).

Duclos (dyklô) Charles Pinot (1704—1772), fr. dějepisec; 1744 člen akademie, 1755 její sekretář, psal: Mémoires secrets des règnes de Louis XIV. et de Louis XV. (1791, 1 sv.; nov. vyd. 1864); Oevres complètes, 1821, ve dvou vyd.

Ducommun (dykomãn) Elie (1833—1906), švýc. spisovatel, státní kancléř v Ženevě v l. 1862—65, vydával États-Unis d'Europe, jež pak vyvolaly v život mezinárodní úřady mírové. Zvolen ředitelem Mezin. mírové kancel. v Bernu. S A. Gobatem obdržel 1902 Nobelovu cenu míru.

Ducq (dyk) Johannle (* 1629 nebo 1630, † 1676 nebo 1677), holand. malíř, žák P. Potterse; maloval v jeho duchu krajiny se zvířaty.

Ducrot (dykrô) Auguste Alexandre (1817—1882), fr. generál, 1870 divisní velitel, u Sedanu krátký čas vrchní velitel, byl zajat, uprchl, vedl 30. listopadu až 2. prosince výpad z Paříže, 1871 členem Národního shromáždění, 1872—1877 velitel 8. setniny v Bourges, 1877 všechno připravil pro monarchistickou st. vzpouru a proto byl odsouzen. Napsal: La vérité sur l'Algérie (1871), La journée de Sedan (1871; 6. vyd. 1877), La défense de Paris (1876—78, 4 sv.).

Ducrotay de Blainville (dykrotá de blanvil) Henri Marie (1778—1850), fr. zoolog a anatom; napsal Faune française (1821—30), Manuel d'actinologie et de zoophytologie (1834—37), Ostéographie (1839—1864, 4 sv.).

Ductus, tah, zvláště písmen při psaní; tahy písma.

Ductus (lat.), svod, ↷ duktus. — V anatomii: Výron ze žlaz a jiných orgánů; D. choledochei, D. cysticus, žlučné svody, D. pancreaticus, svod jater atd.

Dučić Jovan (* 1874 v Trebinji), srbský spisovatel a diplomat. Působil v diplom. službách na různých místech, r. 1924 jmenován zástup. Jugoslavie ve Svazu národů v Ženevě. Napsal růz. básn. spisy: Pesme (1900), Blago cara Radovana, Carski sonety a j. Lit.: M. Car Jovan Dučič (1909); Anica Savič (1923).

Dučman Ondřej (1836—1909), pseud. Wólšinski, plodný hornoluž. spisovatel, rodem z Bozankec. Studoval v Budyšíně a v Praze, působil jako kaplan a farář v luž. osadách, posledně u katol. chrámu v Lipsku. Vystoupil v družině Hórnikově s řadou vlasteneckých básní, balad a romancí, z nichž nejobsažnější je polodramatická báseň Wodžan (Vodník, 1896) ve 4 zpěvech. Na text Vodníka komponovali hudbu luž. skladatelé Kocor a Krawc, každý samostatně. Je to z prvních luž. zpěvoher, zároveň nejl. bás. dílo D., dílo zralých let, kdy měl básník za sebou studium domácích i cizích prací, z nichž téměř na prahu své činnosti zdařile přeložil Schillerovu Píseň o zvonu (1859). Jinak D. pěstoval prósu, zejm. nábož a výchovnou. Již jako student pražský přeložil do luž. srbštiny Komenského Labyrint světa, jenž zůstal v rkpe. Napsal a vytiskl na 30 nábož. knih, modliteb a zpěvníků. jadrným slovem i slohem sestavil luž. Životy svatých, napsal též několik pův. vzděl. povídek a věnoval péči tradiční literatuře lidové, zapisování lid. písní, pohádek a pověstí, jež tiskl ve všech soudobých luž. časopisech. Zvláštních zásluh si získal jako luž. bibliograf a biograf. Zatím co Jenč na evang. straně pečlivě sbíral všechna data o luž. evang. spisovatelích, podnikl D. podobnou práci pro lit. katol. spisovatelů v Lužici. Výsledkem jeho neúnavné práce byla cenná příručka Pismowstwo katolskich Serbow (1869), která úplně nahradila všechny předcházející a neúplné luž. bibliografie, jež všechny svědomitě vyčerpala a doplnila. V první části je podrobný soupis knih podle oborů, v druhé pak je abecední seznam všech uvedených spisovatelů se struč. náčrtem života a díla a s výčtem jejich prací nejen knižně vydaných, ale i porůznu v časopisech roztroušených. D. pak v Čas. Mać. Serb. podával další doplňky až do r. 1889. V jeho díle pokračováno nebylo. Ačkoliv je to pouhý suchopárný soupis bez jakéhokoliv pokusu o ideolog. hodnocení, pro studium luž. lit. je toto dílo ceny základní, jako pod. díla Jenčova. Z posledních prací D. je původní veselohra Złote hrody (1897) a krátké dějiny lipských Lužičanů (Džesać lět za serb. lidom v Lipsku, 1903).

Dučman Petr (1839—1907), bratr před., lékař. Vystudoval medicinu v Praze, v níž také nějaký čas působil. Od r. 1867 se usadil v Budyšíně a účastnil se horlivě luž. nár. života. Z Prahy si přinesl pevné slov. uvědomění a s přítelem Ćěslou myšlenku luž. divadla, jež také v r. 1862 po prvé v Lužici provedli (↷ Ćěsla). Se Smoleřem navštívil v r. 1867 národopisnou výstavu v Moskvě, což dalo podnět něm. šovinist. tisku k štvaní proti oběma a proti Luž. Srbům vůbec. Strašidlo panslavismu, udržované prý v Lužici rus. rubly, znamenitě zaháněl jak Smolěř, tak zejm. Imiš (↷). D. vedle své lékařské praxe se rád zabýval studiemi přírodověd., z nichž také vytiskl několik populár. statí v Čas. Mać. Serb.

Duda František (1843—1874), rájecký farář a lidový spisovatel.

Duda Josef (* 1828 v Tursku, okr. Smíchov), koncertní mistr.

Duda Ladislav (1854—1895), č. entomolog. Sp.: Anal. přehled čs. vodních ploštic, Soustavný přehled č. hmyzu polokřídl.

Duda Václav (* 1780 v Praze, † 23. IV. 1859), od r. 1805 stavitel a měšťan.

Dudačka, velmi starobylý český národní tanec v rozměru 16taktové periody, s 8taktovým předvětím a 8taktovým závětím. Je to tanec dávno vymizelý, na nějž jen tu a tam se udržují kusé a sporé vzpomínky, a i ty jen v místní, vybledlé tradici.

Dudaim (hebr.), „jablka lásky", podle 1. knihy Mojžíšovy (30., 14.) lásku vzněcující plody, pravděpodobně bobule Mandragory officinarum.

Dudák, jeden z nejvýznamnějších a esteticky nejpoutavějších národních tanců českých. Hrál k němu dudák na dudy, uprostřed velikého kruhu do kola tančících párů. Hrající dudák v kroji, bohatě opentlený, sám lehce naznačoval, otáčeje se s prava na levo, kroky i rytmus českého tance: sousedské. ↘ Waldau A., Böhmische Nationaltänze.

Du Deffand (dy defán) Marie Anna, Marquiese, rov. de Vichy-Chamrond (1697—1780), duchaplná salonní dáma; 1718 se odloučila od svého muže a stala se brzy středem kruhu slavných mužů (Voltaire, Montesquieu, d'Alembert a j.). Její liter. zásluhy spočívají v dopisech slav. mužům, jež se vyznačují jasným stylem a pohotovým úsudkem. Correspondance complète vydal Lescure (1865, 2 sv.).

Dudek Pavel z Třeboně, malíř v 1. pol. XVII. stol. Vyučil se u dvorního malíře rožmberského Tomáše Třebochovského v Třeboni.

Duden Konrád (1829—1911), něm. filolog, gymn. ředitel v Schleizu. Uveřejnil: Rechtschreibung der deutschen Sprache und der Fremdwörter (1929).

Duderhofské hory, vysočina jihových. od Leningradu, až 167 m vysoká, bohatě zalesněná.

Duvedant (dydvan) Aurora, ↘ Sand George.

Dudík Antonín (1824—1892), č. spisovatel a děkan ve Vyškově. Napsal několik církevních a histor. spisů.

Dudík Beda (1815—1890), rajhradský benediktin, od 1859 historiograf moravský, prof. univ. ve Vídni. Vykonal mnoho vědeckých cest v cizině. Napsal: Archive im Galizien und Lodomerien (1867), Correspondenz Kaisers Ferdinand II. (1876), Des hohen deutschen Ritterordens Münz-Sammlung in Wien (1858), Erinnerungen aus dem Feldzuge 1866 in Italien (1870), Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte (1852), Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern (1849), Des Herzogthums Troppau ehemalige Stellung zur Markgrafschaft Mähren (1857), Iter Romanum (1855), Mährens allgemeine Geschichte (1860—88), Mährens Geschichts-Quellen (1850), Schweden in Böhmen und Mähren (1870), Waldstein von seiner Enthebung (1858), Waldsteins Correspondenz (1845, 1865). Česky vydal: Dějiny knihtiskařství na Moravě (1876), Dějiny Moravy (1871—1884, 9 dílů).

Dudinka, vesnice na 69° 24′ s. š. na veletoku Jeniseji, kde již začíná arktická step. Mezi Horní Tunguzkou a Dudinkou rozprostírají se podle Jeniseje ohromná ložiska kamenouhelná a tuhová. Samotná Norilská uhelná ložiska, ležící na návrší Šmiticky na břehu Uhelné řeky, tvořící maličkou část této pánve, byla odhadnuta na 72 milionů tun dobrého uhlí. Asi 120 km od ústí ř. Kurejky do Jeniseje je asi 100 milionů tun tuhy nejlepšího druhu. 123 km od Dudinky na s. je nově zbudovaný přístav Usť-Jenisejsk, překladiště zboží ze zaoceánských parníků na říční a naopak vývozního zboží na zámořské lodi, konající cestu Severovýchodním průjezdem z Evropy do Sibiře Sev. ledovým oceánem. Lit.: Dr. F. J. Havelka: Ledovým oceánem do Sibiře, Brno 1928.

Dudka, dechový hud. nástroj, v Rusku a Polsku užívané dudy, píšťala, flétna, šalmaj.

Dudkové, ↘ Upupidaea.

Dudrewicz Léon (1839—1893), polský lékař a antropolog. Vedle spisů lékařských uveřejnil celou řadu prací z oboru antropologie a prehistorie.

Duduki, malá píšťalka, které používají ruští kozáci při tanci.

Dudy, též kejdy, prastarý pastýřský hudební nástroj z koženého měchu s píšťalkami, nejstarší z hudeb. nástrojů vůbec, původu řeckého nebo chaldejského, již ve starověku velmi rozšířený, v Čechách znárodnělý. Hra na dudy byla v Čechách kdysi zvlášť pěstována i způsobem koncertním a čeští dudáci ještě v 17. a 18. st. těšili se dobré pověsti. Dnes jsou dudy již vzácností. Zvláštní pověsti těšily se odedávna dudy strakonické. Proslulé jsou dudy skotských horalů. Na Slovensku byl někdy velmi rozšířen dudám podobný nástroj, zvaný gajdy, který však už téměř vymizel. — Lit.: Zíbrt, Dudy.

Dudy.

Dudy, tanec původu slovenského, ale později zdomácnělý, s velikou oblibou pěstovaný a k nevšednímu rozkvětu, ba dokonalosti přivedený na moravském Hanácku. Vyznačuje se neobyčejným kouzlem lidové prostoty a krásy, jež pramení z půvabných, při tom však svěžích a rychlých kroků i postojů. Doprovázen bývá obyčejně tleskáním do dlaní a

jiskrně rytmickým podupáváním hochů i děvčat.

Dudych Josef (1819—1881), farář v Pertolticích a č. spisovatel. Přeložil některé romány a spisy pro mládež a napsal: Chronologii starého věku (1879).

Dudyškin Stepan Semenovič (1820—1866), r. spisovatel a od r. 1859 red. čas. Otěčestv. Zapiski, ve kterém uveřejnil četné lit.-histor. studie a kritiky.

Dudzikovský Martin (* 1824 v Praze na Starém Městě), hudebník.

Due (ital.), dvě; d. volte, dvakrát; a d. voci (voči), pro dva hlasy, dvojhlasně; d. corde, ve hře klavírní: s polovičním přesunutím klávesnice.

Duel (lat.), souboj; duelant, bojující v souboji; americký d.; ↘ souboj.

Dueña (špaň.), ↘ donna; zvláště tak je zvána ochránkyně dívky, vážná dáma.

Duero, port. Douro, (lat. Durius), jedna v největších řek pyrenejského poloostrova, 776 km dl., pramenící v Pico de Urbión ve vých. části St. Kastilie, vlévá se nedaleko Oporta do Atlant. oceánu. Splavná jest od Moncorvo (130 km).

Duetto, skladba pro dva stejné nebo nestejné hlasy s doprovodem hudebních nástrojů, ↘ duo.

Dufay Guillaume (1400—1474), hudební skladatel první školy nizozemské. Proti kontrapunktické módě doby zdůrazňují jeho díla střídmé vedení hlasů, které nepotlačují melodii vedoucího hlasu. Libuje si v jakési homofonii a čtyřhlasu. Napsal na 150 skladeb, z nich se zachovalo 8 mší a 95 duchovních i světských písní. Zemřel jako kanovník v Cambrais. Jest největší mistr své doby mimo Dunstapla a Binchoise.

Dufek František († 1879), operní pěvec. Vystupoval za J. N. Štěpánka v českých představeních ve Stav. divadle.

Dufek Jan (1837—1924), říd. učitel a paedagog. spisovatel. Vydal spisy Amerlingovy.

Duff Alexandr (1806—1878), škotský misionář a zakladatel škol. misí v Br. Indii.

Duffek Josef (* 1797 v Hostivicích), operní zpěvák a choralista u metrop. chrámu sv. Víta.

Duffel, obec v belg. prov. antverpské, 10 m n. m., 9850 ob. Textilní průmysl, továrny hosp. nářadí a strojů.

Dufour (dyfur) Guillaume Henri (1787—1875), švýc. generál, velitel armády ve všech konfliktech Švýcarska v 19. st.

Dufour Pierre, pseudonym Lacroixův.

Dufrénoysit ($Pb_2As_2S_5$), nerost, podobající se skleroklasu.

Duga, horn. ostrov v Jaderském moři, 55 km², j. od Zadru.

Ďuga Stefan (1774—1836), evang. farář v Uh. Skalici. Sp.: Kázánj (rkp.).

Dugalić Desa (* 1897, Čašak), znam. herečka srbská a člen bělehr. Nár. divadla. Studovala v Paříži u prof. Larchera.

Dug-out (angl., dagaut, vyhloubený), člun z vydlabaného kmene s kulatou rákosovou střechou, slouží v Britské Indii k dopravě pošty po řekách.

Dugović Titus, chorvatský hrdina ve vojsku Hunyadiho; vyznamenal se v bitvě u Varny r. 1444 a Bělehrad zachránil r. 1456 proti vojsku Muhameda II. statečnou smrtí, vrhnuv se s hradeb za janičárem, který je stekl s tureckým praporem v ruce.

Duguay-Trouin René (1673—1736), franc. námořní hrdina, který zvítězil ve válce o dědictví španělské (1701—1714) proti Angličanům a dobyl r. 1711 Rio de Janeiro. Napsal svoje Mémoires, které vydal Beauchamps (4 díly, r. 1740). Lit.: de Bona: Histoire de D.-T. (1890).

Duguesclin (dygeklín) Bertrand (1320—1380), connétable francouzský, zvítězil r. 1364 nad Karlem Navarrským u Cocherel a pomohl hraběti Jindřichu de Trastamara vítězstvím u Montielu 1369 ke koruně kastilské. Byl od r. 1370 connétablem a odňal Angličanům téměř celé jejich území ve Francii.

Duha, optický úkaz, objevující se, když na jedné straně pozorovatele je dešťový mrak, nebo vůbec větší množství vodních kapek, jako při vodotryscích, na orošeném trávníku, a na druhé straně svítí slunce. Na obloze objeví se kruhový oblouk spektrálně zbarvený. Někdy vyvine se znatelně pouze duha hlavní, často však vznikne v jakési vzdálenosti od její vypuklé strany poněkud slabší duha vedlejší. Červené okraje obou jsou k sobě obráceny, fialové na opačných stranách. Poloměr červeného pásu je asi 42° u duhy hlavní, 50° u duhy vedlejší. Spektrální barvy nelze vždy dobře rozeznati. Často chybí pás modrý, jindy nepozoruje se pás červený. Jednotlivé pásy barevné jsou nestejně široké. Také šířka duhy hlavní i vedlejší je v jednotlivých případech velmi různá; někdy pásy krajní vůbec chybí. K fialovým okrajům obou duh připojí se někdy slabší duhy podružné, u nich, je pozorovati většinou jen pás zelený a růžový. Je-li mlhová stěna osvětlena sluncem, vzniká skvěla duha bílá. Její vnější okraj bývá velmi slabě žlutavý nebo oranžový, kraj vnitřní slabě nafialovělý. Duha je optický zjev poměrně velmi složitý. Vzniká odrazem a lomem, při čemž podstatnou úlohu má také ohyb světla. Vyložiti fysikálně zjev duhy pokusil se už ve 13. stol. perský uče-

nec Al—Širaší. Jeho teorii zdokonalil Descartes a po něm Airy, Mascart a v novější době Pernter. Sluneční paprsek, dopadající na horní polovici kapky, láme se a rozkládá: červený se odchyluje nejméně, fialový nejvíce. Po odraze v kapce dopadají paprsky na spodní polovici kapky, lámou se do vzduchu a ještě více se tím rozbíhají. Červený paprsek vychází z kapky nejníže, fialový nejvýše. Dívá-li se pozorovatel na svislou řadu kapek a dopadne-li mu do oka z horní kapky paprsek červený, pak zachytí z kapek nižších postupně paprsek oranžový, žlutý až fialový. Podobný zjev je však také viděti na všech kapkách vpravo a vlevo, na něž se dívá pozorovatel pod týmž úhlem. Vidí tedy pozorovatel na obloze kruhový oblouk, zbarvený spektrálními barvami na vnějším okraji červeně, na vnitřním fialově — duhu hlavní. Střed duhového oblouku je vždy na spojnici slunce s okem pozorovatele. Čím je slunce na obloze výše, tím je duhový oblouk menší. Je-li slunce výše než 42° nad obzorem, není duhy viděti. Vedlejší duha vzniká v kapkách výše položených; sluneční paprsek dopadá na spodní část kapek a vychází z nich až po dvojnásobném vnitřním odraze. Duha je úkaz závislý na poloze pozorovatele. Pohybuje-li se pozorovatel, mění s ním i duha místo. Každý vidí svou kruhovou duhu. Jaká duha a kolik se jich objeví, závisí značně na velikosti kapek. Při velkých kapkách objevuje se pouze duha hlavní. Kapky průměru 0.5—2 mm způsobují, že se k hlavní duze druží první podružný pás z barev modrých a fialových. Při kapkách ještě menších vzniká podružných pásů více. Kapky průměru asi 0.05 mm dávají duhu bílou. Lze tedy podle vzhledu duhy souditi na velikost kapek.

Duhamel Georges, pseudonym Denys Thévenin (* 30. VI. 1884 v Paříži), fr. spisovatel. Patří do skupiny básníků unanimistických. Založil s Ch. Vildracem, Alex. Mercereauem a H. Martinem Barzunem v říjnu 1906 v Créteil „l'Abbaye". Napsal: Des Légendes, des Batailles (1907), L'Homme en Tête (1909), Selon ma Loi (1910), Compagnons (1912), Vie des Martyrs (1917), Civilisation (1918), La Possession du Monde (1919), Confession de minuit (1920), Les Hommes, Élégie (1920), Les Hommes abandonnés (1921), Le Prince Jaffar (1923), Deux hommes (1924), La Pierre d'Horeb (1925), Lettres du Patagon (1926) a j. Do češt. přel.: Život mučedníků (R. Říhová, 1919), Civilisace, Oběť (Říhová, 1920), Světlo (J. Hrdinová, 1921), Tři rozhovory (Dr. M. Rutte a E. Rutteová, 1921), Dílo atletů (K. Lichnický, 1921), Radost a hry (J. Hrdinová, 1924), Vláda nad světem (J. Hrdinová, 1924). Ukázky básní překl. K. Čapek, Jelínek, Lešehrad a j.

Duhamel Jean Baptiste (1624—1706), franc. astronom, fysik a filosof.

Duhamel Jean Marie Constant (1797—1872), franc. matemat. a fysik; psal zvl. o mechanice.

Duhan Ondřej, pseud. Q. M. Vyskočila.

Duhovka (iris), přepážka mezi čočkou a rohovkou v oku, ve tvaru ploténky, uprostřed s okrouhlým otvorem, zorničkou (pupilla). Má dva okraje: zorničkový, který je volný a přiklání se k před. ploše čočky, ciliární, spojující se tenkými vazivovými výběžky (ligamentum pectinatum iridis s bělimou. Na příčném průřezu d. lze rozeznávati 5 vrstev: 1. přední epithel (ploché, mnohoúhlé buňky), 2. přední vrstvu hraniční (jemná vlákna a hojné buňky), 3. stroma duhovky (řídké vazivo a rozvětvené buňky s pigmentem); kolem zornice jsou kruhovitě uloženy hladké buňky svalové, tvořící svěrač zorničky (musculus sphincter pupillae). U ciliárního okraje jsou paprskovité snopečky svalové, rozvěrač zorničky (musc. dilatator pup.); 4. zadní hraniční vrstvu, pokládanou za svalovou blánu; 5. zadní epithel duh., který je součástí sítnice. Svěrač zorničky ovládá nerv okohybný, rozvěrač nerv sympatický. Různé zbarvení očí podmíněno je právě množstvím pigmentu v buňkách pigmentových v d. a při slabším zbarvení i pigmentací vnitra oka. U osob albinotických chybí pigment v růz. stupni; pak je barva oka zdánlivě červená (prosvítá cevnaté pozadí).

Dühring Eugen (1833—1921), filosof, docent filosofie v Berlíně. Napsal mimo řadu spisů filosofických též díla národohospodářská.

Duch (lat. spiritus a řec. pneuma), značí: duši, jako samostatnou od těla oddělitelnou bytost. Lidově též jako strašidlo; dále bytost božskou oproti světské; vše pomyslné, ideální, v myšlenkách žijící proti skutečnosti; vše mravně cenné proti mravně bezcennému; lidsky tvůrčí inteligence; myšlenkový obsah proti pouhé formě či písmenu; individuelní nebo společný rys charakteristický, na př. d. Napoléonův, d. času atd.

Ducháček František, Dr., Ing., (* 30. VIII. 1875), prof. vys. školy technické v Brně. Studoval v Praze, na Sorboně v Paříži, v Berlíně a na Karlsbergské laboratoři v Kodani. Své vědecké práce, týkající se kvasného průmyslu a kt. prováděl v Pasteurově ústavu v Paříži, pu-

blikovány v Comptes rendus Akademie věd v Paříži, v Rozpravách Čes. Akademie věd, ve Věstníku České společnosti nauk atd. Je přednostou ústavu chem. technolog. kvasného průmyslu a vede výzkumný ústav sladařský. — Spisy: Ječmen, Sladování, Biochemické variace bacila bulharského jogurtu, O mikrobech tulenního mléka a j.

Du Chaillu (dy šaji) Paul Belloni (1835—1903), fr. cestovatel a badatel; vyrostl v Gabunu v záp. Africe a probádal od r. 1855 kraj kolem Konga, procestoval pak Skandinavii, Finsko, Rusko a uveřejnil: Explorations and Adventures in Equatorial Africa (1861), A Journey to Ashango-Land (1867), The Country of The Dwarfs (1872), The Land of the midnight Sun (1881, 2 sv.), The Viking Aga (1889, 2 sv.).

Duchaj Ján (* 1. VIII. 1869), slov. politik a organisátor hospodářský; studoval v Prešově a Báňské Bystřici, ale zůstal při hospodářství. Už před převratem se účastnil politického a hospodářského života a v revolučním Národním shromáždění byl místopředsedou klubu slov. poslanců. Byl pak senátorem až do r. 1925. Jako předseda Slovenského dobytkářského družstva a čelný funkcionář v různých hospodářských institucích slovenských pracuje na zvelebení družstevnictví a hlavně se zajímá o zvelebení chovu koní. Je členem republikánské strany.

Duchange Gaspard (1662—1757), franc. mědirytec. Jeho nejl. rytiny jsou podle vzoru Correggia, Coypela i Rigauda.

Ducha Svatého řád, kdysi nejslav. řád francouzský, zal. r. 1578 Jindřichem III. (100 rytířů). Vstupující musil býti 36 let stár, katolík, se 16 šlecht. předky. Znakem byl osmirohý kříž a stříbrná hvězda, páska světle modrá. Řád tento zanikl 1830.

Duchatel (fr., dyšatel) Charles Marie Tanneguy, hrabě (1803—1867), fr. státník, jako ministr obchodu (1834—37) zavedl clo, 1839—1848 s krátkým přerušením (1840) ministr vnitra. Napsal: Traité de la charité etc. (1829, 2. vyd. 1836), Documents statistiques sur la France (1834). Lit.: Bitch, Le comte D. (1875).

Duchâtel Tanneguy (1368—1458), franc. válečník, jeden z vůdců Armagnaců. Byl důvěrníkem Karla VII., guvernérem kraje languedocského a generální správce zemských financí. Jest původce vraždy Jeana sans Peur na mostě de Montereau.

Du Châtelet (dyšatlé) Emilie, roz. Le Tonnelier de Breteuil, Marquise (1706—1749), franc. spisovatelka. Byla milenkou Voltairovou. Napsala: Institutions de physique (1740), Sur la nature et la propagation du feu (1742), Doutes sur les religions révélées adressés à Voltaire (1792), Opuscules philosophiques et littéraires (1796), přelož. Newtonovy Principia (1756, 2 sv.), a j.

Du Chastel Pierre (1480—1552), franc. prelát, podporovatel věd a umění. Zjednal si velké zásluhy o založení Collège de France.

Duchartre Pierre Etienne Simon (1811—1894), franc. botanik. Od r. 1861 člen a od r. 1891 president franc. Académie des sciences.

Duchcov, m. v Č., 12.619 ob. (5978 č., 6324 n.); pivovar, 3 továrny majolik. zboží a terakotové, 3 cihelny, sklárna, skelné huti, tov. barev, nábytku, hraček a j. D. do 12. st. osadou čes., poněměen klášterem Oseckým; r. 1426 dobyt a spálen Prokopem Holým. Za Valdštejnů bibliotekářem J. Casanova, který též pohřben v D. Nyní Valdštejnský archiv a korrespondence Casanova uložena v Doksích, knihovna v Mnichově Hradišti.

Znak města Duchcova.

Duch Času, deník čsl. strany soc. dem., vycházející v Mor. Ostravě.

Duch Času, česko-amer. týdeník, který vychází v Chicagu.

Duché (fr., dyšé), vévodství; d. paire vévodství, s nímž byla spojena hodnost pairů; d. simple brevet (sepl brevé), pouhý titul.

Duchek Adam, malíř a iluminátor v Praze I. v druhé pol. XIV. stol., † 1412—1414. Jeho jméno jest na zadní straně gotického oltáře děkanského chrámu v Ústí n. L.

Duchek František (* 1840), č. spisovatel, železn. úředník. Pokusil se v histor. dramatech a složil i opery.

Duchek Maximilian (* 5. VI. 1881 na Smíchově), malíř. Studoval u M. Pirnera. Restaurátor starých fresek v pražském Ungeltě.

Duchek Ondřej (* 1774 v Jistebnici, † 1830), lékař v Praze.

Duchek Vojtěch MUDr. (1824—1882), univ. prof. ve Vídni, dv. rada. R. 1848 stal se doktorem lékařství. Byl asistentem Hamerníkovým. Svými spisy záhy na sebe upozornil a byl jmenován prof. med. kliniky na ústavě chirurg. ve Lvově, ale již za několik měsíců povolán za prof. na universitu v Heidelberku. Odtud r. 1857 odešel do Vídně na Josefínskou akademii a později se stal univ. profesorem tamtéž. Byl na slovo vzatým dia-

gnostikem a výborn. učitelem. On první obíral se diagnostikou nádorů mozkových. Jmění své odkázal na stipendia pro studující univ. pražské a vídeňské.

Duchem nepřítomnost, větší či menší zmenšení činnosti ducha, jež nastává u rozličných duševních poruch; krátce trvající n. d. se nazývá absence (na př. u epileptiků).

Duchenen, židovsko-něm. označení pro „kněžské požehnání vysloviti" podle Mojž. 6, 22—27.

Duchenne (dyšén) Guillaume Benjamin, zv. D. de Boulogne (1806—1875), fr. lékař, známý vynik. pracemi v oboru neuropatologie, elektrodiagnosie a elektroterapie; napsal Physiologie des mouvements etc. (1867) a j.

Duchesne (dyšén), André (lat. Chesnius, Duchesnius, Quercetanus), (1584—1640), fr. dějepisný badatel. Napsal: Historiae Normannorum scriptores antiquiores etc. (1619, 1 sv.), Historiae Francorum scriptores coactanci ab ipsius gentis origine ad Philippi IV. tempora (1636—49, 4 sv.; 3 sv. zpracoval jeho syn François) a j.

Duchesne Antoine Nicolas, ↷ Duch.

Duchesne Jacques Charles René Achille (1837—1918), fr. generál, bojoval 1859 v Italii, 1870—71 proti Němcům, 1883—84 v Tongkingu a na Formose, podmanil 1895 Madagaskar, 1898 členem vys. voj. rady. Napsal: Expédition de Madagaskar.

Duchesne Le Père D , ↷ Héber L.

Duchesne Louis (1843—1922), kat. círk spisovatel; 1877 prof. na katol. Institutu v Paříži, 1895 řed. fr. histor. ústavu v Římě, 1910 člen Akademie. Jeho Histoire ancienne de l'église (1906—10) je na indexu.

Duchesnois (dyšenoa) Catherine Joséphine (vl. Rafin), (1777—1835), fr. herečka, hrála 1802—33 na Théâtre-Français hlavně heroicko-tragické úlohy (Phädra, Roçane, Maria Stuart, Jeanne d'Arc).

Duchesse (fr., dyšés), vévodkyně. Též těžký hedvábný satin (satén) na dámské oděvy atd.

Duchińska Seweryna (1815—1905), polská spisovatelka povídek a románů, jakož i statí lit. hist.

Duchiński Franciszek (1817—1898), polský historik a etnograf. Ve svých pracích, většinou z oboru slov. dějin, tvrdí, že kolébkou Slovanů jsou kraje položené mezi Vislou a Dněprem; skutečnými Slovany jsou podle jeho názoru vedle Poláků jen Bělorusové a Ukrajinci. Velkorusové nejenom že nejsou Slovany, ale dokonce odpírá jim původ arijský. Tuto teorii kritisovala řada domácích i cizích učenců. Z jeho děl nejdůl. jsou: Zasady dziejów Polski i innych krajów słowiańskich a dodatky k nim, Pologne et Ruthénie, Origines slaves (1861). V r. 1871 redigoval Revue historique, étnographique et statistique.

Duch Národních Novin výbor úvodníků K. Havlíčka-B. z Nár. Novin, vyd. knižně r. 1851 a věnov. Fr. Palackému.

Duchnovyč Alexej (* 24. IV. 1883—1865), kněz a spisovatel, karpatorus. buditel; byl maď. vládou krutě pronásledován. Celý svůj život věnoval práci pro povznešení kultury rusín. lidu, vydával čítanky, div. hry a básně, které souborně vyšly nákl. spolku Prosvěta. K uctění jeho památky založena v Užhorodě Duchnovyčova společnost, mající za účel rozšiřování dobrých knih mezi lid.

Duchoborci, duchovní křesťané, ruská sekta, založ. v 2. pol. 13. stol. kozákem Silujanem Kolesnikovem v j. Rusku pod vlivem něm. protestantismu. Též mystické prvky, vlivem předáka Ilariona Pobirochina, který se prohlašoval za syna božího. Vyvolal ostřejší vystoupení úřadů, poslán na Sibiř a sekta, zejm. za cara Pavla I., pronásledována. Alex. I. však zakázal pronásledování d-ců, pokud nepřestupují státní zákony. Vykázal jim území u moře Azovského. Duševním vůdcem d-ců stal se Savelij Kapustin, býv. gardový poddůstojník, který svojí organisační činností povznesl značně blahobyt kraje. Za Mikuláše I. však uvězněn, načež nastal úpadek. Za nového náčelníka Vasila Kalmykova došlo k rozštěpení sekty a vzájemnému pronásledování, což vyvolalo zákrok vlády, která nutila d-ce buď k přestupu na pravoslaví nebo k vystěhování na Kavkaz. Většina se vystěhovala (část později na Cypr a do Kanady), ostatek rozptýlen po již. a vých. gub. Sekta nenalezla většího rozšíření pro příliš abstraktní ráz věrouky, která je založena na „vnitřním zjevení neboli osvícení Boha-Slova, přebývajícího v duši člověka". Vnějším projevem tohoto zjevení je t. zv. „Živá kniha" ústní podání a žalmy. Sv. Písmo považují za výtvor lidský, tudíž ne neomylný. Víra v jediného všemohoucího boha je zabarvena pantheisticky. Ač uznávají pád duše, zhmotněný pádem Adamovým, neuznávají dědičného hříchu. Krista považují za nejlepšího z lidí, jeho z mrtvýchvstání jakož i vzkříšení lidstva v budoucím světě (který bude lepší obdobou tohoto hříšného) si představují jen v duchovém smyslu. D-ci neuznávají zvláštní církve, „církev" jim tvoří všichni vyvolenci boží z kterékoli církve. Vrchní

hlavou této „církve" je bůh. Zavrhují obřady (i křest a svátost manželství), ctění svatých atd. Konají společné modlitby za vedení bezúhonných starců. Přísná mravouka nařizuje vzdalování se radostí hříšného světa a neuznávají vládu světskou. Nejvyšším trestem je vyloučení z obce. — Lit.: O. Novickij: D-cy, jich istoria i věroučenije (Kyjev 1882). „Živou knihu" otiskl Bonč-Bruevič r. 1909 v II. sv. Materialy po istorii i izučeniju russkago sektantstva i raskola. J. Hrubý: Sektáři na Rusi (Praha 1891) a Miljukovovy Obrazy z dějin ruské vzdělanosti.

Důchodek, název pro pramen příjmů, plynoucích do státní pokladny. Původně byl to název jen pro poplatky, jež mohl panovník uložiti poplatníkům bez povolení stavů. Výrazu d. se nyní již používá velmi zřídka, poněvadž platy pod pojem ten kdysi patřící mají dnes všeobecný název daně (daň potravní, spotřební, z karet, státní monopoly atd.).

Důchodkové pokuty, stanovené trest. důch. zákonem, jsou: a) peněžité, b) propadnutí zboží, c) vězení. Pokuta peněžitá jest stanovena v částce určité nebo podle výše dávky, jež měla býti zkrácena. Zpravidla stanovena maximem a minimem dávky zkrácení vystavené. Nejvyšší peněžitá pokuta na jednu osobu činí 20.000 Kč; za pokutu tuto částku přesahující má býti vysloveno supletorní vězení.

Důchodkový zákon, souhrn zákonných ustanovení o přestupcích důchodkových a trestů na ně stanovených. Vyhlášen byl patentem z 11. VII. 1835; skládá se ze dvou částí (§§ 1—498 obsahují část materiální, druhá pak, §§ 499—934, formální trestní právo). Předem dlužno upozorniti na to, že tento zákon má místo při přestupcích nešetření zákonů a nařízení v příčině daní nepřímých. Jedním z nejdůl. bodů tohoto zákona jest, že průkaz o zlém úmyslu se nepožaduje, a kde je toho zapotřebí, jest obsaženo v zákoně samém. Vzhledem k zastaralosti zákoníka samého i ustanovení v něm obsažených, dnešním poměrům již nevyhovujících, pracuje se v min. fin. na vytvoření modern. zákona již delší dobu a vzhledem k důležitosti jeho se očekává, že nový zákon bude brzy předložen ke schválení.

Důchodová teorie peněžní, teoretický výklad, co dlužno rozuměti pod slovem peníze a jak určiti jejich hodnotu. Na rozdíl od peněžní teorie kvantitativní, která v penězích vidí jen platidla, tvrdí d. t. p., že penězi jest rozuměti všechny peněžní nároky, t. j. jak platidla, tak i šekové deposity a vůbec peněžní pohledávky. Peněžním důchodem jest pak úhrn všech nároků peněžních nově do hospodářství připlynulých. Poměr mezi tímto důchodem a mezi množstvím spotřebních statků z tohoto peněžního důchodu kupovaných tvoří hodnotu statků, jež lze za peníze poříditi. Tím se snaží d. t. p. vysvětliti pojem a hodnotu peněz a ze zvětšování nebo zmenšování peněžního důchodu, případně množství statků, vysvětluje i pokles nebo stoupání cenové hladiny.

Důchod peněžní, souhrn peněžních hodnot, jež během určitého období (na př. jednoho roku) nově plynou do jmění jednotlivcova. Tyto peněžní hodnoty mohou tvořiti jednak peněžité odměny, jež někdo dostává za statky, které vyrobil (živnostník, továrník), jednak platy v hotovosti, jež dostává soukromý zaměstnanec (mzda dělníkova, gáže, služné úředníkovo) nebo ten, kdo vykoná určitou práci (posluha za pochůzku). Mezi peněžní hodnoty, které tvoří d. p., nutno počítati i ony částky, které obdrží jednotlivec za pronájem nebo pacht nemovitostí (činže, pachtovné z pozemku), nebo za zápůjčku (úroky z kapitálu). D-em p-ím rozumíme čistý důchod, t. j. souhrn výše uvedených peněžních hodnot po srážce všech výplat, jež musí jednotlivec během urč. období provésti. Oproti d-u p-ímu jednotlivcovu stojí p. d. národní, což jest souhrn všech p-ích d-ů veškerého obyvatelstva určitého státu.

Duchoň František dr. inž. (* 1897), zeměď. spisovatel a úředn. biochem. výzk. ústavu v Praze.

Duchoň Florian (žil v l. 1606—21), ev. farář v Něm. Ľupči. Napsal dějiny církve evang. v zem. podhradské.

Duchoň Ivan, pseud. Václava Krofty.

Duchoň Ján (* 1596), ev. farář v Báň. Bystřici. Sp.: Disputatio Metaphysica (1624), Synopsis Naturalis Scientiae (1624).

Duchonin Aleksander (1867—1917), rus. gen., 1917 náčel. štábu rus. j.-záp. fronty. Podepsal rozkaz o vytvoření čsl. brigády, která bojovala pak u Zborova. Na podzim vrch. vel. této fronty. Po bolšev. převratu odmítl vyjednávati s Němci o příměří. Byl zavražděn 2. XII. 1917 bolš. námořníky v Mohylevě.

Duchoslav Bedřich (* 1811 v Praze), odešel 1856 do Vídně jako zpěvák na divadle Leopoldově.

Duchoslav Eduard inž. (* 1862), řed. st. vyšší lesnické školy v Písku a odb. spisovatel. Sp.: Nauka o pěstování lesů, O úpravě lesní těžby a j.

Duchoslav František Ludvík (1834—1909), malíř fresek v Praze.

Duchoslav Karel (* 1794 v Praze, † 1868), stavitel v Praze.

Duchové, souhrnné jméno pro mythické bytosti, samostatné duchové bytosti mimo tělo, duše zemřelých. — Víra v duchy udržela se od přírodních národů až po doby křesťanské. Víra v duchy byla téměř vykořeněna osvícenstvím, ale po této době opět jako reakce proti tomuto ožila. Víru v duchy oživila řada spisovatelů, jako Svedenborg, Lavater, Jung-Stilling. Víra v duchy koncem 18. století přinesla též slávu podvodníkům rázu Cagliostrova. Nové oživení víry v d. přinesl Mesmerův objev zvířecího magnetismu. Od té doby se víra v možnost obcování s vnějším světem duchů rozvinula v celou vědu, jež si též víc a více tvoří vlastní okruh náboženských představ.

Duchové živlů, vládnoucí podle středověké lidové víry „čtyřem živlům": duchové zemní (gnomové), vodní (undiny), povětří (sylfové), ohně (mlok).

Duchovní, nutno rozlišovati od duševní; d. má vztah k náboženství a církvi. Služebníci církve se jmenují proto duchovní. Řím.-kat. knězem stane se muž, jemuž byla udělena příslušná svěcení. Od laiků odlišuje d. (klerus) též zvláštním předpisům podrobený způsob života. Evangel. církev nezná svěcení. Katol. církev žádá zvláštní výsady pro své kněze. Až do zák. č. 193 z 19. 3. 1919 (branný zák.) byli kněží prosti služby vojenské. Duchovní všech církví jsou úředníky veřejnoprávních korporací a jako takoví mají charakter veř. úředníka. Jsou zbaveni svědecké povinnosti o věcech, jež se dozvěděli při zpovědi nebo pod pečetí mlčenlivosti úřadu duchovního (§ 151 tr. ř. a § 320 civ. ř. s.). Duchovní nemají býti dále povoláváni k úřadu porotce (§ 3, zák. č. 278 Sb. z. a n. z 23. 5. 1919) a mohou odmítnouti poručenství a opatrovnictví (§ 196, 281 obč. z.). Mají povinnost zachovávati úřední tajemství vůbec. Podle u nás platného práva jest po knězích zvláštní zákonná posloupnost dědická (dvorské dekrety: č. 1807 z r. 1807, č. 475 z r. 1799 a č. 2040 z r. 1824, zach. zákonem č. 50 z r. 1874).

Duchovní píseň ↘ píseň.

Duchovní příbuzenství, podle řím.-kat. nauky příbuzenství, jež vzniká křtem a biřmováním mezi udělujícím a kmotrem s jedné strany a křtěncem neb biřmovancem a rodiči s druhé strany a tvoří manželskou překážku (od r. 1917 jen příb. křestní).

Duchovní rytířské řády, vznikly za křížových výprav v 11.—12. stol. na ochranu a podporu křesťanství v Palestině proti nevěřícím. Byly to: řád svatojanský (↘ Johannité), ↘ templářský a ↘ něm. rytířů.

Duchovní soudnictví, soudnictví, vykonávané církevními úřady. Římsko-katol. církev podle nauky de potestate iurisdictionis osobuje si mimo disciplinární moc ve věcech církevních nad věřícími též iurisdikci v obecných sporech trestních i civilních. Právo tohoto druhu měla skutečně středověká církev. Ve věcech manželských soudila církev v Rakousku ještě po konkordátu r. 1855. D. s. katol. církve upravuje 4. kniha nového kodexu iuris canonici. Moderní stát, jemuž náleží monopol soudnictví, zatlačil d. s. na pole čistě církevní, kde nemá žádné spojitosti se správou státní. U nás platí jediná výjimka, že totiž stát nemůže odstraniti z beneficia duchovního, jenž by nebyl zároveň odstraněn církevně (tedy rozsudkem). Stát dále poskytuje exekuci rozsudkům civil. soudů na odstranění provinivšího se duchovního (zákon ze 7. 5. 1874). Stát ale u nás neuznává disciplinárních trestů na svobodě pro služebníky církve. U nás jest též dána možnost stížnosti proti církevním úřadům, zneuživším moci proti podřízeným (recursus ad abusu).

Duchovní svatby v řím.-kat. názvosloví slavnosti při přijímání do kláštera nebo v den prvního sloužení mše nově vysvěceného kněze, při čemž bývají též dávány dary.

Duchovní vědy studují výtvory ducha, jeho funkce a procesy; studují směry duchovního života, popisují, analysují a vysvětlují plody individuelní i kolektivní psychy, vykládajíce jejich vznik a vývoj. Řadí se do nich: filosofie, psychologie, logika, metafysika, sociologie, estetika, dějiny filologie, discipliny teoretické. Literatura: Hofmann: Allgemeinwissenschaft (1925); Oppenheim: Die natürliche Ordnung der Wissenschaften (1926); Metodiku duchových věd vypracoval Wundt v 3. díle své veliké Logiky.

Duchovský Václav Prokop (1717—1773), kněz, sekretář arcib. konsistoře a č. spisovatel. Zabýval se českými dějinami a byl velkým ctitelem kronikáře Hájka z Libočan, jehož hájil proti četným útokům historiků, hl. Dobnera.

Duch Svatý (lat. spiritus sanctus, řec. pneuma hagion), křesťanská náboženská představa, mající základ v představách židovských a řeckých. Ve starověku jest boží duch tvůrčím a oživujícím duchem božím a pramenem prorockého poznání.

U Řeků byl boží duch božskou silou extasi vyvolávající, jež se objevuje jako plamen (ohnivé jazyky) neb světlo. Podle křesťanské nauky Kristovo poslání spasitelné a prorocké má počátky v obdaření Duchem Sv. při křtu. Podle evangelia sv. Jana má býti s. d. neviditelným pokračovatelem Kristova díla. Sv. Pavel pojímá d. s. jako sílu ve věřících, působící k mystickému spojení s Kristem na nebesích. Legenda apoštolská vypravuje o seslání d. s. o letnicích. V theologii se již v ranném křesťanství ustálil názor pojímati d. s. jako třetí božskou osobu, jíž bylo připisováno provedení díla spasení ve věřících a její rovnost s Otcem a Synem byla stanovena na koncilu v Cařihradě r. 381. Spory o původu D. S. zaměstnávaly dlouho řadu sekt, utvořených jen na odchylném názoru o tom (ariáni). Novější teologie označuje D. S. jako od Krista vycházející a v křesťanské obci působící nábožensko-mravní sílu. D. S. jest zobrazován v podobě holubice.

Duchů vyvolávání, ↘ materialisace, nekromancie a spiritismus.

Duino (slovinsky Divin), it. osada nedaleko Tržiče (Monfalcone) v zálivu terstském. Za svět. války zničeno.

Duisberg (dýs-) Karl (* 1861), chemik a průmyslník; byl zaměstnán v Elberfeldu v továrnách na barvy, kde vynalezl důležitá barviva dehtová. Dosáhl nejvyšších míst v tomto odvětví průmyslu, výborný organisátor, od r. 1925 předsedou Svazu průmyslníků v Německu.

Duisburg (dýsburk), m. v Porýnsku, (1925) 275.199 ob., při ústí ř. Ruhry do Rýna; historické památky architekton.; největší vnitrozemský přístav evropský, sprostředkuje větší část vývozu z rurského území. D. byl již římskou osadou Castrum Deutonis. Po válce při osazení Poruří obsazen Belgií do 1925.

Znak města Duisburgu.

Dujardin Édouard (* 10. XI. 1861 v Saint-Gervais), franc. spisovatel. Napsal: Entrevisions (1898), La Chanson d'Éve (1904), Entretien dans le tumulte (1919), La possession du Monde (1919), Mari Magno (1922) a j. Ve svých pracích jeví se jako pokračovatel symbolismu.

Dujardin (dyžarden) Karel (1622—1678), hol. malíř a rytec. Maloval hlavně italské krajinky a genrové scény, a často obrazy teple zlatově osvětlené.

Du jour (franc., dy žur), na řadě do služby; dříve označení důstojníků nebo poddůstojníků ve službě.

Duka Ilja Michajlovič († 1830), ruský baron, původem Srb, který r. 1776 vstoupil do ruské vojenské služby. Účastnil se mnoha bojů, proti Turkům, polským konfederátům a dosáhl znamenité kariéry. Osvědčil se mnohokrát ve válkách napoléonských a byl odměněn vysokými vyznamenáními. 1826 byl při korunovaci Mikulášově jmenován generálem jízdy.

Dukas (dyka) Paul (* 1865), franc. komponista, profesor na pařížské konservatoři, známý operou Ariane et Barbe bleu (1907).

Dukat Vladoje (* 10. 12. 18s1 v Záhřebě), středoškolský inspektor v. v. v Záhřebě, chorvatský literární historik a kritik, propagátor anglické literatury. Své články o chorvatské, francouzské a anglické literatuře, ukládal v celé řadě časopisů. Narodne novine přinášely i jeho články o životě a poměrech anglických pod šifrou Anglicus (↘). Z domácího písemnictví věnoval se hlavně staré kajkavské literatuře (v Radu). Samostatné spisy: Čitanka iz englesko-američke i skandinavske književnosti, Slike iz povijesti engleske književnosti (Mat. Hrv. 1904). Spoluredig. Pobratime (1906—14).

Dukát, pův. mince apulská, obdržel jméno od vévodství (it. ducato), v němž za krále Rogera II. razily se tyto mince. Později tyto zlaté mince razili i v Benátkách a jiní panovníci, u nás první Jan Lucemburský, po něm i ostatní čeští králové: Karel IV. a j. Z dob krále Vladislava II. (1471—1516) známy jsou dvoje dukáty. Na líci jeděch jest český štít pod korunovaným W a kolem opis Wladislai D. G. R. Bohemiae 1511 a na rubu sv. Václav v celé postavě s praporem a štítem a kolem nápis S. Wenceslaus Dux Boe. Na druhých nachází se po stranách česk. štítu R-B (Rex Bohemiae). Za naší doby po převratu vydán zákon z 23. 3. 1923 čís. 62 Sb. z. a n. o ražbě čsl. dukátů, podle kterého se vláda zmocňuje raziti čsl. dukáty ze směsi $986^1/_9$ dílu zlata se $13^8/_9$ mědi jako minci obchodní. Podle tohoto zákona ražený dukát jednoduchý váží 3.490896 g hrubé váhy s 3.4424109 g ryzího zlata, lze však raziti také d. dvojité i vícenásobné. Na líci každého dukátu jest obraz vévody Václava dokola s nápisem: „Nedej zahynouti nám i budoucím", na rubu pak jest znak republiky ČSR. dokola s nápisem: „Republika Československá". Každý dukát jednoduchý má průměr 19.75 mm; dukáty dvojité i vícenásobné jsou úměrně větší.

Čsl. dukát není však měnou, kterou by byl každý nucen při placení dluhu bráti, nýbrž je mincí obchodní, používanou podle vůle smluvních stran. Jubilejní dukáty (podle § 2 cit. zák. ražené) razil si stát jen na svůj účet. Vládním nařízením z 18. 10. 1923 čís. 200 Sb. z. a n. nařízeno pak vydání čsl. dukátů jubilejních i obyčejných dukátů jednoduchých i dvojitých (pamětních dvojdukátů) s letopočtem 1923. Na líci každého dukátu, ať jubilejního či obyčejného (jednoduchého neb dvojdukátu pamětního) jest obraz vévody Václava, jak, oděn drátěnou košilí a opásán mečem, s pláštěm a čepicí kožišinovou drží v pravici vlající korouhev a v levici štít s orlicí. Postava jest nad koleny ukončena pěti obloučky, vedle nichž jsou značky původců, vlevo OŠ, vpravo B; dokola pak jest nápis: „Nedej zahynouti nám i budoucím“, ukončený ozdobným znaménkem. Jubilejní dukát má kromě toho pod obrazem vévody Václava v obloučcích každý své řadové číslo (od 1—1000) se znaménky s obou stran. Na rubu každého dukátu jest malý znak Československé republiky s dvojitou snítkou lipovou po obou stranách štítu, dokola s nápisem „Republika Československá“. Mezi štítem a nápisem jsou obloučky. Okraj je vroubkovaný a na rubu i líci s plochou obrubou a perlovcem k ní zevnitř přiléhajícím. Jubilejní dukát má kromě toho na rubu pod státním znakem vyznačeno prvé pětiletí Československé republiky 1918 — 28. X. — 1923. Obyčejný dukát jednoduchý liší se od dukátu jub. jen tím, že na líci nemá řadového čísla a na rubu nemá pětiletí, nýbrž za ně jednoduchý letopočet 1923 s ozdobným zakončením. Pamětní dvojdukát liší se od dukátu jednoduchého dvojnásobnou vahou a většími rozměry (má průměr 25 mm, kdežto jednoduchý jen 19.75 mm. Kromě toho má pamětní dvojdukát na rubu označení svého násobku „2“ v ozdobných závorkách, jimiž rozdělen jest letopočet 1923 na dvě polovice. Jak dukáty jubilejní, tak i oba druhy dukátů jednoduchých razil si stát na vlastní účet a byly jubilejní dukáty přikázány jen osobám nejvýznamnějším. Jednoduché dukáty s letopočtem 1923 byly vydány kus za 120 Kč každému, kdo se o ně včas přihlásil. Vyhláškou min. fin. z 21. 6. 1924 čís. 135 povolena ražba jednoduchých dukátů na účet soukromý ze zlata zákazníkem dodaného a ražebné za kus stanoveno obnosem 5 Kč, kteréž pak vyhláškou z 19. 3. 1926 čís. 36 Sb. z. a n. bylo sníženo na 4 Kč za kus.

Dukaton (ducaton), mince tvaru tolaru v Nizozemsku od r. 1618 = 3 holand. zlaté, t. j. 44.40 Kč.

Důkaz jest odvození pravdivosti neb nepravdivosti nějaké výpovědi z uznané pravdivosti soudu jiných. Odvození soudu nějakého ze soudu jiných děje se úsudkem. D. v řízení sporném jest souhrn důvodů, jimiž soud nabývá přesvědčení o pravdě ve sporu tvrzených, avšak odpůrcem popřených okolnostech skutkových. Podle platného soud. řádu z 1. VIII. 1895 č. 112 ř. z. okolnosti odpůrcem ať výslovně nebo v přípravném podání doznané, nepotřebují důkazu (§ 266 cit. zák.). Základní zásadou celého civil. řádu soudního jest, že d. poskytuje plnou bezpečnost, že pravdivými jsou faktické okolnosti prve popřením v pochybnost uvedené, z nichž vyplývají buď nároky neb obrany. Rovněž okolnosti soudu samozřejmě známé nepotřebují důkazu (§ 269 cit. zák.). Veškeré podrobnosti o provádění důkazu podle nového soudního řádu obsaženy v jeho 2. díle §§ 266—291 zejména, které listiny i knihy nutno pokládati za naprosto jistý důkaz, ustanovuje 3. díl cit. zák. §§ 292—319, o svědcích pak viz §§ 320—330 o znalcích a důkazy vedené jimi §§ 351—367, o zajištění důkazů viz §§ 384—389.

Duk-Duk, tajemný svaz mužů v Novém Lauenburku a na Gazelím poloostrově (souostroví Bismarckovo), jenž tam ovládá sociální život; při zvláštních příležitostech maškarní tance.

Duke (angl.), vévoda, nejvyšší angl. titul šlecht., vyhražený s poč. pouze členům král. domu, od Richarda I. však udílen i jiným šlechticům; ale titul royal duke ponechán jen král. princům, kteří mají přednost před ostatními.

Duke James (1854—1925), amer. průmyslník, nazv. tabákovým králem; z malých počátků se vyšinul na jedno z nejpřednějších míst v amer. průmyslu a zemřel jako mnohonásobný milionář. Byl znám jako velký lidumil.

Dukelský průsmyk, důl. přechod karpatský, 25 km šir., ležící 502 m n. m., nedaleko města Dukly ve vojv. lvovském. Ve svět. válce bylo zde houževnatě bojováno a průsmyk Rusy dobyt v únoru 1915.

Dukla (v hor.), menší pomocná šachtice na př. pro pomocné větrání a pod.

Duklja, zříceniny řím. hradu Doclea u Podgorice, při ústí Zety do Morače na Černé Hoře, podle které nazvána tato provincie Deoklitia.

Duklové dobývání, nehospodárné dobývání ložisek mělce uložených, záleží ve vyhloubení šachtic, dukel, které se spojí

příčnými chodbami, načež se vzniklé pilíře vyrubají.

Duko laky, v podstatě roztoky celuloidu v octanu amylnatém, acetonu nebo jiných organických rozpustidlech za přídavku barviva. Nanášejí se nejčastěji stříkáním.

Dukovany, o. na M., okr. Moravský Krumlov, 738 č. ob.; zámek, cihelna.

Dukszyńska-Dukszta Emilie (1847—1898), polská malířka. Malovala portréty, hlavně oleje a pastely, též scény historické. Díla její se nalézají v museu krakovském a varšavském.

Důl, souhrn všech důlních děl (chodby, jámy atd.), jichž účelem dobývání ložisek užitkových nerostů.

Dula Matúš (* 26. 6. 1846 v Blatnici, † 13. 6. 1926 v Turč. Sv. Martině). Studoval ve Vídni a Pešti a od r. 1870 byl advokátem v T. Sv. Martině, jakož i správcem tamější spořitelny, r. 1915 se uchýlil na odpočinek, věnuje se činnosti politické. Byl členem revolučního Národ. shromáždění a r. 1920 zvolen za senátora na program strany nár. demokratické. Jako politik stál ostře proti mladé generaci a načas se přiklonil i k Hlinkově ľudové straně. Po převratě však jeho vůdčí postavení v politickém životě slovenském přestalo, když se nedovedl vžíti do nových demokratických poměrů. Jako vůdce slovenské politiky od let osmdesátých má však svůj význam.

Dülberg Frant. (* 1875), něm. spisovatel. Psal o Leydenské malířské škole (r. 1899), essaye o Rembrandtovi (1922), o Rubensovi (1924), kulturně etnografické studie o Holandsku. Z jeho dramat, plných fantastických myšlenek, dlužno jmenovati König Schrei (1905), Korallenkettlin (1908).

Dulcamara Solanum L., potměchuť, psí víno, čeleď Lilkovitých (Solanaceae). Popínavý polokeř, rozšířený v celé Evropě, pak v Číně a Japonsku. Roste ve vlhkých půdách, na březích našich řek a rybníků, mezi křovím. Kmen jest dřevnatý, větve bylinné buď popínavé nebo plazivé. Listy střídavé, vejčitopodlouhlé, mají často dole dvě ouška a jsou pak střelovité. Květy pravidelné, pětičetné, s korunami barvy fialové; bobule šarlatově červené jsou jedovaté. Lodyh se užívá v lékařství.

Dulce del Color (dulse) ↗ víno Malaga.

Dulce est desipere in loco (lat.), citát z Horácia (od. IV., 12, 18): Jest příjemno v pravé době býti lehkomyslný.

Dulce et decorum est pro patria mori (lat.), přísloví z Horacia (od. III. 2, 13): „Je sladko a čestno umříti pro vlast“.

Dulcian, ↗ fagot.

Dulcimer (angl., dalsimer), angl. jméno prkénka na sekání (vlastně dulce melos).

Dulcin, mono-p-phenotolcarbamid, bezbarvý, šupinkovitý nebo jehličkovitý prášek málo ve vodě rozpustný, více v lihu. Je 200—250krát sladší než cukr. Užívají ho ke slazení nemocní cukrovkou.

$$CO<^{NH}_{NH_2}<\!\!\!=\!\!\!>OC_2H_5$$

Dulcinea (dulčinea), milenka Dona Quixota; všeobecně též název (obyčejně posměšně) pro milenku.

Dulcit (dulkosa, melampyrin, evonymit), $CH_2OH\ (CHOH)_4\ CH_2OH$, šestimocný alkohol, isomér mannitu, nachází se v rostlinách rodu Melampyrum a Evonymus a v dulcitové maně na Madagaskaru, vzniká redukcí galaktosy a laktosy amalgamou sodíkovou. Tvoří bezbarvé krystaly a chutná sladce.

Dulębianka Marja (* 1862), polská malířka; studovala ve Varšavě, Paříži a Vídni a žije ve Lvově. Vystavovala v Paříži, Krakově a ve Vídni hlavně portréty (M. Konopnicka).

Dullo Karel (* 1788 v Královci v Prusku, † 1833), knihtiskař v Praze.

Důlní, dozorce v podzemí dolu.

Důlní díla, šachty, štoly, chodby důlní a pod.

Důlní katastrofy vyskytují se nejčastěji na dolech kamenouhelných. Jejich příčinou jsou hl. výbuchy třask. větrů a uhelného prachu (na př. důl Gabriela v Karvinné 12. a 13. IV. 1924, 15 obětí) a důlní ohně (doly příbramsko-březohorské, 31. V. 1892, 319 obětí). Zatopení dolu je řidší (u nás na dole „Döllinger“ u Duchcova 10. II. 1879, průlom teplických termálních vod, 23 obětí), stejně zátopa dolů kuřavkou (důl „Anna“, Most). Menší d. k. mohou býti způsobeny pádem těžné klece po přetržení těžného lana, zabořením porubiště, chodeb a pod. Největší d. k. vůbec na kamenouh. dolech v Courrières (Pas-de-Calais, Francie) 10. III. 1906, výbuch uhelného prachu, 1099 obětí.

Důlní lampy; původní olejové kahance užívané na dolech rudných a hnědouhelných jsou dnes nahrazeny l. acetylenovými (svítivost 10 n. sv.) neb elektrickými lampami akumulátorovými (svítivost 1,5 n. svíč.). Na dolech s třaskavými větry nutno užívati d. l. bezpečnostní t. zv. větěrky, u nichž se užívá jako svítiva benzinu (svítivost 1 norm. svíč.). Tyto prozrazují i přítomnost důlního plynu. D. l. pro osvětlení nepřenosné, na př. na nárazištích a pod., jsou elektr. žárovky na dolech s třask větry dobře zabezpečené.

Důlní míra, k provozování hornictví propůjčená obdélníková plocha 45.116 m², jejíž kratší strana nesmí býti menší než 106 m.

Důlní ohně, vznikají nejčastěji na dolech uhelných samovznícením uhlí, které se okysličením vznítí, pak výbuchy třask. větrů, uhelného prachu a neopatrným zacházením se světlem; na dolech rudných velmi zřídka. U nás velmi časté d. o. na dolech hnědouhelných, méně časté, avšak nebezpečnější, na dolech kamenouhelných, zvl. tam, kde jsou silné výrony důlního plynu. D. o. hasíme vodou, utěsněním zděnými hrázemi, v krajních případech uzavřením dolu neb jeho zatopením. V ČSR největší d. oheň v dolech příbramsko-březovských dne 31. V. 1892, 319 obětí.

Důlní osvětlování. Osvětlování dolů se dříve chatrně provádělo svíčkami, olejovými nebo lojovými lampami, otevřenými nebo chráněnými; dnes většinou se osvětluje acetylenem (přenosné) nebo elektrickým proudem (přenosné akumulátorové lampy nebo osvětl. stacionární).

Důlní plyn, plyn bahenní, metan (spec. v. 0,55) vzniká setlíváním rostlinné hmoty bez přístupu vzduchu. Častěji ve slojích kamenouhelných než hnědouhelných. Je-li nahromaděn pod tlakem uniká náhle z uhlí v podobě výronu. U nás zvl. nebezpečný ve východní části revíru ostravsko-karvínského. Na Kladně není, poněvadž unikl propustnými nadložními vrstvami, v severočeském hnědouhelném revíru jen na některých dolech u Oseka. Směs d. p. se vzduchem tvoří výbušné třaskavé větry. Tyto vybuchují nejsilněji při 9·5% d. p. Nahromadění d. p. se zabrání silným větráním dolu. Přítomnost jeho se prozradí na plamenu bezpečnostní lampy již při 1% t. zv. aureolou (↗).

Důlní počasí, vzduch, jejž horník v dolu dýchá. Čerstvé p. jest podobné vzduchu „dennímu“, je mdlé, není-li dostatek kyslíku; horké, je-li vzduch příliš oteplen; zlé nebo výbušné, je-li vzduch chemickým složením neb přimíšením prachu snadno zápalný nebo má tendenci k výbuchům. Příčinou zkažení vzduchu v dole jest vystupování škodlivých plynů, uzavřených mezi kamením a jmenovitě mezi uhel. vrstvami. Nejnebezpečnější jsou ↗ důlní plyny.

Důlní pole, vzniká spojením několika důlních měr. Jinak také název určité oddělené části dolu čili revíru.

Důlní ventilátory, slouží k větrání dolů. Nejpoužívanější d. v. ssací, které výtažnou jamou větrnou špatné, spotřebované větry vyssávají, čisté větry táhnou do dolu jamou vtažnou. Dnes všeobecně používány d. v. odstředivé s elektrickým pohonem. Výkony i několik tisíc m³ za minutu. Menší d. v., t. zv. lutnové, slouží pomocnému větrání jednotlivých chodeb, na př. zaplynovaných, jsou připojeny na lutny. Pohon el. neb stlačeným vzduchem.

Dulov, o. na Slov., okr. Púchov, 518 ob. (513 čs.).

Dulwich (dalič), jižní část města Londýna, ve správním okrese Camberwell, 7 km jižně od Londýnského mostu, s College 1619 hercem Alleynem založenou a se známou malířskou galerií.

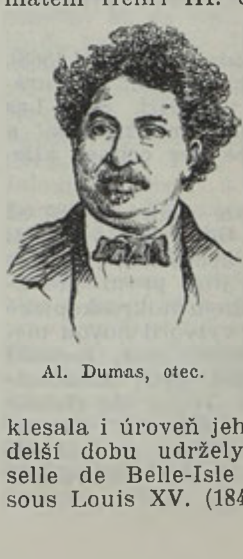
Dulyškovyč Ivan († 1883), spolu s A. Duchnovyčem (↗) a jinými bojoval proti maďarisaci P. R.

Duma (rusk.), rada, shromáždění radní; shromáždění obecních starších (obecní výbor) a (přeneseno) též radnice; v letech 1906—17 označení pro ruskou sněmovnu.

Duma gosudarstvennaja (říšská), rus. parlament po prvé svolaný 1906 na podkladě nepřímých voleb podle majetku a stavu. Záhy rozpuštěna, načež v březnu až červnu 1907 druhá. V list. t. r. sešla se na podkladě nového voleb. řádu třetí d., která trvala až do června 1912. Přesto málo positivní práce pro odpor mocné byrokracie. Poslední, čtvrtá d. od září 1912, prohlásila v březnu 1917 republiku.

Dumas Adolf (1806—61), provençálský básník a dram. spisovatel. Jeho básně vyšly ve sbírce Un liame de raisin. Zúčastnil se aktivně v lit. hnutí provencalském: félibrige (↗).

Dumas (dyma) Alexandre, otec (* 24. 7. 1803 ve Villers-Cotterets, † 5. 12. 1870 v Puy u Dieppe), vynikající franc. spisovatel. Do lit. se úspěšně uvedl hist. dramatem Henri III. et sa cour (1829), za nímž rychle následovala dramata Stockholm, Fontainebleau et Rome, Antony, Napoléon Bonaparte. Jeho práce vynikaly obratnou inscenací, nevyčerpatelnou fantasií i strhující výrazovostí. Bohužel neobyčejná jeho tvůrčí síla nepostačovala touze po slávě a po penězích, takže přibíral četné spolupracovníky; se zvýšenou produktivností klesala i úroveň jeho prací. Na jevišti se delší dobu udržely komedie Mademoiselle de Belle-Isle (1839), Le mariage sous Louis XV. (1841) a Les demoiselles

Al. Dumas, otec.

de St.-Cyr (1843). Dojmy ze svých četných cest uložil D. v zajímavých cestopisech Impressions de voyages, Quinze jours du Sinaï, Le Caucase atd. Hově vkusu tehdejší doby, vrhl se D. na spisování napínavých románů, z nichž nejznámější jsou: Le comte de Monte-Cristo (1844—45), Les trois mousquetaires s pokračováním Vingt ans après (1845) a Vicomte de Bragelonne (1847), potom La reine Margot (1845), Le chevalier de Maison Rouge (1846) a m. j. D-ova produktivnost byla tak úžasná, že často pracoval o 6 románech současně. V padesátých letech založil dokonce časopisy Le mousquetaire a Monte-Cristo, jež vyplňoval svými přečetnými romány (Les Mohicans de Paris, Salvator, La princesse Monaco a j.). Lit.: Fitzgerald, Blaze de Bury, Glinel, Parigot, Spurr, Davidson, Lecomte. — Téměř všechny jeho romány přeloženy byly do češtiny.

Dumas Alexandre, syn (* 18. 7. 1824 v Paříži, † tamtéž 27. 11. 1895), syn předešlého, franc. romanopisec a dramatik. D. ml. upozornil na sebe šestisvaz. fantastickým románem Histoire de quatre femmes et d'un perroquet (1847). V příštích letech vydal celou řadu románů, z nichž však jenom La dame aux camélias trvale obohatila svět. lit. V četných svých dramatech obírá se D. hlavně postavením ženy ve společnosti. Nejznámější z nich jsou Le fils naturel (1858), Un père prodigue (1859), L'ami des femmes (1864), Une visite des noces (1871), Denise (1885) a Francillon (1887). Své názory o právech a povinnostech žen shrnul D. v mistrném románu L'affaire Clémenceau (1890). Lit.: Claretie, Filon. — Mnoho jeho literárních prací přeloženo do češtiny.

Dumas Jacques Louis Eugène (* 1868), franc. právník, zástupce gen. prokurátora u apel. dvora v Paříži. Sp.: Les sanctions de l'arbitrage international a Les sanctions pénales des crimes allemands.

Dumas Jean Baptiste André (1880 až 1884), franc. chemik. Od r. 1821 v Paříži profesorem na růz. učelištích, posléze na Sorbonně. Mimo jiné první provádèl se značným úspěchem mikroskopické zkoušky krevní. Dále vytvořil novou metodu o stanovení hutnoty par, metodu určení dusíku v organických sloučeninách a j. v. Napsal: Traité de chimie appliquée aux arts (1828—46); Leçons sur la philosophie chimique. — Byl odpůrcem dualistické teorie Berzeliovy v org. chemii.

Dumas Louis (* 1877), franc. skladatel. V r. 1919 ředitelem konservatoře v Dijonu. Nejpřednější jeho díla jsou: kantáta Ismail, dvouaktová legenda La Vision de Mona, dále ouvertura a scénická hudba k Dumasovu Stellus, Symphonie Romaine, fantasie pro klavír a orch. smyčcový kvartet, sonata pro housle a klavír a j.

Du Maurier George Louis Palmella Busson (1834—96), angl. spisov. a umělec. Narozen v Paříži; studoval nejdříve chemii. V r. 1856 věnoval se studiu umění, s počátku v Paříži, později v Antverpách. V r. 1865 vstoupil do redakce Punche a počal vydávati svoji slavnou serii společenských satyr. Z jeho prací nejznámější a nejslavnější jsou Trilby, 1894. (Přel. do č. J. Bartoš, 1895.) Vynikl též jako ilustrátor. (G. Du Maurier a rewiew, of his art and personality. T. M. Wood, 1913.)

Du Maurier, sir Gerald (* 1873), syn předešlého vynikající herec angl. a řed. Wyndhann's Theatre. Za svoje zásluhy v umění dram. povýšen do stavu šlechtického.

Dumba Konstantin Theodor, JUDr. (* 1856), byl rak. diplomatem již od r. 1879, za svět. války byl rak.-uher. vyslancem v Sev. Americe. Chtěl také převézti korespondenci rak.-uh. vyslanectví u Spojených Států amer. v r. 1915 do Evropy, což se však nepodařilo přičiněním Čecha E. V. Vosky.

Dumbarton (denbartn), hl. město skotského hrabství D., (1921) 22.933 ob. D., kdysi hl. město království Strathclyde, bylo opěváno Ossianem a bylo nazýváno od starých Skotů Dun Breton.

Dumbbellská mlhovina (dambel), planetární mlhovina, podobná tvaru činky, v souhvězdí lišky.

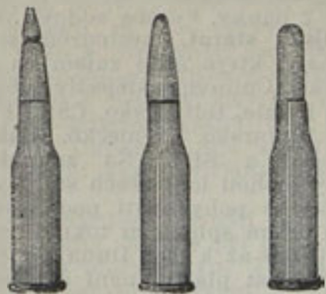
Ďumbiersky Jaroslav, pseud. J. S. Zacheje.

Dumbír, ⚲ zázvor.

Dumb show (angl., dam šo, hloupá hra), pantomima, maškarní hra, zvláště jako mezihra u Shakespeara a jeho druhů.

Dum-dum střely (dam-dam), střely pěchoty, působnosti výbušné za účelem způsobiti těžko zhojitelná zranění. Jsou pojmenovány podle britské továrny Dum-Dum u Kalkuty, kde byly prvně vyráběny. D. střely jsou buď střely s polovičním pláštěm, jenž jest na jejich špičce odstraněn, a tím olověný vnitřek odhalen. Při zasažení bývá plášť tíží olova roztržen a střela působí jako výbušná. Nebo jsou to střely s dutou špičkou, v níž jest vrtáno. Též obyčejné

střely mohou obroušením špičky býti změněny na D. střely. U střel s plnou špičkou může tato změna býti dosažena

Střely, změněné na dum-dum.

Roztržený plášť střely.

šikmým odpilováním špičky, nebo vpilováním hlubokého vrubu pod špičkou kolem dokola. Střely dum-dum byly zapověděny r. 1868 mezinárodně k užívání ve válce, avšak tento zákaz nebyl ve světové válce dodržován.

Dumesnil (dymenil) Jacques Louis (* 1882), franc. politik, poslanec, státní podtajemník pro letectví; ministr námořnictví 1925.

Dumiš Jurij (1679—1753), hornolUž. evang. spisovatel, farář v Łutech u Zlého Komorova. Na rozkaz luž. stavů přeložil v r. 1715 Lutherův malý katechismus ve výkladě Grünwaldově a r. 1718 Langhansovu dětskou postillu. Společně s duchovním K. Leonhardem z Budyšinka přeložil a r. 1719 vydal příslovÍ Sirachova a některé apokryfické kusy.

Dumka, epické písně Ukrajinců, jež zpívají pěvci z povolání za doprovodu strunových nástrojů; mají hlavně obsah hrdinský (boje s Tatary a Poláky), ale též novelistický (scény z rodinného života). Sbírka jich od Antonovyče a Dragomanova (1872).

Dům lásky (holand. Huis de Liefde. angl. Family of love), mystická náboženská společnost, založená Henrikem Niclaesem († kol 1580) v Amsterodamu a Emdenu.

Dumná Maria, pseud. M. Hol'ubyové.

Dumný Miloslav, pseud. Daniela M. Bachata.

Dumont Augustin Alexandr (1801—1884), franc. sochař, zprvu žákem svého otce, sochaře Jacquesa Edme D. (* 1844). Od r. 1852 byl učitelem na umělecké škole, vytvořil sochu Spravedlnosti pro Akademii, pak Napoléona I. na sloupu Vendômském.

Dumont Alberto, brazilský aviatik, ↘ Santos Dumont.

Dumontová Matylda, pseud. Gabr. Preissové.

Dumouriez (dymurie) Charles François (1739—1823), franc. generál, zachránil 1792 Francii před dobytím Pruskem, Nespokojen s hrůzovládou přešel k Rakušanům.

Dumping (angl. damping), snižování cen za účelem dobytí zahraničních trhů. Zboží vrhá se na trh za nízké ceny, často pod výrobními náklady, tak dlouho, až průmysl postižené země jest ochromen. Vývozní politika trustů a kartelů často používá d. k dosažení cíle. Nedobrovolný dumping prováděly v době inflace země s nízkou valutou. Státy se snaží dumpingovými cly a protidumpingovými zákony chrániti svůj průmysl.

Dumytraško Kostjantyn Danylovyč (1814—1886), ukrajin. básník. Hl. práce: Zakljatyj, Zmij, Pomynky.

Dun (kelt.), pahorek, opevněné místo. vyskytuje se v koncovkách četných římských jmen míst (—dunum), v Galii (Lugdunum = Lyon) a v Britanii (Taodunum = Dundee).

Dun, označení pro úrodná podélná údolí příjemného podnebí na jižních svazích Himalají, též v zeměpisných jménech, na př. Dehra-Dun.

Dunaj (ve star. Danubius, Danuvius, něm. Donau, maď. Duna), po Volze největší evrop. veletok, vzniká v Černém lese u Donaueschingen, 2900 km dl., s oblastí 817.000 km²; u Pasova vtéká na rak. půdu, od Děvína na českosl. a maďarskou a tvoře hranici mezi oběma zeměmi až za vtok řeky Ipoly, protéká Maď., za Moháčí Jihoslov., a obloukem Rum. a Bulharskem, a 3 deltovými rameny, 4300 km², velkými, nezdravými, se vlévá do Černého m. Přítoky zleva: Řezen, Kremže, Morava, Váh, Nitra, Hron, Ipola, Tisa, Temeš, Černá Aluta, Jalomnica, Seret a Prut; zprava: Lech, Isera, Inn, Travna, Enže, Vídeňka, Litava, Rába, Blatná, Dráva, Sáva, Morava (jihosl.), Timok. Horní tok sáhá ke Greifensteinu, střední k Železným vratům a dolní až k Černému moři. — Doprava po D. sáhá až do dob řím. a ještě dříve, hl. na dolním toku, ve středověku se rozvinul čilý obchod na střed. a hor. toku (města Ulm, Řezno, Pasov, Vídeň, Bratislava). R. 1830 první dunaj. paroplavební spol., koncem 1924 provozovalo dopravu na D. 15 paropl. spol., mezi nimi Českosl. paropl. akc. spol. v Bratislavě.

R. 1856 byla paříž. mírem ustavena evrop. dunaj. komise, v níž byly zastoupeny: Německo, Rak.-Uh., Rusko, Turecko, pak Anglie, Francie a Italie, která měla za účel odstraniti při ústí D. všechny překážky a tím plavbu umožniti a ji udržovati. Po válce smlouvou versaillskou (1919) byl D. zmezinárodněn od Ulmu až po ústí. Část pod Brailou podléhá evrop. dunaj. kom. se sídlem v Galaci, s Francií, Anglií, Italií a Rum. jako členy. Část od Braily až k Ulmu spravuje mezinár. dunaj. kom. v Bratislavě (do 1927), má zást.: 2 z Německa, po 1 z Rak., ČSR., Maď., Jugosl., Rum., Bulh., Franc., Angl. a Italie. Pro správu úseku u Železných Vrat je zvláštní kom. ve Ršavě. Smlouvy zaručují úplnou volnost plavby a nákladu příslušníkům všech států země, dále udržování a zlepšování vodní dráhy; pod dohledem jmen. kom., rovněž opatření udržovacích prostředků atd. — Historicky byl D. jako splavný tok i jako hranice odedávna velmi důležit; velkého významu byla hlavně pro vývoj býv. Rak.-Uherska a hl. města Vídně. Poněvadž na Balkáně každý stát hleděl pro sebe získati kus břehu dunaj., byly kraje kol D. velmi často dějištěm těžkých bojů a proto byla též opevněna četná města, ležící na D. — Lit.: Götz, Das Donaugebiet (1882), Piskáček, Dunaj (1921) a j.

Dunajec, pravý přítok Visly v Haliči, 250 km dl., pramení na sev. svazích Tater dvěma prameny a ústí proti městu Opatowiec. Po přechodu rus. vojsk za D. v prosinci 1914, na frontě 33. a 44. divisí dobyla zde ohromných úspěchů I. rota Čsl. družiny, která prováděla rozvědky O↘ na jih od Tarnova.

Dunajewski Julian (1824—1907), polský státník, od r. 1861 profes. politic. věd na univ. krakovské; poslanec na sněmu haličském a na říšské radě, 1880—91 ministr financí; zreorganisoval rakouské finance, odstranil deficit, docílil aktivní bilanci, měl též veliký vliv na politiku hraběte Taaffeho. Napsal četné odb. spisy: O zasadach bicia monety, Kurs ekonomji politycznej a j.

Dunajov, o. na Slov., okr. Kysucké Nové Město, 620 ob. sl.

Dunajovice, o. v Č., okr. Č. Budějovice, 435 č. ob.; poutní kaple.

Dunajská konfederace, polit. pojem, ačkoliv dosud neuskutečněný, stále se od 1919 objevující a často přetřásaný. D. k. chtěla uskutečniti Malá Dohoda, jako hospodářské, potom státoprávní spojení následnických států za tím účelem, aby škody vzniklé roztržením jednotného hospod. celku byly vyrovnány, a aby bylo zabráněno připojení Rak. k Německu. Od polit. cíle d. k. bylo již upuštěno; pracuje se jen na plánech hospodářských.

Dunajská Streda, m. na Slov., 5171 ob., 169 čs.; 2 banky, výroba sodové vody.

Dunajský statut, mezinárod. smlouva mezi státy, které mají zájem na plavbě po Dunaji. Úmluvu podepsaly tyto státy: Anglie, Belgie, Bulharsko, ČSR., Francie, Italie, Maďarsko, Německo, Rakousko, Rumunsko a SHS. Na základě této smlouvy mohou lodi všech států volně a svobodně se pohybovati pod svou vlajkou na celém splavném toku Dunaje od města Ulmu až k ústí Dunaje v Černém moři. Volnost plavby není omezena jen na koryto Dunaje, ale vztahuje se i na část toku některých do Dunaje ústících řek (Morava, Dráva, Tisa i část Dyje a Maroše). Dozor nad volností plavby vykonává Evropská dunajská komise (do její kompetence spadá ústí Dunaje) a Mezinár. dunajská komise (pokud jde o ostatní část toku). V platnosti jest D. s. ode dne 30. září 1922.

Dunajský Jindřich (1812—1875), slovenský malíř v Pešti.

Dunajský Ladislav (* 1822 v Pešti, † 1888 tamtéž), syn následujícího. Vzdělával se zprvu u svého otce, později v Mnichově a usadil se též v Pešti. Nejznámější jest jeho pomník Jana Hollého na hřbitově na Dobré Vodě z r. 1855. Modeloval také přední maďarské spisovatele a politiky jako Jókaye, Vörösmarthyho, Vaydu a j. Nejvíce jeho prací je po různých kotelích slovenských a uherských.

Dunajský Vavřinec (* 1782 v Lubietové, † 1836 v Pešti), slov. sochař. Už v mládí jevil velké sklony k sochařství, navštěvoval pak řezbářskou školu ve Vídni a vyznamenán prvou akademickou cenou za svou sochu řeckého genia. Usadil se v Pešti, kde požíval velké vážnosti jako jeden z prvých uherských sochařů. Od něho pochází řada významných soch kostelních, a pomníků vynikajících osob uherských.

Dunant Jean Henry (1828—1910), švýcarský filantrop a spis., zakladatel mezinárodní organisace Červeného Kříže. Tento „Bílý muž" — jak nazývali jej ranění, chodil po bojištích v bílých šatech a vzbudil svým dílem obrovský soucit celého vzdělaného světa. Přišel r. 1859 na bojiště u Solferina jako turista a odešel odtud jako apoštol vznešené ideje lidskosti. Své dojmy, válečné hrůzy a utrpení raněných vojínů vylíčil v knize „Un Souvenir de Solferino". Nesčíslné zákroky podnikl Dunant u různých vlád a panovnických dvorů. Tato idea stala

se r. 1864 přijetím t. zv. Ženevské konvence skutkem. Roku 1901 dostalo se Dunantovi Nobelovy mírové ceny.

Dunavac, rameno Dunaje od ústí Tisy k m. Pančevu; za svět. války vyhlouben (v poč. 1915) a usplavněn pro větší lodi.

Dunbar (danbar) William (1460—1530), po Burnsovi a Scottovi největší skotský básník; je mistrem satiry, jak patrno z díla The Dance of the seven deidly synnis. Velmi skvěle ovládal staroskotské nářečí.

Duncan (dankn), skotští králové: 1. D. I., nešťastně válčil a při poslední válce r. 1040 s norvéžským Jarl Thorfinnem byl zavražděn svým vojevůdcem Macbethem. 2. D. II., syn Malcloma III., zmocnil se r. 1093 trůnu, byl však návodem strýce Donalda Bane r. 1094 zavražděn.

Duncanová Isadora (1878—1927), amer. tanečnice; pracovala na svých uměleckých cestách pro reformu tance, jež směřuje k znovuoživení řecké rytmiky. Sp.: Tanec budoucnosti a Můj život (přel. do češtiny).

Dunciada (angl. Dunciad, dansijed = „hlupák"), titul satirické básně od Pope na špatné básníky jeho doby, dále titul básně Palissotovy proti franc. encyklopedistům a filosofům.

Duncker Dora (1855—1916), něm. spis. a autorka četných satir. románů a novel, jakož i biograf. studií. (G. Sandová, de Pompadour, přel. do č.).

Dundálek Jan (* 28. VI. 1818 ve Zdounkách, † 15. II. 1880 v Suchdole), farář a místopisec. Dílko jeho: Vrch Vysoká a okolí na Malešovsku (1874).

Dundee (dendé), město ve Skotsku, (1923) 173.000 ob., na Firth of Tay. Jutový průmysl největší na světě, rybářství, bavlnářství, strojírny, živý námořní obchod.

Dundr Josef Alexandr (* 1. IV. 1802 v Novém Strašecí, † 1874 tamtéž), český spisovatel; učil v Praze a v Hlinsku, byl v r. 1834 listovním v Blovicích. Psal různé lidové poučné knihy nevalného významu.

Dundr Václav Jiří (1811—1872), český spisovatel. Vypsal Historii vídeňské revoluce (1849), studoval také slavistiku a vedle toho pracoval na knihopisném slovníku, jejž však nevydal.

Dungáni, turecko-tatarští obyvatelé severozápadní Číny a Džungarska, náboženství mohamedánského. Ještě 1870 bylo jich na 4 miliony. Neustále se však bouřili proti čínskému panství, pročež byli 1873—76 od Číňanů téměř vyhubeni. Zbytek žije v záp. Mongolsku a živí se lupičstvím. Lit.: Palladius D. (1866).

Duniecki Stanislav (1839—1871), polský pianista a skladatel. Několik let dirigentem krakovského divadla. Složil opery Páže královny Marysieňki, Koryla a Igor (nedokončeno).

Dunikowski Xaver (* 1876), polský sochař, předseda spolků Sztuka i Rzeźba a profesor Akademie Umění. Umění jeho nelze nazvat čistě realistickým, jelikož themata jeho děl bývají často abstraktní (osud, neštěstí atd.). Známa jest jeho řada postav v životní velikosti, skupina „Krista žehnajícího trpícímu lidstvu" pro kostel jezuitů v Krakově, četné portréty atd.

Dunin Karol (1850—1917), polský právník. Sp.: Dawne prawo mazowickie (1880), Zasady prawa handlowego (1907).

Dunin Marcin Sulgostowski (1774—1842), od roku 1831 polský arcibiskup ve Hnězdně a Poznani; pro své ostré vystupování proti pruské vládě ve věcech manželských byl r. 1839 sesazen.

Dunin Theodor (1854—1909), lékař ve Varšavě a ordinátor Szpitala Dzieciątka Jezus. Psal německy.

Znak města Dunkerque.

Dunkerque (fr. denkerk), hl. m. arrondis. ve franc. dep. Nord, (1921) 34.748 ob., pevnost, vojenský a obch. přístav; r. 1924 vplulo tam 1913 námoř. lodí s tonáží 2,798.000 t, rybářství (treska, sleď), vyvinutý průmysl. Bohatá historie; po versaillském míru 1783 přístav znovu zřízen; důležitý za světové války při belg. ústupu a jako angl. středisko válečné; cíl leteckých útoků německých.

Dunois Jean hrabě, t. zv. Levoboček vévody Ludvíka Orleanského (* okolo r. 1403, † 1460). Hájil Orleánu proti Angličanům, až byl vystřídán Pannou Orleánskou. V letech 1449—50 uchvátil Angličanům část Normandie a největší část Guyenny. Jeho vnuk František II. byl v r. 1505 Ludvíkem XII. povýšen na vévodu z Longuevillu. Rod jeho vymřel r. 1672.

Dunovica o. v P. R., okres Mukačevo, 639 ob.

Dunovice, o. v Č., okr. Strakonice, 224 ob. č.

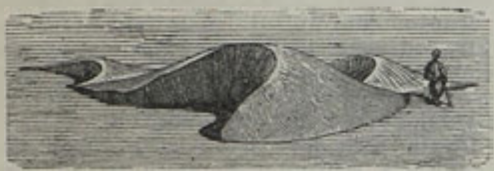
Dunovský Jan (* 17. IV. 1836 ve Vodňanech, † 1912 tamtéž), český operní pěvec (tenor); po prvé vyst. v Prozat. div. 7. IV. 1870 jako Arnold ve Vil. Tellu, poté byl členem divadel v Kamenici, Dortmundu, Královci, Cáchách, Rotterdamu, a v Essenu. Zanechav dráhy divadelní

usadil se ve svém rodišti, kde věnoval se hospodářství.

Dunovský Jan (* 27. VI. 1849 na Hradišti v Bavorově, † 11. XI. 1925 na Smíchově). Používal také pseudonymu J. D. Hradištský. Od r. 1890 byl okr. školním inspektorem a řídil jičínské pedagogium. Napsal: Obrázky (1881), Podobizny (1886), Žena v písni lidu slov.

Duns Scotus, ⚲ Johannes Duns Scotus.

Duny, přesypy písečné, větrem navršené pahorky pohyblivého písku. Nutno rozeznávati přesypy pobřežní a vnitrozemské. D. jsou na př. na pruském pobřeží Baltu, na franc. pobřeží Atlant. oceánu zv. „Landes“ a j., vnitrozemské v Sahaře, Lybii, střední Asii, Peru a j.

Duna obloukovitá.

Aby duny byly upevněny, nutno je osázeti, zvl. duny pobřežní. K tomu účelu se hodí jednak některé písečné traviny (Ammofila arenaria, elymus arenarius a j.), jednak někt. druhy stromů jako borovice, na vlhkých místech pak černá olše nebo bříza. Les na dunách není lesem užitkovým, nýbrž jen ochranným pro vnitrozemí. K zajištění proti prudkým a opětovným písečným bouřím jsou nutna na mnoha pobřežích ochranná díla.

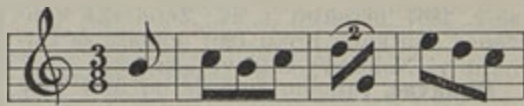
Duo (lat., dva), v hudbě skladba pro dva nástroje s doprovodem nebo bez něho (⚲ duetto).

Duodecima (lat.), hudební interval dvanácti tónů, kvinta, rozšířená o jednu oktávu.

Duodecimální (z lat. duodecim, dvanáct), vztah ke dvanácti jako základnímu číslu. Míra d., míra, při níž jednotka se dělí na 12 dílů (na př. dříve stopa na 12 palců). Soustava d., dvanáctidílný pořádek v číslech a mírách.

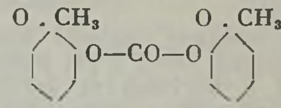
Duodenální vřed, vřed na dvanácterníku; povstává následkem otravy krve, spáleninou, při tuberkulose, syfilidě, tyfu atd., prakticky má však význam pouze jako vřed chronicko-peptický. Příznaky: bolesti (2—3 hod. po jídle), jež dosahují vrcholu v noci; stopy krve při stolici. D. vřed může způsobit krvácení a průtrž v dutině břišní se zánětem pobřišnice. Vyhojí se sám od sebe nebo při naprostém klidu a dietě.

Duola, v hudbě skupina dvou not, jež nastupují místo tří stejné délky, na př.:

Duo si quum faciunt idem, non est idem, lat. přísloví: Dělají-li dva totéž, není to totéž, znamená, že stejná jednání různých osob mohou býti rozličně posuzována.

Duotal, guajakolkarbonat,

Vzniká, působí-li v alkalickém prostředí 1 mol. plynného fosgenu na 2 mol. guajakolnatria:

$$2\,C_6H_4 . OCH_3 . ONa + COCl_2 = 2\,NaCl + (C_6H_4 . OCH_3)_2 . CO_3.$$

D. jest bílý, krystalický prášek, téměř bez chuti a vůně, nerozpustný ve vodě, jedovatý. Používá se v lékařství při chorobách dýchacích orgánů a při tyfu. Při užívání štěpí se na guajakol a kyselinu uhličitou, a to ve zdravém organismu až ve střevech, žaludkem prochází nerozložen, kdežto při chorobných stavech štěpí se již v žaludku.

Dupák, český národní tanec, tempa velmi živého, tančený obyčejně za doprovodu národních písní, hlavně: Nevdávej se, má panenko, Pásla ovečky a j. Rhytmus je dvou- nebo tříčtvrteční. O výkřiky, jásot a nadšení nebyla při tomto tanci nikdy nouze. Název „dupák“ se vyvinul z toho, že pravidelně se opakující a střídající doby rytmické byly akcentovány prudkým dupnutím, a to při určitých slovech národních písní, současně zpívaných. Na př. v písni Pásla ovečky na slova „dupy, dupy, dup — cupy, cupy, cup“.

Dupe (fr., dyp), ošizený; Journée des dupes (žurné de dyp), 11. listopad 1630, nazvaný tak nepřáteli kard. Richelieu, kteří doufali v jeho pád, ale byli úplně zklamáni ve svých nadějích.

Dupin André Marie Jean Jacques (1783—1865), franc. právník a politik; člen Akademie; byl několikráte presidentem sněmovny a r. 1848 presidentem Národního shromáždění. Četné politické spisy.

Dupleix (dyple) Joseph François (1697—1763), franc. koloniální politik, v letech 1742—54 gen. guvernér francouz. državy ve Vých. Indii se sídlem v Pondichéry; snažil se vypuditi Angličany z Indie, ale marně, ježto mu franc. vláda neposkytla prostředků.

Duplet (lat.), ze dvou čoček sestavená lupa.

Duplex, lat, dvojitý, dvojnásobný, ~ tisk.

Duplicidentata, hlodavci, mající za oběma velikými řezáky ještě jedny menší jako na př. zajíc.

Duplicitní teorie vidění, domněnka Kriesem zpracovaná a prohloubená, že anatomické rozdílnosti nervových zakončení v sítnici, totiž rozdílnosti tyčinek a čípků odpovídá i rozdílnost jejich funkcionálního určení; tyčinky podle ní slouží k vidění černobílých odstínů v temnu, čípky universálnímu vidění barevnému za jasného světla.

Duplika (novolat.), v procesu odpověď obžalovaného na repliku žalobcovu.

Duplikace, zdvojení.

Duplikát (v právu), nahrazuje originál, který se buď ztratil nebo který jest v oběhu vedle originálu (na př. u matrik vedených farním úřadem). U směnky vydané, jest d. možný, nikoliv však u vlastní. Na směnce musí býti vyznačeno, že jde o první, druhý atd. exemplář.

Duplín, o. na Sl., okr. Stropkov, 346 ob.

Duployé (düploajé) Émile (1833—1912), franc. vynálezce těsnopisného systému, dnes ve Francii nejobvyklejšího.

Duplum (lat.), dvojnásob; in duplo zhotoviti, duplikát.

Dupnica, m. v Bulharsku, 13.735 ob., na s.-z. straně planiny Rila, 551 m n. m. V krajině je množství horkých minerálních pramenů. Daří se tam hlavně tabák a ovoce.

Dupnoskalský, pseud. Jána Buriana.

Dupont (düpō) Pieter (1870—1911), hol. mědirytec. Od r. 1902 byl prof. na akademii umění v Amsterdamě.

Düppel, ves v sev. Šlesviku, od r. 1920 v Dánsku. 992 ob. Roku 1848 zde svedli Dánové bitvu s Němci.

Dupré (düpré) Jules (1811—1889), franc. malíř. Maloval hl. intimní krajiny.

Dupré Giovanni (1817—1882), italský sochař. Hl. dílo jeho jest socha Cavourova v Turině.

Dupy de Lôme Stanislav Charles Henri Laurent (1816—85), franc. námoř. inženýr; první stavěl obrněné řadové lodi. Od r. 1859 ředitelem lodních staveb. Při obležení Paříže r. 1870—71 použil po prvé řiditelného balonu.

Dupuy Charles (1851—1923), franc. politik; z počátku profesorem filosofie, v r. 1885 vyslancem a v r. 1892 v prosinci ustanoven ministrem vyučování. Jako umírněný republikán byl od dubna do listopadu 1893 a od května 1894 do ledna 1895 a od listopadu 1898 do června 1899 minist. předsedou, v těchto ministerstvech byl vedle předsedy ministrem vnitra. Od r. 1900 byl senátorem.

Dupuy Jean (1844—1919), franc. politik v Paříži. Byl ředitelem Petit Parisien, od r. 1891 senátorem „levých republikánů". V letech 1899—1902 ministrem orby za vlády Waldeck-Rousseauovy, v letech 1910—1911 minist. obchodu za Brianda, 1912—13 min. veř. prací za Poincaréa a na podzim v r. 1917 min. bez portefeuillu za Painlevého.

Dupuytrenova kontraktura (dypyi-), chronické onemocnění dlaně, ponejvíc u mužů ve středních letech. Na dlani se tvoří pod kůží jízvovité provazce, jež počínají ponejvíc na prsteníku a napínají jej postupně; později jsou postiženy i ostatní prsty s výjimkou palce, takže ruka dostane drápovitý vzhled. Nemoc tato není bolestná a její příčiny jsou neznámy. Vyléčení je možno pouze operací.

Duquesnoy Ernest Joseph (1748—1795), franc. politik a člen konventu; odešel k armádě jako příslušník radikálů, obžalován a bez výslechu odsouzen, načež se zabil.

Du Quesnoy (dü kenoa) François (1594—1643), nizozem. sochař. Zabýval se hl. drobnou plastikou; práce dětských figurek z vosku a terakoty.

Dur (z lat. durus, tvrdý), v hudbě původně tvrdé B (♮) na rozdíl od měkkého b (♭, m. molle). Slovo vzniklo v nauce solmisační. V moderní teorii slove stupnice, mající v základním akordu velkou tercii, dur, má-li malou tercii, moll.

Dur-stupnice (tvrdá), taková, která má první interval svého základního akordu velkou tercii. Stupnice pak sama zní: c d e f g a h c'.

Dura Tadeusz (* 11. II. 1880 v Krakově), polský operní pěvec (tenor). R. 1912 angažován k Nár. divadlu v Praze. Po válce krátce v Mor. Ostravě, Čes. Budějovicích a posledně 1926 v Plzni. Zpíval tenor. partie hrdinné i lyrické.

Duraid Abú Bakr Muchamad ben Hason (837—934) arab. básník a učenec. Proslavil se básní o pomíjejícnosti štěstí, t. zv. Al Maksúra; vedle toho pracoval i v genealogii a vydal výroky Prorokovy i jeho nástupců.

Duralumin, hliník obsahující ještě 0·5% hořčíku, 3·5—5·5% mědi a 0·5—0·8% manganu. Neobsahuje olova, zinku a cínu. Používá se ho k výrobě vzducholodí, k lití zvonů a v průmyslu pivovarském.

Dura mater (lat.), vrchní kůra na mozku a na míše.

Durament, hmota k pokrývání podlahy, vyrobená z magnesiového cementu, minerálních přísad a pilin.

Duramyl, prášek vyráběný hlavně z bramborového výtažku; slouží jako tmel při nátěrových barvách klihových.

Duran (dürā) Auguste Emile Carolus (1837—1917), franc. malíř. Jeho práce jsou většinou historické scény a obrázky.

Durana, ⚲ duranový kov.

Durance (dūrās), přítok franc. řeky Rhôny, 370 km dl., pramení se v kottických Alpách, blízko hory Mont Genèvre; vlévá se u Avignonu do Rhôny. Jest nesplavná.

Durandus Guilielmus a Sancto Porciano, znamenitý středověký filosof-scholastik. Žil koncem 13. st. Zastával nominalismus (terminismus). Pro své duševní kvality byl nazýván doctor resolutissimus.

Durango, mexický stát, 123.520 km², 338.510 ob., většinou hornatá krajina, jen na s.-vých. jest úrodná plošina (Lerdo). Pěstuje se hlavně rýže, bavlna, obilí, tabák. Podnebí vnitrozemské, často prudké srážky. Je zde množství stříbra, železa, olova; průmysl hlavně bavlnářský.

Durániové, kmen v záp. Afganistanu, řečí i kulturou závislý na Peršanech.

Duranový kov, druh mosazi, slitina 65% mědi, 30% zinku, 2% cínu nebo antimonu, 1½% hliníku a 1% železa. Používá se ho hlavně pro odolnost proti kyselinám, alkaliím a mořské vodě na výrobu součástí strojových, lodních šroubů; na plech pro pobíjení lodí atd.

Durante Francesco (1684—1755), ital. skladatel hudební, byl řed. konservatoře. Napsal mnoho církevních a klavírních skladeb a madrigalů.

Durante lite (lat.), za trvání pře. Stav právní, dokud není pře rozsouzena.

Durante matrimonia (lat.), za trvání manželství, dokud trvá platné manželství.

Duras Frant. (1793—1862), mag. rada, náměstek purkmistra v Praze.

Duras Hugo, advokát v Paříži. Byl americkým konsulem v Petrohradě a v Charbině. Za války ve Washingtonu v min. války.

Důras Oldřich, společný pseudonym Arnošta Procházky a V. Dyka.

Duras Oldřich (* 30. X. 1882 v Humnech u Slaného), svět. mistr šachu, který od r. 1903 se zúčastnil četných mezinárodních turnajů a získal I. ceny: r. 1906 v Norimberce, 1908 ve Vídni, 1912 s Rubinsteinem ve Vratislavi. Po převratu věnuje se pouze šachové teorii. Úředník MNO. Napsal: Šachy (1902), Riceův Gambit (1914) a j.

Důras Václav, JUDr.(* 1878), advokát v Praze. Přívrženec strany státoprávně-pokrokové. Místopředseda Svazu čs. velkostatkářů.

Durasová-Štursová Božena (* 9. III. 1886 v Humnech u Slaného), čes. herečka a zpěvačka. Žačka O. Sklenářové-Malé, r. 1906 po prvé ve Švand. divadle (pod jménem Marie Válková), pak rok v Uranii, od r. 1907 v Měst. div. na Vinohradech, kde hrála nejen subretní role v operetě, ale i v činohře typy vášnivých žen. Od r. 1919 ve Vinohr. zpěvohře, od r. 1926 pouze pohost. hry.

Durazzo, ⚲ Drač.

Durček Andrej (1816—1878), kat. farář v Osuském. Círk. slov. spisovatel.

Durčiná, o. na Slov., okr. Žilina, 792 ob. (790 čs.).

Durdík Alois (* 9. III. 1839 v Hořicích, † 11. XI. 1906 na Smíchově), čes. spisov. a soudce; překládal hlavně z ruštiny a to hlavně básně Lermontovovy a Nékrasovovy.

Durdík Josef Ph. Dr. (* 15. X. 1837 v Hořicích, † 30. VI. 1902 v Praze), čes. filosof, prof. Karlovy univ., jeden z před. představitelů č. kult. rozvoje od konce šedesátých let. D. pracoval nejen ve všech disciplinách filosofických, ale také v lit. historii; vedle toho rozvinul obsáhlou činnost kritickou a žurnalistickou, několik let byl zem. poslancem a členem div. družstva. Z jeho filosof. spisů jsou nejvýznamnější: Dějepisný nástin filosofie novověké (1870), Všeobecná estetika (1875), Soustava filosofie (z pozůst. 1904). Své literární a divadelní posudky sebral v díle Kritika (1874), dále vydal liter. studii O poesii a povaze Lorda Byrona (1870), potom Poetiku (1881 a četné drobné práce. Na filosof. názory D. působil především Herbart, potom Leibniz, Newton, Kant a Darwin. Lit.: Sborník D. 1906.

Josef Durdík.

Durdík Pavel, MUDr. (1843—1903), spisovatel. Rodák hořický, studoval v Král. Hradci a Praze. Přijal úřad osobního lékaře knížete Repnina v Jakotíně u Kyjeva. V Moskvě podrobil se znovu zkouškám z lékařství a stal se ředitelem nemocnice v Serpuchově. R. 1877 vrátil se do Čech, ale zanedlouho přijal místo voj. lékaře v holandské Indii a provázel vá-

lečnou výpravu Holanďanů v sev. Sumatře proti Atčiňanům. Dvě léta pak byl při vojenské posádce na ostrově Niasu. Po svém návratu do Prahy žil jako soukromník a zabýval se sepsáním svých zkušeností z Ruska a Sumatry, jakož i překlady z ruštiny. Rozsáhlou národopisnou sbírku s ostrova Niasu daroval museu Náprstkovu a napsal k ní výklady do Světozora 1886 (Bájesloví a obřadnictví u Niasovců) a do Lumíra 1884 (O domácím životě Niasovců). Vzpomínky ze země tropů shrnul do knihy Pět let na Sumatře a Láska v tropech. Napsal mnoho statí o svém pobytu na Rusi, o ruské literatuře a o své cestě do Španěl. Přeložil Turgeněva, Tolstého, Gogola. Jeho překlady Palmova dram. Náš přítel Někljužev a Spažiňského Paní majorka byly hrány na Nár. divadle. Psal též mnoho lékař. pojednání do Čas. čes. lékařů.

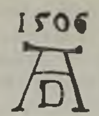
Durdík Petr, PhDr. (1845—1909), český pedagog, prof. gymnasijní, docent pedagogiky. Sp.: Rousseau a Pestalozzi v poměru svém ke Komenskému (1888), Pedagogika pro střední školy (1882—90). Překládal řecká dramata Eur pida, Sofoklea, z ruštiny Tolstého.

Düren, okr. m. v z. rýnské prov., 129 m n. m., 37.286 ob., větš. kat. (1925.

Znak města Düren.

Durendal, Durendart (dürādal, -dár), ve starofranc. hrdinných eposech název Rolandova meče, ve špaň. romancích jméno franc. hrdiny.

Dürer Albrecht (* 21. V. 1471 v Norimberce, † 26. IV. 1528), jeden z nejlepších německých malířů. Jeho otec, Albrecht D., byl zlatníkem a přišel do Norimberka z Uher r. 1455. Albrecht D. mladší se učil nejdříve u svého otce, ale později se mu zalíbilo malířství a proto přešel do učení k Michaelu Wohlgemutovi. Z této doby (1486—1490) se nám zachovalo velmi málo jeho prací; jest to jedině Podobizna otcova, Vlastní podobizna, Albertina. R. 1490 vydal se z Norimberka na cesty a prošel celé Německo. Konečně se usadil v Basileji, kde pracoval jako ilustrátor (Terentiovy komedie a Brantova loď bláznů). Potom se vrátil do Norimberka, kde se oženil. Ale již příštího roku odchází do Italie, kde má na něho největší vliv Mantegna. Když se vrátil do Norimberka, zabýval se převážně grafikou. Nejkrásnější mědirytina Ztracený syn, z dřevorytů nejlepší je Vidění Janovo (Apokalypsa). Malby z této doby jsou zastoupeny nejvíce portréty. Tehdy asi také namaloval t. zv. Drážďanský oltář.

Monogram Dürerův.

V příštích letech se zdokonaloval technicky a studoval hlavně lidské tělo. Tehdy vytvořil díla, jakými jsou na př. Adam a Eva, Veliké štěstí, Lékařův sen, Paumgärtnerovský oltář, Narození Kristovo, Svatý Jiří a Klanění králů. Roku 1505 odchází D., tehdy již vdovec, po druhé do Italie. Pobývá hlavně v Benatkách. V Italii také namaloval slavný obraz Růžencová slavnost, dnes v majetku Strahovského kláštera v Praze. Po roce 1510 se zabýval převážně grafikou. V té době dokončuje Život Panny Marie, Velký Passionál a Malý Passionál (dřevoryty). Ani tehdy však nezanedbal mědirytbu a vytvořil touto technikou smělá díla (Rytíř, Smrt a čert, Melancholie). Nejlepším jeho zákazníkem byl císař Maxmilián, pro něhož ryl veliké množství rytin a jemuž vyzdobil modlitební knihu. R. 1520 se po druhé oženil. Odstěhoval se nejdříve do Bamberka, Frankfurtu, Mohuče, Kolína, pak žil v Nizozemí. Tam namaloval mnoho drobných obrázků. Na podzim roku 1521 se vrací domů a zabývá se hlavně portréty (Melanchthon, Erasmus Roterdamský). Po roce 1526 se snaží uskutečniti svůj největší plán, totiž namalovati krásný oltářní obraz (oltář). Bohužel vytvořil taliko postavy apoštolů. Avšak i toto torso jest z největších jeho děl, vyniká skvělým slohem, hloubkou pojetí a precisností, takže se vyrovná současným dílům italských mistrů. V posledních letech svého života vydává dvě knihy, v nichž se zabývá teorií malířství, geometrií malířskou a perspektivou. Lit.: H. Wölfflin, Die Kunst A. D. (1908).

Dürerův svaz, v r. 1902 v Drážďanech Ferd. Avenariem založené volné sdružení pro něm., zejména estetickou kulturu. Vydává Literární výroční zprávy a literárního rádce, Dürerův list a ročenku Gesundbrunnen; čítá asi 6000 členů (v r. 1929).

Duret Francisque (1804—65), francouz. malíř; miloval genrové motivy. Tvořil též sochy (Th.-Français) a postavil fontánu na Place Saint-Michel v Paříži.

Durey (düré) Louis Edmond (* 1888), franc. hudební skladatel, býv. člen Šestky. Napsal četná komorní a symfonická díla. Hl. práce: Pastorale, Éloges, Le Printemps au fond de la mer.

D'Urfé (dürfé) Honoré, franc. básník. ⟶ Urfé.

Ďurgala Martin (* 10. XI. 1783 v Podbranči, † v Trnavě), byl učitelem ve Skalici, později pak soukromníkem v Trnavě. Vydal životopis Lutherův, Nový i starý národní kalendář 1824 a v Tatrance uveřejnil Obranu církve ev. a. v. v Trnavě (1841). Nejcennější je jeho Praktycká slovensko-německá gramatyka (1817).

Durham, 1. Hrabství v sev.-vých. Anglii, zaujímá 2627 km² s (1926) 1,553.860 ob., nedaleko Lancashire; nejlidnatější angl. hrabství. Chov hovězího dobytka. Velikého významu jest dobývání uhlí zejména v Peninském pohoří (ročně 25 mil. tun) a výroba železa a ocele, dále skelné huti, stavba lodí, dobývání soli, rybářství. — 2. Hlavní město hrabství téhož jména v hospodářsky půvabném údolí Wearském, jest sídlem biskupovým a důlež. želez. uzlem, mělo v r. 1921 17.330 ob. Staré město leží na ohybu řeky Wearu. Tři mosty spojují toto staré město s novými čtvrtmi. D. má četné kněžské i odborné školy, čilý průmysl (zejména železářský, kožní, kobercový, textilní a j. v.) a zejména uhelný obchod. V okolí jsou bohaté sklady uhelné. — 3. Město v amer. státě North Carolina, mělo v r. 1920 22.720 ob. Známé svým tabákovým i doutníkovým obchodem a největší na světě továrnou na doutníky, dále punčochářstvím a bavlněným průmyslem.

Durham John Jiří Lambton Earl of (od r. 1833) (1792—1840), britský státník; stal se r. 1813 členem dolní sněmovny, r. 1828 peerem a jako jeden z prvních bojovníků pro reformu parlamentu roku 1830 ochráncem tajné pečeti v ministerstvu Greyově, v němž setrval až do roku 1833. Když pak v Kanadě vypukly vážné nepokoje, byl jmenován generál. guvernérem s mimořádnou plnou mocí, brzy se však vrátil, ježto jeho přísná nařízení nebyla příznivě v angl. parlamentě posuzována. Po svém návratu sepsal obšírnou zprávu, jež pak stala se základem pro novější britskou kolonisační politiku.

Dürich Josef (1847—1927), čes. spisovatel a politik, 1884—91 byl D. říš. poslancem staročes., 1907—1917 říš. posl. str. agrární. Ve svět. válce byl D. členem Nár. rady čsl. v Paříži a jako její zástupce byl činný na Rusi, později byl D. předsedou Nár. rady čsl. v Rusku, která po příjezdu T. G. Masaryka do Ruska 1917 pozbyla politického významu. D. byl také tvůrcem slov. soustavy těsnopisné. Zemřel v ústraní a téměř v zapomenutí ve svém rodišti Borovicích u Mnich. Hradiště 2. ledna 1927. Působení v Rusku vylíčil ve sp. „V českých službách“ (1921). Lit.: Masaryk: Svět. revoluce (1925, 2. vyd. 1930); Beneš E., Svět. válka a naše revoluce (1929); Jar. Papoušek: Carské Rusko a naše osvobození (1927).

Josef Dürich.

Durio L. (batan), rod č. Bombacaceae v malajském okrsku. Asi z 15 druhů je nejznámější D. zibethinus L. (b. indský), vysoký strom s jednoduchými listy; ovoce jsou dužnaté tobolky vejčité zvící hlavy, na povrchu posázené kuželovitými ostny; obal velkých semen tvoří velmi jemná, narůžovělá dužnina, která získala plodům (durian) pověsti nejchutnějšího ovoce a je ve vlasti ve velké oblibě přes neobyčejně pronikavý zápach.

Duriron, slitina železa s 15% křemíku, které se používá na nádoby vzdorující kyselinám.

Duris, řec. spis. dějepisný, kolem roku 300 př. Kr., žák Theofrastův, pán ostrova Samos. Jeho děl použil Diodor a Plutarch.

Duriš J. S., pseud. Jaroslava Spírhanzla.

Ďurjan Jozef Branislav (* 4. III. 1849 v Stránském, † tamtéž 26. I. 1895), učitel ve svém rodišti. Přispíval hojně do slov. časopisů povídkami a články hospodářskými. Tiskem vydal Pohrabné piesne (1892).

Durkheim David Émile (1858—1917), franc. sociolog, zakladatel moderní sociologické školy, která se snaží postaviti sociologii na základ čistě přírodovědecký a statistický. Jest původce nauky, že veškeré jevy společenské jsou způsobeny tlakem rozličných závazků, pocházejících z náboženství, mravouky, politiky a sociálních poměrů. Školu D. zastupují Bouglé, Lévy-Bruhl, Mauss, u nás propagují jeho názory Uhlíř, Machotka. Hl. spisy: Les régles de la méthode sociologique (1895); Sociologie et philosophie (1924); Les formes élémentaires de la vie religieuse (1912); De la division du travail social (1893). Př.: Pravidla sociologické metody (Kratina, 1925). Lit.: Česka Mysl, roč. XIV.—XVI. (Beneš—Bláha.) Machotka: Mravní problém.

Dürkheim, lázeňské místo v bav. Falci s 7000 ob., větš. evang., 132 m n. m. Velké vinice. Arsen., jod. a brom. prameny ke koupelím a k pití. Léč. ústav. Na podzim se zde provádí hroznová léčba.

Ďurko zpod Dubňa, pseud. Jur Bartakyho.

Ďurkov, o. na Slov., okr. Košice, 667 ob. (262 čs.).

Ďurkovce, o. na Slov., okr. Modrý Kameň, 293 čs. ob.

Znak města Dürkheimu.

Znak města Durlachu.

Durlach, bádenské okr. m., 18.406 ob. (1925), čtvrtina katolíků, 119 m n. m., na východ od Karlsruhe.

Durman obecný čili panenská okurka (Datura stramonium), druh rostlin Lilkovitých (Solanaceae); 1letá, jedovatá, vidlanovitě, rozkladitě větevnatá bylina s vejčitými, chobot. zubatými listy a jednotlivými květy v rozsochách. Dlouze nálevkovitá, bílá, 5cípá koruna, vězí v trubkovitém, 5zubém kalichu, částečně opadavělá. Plody vejčité, ostnité tobolky.

Durmitor, vrstevné pohoří, vybudované z četných horských řetězů v sev. Černé Hoře z triasu a jury. Nejvyšší bod Čirova Pečina (2528 m vys.).

Dürnberg, o. v Č., okr. Jáchymov, 733 ob. (2 č.).

Dürnkrut, t. ↷ Suché Krúty, ves v Dol. Rak. (na Morav. poli). 26. VIII. 1278 byl tu poražen a zabit největší z čes. králů z rodu Přemyslova, Přemysl Otakar II., v boji s něm. králem Rudolfem Habsb., spojeným s Maďary.

Durnovo Petr Nikolajevič (1846—1915), rus. státník reakč. směru, jako ministr vnitra ostře vystoupil proti revoluci 1905. Byl pro spojení s Něm., ještě v únoru 1914 zaslal pamětní spis carovi, v němž psal proti válce s Něm. — Srv. Masaryk: Rusko a Evropa I. (vyd. 1930 dodatek J. Slavíka).

Duro, býv. špan. mince: 34 Kč.

Duroc Gérard Christophe Michel vév. Furlanský (Friaulský) (1772—1813), franc. generál a palácový maršál; byl Napoléonovým pobočníkem a vyřizoval často diplomatická poslání. Padl u Budyšína.

Duroia L. fil., rod č. Rubiaceae; D. saccifera vytváří v listech duté prostory, ve kterých sídlí mravenci. ↷ mravencomilné rostliny.

Durol, chem. sloučenina, 1, 2, 4. 5 -tetramethylbenzol $C_6H_2(CH_3)_4$, vzniká z toluolu účinkem methylchloridu nebo z dibrom-xylolu a methyljodidu účinkem sodíku. Tuhá látka vonící po kafru.

Durov Sachar Sacharovič (* 1886), ruský hudební spisovatel a překladatel Dummerových Dějin hudby.

Durov Sergěj Fedorovič (1816—69), rus. spisovatel, který společně s Dostojevským byl na Sibiři.

Durova Naděžda Andrejeva (1700—1866), v napoléonských válkách bojovnice, kdež vysloužila na rytmistra. Psala pod pseudonymem Alexandr Andrejevič Alexandrov.

Dürrenstein, — 1. hora v Rak. Alpách 1870 m vys., u Lunze. — 2. hora v j. Tyrolsku.

Dürr Šebastián, malíř v Praze I. v l. 1720—41.

Durst, pseud. Vojtěcha Vejškraba.

Durst Ignác (1814—1893), žák pražské akademie, magistrární úředník v Praze. Maloval krajiny.

Durtain Luc (* 10. III. 1881), franc. spisovatel. Přívrženec školy unanimistické. Naps.: Pégase (1906), Kong-Harald (1914). Válka vnukla mu báseň Lise (1918) a sbírka Le retour des hommes (1920) opěvuje krásu života a lidské energie. Napsal romány: Douze cent mille a La source rouge a j. Do češtiny přel.: Dvanáct set tisíc (J. Hrdinová, 1926).

Durutol, název pro ztužený tuk, vyráběný z tuků tekutých (bavlníkový olej, sezamový olej, rybí tráη) působením vodíku za přítomnosti katalysátoru, jako na př. niklu (t. zv. hydrogenisací).

Durych Jarosl. (* 2. XII. 1886 v Hradci Králové), voj. lék. Tu spádný baladik úděsnosti zla, tu vroucí hymnik lásky pozemské i nebeské, jeví se D. ve svém lit. díle jako novoromantik gotického vznosu a barokní plnosti i složitosti, jemuž je tento život jen podobenstvím a připomínkou věčného. Vydal široce založ. romány Na horách (1919 a Bloudění, větší valdštejnská trilogie (1929 a menší Sedmikráska (1925), kratší prózy v knihách Jarmark života (1916), Cestou domů (1919), Tři dukáty (1919), Nejvyšší naděje (1921), Obrazy (1922), Tři troníčky (1923), Smích věrnosti (1924), Hadí květy (1924), Kouzelná lampa (1926), Kurýr (1927), Budějovická

Jaroslav Durych.

louka (1928) a Valdice (1928); II. vydání spolu s Kurýrem a Budějov. loukou 1930 jako Requiem, menší valdštejnská trilogie), dále Vzpomínky z mládí (1928) a feuilletonistické cykly Okamžiky z válečných let (1924), Plížení Německem (1926), Pouť do Španělska (1929) a Kdybych... (1929). Jeho dramatické práce (oratorium Lotr na pravici z 1924, Sv. Václav z 1925, Štědrý den z 1926 a Kvas na Boleslavi z 1929) došly poměrně malého úspěchu. Ve svých básních touží obrodit písňovou formu Čelakovského a Erbena podle teorií, vyslovených zvláště v předmluvě (která je důležitým příspěvkem k české poetice) ke Kuncířovu vydání Kytice (1924), a napsal Cikánčina smrt (1916, II. vyd. v Baladách), Panenky (1923), Žebrácké písně (1925), Balady (1925), Bezkydy (1925), Čert a cikánka (1927) a Eva (1928). Konečně vydal pozoruhodné essaye v knihách Gotická růže (1923), Ejhle člověk (1928), Cesta krásy (1929) a Jak vykvetla Sedmikráska (1929). Jako katolický politik, rozcházející se však v mnohém se stranou lidovou, založil a redigoval revui Rozmach (1923—1928). Jeho sebrané spisy vycházejí od r. 1928.

Durych Václav (1863—1897), český spisovatel. Psal feuilletony a turistické črty. Hl. díla: drama Jiřík z Poděbrad, Z českého ráje.

Durynkové, germánský kmen, který se po prvé připomíná v 5. st. Vznikl asi splynutím Hermundurů a zbytků jiných germánských kmenů, přišedších od severu. Domněnka, že D. byli Slované, jest málo pravděpodobná. Na krátký čas utvořili rozsáhlou říši od střed. Labe až k Dunaji, jejímž jádrem bylo dnešní Durynsko. Kolem r. 530 byli podrobeni od Sasů a Franků. Sasové podrželi kraj na sev. od ř. Unstruty, ostatního se zmocnili Frankové. Za slabých Mereovců získali opět zdání samostatnosti (vévoda Radulf), ale Karel Veliký připoutal je trvale ke své říši. Zabírání půdy pro královské statky a pronikání franckého práva bylo příčinou, že se r. 785 proti Karlovi vzbouřili. Vzbouření bylo krutě pokořeno. R. 804 byla na obranu proti Srbům založena marka durynská. Karel Veliký dal zaznamenati též domácí právo durynské. Patrně na sněmu v Cáchách r. 802 uveřejnil: Lex Angliorum et Verinorum hoc est Thuringorum. ☞ Durynsko.

Durynská stupňovina, lesnatá pahorkatina ve stř. Německu mezi ř. Sálou a Wierrou, na sever od Durynského lesa až k Harcu, od něhož jest oddělena údolím ř. Helme (zv. Goldene Aue). Nad ním se zvedá pověstný Kyffhäuser (457 m), jižněji vystupují pohoří Eichsfeld, Hainich, Hainleite a Finne v prům. výšce 400—500 m. V nižších polohách jest půda dosti úrodná, jen tam, kde se skládá z vápence, jest pahorkatina pustá.

Durynsko, kraj ve středním Německu meži ř. Sálou a Werrou, na j. od Harcu k Durynskému lesu. Durynkové (☞) založili zde v 5. st. velkou říši, která se brzy rozpadla. Část její stala se součástí francké říše a byla z ní utvořena marka durynská. Markrabí její později si osvojili titul vévodský. Od r. 908 vládli tu vévodové saští, r. 1036 získal D. francký hrabě Ludvík Vousatý rozsáhlé panství. Jeho nástupcům dostalo se titulu lantkrabského; jejich sídlem byl hrad Wartburg. Když roku 1247 rod Jindřichem Raspem vymřel, dostalo se D. po nějakém čase markraběti míšeňskému Jindřichovi Osvícenému; od té doby zůstalo rodu Vettinskému. Při rozdělení panství Vettinů r. 1485 mezi bratry Arnošta a Albrechta připadlo D. z větší části větvi Arnoštově. Postupem času se država rozpadla na drobná vévodství a knížetství; část připadající ke kurfiřství Saskému byla r. 1815 postoupena Prusku. Drobné státy durynské, k nimž náležela na zač. 19. st. 4 saská vévodství: Sasko-Výmarsko-Eisenašské, S.-Meiningensko, S.-Altenbursko, S.-Koburk-Gotha, knížectví Schwarzburg-Rudolstadt, Schwarzburg-Sondershausen a kníž. Reusská, utvořily r. 1833 celní a obchod. jednotu. Úplnému sloučení byly na překážku zájmy dynastcické a různosti ve správě a soudnictví. Teprve po převratu 1918 nové sjednocovací pokusy vedly k cíli. ☞ Durynsko, stát.

Durynsko (Land Thüringen), svobodný stát německé říše, 11.766 km², (1925) 1,607.339 ob., 137 ob. na 1 km². Hl. město Weimar (Výmar). Bylo utvořeno r. 1920 sjednocením států durynských, vyjma Koburku, jenž se připojil k Bavorsku. Hraničí na sev. a záp. s Pruskem, na východě se Saskem, na j. s Bavorskem. Část D. jest enklavou v Pruském Sasku. Na sev. jest prostoupeno Durynskou stupňovinou, na jihozáp. Durynským lesem; protékáno četnými řekami: Werrou, Sálou, Ilmem, Halštrovem a j. V rovinách a úrodných údolích jest zemědělství na vysokém stupni s chovem dobytka, ovocnářstvím a zahradnictvím (hlavně ve vých. částech země); kde jsou lesy, jest vedeno vzorné lesní hospodářství. Hojnost lesů a nerostné bohatství země daly vznik široce rozvětveněmu průmyslu, který nad zemědělstvím převládá. Jsou

tu ložiska soli, kaolinu, železných rud, hnědého uhlí a hojnost minerálních pramenů. Již v 17. stol. vznikaly sklárny, v 18. st. továrny na porculán, četné byly železné hutě s výrobou kovového zboží; později rozvinul se průmysl textilní, dřevařský (výroba sirek, hraček, papíru), chemický; proslulá jest výroba optických přístrojů. Průmyslu a obchodu napomáhá výhodná poloha ve středu říše; drah jest 1.586 km, lokálních 198 km; nejdůležitější trati jsou: Halle—Kassel přes Výmar, podél ř. Werry a podél ř. Sály. Státy durynské již od dob osvícenství hrály důležitou roli v kulturním životě Německa. Nejvýznamnější pro rozvoj literatury a divadla byla doba působení Göthova ve Výmaru a Schillerova v Jeně. Z četných divadel proslulo d. ve Výmaru a v Meininkách. Ve Výmaru jest Göthovo museum, Göthův a Schillerův archiv. Musea a zemské knihovny jsou v Altenburku, Eisenachu, Geře, Gotě, Výmaru, universitní knihovna jest v Jeně. Bohatě jest vybudováno školství: zemská universita v Jeně, vysoká škola výtvarných umění ve Výmaru, vysoká škola hudební, množství středních a odborných škol; četné vyšší školy soukromé. Ústava (z r. 1921, pozměněna r. 1926): Zemský sněm, volený na 3 roky, čítající 56 poslanců (nejméně 20letých), volí zemskou vládu (ministry), která jmenuje ze svého středu předsedu. Vláda může zákony schválené sněmem předložiti lidovému hlasování k rozhodnutí. V říšské radě má země dva zástupce. Zemské barvy jsou bílá a červená; znak: v červeném poli sedm šesticípých stříbrných hvězd. Durynsko jest rozděleno na 10 městských a 15 zemských okresů. Vrchní zemský a správní soud sídlí v Jeně. Obyvatelstvo jest převážně vyznání evangelického (1,488.957 os.); zemská církevní rada evang. sídlí v Eisenachu. Z větších měst uvádíme: Jena (52.000 ob.), brusírny skla, výroba optických přístrojů K. Zeiss; Gotha (45.000 ob.), porculán, hud. nástroje, zeměpisný ústav J. Perthes; Gera (81.000 ob.), průmysl textilní, strojní a kožní; Eisenach (43.000 ob.), průmysl automobilový, chemický a keramický; Výmar (45.000 ob.), zem. divadlo, Göthovo museum, továrna na sukna.

Durynský les, pohoří ve stř. Německu mezi ř. Sálou a Werrou, táhnoucí se od Franckého lesa směrem severo-západním k Eisenachu v délce 110 km. Nejvýše ční Velký Beeberg (983 m), Schneekopf (976 m), Inselberg (916 m); prům. výška 400—500 m, šířka 10—35 km. Pohoří se skládá ze žuly, ruly a prahorních břidlic, z porfyru a melafyru; pramení zde četné řeky (Werra, Ilm a j.). Jest bohatě zalesněno a má hojnost minerálních pramenů. V údolích vznikl bohatý průmysl: továrny na porculán, sklárny, dřevařský průmysl a výroba hraček. Nad Eisenachem památný hrad Wartburg (Q₃).

Dusak, starý český meč, bez rukojeti, místo níž je otvor k držení (15. st.).

Dusart Cornelis (1660—1704), holandský malíř zejména selských scén.

Dussarov, pseud. Dr. Jana Mallého.

Duse-Checchi (keki) Eleonora (1859—1924), začala svou hereckou dráhu 1888 jako představitelka hlavních rolí v dramatech Dumasových a Sardouových. Hostovala ve Vídni, v Berlíně, Americe, Rusku, Francii a Španělsku. Vynikala podivuhodným hereckým temperamentem a procítěním rolí.

Dusičná kyselina, lučavka, Acidum nitricum, HNO_3, vyrábí se z čilského ledku rozkladem kyselinou sírovou při vyšší teplotě. $2 NaNO_3 + H_2SO_4 = 2 HNO_3 + Na_2SO_4$. Při tom se část kyseliny rozkládá hlavně na kysličník dusičitý NO_2, který zbarvuje vyrobenou kyselinu do žluta až červena. Toto zbarvení lze odstraniti proháněním vzduchu, čímž kysličník dusičitý uniká. Rozklad prováděl se dříve ve skleněných retortách, dnes používá se retort železných nebo hliněných. Plyny vedou se do kondensačního zařízení, složeného z řady kameninových nádob, zv. turilů a odtud do kondensační věže, kde proti nim stéká voda. Hustota vyrobené kyseliny řídí se hustotou použité kyseliny sírové. Na výrobu koncentrované kyseliny třeba užiti konc. kyseliny sírové (66° Bé) a po př. ještě vysušeného ledku čilského. Koncentrování kyseliny provádí se destilací ve vakuu s konc. kyselinou sírovou. Chemicky čistá kyselina vyrábí se z chemicky čistých surovin (ledku i kys. sírové). V obchodě přichází červená dýmavá kyselina dusičná, t. j. roztok kysličníku dusičitého v kyselině dusičné (hutnoty 1.4 a výše); vyrábí se destilací dusičnanu draselného nebo sodného s menším množstvím kyseliny sírové při vyšší teplotě. Aby se rozklad vznikající kyseliny urychlil, přidává se k ledku něco škrobové moučky. V poslední době vyrábí se kyselina dusičná také přímo z dusíku vzdušného. Podle metody Birkeland-Eydeovy žene se vzduch do elektrického oblouku střídavého proudu napětí 500 V, rozšířeného tím, že se nachází mezi póly silného elektromagnetu. Nastává tu slučování malého množství dusíku s kyslíkem na kysličník dusnatý NO. Plyny se rychle ochladí, tím vzniklý NO slučuje se se

zbylým kyslíkem na kysličník dusičitý NO_2, který se vede do absorpčních věží, kde dává s vodou kyselinu dusičnou vedle malého množství kyseliny dusité. Kyselina se pak neutralisuje vápenným mlékem a vzniklý dusičnan vápenatý se uvádí do obchodu jako dusíkaté hnojivo (norský ledek). Také při výrobě podle způsobu Schönherrova postupuje se obdobně, jenže elektrický oblouk hoří zde v delší rouře, která je jednou elektrodou a současně se sem žene vzduch, jenž se nejprv předehřívá o vnější stěny roury. Získá se tu asi 2proc. směs $NO + NO_2$, jež se absorbuje v louhu sodném, takže se přímo získává ledek sodný (vzdušný). Z amoniaku získá se kyselina dusičná přímo oxydací za přítomnosti katalysátoru (platinová síťka nebo výpalky kyzové) při teplotě 550—600° C.

$$4\ NH_3 + 5\ O_2 = 6\ H_2O + 4\ NO.$$

Unikající plyny obsahují kysličník dusnatý, který s vodou dává kyselinu dusičnou. Čistá kyselina dusičná jest bezbarvá, pronikavě páchnoucí kapalina, na vzduchu dýmá, spec. váhy 1.502 při 20° C. Je velmi hygroskopická, na světle zvolna žloutne. Slouží k výrobě dusíkatých sloučenin, barviv a třaskavin, při výrobě kys. sírové, k rozpouštění kovů, na výrobu dusičnanu stříbrného a j. dusičnanů, k oddělování zlata od stříbra (lučavka) atd. K dokazování jejímu užívá se roztoku difenylaminu v kyselině sírové. Na styku kapalin vzniká chrpově modrý kroužek. Sloučeniny kyseliny dusičné jsou dusičnany: 1. Dusičnan amonný (Ammonium nitricum) NH_4NO_3, vyrábí se pohlcováním amoniaku v kyselině dusičné nebo smíšením čpavkové vody s kyselinou dusičnou. Odpařením a krystalisací obdržíme bílou, krystalickou hmotu, již na odstředivce oddělíme. Je to látka ve vodě dobře rozpustná, chuti ostře slané, na vzduchu rozplývavá. Slouží na výrobu výbušin, jako umělé hnojivo, k výrobě rajského plynu (kysličník dusný NO), k napouštění knotů a do chladicích směsí. — 2. Dusičnan barnatý (Baryum nitricum), $Ba(NO_3)_2$, vyrobí se smíšením vypočteného množství dusičnanu sodného s horkým nasyceným roztokem chloridu barnatého. Dusičnan barnatý se ihned vylučuje a vyčistí se překrystalováním. Také se vyrábí rozpouštěním minerálu witheritu (přirozeného uhličitanu barnatého) nebo sirníku barnatého v kyselině dusičné a odpařením ke krystalisaci. Tvoří osmistěny ve vodě dosti těžko rozpustné. Používá se ho na výrobu kysličníku barnatého, peroxydu barya, do střelného prachu a v ohněstrůjství k barvení plamene na zeleno. — 3. Dusičnan draselný, ledek obecný, draselný (Kalium nitricum), KNO_3, vyráběl se původně vyluhováním t. zv. salpetrové půdy, obsahující dusičnan vápenatý, roztokem potaše. Dnes připravuje se výhradně z ledku čilského t. zv. konversní metodou. Smíšením nasycených roztoků dusičnanu sodného a chloridu draselného a odpařováním tohoto roztoku vylučuje se nejprve nejméně rozpustný chlorid sodný podle rovnice:

$$NaNO_3 + KCl = NaCl + KNO_3.$$

Ten se odssaje (odcentrifuguje) a roztok se nechá stát, aby vykrystaloval ledek draselný. Tvoří bílé, ve vodě snadno rozpustné krystaly, tající při 339° C a při vyšší teplotě přecházející v dusitan draselný. Používá se na výrobu černého střelného prachu, v ohněstrůjství, k nasolování masa, v lékařství, jako hnojivo a k oxydačnímu tavení. — 4. Dusičnan hlinitý (Aluminium nitricum),

$$Al(NO_3)_3\ .\ 9\ H_2O,$$

vyrábí se rozpouštěním hydroxydu hlinitého v kyselině dusičné nebo podvojným rozkladem z dusičnanu olovnatého a síranu hlinitého. Tvoří bílé, rozplývavé krystaly, tající při 73° C. Slouží jako mořidlo v barvířství při barvení alizarinem a při výrobě žárových těles. — 5. Dusičnan kobaltnatý (Cobaltum nitricum), $Co(NO_3)_2\ .\ 6\ H_2O$, tvoří se rozpouštěním kysličníku nebo uhličitanu kobaltnatého, po případě kovového kobaltu v kyselině dusičné. Tvoří červené sloupky nebo deštičky na vzduchu rozplývavé a ve vodě snadno rozpustné. Slouží na výrobu čistého kysličníku kobaltnatého, některých kobaltových barev, sympatetického inkoustu a v analytické chemii (na soluci kobaltovou). — 6. Dusičnan rtuťnatý (Hydrargyrum nitricum oxydatum), $Hg(NO_3)_2\ .\ 5\ H_2O$, vzniká rozpouštěním rtuti nebo kysličníku rtuťnatého v kyselině dusičné. Tvoří velké, průhledné kosočtverečné tabulky, ve vodě snadno rozpustné. Snadno přechází v soli zásadité těžko rozpustné. Jest jedovatý a silně žíravý. Užívá se v lékařství a na výrobu ostatních sloučenin rtuťnatých. — 7. Dusičnan sodný ☞ ledek čilský. — 8. Dusičnan stříbrný (Argentum nitricum, $AgNO_3$, též pekelný kamínek (lapis infernalis), vyrábí se rozpouštěním čistého stříbra v kyselině dusičné, odpařením a překrystalováním. Tvoří velké bezbarvé kosočtverečné krystaly, které na světle u přítomnosti organických látek černají. Ve vodě se dobře rozpouští (ve 100 d. vody při 20° C 215 d., při 60° C 470 d. a při 100° C 910 d. dusičnanu stříbrného). Roztok způsobuje na kůži čer-

né skvrny. Taje při 212° C. Jest jedovatý. V obchodě přichází buď v krystalech nebo v tyčinkách, získaných odléváním roztaveného dusičnanu stříbrného obyčejně s přísadou dusičnanu draselného do pozlacených forem. V této formě používá se hlavně v lékařství. Uschovává se v dobře uzavřených lahvích a chráněn před světlem. Slouží ve fotografii, při výrobě zrcadel, barvení vlasů, na inkousty, na prádlo, k výrobě jiných sloučenin stříbrných a v lékařství. — 9. Dusičnan uranylový (Uranium nitricum), $UO_2(NO_3)_2 . 6 H_2O$, vyrábí se rozpouštěním kysličníků uranu nebo přímo smolné rudy uranové v kyselině dusičné. Tvoří žluté, zeleně fluoreskující krystaly, ve vodě, alkoholu a etheru snadno rozpustné. Zahříván rozkládá se na kysličník uraničito-uranový U_3O_8. Jest jedovatý. Slouží k výrobě jiných sloučenin uranových, ve fotografii a v lékařství (proti cukrovce). — 10. Dusičnan vápenatý (Calcium nitricum),

$$Ca(NO_3)_2 . 4 H_2O,$$

nalézá se v přírodě (Venezuela), vykvétá na zdech chlévů a poblíž záchodů. Vyrábí se podvojným rozkladem chloridu vápenatého dusičnanem sodným nebo rozpouštěním hydroxydu neb uhličitanu vápenatého v kyselině dusičné. Ve velkém množství získává se neutralisací kyseliny dusičné, z dusíku vzdušného připravené, vápenným mlékem (norský ledek). Z roztoku krystaluje se 4 mol. vody. Tvoří snadno rozplývavé krystaly, tající při 42.7° C. — 11. Dusičnan vizmutitý (Bismutum nitricum), $Bi(NO_3)_3 . 5 H_2O$, vyrábí se rozpouštěním vizmutu v 20% kyselině dusičné. Krystaluje z roztoku ve velkých bezbarvých krystalech s 5 mol. vody. Ve vodě obsahující kyselinu dusičnou se snadno rozpouští. Zřeďováním tohoto roztoku vodou sráží se dusičnan vizmutylu (Bismutum subnitricum), $(BiO)NO_3$, v podobě bílé ssedliny. Dusičnan vizmutový slouží hlavně na výrobu jiných sloučenin vizmutových, dusičnan vizmutylu v lékařství při úplavici, žaludečních a střevních nemocech, do pudrů a líčidel a jako tavidlo při výrobě skla, emailu a porculánu. — 12. Dusičnan železitý (Ferrum nitricum), $Fe(NO_3)_3 . 6 H_2O$, vyrábí se rozpouštěním železných hoblovaček v kyselině dusičné (h = 1.185). Odpařením ve vodě vykrystaluje dusičnan železitý v podobě bezbarvých krystalků, jež se ve vodě rozpouštějí hnědou barvou. Slouží jako mořidlo v barvířsví.

Dusík (Nitrogenium) N, at. v. 14·008, plyn, přicházející v přírodě jednak volný, hlavně ve vzduchu, jednak v různých sloučeninách. Jest to plyn bezbarvý, bez chuti a zápachu, nehořlavý a hoření nepodporující. Ochlazením a stlačením dá se zkapalniti na bezbarvou kapalinu, vroucí při —195·8° C. Jeho kritická teplota jest —147·1° C, kritický tlak 33·5 atm. Vyrábí se obyčejně ze vzduchu, kde jest obsažen v množství 79 objem. %; ze vzduchu odstraní se nejprve kysličník uhličitý pohlcováním v louhu draselnem, vodní pára pohlcením v kyselině sírové a kyslík alkalickým roztokem pyrogalolu. Lépe dá se získati destilací zkapalněného vzduchu. Čistý dusík vyrábí se rozkladem dusitanu amonného zahříváním. Používá se ho jako ochranného plynu při uchovávání benzinu, na výrobu kyseliny dusičné a dusičnanů, na výrobu amoniaku, dusíkatého vápna a j. ↗ kyselina dusičná.

Dusík (Dusyk) Adam z Krumlova, malíř v Praze I. v l. 1581—87. Učil se u Hutského z Křivoklátu. Asi r. 1595 usadil se v Rakovníce.

Dusík František Benedikt (1766—1816), člen slavné skladatelské rodiny, bratr Jana Ladislava Dusíka. Byl hudebním skladatelem, divadelním kapelníkem, symfonickým dirigentem a vynikajícím varhaníkem. Podobně jako jeho bratr, mnoho cestoval, ale hlavním působištěm mu byla Italie, jíž obdivoval a miloval, města Milán, Benátky, a po nějakou dobu také Lublaň. Jako skladatel upadl brzy v zapomenutí, hlavně vlivem oslňující činnosti a osobnosti bratrovy. Mimo skladby menšího rozsahu jsou dodnes pozoruhodny jeho symfonie, čistě ale eklekticky pracované a několik oper.

Dusík Jan Josef (* 1733 v Mlazovicích, † 1818 v Čáslavi), zakladatel slavné rodiny skladatelské a hudebnické. Připravoval se záhy pro činnost pedagogickou a vzdělával se důkladně ve všech oborech hudební teorie. Roku 1758 přijal místo prvního učitele a varhaníka v Čáslavi, kdež jeho dům na náměstí, čís. 171, stal se východiskem skladatelů a virtuosů, jimiž se tento „rod Dusíků" stal slavným v celém světě. V Čáslavi je dodnes, v živém ústním podání, zachována paměť na jeho blahodárnou činnost učitelskou i varhanickou; jako skladatel žije v mnoha písních církevních, z nichž nejznámější jsou: „Křesťanská duše rozvažuj sobě", a „Již jsem dost pracoval", dále v pastorálních mších a klavírních sonatách.

Dusík Jan Ladislav (v cizině se podepisoval „Dussek", prý pro snazší výslovnost), (* 9. února 1761 v Čáslavi, † 20. března 1812 v Saint Germain en Laye ne-

daleko Paříže). Studoval na gymnasiu jesuitské koleje v Jihlavě, pak filosofii a theologii v Praze, kde byl promován na bakaláře. Pro nepřekonatelnou lásku k hudbě opustil povolání theologické, a bohatě podporován svým mecenášem hr. Männerem, stal se na jeho doporučení varhaníkem v holandských městech Mechelen, pak Bergen op Zoom, odkud přešel r. 1782 do Amsterodamu. Rok na to byl povolán, jako hudební vychovatel synů bohatého šlechtice a městského radního, do Haagu. Návštěva u Ph. Em. Bacha v Hamburku stala se mu životní událostí, a pramenem posily. Vynikajícím klaviristou byl od čtvrtého roku, a jako jinoch podnikl již koncertní cesty do Holandska, Francie a Anglie. Koncertoval v Praze, Berlíně, Hamburku, Paříži, Londýně a Petrohradě. Dva roky pobyl s knížetem Radziwiłłem na Litvě. R. 1786 hrál v Paříži před Marií Antoinettou, žil pak nějaký čas v Italii, vrátil se do Paříže, odkud však uprchl před revolucí do Londýna, kde založil se svým tchánem hudební nakladatelství, jež však pro finanční potíže ztroskotalo, a Dusíka uvrhlo do těžkých dluhů. Odebral se proto 1800 do Hamburku, kde, ač ženat, prožil hluboký milostný poměr k dámě z knížecího rodu, a žil s ní dva roky na venkovském zátiší, nedaleko dánských hranic. 1802 navštívil Čechy a starého otce v Čáslavi. R. 1808 přichází konečně znovu do Paříže jako koncertní mistr knížete Taleyranda, na jehož sídle v Saint Germain en Laye u Paříže r. 1812 umírá. Jako spisovatel paedagogický vynikl teoretickým dílem, na tu dobu neobyčejně pozoruhodným: „Méthode nouvelle pour le piano". Klavírní hra Dusíkova byla slavná tím, že klavíru opravdu vdechoval duši a zpěv, dále velikým, sytým tónem a opojnou krásou široké kantilény. Jako skladatel snažil se vždycky dát svým dílům vyšší posvěcení umělecké, nejen dokonalou formou, ale především neobyčejným prohloubením myšlenkového obsahu skladatelské práce. Jeho skladeb je veliké množství; jen lipská nakladatelská firma Breitkopf a Härtel mu vydala přes 150 čísel. Z prací klavírních jsou dodnes oblíbeny sonaty: z fis-moll a as-dur, zvaná „Le retour à Paris", jednovětá sonata „Lovecká", a z drobnějších skladeb „La consolation", jež svým celým rázem a obsahem již ohlašuje příchod Beethovenův. Jan L. Dusík, skladatel i virtuos, byl nesporně největším zjevem své doby, a sláva jeho byla světová. Napsal: 53 klavírních sonat, 80 houslových sonat, 12 koncertů, 1 dvoj-koncert, 9 klavírních sonat pro čtyři ruce, 1 kvartett, 1 kvintett, 10 trií, a mnoho malých klavírních skladeb Jeho dcera Olivie je známa činností varhanickou a hudebně spisovatelskou.

Dusíkaté vápno, nesprávně též vápnodusík, $CaCN_2$, kyanamid vápenatý, vyrábí se podle způsobu Frank-Carova vedením dusíka přes jemně mletý karbid vápenatý, zahřátý v elektrické peci. Jest to šedý až černý prášek, obsahující 20 až 22% dusíku. Jest to důležité umělé hnojivo dusíkaté, nahražující dovážený čilský ledek. Přehřátou vodní parou odštěpuje se dusík ve formě čpavku a tvoří se uhličitan vápenatý. Slouží také k výrobě močoviny, guanidinu, kyanidů atd.

Dusíková narkosa, vzniká u kyslíkových dýchacích přístrojů vdechováním na dusík bohaté a na kyslík chudé vzduš. směsi při nečistém kyslíku. Nebezpečná vyvoláním náhlé nevolnosti záchrance. Zabrání se jí užitím medicin. kyslíku (98%) a vyvětráváním přístroje samočinnou větrací záklopkou.

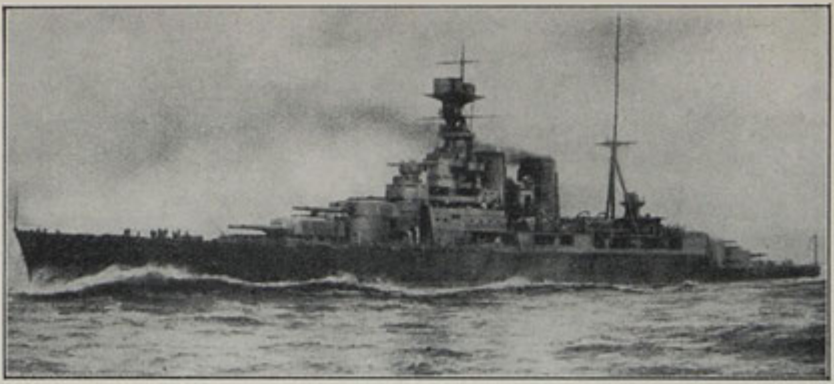
Dusino, o. v Podkarp. Rusi, okr. Nižní Verecky, 743 ob. (6 č.).

Dusitá kyselina (Acidum nitrosum), HNO_2, tvoří se z kysličníku dusitého, N_2O_3, a vody. Jest velmi nestálá a rozkládá se již za obyčejné teploty na kyselinu dusičnou a kysličník dusnatý. Tvoří soli zvané dusitany čili nitrity.

Dusitan amonný (Ammonium nitrosum), NH_4NO_2, vzniká přímým slučováním dusíka vzdušného a amoniaku za přítomnosti platiny jako katalysátoru. Tvoří slabě nažloutlé, nezřetelné krystalky, ve vodě i lihu snadno rozpustné, na vzduchu rozplývavé. Zahříváním rozkládá se na dusík a vodu.

Dusitan draselný (Kalium nitrosum), KNO_3, vyrábí se tavením ledku draselného s olovem nebo měděnými hoblovačkami. Tvoří bezbarvé krystalky na vzduchu rozplývavé, ve vodě snadno rozpustné, v alkoholu nerozpustné. Používá se ho podobně jako dusitanu sodného, dále slouží k dokazování kobaltu, neboť tvoří za přítomnosti kobaltových solí a kyseliny octové žlutou nerozpustnou ssedlinu dusitanu kobaltito-draselného (Fischerova sůl).

Dusitan sodný (Natrium nitrosum), $NaNO_3$, vyrábí se průmyslově tavením ledku čilského s olovem nebo žíháním dusičnanu sodného se sirníkem barnatým. Směs se pak vyluhuje vodou, olovo se odstraní srážením kysličníkem uhličitým, kapalina se sfiltruje, odpaří se do sucha a získaný roztavený dusitan se odlévá do roubíkovitých forem. V Norsku vyrábí se také pohlcováním kysličníků

Největší dreadnought světový: anglický bitevní křižák „Hood" (42.000 tun).

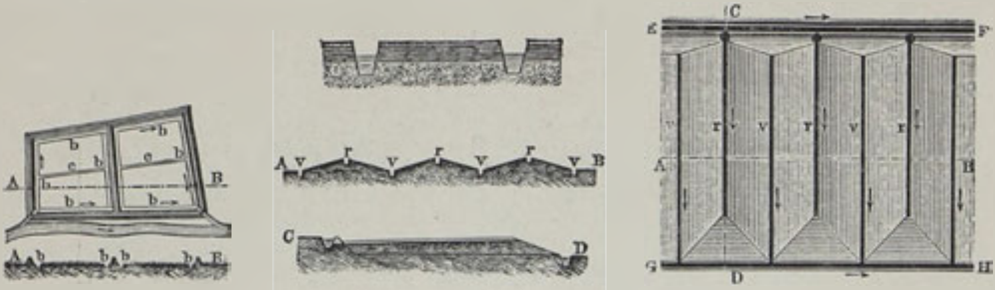
Dubrovník.

Dubrovnický přístav.

Příloha Nového velkého ilustrovaného slovníku naučného.

Drenáž.

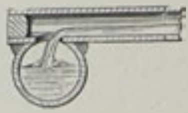
Různé systémy drenážní (půdorysy a profily).

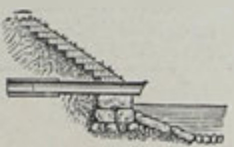
Samočinná lopata na hlínu.

Založení příkopu drenážního.

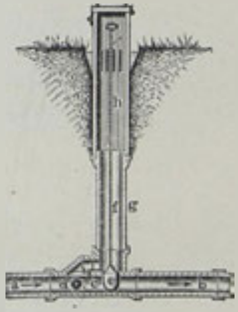
Normální spojka překladem.

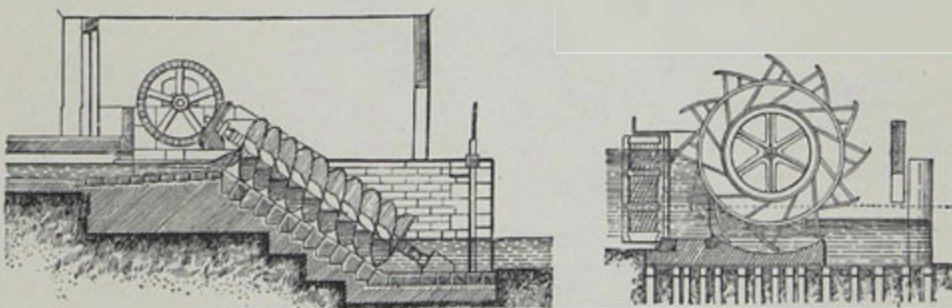
Výtok drenáže.

Působení drenáže.

Raumerův uzavírač.

Vodní závit (šnek) a vodní kolo užívané v krajinách přímořských (níže položených než hladina mořská) ku pumpování vody z drenáží.

Příloha Nového velkého ilustrovaného slovníku naučného.

dusíku z roztoku sody. Z vodného roztoku krystaluje v podobě průhledných klenců, jen slabě hygroskopických, tajících při 271° C. Do obchodu přichází nejčastěji v podobě roubíků. Používá se v průmyslu barvářském k t. v. diazotaci při výrobě azových barviv.

Dusiti, v kuchařství připravovati pokrmy zahříváním v uzavřené nádobě.

Dusítko, v hudební reprodukci přístroj, kterým se tlumí vyluzovaný tón. Užití jeho jest předepsáno: con sordino. Nemá-li se ho již použíti: senza sordino.

Dusl Karel, Ing. Dr. (* 29. V. 1884 v Berouně), docent na české technice v Praze. Sp.: Úvod do nauky o thetafunkcích (1919), Úvod do vektorového počtu (1923).

Důsledek, v logice pojem neb věta, plynoucí z daných pojmů neb premis.

Důslednost, v psychologii, stejná reakce psychofysického individua na popudy buď stejné, neb různého druhu, uvědoměná a záměrná.

Düsseldorf, rýnské m. a okres. M. D. má téměř 440.000 obyv., 38 m n. m. Kolem D. jest úrodná nížina, ohraničená rýnskými břehy. Město se dělí na staré a nové; nejvýznačnější budova je stará tržnice a radnice z r. 1563; má 58 kostelů. Obyvatelstvo je většinou katolické. Čilý obchod a průmysl železářský a chemický.

Znak města Düsseldorfu.

Dustmannová Marie Louisa (Meyerová) (1831—1899), operní pěvkyně, r. 1849 ve Vratislavi, pak v Kasselu, Drážďanech, r. 1854 v Praze, od r. 1857—75 ve dvorní opeře ve Vídni.

Důstojnický čekatel (Offiziers-Aspirant), v různých armádách voják (po př. ze zvl. vojenské školy), jenž složil zkoušku na důstojníka, čeká však na jmenování, ježto není dosti volných míst.

Důstojnický sluha, vojín, obyčejně méně schopný ke službě se zbraní, přidělený důstojníku k osobní obsluze; v ČSR. není zákonem systemisován a po válce dovolen jen některým invalidním důstojníkům.

Důstojník (Offizier, officier, officer, z lat. officium, úřad), příslušník armády, nadřízený mužstvu, cvičící je a pečující o jeho dobrý stav a kázeň. Dříve se nelišil podstatně od poddůstojníka (římský centurio); odtud něm. Unter- a Oberoffiziere; oním jménem zváni poddůstojníci, tímto subalterní i vyšší důstojníci. Sbor d., zvaný též důstojnictvo n. důstojnický sbor, nalézáme ponejprv v Makedonii za Filipa II., jenž je vytvořil z mladých šlechticů a užíval jich jako osobní družiny, z níž vybíral velitele vojenských jednotek. V Římě byla důstojnická hodnost spíše funkce úředníka, teprve v dobách císařských vytvořeno důstojnictvo z povolání. U Germánů velitele oddílu vybíral vévoda (Heerzog, Heerkönig). — Skutečné důstojnictvo vzniklo teprve v renesanční době u vojsk žoldnéřských, kde plukovník najímal celý pluk a jmenoval v něm d-y, kteří tvořili již určitou stupnici hodností (plukovník, jeho zástupce podplukovník, hejtman, jeho zástupce poručík; nejstarší hejtman slul major [lat. starší]; nejnižší stupeň byl praporčík). K tomu konci obdržel d. od panovníka patent (odtud důstojnický patent), jenž ho opravňoval postaviti určitou jednotku (pluk, eskadronu atd.). Za doby stálých stát. armád (v Nizozemí za Morice Oranjského, ve Francii za Ludvíka XIII., v Říši za Ferdinanda III.) se důstojnictvo značně změnilo hl. po stránce odborného vzdělání; v té době vznikly též první důstojnické školy (u nás Valdštýnská akademie v Jičíně). Ve stol. XVIII. a z části i XIX. doplňováno důstojnictvo hl. ze šlechty (zejm. v Prusku, Francii, Anglii, Rusku) a zavedeny též první důstojnické zkoušky. D-i jmenováni buď volbou důstojnického sboru celého vojskového tělesa (v Prusku), nebo majetníkem pluku (→ Rakousko), nebo panovníkem přímo (Francie, Anglie); bylo možno též důstojnickou hodnost si koupiti. Zavedením všeobecné branné povinnosti (ve Francii za Vel. Revoluce, v Prusku 1813) umožněno každému státi se d-em; od té doby je doplňování vázáno především na zkoušku neb osvědčení se před nepřítelem. To platí pro d-y armády pozemní, námořnictva i letectva. V Čsl. arm. rozeznáváme d-y zbraní a služeb (→); postup prvních je rychlejší; liší se distinkcemi a tituly. D-i jsou nižší (podporučík, poručík, nadporučík, kapitán), vyšší (štábní kapitán, major, podplukovník, plukovník) a generálové (brigádní, divisní a armádní, resp. generál zdravotnictva, generál intendant atd.). Rozlišení jejich → distinkce. Doplňování d-ů se děje u nás jednak z absolventů vojenských učilišť (akademie v Hranicích → čsl. vojenské školství), do nichž mohou vstoupiti čsl. státní občané, kteří absolvovali aspoň střední školu, jsou úplně zdrávi a zachovalí, jednak z frekventantů škol pro záložní d., kam se dostanou vojíni s předběžnou střední školou, kteří se tam přihlásí, vykonají

zkoušku poddůstojnickou, jsou pak přiděleni k praktické službě u roty a po vykonané důstojnické zkoušce slouží dále jako praporčíci (velitelé čety) u svého vojskového tělesa až do vypršení presenční služby, kdy přestoupí do zálohy. Obdobná zařízení jsou u všech moder. armád. — Zvl. opatřením u různých armád jsou tzv. hranice stáří, kterých nesmí překročit d. určité hodnosti; má ten účel, aby se důstojnictvo udržovalo mladým a zdatným.

Důstojnost, vážnost, seriosnost chování a vystupování; důstojný pán, titul katolických kněží, nejdůstojnější pán, titul katol. prelátů a biskupů.

Duša Ferdiš (* 13. I. 1888 ve Frýdlantě n. O.), malíř a grafik. Autodidakt. Upozornil na sebe hlavně dřevoryty ze života bezkydských a slovenských horalů.

Dušan Vilém, pseud. Dušana Viléma Lambla.

Dušan-Zenkl František (* 1853), řed. škol v. v. v Březnici. Napsal několik pojednání o městě Táboru a jeho okolí.

Dušánek Frant., PhDr. (* 1858 v Litomyšli, † 17. V. 1909), gymn. ředitel v Litomyšli. Sp.: O Liviově jazyce a Komentář k Ovidiovi.

Duše, podklad našeho vnitřního života čili psychického vědomí. Vnitřní naše zkušenost předvádí nám nejenom soubor měnivých, stále se pohybujících jevů, nýbrž popřává nám též poznati jednotu vnitřního, činného principu v nás, ukazuje totožnost subjektu při stálých změnách jevů i času. D. značí tedy činný princip života fysického, jenž řídí pohyby a vůbec činnost tělesnou, i duchovního, t. j. myšlení, cítění a chtění. Tento konkrétní princip funkcí, který zůstává stále týž při nesčetné a neustálé své činnosti, jest to, co samo v sobě jest — tedy substance. Filosof. názory o povaze d. možno shrnouti ve čtyři hlavní proudy: materialsmus, který pojímá duši hmotně po způsobu těla; spiritualism, který pokládá d. za samostatnou podstatu, kterou klade proti hmotě i proti jejím změnám; asocianism (psychický atomism) rozlučuje vědomý subjekt a soubor psychických prvků; evolucionistický dynamism převádí d. v neustálou činnost, jež se sama sebou stále rozvíjí. Poměr těla a duše je z největších záhad filosofie. Poměr obou je jistě méně úzký nežli v chemické sloučenině, ale zase užší nežli ve fysickém nakupení či prostoupení. Mezi tělem a duší je v živoucím jedinci vnitřní spojení, jež činí z obou jediné individuum. D. je podstatnou formou lidské bytosti a je tedy v těle všude přítomna a to vždy svým úplným bytím substanciálním. Vzájemné proniknutí duševní i tělesné reality je sice názorně nepředstavitelné, ale je dobře myslitelné. D. nemůže býti něco hmotného, nýbrž je fysicky jednoduchá, neporušitelná a nesmrtelná, jak dokazuje touha po stálém trvání a žití. Vzniká tvůrčím činem při spojení s tělem.

Duše v hudbě, sloupek mezi vrchní a spodní deskou smyčcového nástroje pod kobylkou, umožňující současné chvění desek, čímž vzniká sytější a silnější tón.

Dušejov, o. v Č., okr. Humpolec, 408 č. ob.; škrobárna.

Dušek Adolf, JUDr. (* 1881), advokát v Praze. Člen Omladiny a stoupenec strany státoprávně-pokrokové, nyní za stranu nár. demokratickou ve sboru obecních starších v Praze. Velmi činný ve sportovním životě, hlavně v SK. Slavia.

Cyril Dušek.

Dušek Cyril, JUDr. (* 5. II. 1881, † 12. I. 1924), český novinář, od r. 1901 redaktor Času a spolupracovník Masarykův. Za války zatčen a odsouzen k 10měs. žaláři, později znovu odsouzen pro velezradu, ale r. 1917 obdržel milost. Zúčastnil se činnosti Mafie jako jeden z prvních jejích členů, jakož i prací v Nár. výboru. Po převratu byl členem revol. Nár. shromáždění, r. 1921 jmenován vyslancem v Bernu a odtud přeložen do Kahýry, kde zemřel následkem tuberkulosy, přivoděné několikaletým vězněním.

Dušek Čeněk (1843—1918), evang. farář a superintendent, znamenitý zastánce protestantismu v Čechách v době předválečné a neochvějný obránce Masarykových polit. i kult. ideálů v řadách čes. evangelíků. Přičiňoval se o důsledné provedení Čáslavského zřízení a o provedení nezávislosti církve na vídeňské vládě.

Dušek Frant. (* 1770 v Hradci Král.), hudebník v Praze.

Dušek Frant. Xaver (* 8. XII. 1731 v Chotěborkách, † 12. II. 1799 v Praze), český klavírní virtuos, učitel a skladatel, žák Habermannův a Wagenseilův.

Dušek Jan (* 1891 v Makově u Tábora), akad. sochař; žil ve Vídni a Paříži. Vystavoval mnohokráte v Paříži, Londýně a v Praze. Jeho díla: Pomník M. J. Husi v Jindř. Hradci (1923), bronzový pomník

presid. Masaryka v Hulíně na Moravě, sochy Komenského a Chelčického pro čsl. bohosl. kolej v Dejvicích, náhrobky, figurální výzdoby atd.

Dušek Karel, pseud. Jarosl. Kvapila.

Dušek Vavřinec Josef (* 5. XI. 1858, † 17. III. 1911), historik a etnograf, prof. Spisy: Hláskosloví (1908), Kmenosloví (1903). Sepsal i sbírku lidových písní, jež sebral na svých cestách po Čechách, Moravě a Slovensku. Přel. Miljukovovy Obrazy z dějin ruské vzdělanosti (1910).

Dušené nudle, oblíbený moučník v Rakousku a Bavorsku.

Duševní choroby, nemoci duševní neb psychické, poruchy d., psychosy, poruchy v oblasti smyslových vjemů, představ, vůle neb jednání, příznaky chorobných změn šedé hmoty korové laloků velkého mozku. Anatomicky prokazatelné d. n. nazývají se organické (progresivní paralysa, dementia senilis, syfilitické nádory atd.), ostatní funkcionelní (melancholie, manie, paranoia, hypochondrie, hysterie, některé tvary padoucnice). Rozdělení může býti etiologické (podle příčiny) nebo symptomatologické (podle příznaků). Příslušné příznaky, jimž odpovídají typické poruchy jednání, nazývají se psychické elementární poruchy (n. anomalie). Jsou to zvl.: 1. poruchy vnímavosti, hl. jako smyslové klamy (→) n. halucinace v oblasti hl. zrakové n. sluchové, 2. představ (vznik klamných, ztráta a zkreslení vzpomínkových obrazů, → poruchy paměti), 3. poruchy sdružování představ ve smyslu chorobného zrychlení, zpomalení n. chorobného usuzování, do poslední skupiny náležejí bludy, souhrn rozličných klamných představ a kombinací, z nichž však žádná nevystupuje samostatně jako utkvělá představa (fixní idea), 4. p. citového života, skleslost (deprese) n. veselost (euforie). — Žádná z těchto skupin není sama o sobě duševní chrobou nebo jistou její známkou. K diagnose je spíše třeba bedlivého pozorování vývoje jednotlivých elem. poruch, znalosti osobních a rodinných poměrů, tělesného vyšetření atd. Průběh může býti prudký n. vleklý, cirkulární (chorobná deprese střídá se s exaltací), periodický a recidivující (opakování). D. n. končí vyléčením, slabomyslností, smrtí nebo zůstanou beze změny. O jednotl. chorobách → padoucnice, manie, melancholie, paranoia, paralysa. Podle příčin dělí se na dvě veliké skupiny: zděděné (50—60% všech d. n.) a získané. Avšak obyčejně nedědí se duševní choroba samotná, nýbrž většinou náklonnost k nim. Získané d. n. vznikají částečně vlivem škodnin, účinkujících zevně na jednotlivce: 1. otravami alkoholem (delirium tremens) (→ delirium), morfiem, opiem, hašišem, kokainem, chloralem, chininem, bromovými solemi, olovem, rtutí; 2. nakažlivými nemocemi (tyfus, hostec kloubní, syfilis, tuberkulosa atd.); 3. mechanickým poraněním ústřed. nervstva (→ chirurgie mozku); 4. fysiolog. pochody vývojovými. Puberta, doba přechodu u žen a věk stařecký jsou pro osoby se sklonem k d. n. velmi nebezpečné. Dále duševními otřesy, přílišným namáháním mozku, vyčerpaností vys. stupně. Aby se d. n. předešlo, třeba se vystříhati sňatků mezi rodinami, kde je k nim sklon. Dědičně zatížené nutno pečlivě střežiti a chrániti před přílišnou námahou mozku a rozčilením; tělesné síly třeba zvyšovati a pečovati o hygienický a rozumný způscb života. Při známkách d. n. je nutno vzdalovati nemocného ode všech škodlivých vlivů a často všeho styku. Pro lehčí případy postačí pobyt v soukromých sanatoriích, v těžkých je velmi radno umístiti nemocného v ústavě pro choromyslné, zvl. může-li sobě nebo okolí býti nebezpečný (zuřivost, sklon k sebevraždě, odpírání přijímati potravu a některé případy padoucnice). Četní klidní nemocní s druhotnou slabomyslností atd. mohou zůstati doma. Vlastní léčení je somatické (tělesné) a psychické (působí na duši). K prvnímu patří klid na lůžku, vydatná a účelná výživa, koupele, elektrisace a léky atd. Duševní léčení chce čeliti chorobným náladám a představám rozptýlením mysli a zaměstnáním přiměřeným povaze, sklonům a vzdělání nemocného: prací na zahradě a poli, řemeslnou, duševní, zábavou, četbou, metodickým vyučováním a náboženskou výchovou. O zevních omezovacích prostředcích → ústavy pro choromyslné. Přešla-li duševní choroba, mají býti uzdravení v ponenáhlých přechodech dodáni do svého obvyklého prostředí, ovšem velice opatrně a šetrně. — Statistika d. n. ukazuje celkem vzrůst, ale údaje nejsou přesné, aby bylo možno usuzovati na příčiny tohoto zjevu. → choromyslnost.

Duševní majetek, výsledek duševní práce. Zákon chrání d. m. v zákoně o autorském právu (k dílům písemnictví, umění a fotografie), v zákoně o patentním právu (ochrana vynálezů) a v zákoně o právu vzorkovém (ochrana modelů a vzorků).

Duševní práce, v psychologickém smyslu vykonávání duševních úkonů, spoje-

né s pocitem námahy. D. p. se dá měřiti a pozorovati. Nastávají tu v organismu chemické změny: centrální systém nervový vylučuje fosforečnou kyselinu a tento (měřitelný) obsah kyseliny fosforečné je známkou únavy duševní prací. D. p. neodnímá tělu sil jako tělesná, nýbrž výkonnost zůstává podstatně zachována, dokud zachová se zájem na práci, ovšem za předpokladů řádné výživy a odpočinku v noci.

Duševní pracovníci, osoby mající duševní zaměstnání, t. j. osoby, jež ve svém povolání konají duševní práci. ↷ Konfederace duševních pracovníků čsl.

Duševní stav obviněného; o něm ustanovuje § 134 tr. řádu z 1873: vzniknou-li pochybnosti o tom, má-li obviněný užívání svého rozumu anebo zda trpí poruchou duševní, jíž by mohla jeho příčetnost býti vyloučena, má se vždy dáti vyšetřiti stav jeho ducha a mysli dvěma lékaři. ↷ též nepříčetnost. — Nakládání s duševně chorými vězni ustanovuje nař. min. sprav. ze 6. srpna 1902, Věstník č. 37.

Duševní vlastnictví, souhrn práv, jež náležejí původci literárního nebo uměleckého díla. ↷ autorské právo.

Dušiček, svátek řím.-kat. na pamět zemřelých; slaví se 2. listopadu.

Dušlák, ostrav. název záduch, nedýchatelných důl. větrů po výbuchu třask. větrů.

Dušnej Vinca, pseud. Karla Sládka.

Dušné větry (v hor.), mdlé důl. větry, obsahující málo kyslíku.

Dušníky, o. v Č., okr. Roudnice, 403 č. ob.

Dušníky, o. v Č., okr. Kladno, 1745 č. ob. (1928). Žel. křižovatka. Památný kostel sv. Jiří na Homoli, pověstmi opředený. Obyv. většinou horníci z blízkých Nučic, zemědělci a dělnictvo továren.

Dušnost, stav, jevící se rychlým dýcháním, kterým si hledí plíce nahraditi nedostatek vzduchu, vniklý jedním vdechnutím; ↷ dýchání.

Dušný J., pseud. Andreje Belly.

Duté žíly (lat. venae cavae), velké hlavní žíly, vedoucí k srdci: před. a zad. dutá žíla; obě ústí do sinus venosus, případně do pr. předsíně srdeční.

Dutina (lat. cavum), vnitřní prostora ústrojů a předmětů. ↷ břicho, hrtan, kloub, lebka, mozek, nos, očnice, oko, pánev, pohrudnice, srdce, tělo, ucho, ústa.

Dutina kosti klínové (sinus sphenoidalis), vedlejší dutina nosní (↷) u ssavců a ptáků, uložená v kosti klínové (↷ lebka), vede do horních nosních prostor.

Důtka, disciplin. trest, udělený buď ústně nebo písemně. ↷ Disc. řízení.

Dutka Albert, MUDr. (1868—1924), san. šéf. Vynikající člen t. zv. Omladiny, který usvědčil ze zrady Rud. Mrvu (↷). Poslední starosta Slavie. Nov. pracoval v Radik. listech a Neodvislosti.

Dutka Gustav (* 1871), majitel ins. kanceláře. Zúčastnil se se svým bratrem Albertem pokrokového hnutí č. studentstva v letech devadesátých, hl. novinářsky. Vydal četné překlady.

Dutkiewicz Walenty (1798—1882), prof. civilního práva na varšavské universitě, autor několika literárních děl o právu polském.

Dutohlávka, ↷ Cladonia.

Důtky, nástroj podoby biče, opatřený často ostrými zoubky, užívaný při bičování.

Dutov Alexandr Iljič (1875—1921), ataman orenburských kozáků. Padl v bojích proti bolševikům.

Dutton Samuel (1849—1919), amer. pedagog a člen Mezin. mírové kanceláře v Bernu, hlasatel pacifismu hl. v církvích. Univ. profesor.

Duumviri, také duoviri, úřední titul ve starém Římě; již v době královské byli d. perduellionis, soudní úředníci. Za republiky se znovu vyskytuje. Později d. sacris faciundi, d. navales, starověké ministerstvo námořnictví, pak d. frumento dividundo, min. zásobování, pro provincie d. juri dicundo, úředníci pro správu provincie.

Duun Olaf (1876), norský básník a učitel. Vyznamenává se skvělým psychol. líčením osobností svých děl a skvělým slohem. Z jeho románů jmenujeme: Tre Venner (1914), Harald (1915) a nejv. jeho dílo šestidílný hist. román Juvikingar, I Blinda, Storbrylloppe, I ung dommen, I eventyre, I stormen (1918—1923).

Duval Bouillon, druh lidových restaurací v Paříži, založených řezníkem Duvalem, nyní v majetku fy. F. Polin.

Důvěra, pevné přesvědčení nebo aspoň víra v dobrotu a blahovůli osoby, v níž máme důvěru, je podmínkou vzájemného spolužití v manželství i v každé společnosti vůbec, zvláště je nutnou podmínkou dobré výchovy rodinné i školní. Třeba si získati d. dětí blahovolnou shovívavostí a důsledností a d-ou v ní, což nevylučuje dohledu rodičů i úcty dětí.

Důvěra v Boha, přesvědčení a víra, že Bůh vede člověka k věčnému dobru a že pomáhá člověku i v největším nebezpečí životním.

Duvergier de Hauranne (dyveržie doran) Jean (1581—1643), francouzský theo-

log, opat v Saint-Cyran, spolutvůrce jansenismu.

Duvergier de Hauranne, Prosper (1798—1881), francouzský historik. Hl. dílo: Histoire du gouvernement parlamentaire en France 1814—1848. (1857—1873).

Duvet (düve) Jean (1485—1561), franc. mědirytec, hlavním jeho dílem je 23 výjevů z Apokalypsy. Jest na něm patrná závislost na Leonardovi.

Duvka (horn.), přístroj k navlhčování chodeb rozstřikováním vody stlačeným vzduchem.

Důvod, v logice myšlenkový obsah, jehož přijetím je dán další myšlenkový obsah, důsledek. Jest třeba žádati, aby každý soud měl dostatečný d. D., o nějž se nějaký soud opírá, může býti čistě logický, může však spočívati také na zkušenosti. Přísně vzato, lze jen v prvém případě mluviti o důvodu a důsledku, o příčině a následku.

Důvodová zpráva, v zákonodárných sborech vylíčení důvodů (motivů) navrhovaného zákona. Autorem d-é z-y je navrhovatel zákonné osnovy. — V jednacím řádě parlamentním zmiňuje se § 33 o (d-é) z-ě při zprávách výborových.

Dux (lat.), vůdce, vojevůdce; od doby Konstantina Velikého velitel vojska v provincii, později vévoda. V hudbě ,vedoucí téma fugy.

Duži, starý srbský klášter u Trebinje, býv. sídlo hercegovských metropolitů a nábož. středisko herceg. Srbů.

Dužiny, duhy, v bednářství desky, ze kterých se sestavují stěny dřev. nádob (sudy, kádě). Na velké nádoby používá se dužin dubových, na menší smrkových.

D. v., zkratka deo volente, lat. z vůle boží.

Dvacetistěn (ikosaeder), jeden z 5 pravidelných mnohostěnů, omezen je 20 rovnostrannými trojúhelníky, má 30 hran a 12 vrcholů.

Dvacetník, drobná mince obsahující dvacet měnových jednotek (dříve za zlatkové měny dvacetikrejcar, za korunové za Rak. i v ČSR dvacetihaléř). V oběhu jest od r. 1753. K ražbě se používá levných kovů, které svou hodnotou v penízi obsaženou nedosahují oné ceny, která jest na něm vyznačena. Před světovou válkou byly raženy d-y z čistého niklu, z 1 kg niklu 250 kusů, ve válce nejprve byly dělány ze smíšeniny horší jakosti, později ze železa. Vlád. nař. ze dne 16. II. 1922, č. 47 Sb. z. a n. byly zavedeny d-y nebo lépe řečeno dvacetihaléře čsl. měny. Jako materiálu se používá 80% mědi a 20% niklu.

Dvanácterka, formát knihy, při níž arch má 12 listů; jeden z menších formátů.

Dveře, pohyblivá stěna, uzavírající otvor do ohrazeného prostoru (dům, byt, ohrada atd.). Jsou buď otočné nebo posuvné a sestávají z upevněné části, t. j. veřejí a pak z částí pohyblivých či tak zv. křídel. Materiál, z něhož se dveře zhotovují, je velice různý a řídí se účelem, jemuž mají sloužiti, jsou tedy buď dřevěné nebo kovové nebo zasklené, podle toho, jedná-li se o dveře v budově nebo v nábytku.

Dveře větrné (v hor.), slouží k řízení směru větrů v důl. chodbách. Pro řízení množství větrů bývají opatřeny d. v. šoupátkem. Hlavní d. v. pobíjejí se plechem nebo jsou železné.

Dveřej, způsob výdřevy důlních chodeb, skládající se ze dvou kolmých stojek s přiloženou stropnicí, kterou je zachycen strop chodby.

Dvigubskij Ivan Alexejevič (1771—1839), ruský přírodozpytec, profesor moskevské university; upozornil na sebe zejména popularisační činností. Jeho hl. dílo: Leksikon gorodskogo i sleskago chozjajstva (1836—1890).

Dvimangan, prvek, jehož existenci předpověděl již Menděljev a zařadil ho do své periodické soustavy s atomovým číslem 75. Objevili ho však teprve v r. 1925 V. Dolejšek a J. Heyrovský. Zjistili jeho přítomnost v solích manganu polarograficky a röntgenospektrograficky. Dalším studiem d. vedle shora jmenovaných zabývali se u nás B. Gosman, A. Šimek, v Německu pak W. Noddack, jemuž se podařilo po velkých obtížích připraviti něco přes 1 g d. Němci nazývají tento prvek Rhenium. Z vlastností d. a jeho sloučenin, v jichž studiu se stále pokračuje, dosud zjištěno, že atomová váha jest asi 188.70; d. chová se jako prvek čtyřmocný, šestimocný a sedmimocný; nejstálejší jsou sloučeniny jeho šestimocné a sedmimocné formy. Připraveny byly sloučeniny d. s kyslíkem, sirou, chlorem, jodem bromem a peroxyd. Podobá se svými chemickými vlastnostmi hodně manganu.

Dvin, vesnice s.-v. od Erivaně, hl. m. Arménska, v jejímž okolí nalézají se rozvaliny starého města Dvin, zal. ve 4. st., zničeného v 9. st. zemětřesením. Toto město bylo v 7. st. pod arabským panstvím, sídelním městem emirů a nejdůležitějším obchodním střediskem blízkého Orientu. Na v. od D., v úžlabí ř. Garni-Čaj jsou zbytky pevnosti Garni neboli Karny ze 4. stol., vystavěné řím-

skými vojsky. Tamtéž nalézají se rozvaliny katedrály a jiných budov, známé pod názvem Trůn cara Tirdata. 16 km na j. od D. je starý klášter Chor-virab (Hluboká jáma) a rozvaliny pevnosti Artašak. V horní části divoké úžlabiny Garni-Čaje je starý klášter Kegart neboli Airi-Bank s několika jeskynními chrámy, vytesanými ve skále. Hlavní chrám, pocházející z 12. st., není v jeskyni.

Dvina, řeka v Rusku, vzniká spojením Suchony a Vyčegdy. Teče lesnatou krajinou a blízko Archangelska se vlévá do Bílého moře. Jest 1780 km dl. Důležitá komunikační cesta.

Dvinec, malé jezírko, 36 m hlub. v rus. gubernii tverské.

Dvinsk (lotyšsky Daugavpils), město v Lotyšsku s (1925) 40.640 ob., na Západní Dvině, pevnost, železn. uzel, obchod; založeno 1274 německým řádem, za svět. války jevištěm krutých bojů v r. 1915 a 1917.

Dvojbarevné autotypie, tisk obrazů pomocí dvou autotypických desek, které podle předlohy byly zhotoveny ve stejné velikosti, z nichž jedna slouží k otištění odstínů, druhá k otištění kresby. Použije-li se pro každou desku jiné barvy, vznikne dvojbarevný obraz. Podobného výsledku lze dosáhnout pomocí dvojstínových barev ↗ jedinou deskou a jediným otisknutím.

Dvojcestný ventil, slouží ke spojení více prostorů (neb nádob), při němž jedno vrtání ventilu slouží k vedení tlakové vody a druhé k vypouštění vody (nebo jiné tekutiny).

Dvojčata, dvě děti z jednoho těhotenství.

Dvojčlen (binom), v matematice algebraický součet dvou členů neboli monomů, na př. $x \pm y$. Je-li x číslo racionální, y iracionální představuje dvojčlen číslo dvojrodé (surdické) v užším slova smyslu; je-li x reálné, y imaginárné, je dvojčlen číslo soujmenné (komplexní).

Dvouděložné, ↗ Dicotyledones.

Dvojdyšné ryby (Dipnoi), řád ryb tvořící přechodní skupinu k obojživelníkům tím, že kromě dýchání žaberního se vyskytuje periodické dýchání pomocí plovacího měchýře, který funguje jako plíce. Larva se podobá pulcům obojživelníků. Srdce má rozdělené předsíně. Nosní dutina ústí do dutiny ústní. Struna hřbetní (chorda) je trvalá. Žijí v tropech Starého i Nového světa, v řekách a močálech, které za suchého období vysychají, při čemž d. r. se zahrabávají do bahna a dýchají pak plovacím měchýřem. Dělí se na Monopneumona s jediným vakem plicním (plov. měch.), sem patří Neoceratodus forsteri Krefft., bahník australský, z Australie; druhá skupina Dipneumona má plíce párovitě vyvinuté. Protopterus annectens Owen, bahník africký, žije v Senegalu, Lepidosiren paradoxa Fitz., bahník brasilský, v Brasilii.

Dvojhák, hákovnice na koze s hlavní, dl. téměř 2 m, střílející koule olověné těžké as 100—200 g; používalo se jich od 1521 v pevnostních válkách.

Dvojhláska, skupina hlásek vyslovená jedním dechem.

Dvojhmat, 1. v hudební reprodukci současné hraní dvou tónů (na smyčcových neb klávesových nástrojích). — 2. V tělocviku zachycení rukama, při různé poloze rukou.

Dvojhvězdy, ↗ hvězdy.

Dvojchroman amonný (Ammonium bichromicum) $(NH_4)_2Cr_2O_7$, vyrábí se technicky z chromitu žíháním s vápnem, vytvořený chroman vápenatý se přidáním kyseliny sírové převede na dvojchroman vápenatý, který se solí amonnou dá dvojchroman amonný. Tvoří červené krystaly, jež se žíháním rozkládají. Slouží na výrobu dehtových barviv, ve fotografii, tisku, v barvířství, k plnění galvanických článků a na výrobu inkoustu. Také se z něho připravuje čistý kysličník chromitý.

Dvojchroman draselný (Kalium bichromicum) $K_2Cr_2O_7$. K jeho výrobě žíhá se práškovitý chromit s potaši a vápnem, tavenina vyluhuje se roztokem uhličitanu nebo síranu draselného, získaný roztok chromanu draselného odpařujeme pak za přídavku kyseliny sírové až ke krystalisaci. Překrystalováním se pak ještě vyčistí. Krystaluje ve velkých, žlutočervených tabulkách, ve vodě dosti dobře rozpustných (1 d. v 10 d. vody) v alkoholu nerozpustných. Zahříván taje při 398° C a při 900° C se rozkládá na kysličník chromitý, kyslík a chroman draselný. Krystaly jeho působí žíravě a jsou jedovaté. Není hygroskopický a proto také přichází nejčastěji ze všech dvojchromanů v obchodě. Používá se ho na výrobu organických barviv, inkoustu, při výrobě zápalek, kyseliny chromové, malířských barev (chromové žluti), jako mořidla v barvířství, ve fotografii, při vydělávání koží a na výrobu ostatních sloučenin chromových.

Dvojchroman sodný (Natrium bichromicum) $Na_2Cr_2O_7 . 2\,H_2O$, nabývá stále většího technického významu. Na jeho výrobu žíhá se chromit v otáčivých pecích s kysličníkem vápenatým za přídavku sody a za přístupu vzduchu. Vy-

tvořený chroman vápenatý rozložíme roztokem sody a filtrací oddělíme roztok chromanu sodného, který pak odpařujeme až do spec. váhy 1·5 a přidáme kyselinu sírovou. Z roztoku vykrystaluje síran vodný, který se oddělí, o zbylý roztok dále odpařujeme až do hustoty 1·9 a z něho vykrystaluje dvojchroman sodný. Tvoří světle červené, velmi hygroskopické krystaly, tající při 320° C a ve vodě snadno rozpustné. Používá se ho jako dvojchromanu draselného.

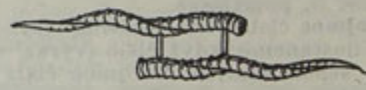
Dvojchromany (bichromáty), soli neznámé kyseliny dichromové $H_2Cr_2O_7$. Nejdůležitější jsou dvojchromany kovů alkalických a amonný, které vyznačují se svojí červenou barvou. Ve vodě rozpouštějí se jen zmíněné dvojchromany alkalické a amonný, pak vápenatý a hořečnatý.

Dvojice sil, systém dvou stejných, rovnoběžných sil, opačných smyslů, působících ve dvou různých bodech tělesa Dvě stejné síly opačných smyslů, působící po téže přímce, se navzájem zruší a jsou v rovnováze; nepůsobí-li síly po téže přímce, otáčejí systémem kolem osy kolmé k rovině, proložené směry sil. Otáčivý efekt je tím silnější, čím jsou síly větší a čím je větší vzdálenost jejich směrů. Součin z velikosti síly a této vzdálenosti (ramena síly) je mírou pro otáčivý silový efekt a nazývá se momentem dvojice. Dvojice nemůže býti nahrazena ani zrušena žádnou jedinou silou. Lze ji v rovině libovolně posunouti neb otočiti, aniž se změní její působení; lze ji také nahraditi jinou dvojicí stejného momentu i co do smyslu nebo zrušiti dvojicí stejného momentu, avšak opačného smyslu. Polohou roviny smyslem otáčení a momentem je dvojice dokonale určena. Dvojice, jejichž roviny jsou rovnoběžné (pročež lze osy dvojic ztotožniti), možno nahraditi dvojicí jedinou, jejíž moment je rovný součtu jednotlivých momentů; při čemž momenty třeba bráti kladně nebo záporně podle smyslu otáčení. Dvojice, jejichž roviny nejsou rovnoběžny, skládají se jako síly (↷ rovnoběžník sil).

Dvojí státní občanství může vzniknouti tehdy, jestliže někdo nabyl cizího stát. občanství, aniž by pozbyl svého dosavadního (stává se tak někdy na př. provdáním se ženy za cizince, ačkoliv provdání se někdy může míti v zápětí vůbec ztrátu státního občanství: provdá-li se Češka za Američana, pozbývá čsl. stát. občanství, ale nenabývá amerického). Aby se předešlo nepříjemným mezistát. sporům, bývá zpravidla v praxi zachovávána zásada, že nového státního občanství nelze nabýti dříve, dokud dotyčná osoba nebyla propuštěna z dosavadního stát. svazku. Tato zásada jest pak vkládána i do mezistát. smluv o st. občanství.

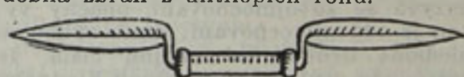
Dvojitá číš, v 15. stol. používaná nádoba k pití, sestávající ze 2 číší, které se mohou tak složiti, že horní tvoří víko spodní; pod. nevěstina nebo panenská číš.

Dvojitá důlní míra, propůjčuje se kutéři na uhlí kamenné. Jsou to dvě důlní míry, spojené svojí delší stranou.

Indická dvojitá dýka z antilopích rohů.

Dýka dvojitá, staroind. bodná zbraň se dvěma čepeli. Nyní se vyrábí v Indii podobná zbraň z antilopích rohů.

Staroindická dvojitá dýka.

Dvojitá měna, ↷ bimetalismus, měna.

Dvojité b (franc. double-bémol, něm. doppel b), v hudbě snížení tónu o 2 půltóny. Označení dvě b (bb) před notou; (deses, heses, asas).

Dvojité účetnictví, ↷ účetnictví.

Dvojité vidění (diplopie), může nastati i u normálního oka ostrým pozorováním předmětu, jenž se nalézá v zorném poli. Chorobné d. v. může nastati, když se změní ochabnutím očních svalů poloha obou očí zároveň. Také jedním okem jest možno dvojitě viděti, povstanou-li v tomtéž oku nepřesným odrazem dva matné obrazy na sítnici.

Dvojí zdanění nastává, je-li jeden předmět podroben dvojí stejnorodé dani buď v tuzemsku nebo jednou daní v tuzemsku a po druhé v cizině. Moderní fin. věda se snaží, aby zabránila dvojímu zdanění. Tato závada, nezatěžovati dvakráte z téhož důvodu poplatníka, jest provedena i v našem fin. právu a bývá i předmětem mezistát. smluv.

Dvojjazyčnost ve školách, požadavek rovnoprávnosti češt. s němčinou ve školství. Uplatňován od 2. třetiny 19. stol. (Bolzano a j.) zdůrazněn za revoluce let 1848—49; požadavek ten dosažen teprve ústavou prosincovou 1867.

Dvojka, myslivecká puška s dvěma hlavněmi. ↷ ručnice.

Dvojkřídlý hmyz (Diptera), řád hmyzu s formami o jediném páru vyvinutých křídel, odpovídajících přednímu páru hmyzích křídel, kdežto zadní pár je po-

změněn v t. zv. paličky (haltery). Ústní orgány jsou ssavé nebo bodavé. Proměna je dokonalá (holometabolní). Dělí se na dvě skupiny: 1. Orthorhapha, kde kukly praskají při svlékání na hřbetní straně; sem patří komáři a ovádi. 2. Cyclorhapha, kde kukly tvaru soudečkovitého se při svlékání otvírají víčkem. Sem náleží mouchy a puporodky (Pupipara).

Dvojlom, schopnost krystalů nepravidelných soustav rozkládati vstupující světelný paprsek ve dva paprsky polarisované. ⤷ polarisace.

Dvojmoc čísla resp. matematického výrazu dostaneme, když číslo (výraz) násobíme sebou samým. Dvojmoc čísla 5 je 5×5, což píšeme 5^2 (čteme: pět na druhou) $= 25$. Dvojmoc čísla (-5) je $(-5)\,(-5) = 25$. Je viděti, že dvojmoc čísla záporného je vždycky číslo kladné. Výkon, kterým dospíváme k dvojmoci, nazývá se zdvojmocňování, opačný výkon je oddvojmocňování; tímto výkonem hledáme druhou odmocninu čísla. Je patrno, že druhou odmocninou kladného čísla, na př. 25, jsou čísla $+5$ a (-5), neboť zdvojmocněny dávají 25. V oboru čísel reálných však neexistují čísla, která zdvojmocněny dávaly by číslo záporné a ježto výkon oddvojmocniti záporné číslo se v matematice často vyskytuje, bylo nutno zavésti t. zv. imaginární čísla. Imaginární jednotka i je druhá odmocnina z (-1); píšeme $\sqrt{-1}$ číslo, které zdvojmocněno dává (-1). $(5i)^2 = -25$ atd. Dvojmoc součinu, na př.: $(a \cdot b \cdot c)^2 = a^2 \cdot b^2 \cdot c^2$, dostaneme, když znásobíme dvojmoci jednotlivých činitelů, dvojmoc dvojčlenu (binomu)

$$(a \pm b)^2 = a^2 \pm 2\,ab + b^2.$$

Dvojmoc součtu několika sčítanců $(a + b + c + d)^2 = a^2 + b^2 + c^2 + d^2 + 2\,ab + 2\,ac + 2\,ad + 2\,bc + 2\,bd + 2\,cd.$ Utvoříme čtverce (dvojmoci říká se také čtverec, poněvadž dvojmoc strany čtverce dává plochu čtverce) sčítanců a všechny možné dvojnásobné součiny a všechno sečteme. Zdvojmocňování nekoná se násobením týmž číslem, nýbrž aplikací hořeních vzorců. Na př.:

$$258^2 = (200 + 50 + 8)^2 = 200^2 + 50^2 + 8^2 + 2 \cdot 200 \cdot 50 + 2 \cdot 200 \cdot 8 + 2 \cdot 50 \cdot 8.$$

Při skutečném počítání se operace náramně zjednoduší a zkrátí. Budiž proveden příklad: $258^2 = 66564$

$$\begin{aligned} 2^2 &= 4\,. \\ 2 \cdot 2 \cdot 5 &= 20\,. \\ 5^2 &= 25\,. \\ 2 \cdot 25 \cdot 8 &= 400\,. \\ 8^2 &= \underline{\quad 64} \\ & \;\; 66564 \end{aligned}$$

Je viděti, jakým způsobem se výpočet provádí; jednotlivé řádky posunujeme vždy o jedno místo doprava. Celou operaci lze ještě zkrátiti podle vzoru:

$$\begin{aligned} 258^2 &= 66564 \\ 2^2 &= 4\,. \\ 45 \cdot 5 &= 225\,. \\ 508 \cdot 8 &= \underline{\;4064} \\ & \;\; 66564 \end{aligned}$$

Druhý řádek výpočtu je jakési stažení druhého a třetího řádku hořeního výpočtu. Dostaneme ho takto: první cifru násobíme dvěma, k tomu připíšeme cifru druhou a touto cifrou výraz násobíme. Třetí řádek nahrazuje řádek čtvrtý a pátý; dostaneme ho takto: skupinu prvních dvou cifer násobíme dvěma, připíšeme další cifru a násobíme jí. Podle tohoto návodu by se pokračovalo, kdyby cifer bylo více. Řádky se v tomto případě posunují vpravo vždy o dvě místa.

Dvojnásobné manželství; podle našeho práva nestane se druhý sňatek platným, uzavřel-li jej jeden z manželů za trvání manželství. § 62 o. z., § 28 manž. nov. č. 320/1919. ⤷ bigamie.

Dvojnásobné oplození, v botanice úkaz, který nastává při oplození vajíčka rostlin krytosemenných. K oplodnění je totiž potřebí dvou spermat. Jedno sperma oplodní vajíčko, druhé se spojí se sekundérním jádrem embryonálního vaku, ze kterého vznikne endosperm. ⤷ oplození.

Dvojník, člověk nápadně podobný jinému; též zjevení vlastní osoby.

Dvojný bod křivky, jest bod, jímž křivka prochází dvakráte. V jednoduchém bodě má křivka jedinou určitou tečnu, v dvojném bodě má tečny dvě. Jsou-li dvě různé tečny, je dvojný bod t. zv. uzlový, křivka v něm tvoří kličku (franc. noend), splývají-li obě tečny, je to t. zv. bod úvratu (franc. point de rebroussement, něm. Rückkehrpunkt); sbíhají se v něm dvě větve křivky, tvořice špičku, jsou-li tečny imaginární, je dvojný bod osamělý. Křivka stupně n-tého, má-li býti jednoduchou, může míti nejvýše $\frac{(n-1)\,(n-2)}{2}$ dvojných bodů.

Dvojplošník (biplan), letadlo se dvěma nosnými plochami, umístěnými nad sebou; ⤷ letectví.

Dvojpoměr (v geometrii). Zvolíme-li na přímce dva body A a B, pak každý bod přímky c je jednoznačně určen poměrem $\frac{\overline{AC}}{\overline{BC}} = (ABC)$, (nutno ovšem přihlížeti i ke smyslu). Leží-li bod C zevnitř úseku $\overline{AB}$, mají oba úseky $\overline{AC}$ a $\overline{BC}$ zna-

ménka souhlasná a $\frac{\overline{AC}}{\overline{BC}} = (ABC)$, t. j. dělící poměr bodu C vzhledem k bodům A, B je kladný, leží-li C uvnitř $\overline{AB}$, je dělící poměr (ABC) záporný. Půlí-li C úsečku $\overline{AB}$, je (ABC) = —1; bod v nekonečnu má dělící poměr +1. Splývá-li C s A, je (ABC) = 0, splývá-li s B, je (ABC) + ∞. Libovolný bod přímky D má vzhledem k bodům A a B dělící poměr $\frac{\overline{AD}}{\overline{BD}}$ a poměr obou dělících poměrů: $\frac{AC}{BC} : \frac{AD}{BD} = (ABCD)$, je dvojpoměr čtveřiny bodové, který zase může nabýti všech hodnot od (—∞) do (+∞) podle toho, jaká je vzájemná poloha bodů: A, B, C ,D. Obdobným způsobem zavedl se dělící poměr a dvojpoměr ve svazku paprsků a ve svazku rovin. Dělící poměr paprsku c vzhledem k paprskům a, b je poměrem sinů: $\frac{\sin \widehat{ac}}{\sin \widehat{bc}}$; $\widehat{ac}$ $\widehat{bc}$ jsou úhly, jež tvoří paprsek c s paprsky a, resp. b. Ve svazku rovin je dělící poměr roven témuž výrazu; úhly sinů jsou úhly roviny třetí s rovinami základními. Máme-li další paprsek (rovinu) svazku d, je dělící poměr d vzhledem k a, b: $\frac{\sin \widehat{ad}}{\sin \widehat{bd}}$, a dvojměr čtveřiny: $\frac{\sin \widehat{ac}}{\sin \widehat{bc}} : \frac{\sin \widehat{ad}}{\sin \widehat{bd}} =$ (a b c d). Vytvořujeme-li promítáním, ze čtveřin bodových, paprskových čtveřiny paprskové rovinné nebo naopak, zůstává dvojpoměr týž. Říkáme: dvojpoměr jest projektivní invariant. Mají-li dělící poměry, z nichž dvojpoměr vzniká, prostou hodnotu touž, avšak znamének opačných, je hodnota dvojpoměru: (—1); body, paprsky, roviny tvoří harmonickou čtveřinu. Říká se také: body c, d (paprsky c, d) oddělují body A, B (paprsky a, b) harmonicky. Zároveň A, B resp. a, b, oddělují C, D resp. c, d harmonicky.

Dvojsbor, hudební vokální skladba, psaná pro dvě samostatně vedená sborová tělesa. Byl oblíben v kontrapunktické škole nizozemské, později ve škole benátské a římské. Mistrem jeho jest Gabrieli. U nás Smetana (Odrodilec).

Dvojsmyk, při smyčcových nástrojích současný smyk po dvou strunách.

Dvojsmysl (amfibolie), vzniká užitím slov stejných za účelem jiného významu, obyčejně humoristického. Obvyklé v lascivních vtipech. Jinak i dva různé významy mající společný výraz: ovál, ovál (od ovanouti); bez, — rostlina, bez, — spojka a jiné.

Dvojspolek, spolek dvou států utvořený obyčejně za společnými politickými a mezinár. zájmy. Historie jich vykazuje celou řadu. V užším slova smyslu jest to název pro spolek rusko-francouzský, utvořený v r. 1890 po vypršení platnosti zajišťovací smlouvy rusko-něm. Tento d. trval de facto až do bolševického převratu v Rusku v roce 1917. Francie poskytla Rusku řadu vysokých zápůjček, jež jí ovšem dodnes nebyly zaplaceny.

Dvojstěžník, oblíbená plachetní loď na Středozemním moři.

Dvojstínové barvy, v tisku ilustrací užívané barvy, které poněkud propouštějí původní barvu papíru, takže tečky a čáry kresby jsou obklopeny jemným barevným odstínem. Vzniká takto jediným otisknutím dvojbarevný obraz. ↘ dvojbarevná autotypie.

Dvojstranní (lat. bilaterální), bilaterálně symetričtí (dvojstranně souměrní) jsou živočichové, které jen jediným řezem lze rozděliti na dvě souměrné poloviny, mající se k sobě jako předmět a obraz v zrcadle. Rovina souměrnosti prochází pak podélnou a dorsoventrální osou živočicha. Dvě druhé hlavní roviny, které ovšem tělo živočicha nedělí na dvě souměrné poloviny, jsou: do podélné a příčné osy spadající horizontální nebo frontální, po případě laterální rovina, a příčnou a dorsoventrální osou, jdoucí rovina transversální.

Dvojstup, zvl. útvar ve cvičení pořadovém, dva zástupy vedle sebe jdoucí.

Dvojtolar, do r. 1876 stříbrná mince, ražená od r. 1834 v Hanoveru a mající dvojnásobnou hodnotu tolaru.

Dvojtvárnost, ↘ Dimorphismus.

Dvojúhelník sférický, část plochy koulové omezená dvěma hlavními polokružnicemi. Dvojúhelník má dva vrcholy, které jsou krajními body průměru koule, dva stejné úhly sférické (rovné odchylce rovin, v nichž jsou obsaženy jeho strany). Dvě roviny, jdoucí středem koule, vymezí na povrchu čtyři d-y, z nichž dva protější jsou shodné, dva vedlejší se doplňují na polokouli. Obsah dvojúhelníka: $\triangle = \frac{\pi r^2 \alpha}{90}$.

Dvojuhličitany, starší a méně vhodný název kyselých uhličitanů, vzatý z jejich latinského názvu bicarbonas. Zastoupí-li se ve dvojsytné kyselině uhličité H_2CO_3, která obsahuje dva vodíkové atomy nahraditelné kovy, toliko jediný z nich některým kovem, vznikají kyselé uhli-

čitany. Jsou z jedné polovice solemi, z druhé kyselinami. Nejdůležitější z nich je dvojuhličitan sodný $NaHCO_3$, jídelní soda (natriumbikarbonát, natriumhydrokarbonát, lat. bicarbonas sodae). Tvoří se v podobě krystalické ssedliny, zavádíme-li plynný kysličník uhličitý CO_2 do koncentrovaného vodného roztoku normálního uhličitanu sodného (Na_2CO_3) sody (nebo do jejího roztoku ve vodnatém alkoholu):

$$Na_2CO_3 + CO_2 + H_2O \rightarrow 2\,NaHCO_3.$$

Varem svých roztoků a zahříváním ztrácí $NaHCO_3$ vodu a CO_2 a proměňuje se v normální uhličitan. Rozpouští se ve vodě prostředně snadno a jeho vodný roztok reaguje (hydrolysí) alkalicky. Technicky se vyrábí jako přechodný produkt při výrobě sody metodou amoniakovou. Upotřebuje se ho hlavně v lékařství.

Dvojvědomí (franc. double conscience, něm. Doppelbewußtsein), dvojvědomí, dvojí „Já". „Já" u člověka není úplně jednotné, často přichází ke změnám toho „Já", které ponejvíce zažíváme ve spánku a snu, a které se uplatňují jako určité vědomosti, schopnosti a povahové vlastnosti, za norm. poměrů se vůbec neprojevující. Mnohem ostřeji vystupují tyto změny při náměsíčnictví, hypnose, dále při záchvatech epileptických, hysterických atd. Říká se „nejsme při sobě", když se něčeho dopustíme, s čímž po procitnutí a vystřízlivění nesouhlasíme. Nejnápadnějším úkazem d. je též pověra o posedlosti (↘ daemonomanie).

Dvojzpěv, ↘ duetto.

Dvojžoldnéři, v 16. stol. zcela obrnění pěšáci: také mušketýři a kopiníci, mající více než 4 zlaté měs. žoldu.

Dvoráček Ludvík (* 18. VIII. 1895 v Brně), malíř a grafik. Původně studoval architekturu; pak na malíř. akad.

Dvoran Martin (1770—1848), kat. farář v Pezinku. Sp.: Prihodná Kázeň o... Powinnostách Stawu Kňezského (1819).

Dvorany nad Nitron, o. na Sl., okr. Topolčany, 434 čs. ob.

Dvorce, o. v Č., část hl. města Prahy XV., okr. Nusle, 1002 č. ob.

Dvorce, m. na M., okr. Mor. Beroun, 2277 ob. (14 č.); továrna nábytku, stuh, krajek, plet. zboží a j.

Dvorce, o. na Sl., okr. Levoča, 377 ob. (261 čs.).

Dvorec, o. v Č., okr. Přeštice, 550 č. ob.; olejna, výroba cem. zboží.

Dvorecký Váša, ps. Karla V. Kuttana.

Dvorianky, o. na Sl., okr. Trebišov, 462 čs. ob.

Dvorjané, dvorjanstvo, šlechta v býv. Rusku, která od r. 1785 požívala zvl. výsad, hl. jako byrokracie říšská.

Dvorní divadlo (Burgtheater), od roku 1814 jméno divadla ve Vídni, r. 1741 zal. Marií Terezií, nyní nejvýznamnější rakouské „Bundestheater" („Spolkové divadlo"). Rozkvět divadla se datuje od r. 1849, kdy Laube byl uměleckým ředitelem. Po něm následovali roku 1868 August Wolff, 1870 Fr. v. Dingelstedt, pak Adolf Wildbrandt. Po provisoriu za Sonnethala byl ředitelem od 1888 August Förster, který po roce zemřel. Max Burckhard byl napřed umělec. tajemníkem, 1890 ředitelem. Po něm nastoupil r. 1897 P. Schlenther, dále 1910 Alfred svob. pán šl. Berger, 1912 Hugo Thimig, 1917 M. šl. Millenkovich, 1918 kolegium tří mužů: Hermann Bahr, Robert Michel, Max Devrient, 1920 Albert Heine, 1922 Max Paulsen, 1923 Fr. Hesterich.

Dvorník František (* 14. VIII. 1893 v Chomýži), byzantolog a církevní historik, studoval v Kroměříži a Olomouci, kde 1916 vysvěcen na kněze, kaplanoval v Bílovci, Valtéřovicích a ve Vítkově, 1919 promován v Olomouci na doktora theologie, 1920 studoval na „École libre des sciences politiques" v Paříži, 1922 dosáhl tam diplomu věd sociálních a politických, 1922 studoval na Sorbonně, 1924 promován na doktora university pařížské, 1926 profesor francouzského reál. gymnasia v Praze, 1926 docent a pak profesor církevních dějin na Karlově universitě. Věnoval se studiu byzantinismu a východní otázky, vydal Byzance et les Slaves au IX. siècle (Paříž 1923), L'Eglise serbe (Les Lettres 1923), Les problèmes économiques et sociaux en Tchécoslovaquie (Brusel 1923), k mileniovým oslavám Život Svatého Václava (Praha 1929), přelož. do několika evropských jazyků. Současně pracoval na prohloubení styků českých katolíků s cizinou četnými přednáškami v Paříži a v čelných městech francouzských i belgických a statěmi do revuí i deníků francouzských. Českou veřejnost naopak zase informoval jako dopisovatel deníků českých (Lid. Listy, Našinec), jakož i studiemi v českých revuích (Život, Apoštolát CM.).

Dvorniković Ljudevít (* 1861), chorv. pedagog, prof. učit. ústavu v Sarajevě. Uveřejnil svoje pedag. a později filosof. články v různých listech, jakož i samostatně: Temelji psihologije (1906), Pedagog.-didaktični priručnik na psiholog. osnovkami (1922).

Dvorniković Vladimir PhDr. (* 1888), profesor na univ. záhřebské. Studov. na

univ. vídeňské, kdež i promován r. 1911. Habilitoval se r. 1918 na univ. záhřebské, kdež r. 1925 jmenován prof. filosofie. Sp.: O pragmatismu (1910), Psihologija T. Ribota (1916), Studie za psihologiju pesimizma (1923), Psiha jugoslav. melanholje (1925) a j.

Dvorníky, o. na Slov., okr. Hlohovec, 2013 ob., 1950 čs.

Dvorníky, o. na Slov., okr. Krupina, 375 čs. ob.

Dvorníky, o. na Sl., okr. Prievidza; 528 čs. ob. mlýn, cihelna.

Dvorníky, o. na Sl., okr. Moldava nad Bodvou, 429 ob.

Dvorní poesie, um. mírné ep. a lyr. básnictví, pěstované ve středověku v sev. Francii, Provenci a Německu.

Dvorní rada, od XVI. st. titul členů nejvyš. kolegiát. úřadů, jež byly ustaveny podle vzoru říš. dv. rady ve Vídni pro vyřizování vlád. a správ. záležitostí a jako kraj. soudy nejvyš. instance. V XIX. stol. (až do 1918) dv. r. jako čest. titul v růz. stupních propůjčován vyš. úředníkům, prof., lékař. atd.

Dvorská-Hofová Louisa († 1917), čes. dram. umělkyně. Hrála v l. 60. u Švandy.

Dvorská rada říšská (Reichshofrat), jeden z nejv. úřadů býv. říše německé, povstala ze zemského úřadu, t. zv. dvorní rady, zříz. 1518 jako poradní orgán císařův. Po míru vestfálském konkurovala s ř. soudem komorním; zanikla 1806 zrušením říše něm.

Dvorská rada vojenská (válečná) (Hofkriegsrat), rakouská instituce, zřízená v polovici XVI. stol. jako nejvyšší vojenský úřad. Sídlila ve Vídni, mohla být však přeložena též do císařského hlavního stanu; její úkol byl původně omezen jen na země příslušející Maximiliánu II., teprve za Ferdinanda II. pro všecky země rakouské, vyjímaje alpské, a za Josefa I. rozšířena její pravomoc na všecky země rakouské bez rozdílu. Za Marie Terezie se skládala ze tří skupin zv. Publica, Oeconomica a Judicalia, za Františka I. (reorganisace arciv. Karla) rozdělena na 15 departementů; v čele každého stál dvorní rada, mezi nimiž byli generály president (obyčejně vynikající vojevůdce, jako princ Eugen Savojský, arciv. Karel atd.), dva vicepresidenti, šéf generálního štábu ubytovatelů (budoucí generální štáb) a 4 jiní přísedící. R. 1848 zřízeno ministerstvem vojenství (⚲), čímž d. r. v. vzala za své. D. r. v. sama nikdy nevedla armád v poli, nýbrž vypracovávala pro ně jen direktivy (Operationsentwürfe), které ovšem často se neshodovaly se skutečnou situací na bojišti, jíž při nedostatku komunikací nebylo lze z Vídně dobře přehlédnouti a včas správně využíti. Odtud stížnosti mnohých generálů na instituci, která byla těžkopádná a velmi závislá též na dvorské komoře (finance). — Podobným nejvyšším vojenským úřadem byla bavorská d. v. r., zřízená vév. Maximiliánem 1620 a přejmenovaná 1799 na vrchní válečné Kolegium (Oberkriegskollegium). Také ve Švédsku bylo t. zv. válečné Kollegium s podobnými funkcemi.

Dvorské právo, ve středov. právu něm. právní zásady, platící o právních poměrech mezi pozemkovými pány a poddanými. Obsahuje právo služební, selské a lenní. Hlavním pramenem d. p. byly právní zásady vznášené na t. zv. dvorských soudech (⚲).

Dvorský, pseud. Zikmunda Janského.

Dvorský Alois (Vaníček) (* 24. X. 1883), čes. herec komických rolí, od r. 1900 u venk. společ. od 1924 v Praze v malých divadlech (Apollo, Komedia, Rokoko).

Dvorský Bartoloměj, též Curius (* koncem XV. věku v Dvoře Králové), utrakvistický bohoslovec, studoval v Praze, kde 1522 učiněn bakalářem a vysvěcen byv na kněžství pod obojí, stal se děkanem v Kouřimi, 1538 duchovním správcem v Mnichovicích. Smýšlení byl konservativního, orientace staroutrakvistické. Tiskem vydal český spisek: Proti Alkoránu, totiž zákonu tureckému a saracenskému (Praha 1542). Rukopisy tří latinských děl bohoslovných chová knihovna Metropolitní kapituly pražské a jeden latinský traktát knihovna Karlovy university. Srv.: Borový, Jednání konsistoře 1, 1868, 125. Liber decanorum 2, 274. Čas. kat. duch. 1914, 351.

Dvorský Filip, malíř v Praze I. kol r. 1524.

Dvorský Fr., pseud. Břetisl. Jedličky.

Dvorský František (1846—1917), č. přírodopisec a gymn. prof. v Brně. Psal o moldavitech třebíčských, které sám objevil. Red. Mor. Vlastivědy.

Dvorský František (* 3. X. 1839 v Sobotce, † 28. X. 1907 na Smíchově), čes. dějepisec, zem. archivář. Věd. činnost D-ého je věnována hlavně otisku pramenného materiálu. Z archivu jindřichohradeckého vydal (s Emlerem) zlomek starých desk půhonných ze 14. st. (1868), z téhož archivu uveřejnil velmi důlež. zprávu o zradách Valdštýnových. K Valdštýnovi se vrátil později obsáhlou rozpravou Albrecht z Valdštýna až na konec 1621 (1892). Pro kult. hist. velmi významné jsou D-ého edice dopisů šlechtičen čes. z 16.—17. stol.: Zuzana Černínová z Harasova (1886), Mateř a dcera Zuzany Černínové z Harasova (1890), Dopisy Kateřiny ze Žerotína. Vedle toho uveřejnil

D. řadu prací v Archivu českém, jehož byl od r. 1892 redaktorem, v Čas. čes. musea a j. D. řídil též vydávání Sněmů českých; jest litovati, že neměl k vyd. této význ. edice dokonalejší věd. průpravy. D. uplatnil se i jako beletrista povídkami Naše staré obrázky (1879—80), s E. Krásnohorskou sepsal trag. Harantova žena (1881).

Dvorský Jindřich z Helfenburka, též Curius (* 1505 ve Dvoře Králové, † 15. 9. 1582), utrakvistický bohoslovec, studoval na Karlově universitě, 1524 bakalářem, 1530 mistrem a profesorem, 1533 děkanem, 1534 odcestoval do Německa k osobnímu poznání reformátorů, dlel v Míšni a v Sasku ve Vitemberce sblížil se s Melanchtonem, 1539 členem utrakvistické konsistoře, 1542 rektorem Karlovy university, 1546 farářem u Svatého Michala v Opatovicích, později opatem kláštera na Slovanech, 1571 administrátorem utrakvistické konsistoře, v dubnu 1572 přestoupil k církvi katolické. Smýšlení byl staroutrakvistického, nepřál novotám náboženským, kloně se vždy více ke katolicismu, v lednu 1572 jednal v čele kněžstva podobojí s arcibiskupem o spojení utrakvistů s církví katolickou, přál jesuitům v jejich kulturních akcích. Srv. Winter, Život církevní 2, 1896, 998.

Dvorský Ludvík, malíř v Praze kol r. 1728.

Dvorský Mikuláš, utrakvistický bohoslovec a historik, kaplan na Zbiroze, 1571 farář na Čížové u Písku, 1591 děkan v Příbrami, kde zemřel. Vydal překlad Wellerovy Knihy o povinnostech všech úřadův duchovních i světských (Praha, 1591) a v rukopise zanechal Zprávu o zavraždění Ludvíka Loreckého z Elkuše a synů jeho (vydáno ze souvěkého rukopisu Vyšehradské kapituly v Čas. Čes. Musea 1832). Srv. Paprocký, Diadoch (Stav rytířský 22).

Dvorský Prokop (* 1806 ve Slaném, † 1890 v Mor. Třebové), historik církevní, vystudoval gymnasium v rodišti, 1823 stal se Piaristou, 1831 vysvěcen v Praze, učitel tříd gramatikálních v Ostrově, Litomyšli a Benešově, 1832 učitel náboženství ve Slaném, 1833 prefekt šlechtického konviktu v piaristické koleji pražské, 1834 profesor gramatiky v Litomyšli, 1836 profesor náboženství na gymnasiu Nového Města Pražského, 1858 rektor koleje piaristické v Praze. V těžkých dobách poněmčení řádu i škol působil vydatně v duchu vlasteneckém, jsa buditelem českého žactva. Psal do Riegrova Slovníku naučného a do Časopisu kat. duchovenstva stati o dějinách církevních, s Douchou pospolu zpracoval Kullmannův Dějepis církve katolické (Praha, 1849). Srv. Kakš, stati životopisné (Hlídka, 1906), a Slánský Obzor, 1906), Podlaha, Bibliografie 2076, 2175 a 1498.

Dvorský soud, ve středověku zemépanský soud, který soudil podle dvorského práva ↷. Průběhem doby se osamostatňoval víc a více.

Dvorský Václav, též Textorius (* v druhé polovici 16. věku v Dvoře Králové), básník český i latinský, studoval na Karlově universitě, kde později učiteloval. Skládal latinské básně, z nichž jednu ke cti Kampanově, vydal vánoční lyriky Jesličky Děťátka (Praha, 1611). Srv. Dlabač, Biographie des Campanus, Praha, 1819, 8.

Dvorský Viktor, PhDr. a JUDr. (* 22. 9. 1882), prof. čes. techniky v Praze, vynikající český zeměpisec, pracující v oboru antropogeografie. Byl členem delimitační komise českopolské a čl. českosl. delegace na mírové konferenci v Paříži. Procestoval balkánský poloostrov a uveřejnil mnoho prací o svých geografických výzkumech. Hlavní spisy: Území československé (1918) a Základy politické geografie a českoslov. stát (1920).

Dvorský z Hájku Matěj (Dapsilis Curius) (1520—1583), rektor pražské university 1559—1580.

Dvory, o. v Č., okr. Karlovy Vary, 2746 ob. (68 č.); tov. porc., kaolin., sklárna, cihelna.

Dvory, o. v Č., okr. Poděbrady, 744 čs. ob.

Dvory lásky, Cours d'amour (kúr damúr), soudy lásky, které rozhodovaly pře milostné. Vznikly v jižní Francii v 11. st. Usnesení byla sebrána ve sborníky: Aresta amorum. Srovnej: Vrchlického veselohru Soud lásky, ohlas truvérské poesie.

Dvory nad Žitavou, o. na Sl., okr. Stará Ďala; 4867 ob., 160 čs.

Dvořáci, majitelé t. zv. svobod. dvorů v Čechách ve středověku, kteří nepodléhali žádné vrchnosti a měli určité výsady.

Dvořáček Alois (* 1852), soudní rada v. v. v Brně. Právnický spisovatel, psal do Právníka.

Dvořáček Ant. (* 1792 v Praze, † 1842), sochař v Praze.

Dvořáček Jan (1808—1865), advokát ve Vídni. R. 1848 byl členem Slovanského sjezdu a poslancem č. sněmu. Později zvolen do mor. sněmu.

Dvořáček Jan (* 1825), žák pražské akademie a malíř v Teplicích.

Dvořáček Jan, Ing. (* 12. XI. 1887 v Letovicích), čsl. národohospodář, spisovatel a ministr m. s. Po převratu jmenován úředníkem min. obch., pak přestoupil k min. zahr., kdež vedl sekci nár. hosp. R. 1922 jmenován zplnomoc. ministrem a jest autorem četných mezin. smluv. R. 1925 zvolen poslancem a jmenován min. obch. Vystoupil pak ze st. služby a jest nyní ředitelem Živnostenské banky a členem správní rady četných prům. podniků. Sp.: Obch. smlouvy mezistátní (1923—1925).

Dvořáček Ludvík (* 1895 v Brně), akad. malíř a grafik, žák prof. Švabinského a Brömseho, krajinář i figuralista. Mnoho cestoval po Italii, Jugoslavii a Německu. Obrazy jeho umístěny jsou v různých museích v Čechách.

Dvořák Antonín, pseud. Michala Navrátila.

Dvořák Antonín († před r. 1845), sochař v Praze.

Dvořák Antonín, JUDr. (1848—1918), mor. zemský poslanec a výb. právník. Zn. zásluhy si zjednal o rozkvět ivančické školy rolnické.

Dvořák Antonín (1817—1881), žák Kadlíkův a Rubena v Praze. Maloval hlavně lidové scény z vých. Čech.

Dvořák Antonín (* 8. IX. 1841 v Nelahozevsi u Kralup, † 1. V. 1904 v Praze), český hudební skladatel. Studoval v letech 1857—59 na varhanické škole v Praze, 1862—73 byl violistou v kapele K. Komzáka a v orchestru Prozatím. divadla a do r. 1876 varhaníkem v kostele u sv. Vojtěcha; vzbudil r. 1873 po prvé pozornost pražského obecenstva sborovým Hymnem, r. 1877 při příležitosti udílení stát. stipendia, jež několikráte obdržel, upozornil na sebe vídeň. kritika Hanslicka, dirigenta Herbecka, hl. však skladatele Brahmse, jenž jeho Moravským dvojzpěvům pomohl do světa, doporučiv je berlínskému nakladateli Simrockovi. Léta osmdesátá znamenají proniknutí Dvořákovy hudby do ciziny, hlavně Německa a Anglie, počátek jeho existenčního osamostatnění a světové slávy. D. je zván na anglické hudební festivaly, pro něž komponuje a na nichž prováděna jsou jeho oratoria, r. 1891 je promován na doktora hudby universitou v Cambridgi a v Praze a je předmětem i jiných oficielních poct. V letech 1890—1892, 1895—1904 byl D. profesorem komposice (a od r. 1901 ředitelem) na konservatoři v Praze, r. 1892—95 ředitelem Národní konservatoře hudby v New Yorku. — D. náleží mezi největší skladatele světové a je vedle Bedřicha Smetany tvůrcem nové české hudby a zakladatelem jejího rázu a světového významu. Byl duchem par excellence hudebním. Hudba řinula se z jeho pera zcela spontanně a nenuceně. Lehkost, s níž tvořil, dodává jí neobyčejné plynulosti; při tom je to hudba osobitá, jeho vlastní, snadno odlišitelná od hudby skladatelů jiných. Jeho hudební představivost je úžasná; již při prvních náčrtech měl v mysli celý komplikovaný aparát orchestrální. Nejsilnějším elementem jeho hudby je melodie, bohatě členěná, vedená v širokých liniích, již nechával působit samotnou, bez kontrapunktické přítěže, a rytmus, mnohotvárný, pestrý, diferencovaný od laškovnosti k strhující vervě. Zde je D. zcela svůj a těmito složkami dociluje nejhlubšího a nejpůsobivějšího dojmu, ačkoliv i jeho harmonie (Othello, symf. básně, Rusalka) a polyfonie (oratoria) ukazují mistra prvního řádu. Jemný smysl pro zvuk a individualitu nástroje učinil jej nejen jedním z nejlepších orchestrátorů vůbec, ale dal i jeho skladbám pro menší nástrojové ensembly sytou barvitost a plastiku. Jeho lidový původ učinil jej vnímavým pro prvky hudby lidové, hlavně v konstrukci melodie, její periodicitě, intervalových krocích a jejím harmonickém základu, i v rytmice, kde často používal typických rytmů lidových tanců (furiant). Tato lidovost byla součástí jeho osobnosti. D. nikdy nenapodobil, jeho hudba není českou proto, že jsou v ní ty neb ony charakteristické znaky české hudby, ale je česká svým výrazem a citovým obsahem, t. j. na př. charakter její veselosti je český. Rovněž tak prvky slovanské (t. j. hudby jednotlivých národů slovanských), i ty, které převzal v Americe (zajímal se o plantážní písně černošské, populární americké písně, indiánské tance), vyrůstají organicky z jeho hudby a jsou součástí jeho osobitého výrazu. Výrazově zabírá D. hudba snad všechny myslitelné odstíny, barví je však rysy osobní autorovy povahy. Tak na př. zbožnost D. je hluboká, citová spíše než spekulativní, jeho veselost je upřímná, bezprostřední, někdy bujná a furiantská, bez živlů ironických, parodie jen ojedinělá nemá sarkasmu a zlomyslnosti, je spíše dobromyslná, zcela ve shodě s jeho lidskou křišťálově čistou povahou. Převahou je hudba D. charakterisována

Antonín Dvořák.

kladným optimismem. D. byl skladatelem vzácně všestranným. S malými výjimkami jsou zastoupena v jeho díle všechna odvětví hudební skladby a ve všech zanechal dílo hodné svého jména. V tvorbě symfonické a komorní vycházel z hudby klasické (Beethoven středního období) a jejích forem a setrval na nich přes to, že jeho doba byla jim nepříznivá a pokládala je za překonané; dovedl však tyto formy naplniti svým a novým obsahem. Zde byl mu rázem své hudby blízkým Schubert, právě jako v současnosti měl paralelu v Brahmsovi. Psal t. zv. hudbu „absolutní", ačkoliv ani novoromantism se svou snahou usměrnit hudbu t. zv. programem nezůstal mu cizím. V takovém případě však nechával program buď nevysloven nebo naznačil jej jen všeobecně názvem skladby; i zde přidržoval se v celku klasických forem, k jichž uvolnění přikročil teprve tehdy, když mu již nestačily (Othello). Vyslovenou programní hudbou jsou až jeho symfonické básně podle balad Erbenových. V oboru tvorby symfonické nacházíme u D. devět symfonií, z nichž pět je ve vydání číslováno. Jsou to: D-dur op. 60 (1880 v scherzu je furiant), d-moll op. 70 (1885, dílo těžkého, pochmurného rázu), F-dur op. 76 (1875), G-dur op. 88 (1889), e-moll op. 95 (1892, Z nového světa, nejpopulárnější); zde D. byl inspirován nezvyklým americkým prostředím, v němž se octl, a použil některých prvků černošské hudby). Dále sem náležejí ouvertury: K J. K. Tylu op. 62 (1882, Můj domov), Husitská op. 67 (1883), V přírodě, Karneval, Othello op. 91, 92, 93 (1891), tři Slovanské rhapsodie op. 45 (1878), Suita op. 39, Serenáda smyčcová op. 22 (1875) a dechová op. 44 (1878), Symfonické variace op. 78 (1877), Scherzo capriccioso op. 66. Koncerty klavírní op. 33, houslový op. 53, violoncellový op. 104. Symfonické básně na balady Erbenovy (Vodník, Polednice, Zlatý kolovrat, Holoubek, Píseň bohatýrská, 1896) a konečně dílo snad nejpopulárnější, třeba původně pro 4ruční klavír psané, totiž dvě řady Slovanských tanců op. 46 (1878), op. 72 (1886). Z dlouhé řady komorních skladeb nutno uvést sextett A-dur op. 48 (1878), kvinteta A-dur op. 81 (1887 s klavírem) a Es-dur op. 97 (1893, „americký", s 2 violami), kvarteta d-moll op. 34 (1877), Es-dur op. 51 (1879), C-dur op. 61 (1881), E-dur op. 80 (1876), F-dur op. 96 (1893, „americký"), As-dur, G-dur op. 105 a 106 (1895, vrcholná díla komorní), tria: g-moll op. 26, f-moll op. 65 a Dumky op. 90. V oboru oratoria a světské kantáty vytvořil D. především hluboké a vroucí Stabat mater op. 58 (1877) a mohutné Requiem op. 89 (1890), široce založenou Svatou Ludmilu op. 71 (1886, velkolepá část sborová), Hymnus Dědicové Bílé hory op. 30 (1872), česky upřímné Te Deum op. 103 (1892) a Svatební košile op. 69 (1884). D. přidržuje se zde stylu oratorií Haendelových, t. j. vede hudební proud v dlouhých liniích bez zdůrazňování textového detailu při zachování jednotné celkové základní nálady a dělí textový podklad na čísla hudebně uzavřená. Byl to jeho lidsky prostý poměr k Bohu, který ve světských kantátách byl vystřídán neméně upřímným a vroucím poměrem k rodné zemi, jenž mu dal napsat zde hudbu při vší vznešenosti a přísnosti faktury bezprostředně a důvěrně působící. V opeře D. dlouho hledal svůj sloh a konečně i libreto, jež by dovolilo jeho hudbě rozezpívat se tak plně jako v symfoniích a dílech komorních. Česká pohádka, jež ho vábila již dříve, dala mu tu možnost operou Čert a Káča (1899), hlavně však operou Rusalka (1900, J. Kvapil, nejlepší dílo operní). V tomto díle vyrovnal se D. jako zralý umělec se zjevem Rich. Wagnera, jehož reforma zaujala jej od počátku především svými důsledky hudebními (převaha a zvýraznění orchestru), méně již svým psychologismem, svým přeložením těžiště do t. zv. leitmotivu a změnou scénické architektury. Z ostatních děl jevištních uvádíme zpěvohry Dimitrij (1882, ruský námět, krásná hudba s četnými rusismy), Jakobín (1888, skvělá kresba patrimoniálního prostředí), Tvrdé palice (1874, svěží jednoaktovka), Šelma sedlák (1877), Vanda (1875), Armida (1903, krásná hudba v lícni pohádkového ovzduší). Vedle toho napsal D. řadu drobnějších skladeb, z nichž některé jsou pravé miniaturní skvosty. Tak nacházíme u něho písně: V národním tónu op. 73, Písně milostné op. 83, Cikánské melodie op. 55, Biblické písně op. 99, dueta: slavné Moravské dvojzpěvy op. 32 (1876), sbory smíšené i mužské, klavírní skladby: Legendy op. 59 (i orchestr), Ze Šumavy op. 68, Poetické nálady op. 85, Humoresky op. 101 (1894), houslovou sonatu a sonatinu a j. Důležitý je i propagační význam D. díla pro české umění; D. byl první z českých skladatelů nové doby, kteří pronikli za hranice, a jeho úspěchy byly vždy spojovány s jeho českým původem. Jako učitel odchoval D. řadu žáků, z nichž později zvlášť vynikli: Vítězslav Novák, Josef Suk a

Rudolf Karel. — Literatura o D.: O. Šourek, Život a dílo A. D. (3 díly, základní spis o D.). Týž, Seznam D. skladeb. Týž. monografie ve Zlatorohu; dále monografie J. Bartoše (vyd. J. Pelcl), K. Hoffmeistera (vyd. J. R. Vilímek), Sborník statí o D. (Umělecká beseda).

Dvořák Antonín (* 7. VI. 1880), prof. v Roudnici. Hl. díla: Stereometrie (1911); Meliorace a vodní hospodářství (1913).

Dvořák Arnošt, MUDr. (* 1. ledna 1881 v Hořovicích), vojenský lékař, význačný český dramatik. Po nevýrazných počátcích v lyrické prose (Student. almanach 1904) upoutal literární pozornost hned prvním dramatem z české prehistorie Kníže (1908), v němž v postavě Přemyslově symbolisuje sílu kmenového sjednocení. Zájem o historickou látku ideového obsahu převládá i v další jeho tvorbě. Klasicky rozvrhnuté drama krále, jenž chce splynouti s lidem. Král Václav IV. (1910), je zatíženo, stejně jako Kníže, scenickou archeologii. Další obraz z českých dějin Husité (1919), ač dějově i myšlenkově nejednotný, předvádí tragedii národa ve velkorysém jevištním slohu a mocné povahokresbě. Myšlenkovým pokračováním děje je Bílá Hora (1924), dějově ještě více rozptýlená. Z touhy po velkém jevištním rozpětí vzešlo též moderní zpracování antického děje Aischylovy tragedie Nová Oresteia (1923). Ze současného života jsou čerpány aktovky Mrtvá (1920), Balada o ženě vražednici (1922) a groteska mravního rozvratu Matěj Poctivý (1922), napsaná společně se samorostlým pošklebným filosofem Ladislavem Klímou na jeho námět. A. D. překládal též divadelní hry z polštiny, ruštiny, němčiny. Živou účast o vývojové otázky moderního divadelnictví projevil založením časopisu Scéna (1913), brzy zaniklého, jehož obnovením jest Nová scéna (1929). Král Václav IV. byl přeložen do němčiny p. t. Volkskönig (přel. M. Brod).

Dvořák Bohuslav (* 1867), žák Jul. Mařáka, malíř-krajinář, člen Mánesa.

Dvořák Bořivoj, Ing. (* 26. května 1896 v Nové Dědině na Mor.), odborník v otázkách rybnikářství a rybářské biologie, doc. vysoké školy zemědělské v Brně, správce výzkumné hydrobiologické stanice v Libějovicích. Napsal: Československé rybníkářství v poměru k evropské rybniční produkci, 1928. Protozoální nákaza línů, 1928. (S Ing. F. Volfem.) Některá pozorování na rybnících v zimě 1928—29.

Dvořák Boža (* 1864), český architekt v Pardubicích. Mimo návrhy a stavby denní potřeby specialisuje se na restauraci chrámů.

Dvořák Čeněk, PhDr. (1848—1922), čes. fysik a prof. chorv. university v Záhřebě. Napsal četná pojednání z optiky, akustiky, elektřiny a z dějin fys., která uveřejnil v jaz. českém, chorv. a něm.

Dvořák Daniel, mědirytec v Praze v l. 1701—57. Od něho rytiny These se sv. Janem Kř., P. Maria podle obrazu svatoštěpánského a j.

Dvořák Emil (* 17. X. 1896 ve Vlkoši u Kyjova), čes. spisov. Vydal verše: Aleje života (1921), Ještě dva poly... (1923).

Dvořák František, katolický bohoslovec (* 19. června 1867 v Chrasti), vysvěcen 12. července 1891 v Hradci Král., katecheta dívčího gymnasia v Chrudimi; zpracoval Procházkovu Základní nauku náboženství katolického jako učebnici pro dívčí lycea, vyšší školy a pokračovací kursy při školách měšťanských (Mladá Boleslav 1908).

Dvořák František (* 17. 7. 1868 v Březí), katolický exhortátor, vysvěcen 23. 11. 1890 v Českých Budějovicích, katecheta v Kardašově Řečici, otiskl řadu exhort v Kazatelně (od 1903) a ve Věstníku katechetů (od 1910).

Dvořák František (* 1862 v Přelouči, † 1927 v Praze), akad. malíř, oblíbený portretista hlavně žen a dětí. Známé obrazy: Poslední večeře Páně, Anděl strážný, Madonna, Když andělíček ptáčkům v ráji... atd.

Dvořák František (* 27. 9. 1872 v Třebíči), redaktor a býv. poslanec ve Vídni, 1921 přestěhoval se do Čech a působil jako redaktor Nové Doby, Tribuny. Hl. spisy: Patero ctností člověka; Katechismus naší doby; Duch či hmota? Víra v chaloupkách; Vzrůst (drama); Karel Marx a jeho doba; Dr. Augustin Smetana. — Za války vydával list Svědomí. Byl průkopníkem t. zv. náboženského socialismu.

Dvořák Jan (* 1825 na Karlštejně, † 1890), houslař v Praze od r. 1847.

Dvořák Jan (* 29. 9. 1841 v Dobřikovicích, † 15. 6. 1909), katolický homiletik, vysvěcen 1868 v Hradci Králové, kaplan v Náchodě, 1887 farář ve Rtyní, 1890 farář a pak vikariátní sekretář v Úpici. Otiskl řadu kázání v Kuldově Posvátné Kazatelně (od 1871) a v Pastýři Duchovním (od 1885).

Dvořák Jan (* 1. 7. 1880 v Chramostech), právník církevní, vychován ve Vlkonicích u Neveklova, studoval gymnasium v Praze, bohosloví v Římě, kde 28. 5. 1904 vysvěcen, 1905 promován na doktora, kaplan ve Vildštejnu a Kaceřově, 1907

kaplan Animy v Římě, kde studoval obojí právo na univervitě papežské u Svatého Apolináře a byl promován doktorem obojího práva, 1912 vicerektor České koleje v Římě, 1915 přesídlil s kolejí do Prahy, 1917 vicerektor arcibiskupského semináře v Praze, kde zemřel 1918. Otiskl obšírnou studii Codex iuris canonici (ČKD, 1917 a 1918), nedokončenou. Srv. Bouzek, ČKD. 1918, 555.

Dvořák Jan, MUDr. (1849—1916), ředitel porodnice v Praze a dv. rada. Promován na lékaře 1876 v Praze. Externoval na různých klinikách a r. 1880 usadil se jako praktický lékař v Opočně. R. 1889 zvolen poslancem do sněmu, r. 1891 do říšské rady rakouské. R. 1897 jmenován byl členem nejvyšší zdravotní rady ve Vídni. Jako poslanec věnoval se téměř výhradně otázkám národohospodářským a zdravotnickým a později sociálně-politickým. Mnoho návrhů, jež učinil jako poslanec na sněmu i na říšské radě, bylo přijato, hlavně pokud se týkaly ochrany proti tuberkulose a zřizování pavilonů a ústavů pro tuberkulosní. I otázce péče o ochraně dítěte věnoval mnoho práce a ušlechtilé snahy jeho všeobecně uznávány. Zařizoval ústavy a spolky pro děti opuštěné a osiřelé, ústav pro léčbu a výchovu rachitiků a mrzáčků, spolupůsobil v Zemské komisi pro ochranu dětí a péči o mládež, jakož i při zřizování okr. komisí pro ochranu dětí na Opočensku, Kolínsku, Velvarsku a j. Roku 1903 delegován vládou na mezinárodní „Dětský svět" v Petrohradě. Týž rok složil oba poslanecké mandáty a převzal ředitelství pražské porodnice a vzdal se od té doby veškeré politické činnosti. Věnoval se nadále pouze odborně literární a sociálně-humanitní spolkové činnosti. Za svého působení jako ředitel porodnice a nalezince provedl mnohé závažné časové reformy, postaviv oba ústavy na docela novou základnu péče chudinské a péče o dítě vůbec. Veškeré jeho změny, jakož i návrhy byly vždy zřejmě odborně zpracovány, žel, že jich mnoho nedošlo dosud vyplnění. Jeho činnost odborně literární, byla rovněž značná a týká se hlavně oboru: zdravotnictví a sociální hygieny. Jest nepřehledná řada článků, proslovených řečí a polemik, jež vyšly buď jako samostatné brožury nebo v Časopise čes. lékařů, ve Věstníku samosprávném a národohospodář., v Lidových rozpravách lékařů, v Rozhledech lékařských, Naší době, v Čes. revue, v Národ. hospodáři, Zdraví lidu, Právnických rozhledech, ve Věstníku svazu čes. měst a v odb. časopisech německých i francouzských.

Dvořák Jan (* 1850 v Červ. Poříčí u Švihova), president zemského soudu v Praze v. v. Po krátké praxi u místodržitelství přešel do služeb zem. soudu v r. 1877. Působil také u různých soudů na venkově, načež v roce 1898 přeložen k zem. soudu jako vicepresident; pro své přímé a zřejmé národní smýšlení presidentem se stal teprve po převratu. Po pětiletém působení v této funkci odešel na odpočinek; byl stále pilným spolupracovníkem mecenáše Hlávky, zejména ve výboru studentských kolejí, kdež posléze zvolen předsedou. Za tuto nanejvýše záslužnou činnost zvolen v r. 1915 čestným členem Kolejí vys. škol.

Dvořák Jan (* 1877 Praha), min. rada v min. školství. Redigoval od r. 1905 Zájmy samosprávných úředníků. Po převratu povolán do minist. školství jako min. rada pro národní školy a mateřské školy a opatrovny.

Dvořák Jan, Dr. (* 1880, † 13. října 1918), mag. pres. sekretář v Praze. Vstoupil r. 1903 k pražskému magistrátu, kde r. 1911 stal se sekretářem. Pracoval v Klubu č. turistů.

Dvořák Jan Nepomuk (* 9. XI. 1793 v Kuklenách, † 6. I. 1852), obrozenský homiletik katolický. Vysvěcen r. 1819 v Hradci Králové, kaplan v Chrasti, 1829 katecheta v Hoře Kutné a r. 1832 v Německém Brodu. 1840 ředitel hlavní školy v Jičíně, pak farář v Holicích. Přispíval do České Včely a vydal Kázání na zasvěcené svátky celého roku (Praha 1839, 1849, 1850). Srv.: Jungmann HLČ 1849, 549. — Krška, ČKD 1880, 326.

Dvořák Jaroslav Antonín (1861—1921), český houslař.

Dvořák Josef (1849—1908), český právn. spisovatel a vydav. knihovního zákona. Pov. soudce.

Dvořák Josef, Ing. Dr. (1886—1923), zeměd. spisov. a úř. min. zem; žil dlouhá leta na Rusi v Anněnkovu a Saratově a pracoval ve výzk. stan. zeměd. Sp.: Příspěvek k hromadění dusíku v půdě mikroorganismy.

Dvořák Josef (* 1786 v Praze, padl v bitvě r. 1809), malíř. Studoval na pražské akademii a od r. 1802 působil jako malíř kameniny v továrně.

Dvořák Julian (* 1841), sochař a kreslič, od r. 1870 ve Vídni.

Dvořák Julius (* kolem 1760 v Brně), slovenský náboženský spisovatel, 1785 vstoupil do ř. Pavlánů, působil v Trnavě, přeložil z latiny spis Úzká cesta pobožného života (Trnava 1798). Srv.: Slovenské Pohľady 1, 1846, 2.

Dvořák Karel (kol r. 1864), sochař v Praze.

Egyptské umění I.

Nástěnný relief z hrobu.

Zlatá hlava sokola.

Pyramidy u Gizehu (rekonstrukce).

Král Amenotep IV.

Amenotep III., portrait z vápence.

Královna Teje, matka Amenotepa IV.

Opěradlo z trůnu Tutanchamona.

Egyptské umění II.

Sloupové nádvoří chrámu v Edfu.

Mumie.

Nástěnný relief z hrobu.

Obelisk
u Heliopolis.

Ramses II.,
socha z granitu.

Socha Sen-muta.

Dvořák Karel (* 1. I. 1893 v Praze), sochař. Žák J. V. Myslbeka a J. Štursy. Hlavní díla: Sv. Václav, Pomník rumburské vzpoury, Hlava hocha (v Moder. galerii) a pomník E. Denise v Praze. — Profesor Umělecko-prům. školy.

Dvořák Karel Boromejský (1856—1909), český mistr-houslař, syn a žák Jana Křt. Dvořáka.

Dvořák Ladislav JUDr. (* 2. VI. 1866 v Bechyni), býv. advokát, zem. a říš. poslanec, prof. Čsl. obch. akademie, od r. 1919—1923 zpravodaj min. obchodu v USA. Sp.: Co jest národnost? (1893, cena Č. Akademie), Podstata a význam českého práva státního (1897, za svět. války přelož. do angl. pro amer. státníky), Sňatek arciv. Frant. Ferd. d'Este a právní důsledky jeho prohlášení z 28. 6. 1900 (1900), Nová válka světová (1921 v Americe), Alliance Rusko-Německá (1922) a Vzpomínky na Ameriku a tužby ve vlasti (1923). Mnoho odbor. článků v různých časopisech a přednášek v Čes. spol. národohosp.

Dvořák Ladislav, ThDr. (* 12. XII. 1870 v Bílé Hůrce u Týna n. V.), círk. historik, studoval gymnasium a bohosloví v Čes. Budějovicích, kde 1893 vysvěcen, 1897 promován doktorem theologie v Praze, prefekt chlapeckého semináře a katecheta čes. gymnasia v Budějovicích, 1898 profesor dějin církevních a fundamentální theologie při kněžském učilišti budějovickém, 1905 dvorní kaplan a ředitel Frintanea ve Vídni, pak papežský prelát a tajný komoří v Českém Krumlově. Otiskl mnoho recensí bohovědné literatury (ČKD od 1902), kázání (Rádce Duchovní od 1902), vydal k stému výročí spis: Biskupský kněžský seminář v Čes. Budějovicích (Čes. Budějovice 1905). — Srv.: Anonym, ČKD 1905, 479.

Dvořák Ladislav (* 1887), česko-amer. herec, vystup. pod divad. jménem Lad. Dubský. Vyniká v rolích charakt.

Dvořák Ladislav Frant. JUDr. (* 30. V. 1888 v Hostěradicích u Jílového), gen. ředitel Ústř. jed. hospod. družstev, vynikající pracovník zeměd. družstevnictví, z kteréhožto oboru uveřejnil mnoho významných prací. Přednáší také o družstevnictví na vys. škole technické; jest členem bankovní rady Nár. banky čsl. a Českoslov. zeměd. akademie.

Dvořák Luděk, pseud. K. J. Zákouckého.

Dvořák Max sen. (* 4. VIII. 1843, † 9. I. 1908), archivář na zámku lobkovickém v Roudnici. Napsal dějiny roudnického zámku a vydal zajímavou korespondenci cís. Leopolda I. s Václavem Euseb. z Lobkovic. Otec a první učitel prof. Dr. Max D. ☞

Dvořák Max Ph. Dr. (* 1870 v Roudnici, † 8. II. 1921 v Hrušovanech); vynikající znalec umění a profesor dějin na vídeň. univ. od r. 1905, gen. konservátor a vicepresident ústř. komise pro zachování památek. Jest tvůrcem moderní umělecko-historické školy a vydal mnoho prací z tohoto odboru v jazyku německém, kdež seznamoval německé odb. kruhy s českým kulturním životem. — Z jeho nejdůlež. prací: Vom Mánes zum Švabinský (1904), Das Lobkowitzer Archiv in Raudnitz, Katechismus der Denkmahlpflege a j. R. 1907 vydal Soupis památek historických a uměl. v okrese roudnickém. Mnoho jeho prací je uveřejněno v Čes. časopise historickém.

Dvořák Pavel, pseud. Karla Elgarta.

Dvořák Rudolf Ph. Dr. (* 12. 11. 1860, † 1. II. 1920), univ. prof. v Praze a zakladatel české orientalistiky, znalec literatury i dějin blízkého i dálného Východu. Z jeho děl jmenujeme: O nejstarší poesii perské (1882), Confucius (1895), Laotsi (1903), a j. Přeložil m. j. cenná díla z orientálních literatur (Píseň písní, Kniha Ruth, Kniha Job, Ši-king s Jarosl. Vrchlickým a j.). Člen České Akad a České spol. Nauk.

Dvořák Samuel st. († 30. X. 1689 v Praze), mědirytec v Praze I. od r. 1629. Zhotovil zvláště 44 rytiny s výjevy ze života sv. Václava (1680). Ryl též podobizny a titulní listy.

Dvořák Samuel m., syn a žák předešlého. Ryl 41 list k Familia S. Wenceslai a Deo exaltata, sv. Jana Nep. (1693) a j.

Dvořák Šimon (1818—1883), docent polytechniky, odborník ve věcech hornických a poslanec říšské rady i zem. sněmu.

Dvořák Vilém, PhDr. (* 29. IV. 1886), český estetik a kritik. Napsal: K historickému a slohovému vývoji vazby knižní v době renesance a baroku (1926).

Dvořák Vinko, Ph. Dr. (1848—1922), profesor fysiky na univ. záhřebské. Studoval na české univ. pražské, kdež i po habilitaci jmenován docentem r. 1874. R. 1875 profesorem na univ. záhřebské, kdež působil do r. 1911. Uveřejnil mnoho prací z oboru optiky, elektrotechniky a akustiky, ve zprávách Jugoslov. Akademie i Akademie vídeňské.

Dvořák Vladimír, MUDr. (1873—1918), český lékař a odborný spisovatel. Působil v Luce Šipanjské u Dubrovníka v Dalmacii.

Dvořák Vojtěch (* 1873), vydavatel a redaktor listu Praktický hospodář v Kroměříži.

Dvořák Xaver (* 29. XI. 1858 v Hostivaři), kat. kněz, jeden z nejpřednějších čes. kat. básníků. Hluboce inspirován náboženstvím, v dokonalé formě, jež svědčí o učitelském vlivu J. Vrchlického, vyjadřuje svou únavu ze světa a radostnou útěchu ve víře svými básněmi, jež vydal pod názvy: Zlatou stezkou (1886), Stínem k úsvitu (1891), Sursum corda (1894), Meditace (1896), Eucharistia (1897), Improperie (1901), Nový život (1903), Soli Deo (1905), Z hlubin věků (1906), Kontemplace (1909), Modlitby básníkovy (1913), Sonety (1918), Věčné touhy (1923), Bezmračné nebe (1923), Básně českým dětem (1923), Na stožáru (1929). Mimo to napsal dram. hru Tabitha (1895) a řadu knih náboženských. Byl čelným členem Kat. moderny (⚲).

Dvořák z Boru, Antonín Jeronym (* počátkem XVIII. věku v Praze, † 2. XI 1747), homiletik barokový. 1733 promován doktorem bohosloví, 1735 farář u Svatého Vojtěcha, 1742 kanovník kapituly Svatovítské. Muž velkého nadání a miláček pražského lidu, vydal vedle latinské řeči Triumphus gloriae dvě česká kázání, Divotvorné vítězství medotekoucího učitele a claravallenského opata Svatého Bernarda (Praha 1743) a Kázání šestistyleté památky Sedlecké (Praha 1743). Sr.: Podlaha, Series 1, 1912, 276.

Dvořáková Helena, pseud. Jos. Aleše.

Dvořáková M. P. (* 1871), č. malířka v Praze.

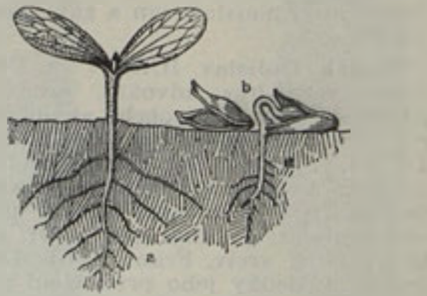
Dvořáková Otylie (* 1876), čes. pěvkyně, od r. 1895—1900 člen Nár. divadla v Praze. (Markétka, Elsa, Alžběta, Taťána, Mignon atd.) Odešla do Berlína, kde se uplatnila jako subretta. Vdova po barytonistovi Václ. Novákovi.

Dvořáková-Mráčková Albína († 1893), č. básnířka. Sp.: Chudobky (1871).

Dvořané, osoby zdržující se na dvoře panovníkově, zastávajíce nějaký úřad nebo zvyšujíce jen lesk dvora. Vytvořili zvláštní stav, zejm. ve středověku a 1. pol. novověku.

Dvořecký z Olbramovic, staroč. vladycká rodina, pocházející z Olbramovic na Voticku. Prokop D. z O. byl r. 1618 direktorem a správcem zemským, za Friedricha podkomořím. R. 1621 odsouzen k smrti a sťat na rynku staroměstském.

Dvouděložné (Dicotyledones) **rostliny:** embryo má dvě dělohy po stranách hypokotylu, který je ukončen plumulou; jen u malého počtu rostlin bývá jedna děloha zakrnělá (pseudomonocotyledones: orsej, dymnivka, brambořík, tučnice, kotvice a j.). Hypokotyl přechází přímo v kořínek, který se většinou vyvíjí v hlavní, definitivní kořen. Svazky cévní jsou v ose srovnány vždy v kruhu a zpravidla jsou otevřené; meristémy jejich splývají u víceletých os v kambium, jež podmiňuje pak růst do šířky a tloustnutí osy. Listy mají čepel s nervaturou síťovitou, zpeřenou, dlanitou nebo

Klíčící okurkové semeno.

vzácně znoženou; pochvy málo vyvinuty. Květní obaly jsou většinou penta- nebo tetramerické. Podle obalů květních se dělí na 3 shluky: Choripetalae (Eleuthero-, Dialy-, Polypetalae, Archichlamydeae) mají kalich a korunu složenou z plátků volných, Sympetalae mají také dva obaly květní, ale s plátky korunními srostlými a Apetalae (Monochlamydeae) s jedním obalem květním, nebo jim obal zcela chybí. Dvouděložné rostliny jsou geologicky mladé; nejstarší nacházíme v neokomu (křída), v mladším terciéru je jich už mnoho.

List dvouděložné rostliny.

Dvoudomé rostliny, mají květy různopohlavné. Na jedněch rostlinách jsou pouze květy samčí (prašníkové), na druhých pouze květy samičí (pestíkové). Na př. chmel, tis, jalovec, konopí, vrba a j.

Dvoukomorová soustava, soustava dvou zákonodárných sborů (dvou komor), při níž jest k platnosti zákona třeba, aby byl odhlasován souhlasně oběma komorami. V kolébce parlamentarismu, v Anglii, nazývá se jedna sněmovna sněmovnou dolní, poslaneckou, druhá sněmovnou horní, lordů (house of common, house of lords). Členství v horní sněmovně nabývá se jmenováním panovníkovým (tak tomu bylo i v Rak.-Uh.), členství v dolní sněmovně volbou. Zásadní myšlenka d-é s-y jest ta, že se ve dvou sněmovnách nalézají zcela různí lidé, zvláště, že ve sněmovně dolní jest živel pokrokový vyšlý z hla-

sování lidu, kdežto v horní sněmovně jest živel konservativní. Sloučením těchto různorodých živlů má se zabrániti překotným změnám zákonů a docíliti rozumného kompromisu mezi protilehlými směry. D-á s-a má své vady, přece však má více předností nežli soustava jednokomorová a proto jest zavedena ve většině států. V ČSR se dolní komora nazývá poslanecká sněmovna, horní senát. Ústavní listina čsl. dává větší moc sněmovně poslanecké, jejíž vůle se může státi zákonem i přes odpor senátu, jsou-li splněny určité podmínky o počtu hlasů. Okolnost, že se aktivní volební právo do senátu příliš neliší od akt. volebního práva do posl. sněmovny (26 let a 21 rok věku) a skutečnost, že v senátě zasedají také toliko lidé volení a ne jmenovaní, způsobila, že výhod d-é s-y nebylo u nás dosud využito, zvláště když senát byl vždy rozpuštěn současně s posl. sněmovnou, ačkoliv jeho funkční období jest osmileté a u sněmovny posl. šestileté.

Dvoukřídlí ↷ hmyz, diptera.

Dvoustřední, v typografickém systému písmo vysoké 28 bodů (14 čtvrtpetitů), dříve také Roman zvané. ↷ čtvrtpetit, čtvrtcicero a Didot.

Dvůr, volné, ohraničené místo, patřící k budově, někdy také touto budovou obklopené. V zemědělství se dvorem rozumí celý statek s polnostmi atd., nebo pouze komplex budov. Poloha dvoru, t. j. sestavení jednotlivých budov a volných prostranství mezi nimi se řídí podle podnebí, hospodářských potřeb, zvyklostí místních, nebezpečí ohně, jakož i velikosti budov.

Dvůr (lat. Curia, franc. Cour, angl. Court, něm. Hof), původně volné prostranství obklíčené jednotlivými budovami statku. Shromažďoval se na něm průvod zemanův, později znamenal dvůr tento průvod sám; konečně sídlo knížete s rodinou a okolím. Ve starověku byly usedlosti dvorních úředníků pohromadě s usedlostmi stát. služebnictva. Zvlášť složité bylo postavení dvora v Byzanci, které namnoze bylo napodobováno. V Rakousku obsahoval dvůr nejvyšší dvor. úřady, gardy a dvorní služby. Vojenský dvůr císařův sestával z generálních a křídel. pobočníků, z voj. kanceláře a kabinetní kanc. — Dvory v Německé říši a v něm. spolkových státech se sobě podobaly. Dvor. služebníci tvořili dohromady služeb. stát knížete; rozeznávali se dvorní úředníci a dvorní služebníci. Dvorní úřady vykonávali vysocí dvor. úředníci (vždy šlechtici), kdežto ostatní konali jen čestné služby. Právo objeviti se u dvoru měli do 19. stol. jen šlechtici, později také důstojníci a vyšší stát. úředníci. Na dvorech se zachovával zvláštní dvorský ceremoniel. U papežské stolice se rozeznávají duchovní (kardinálové) a světské úřady.

Dvůr Králové n. L., m. v Č., 13.635 ob., 12.180 čs., okr. soud. Rozvinutý text. průmysl, 12 tkalc. přád. lnu, 4 cih., pivovar. Pův. Dvůr Chvojen, pak r. 1139 knížecí dvorec, za Václ. II. a jeho choti Elišky sídlo králové. Na náměstí socha Záboja od Wágnera z r. 1857.

Dwars (dolnoněm.), námořn. výraz, značící příčnost.

Dwernicki Józef (1778—1857), polský generál, zúčastnil se kampaně 1809 a 1813—14, 1838 jmenován generálem brigády, v listopad. povstání dobyl několika vítězství. Byv poslán na Volyň, aby tam provedl povstání, byl po překročení polsk. hranic zatčen a Rakouskem internován.

Dwight-Lloydův postup, způsob spékání rud při teplotě přes 1000° C. Používá se hl. při rudách jemnozrnných. U nás hl. ve Vítkovicích.

Dwt, zn. pro pennyweight, angl. mincovní váha = 1·55 g (d. z lat. denarius, weight, váha).

Dy, chemická značka pro 1 atom dysprosia.

Dyadická soustava čísel (nauka o ní sluje dyadika), soustava, vyjadřující čísla jen dvěma číslicemi: nulou (0) a jedničkou (1). Jednička na n-tém místě značí 2^{n-1} jednotek desítkové soustavy. Na př. číslo: 100111011 převedeno do desítkové soustavy dává:

$$2^8 + 2^5 + 2^4 + 2^3 + 2^1 + 2^0 = 315.$$

Dyadické číslo převedeme na desítkové také tak, že nejvyšší cifru násobíme dvěma a přidáme další cifru, násobíme znovu dvěma a přidáme další cifru a tak pokračujeme, dokud cifry existují. Naopak číslo dekadické převedeme na dyadické takto: Od čísla odečteme nejblíže nižší mocninu čísla dvě, od zbytku zase nejbližší nižší mocninu dvou a tak pokračujeme. Na př.: od 315 odečteme $2^8 = 256$, zbytek je 59, odečteme $2^5 = 32$, zbude 27, odečteme $2^4 = 16$, zbude 11, odečteme $2^3 = 8$ a od zbytku 3, 2^1 zbude $1 = 2^0$. Je tedy

$$315 = 2^8 + 2^5 + 2^4 + 2^3 + 2^1 + 2^0,$$

což napsáno v dyadické soustavě dává 100111011. Převod lze provésti také tak, že dekadické číslo dělíme dvěma, podíl zase dvěma, atd., poznamenáváme si při tom zbytky. Zbytky napsány v opačném pořádku dávají dyadické číslo. Této soustavy užívá se jen velice zřídka, na př. při některých teoretických úvahách o dě-

litelnosti. V Číně byly objeveny stopy této soustavy. V Evropě o ní pojednal po prvé Jan Caramuel z Lobkovic ve spise: „Mathesis biceps vetus et nova" r. 1669 vydaném, v němž vykládá o soustavách číselných o základech: 2, 3,... 10, 12, 60. Dyadikou zabýval se dále Leibnitz, Brander a j.

Dyas, princip dvojitosti ve filosofii na rozdíl od monaldy, jednotnosti u Pythagorejců. V geol. permský útvar.

Dybeck Richard (1811—1877), švédský dějepisec a vydavatel archeol. časopisu Runa (1842—76). Sběratel švédských lid. písní a pověstí.

Dybenko Pavel Jef. (* 1890), ruský námořník; zúčastnil se vynik. způsobem bolševické revoluce (7. 11. 1917), za což jmenován pozd. komisařem námořnictva vládě sovětské.

Dybowski Benedikt (* 1835), polský přírodopisec, doktor lékařství. R. 1862 stal se mimoř. profesorem na varšavské universitě. Za svoji účast v práci národní byl odsouzen na 15 let do vyhnanství na Sibiř. Zde studuje faunu s Viktorem Godlewskim, při čemž získal si věd. jména hl. zpracováním fauny jezera Bajkalského. R. 1868 zúčastnil se výpravy Skolkova do Amurského kraje a Usuri, na podzim vrací se zpět na Bajkal, pak vydává se na cestu, aby probádal stepi mezi Ononem a Argunem. Cenným výsledkem těchto výprav bylo objevení nového druhu skvrnitého jelena (Cervus Dybowskii). R. 1877 byl přičiněním generála Skolkova propuštěn. Později organisuje výpravu na Kamčatku. Shromažďuje materiál antropologický, zoologický a lingvistický, týkající se domorodých plemen. Po návratu nabídnuto mu vládou místo profesora v Petrohradě, za rok (1883) stává se profesorem university ve Lvově, kde působí až do 1906, v tomto roce pak odchází do výslužby. Uveřejnil celou řadu prací v polštině, němčině, francouzštině a ruštině.

Dybowski Jan (* 1855), polský agronom a cestovatel, byl profesorem botaniky a zahradnictví ve Francii. Psal hl. z oboru zahradnictví (L'extrème Sud-Algerién, 1891, La route de Tchad, 1893).

Dyck (dajk) Anthonis van (* 22. března 1599 v Antverpách, † 9. prosince 1641 v Londýně), nizozemský malíř. Byl žákem Henricka van Alena a pomocníkem Rubensovým. Roku 1620 odchází do Londýna, ale brzy odchází do Italie. Tam zůstal téměř nepřetržitě po 4 leta. Nejvíce na něho působila díla Tizianova. V Italii se zabýval hlavně malbou portretů pro vyšší společnost. Roku 1627 se vrací do Antverp. V té době povstaly jeho obrazy s náboženskými náměty, jako na př. Oplakávání Krista, Sv. Šebestián, Madona se sv. Rosalií atd. 1630 byl dvorním malířem velkokněžny Isabelly. Potom odchází ke dvoru anglického krále Karla I., kde se mu dostalo skvělého přijetí. I zde se zabýval malbou portretů. R. 1634 se vrací do Antverp a žení se s Mary Ruthvenovou, dvorní dámou královny D. jest nejvýznačnějším malířem vedle Rubense mezi Vlámy XVIII. stol. V mládí je závislý na Rubensovi, ačkoliv i zde ukazuje svou osobitost. V pozdějších dílech jest patrný jeho temperament, jeho skvělé pochopení pro výraz tváře a duševní náladu a smysl pro barvu. V náboženských obrazech vyniká krásou a harmonií barev, avšak vidíme tu pod skvělým výrazem prázdnotu a neprocítěnost. Jeho díla jsou ve všech světových galeriích.

Monogram A. v. Dycka.

Dyck Ernest Marie Hubert van (1861—1923), operní zpěvák. Vystupoval jako Parsifal v Bayreuthu, později prof. na konservatoři v Antverpách.

Dygasiński Adolf (1839—1902), polský spisovatel; zúčastnil se lednového povstání, později působil jako soukromý učitel, knihkupec, uveřejňoval díla pedagogická, překládal díla filosofická, byl prvním redaktorem „Visly" a spolupracoval v mnoha časopisech. Od r. 1884 vydal několik desítek svazků povídek, novel lidových, stavovských, obyčejových a svými povídkami o zvířatech, na př. Zajíc, vyrovnává se největším autorům cizích literatur. Jeho Hostina života jest všeobecně uznávána za nejlepší jeho dílo a za jedno z nejznamenitějších děl polské literatury vůbec. Do č. přelož.: Velké lovy, 1921 (Blahník), V divočině, 1925 (Páta), Hody života, 1911 (Calma), Hlad a láska, 1894 (Konečný) a j.

Dyha, dřevěná, ohnutá deska; z dyh se vyrábějí sudy a jiné zaoblené nádoby.

Dyha, tenká deštička z drahého dřeva, užívá se k pokrytí nábytku za účelem okrasy a ochrany před borcením. Dýhovací hoblovačky štěpí z celého bloku tenké listy. U loupacích strojů pohybuje se široký nůž neustále proti bloku dřeva, otáčejícího se kol své podélné osy. Tak jest možno vyrobit dýhy značné velikosti a velmi tenké (až 0.3 mm). Dýhy se vyrábějí také ze slonoviny, perleti, želvoviny, celuloidu, galalitu atd. Při potahování nábytku se položí dýhy na drsný podklad, natřený teplým lepidlem a upevní se svorkami, aby přilehly.

Dýchadla, ⚲ dýchání.

Dýchánek, společ. schůzka za účelem poučení i zábavy; v mysliv. místo, kde se koroptve v zimě slétají a navzájem se zahřívají.

Dýchání (respirace, lat.), slouží k tomu, aby přivádělo tělu kyslík, k životu (všech organismů, až na urč. bakterie) potřebný a zbavilo je jedovatého kysličníku uhličitého, vznikajícího při výměně látek. V nejjednodušším příp. odehrává se tato výměna plynů bezprostředně povrchem těla (d. kožní), částečně také stěnou střevní (d. střevní). D. kožní je u živočichů teplokrevných vzhledem k d. plicnímu velmi nepatrné. Větší význam má u někt. nižších zvířat, na př. u žab. D. střevní je výměna plynů ze spolknutého vzduchu sliznicí ústrojí zažívacího. Důležitá je pouze u někt. ryb, na př. u piskoře (cobitis fossilis), žijícího v bažinatých vodách. Kromě d. kožního a střev. mají téměř všechna vyšší zvířata ještě zvl. ústroje dýchací, které mají přes různou skladbu u jednotl. skupin vždy stejný účel, přivésti totiž vzduch n. vodu, vzduch obsahující, v rozsahu co největším bezprostředně nebo prostřednictvím krve (většinou) ve styk se všemi orgány. U ostnokožců zprostředkuje při tom tuto činnost t. zv. soustava vodních cév; jinak jsou pohotově orgány, určené výhradně k d. U zvířat, žijících na zemi, jsou to většinou průdušnice n. plíce, u zvířat vodních žábry. Průdušnice je název pro soustavu vzdušných trubic, vyvinutých především u hmyzu, otvírající se navenek po stranách uloženými průduchy (stigmy), jejichž velmi jemné rozvětvení opřádá všechny orgány, přivádějíc jim tak bezprostředně vzduch. U plic a žaber dopravuje krev kyslík a kysličník uhličitý k orgánům, příp. od nich. Žábry jsou útvary zevní, listovité n. podobné peru, plíce vnitřní, vakovité n. houbovité a protkané velmi jemnými průduškami. V konečném rozvětvení žaber, obetkaném vlásečnicemi, případně v plicních sklípcích (alveolech) odehrává se výměna plynů; krev přijímá tu kyslík a vydává kysl. uhličitý (d. zevní). Plíce a žábry mají proto vždy nejužší vztah k soustavě cévní, jejíž ústřední orgán, srdce, čerpá krev dýchacím ústrojím. Krev, kt. se tu okysličí a zbaví kys. uhličitého, dostává se tepnami do těla buď přímo (u ryb) n. opět srdcem (ptáci, ssavci a j.). V síti vlásečnic ve tkáních odevzdává pak kyslík buňkám, přijímá kys. uhličitou (d. vnitřní) a vrací se jako krev žilní (venosní) mízními cévami k srdci. Kyslík a kys. uhlič. jsou v krvi volně chemicky vázány: první na červené barvivo krvinek (haemoglobin), druhá především na bílkovinu. Aby se výměna plynů udržela, je nutno vzduch neustále vyměňovati, což se děje pohyby dýchacími (vdech a výdech, in- a exspirace). Mechanismus těchto pohybů, upomínajících na měchy, při nichž se plíce chovají zcela pasivně, je tento: Silou svalovou se dutina hrudní rozšíří; plíce, přiléhající ke stěně hrudní, rozšíří se pasivně tlakem vzduchu, spočívajícím na jejich vnitřní ploše; tím vnikne do plicních sklípků průdušnicí proud vzduchu (vdech). Rozšíření dutiny hrudní při vdechu podmíněno je činností inspiračních svalů, zvl. bránice a svalů mezižeberních. Ona tlačí, oplošťujíc se při vdechu a sestupujíc hlouběji, na orgány břišní a proto břicho vytlačuje dopředu; tyto zvedají žebra a rozšiřují tím hrudník. Podle toho, převládá-li při dýchání činnost bránice n. svalstva hrudního, rozeznává se d. břišní a d. hrudní čili d. typu abdominálního (břišního) a thorakálního (hrudního). U tohoto vyklenuje se a rozšiřuje více hrudník, u onoho více břicho. Všeobecně převládá u muže d. břišní, u ženy d. hrudní. Při hlubokém vdechnutí, zvláště při dušnosti a úzkostlivém zadržení dechu, účastní se ovšem na rozšíření dut. hrudní četné jiné svaly. Klidné vydechování děje se zpravidla pouze tím, že stěny hrudníku, přivedené při vdechu z rovnovážné polohy, vracejí se zase po ochabnutí svalů inspiračních do dřívější polohy svou tíhou a pružností. Při tom zmenší se dut. hrudní a tím i objem plic a vypudí se část vzduchu v nich obsažená. Při namáhavém d. stáhnou se při výdechu svaly břišní, zmenší dut. břišní a vypudí bránici silněji nahoru. Jako konkomitující pohyby dýchací (průvodné) označujeme pohyb vazů hlasových a křídel nosních, jež při dušnosti vystoupí zřetelněji. Rozšíření plic při vdechu způsobí při klidném d. zvětšení obsahu vzduchu, jež činí asi pětinu celkového obsahu. Hlubší d. umožňuje mnohem větší výměnu vzduchu. Vitální kapacita (životní schopnost) plic, t. j. množství vzduchu, jež může býti vydechnuto nejhlubším výdechem po předchozím co nejhlubším vdechu, činí u dospělého asi 3700—4000 cm^3. Dá se měřiti Hutchinsonovým spirometrem (měřič dýchání), jehož princip shoduje se s obyč. plynoměrem. Vydechnutý vzduch foukne se trubicí pod zvon přístroje, udržovaného protivahou v rovnováze; zvon se tím zvedne a nyní lze vydechnutý objem vzduchu bezprostředně odčísti na stupnici. Opatří-li se zvon spirometru psacím zařízením, které zapisuje na kymografionu, lze jej přeměniti

v grafický přístroj, jenž samočinně zaznamenává vydechnuté množství vzduchu (spirograf). Nyní užívá se k témuž účelu také plynových hodin. I po nejhlubším výdechu zůstane v plicích ještě asi 800 m³ vzduchu residuálního, po obyčejném klidném výdechu 1600—2400 cm³. Množství vdechovaného a vydech. vzduchu při obyč., klidném d. činí asi 500 cm³. Toto množství mění se velmi značně u růz. individuí a tělesných stavů, jmenovitě v klidu a při pohybech těla. Pohyb vzduchu v dýchadlech způsobuje zvláštní dýchací (respirační) šelesty. Posloucháme-li na stěně hrudní přiloženým uchem n. sluchátkem, slyšíme při vdechu na většině míst měkké šelesty, podobné výslovnosti hlásky f (d. sklípkové či vesikulární), jež vznikají při přechodu vzduchu z nejjemnějších průdušek do plicních sklípků. Nad hrtanem a průdušnicí na krku, dále na zádech mezi lopatkami slyšíme při vdechu a výdechu šelesty, které znějí jako hlasité ch (ve slově ach) a vznikají třením vzduchu v hrtanu (d. trubicové či bronchiální). Při chorobách dychadel jsou tyto šelesty různě změněny, čímž poskytují cennou pomůcku k rozpoznání chorob. Pohyby dýchací dějí se obyč. samovolně a rytmicky, avšak naše vůle má na ně silný vliv (při řeči, zpěvu atd.). Jejich průměrný počet činí u dospělých 16—20 za min. Svalová práce počet jejich rozmnožuje. Popud k nim vychází z dýchacího ústředí v prodloužené míše, odtud jdou pak míchou a obvodovými nervy rytmické dráždivé popudy ke svalům. Dýchací ustředí pracuje samočinně; hl. popud dává kysl. uhličitý v krvi. Je-li jeho obsah v krvi normální, jsou popudy dých. ústř. rovněž mírné a člověk dýchá klidně a nepříliš hluboce (obyčejné d. čili eupnoë). Zvýší-li se obsah kys. uhl. v krvi, na př. delším d. v malé uzavřené prostoře, zesílí se ve stej. měřítku i pohyby dýchací a svaly, obstarávající d., zvýší činnost (dušnost čili dyspnoë). Tato přichází také při pouhém nedostatku kyslíku bez nahromadění se kysl. uhlič. v krvi, ježto při nedostateč. okysličování dostanou se do krve látky, jež rovněž dráždí dých. ústředí. Proto způsobí dušnost i zředění vzduchu ve velkých výškách (pobyt na vys. horách, let v balonu). Překročí-li nahromadění kysl. uhl. n. nedostatek kysl. určitou hranici, tu pozbude dých. ú. úplně své dráždivosti a dojde k zadušení (asphyxie). Opačně zase lze dušení přechodně zastaviti, nasytíme-li krev kyslíkem a kysl. uhl. odstraníme tím, když do plic vpustíme hojně kyslíku n. vzduchu; tělu pak netřeba dýchati — stav zv. apnoë. V tomto stavu nalézá se plod (foetus) v těle matčině. Kyslík dostává difusí (proléváním) prostřednictvím cév lůžka (placenta) z matčiny krve, jíž také odevzdává svůj kysl. uhličitý. Porodem se tato výměna plynů přeruší; násl. toho ochudí se krev novorozencova o kyslík a množství kysl. uhl. stoupne. A to je pochod, jenž vyvolá první vdechnutí porozeného dítěte. Činnost dých. ústř. může býti změněna vůlí, při duševních stavech a reflektoricky. Umělé naplnění plic vzduchem vyvolá výdech, vyssátí vzduchu z plic způsobí vdechnutí; proto vybaví každé vdechnutí reflektoricky výdech následkem rozšíření plic, které je s tím spojeno a každý výdech smrštěním tkáně plicní opět vdech. D. řídí se tedy samo. Tyto reflexy zprostředkují se větvemi nervu bloudivého (nervus vagus, X. nerv mozkový), končícími v plicích. Na d. má vliv i silné dráždění kožní: nedostaví-li se hned d. u novorozence, možno je vyvolati silným kožním drážděním; rovněž povzbudíme d. u osob v bezvědomí, když jejich obličej pokropíme studenou vodou. — Velikost výměny plynů závisí na velikosti výměny látek. Zvýší se tedy podstatně prací svalovou, nižší teplotou okolí a p. Živočichové studenokrevní mají nepatrnou výměnu plynů (žáby, ryby), rovněž někteří ssavci v době zimního spánku (svišť a j.). K zjištění velikosti spotřeby kyslíku, vylučování kysl. uhličitého, slouží přístroje respirační, jež nejprve sestavil Regnault a Reiset, pak Pettenkofer a Voit, S přístroji posledně uvedenými mohla se provésti po prvé exaktní (přísně vědecké) měření i na člověku. Pokusná osoba nachází se tu během pozorování (trvá 24 i více hod.) v prostrané místnosti, v níž může jísti, spáti a pracovati. Touto místností prohání se čerpadlem stálý proud vzduchu, jehož velikost měří se plynovými hodinami. Ze vzduchu, do místnosti vstupujícího a vystupujícího odssává se malý zlomek, měřený plyn. hodinami a v nich zjišťuje se množství kysl. uhlič. a vody. Mimo to jsou tu čtyři nádoby s kousky pemzy, smočené v kys. sírové, jež slouží k vysušení vzduchu a dvě nádoby s natronovým vápnem, mající za úkol pohlcovati kysl. uhličitý. Zvýšení jejich váhy označuje pak množství pohlceného plynu. Přístroj zlepšili Atwater a Benedict. Proud vzduchu prohání se v uzavřeném koloběhu, v němž se rovněž pohlcuje množství kysl. uhlič. a vodních par, vydechované člověkem; mimo to ale nahrazuje se spotřebovaný kyslík v odměřeném množství. Dále odvádí a měří se tu i teplo, vytvořené člo-

věkem, proudem vody, tekoucím komorou. Slouží tedy tento zlepšený přístroj současně jako kalorimetr. Konečně dosáhne se zevrubného pokusu s výměnou látek na člověku kombinací tohoto „respiračního kalorimetru“ se stálým měřením a chemic. vyšetřováním potravy, již přijala pokusná osoba a také jejích výměšků (moč a stolice). — K vyšetření výměny plynů během kratší doby (při pochodu, jízdě na kole, výstupu na hory) užívá se přístroje Geppertova a Zuntzova. Vyšetřovaná osoba dýchá se zavřeným nosem ústy násadcem, spojeným se dvojicí ventilů, oddělujících vzduch vdechnutý od vydechnutého, do plynoměru, jejž má pokus. osoba na zádech a který ukazuje celkové množství vydechnutého vzduchu. Jistý zlomek tohoto odvádí se vedlejším vedením k vyšetření obsbahu kyslíku a kysl. uhličitého. Přístroj G. a Z. k d. kožnímu (prespirace, t. j. výměna plynů, zprostředkovaná povrchem kožním) nepřihlíží. Vodík možno vdechovati beze škody delší dobu, je-li smíšen s potřebným množstvím kyslíku. K jedovatým plynům, které účinkují škodlivě n. usmrcují, přijdou-li do krve, patří kysličník uhelnatý a dusný, sirovodík, fosforovodík, arsenovodík atd. Kysl. uhelnatý vypuzuje kyslík ze sloučení s krevním barvivem (haemoglobinem), čímž znemožňuje přístup kyslíku ke tkáním. Kysličník dusný (rajský plyn) a kys. uhličitá působí opojně a omamují. Plyny nedýchatelné, t. j. takové, jež vyvolávají křeč hlasivky a proto vůbec nemohou býti vdechovány, jsou mezi jinými tyto: kysličník solný, sírový, chlor, čpavek.

D. rostlin spočívá jako u zvířat v přijímání kyslíku a vydávání kysl. uhličitého. Tento pochod, odehrávající se neustále v každé živé buňce rostlinné, při němž se pomalu spalují uhlohydráty a jiné látky vzniklé při asimilaci (disimilace), poskytuje pohonnou sílu pro udržení životní činnosti. U d. obzvláště živého, jaké se děje v čerstvě klíčících semenech, v rozkvétajících poupatech a květech, možno pozorovati zvýšení teploty. Chybí-li kyslík, ustane nejprve vzrůst, dráždivost, činnost buněk a pohyb protoplasmatu, až konečně dojde ke smrti zadušením. V prostoře, zbavené kyslíku, potrvá nicméně vylučování kysl. uhlič. nějakou dobu, poněvadž rostlina opatří si kyslík k tomu potřebný z molekulární vazby vlastního těla (d. intramolekulární). Ježto zelené rostliny chovají se na světle opačně, přijímají totiž kysl. uhličitý a vydávají kyslík, je u nich výměna plynů, související s d., za dne zastřena.

Dýchání umělé jsou manipulace, jež nutno podniknouti, aby se vyvolalo přirozené dýchání, když postižená osoba nedýchá. Má se ho užíti všude, jsou-li horní cesty dýchací volny (otravy, utopení). Při metodě Silvesterově, jíž se většinou užívá, leží postižený na zádech; uchopíme, jsouce za jeho hlavou, obě paže v blízkosti lokte, přitlačíme je silně na hrudník a přitáhneme je pak rychle nahoru a zevně ke hlavě a to asi 15—20krát za minutu. Střídavé zmenšování a zvětšování se hrudníku vytlačí vzduch z plic a přivádí čerstvý. Nutno pečovati o pomoc n. asistenci. Této metodě třeba dáti přednost před jinou, při níž se jen žebra silně se strany smačknou a opět nechají přijíti do normál. polohy, čímž plíce nassávají čerstvý vzduch; je tu ovšem možno dávati stále pozor na činnost srdeční. Může se také spojiti bomba s kyslíkem s trubicí (katheter), jež se zavede do průdušnice, načež se plyn nechá při málo otevřeném kohoutku ustavičně vnikati do plic (insuflace). Účinek podporuje se faradisací bráničných nervů na krku, ledovými náčinky nebo poléváním studenou vodou, nejlépe v teplé lázni. U metody Schäferovy leží křišený na podloženém břiše a stlačuje se střídavě v pasu. U způsobu Howardova leží křišený naznak, zachránce tiskne střídavě křišenému hrudní koš. Křísicí přístroj Inhabad (⚲) a Pulmotor (⚲) používají inhalace kyslíku k zvýšení účinnosti křišení.

Dýchavičnost, ⚲ asthma.

Dýchavičnost u koně je obtíž při dýchání, podmíněná vleklým, nezhojitelným chorobným stavem plic nebo srdce. K obvyklým příčinám d. náleží emfysem, vleklý katarh průdušek a vleklá zhuštění plicní tkáně, dále chlopňové vady srdce a jiné poruchy normální činnosti srdeční. Obtížné dýchání projevuje se zpravidla teprve při pohybu, neboť klade vyšší požadavky na činnost srdce a plic. Vede-li se kůň k prohlídce, nutno jeti s ním n. na něm. Při d. uklidňuje se dýchání neobvykle pomalu a pod žebry tvoří se při výdechu žlábek, vzniklý mocným stažením břišních svalů. D. náleží k hl. vadám koně při koupi se čtrnáctidenní čekací lhůtou (⚲ soudní zvěrolékařství); platně může ji zjistiti pouze zvěrolékař.

Dyjákovice, o. na Mor., okr. Znojmo, 3007 ob., 36 č.; 3 mlýny a cih.

Dyjákovičky, o. na Mor., okr. Znojmo, 960 ob., 70 č.; cihelna.

Dyje (něm. Thaya), řeka moravská, vzniká soutokem D. moravské a rak., teče romantickými krajinami t. zv. Po-

dyjí a po toku 309 km dl. ústí u Cáhnova několika rameny do Moravy.

Dyk Antonín Ing. (* 5. III. 1871), prof. vys. školy zemědělské v Brně, ústř. řed. velkostatku v Lukově na Moravě. Lesní entomolog a odborný spisovatel.

Dyk Emanuel JUDr. (1852—1907), advokát v Plzni, zem. a říš. poslanec. Stal se populární svojí pětihod. obstrukční řečí (12. VI. 1895) ve víd. parlamentě při vládní předloze o berní opravě Plenerově. O rozvoj Plzně zjednal si zn. zásluhy.

Dyk Jan (1860—1926), okresní školní inspektor v Strakonicích. Ve svém oboru byl vynikajícím činitelem a sepsal Přehled zákonů o úpravě platů učitelských od r. 1864—1903, Popis okresu královického (1886), dvoudílný Popis okresu strakonického (1922—23) a j.

Dyk Ludvík (1875—1926), český žurnalista. Věnoval se z nadšení novinářství a byl redaktorem Rad. Listů, Demokrata, Studenta a j. Tajemník strany nár. demokratické.

Dyk Viktor (* 31. XII. 1877 v Šopce u Mělníka), význačný český spisovatel a politik, žije v Praze. Náleží ke kruhu spisovatelů soustředěných kolem Moderní Revue, do jejíhož ovzduší vnesl životnější a bojovnější tón intelektuálního chladu, hořké ironie a teskného smutku. Publikoval básně již jako student pod jménem Viktor Souček a doplnil je v první svou lyrickou sbírku A porta inferi (1897). V dalších sbírkách Síla života (1898), Marnosti (1900), v baladických cyklech Milá sedmi loupežníků (1906), Giuseppe Moro (1911) a v poloepic. skladbách Buřiči (1902) dal v úsečných a přece lyricky vznícených veřších hluboce obsažný a dobově dokumentární výraz bolestné rozervanosti a zápasu moderní duše mezi skepsí a citovostí. Psychologicky dokumentární nejen pro básníkovu osobnost a současnou dobu, ale pro veškeré historické dění českého života, jsou všecka jeho ostatní díla ze všech oborů beletrie a z celé jeho činnosti básnické, žurnalistické a politické, neboť v nich vždy živě, byť časem skrytě a alegoricky přeneseně reagoval na události, dotýkající se českého člověka. Po Jaroslavu Vrchlickém je to nejplodnější, technicky nejrutinovanější a pohotovostí k aktualitě svou dobu

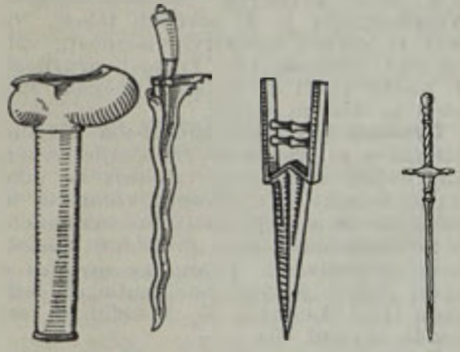

Viktor Dyk.

zúplna obsahující český spisovatel. Novelistické knihy Stud (1902), Hučí jez (1903) a drobná lyrická dramata Tragikomedie (1902) souvisejí úzce se zjitřeným obsahem jeho prvních lyrických sbírek. Duchaplný a břitký vtip Satir a sarkasmů (1905), jímž postihuje své vrstevníky, přenáší jej v dalším vývoji od rozporů vlastního nitra k objektivnějšímu pozorování zevního světa a hodnocení lidského osudu. Generační romány s politickým pozadím Konec Hackenschmidův (1904) a Prosinec (1906), kronikářsky osnované a polemicky rozbujelé, zachycují hodnověrně události a ze života vzaté postavy. Novely Píseň o vrbě (1907), Pohádky z naší vesnice (1910), Příhody (1910) formují životní události a lidské úděly v melancholické nebo satyrické anekdoty. Tři hry Episoda, Smuteční hostina, Premiera (1906) a Revoluční trilogie (vyd. 1921) promítají skutečnost nebo historii do ostře odpozorovaných a vyhrocených situací. Politický zájem, jenž básníka záhy sdružil s hnutím státoprávním, a s nímž sledoval v oblasti kulturní tendenci proti realismu, byl též pohnutkou k historickému dramatu Posel (1907), obviňujícímu českobratrskou humanitu a pasivitu jako příčiny národní pohromy. Jeho politické myšlení a úsilí před světovou válkou je zachyceno v knize Balkán a My (1913) a v komentáři volebního zápasu Prohrané kampaně (1914). Těsně před válkou a za války vyvrcholila tvorba Viktora Dyka v řadě knih, plných osudové krásy ať všelidského, ať národního cítění, pro něž některé mohly býti vydány mnohem později než vznikly, nebo až po válce: Zmoudření Dona Quijota (1913), Krysař (1915), Těžké a lehké kroky (1915), Zápas Jiřího Macků (1916, fakticky až 1918), Anebo (1917). Jiné knihy z těch dob: Veliký Mág (1914), Noci chimery (1917) obrážejí částečně starší období. Neoblomné úsilí a zápas o ideu národa a státní samostatnosti, provozovaný za války v literatuře polo zjevně, polo skrytě, v politickém životě účastí v Mafii, přivedl Viktora Dyka do vídeňského vězení jako velezrádce. Vazbou bylo otřeseno jeho zdraví, ale národní cit vzplanul až k tragické odpovědnosti. Tato doba je zachycena v lyrice Okno (1921) s úchvatnou básní Země mluví a v Posledním roku (1922). Jinotajný satyrický román Dobrodružství A. J. Kozulinova (1915), jenž byl bezprostřední příčinou Dykova zatčení, je líčení poměrů rakouských lokalisovaných v Rusku. Po převratu politické a sociální události v ČSR. zesílily u Viktora Dyka jak víru

v národ a v individualitu, tak bojovnost o jeho práva a pravdu. Splynutí někdejších státoprávníků soustředěných kol Samostatnosti a několika jiných stran přivedlo jej do strany národně demokratické, jejímž stal se zprvu poslancem a později senátorem, jsa zároveň redaktorem Národních Listů. Politická činnost neoddálila ho sice od literatury, ale přece dala prostoupiti beletrii politickými zájmy více než před tím. Někdejší ironie a skepse, proměněná za války ve víru, stala se střežícím a svědomí burcujícím živlem. Takového rázu je většina jeho knih nových i starší práce a článků shrnujících: Ondřej a drak (1920), Pan poslanec (1921), Tichý dům (1922), Můj přítel Čehona (1925), Prsty Habakukovy (1925), Domy (1926), Vzpomínky a komentáře (1927), Inter arma (1928), Zpěvy v bouři (1928), Ad usum pana presidenta (1929), Napravený plukovník Švec (1929) atd. Viktor Dyk je dlouholetým redaktorem Lumíru a předsedou Umělecké Besedy. Soubor spisů vychází od r. 1920 (u Topiče). Lit.: J. Karásek ze Lvovic, Impresionisté a ironikové; A. Procházka, České kritiky a j.; K. H. Hilar, V. Dyk, essay o jeho ironii; A. Novák, Přehledné dějiny; J. Borecký, doslov k Nocím chiméry; O. Fischer, K dramatu; J. Krecar, Počet z víry a pochyb; J. O. Novotný v Cestě; Lumír V. D-ovi k padesátinám, r. 4, č. 9—10.
Jarmil Krecar.

Dýka (franc. dague, angl. dagger, něm. Dolch), krátká, špičatá, na obou stranách ostře broušená, bodná zbraň; přichází již v době kamenné a kovové;

Kris. Kuttar. Stilet.

v Evr. a Afr. z oceli, u obyv. Ohnivé země dodnes vyráběny zaostřením parohů; v Brasilii a na Novém Zélande u Maorů nalézáme dl. dýky z palmového dřeva. Už st. národové, jako Egypťané, znali dýky, ovšem jako nádherné zbraně, v Římě jako odznak, na př. u císaře jako znamení moci nad životem a smrtí. U Slovanů slula d. tulich. V Italii stilet s trojnásobným ostřím.

Dykas Tomasz (* 1850), polský sochař, vyznamenaný za svoje návrhy na pomník Mickiewicze, který vytvořil v Tarnopoli, Przemyślu a Złoczowě. Mnoho jeho prací nalézá se ve Lvově, kde působí.

Dylczyński Cyprián (1835—1911), polský malíř; studoval ve Varšavě, Drážďanech, Mnichově a v Paříži; maloval hl. obrazy historické.

Dykyta (taffet), hladká látka, tkaná na způsob plátna z vyvařeného hedvábí, obyč. jednobarevná.

Dyle (vlámsky Dijle), belg. řeka, pramenící na jižní hranici Brabantu a ústící po 85 km dl. toku a po spojení s Rupelem do Skaldy. 23 km splavná.

Dým, kouř, tvoří se, hoří-li nějaké látky za nedostatečného přístupu vzduchu.

Dýma Josef (* 13. III. 1882 v Náměšti n. Osl.), čes. žurnalista, spisovatel. Vydal prózy: Povídky a bizarerie (1907), Žhavé krůpěje (1908), Ironický románek (1908), Cestou k svobodě (1920), Anabase (1921). Divad. hry: Otřesy (1919), Hra na papínka (1912).

Dýmějový mor, ⚲ mor.

Dýmek z Těptína, jm. staroč. rodu vladyckého, pocház. z vesnice téhož jména nedaleko Jílového. Jiří D. byl po Bílé Hoře zbaven třetiny svého jmění a zůstal mu jen manský statek u N. Knína. Od r. 1720 chybí další zpráva o tomto rodu.

Dýmka, náčiní ke kouření tabáku neb opia určené; skládá se z trubice na jedné straně nálevkovitě ukončené, kde vkládá se kuřivo, na druhé straně vyúsťuje trubice v otvor, jímž se ssaje dým z trubice vycházející. Později tato trubice rozdělena na dvě části: troubel samotný a hlavičku (určenou pro kuřivo), k čemuž připojila se ještě na konci připevněná, pravidelně z rohu vyrobená špička a později i hlavička se rozdělila na dvě části, totiž na samotnou nádobu pro kuřivo a druhou část tvořil vylévák pro močku z hlavičky odtékající. Na tento stupeň dokonalosti přivedl dýmku lékař J. Vicaruis r. 1689. Samotná dýmka byla známa již před XVI. stol. Ovšem tehdy byla velmi primitivně zařízena a skládala se pravidelně z troubele (bezové) a hlavičky hliněné, pouze v domácím krbu vypálené. Světového rozšíření dýmce dostalo se teprve do dovezení tabáku, asi r. 1550 do Lisabonu. Ve starých hrobech nalézaly

se dýmky z kamene vyřezávané, různých forem. Námořníky dovážený tabák dopomohl pak k velkému rozšíření dýmek přivezených z Virginie r. 1585, jež zejména rozšířily se v Anglii, kdež dosud některá města slynou velikým bohatstvím, nabytým výrobou dýmek. V tomto průmyslu Anglii zanedlouho předčilo Holandsko. Dýmky hol. také skutečně měly pověst nejlepší. Též velice dobré jméno měly dýmky vyráběné v Uhrách (v Šťávnici), t. zv. šemničky, a pak debrecínské (číškovité) a turecké čibuky; zde rozšířeny jsou též vodní d., t. zv. nargile. Dřevěné d. nejvíce se vyrábějí v Německu z babyky a ořechu, t. zv. ulmovky. Troubele se nejvíce vyvážejí z již. Německa, ač i u nás v některých krajinách průmysl ten doznal značného rozšíření u Poděbrad a okolí. Ovšem nyní nejvíce se vyrábějí dýmky porculánové, a to opět nejvíce v Německu (Duryňský les). Nejkrásnější a nejlehčí z nich jsou dýmky pěnové, vyráběné v Norimberku a okolí, ač i Vídeň dosti vyniká v této výrobě a v poslední době i Francouzi rychlým krokem spějí kupředu.

Dýmka míru (franc. calumet, vysl. kalyme), veliká dýmka, ozdobená péry a vlasy, ze které obřadně kouří všichni účastníci jednání mírového indiánských kmenů v sev. Americe.

Dýmnice, prostor, v němž v dýmu a nedýchatelných plynech cvičí záchranné mužstvo v dýchacích přístrojích.

Dymník, otvor k odvádění kouře z místnosti.

Dymnivkovité, ⌕ Fumariaceae.

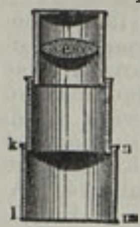
Dymokury, o. v Č., okr. Poděbrady, 1335 č. ob.; cukrovar, pivovar.

Dymov Osip, vl. jm. Osip Isidorovič Perelman (* 1878), ruský spisovatel; žil dlouho v Americe a v Německu. Napsal četné romány, povídky a dram. díla. Napsal krásné novely a romány Hoch, Vlas, dramata Ňu, rozbírající pathologické a erotické problémy. Do č. přel. Ňu (V. Červinka, 1918), Vlas (Odvalil, 1919), Běžící od kříže (Franc, 1927), Všeobecné dějiny (Parodie, naps. Averčenkem, Teffim a D., 1928).

Dyna (z řec. dynamis, síla), absol. jednotka síly; síla, udělující určité hmotě; 1 g těžké, zrychlený pohyb 1 cm za vteřinu. ⌕ síla.

Dynalkol, liho-benzolová směs, používaná u nás jakožto náhražka za benzin k pohonu automobilů. Měla nejprve složení: 60 d. benzolu a 40 d. 96% lihu, od r. 1927 se užívá směsi 50 d. 96% lihu, 30 d. benzinu a 20 d. benzolu. Směs tato se výborně hodí k pohonu automobilů, leteckých motorů, jest třeba jen poněkud upraviti karburátor s ohledem na vyšší specifickou váhu této směsi. Spotřeba dynalkolu jest sice poněkud větší než spotřeba benzinu, ale cena jeho je mnohem nižší. Zvláště se ho používá k pohonu nákladních automobilů, autobusů a pod.

Dynameter (nespr. obyč. používáno místo optický dynamometer, „siloměr"), přístroj k určování zvětšení v dalekohledu. Zaměří-li se dalekohled na vzdálený předmět a drží-li se olejovaný papír před okulárem, pak ukazuje se na něm otvor dalekohledu v podobě ostře ohraničeného kruhu. Průměr objektivu dělen průměrem tohoto kruhu rovná se zvětšení obrazu. Ramsden (1779) doporučoval k přesnému měření dynametr pozůstávající z tenké rohové desky, na níž byly taženy jemné rovnoběžné přímky. Jednodušší jest auxometr Adamův (⌕ obr.). Sestává ze tří trubic do sebe vsunutelných, z nichž první má čočku e. V druhé jest u k-n rohová nebo skleněná deska jemně dělená, třetí e-m nasadí se na okulár dalekohledu.

Auxometr.

Dynamická meteorologie (z řec.), matematicko-fysikální určení povětrnostních poměrů a na tomto základě předpovídání počasí.

Dynamický, vlastní silou působící.

Dynamika (z řec.), nauka o silách a jejich užití, oddíl mechaniky. Rozeznáváme podle hmoty d-u těles pevných, d-u tekutých těles (hydromechaniku) a d-u těles plynných (aeromechaniku). Nejdůležitější je d. pevných těles. Na d-ce je závislo množství vlastností, volný pád, nosnost, kyv, tvrdost, pružnost. V hudbě značí d. nauku o měnění síly tónu za účelem efektu.

Dynamis (řec.), síla způsobená vnějším vlivem a na venek se projevující, vnějšími vlivy utlumená, vztahuje se také na dynamiku. Ve filosofii znamená d. sílu, možnost, potenci, u Aristotela pravděpodobnost jako protiklad skutečnosti, pravdivosti. V antické mystice a gnósi jest d. jakousi pneumatickou božskou silou (Lukáš 1, 35). V magii d. jest každá okultní síla.

Dynamismus (z řec.), v přírodní filosofii, pojetí hmoty jako systém jednotně působících sil a energií (⌕ energetika), v protivě k mechanismu, podle níž látka ocitá se v pohybu z popudu zvenčí.

Dynamit, třaskavina, zrnitá neb tvárná směs, obsahující mimo hmotu nassávající se nebo spojující jako hlavní sou-

část nitroglycerin (trinitrát glycerinu). Nobel použil nejdříve jako hmoty nassávající křemeliny (1866). D. rozdělují se: 1. Gurdynamit, s nassávající hmotou neúčinnou (křemelina); 2. smíšený dynamit, s účinnou hmotou nassávající (moučka dřeva, nitráty), při zmenšené dávce nitroglycerinu (12—4%); 3. třaskavá želatina, třaskavý olej, s kollodiem želatinovaná; 4. želatinový dynamit, řídká třaskavá želatina, s účinnými prášky hnětená; 5. těžko mrznoucí d., s přísadou dinitroglycerinu neb aromat. nitro-sloučenin, jež snižují bod mrazu třaskavého oleje; 6. d. bezpečný proti důlním větrům a uhelnému prachu. Nejdůležitější d. jest želatinovaný. Hlavní surovinou mimo nitroglycerin jest kolloidová vlna. — Třaskavá želatina vyrábí se v plochých, teplou vodou o 65° vytápěných měděných pánvích za stálého mísení dřevěnými hráběmi, dále hněte se směs rukou nebo zvláštními michadly a konečně po několikahodinném ustání hmoty za tepla v mísících strojích s topným pláštěm. Patrony tvárné výbušné této látky tvoří se strojem. Výhody d. oproti jiným výbušným látkám jsou: veliká brisance a přizpůsobitelnost následkem tvárné hmoty. Nevýhody: lehké zmrznutí, které působí nedostatečný výbuch, selhání, otravné plyny neb i nebezpečné explose při nepozorném roztavování, pak jeho citlivost proti vodě, která zatlačuje třaskavý olej, dále skladováním ubývající výbušnost. Menší dávky d. hoří bez explose. Větší množství, jsou-li zahřáta nad teplotu, kdy explodují, vybuchnou. Úderem exploduje d. jen tehdy, je-li způsobilá podložka a úderný nástroj přiměřeného tvaru. Zápalky jest potřebí značně silné, aby přivedla d. k explosi. D. používá se hlavně v hornictví, méně nyní pro účely vojenské.

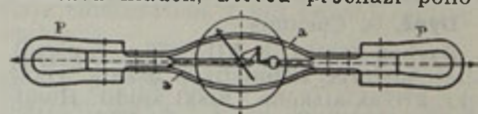
Dynamit uhelný, třaskavina připravovaná z nitroglycerinu a koku neb uhelného prachu; též v uhelných dolech používaný dynamit.

Dynamoelektrické stroje, dynamoelektrický princip, → elektrické stroje.

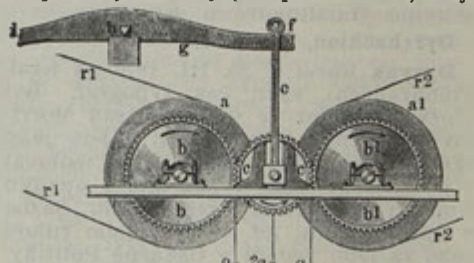
Dynamometry (řec. siloměry), přístroje k měření sil a mechanické práce (efekt výkonu). Prvnímu druhu náleží: pružinové váhy, pružinové dynamometry, hydraulické dynamometry. Pružinové váhy i d-y ukazují změnu tvaru pružiny vlivem zatížení, t. j. síly, jež se má měřiti. Ve spojení se škálou udávají míru síly v jednotkách, na které byly cejchovány. Hydraulické d. jsou spojeny s pístovým zařízením, účinkujícím na kapalinu, jejíž tlak měří se pak manometrem. Jelikož síla měří se toliko jen po dobu její působnosti a jest často i tato doba velmi krátká, spojuje se d. s registr. přístrojem, který může napsati zjištěné síly ve formě křivky. Druhému druhu náleží: Transmisní nebo vsunuté d., sčítací d. a brzdové d. Trasnmisních používá se k zjištění přenosu síly z motoru na transmise a vsunou se do přenosného orgánu, aby zjistily na řemenici neb ozubeném kole účinkující sílu. Sem patří řemen. d. Hefner-Alteneckův, t. j. soustava kladek, kterou prochází pohonový řemen. Dále: d. ozubených kol podle Hachette, kde měří se vahou tlak na zavěšené na ní ozubené kolo. Sčítací d. spočívají na stejných podkladech, mají ale registrační přístroje, které zjištěná data zapisují na hodinovým strojem poháněné válce, papírem potažené. Z brzdových d. jest nejznámější: Prony-ova brzda, která zjišťuje obvodovou sílu na brzděné řemenici při konstantní její rychlosti jednoduchým pákovým převodem zatíženým závažím. Stejným způso-

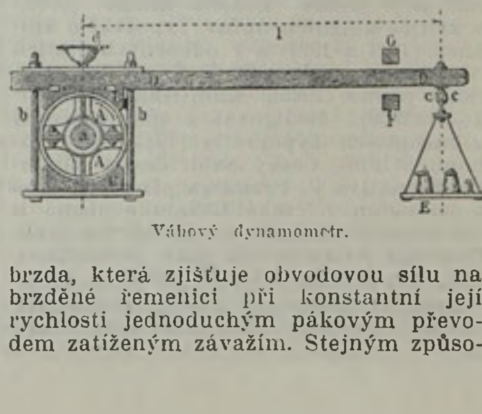
Dynamometr Ulmannův.

Pružinový dynamometr.

Transmisní dynamometr.

Váhový dynamometr.

bem pracuje pásovou brzdou d. podle Naviera a Imraye. V nové době používá se místo brzdových d. mechanických, též vodních brzd a elektrických brzd vířivých proudů. Jinak měří se též protitlak kývavě zavěšeného dynama ke zjištění efektivního výkonu. D. používá se též ke zjištění sil vyvinutých jednotlivými skupinami svalstva.

Dynasta (řec.), mocnář, vladař, malý kníže. V řec. státnictví rozumí se dynastou takový vladař, který vládne bez nástupců, zmocniv se nějakým způsobem vlády (na př. vláda 36 tyranů). Za středověku neusazení vladaři.

Dynastie, vladařské pokolení, dynastický, náležející d-i, k ní se vztahující, na př. dynastické zájmy, zájmy dynastie.

Dýně, ↗ Cucumis.

Dyrhon Josef (* 8. XII. 1866 v Toušeni), liter. historik, homiletik a básník, vikář okr. křivoklátského. Otiskl studii: Homiliee cís. Karla IV. (Blahověst 1890), několik kázání (Kazatelna od 1908) a řadu náboženských básní (Blahověst od 1890).

Dyroff Adolf (* 1866), filosof, prof. v Bonnu; vyšel z antické a scholastické filosofie a na konec se přidal k filos. skupině Hartlingově a Külpeově.

Dyrrhachion, ↗ Drač.

Dyrynk Karel (* 25. III. 1876 na Král. Vinohradech), význ. čes. typograf. Byl z prvních, kdož ve smyslu zásad Morrisových věnovali typografii zájem jako užitkové produkci umělecké a usiloval o povznesení české typografie z úpadku činností praktickou i teoretickou. Sazba a úpravy knih, jež vyšly z jeho rukou nebo za jeho vedení v tiskárně Politiky, Th. Venty nebo posléze Státní tiskárny, jejímž se stal techn. ředitelem, vyznačují se řemeslnou přesností a ladností, řízenou uměleckým vkusem. Teoretické působení začal miniaturním kodexem Pravidla sazby typografické (1908) a rozvinul je v úvaze Krásná kniha (1909), v kritice knižních úprav Typograf o knihách (1911 a 1925) a v odborných statích Akcidenční sazba (1914), České typografické písmo (1925), Knihtiskař zákazníkovi (1926). Redigoval a spolupracoval v časopisech Typografia (1915—19), Knihomol (1916), Český Svět, Český Bibliofil. Iniciativa V. Preissiga přiměla i jeho k pokusům o české tiskařské písmo a dal provésti několik antikisujících typů. Pracoval literárně též jako překladatel. Lit.: Typografia XXXIII. (1926) a j.

Dys-, ř. předpona, značí: nedostatek něčeho, poruchy, nepravidelnost (roz-, ne-).

Dysanalyt, nerost, kyselinu křemičitou a niobičnou obsahující perowskit (↗), v němž část kalcia jest nahrazena železem, manganem a sodíkem.

Dysdera, ↗ pavouci.

Dysenterie (řec.), ↗ úplavice.

Dysfasie (řec.), vada řeči, záležející v tom, že osoba neumí dobře spojovat slova s představami, gramaticky je spojovati a rovnati syntakticky.

Dysgrafie, chorobné poruchy při psaní, ↗ afasie, paragrafie.

Dyshidrosis (řec.), silně svrbivé bolesti kůže na rukou a nohou, jež pocházejí od nepravidelné činnosti potních žláz.

Dyskrasie, chybné míšení krevních šťáv, výraz ze starořeckého humorálního lékařství, jež soudilo, že podkladem všech nemocí je špatné míšení krevních a ostatních tělesných šťáv. Dnes rozumíme d-í krevní nemoc, vznikající špatnou výměnou látek, hlavně po infekčních chorobách.

Dyslalie (řec.), vada řeči, způsobená špatnými vnějšími mluvidly a chorobnými nervy.

Dysmenorrhoea (řec.), obtíže při menstruaci, neobvykle prudké, kolikovité bolesti, ponejvíc před krvácením, probíhající od kříže ke stehnům. Zápalné d. (inflammatorické) jest podmíněno změnami v děloze, ve vaječníku a ve vejcovodu. Bolesti povstávají menstruačním překrvením. Také se přihází, že krev nemůže vytékat pro silné zúžení ústí dělohy. — Léčení: Při nervovém dysmenorrhoea jest nutné sesílení nervové soustavy neb odstranění původu nemoci, u jiných forem pak místní léčení. Často prospěje několikadenní odpočinek. Škodlivé jest používání narkotických prostředků, pouze potření některých částí nosu kokainem působí příznivě.

Dyspareunie, chorobné, někdy proti vlastní vůli se stupňující pocity nechuti u ženy při pohlavním styku.

Dyspepsie (řec.), špatné nebo porušené zažívání, ↗ Žaludeční nemoci.

Dyspnoea, dyspnoë, krátký dech, dušnost, ↗ asthma.

Dysprosium, Dy, vzácný kov, atomová váha 162,5. Od kysličníku Dy_2O_3 odvozují se žluté až žlutozelené soli.

Dysteleologie (z řec.), nauka o bezúčelnosti v přírodě, založená na Haecklově názoru o rudimentárních orgánech (darwinismus).

Dystras, pátý měsíc macedonského kalendáře, v řec. kalendáři v době Caesarově, v Antiochii 7. měsíc, u Seleukovců 6 měsíc.

Dystrophia adiposo-genitalis (lat.), nemoc v důsledku poruch funkcí mozko-

vého přívěsku (hypophysis cerebri), projevující se vodnatelností a úbytkem pohlavní činnosti se ztrátou sekundérních pohlavních znaků. K tomu přistupují často duševní poruchy a změny ve výměně látek (diabetes).

Dyšák (v hor.), výron plynů pod tlakem v dutinách horniny uzavřených. Nejznámější d-y metanu v uhelných dolech a kyseliny uhličité též v revírech kamenouhelných, zvl. belgických a saských. U nás řidčeji na př. v pánvi ostravsko-karvínské (důl „Eleonora" v Doubravě).

Dytík (Oedicuemus), rod ptáků kulíkovitých (Charadriidae) s velikou tlustou a velkookou hlavou (noční pták) a rovným zobákem. Žije na pustých, suchých místech. D. evropský (O. oedicuemus L.) bydlí ve střední a jižní Evropě a sev. Africe. U nás hnízdí celkem vzácně. Je 45 cm dlouhý.

Dytiscidae, ☞ potápníci.

Dytrych Petr, pseud. P. Dittricha.

Dyveke (holand. holoubek), milenka dán. krále Christiana II. (1491—1517). Byla asi otrávena. Její život byl literárně zpracován.

Dzbański Konstantin (* 1823), polský malíř, žák Maszkowského, studoval ve Vídni a ve Lvově. Známé jsou jeho obrazy historické, akvarelové portréty a hl. jeho miniaturní autoportrét.

Dzenis B. (* 1879), lotyšský sochař.

Dziady, národní slavnosti litevské a lotyšské, na způsob ruských tryzen, pořádané k uctění památky zesnulých předků.

Dzialowski Zikmund (1843—1878), pol. archeolog, zabýval se amatérsky předhistorickou archeologií. R. 1876 založil Naučný polský spolek v Toruni a museum, kde umístil předhistorické vykopávky, nalezené v Záp. Prusích. Jeho zásluhou vznikla archeol. mapa Záp. Prus. D. byl členem Spolku Přátel Věd v Poznani.

Działyński Adam Tytus hr. (1797—1861), byl veřejně činný v Poznani; za účast v povstání r. 1830 byl vypovězen z vlasti a jmění mu bylo zabaveno. R. 1840 navrátiv se, stal se opět štědrým podporovatelem polské kultury a nashromáždil mnoho cenných památek národních. Byl jedním ze zakladatelů Spolku Přátel Věd. Na základě studia starých rukopisů uveřejnil důležité prameny k historii polské: Sbírka práv litevských od r. 1380 do 1529 (1841), Psané prameny k historii Unji (1856—61), navrhl vydání Acta Tomicjana a j. R. 1859 zvolen byl poslancem na sněmu pruském.

Działyński Jan hr. (1829—1880), syn předešlého, účastnil se hnutí revolučního 1848; po smrti svého otce poslancem pruského sněmu, a za účast na národ. hnutí v r. 1863—4 pronásledován, prchl za hranice. Jako předseda Spolku Věd exaktních v Paříži zasloužil se velmi o rozvoj těchto věd v Polsku. Uveřejnil řadu pojednání, kromě toho pokračoval v pracích vydavatelských svého otce v oboru historie a j. Když navrátil se do vlasti, byl velmi činný v životě veřejném. Založil rolnickou banku.

Dziatzko Karl (1842—1903), něm. klas. filolog a bibliotekář, prof. univ. v Gotinkách. Uveřejnil různá pojednání o Plautovi a hl. Návod pro uspořádání knihoven a Katalogisaci prvotisků, která se stala směrodatnou i pro ostatní veřejné knihovny.

Dzieduszycki Wojciech hr. (1845—1913), polský politik, literát a filosof, hrál význačnou úlohu v životě politickém jako vůdce haličské strany konservativní, poslanec na sněmu haličském a na říšské radě vídeňské; profesor estetiky na univ. lvovské, ministr pro Halič. Spisovatel velice všestranný a plodný; psal romány, díla z dějin umění a estetiky, ale nejvýznamnější jsou jeho práce filosofické. Jest pod vlivem Kantovým, z čehož snaží se oprostiti filosofií Descartesovou. Snaží se dokázati, že existuje úzký vztah mezi duchem lidským a Bohem, jako nevyhnutelná podmínka pro člověka, pro poznání sebe sama, jakož i světa vnějšího. Sp.: Rozjímání filosofické o základech lidské spolehlivosti (jistoty) (1895), O lidské vědě (1895), Historie filosofie (1914). — Překl. Shakespeara.

Dzikoński Józef Bogdan (1816—1852), spisovatel a člen Cyganerje Warszawskiej. Jako student zabýval se vědami přírodními a filosofií; v Moskvě obdržel titul doktora mediciny, ale lékařství nevykonával. Jsa hluboké povahy se sklonem k mysticismu, měl veliký vliv na svoje kolegy. Původně v časopisech uveřejňované články sebral a uveřejnil později jeho přítel Wilkoński ve dvousvazkovém díle: Vzpomínky a sny Bogdańskieho. Povídky a obrázky fantastické psal podle vzoru Hoffmannova. Nejdůležitějším útvarem jest jeho okultistický román Sedziwój (1845). R. 1847 seznámil se v Paříži s Mickiewiczem, a vstoupil do kruhu italských legionů. D. zabýval se též malířstvím a rytectvím.

Dzierzbicki Stanisław (1854—1910), pol. politik; pracoval hlavně v organisacích rolnických v býv. ruském Polsku. Byl po dvakráte ministrem zemědělství.

Dzierzkowski Józef (1806—1865), spisovatel a publicista polský; účastnil se povstání listopadového. R. 1843 usadil se trvale ve Lvově, zde věnoval se práci literární a měl veliký význam jako demokratický publicista. R. 1848 jako člen Národní Rady byl vyslán do Budapešti, Paříže a Vídně. Přispíval do různých časopisů a uveřejnil četné romány, povídky, obrázky a pod.

Dzierzon Johann (1811—1906), znam. včelař německý, vynálezce úlu s pohyblivým česlem a pozoruhod. prací o životě včel. Čestný doktor univ. mnichovské. Sp.: Theorie u. Praxis des neuen Bienenfreundes (1848), Rationelle Bienenzucht (1861).

Dzierzyński (Džeržinskij) Felix Edmundovič (* 1877 ve Vilně, † 1926 v Moskvě), sovětský státník, rodem Polák. Povoláním inženýr; od r. 1895 činný v ruské straně soc. demokr. a mnohokráte vypověděný. Připojil se pak k bolševikům. V polovici r. 1917 založil t. zv. Čeku (⌕), polit. policii vlády sovětské, která se pod jeho vedením stala záhy postrachem celého Ruska. Byl též lid. komisařem železnic a předsedou nejvyšší hosp. rady.

Dziewulski Eugeniusz (1842—1889), p. fysik; uveřejnil: O přenášení tekutiny a v ní nacházejících se částek těles pevných pod vlivem elektr. porudů (1869), Zahuštění optické roztoku vody a alkoholu (1883), prováděl též pozorování magnetického pole zemského. Z prací fysiografických nutno uvésti studia jezer tatranských.

Dzikowski Stanisłav (* 1884, Lvov), p. publicista a redaktor. Sp.: Drogami wojny (1918), Gracz (1919), Rok wojny w Warszawie (1917).

Dzivgov Asěn, soudobý bulh. veršovec a překladatel, ctitel cizích kultur, filosofující estetik, jenž své názory vyjádřil v složité sbírce veršů pod názvem Etjudy (studie).

Dzungarsko, ⌕ Dšungarsko.

Džabalpur (angl. Jubbulpore), část britsko-ind. provincie, 49.312 km² s 2 mil. 296.508 ob., je prostoupena horskými pásmy a zavodňována řekou Narbadou; obyvatelstvo zabývá se rolnictvím (rýže, bavlna, pšenice), zhotovuje se různé bavlněné a kožené i mosazné zboží. — D. náleží od 1817 východoind. společnosti. Hl. město D. 108.793 ob. (ponejv. Hindové), 30.8 m n. m., leží na řece Narbada a dráze Bombay-Allahabad; má velké obchodní styky. V okolí bylo nalezeno mnoho obrovských kostí vyhynulých ssavců.

Džáfar as Sádik (* kolem 699, † 765), syn Mohameda el-Bakira, šestý z dvanácti imámů (imám = náčel. turec. chrámu), zabýval se tajnými vědami; alchimista Džabir byl prý jeho žákem. Spisy, jeho jménem podepsané, byly uznány za podvržené.

Džabić Ali Fehmi (1853—1918), muftija hercegovský a politik. Bojoval pro církevní moham. autonomii bosensko-herceg. a znepřátelil se proto s Vídní. Odešel do Cařihradu, kdež jmenován profesorem arabštiny na vys. škole turecké. R. 1908 uveřejnil ostrý protest v tur. jazyku proti anexi Bosny a Hercegoviny.

Džabir (Gabir, D. ibn Hajjan), nejznámější arabský alchymista, žil kol. 900 po Kr.; omylem jsou mu připisovaná lat. psaná chemická díla.

Džágannath, též Džagarnát, z ind. Jogonátha, pán světa, jak nazýván Višnu v pagodě Puri v zálivu bengálském.

Džagataj, oblíbený syn Džingischánův († 1242), náležely mu kraje od úžiny niguriššké až k Oxu.

Džagga (angl. Jagga), hustě obydlené území ve vých. Africe, na jižním úpatí Kilimandžara; podnebí pro Evropany vhodné; obyvatelé zovou se podle kraje Vadžaggy.

Džaina, indická sekta, ⌕ džinismus.

Džaipur (angl., Jaipur), poplatný stát v Brit. Indii, 43.205 km² s 2,338.802 ob., v úrodném kraji; jeho hranice tvoří horská pásma z granitu a pískovce. Podnebí je suché a zdravé; v létě příliš horké; málo řek, málo dešťů; sever je z polovice poušť, jih uměle zavodňovaný poskytuje obilí, cukrovou třtinu, opium a tabák; chov dobytka značný. Hl. město D. 120.207 ob., 482 m n. m., je velmi výstavné; má nádh. palác maharadžův, krásné chrámy a mešity.

Džalal-Abad, turkestanské lázně, 965 m n. m., s vanovými, pískovými a slunečními koupelemi, 3 km od okr. m. téhož jména s 9600 ob. Nádherné okolí.

Džalandhar (angl. Jullundur), část brit.-ind. provincie Pandžáb, 49.224 km², 4,181.898 ob.

Džambi (Jambi, Hari J.), řeka na Sumatře, 600 km dl., splavná, ústí na sev. pobřeží.

Džámí Mauláná, vl. jm. Abd ur Ráman ibn Ahmed (1414—1492), slavný perský básník, epik a lyrik, autor básn. spisů: Heft eureng (Sedm hvězd Velkého medvěda), ve kterém se nalézají jeho nejlepší básně: Jusuf a Sulejka, Medžnun a Leila. Jeho Diván obsahuje četné lyrické básně a kniha próz Nafahát ul uns má přes 600 životopisů. Též jeho Beháristán

(Zahrada jara) jest velmi slavné dílo. Lit.: Lees, Biograph. sketsch of Jami (1859).

Džámija, mohamed. modlitebna, ⚲ mešita.

Džamná (angl. Jumna), největší pravý přítok Gangu, 1500 km dl., pramení 3306 m n. m. ve státě Garhval v Himalaji.

Džamú (angl. Jammu), nejjižnější provincie vasalského státu angl. Kašmíru, 31.506 km² s 1,640.259 ob. Hl. město D., 31.506 ob., 403 m n. m., na již. svahu Himalaje, má zimní palác maharadžův.

Džang (Bamilleke), hl. město okresu D. v pohoří severozápadního Kamerunu.

Džangle, též džungle, ind. džangal, (angl. Jungle), v Indii převzaté perské označení pro bažinatou, pralesem, křovím, bambusem a popínavými rostlinami zarostlou krajinu na úpatí pohoří, jež obyčejně bývá bohata na divoká zvířata a jedovaté hady.

Džansi (angl. Jhansi), město na jihu allahabadského oddělení britsko-indick. spojených provincií, 66.432 ob.

Džarare, jeden z nejvyšších horských vrcholků (5600 m) v okolí tibetsko-čínských hranic.

Džarkent, město na východě ruské Sovětské republiky turkestanské, asi 25.000 ob., nedaleko čínských hranic; jest důležitým obchodním místem.

Džask, mys a opevněné místo v perské provincii Fars, při vchodu na cestu z Hormusu.

Džat (Djat), národ ve vých. Beludžistanu a vých. Radžputaně, vys., siln. vzrůstu a zcela kavkazského tvaru obličeje; zůstali brahmanismem nedotčeni a neznají kastovnictví, pročež jsou pokládáni Indy za nečistý národ. Provozují rolnictví a mluví arijskou řečí.

Džaunpur (angl. Jaunpur), město v allahabadském oddělení britsko-indických provincií, bohaté na rozvaliny mešit, paláců a jiných důkazů staré nádhery, vede výborný obchod se známými, příjemně vonícími vodami.

Džaur (gjaur), od arab. Kâfír, tur. Kiâjír), nevěřící. U Turků nadávka pro všechny jinověrce, hl. pro křesťany.

Džavad-paša (1851—1900), tur. generál a velký vezír od r. 1891 a vrchní velitel 5. tur. arm. sboru v Damašku. Sp.: État militaire otoman (1882).

Džbán, nádoba určená k nabírání nebo přelévání z nádoby do nádoby jakékoliv tekutiny. Podle jeho určení mění se forma, velikost i látka, z níž je vyroben, tedy buď ze skla, kameniny, plechu atd. Účel džbánu vytvořil i jeho tvar. Sestává z těla, hrdla, ucha a nožky. Tělo džbánu jest nejdůležitější částí celé nádoby a je buď baňaté nebo štíhlé. V hořejší části přechází v hrdlo, které je opět buď užší nebo širší (podle účelu, k němuž d. slouží) a zakončeno kruhovitě nebo žlábkem, t. zv. hubičkou. Někdy bývá přikryto cínovým víčkem, připevněným na nádobě.

Kamenný džbán.

Ucho jest vždy svislé a slouží k zavěšení džbánu nebo k jeho nošení, zdvihání či vybírání tekutiny. Přirozeně, že dobou vyvíjel se džbán slohově, formou i dekorativně. Podle látky vyráběn byl buď hrnčířem nebo sklářem, anebo posléze i klempířem. Hrnčíř vyráběl džbán vytáčením z volné ruky v kruhu hrnčířském, pak litím a vytáčením do sádrových forem. Výroba džbánů stala se časem i samostat. odvětvím živnosti hrnčířské, t. zv. džbánkařů, kterážto výroba vyspěla zejm. na Slovensku, kde zabývali se jí hlavně t. zv. Habáni. Přirozeně, že tvar d. prodělává svůj vývoj od původní podoby řeckých d. až do formy dekorativní, určené k jiným účelům, ve XIII. a XIV. stol. zejména ve Francii, kde byly v oblibě t. zv. d. nedobytné, jejichž výroba záležela v tom, že džbán zakončen byl prořezávanou ozdobou v hrdle a tím nádoba byla nedobytná pro pijáka, neznajícího její vnitřní zařízení. Používalo se jich pro obveselení hostí.

Džbán, též Žbán, táhlý horský hřbet chlumovité hradby středočeského pohoří téhož jména, uzavírající na sev. kotlinu rakovnickou, t. zv. Podžbánsko. Jeho strmý jižní svah činí od jihu dojem mohutné zříceniny. Džbán tvoří vlastně západní konec křídové náhorní planiny, která se táhne od Petřína přes Bílou horu na Novostrašecko ke Kroučové a Řevničovu, do okolí Hředel a Mutějovic na Rakovnicku až ke Kounovu, kde na t. zv. Rovinách, resp. Špičáku její hřeben končí. Nejvyšší bod Džbánu leží ve výši 534 m. — Lit.: V. Kutman: Žbán; Z potulek Podžbánskem; Naše Vlast II. v Národní Republice, roč. IX., Praha, 1930.

Džhaisalmir (Dschessalmir, Jaisalmer, angl. Jeysulmere), knížectví ve vých. Brit. Indii, 41.539 km², 67.652 ob. Chov dobytka, vývoz vlny, másla.

Džebel-Šammar (D. Adša), pohoří na jižní hranici pouště Nefud; skládá se z jemných tuhových vrstev, jež dosahují ve Faře 1420 m.

Džehol (angl. Jehol), 181.200 km² asi s 4,835.000 ob., hraničí na jihu s provincií Čili, na záp. a severozáp. s krajem Čahas, na východě a severových. s mandžurskou provincií Föng-tien.

Dželad ed Din Rúmí (1207—1273), největší perský básník-mystik. Jeho kniha Diwán jest nejkrásnějším plodem perského básnictví, ale ještě slavnější jest Mesnevi (arab matnávi), jež obsahuje v 6 knihách 40.000 distich. Úplné vyd. vyšlo v Cařihradě 1872. Kol jeho hrobu v Konje bylo r. 1928 postaveno museum.

Dželalabad, město ve východ. Afganistanu, asi 18.000 ob., 600 m n. m.

Dželebu (Jelebu), stát pod britskou svrchovaností na poloostrově Malakka.

Džem (1458—1495), syn sultána Mohameda II., 1401 uvázal se v majetek Brussy, byl však svým bratrem Bájezídem II. přemožen a byl od r. 1482 ve vězení řádu Johanitů ve Francii. Papež Alexandr VI. jej dal na přání jeho bratra otráviti. D. přeložil romantickou báseň z perštiny a sám skládal č. gazely.

Džemal-paša Achmed (1873—1922), tur. generál a státník; byl několikráte ministrem. Ve svět. válce velel 4. armádě a dobyl r. 1917 vítězství u Gazy. Po válce převzal opětně minist. námoř., aby byl donucen k odstoupení r. 1918. Napsal Vzpomínky tureckého státníka (1922).

Džengizchán (Džingischán) „velmi mocný chán“, vlastně Temudžin, syn Mongola Jesugeje (* 1155, † v srpnu 1227), jeden z největších dobyvatelů všech časů. Přemohl jako náčelník hrdinského zástupu 1202 Ang-Chana. Po podrobení Mongolska 1206 prohlašuje se na říšském sněmu D-em. Se svým výbor. vojskem vnikl přes Velkou zeď do sever. Číny a 1215 dobyl Pekingu. Jeho nejstarší syn Džudži pronásledoval s Naimany spojeného Merkitu na západ a zničil je skoro úplně; D. sám vnikl až do Buchary, jiné oddíly jeho vojska do krajiny pečavarské kolem Indu a k Azovskému moři. Po svém návratu zbrojil k nové výpravě do Číny, jejíž západní část byla jím opanována. Nedaleko od Tsindžan zastihla ho smrt.

Dženne (arab. „zahrada“), ráj, do něhož jen pravověřící Mohamedáni přijdou, zatím co zločinci a nevěřící budou spáleni v pekle.

Džerba (Džebado), k Tunisu náležející ostrov v již. části zálivu Gabeského, nízká plošina, od pevniny oddělená mělkou úžinou, 1100 km², asi 40.000 ob. Jest velmi úrodná, ač jsou tu jen studánky, zahrady, olivové a datlové háje. Za starověku znám jako ostrov Lótofagů.

Džerid (ar.), dlouhá tyč, sloužící u tur. a arab. kmenů jako oštěp.

Džerid, Šot el, solné jezero v afr. Tunisu, jež francouzská vláda zkolonisovala četnými oasami.

Džeržinskij F. E. ↘ Dzierzyński F. E.

Džesíret-ibu-Omar, město ve franc. poplatné krajině Syrie, asi 10.000 ob., při výtoku Tigridu z hor kurdistánských, na cestě Bittlis-Mossul.

Džibuti, hlavní město a hlavní přístav franc. Somálska, 8366 ob., na Tažurabai; jest východištěm ethiopské dráhy.

Džidda, v arabském království Hidžas město, asi 20.000 ob., slabší přístav pro 95 km západněji položenou Mekku.

Džidželli, přístav. m. v alžír. prov. Constantine, asi 8000 ob., vede obchod vlnou, kožemi, dřívím a obilím.

Džihád (arab. nápor, boj), boj za rozšíření víry mohamedánské, který jest náboženskou povinností. Nedovolen jest d. proti zemi, s jejímž vládcem kníže mohamedánský uzavřel přátelské smlouvy. V poslední době prohlášen za světové války vlivem Německa proti Dohodě r. 1914; výzva tato ale neměla již úspěchu.

Džihán, ve starověku Pyramos, maloas. řeka, pramenící v Antitauru a ústící u Alexandretty.

Džihángír („dobyvatel světa“; vlastně Nur-ud-din Mohamed Selim), (1569—1627), velkomogul indický, syn Akbara Velkého, od r. 1605 císař, uměnímilovný a proti jiným náboženstvím snášenlivý. Četní Evropané meškali na jeho dvoře; jeho dovolení děkují Angličané, že zde 1611 zapustili obchodní kořeny. Jeho manželka, Peršanka Nur Džihan („Světlo světa“) hrála důležitou vnitropolitickou roli.

Džilam (angl. Ihelum), nejzápadnější z pěti řek, jež protékají Pendžab, 623 km dlouhá, pramení se v Kašmíru.

Džilolo (Halmahera), největší z moluckých ostrovů, 18.000 km², asi 100.000 ob., rovníkem protnutý, ze západu oddělený moluckým jezerem Celebes, ze západu halmaherským jezerem, skládá se ze čtyř poloostrovů.

Džingo, japonská císařovna a domnělá dobyvatelka Korey, asi 201—269 po Kr.

Džingizchán ↘ Džengizchán.

Džinismus (džáinismus, od staroind. slova džiná = vítěz), ind. nábož. sekta, která vznikla v 8. stol. př. Kr. v Beháru v sev. Indii a předcházela budhismu. Založena byla Vardhamánou, ml. synem šlechtické rodiny Nájů (v sanskrtu: Jñáta), nazvaného všeobecně Mahávíra (velký hrdina) neb Džiná (vítěz). Bližší ↘ indická náboženství.

Džinn (arab.), duch arab. obec. víry, většinou lidem nepřátelský, hraje velkou roli v národ. povídkách a pohádkách, jako Tisíc a jedna noc.

Džinrikša (vůz s lidskou silou), lehký dvoukolový vozík se sedadlem pro 1 osobu, tažený člověkem; používá se jí v celé vých. a jižní Asii.

Džipe, jezero na vých. hranici bývalé Něm. Vých. Afriky, 737 m n. m., 16 km dl., 5 km šir.

Džisak, m. v prov. Samarkandu sovětské republiky turkestanské, asi 15.000 ob., v krajině zamořené malarií, na dráze Samarkand—Taškent. Býv. pevnost.

Džiu-džitsu (Jiu-jitsu), japonské umění sebeobrany, jež spočívá v jistém hmatu, který zadrží schopnost použíti svalů protivníka. Ujalo se v Evropě, zvláště při policii.

Džiwica, lesní ženka v hornolužickém bájesloví, velice krásná, hl. v době polední nebezpečná lidem.

Džódpur (Jodhpur, „válečné město“, též Marvar), poplatný stát v britsko-ind. provincii Rádžputána, 90.817 km², 1,841.642 ob.

Džofra, sníženina v tripol. Sahaře, sev. od Jessanu, 2000 km², většinou pustina s četnými suchými dolinami a hojnými oasami. 6000 ob. živí se vzděláváním půdy, zahradnictvím a obchodem.

Džohor (angl. Johore), sultanát na ostr. Malakka, od r. 1885 pod britskou ochranou, poloostrov, 19.425 km² s 282.234 ob. Hl. m. Johore Bharu.

Džok el žokarta (jap. „kvetoucí síla“), nizozemské residentství na jižním břehu ostrova Jávy, 3145 km² s 1,282.815 ob., pahorkatá, od hor k moři se sklánějící urodná nížina.

Džolan, krajina v Syrii, mezi Hermonem a Jarmukem, snižuje se k Jordánu, s mnoha vyhaslými sopkami (až 1257 m), úrodná, avšak málo obydlená, politicky z větší části náleží k franc. plnomocenství syrskému, zbytek k britskému palestinskému. Obyvatelé jsou většinou usedlí Fellahové a Drúzové, částečně čerkesští a arabští nomádové. Hlavní město jest El Kunerta.

Džonka, džunka (čín., loď), čínská plachetní loď; trup jest široký a krátký, nízký ve středu lodi, vysoká a silná příď i záď nesou příkryvné stavby. Velké džonky jsou až 500 tun těžké, mají tři stěžně a právě tolik plachet, zhotovených z rohoží.

Džuba (Djub), řeka v záp. Africe, pramení se na jihohabešské vysočině a tvoří četné vodopády.

Džubga, černomoř. přístav, 140 moř. mil od Gelenčiku vzdálený, s vel. tabákovou plantáží, na pobřežní silnici z Novorosijska do Soči. Předhist. vykopávky.

Džulfa, pohraniční stanice SSSR., důl. obchodní středisko mezi Kavkazem a Persií; vzrostlo zvláště po dostavění dráhy r. 1900. Staví se nová dráha Baku—Džulfa.

Džuma (arab.), shromáždění; v islamu schůze obecní rady, konaná každý pátek v džami, t. j. mešitě.

Džunagarh (angl. Junagarh), poplatný stát v britsko-ind. presidentství bombayském, na poloostrově Kathiávaru 5255 33.221 ob., s četnými kostely.

Džunaid Abul Kasim ibn Mohamed († 910 v Bagdadu), perský mystik; cestoval 30krát sám pěšky do Mekky. Jeho žáci mu připisovali nadpřirozené síly.

Džungle ⚲ Džangle.

Džunkovskij Stefan Semenovič ⚲ Dšunkovskij.

Džutija, ⚲ Ajutja.

E

E, páté písmeno české abecedy a druhá samohláska; rozeznává se otevřené e (bližší a) a zavřené (bližší i). V řec. alfabetě se jmenuje epsilon ε. Na římských nápisech značí E Ennius, Emeritus, Egregius, erexit atd. Na mincích značí E značku Drážďan, Karlsburku, Toursu a jiných. Na kompasu E = East (angl.), východ. Ve fysice E = elektricita. V hudbě je e značka 7. tónu ve škále. V mat. značí e základ logaritmu a sice 271828...

Eagle (ígl, angl.), orel, zlatá mince USA. = 10 $. Na jedné straně orel, na druhé hlava Indiána. Má 16·7181 g zlata = 330 Kč. Dříve byl ražen dvojorel a pětiorel, hlavně v Kalifornii.

Earl (érl, angl.), titul vysoké šlechty v Anglii, vzniklý z dán. jarl (za dánského krále Knuta). Odpovídá asi našemu titulu hrabě. Do 14. st. byl to nejvyšší stupeň angl. šlechtictví.

Early English styl (érly ingliš), označení prvé periody gotického stavitelství v Anglii.

Earn (örn), jezero ve Skotsku, 17 km dl., 2 km široké, asi 30 m hlub. Na vých. straně vytéká řeka Firth of Tay.

East Barnett Valley (íst bärnet yalí), město v Hertfortshiru v Anglii, 13.544 ob. (1921), stanice dráhy.

East Bourne (íst burn), město (county borrough), lázeňské místo v angl. hrabství East Suffex, 62.030 ob. (1921), na vých. od Beachy Head.

Eastern time (ístrn tajn, angl.), jednotný čas dvou východních rovnoběžek v Severní Americe, ukazuje čas o 5 hodin méně než Greenwichský.

East Indian Railway (íst indiján relve, angl.), hlavní trať železniční v severoindickém území, vede z Kalkutty přes Patnu, Benáres, Allahabád do Mattry.

Eastland (ístländ), město v s.-am. státě Texas, 9368 ob. (1920), na přítoku horního Brazosu.

Eastman George (* 1854), amer. fototechnik a průmyslník a majitel firmy Eastman Kodal Company v Rochestru. Pův. bank. úředník. Zabýval se fotografií již od svého mládí a r. 1880 založil společnost na výrobu suchých fotogr. desek. R. 1884 společně s Will. H. Walkerem věnoval se problému točených filmů, původně z papíru, později z celuloidu, který také rozřešil. Závody, jím řízené, zaujímají první místo ve fotograf. průmyslu.

East Orange (íst orenž), krásné město v sev.-am. státě Jersey, 50.710 ob. (1920); má textilní průmysl.

Eastport (ístport), rybářský přístav v severo-am. státě Maine, 4961 ob. (1910), na ostrově Passamaquoddybai.

East River (íst rívr, angl.), Vých. řeka, 30 km dl. a 1200 m šir. Spojuje newyorskou zátoku s Brooklynem.

East Saint Louis (íst sent luis), město v sev.-am. státě Illinois, 66.767 ob. (1921), naproti Saint Louis, s nímž je spojeno 2 km dlouhým železným mostem přes Mississippi.

Eaton Hall (ítn hol), zámek vévody Westminsterského v Anglii, s velkým parkem.

Eau (franc. l'eau, ló), voda, l'e. de Cologne, kolínská vodička, parfum získaný destilací různých rostlin nebo rozpouštěním éterických olejů v lihu. L'e. de javelle, louh, javelová voda. L'e. forte, lučavka.

Eaucourt l'Abbay (okúr labé), franc. vesnice j. od Arrasu; středisko urputných bojů ve světové válce, hl. v bitvě na Sommě (1916), Angličané dobyli jí prudkým útokem 26. II. 1917.

Eaux-Chaudes, Les (Lesó šód), lázeňské místo v dep. Basses-Pyrénées, 675 m n. m. Velké rozdíly teploty (10·6—36°), užitečné hlavně při revmatismu a nemocech ženských. Sirné prameny až 36° C teplé.

Ébauche (eboš), rychlá črta, nákres, croquis na rozdíl od skizy, která je podrobněji zpracovaná.

Ebbinghaus Hermann (1850—1909), německý psycholog, prof. univ. vratislav-

ské, později v Halle. Sp.: Über das Gedächtnis (1885), Grundzüge der Psychologie (1902), Abriß der Psychologie (1908).

Ebbinghauserova metoda, psycholog. zkoumání inteligence a kombinační schopnosti. Úlohou zde jest, aby v textu, ve kterém různá slova neb slabiky chybějí, byly doplněny.

Ebed, o. na Slov., okr. Parkan, 1656 ob. (62 čs.).

Ebel František (* 15. V. 1881), přednosta tiskového odboru presidia minist. rady od r. 1919, před převratem redaktor Práva Lidu a pracovník strany soc. dem.

Eben Kamill (1883—1925), lektor českého jazyka na něm. univ. pražské a autor učebnic češtiny pro něm. stř. šk. Přeložil četné české spisy do němč. (Babička).

Ebenaceae, tropický rod dřevin z řádu Ebenales, asi 320 druhů. Nejdůležitější čeleď: Diospyros.

Ebenales (Diospyrales, řád rostlin Sympetalae, patří sem rody: Ebenaceae, Sapotaceae a Styracaceae.

Ebenbauer Jeronym, český spisovatel filosofický 17. věku; vstoupil do řádu Augustiniánů v Praze, kde † roku 1694; tiskem vydal Theologia scholastica in discursus 50 distributa (Praha 1680).

Ebendorfer z Haselbachu Tomáš (* 1387 v Haselbachu), letopisec XV. věku; stal se profesorem bohosloví na universitě ve Vídni a kanovníkem u sv. Štěpána, 1423 rektorem university, kterou zastupoval na círk. sněmu v Basileji. Proslul jako delegát tohoto sněmu v Praze, kde pobyl dvakrát v r. 1433 a 1434 v čele desítičlenného poselstva, aby s husitskými Čechy vyjednával. † jako dvor. kaplan cís. Bedřicha 1464 ve Vídni. V rukopise zůstaly různé sbírky jeho nábož. sermonů, tiskem vydány kroniky o dějinách Rakouska a sněmu v Basileji, kde nalezne se i důležité svědectví o tom, že Jan z Nepomuku umučen byl pro zachování zpovědního tajemství. Srv.: Stejskal, Jan Nepomucký, I., 1921, a II., 1922.

Ebenhoch Alfred JUDr. (1855—1912), advokát v Linci, rak. katol. politik, vůdce hornorak. křídla něm. strany katol., později něm. strany křesť. sociální, dlouholetý říš. a zem. poslanec. 1898—1907 zem. hejtman hornorakouský, 1907—08 min. orby v kabinetu Beckově. Odpůrce snah centralistických a stoupenec zemské autonomie. Sp.: Wanderungen durch die Gesellschaftspolitik (1896), četná dramata v duchu katol.

Ebenové dřevo (ř. ebenos, z hebr. eben, „kámen"), tmavé, tvrdé a těžké dřevo, hustého složení, krásně se vyhlazuje. Černý e. poskytuje druh Diospyros, který roste v tropech starého světa, hlavně v indicko-malajském souostroví. Černý eben je hnědočerný, s jasnějším nebo tmavším žilkováním, nebo krásně sytě černý. Používá se ho k jemným pracím soustružnickým, v uměleckém truhlářství atd. D. hirsuta je eben hnědý, pravidelně černě žilkovaný; podobného rázu je D. multiflora z Filipin. Z ostatních různobarevných ebenových dřev můžeme uvésti: bílý eben z D. melanida a D. chrysophyllos na Filipinách, dřevo světlé s černými tečkami; červený eben z Ch. rubra na Mauriciu; zelený eben z Ch. chloroxylon v Přední Indii; také nazýván žlutý, hnědý, bastardní. Ebenové dřevo je často uměle napodobováno. Používáno dřeva hruškového, lipového, javorového, které se barví na černo.

Ebenstreit Vojtěch (* 1836 v Klatovech, † 1893), český homiletik, 1861 vysvěcen v Praze, farářoval ve Svémyslicích. Přispíval kázáními do Blahověstu.

Ebenstreitová Milada (* 1884 v Domažlicích), česká spisovatelka o církevní historii, vstoupila do řádu Voršilek v Praze, kde 1909 složila slavné sliby; vydala monografii Blahoslavená Mlada, první abatyše u Svatého Jiří na Hradčanech (Praha 1912).

Eberbach, 1. starodávné město v Badensku, (1925) 6700 ob., nad Neckarem; 2. místo záp. od Wiesbadenu; dřívější slavné cisterciánské opatství (1135—1803), nyní polepšovna.

Ebehard, arcibiskup v Solnohradě 1403—1427, pro české dějiny důležitý svým sporným původem ze staročeského rodu pánů z Hradce Jindřichova, podpisující se „von Neuhaus" a účastnivší se s četn. družinou jednání sněmu v Kostnici, odsouzení Mistrů Husa i Jeronýma. Srv.: Crugerius, Sacri pulveres Reg. Boh., 33.

Eberhard Braniborský, biskup a místodržící vévody Otty Braniborského v letech 1279—1283. Srv.: Tomek, DMPrahy I., 1892, 203.

Eberhard, nazv. Eberlín, mincmistr král. Českého za Václava I. a Přemysla Otakara I., smýšlením Němec. Měl pronajatu zemskou minci od r. 1253; razil ale mince lehčí než předepsáno, čímž velice poškozoval zemi i obyvatelstvo. Na jeho přímluvu založil král Václav I. velké nové tržiště na pravém břehu vltavském, z kteréžto části zniklo později Staré město pražské. Později byl mincmistrem moravským.

Eberhard, též Ebrard z Bethune, franc. lat. gramatik XII. stol. Jeho Graecismus de figuris et octo partibus orationis sive Grammaticae regulae versibus latinis

explicatae byla ve středověku velmi oblíbenou mluvnicí latinskou.

Eberhard, vévoda francký, podporoval svého bratra Konráda I. v boji proti říšským pánům. Válčil dlouho s Ottou I., na konec podlehl a padl r. 939.

Eberhard I., Osvícený, hrabě virtemberský (1265—1325), spojenec Václava II. a odpůrce Habsburků, městského stavu a Albrechta I. Svoje sídlo přenesl do Stutgartu. Za jeho vlády zvětšilo se Virtembersko skoro o polovinu.

Eberhard II., hrabě virtemberský, vnuk předešlého (1344—1392). Celá doba jeho vlády jest vyplněna stálými boji, I s Karlem IV. se dostal do sporů. Bojoval také se svazem švábských měst, které r. 1388 u Döffingen porazil. Život jeho vylíčil Uhland v básni Graf E. der Rauschebart.

Eberhart, o. na Slov., okr. Šamolín, 981 ob. (14 čs.).

Eberl František (* 1872), vrchní fin. rada, účastník hnutí pokrok. studentstva v letech devadesátých. Sp.: Směnečné právo poplatkové.

Eberl Franz Georg (1753—1835), moravský spisovatel a rada v Brně. Napsal dějiny Šternberka a vydal svoji korespondenci s Lavaterem.

Eberle Jan Oldřich (1699—1768), pražský mistr houslař od r. 1726.

Eberle Norb. (1785—1862), registrátor praž. magistrátu.

Eberle Václav, mistr loutnař v Praze, kolem r. 1770.

Eberlin Erazim, apatykář v Praze na Malé straně kol. r. 1600.

Ebers Georg (1837—1898), egyptolog a romanopisec, 1870—89 profesor v Lipsku, procestoval Egypt a Nubii. Ve svých románech básnicky se snažil zpracovat své egyptské studie. (Dcera královská 1881, 1912, 1927, Homo sum 1915, Uarda 1880.)

Ebersbach, 1. město v Horní Lužici, hornolužicky Habraćicy, čes. Habartice, (1920) 8593 ob., želez. uzel na dráze Žitava—Biskupice; 2. město ve Würtembersku (1919) 5166 ob., výroba strojů.

Eberswalde, město v prov. Braniborské, (1905) 29.448 ob., na trati Berlín—Štětín. Rozvětvený průmysl. Roku 1913 nalezeno v okolí zlaté nádobí z VI st. př. Kr.

Znak města Eberswalde.

Ebert Adolf (1820—1890), něm. romanista a univ. prof. v Lipsku. Sp.: Quellenforschungen aus der Geschichte Spaniens (1849), Handbuch der ital. Nationalliteratur (1854), Allgem. Geschichte der Lit. des Mittelalters (1874—87). Založil spol. s Ferd. Wolffem Jahrbuch für roman. engl. Literatur.

Ebert Anton (1845—1896), česko-něm. malíř, žák pražské Akademie, žijící ve Vídni. Maloval četné genry a podobizny; v Rudolfinu jest jeho obraz Starý kuřák.

Ebert Antonín (* 1835), žák Waldmüllerův a portrétista.

Ebert Friedrich (1871—1923), první říšský president německý. Vyučil se sedlářství, ale již r. 1893 se stal soc. dem. novinářem v Brémách, r. 1900 tajemník strany soc. dem. a 1905 tajemník předsednictva této strany v Berlíně. R. 1913 zvolen za předsedu strany po Bebelovi. Poslancem říš. sněmu od r. 1912. 9. XI. 1918 převzal od prince Maxe Badenského říš. kancléřství a 11. II. 1919 zvolen výmarským Nár. shromážděním prozatímním říš. presidentem a r. 1922 prodloužena jeho funkce do r. 1925, před kteroužto dobou ale E. zemřel. Jeho Sebrané spisy a řeči vydal r. 1926 jeho syn Friedrich.

Ebert Karl Egon, Ritter von (1801—1882), něm. básník pražský, bibliotékář fürstenberský, později konferenční rada. Napsal četná dramata, z nichž provozována hra: Břetislav a Jitka (1829), a básně, z kterých nejznámější epos Vlasta (1829).

Ebert Friedrich Adolf (1791—1834), král. bibliotekář v Drážďanech, Wolfenbüttelu.

Ebert Mořic Heřman Albert (1832—1877), luž. spisovatel. Narodil se v Drážďanech z něm. rodiny, stud. v rodišti a v Lipsku teologii. Měl zvláštní nadání jazykové a, když byl ustanoven farářem v dolnoluž. osadě Debsku u Chotěbuzu, naučil se v krátkém čase tak dolnolužicky, že dokonce sestavil dvoudílnou mluvnici dolnoluž. jazyka, jako to sto let před ním učinil jiný Němec a přítel Lužice J. G. Hauptmann. Pro dobrou svou práci však nenašel nakladatele a jeho dílo zůstalo podnes nevytištěno. V l. 1860—62 zastával E. farářské místo v hornolužických Wukrančicích a tu se věnoval zase studiu horní lužičtiny, kterou rovněž brzy ovládl, takže předstihoval samotné Lužičany. Pro své snažení, přičinlivost a ušlechtilou povahu byl velmi oblíben. Do dějin luž. literatury se zapsal vydáním hornoluž. Biblického průvodce (1869), sepsáním Utrpení a smrti Ježíše Krista (1875) a účastí při vydání luž. kázání v r. 1876. Pro dolnoluž. Srby vydával společně s far. Teš-

nařem v Nidě Missionské zprávy v letech 1870—71. Chtěl také napsati spis pro luž. věřící na dobu celého roku, ale předčasná smrt, způsobená srdeční chorobou, mu v tom zabránila. E. patří k družině spravedlivých Němců, kteří uznávali nároky lužické na rodný jazyk a kteří se přičiňovali o náboženskou a mravní výchovu luž. lidu v jeho rodné slovanské mluvě.

Ebionité (hebr. chudý), u křesť. spisovatelů židovští křesťané, kteří zůstávali mimo církev; také židovsko-křesťanští gnostikové.

Ebner-Eschenbachová Marie, roz. hraběnka Dubská (* 13. září 1830 ve Zdislavicích na Moravě, † 12. března 1916 ve Vídni), básnířka a novelistka. Věnovala se literatuře. Z českého, lidového života čerpána povídka Božena. Nejlepším plodem básnickým jsou Parabeln, Märchen und Gedichte. V češť. Spisy 1902 a d., Božena (J. Karásek 1896, J. Sedláček 1922), Dvě komtesy (M. Janurová), Na zámku a ve vsi (A. Řeháková 1903), Nevěrec (J. E. Šlechta 1908), Obecní dítě (1901), Struny v srdci (1918), Trnitou cestou lásky (E. F. Míšek 1919), Tři novely (J. E. Šlechta 1908).

Ebner Christina (1277—1356) a Margareta (kol 1291—1351), mystické spisov. 14. stol., pocházející z různých rodin.

Ebner Tomáš Fr., malíř, původem pův. z Hor. Rakous, žil v Praze II. v l. 1668—1672.

Eboda, antické město v Idumeneji, již. od Palestiny. Mezi zbytky z uměleckých dějin jest hrob krále Oboda, který byl uctíván jako bůh.

Eboli, město v it. prov. Salerno, (1921) 8726 ob., jako obec 13.484 ob. Nedaleko leželo ve starověku Eburum.

Ebonit, silně vulkanisovaný kaučuk s 18—40% síry, používaný jako výborný isolátor hl. v elektrotechnice. Vynalezl jej americký inženýr Ch. Goodyear (r. 1852). Jest to černá hmota, tvrdá, ale křehká, snadno se lámající, měknoucí zahříváním, ve kterémžto stavu se zpracuje. Větším zahříváním nad 200° zuhelňuje, konečně i shoří. Ani kyseliny, ani zásady na něj nepůsobí, také na vzduchu jest odolnější nežli kaučuk.

Ebournéen (fr. eburneã), část starší doby kamenné, která se vyznačuje kresbami ve slonové kosti.

Ebrach (Klosterebrach), městys v Hor. Francích, (1919) 999 ob. Památný románsko-gotický kostel, bývalé cisterciácké opatství, nyní káznice.

Ebrel, malíř v Praze I., kol. r. 1340.

Ebro (ve starověku Iberus), řeka ve Španělsku, 930 km dlouhá, pramení u Reinosy v kantaberských horách ve výšce 850 m, ústí širokou deltou do Středozemního moře. Hlavní přítoky jsou Segra a Jalon.

Ebrzvín z Hradiště, patricijská rodina plzeňská, která měla ve 14. stol. statek v Chotíkově u Plzně, později vlastnili Koterov, Horšův Týn, Herštejn, Býkov a Nekměř. Vymřeli v 16. stol. a jejich erb i predikát zdědila rodina Skálů z Doubravky.

Ebser Vilém, hejtman Albrechta Rakouského, který hájil r. 1427 Tábor proti Roháči z Dubé.

Ebulioskop, přístroj k určení bodu varu u alkoholu.

Ebulioskopie, stanovení molekulové váhy rozpuštěných látek na principu, že bod varu netěkavých látek v těkavých rozpustidlech jest vyšší než čistého rozpustidla. ↘ Hoffův zákon.

Ebur (lat.), slonovina. E. fossile, fosilní slonovina, mamutí kly. E. ustum, vypálená slonovina a její náhražky.

Eburin, umělá hmota, sloužící pro elek. isolační účely. Tvrdá látka, která se dobře leští a brousí. Připravuje se z moučky kostní s bílkem a krevním sérem. Též jako náhražka slonoviny pro galant. zboží a napodobeniny drahokamů.

Eburit, bílý druh tvrzeného kaučuku, používaný místo slonové kosti k výrobě kulečníkových koulí, hřebenů, knoflíků, chirurg. předmětů a j. Hlavní přísadou je křída neb baryt.

Eburneace (lat.), tvoření pevných látek v kostech na místě normálních houbovitých, jest časté při deformujícím kloubovém zánětu, při syfilidě, také po zlomenině kostí.

Eburodunum, město ve staré Gallii, v kraji Helvetiů. Nynější Yverdon.

e. c., zkrácenina exempli causa (l.), na příklad; také ex commissione, z rozkazu.

Écaille (franc. skořápka), rohovitá šupina želví, které se používá k výrobě různého galant. zboží.

Ecardines, ↘ ramenonožci.

Ecart (fr. ekar), v obchodech premiových rozdíl mezi kursem prémií a skut. posledním kursem. — Při hře v karty odložení karet, abychom si vzali pak jiné. — Ve statistice úchylka od průměru.

Ecarté (fr.), hra v karty, ↘ ekarte.

Écarté (franc., od écarter, vysl. ékarté, „odložit“), franc. hra v karty ve dvou. Každý obdrží 5 karet, 11. karta jest trumfem a ze zbytku může býti kupováno. Pořad karet jest: král, dáma, kluk, eso, desítka, devítka, osmička a sedmička. Za větší počet bodů a za trumfového krále

počítá se 1, za 5 bodů 2. Dosažením čísla 5 se hra končí.

Ecballium Q. Rich., Cucurbitaceae, s jedním druhem E. elaterium Q. Rich. (tykvice stříkavá, n. plavá, okurky stříkavé n. osličí); je to plazivá plevel, rozšířená v oblasti středozemního moře, s měkkoostnitou, nepopínavou osou, srdčitými listy a žlutými květy. Plody, 4—5 cm dlouhé, zelené, měkkoostnité, v době zralosti elasticky odpadávají od stopky a vymršťují přitom hnědá semena, vedle slizovité šťávy, asi 1 m daleko. Silně hořká šťáva plodu poskytuje jed zvaný elaterin (♃).

Ecbasis captivi, „útěk zajatce", nejstarší středověké zvířecí epos, složené v lat. hexametrech od jakéhosi mladého mnicha v Toulu, vydané E. Voigtem (1875).

Ecce (lat.), na gymnasiích svátek na památku zemřelých, který se opírá o Jes. 57, 1: Ecce, quomodo moritur justus, Hle, jak umírá spravedlivý.

Ecce homo (lat.), ejhle člověk! (vlastně: Hle, zde jest člověk!), podle Jana 19, 5 zvolání Pilátovo.

Ecclesia (lat. z ř. ἐκλησία ♃), kostel, církev; E. filialis, církev sesterská; E. mater, církev mateřská; E. pressa, církev trpící; E. militans, církev bojující; E. triumphans, církev vítězná.

Ecclesia non sitit sanguinem (lat.) = Církev nežízní po krvi — základní věta kanonického trestního práva, podle něhož nikdy církev nevykonávala trestu smrti, ale dávala ho prováděti úřady světskými (bracchium saeculare).

Ecclesiastes, řecký název bibl. knihy Kohélét (Kazatel).

Ecclesiasticus, zkrác. Eccli., řecký název knihy Ježíš Sirach (hebr. Ben Sirá).

Ecclesia vivit lege Romana (lat.), „Církev žije podle římského práva", základní věta církevního práva, která měla ten smysl, že církev v případech, ve kterých si osobovala soudní pravomoc, nerozhodovala podle právních norem určité země, ale podle práva kanonického.

Ecco (ital.), hle, hleď!

Eccremocarpus Ruiz et Pav., rod čel. Bignoniaceae (trubačovité); rozpínavé keře (liany) se zpeřenými listy a zvoncovitými květy v hroznech, mající 3 druhy v Peru a Chile. E. scabra Ruiz et Pav., s jednostrannými hrozny žlutočervených květů, jest oblíbenou, ale vůči zimě velmi choulostivou rostlinou skleníkovou.

Eckart (věrný E.), 1. v gotské hrdinské pověsti vychovatel mladých Harlungů, které marně se snaží zachránit před Ermenrichem; 2. v lidové pověsti varovatel před horou Venušinou.

Eckart (Meister E., Eckehart, Eckard) (* kol r. 1260, † 1327), něm. mystik, dominikán, 1303—11 řádový provinciál saský. Církevně podezřelý; 26 jeho vět bylo odsouzeno Janem XXII. Přes patrnou závislost na sv. Tomáši Aquinském je E. nejsamostatnějším německým mystikem.

Eckhart Jan Jiří (1664—1730), něm. historiograf, milovník jazykových a starožitnických studií. Proslavil se zejména vydáním díla: Corpus historicum medii aevi (1723) a mimo to učenou knížkou Historia studii etymologici linguae germanicae atd., vydanou v Hannoveru r. 1711, do níž vsunul také kapitolu o slov. nářečích v Německu. Jsou tím míněny jazykové trosky polabských Drevanů, jichž si povšiml Leibniz a jež poutaly pak po celé století pozornost všech slov. učenců, především v Lužici. M. J. Körner užil dokladů a výkladů E. při spisování své obrany luž. srbštiny v Lipsku 1766, aby ukázal na násilné vyhlazování slov. jazyka v Německu, což považoval, ač rodem Němec, za nesprávné a nemoudré. Výklady E. zaslouží dosud pozornosti a měly by býti znova prozkoumány.

Eckartshausen Carl von (1752—1803), něm. spis., okultista. Bavorský dvorní rada a archivář, člen mnichovské akademie. Vedle řady právnických a zábavných spisů napsal hojně knih z oboru okultismu a mystiky. Stěžejní jeho dílo Aufschlüsse zur Magie pojednává specielně o magii.

Eckener Hugo, PhDr. (* 10. srpna 1868), německý vzduchoplavec a inženýr. Roku 1908 vstoupil do dílen Zeppelinových a převzal tam vedení oddělení provozního, r. 1911 ředitelem Něm. Vzduchoplav. společnosti a její organisátor. R. 1924 zvolen presidentem Zeppelinových závodů a v říjnu t. r. odlétl se vzducholodí Z R III. do Ameriky, aby ji odevzdal na účet reparačního fondu. Postavil pak z veřejných sbírek vzducholoď Graf Zeppelin (L Z 127) a podniká s ní velké cesty po celém světě (do Ameriky 1928, kolem světa 1929, do Jižní Ameriky 1930).

Ecker Václav (* 1630 v Kaplicích), český filosof a bohoslovec; vstoupil 1649 do řádu Jesuitského v Praze, přednášel v různých kolejích humaniora, filosofii, ethiku, polemiku i exegesi, působil i jako kazatel a zemřel 1696 ve Znojmě. Vydal Diurnum quotidianae virtutis (Praha, 1659). — Pelcl, Jesuiten 1786, 75.

Eckermann Johann Peter (1792—1854), něm. spis. Přítel a tajemník Goethův, autor Beiträge zur Poesie, Gespräche mit

Goethe in letzten Jahren seines Lebens 1823—32.

Eckert Adolf (* 1841 ve Včelákově, † 1906), český spisovatel hospodářský, 1876 ředitel střední hospodářské školy v Chrudimi. Vydával Hospodářský List, napsal: Chemická technologie hospodářská, Vypočítávání a vyměřování ploch a těles pro rolníka, Základové lučby rolnické, Nauka o výživě rostlin hospodářských, O důležitosti strojených hnojiv, Mléčné hospodářství, Nauka o přípravě vína a Pěstování rostlin hospodářských. Účastnil se spolkového života hospodářského a vykonal několik set přednášek.

Eckert Jan (* 1880), ředitel hosp. školy ve Středoklukách a zeměděl. spisovatel. Sp.: Len a jeho zpracování. Tabák, jeho pěstování a úprava, Pěstování košík. vrby a j.

Eckert Jindřich, modelář v Praze od r. 1819 (* v Křemičově v Sasku); jeho syn Jindřich (* v Praze 1832), známý fotograf, pův. úředník potravní daně.

Eckova píseň, staroněmecká hrdinská píseň z poč. 13. st., kde se opěvuje boj obrovského mladíka Ecka s Jetřichem z Bernu, který ho zabije a jeho smrt oplakává.

Eckstein Jan (* kol. r. 1700 v Židovicích na Moravě, † r. 1770 ve Lvově). Malíř. Studoval též v Italii, zvláště obrazy Caracciho. Maloval freska a olejové obrazy v kostelích moravských a slezských, jako na hl. oltáři na Velehradě, v jesuitském chrámě v Opavě a v kostele minoritů v Brně a Krnově. Přes odpor malířů polských bylo mu svěřeno vyzdobení kostela jesuit. ve Lvově freskami ze života sv. Petra a z dějin řádu.

Éclair, L' (eklēr), r. 1888 založený pařížský konservativní ranní list.

Éclaireurs, L' (eklerör), fr. pátratelé. Ojedinělí jezdci neb oddíly, kteří vykonávali bezpečnostní i pátrací službu prozkoumáváním krajiny atd. Napoléon I. z nich zřídil zvláštní vojenské oddíly.

Ecluse (eklüz) Défilé de l', úzký průsmyk ve fr. depart. Ain, který je vytvořen Rhônou, prorážející si cestu Jurskými horami. Vede jím dráha Lyon—Ženeva.

École (fr., ekol), škola; E. des mines (demin), báňská škola; de mineurs (de minör), báňská akademie; E. primaire (primér), obecná škola; E. secondaire (sgōdér), střední škola; E. supérieure (sypériör), vysoká škola.

École des chartes (fr., ekol de šart), učeliště v Paříži ke vzdělání archivářů a badatelů historických, založené r. 1821.

École française d'Athènes a **É. f. de Rome** (fr., ékol frãséz datén, d'róm) ↪ archeologické ústavy v cizině.

École polytechnique (fr., ekol polyteknik), nejstarší polytechnická škola v Paříži, přípravná škola pro důstojníky (ženijní a dělostřelecké) a vyšší technické úředníky. Založ. r. 1794 jako École centrale de travaux publics; za Napoleona I. r. 1804 organisována vojensky.

École supérieure de guerre (fr., ekol syperiör d'gör), vojenská škola v Paříži, podobná naší čsl. vál. škole (↪), odborná škola pro vzdělání důstojníků gener. štábu.

Économie politique (fr., ekonomí politik), věda o národním hospodářství.

Ekonomist (angl. ikonomist), důležitý angl. hospodářský časopis, založ. r. 1843; vychází jednou týdně v Londýně.

Economisté, sdružení mladých státních úředníků pod vedením Jaques-Claude-Marie-Vincent de Gournay (1712—59) ve Francii v polovici 18. st. Mělo za cíl bojovati proti merkantilismu a jeho byrokratickému systému a zavésti liberální obchodní politiku. E. se zasloužili překládáním mnohých národohospodářských spisů; jsou předchůdci fysiokratů ↪ a byli příkladem jejich škole.

Economy, osada komun. sekty Rappistů v severoamer. státě Pensylvania na Ohio, založ. 1824, čítající přes tisíc členů. R. 1880 pro zákaz manželství vymřela.

Écossais (fr., ekosé), skotská kostkovaná látka.

Écossaise, skotský nár. tanec, všeobecně známý, hl. v 18. stol.

Écoute (fr., ekut), pátrací chodba při minování.

Écrasez l'infâme (fr., ecraze lōfám), (zdrťte nehodnou!), Voltairem vyslovená věta, namířená proti církvi a vůbec proti pověře každého druhu.

Ecrevisse Peter (1804—1879), vlámský spisovatel, autor četných histor. románů.

Écru fr., ekry), surový, nevydělaný (hedvábí, příze atd.).

Ectocysta, vápenitý obal schránek mechovek ↪.

Ectoparasita (ek), též Epizoa, cizopasníci zevní, žijící na povrchu těla svého hostitele. ↪ Cizopasníci.

Ectropium (ek-, řec.), odvrácení (odchlípení) víčka od oka, spojené s červenáním, vznícením okraje víčka a slzením. Nejčastěji trpí e. pouze spodní víčko. Příčinou e. jest: obrna čivu obličejového, ochabnutí svalu orbikulárního ve stáří, náhlé záněty spojivky, úrazy víček a jizvy po nich, nádory oka a j. E. může býti odstraněno pouze operací.

Écu (fr., eky, štít), dřívější fr. mince a) zlatá za Filipa VI. a Jana jako chaise d'or s erbem ve štítě, pak od Karla VI. se štítem ověnčeným liliemi, na zadní straně květinový věnec. Později é. heaumé s ověnčenou helmou nad liliemi ve štítě. Ludvík XII. vydal é. au porc-épic s dvěma dikobrazy jako nosiči štítu; b) stříbrná s ověnčeným erbem s liliemi od Jindřicha III. v drobných mincích (¼ é., ⅛ é.), od Ludvíka XIII. vydávaná v celku v ceně 120 sous, která se velmi rozšířila po celé Evropě jako Louis blanc, é. blanc, Louis d'argent, franc. dolar.

Ecuador, República del, jihoamer. republika leží mezi 1° 21 s. a 4° 45′ j. š. a mezi 73° 10′ a 81° z. d. Má s ostrovy Galapagy asi 451.180 km², s 2 mil. obyv. Skládá se ze 17 provincií. — Tvářnost půdy a vodopis. Pobřeží, dlouhé 800 km, je nečlenité, vyjma záliv guayaquilský. Vnitřek tvoří pobřežní roviny, prostupují jimi dva rovnoběžné horské hřbety (Cordillera Occidental, Cordillera Oriental), na východ. svahu Cordiller je tropická nížina. V Cordillerách je několik činných sopek (Imbabura 4580 m). Řeky tekou jednak do Amazonky (Rio Napo, Tigre, Pastaza, Morona), jednak do Tichého oceánu (Guayas, Esmeraldas). — Geologie. Vých. Cordillery se skládají hl. z krystalinické břidlice, ruly a dioritu. Západní Cordillery skládají se z usazenin, útvarů křídových a starších i mladších erupt. hornin. Z užitečných kovů nalezena měď, zlato, stříbro, ale naleziště dosud málo zužitkována. Také nafta se vyskytuje. — Podnebí, květena, zvířena. Podnebí je v nížinách teplé, vlhké a nezdravé, v horních planinách mírné. Květena v trop. krajích je bohatá, obsahuje všechny druhy trop. rostlin, hlavně kokosové palmy a myrtazea. Také subtropické pásmo vykazuje bohatost druhů: nízké palmy, bambusové a kapradinové lesy, chinovník (Cinchona). Ne nehostinných hor. planinách (páramos) rostou toliko nízké křoviny a tráva. Nejdůležitějšími plodinami jsou ale kakaové boby a káva. Zvířena patří k brazilskému tropickému pásmu. — Obyvatelstvo je ze 60% pův. indiánského, 30% míšenců, zbytek běloši a černoši. Horští Indiáni, četní a většinou zámožnější, jsou většinou potomci kmene Quijos a jiných kmenů, kteří byli poddáni do příchodu Španělů kmeni Kečua. Státní řečí je španělština, promíšená indiánskými výrazy. Školství stojí na velmi nízkém stupni. V Quitě je významná universita. — Zaměstnání obyvatelstva, průmysl a obchod. Hlavním zaměstnáním ob. je zemědělství. V přímoř. nížinách se pěstuje kakao, cukrová třtina, rýže, kávovník, banánovník, na hor. planinách všechny druhy obilí, brambory. Zde je také vyvinut chov dobytka. Průmysl je na nízkém stupni, poněkud důležitější je obchod, vyváží se hlavně kakao ($^3/_5$), dováží se hlavně vlněné zboží, víno, želez. výrobky. Hlavní m. Quito, s hl. přístavem Guayaquil. — Státní zřízení. Podle ústavy z r. 1830, která byla posledně změněna r. 1906, výkonnou moc má president, volený přímo lidem na 4 roky, moc zákonodárnou národní kongres. Od r. 1906 není státního náboženství a jsou trpěna všechna vyznání. Finance jsou v bídném stavu. Ani vojsko a loďstvo není ve zvlášť dobrém postavení. Od r. 1921 všeob. branná povinnost. Vlajka má barvy žlutou, modrou a červenou, ve vodorovných pruzích, znak: štít, rozdělený ve dvě části zvířetníkem, v němž stojí zlaté slunce. V dolní části skála, kolem moře, na něm pluje loď. — Dějiny. Před příchodem Španělů součást říše Inků, od r. 1548—1710 část království Perú. Revolucí r. 1820 se osvobodil pomocí Bolivarovou. Spojil se s rep. Venezuelou a Novou Granadou. R. 1830 dosáhl úplné neodvislosti zásluhou generála Juan José de Flores. Země byla neustále zmítána krvavými boji a povstáními. Ve světové válce stál E. na straně Dohody a vypověděl 1917 Něm. válku. R. 1929 zvolen presidentem Isidro Ayora po revoluci, kterou podnítil gen. Gómez de la Torre.

Znak Ecuadoru.

Ecurie (ékyri), vesnice franc. dep. Pas de Calais, 4 km sz. od Arrasu, 140 ob. Ve světové válce střetla se tu angl. a franc. vojska s 1. bav. arm. sborem (20. X.—10. XII. 1924). V podzimní bitvě arraské (25. IX.—13. X. 1915) dobyta angl. armádou a 6. něm. armáda tu poražena.

Ečmiadzin (armén.), starý klášter arm. církve záp. od Erivanu, od 1441 stálé sídlo patriarchy, 1827 dobyt Paskěvičem a postoupen Rusům.

Ed- (angl., ze staroangl. ead, majetek, štěstí), obsaženo ve jménech Edgar, Edmund, Eduard atd.

Ed (Edd), přístav v ital. kolonii Eritrea.

Ed., editio (↷ vydání), nebo edidit ↷.

Edafon (řec., zemi patřící), společenství života mikroorganismů, žijících v zemi,

jako zemní bakterie, houby, řasy, protozoa, etc. Tyto organismy nejen že žijí v zemi vedle sebe, ale vzájemně jsou mezi nimi úzké životní vztahy. Největší díl chemických procesů v půdě, hlavně vznik humusu připisuje se působení edafonů.

Edamský sýr, holandský tučný sýr, uváděný do obchodu v kuželovité formě. Uvnitř je zlatožlutý, vně červený (☞ sýry).

Eday, jeden z ostrovů Orkneyských (☞).

Edda, původ. jméno mytologicko-metrického díla Snorri Sturlusona ☞; bylo pokládáno za příručku umění skaldů. Za doby renesance byl název přenesen na sbírku písní, kterou našel v rukopise z 13. stol. (nyní Codex Regius 2365) islandský biskup Brynjolfh Sveinson. V této sbírce jest celkem 30 písní a zlomků ve staronordické řeči. Dnešní text Eddy vznikl doplněním z ost. rukopisů. Obsahově jsou to dílem mytické látky, plné životní moudrosti, dílem heroické příběhy (Helgi, Nibelungové, Ermanarich). Formálně se liší od písní skaldových prostějším provedením, které je metricky i stylisticky podobno ostatním skladbám starogermánským. Jsou to zbytky norvéžsko-islandské poesie, nejstarší vznikly před novým osazením Islandu (857), většinou však ve stol. 10. a 11. Přes různé romantické vědecké omyly zůstává neocenitelným význam Eddy pro poznání starogerm. života a básnictví.

Eddington (edingt'n) Arthur Stanley (* 1882), angl. hvězdář, od 1914 řed. hvězdárny v Cambridgi.

Eddy Mary roz. Bakerová (1821—1910), zakladatelka Christian Science ☞. Slavná je její kniha: Science and Health.

Eddystone (edist'n), úskalí v průlivu La Manche, j.-z. od Plymouthu, s majákem o 9 poschodích, vystavěným r. 1878—1882, vys. 51 m; viditelný na vzdálenost 27 km.

Ede, bibe, lude (post mortem nulla voluptas, lat.), jez, pij, hrej si (po smrti není více rozkoše), základní heslo epikurejců.

Edelbert Petr (* v druhé pol. 17. věku v Nymburce), český spisovatel bohovědný, vstoupil do řádu Kapucínského v Praze, působil v klášteře v Horšově Týně, kde zemřel kolem r. 1750. Přeložil z němčiny spis kapucína Kochéma Veliký život Ježíše Krista a nejsvětější Panny Marie, který se dočkal trojího vydání (Praha, 1698, 1729 a 1759). Srv. Sborník Hist. kroužku 1902, 61.

Edelfelt Albert (1854—1905), finský malíř tamních krajin a vesn. života.

Edelinck Gerard (1640—1707), vlámský mědirytec; pracoval hl. podle obrazů de Champagna a Lebruna.

Edělson Jevgenij Nikolajevič (1824—1868), ruský lit. kritik; psal pod pseud. E. Furioso. Upřímný slavjanofil.

Eden (hebr. z asyr. edin, rozkoš), 1. mytholog. krajina, ve které se nalézal ráj; 2. ráj podle mohamed. náboženství; 3. zábavní podnik pražský; 4. ř. v severní Anglii, 105 km dl., ústící do zálivu Solwayského; lov lososů.

Edén Nils (* 1871), profesor dějepisu na universitě upsalské a švédský státník. Vůdce švédské liberální strany, r. 1917 jmenován min. předsedou a provedl četné sociální reformy. 1920 odstoupil a jmenován zem. hejtmanem štokholmským. Napsal četná histor. díla.

Edentata, chudozubí, řád ssavců, zahrnující velice odlišné čeledi (lenochody, mravenečníky, pásovce, luskouny), jejichž jedinou společnou vlastností jest, že chrup jejich nemá řezáků a špičáků, nebo jsou bezzubí.

Eder František Xaver (* 1727 ve Šťávnici, † 1773 v Báňské Bystřici), slovenský zeměpisec, vstoupil 1742 do řádu Jesuitského, odešel 1750 do Perú, kde působil jako misionář až do vypuzení Tovaryšstva Ježíšova, navrátil se pak na Slovensko. Napsal Descriptio Provinciae Moxitarum in regno Peruano, vydaný po jeho smrti (Budapešť 1791) a přeložený do španělštiny (Madrid 1888).

Eder Jan (* 1647 v Brně, † 1708), český bohoslovec XVII. věku, vstoupil 1662 do řádu Jesuitského, vyučoval humaniorum, ethice, filosofii a bohosloví, stal se 1682 prokurátorem české provincie řádové při císařském dvoře, 1685 rektorem koleje v Krumlově, později v Hlohově a Vratislavi, kde obrátil mnoho židů na křesťanství. Napsal Virilis constantia pueri duodennis Simonis Abeles in odium fidei a Iudaeo parente Pragae crudeliter occisi 21. Febr. anno 1694, přeložený i do češtiny a němčiny (Praha 1696). — Srv.: Pelcl, Jesuiten 1786, 103.

Eder Joseph Carl (1760—1810), sedmihradský historik.

Eder Joseph Maria (* 1855), rakouský fotochemik; zavedl metodu k měření intensity ultrafialových paprsků pomocí rtuťového oxalátu.

Edessa, 1. hl. m. mesopotamského kraje Osroëny; dobyta v 8. st. př. Kr. od Asyřanů, jmenovala se pak Ruhu. Nyní se nazývá Urfâ. Náležela i Římanům jako Colonia Marcia Edessenorum, východořím. císař Justinus nazval ji Ju-

stinopolis. Po mnohých změnách náleží od r. 1516 k osmanské říši. — 2. (Aigai) město v Makedonii, nejst. sídlo maked. králů. R. 336 př. Kr. zavražděn zde Filipp II. Na jejím místě stojí nyní Vodena (Q↘).

Edfu, krajské město v horním Egyptě, asi 15.000 ob., na levém břehu Nilu, sev. od Assuanu, stanice parolodí a želez. — E., stará Apollinopolis Magna, hl. sídlo kultu Horova, s nádherným Horovým chrámem z doby Ptolemaiovců.

Edgar (anglosas. Eâdgâr, sthn. Otkêr), anglické a něm. jméno mužské, j. obránce jmění asi jako Otokar, nebo majitel šťastného kopí.

Edgar Emil, pseud. Emiliána Kratochvíla.

Edge-Act, zákon, předložený r. 1919 senátorem Edgem v americkém kongresu a tímto schválený, ve kterém se nařizuje zakládání bank pro vývoz, t. zv. Edgebank, které mají za dozoru Federal Reserve Board financovati vývoz americký. Nejznámější jest: Foreign Trade Financing Corporation s akc. kap. 100 mil. dol.

Edgewood (edžvúd), americký arsenál ve státě Maryland, kdež se za svět. války soustřeďovala výroba otravných plynů, masek a střel pro americkou armádu.

Edgeworth Maria (1767—1849), angl. spisovatelka, dcera vynálezce Rich. Lovella E. Proslavila se záhy svojí knihou Essays on practical education (1798), pak napsala spol. se svým otcem Essay on Irish bulls (1802) a vydala jeho Memoirs. Populární stala se svými četnými romány, ve kterých líčí irské poměry: Castle Rackrent (1800), Popular tales (1804), Tales from fashionable life (1809), Harrington (1817) Helen a j. Také její knihy pro mládež byly velice oblíbeny (Rosamond 1822, Harry a Lucy 1825). Do češt. přel.: Sirotkova pouť světem (1898, Hejtmánek), Věrný černoch (1881, Francl).

Edgren-Lefflerová Anna Charlotte (1849—1892), švédská spisovatelka a pracovnice za emancipaci švéd. žen. Napsala četné dramatické práce a novely. Do č. přeložil H. Kosterka román Žena a láska (1897).

Edhem-paša (1854—1909), turecký generál, býv. gen. pobočník sultánův a r. 1897 nejv. velitel v řecko-tur. válce. Po vítězném jejím ukončení vicepresident nejv. voj. inspekční komise a r. 1909 ministr války. Odpůrce Mladoturků, po jejichž vítězství se uchýlil do ústraní.

Edice (lat. editio), v knižním obchodu vydání. V právnictví nazývá se edice předložení listin. Závazek k tomu (povinnost edice) je důkaz vedoucího při, že listina, důležitá pro vedení pře, nalézá se v rukou odpůrcových. Popírá-li odpůrce, že má listinu, vymáhá se na něm pomocí ediční přísahy; zdráhá-li se ji vykonat, nebo nedává-li na otázky soudu po pravosti listiny náležitého vysvětlení, rozkáže soud na návrh žalobce předložení listiny (návrh edice), neučiní-li toho, žalobě bude nutno vyhověti. Podle něm. práva musí každý, kdo je vlastníkem nějaké důležité listiny pro určitý proces, ji vydati a předložiti; jinak se sahá k donucovacím prostředkům (prohlídka, zabavení Q↘). Naše právo žádá předložení listiny žalobcem, jeho odpůrcem ve stejné míře, jako právo německé. Stejně je to s předložením knih obchodních, jejichž vydání může soudce nařídit podle čl. 37 o. z.; při zdráhání považuje se obsah knihy žalobcem uváděný za skutečný.

Edidit (lat. zkrác. ed.), vydal, ediderunt (edd.), vydali (tituly knih se jmény vydavatelů).

Edikt (lat.), vrchnostenská vyhláška. V římské republice měly edikty praetorů velkou důležitost pro vývoj soukromého práva. Vyhláška při nastoupení v úřad, která shrnovala právní zvyklosti, jimiž se bude při soudním jednání t. j. actio řídit, slula e. perpetuum, t. j. platící pro celou dobu jeho úřadu. Z doby císařské pocházejí edicta principum, zákonité výnosy císařů, shrnuté v Justiniánově Codex constitutionum. Edictum Theoderici nazývá se zákoník krále Theodericha, vydaný r. 506 pro Ostrogoty a Římany v Italii, založený na právu římském. Edikty nebo mandáty se nazývaly v 16. a 17. st. nařízení, vydávané krajskými úřady. O královských ediktech ve Francii Q↘ ordonance. — Edikt v době přítomné jest úřední vyhláška veřejnosti určená a proto v úřední budově vyvěšovaná, event. i novinami uveřejňovaná (viz čl. 14 obch. zák. § 113 obč. zák. § 132 pat. o nesp. ř., § 120 knih. ř. a § 424 tr. z.). E. někdy obsahuje jen oznámení veřejné dražby, zřízení opatrovnictví (§§ 172, 251 ob. zák.), ohlášení stanného práva (§ 431 tr. zák.), aneb svědčí osobám hromadným, majícím zájem na určité věci (vyzvání k věřitelům, § 813 ob. z.) dědiců (§ 128 pat. o nesp. ř.) aneb osobám určitým, jichž pobyt není znám, na př. amortisace starých listin (§ 118 kn. ř.) při žalobách, jež nelze žalovanému dodati, a j. v.

Edikt milánský, jímž řím. cís. Konstantin Vel. prohlásil r. 313 křesťanství za náboženství svobodné, čímž dána pevná základna pro další jeho rozvoj.

Edikt nanteský, právní listina, vydaná Jindřichem IV., králem fr., Hugenottům

(↗) 13. dubna 1598. Zavedl svobodu náboženského vyznání a vrátil jim polit. práva. Jeho odvolání Ludvíkem XIV. 28. října 1685 způsobilo ve Francii mnoho polit. a hospodářských škod.

Edikt restituční, vyd. r. 1629 cís. Ferdinandem II., kterým nařídil restituci (obnovu) církev. majetku; ale nikdy tento edikt pro všeob. odpor nebyl prováděn.

Edikt wormský vyd. r. 1521 cís. Karlem V.; vyhlásil říš. klatbu nad Lutherem a nařizoval spáliti jeho spisy.

Ediktální řízení, ↗ provozovny živnostenské.

Edinburgh (edinböro), hlav. město Skotska a skotského hrabství Midlothian, (1920) 424.000 ob., 131 km², 3 km jižně od Firth of Forth. Staré město má mnoho starých, vícepatrových budov. Sev. leží Nové město, z r. 1767, které je spojeno dvěma mosty a širokou hrází se starou částí. Nové město má rovné a široké ulice, veliká veřejná náměstí a nádherné budovy. Uprostřed náměstí je 46 m vysoký sloup se sochou Lorda Meloilla. V sev. části je botanická zahrada a arboretum. Zámek pochází z 15. stol. a je sídlem nejvyš. úřadů skotských. Město pro svou krásnou polohu a čilý duševní život nazýváno Novými Athénami.

Znak města Edinburghu.

Edinburgh, vévodský titul angl. prince Alfréda, pozd . vévody Sasko-Coburg-Gothského.

Edinburgh Review (ediböro-rivjú), angl. liberální čtvrtletní revue pro politiku, sociologii a literaturu, zal. 1802; vychází nyní v Londýně.

Edinburghshire, skotské hrabství ↗ Midlothian.

Edinol, fotografická vývojka, v podstatě 3-amino-6-oxy-1-benzylalkohol.

Edingen, o. v okr. Mannheim na Neckaru, 103 m n. m., 3080 ob. Tabák. průmysl.

Edinger Ludwig (1855—1918), něm. lékař a ředitel neurolog. laboratoria ve Frankfurtu n. M. Četné práce z oboru anatomie a nervových systémů.

Edison (edisn) Thomas Alva (* 10. II. 1847 v Milanu, Ohio), severoam. elektrotechnik; začal svou životní dráhu jako roznašeč novin ve vlacích, zaměstnával se při tom chemií a začal sám ve vlaku tisknouti malý časopis. Potom byl telegrafním úředníkem, vynalezl translátor k automatickému přenášení jedné depeše jednoho vedení na druhé. R. 1868 dostal vyšší místo na telegrafním úřadě v Bostonu a vynalezl zde opakovač. Jako ředitel Gold Indicator Company v New Yorku učinil mnoho vynálezů v oboru telegrafie. Zároveň zřídil v Newarku továrnu k výrobě svých přístrojů, brzy ji prodal, založil roku 1870 v Menlo Parku u New Yorku laboratoř. Zde vynalezl telefon, fonograf, mikrofon, mikrotaximetr, aerofon, megafon, fonometr, přístroj k současnému telefonování z obou stanic. Zdokonalil také dynamoelektrické stroje, sestrojil elektr. žárovku a zařízení pro elektr. osvětlování, přístroje, které hlavně způsobily rychlé rozšíření elektrického světla. Žije nyní (od 1887) uprostřed svých laboratoří nedaleko New Yorku (West-Orange).

Edith (angl., „dobrá bojovnice", idíš), ženské jméno, od anglosas. Eâdgyth.

Editiones archivii et bibliothecae s. f. metropolitani capituli Pragensis, sbírka pramenů a jich zpracování z archivu a knihovny metropolitní kapituly Pražské, založená 1905 světícím biskupem Antonínem Podlahou, který v ní do roku 1928 vydal 22 svazků: 1. Locatelli, Babylon Bohemiae. 2. Hilarius Litoměřický, Traktát o nejsvětějším přijímání. 3. Zwei Legenden über das Leben des Laienbruders Friedrich von Regensburg. 4. Privilegia Semper fideli metropolitano capitulo Pragensi. 5. Statuta metropolitanae ecclesiae Pragensis anno 1350 conscripta. 6. Locatelli, Regimen Leopoldinum 1790—1792. 7. Coelestinus a Blumberg, Autobiographica. 8. České modlitby a meditace z r. 1521 (vydal Jan Sedlák). 9. Liber ordinationům cleri 1395—1416. 10. Series praepositorum. 11. Excerpta ex Francisci Bartoň scripto „Phosphorus auctus". 12. Liber informationum per Casparum Arsenium a Radbusa. 13. Pešina, Memorabilia. 14. Tumbarius S. Metropolitanae Ecclesiae Pragensis. 15. Supplementum primum ad Seriem praepositorum. 16. Akta korektorů duchovenstva diecése pražské z let 1407—1910. 17. Catalogus codicum manu scriptorum. 18. Supplementum secundum ad Seriem praepositorum. 19. Catalogus collectionis operum artis musicae. 20. Catalogus incunabulorum. 21. Supplementum tertium ad Seriem praepositorum. 22. Doplňky a opravy k Soupisu rukopisů knihovny Metropolitní kapituly Pražské. — Lit.: Bitnar, Antonín Podlaha bibliografem, Naše Kniha 1930, 68.

Editio princeps (lat.), první vydání nějakého lit. díla, často veliké literární a antikvární ceny (↗ pův. tisk).

Editor (lat.), vydavatel tištěných spisů. Ve starověku ten, kdo pořádal veřejné představení.

Edl Jindřich (* 10. X. 1872 v Praze), zpěvák a herec. Po absolvování operních škol H. Laška a M. Langové od r. 1895 členem Smíchovských divadel, oblíben zvláště v tenorových partiích operetních. Od roku 1908 u Nár. div. v Brně, r. 1919 u Měst. div. v Plzni, od r. 1920 režisérem Vinohradské zpěvohry.

Edlinger Tomáš (1662—1729), a **E.** Josef Joachim (1693—1748), otec a syn, houslaři pražští. Otec usadil se r. 1692 v Praze a syn po vyučení v Italii působil v Praze také. Jsou zaklad. pražské školy houslařské.

Edlund Erik (1819—1888), švédský fysik a tvůrce švéd. meteorolog. stanic. Od r. 1850 profesor král. akademie ve Štokholmu.

Edmund (od anglosas. Eádmund, „ochránce majetku", srov. Ed-): 1. král Vých. Anglie (* 841), korunován 855, 20. XI. 870 popraven Dány. — 2. E, syn Eduarda Staršího (O, Eduard I.) (* kol 922), od r. 940 angl. král, bojoval proti Normanům a byl r. 946 zabit lupičem. — 3. E., zvaný Ironsile, „železný bok", syn Ethelreda II., po jeho smrti (23. IV. 1016) zvolen králem, porazil dánského krále Knuta, který vpadl do Anglie; byl později od něho u Assundanu poražen a rozdělil si s Knutem říši. † 30. XI. 1016.

Edmundova soutěska (něm. Edmundsklamm), podle kníž. Edmunda Claryho nazv. úzký průsmyk mezi pískovcovými skalami, protékaný říčkou Kamenicí u Hřenska v Č.

Edner Krišt. Ferd. (* 1838 v Halle), litograf v Praze.

Edo, dřív. název jap. města Tokia.

Edom, jižní krajina v Palestině, prostoupená horami. Edomští byli pokládáni za potomky Esaua, staršího bratra Jakubova. R. 130 př. Kr. podrobil je David. Později pomáhali Nebukadnezarovi; přemoženi Judou Makkabejským. Jan Hyrcanus je spojil s Judeí.

Edremid (ř. Adramiti), tur. m. v záp. Malé Asii, asi 6000 ob., se značným obchodem a pěstováním oliv.

Edrovice, o. na Mor., okr. Rýmařov, 458 ob. (2 č.).

Edschmid Kazimir (vl. Ed. Schmidt), (* 1890), mod. něm. spisovatel, expresionista.

Eduard (rom. forma angl. Edward, vysl. edvörd, od anglosas. Eâdwëard), jméno četných angl. králů.

Eduard Starší (901—925), syn Alfréda Velkého, bojoval proti Normanům, podrobil si Mercii, Wales a Northumberland.

Eduard Vyznavač, syn Ethelreda II., poslední anglosaský král Anglie, stal se králem r. 1042 po smrti dánského krále Harthaknuta.

Eduard I., syn Jindřicha III., po němž nastoupil r. 1272, největší panovník z rodu Plantagenetů. Podrobil si Wales, stal se r. 1292 svrch. pánem ve Skotsku. Svolával od r. 1295 zástupce měst do parlamentu a uznal r. 1297 právo parlamentu vybírati daně.

Eduard II., syn a nástupce předešlého, první angl. kor. princ, který měl titul prince z Walesu. Musil uznati nezávislost Skotska. R. 1327 sesazen a popraven t. r. v Berkeley Castle.

Eduard III., syn a nástupce předešlého, vládl od r. 1327, podrobil znovu Skotsko, dostal se do války s Francií (válka stoletá), porazil r. 1346 Filippa IV. u Kreščaku. Za jeho vlády zesílil vliv parlamentu.

Eduard IV., syn Richarda, vévody z Yorku. Zvolen za krále proti Jindřichovi VI. a porazil ho r. 1461. Spojil se s vévodou burgundským Karlem Smělým proti Francii. Ve vnitřní politice opíral se o měšťanstvo, zmenšil práva parlamentu.

Eduard VI. (1547—1553), syn Jindřicha VIII. a Jany Seymourové, byl horlivým zastáncem protestantismu.

Eduard VII. (1841—1910), král Velké Britanie a Irska, císař indický, nejstarší syn královny Viktorie. R. 1901 nastoupil na trůn, vládl přísně v duchu ústavy; zásadní odpůdce Němců, sjednal spolek s Francií, který se tak za války osvědčil. Angličané ho nazývají „knížetem míru".

Eduard Albert, princ Walesský (* 23. VI. 1894 v Londýně), nejst. syn nyn. angl. krále Jiřího V. a následník trůnu. Ve svět. válce přidělen štábu angl. vrch. velitelství, pak různým voj. jednotkám, s kterými se zúčastnil četných bojů. Svojí prostotou a líbezností získal si velikou popularitu v celé britské říši a dominiích, které na svých četných cestách navštívil. Jest, jako jeho děd Eduard VII., činným sportovcem, hl. ve sportu dostihovém, golfu a polu, v poslední době i v aviatice. R. 1930 jmenován generálem.

Eduard, princ z Walesu, podle barvy svého brnění zván „Černým princem". Vynikl hlavně ve válce proti Francii (Kreščak 1346).

Eduardovo jezero (edvörd-), vnitrozemské jezero v belgickém Kongu, na rovníku, již. od Ruwenzori. Objeveno r. 1876 Stanleyem, rychle vysychá.

Edukační komise, nejvyšší polská instituce školská a osvětová, zříz. r. 1773.

Edukt (lat.), látky, které se dostávají technickým pochodem, ale které byly již součástí suroviny, naproti produktu, který vzniká teprve chemic. cestou z určitých látek. Škrob z bramboru, cukr z cukrovky jsou edukty. Indigo, které se vyrábí z indigové rostliny, jest produkt, neboť vzniká teprve z ní procesem chemickým.

E-dur (ital. Mi maggiore, franc. Mi majeur, angl. E major), stupnice: e, fis, gis, a, h, cis, dis. E-dur-akord: e, gis, h.

Edwards Ed. (1812—1886), knihovník Britského musea. Spolupracoval o vydání zákona o veřejných knihovnách.

Edwards (Edvörz) (* kol r. 1523, † 1566), jeden z nejstarších dramatiků. Zachováno jest jen jeho „The Excellent Comedy of Damon and Pithias" (1571).

Edwards Jonathan (1703—1758), severoamerický theolog, veliký obhájce kalvinismu. Jeho hl. spis On the Freedom of the Will (1754).

Edwards Henry Sutherland (1828—1906), angl. spisovatel, věnoval se hlavně studiu polského lidu. Sp.: The private History of a Polish insurrection (1865), The Slavonian provinces of Turkey (1876).

Edwards Amelia Anna Blandford (1831—1892), angl. spisovatelka četných románů.

Edwards Henri Milne, zoolog, ⟶ Milne Edwards.

E. E., neb **E. e.** (angl.), zkratka: Errors excepted (s výhradou omylu), obvyklé označení na účtech a kontokor. výtahu.

Eeden Frederik van (* 3. IV. 1860, holandský básník. Byl ve své podstatě mystikem. Napsal píseň o bolesti: Ellen (1891), Johannes Viator (1892), tragedii De Broeders atd. Založil r. 1898 u Busumu hospodářskou a průmyslovou kolonii Walden a Niewen Gids, časopis mladé hol. bás. školy. Jeho nejznámější dílo De kleine Johannes (1881, Malý Jeník, přel. A. Procházka 1905), pokračování Johannes Victor (1892, přel. M. Seifert 1919); v básních byl v podstatě mystikem. Sbírky Ellen, een lied van de smart (1891), Van de passielooze lelie (1901), Dante et Beatrice (1908). Dramata De broeders (1894), Minnestral (1904), Ijsbrand (1908). Drobné spisy souborně Studies (7 sv., 1890—1925).

Eekhoud Georges (* 1854), belg. spisovatel, založil r. 1881 lit. časopis La jeune Belgique, psal romány, novely, které se zdravým realismem líčí flámské venkovské obyvatelstvo a jeho vlast. Sp.: Kees Doorik, přel. A. Procházka (1899).

Eesti, estonský název pro Estonsko (⟶).

Efébie (řecky), ve st. Řecku prohlášení občanské dospělosti jinochů.

Efébos, dospělý mladík.

Efebové (řec.), v řec. starověku v Athénách mladíci od 18 do 20 let, používaní po vojenské průpravě jako strážci hranic a bezpečnosti; od 20. roku připuštěni shromážděním lidu jako k válečné službě mimo zemi povinní. Ve Spartě trvala efebie od 18. do 30. roku. Oblek e. byl v 5. a 4. st. př. Kr. chlamys.

Efekt, effekt (lat.), výsledek, účinek; zvl. dojem, jejž působí umělec. dílo. — E. je také určitý výkon.

Efekt (v mech.) **stroje** značí práci, která byla jím za určitou jednotku času (obyč. vteřinu) vykonána.

Efektivní, skutečný; e. obchody, obchody uzavřené za hotové; na dlužních listinách, zvláště na směnkách, znamená připojeno k dlužní částce, že plat se má díti druhem peněz právě označeným (efektivní platy); e. účinnost, poměr práce vykonané strojem na venek k celkové práci stroje (musí býti vždy menší než 1, poněvadž část strojem vykonané práce odpadne při překonávání odporu uvnitř stroje); e. výkonnost, skutečná práce strojem na venek vykonaná.

Efektivní obsazení, okupace dosud svobodného území s úmyslem a skutečnou možností státi se trvalým pánem nad územím.

Efektivní práce, v protikladu k teoreticky možné práci, kterou nějaký stroj skutečně vykonává.

Efektivní stav, stav mužstva, koní atd., daný v určitém okamžiku naproti stavu, který by měl býti podle rozpočtu.

Efekty (franc. effets), cestovní zavazadla. — Na burse: cenné papíry (obligace, akcie), proto obchod s efekty.

Efeldar (Elferder) Hanuš, malíř v Praze I. Do bratrstva byl přijat r. 1511. Již před tím maloval v Praze několik skládacích oltářů, jako na Hradě pražském oltář sv. Zikmunda, který byl však zničen požárem r. 1541. Jemu se přičítá též „Večeře Páně" v kostele sv. Jakuba v Hoře Kutné z r. 1515. Žákem jeho byl Jakub Hasík.

Efemer (řec.), jednodenní, krátce trvající, přechodný.

Efemera (řec., jednodenní horečka), náhlá, zvlášť u dětí se objevující a ve 1—3 dnech opět mizející horečka bez jakéhokoliv místního příznaku a bez vznícení sliznice (⟶ exsudativní diathesa).

Efemeridae, ⟶ jepice.

Efemeridy (řec., deníky), spisy, do nichž byly zapisovány denní události v časovém postupu; zvl. knihy astronomické s vyznačením postavení souhvězdí pro každé roční období. Takové efemeridy vydal Peurbach na r. 1450—61, Regiomontanus na r. 1475—1506, Stöfler, Kepler a j. V současné době vycházejí od r. 1766 angl. „Nautical Almanac and Astronomical Ephemeris, ve Washingtoně od r. 1849 American Ephemeris and Nautical Almanac. Podobně i ve Španělsku, Francii. U nás Hvězdářská ročenka, red. B. Mašek. V bibliografii značí e. časopisy periodicky vydávané.

Efendi, čestný titul, odpovídající asi českému „pán", který v Turecku dostávají stát. i civil. úředníci, učenci a básníci a vůbec lidé se školským vzděláním. Často stojí e. za jinými tituly, na př. paša e., bey e., hanum e.

Efervescence (šumění, vření), povstává, proudí-li nějaký plyn kapalinou a bubláním plynu kapalina šumí, jako by byla ve varu. Na př. roztok kyseliny vinné přidáním uhličitanu (sody) šumí, až přetéká ze sklenice (šumivé bonbony), E. se užívá k výrobě různých osvěžujících nápojů.

Efes, pseud. olomouc. kritika divadel. i výtvarn., spisovatele Františka Večeři-Střížovského.

Efesos, starověké ionské město maloasijské v úrodné nížině řeky Kaystros s proslul. chrámem Artemidiným. Efesos stal se slavným pro svou příznivou polohu. R. 560 byl dobyt Kroisem, 546 padl do rukou Peršanům, z jejichž moci jej vysvobodil Alexander Veliký r. 334 př. Kr. Po jeho smrti se v jeho držení vystřídali Lysimachos, Antigonos, říše syrská a konečně Římané. Z doby křesť. připomíná sv. Jana. Byl dějištěm koncilů z r. 431 a 449. Ve středověku byl přístav efeský zanesen pískem a tím město ztratilo obch. význam. R. 1426 upadl do moci Turků. Od r. 1896 podnikali tam Rakušané a Angličané vykopávky.

Efetové (řec., zplnomocnění), v Athénách sbor soudců z dob Drakonových, sestávající z 51 člena, ze šlechty volený, za předsednictví Archona Basilea (⌕ Archonti)); soudil zabití a spoluúčast při vraždě. Ve 4. st. přenesena jeho pravomoc na soud z lidu.

Effen Justus (1684—1735), holandský spisovatel, vydával první holandské týdeníky Le Misanthrope, Journal littéraire, De Hollandsche Spectator.

Effenberger Alois (* 1828 ve Lhotě u Náchoda), český spisovatel bohovědný, vysvěcen 1852 v Hradci Králové, farář ve Slavoňově; psal kázání do pražského Blahověstu.

Effenberger František Ferdinand, čes. básník a literární dějepisec, v době obrozenské prefekt gymnasia v Litoměřicích; vydal německy Die Legende des heiligen Johann von Nepomuk (Litoměřice, 1829) a sbírku duchovních písní Erbauung in sittlich religiösen Dichtungen (Praha 1836). Lit.: Zahradník, ČKD. 1836, 101.

Effenberger Hans (* 20. 5. 1902 ve Vídni), něm. herec, zprvu na scénách vídeňských, později věnoval se filmu, řadu let hrál v Italii, nyní ve Vídni.

Effenberger Josef (* r. 1815 na panství Lemberském u Liberce), štukatér a sochař v Praze.

Effenberger Josef (* 1820 v Hejnicích u Frýdlantu), sochař v Praze.

Effets (efé), efekty, jsou cenné papíry (akcie, dlužní úpisy, renty, obligace), jichž cenu možno přesně určiti podle bursovního listu. Též všeobecně věci movité.

Effigies virorum eruditorum atque artificum Bohemiae et Moraviae, soubor životopisů českých umělců i učenců s připojenými obrazy podobizen, který za redakce pražského piaristy Mikuláše Adaukta Voigta vydával nakladatel Gerle. První svazek vyšel 1773, druhý 1775. Současně vycházelo dílo v německém překladu, jako Abbildungen Böhmischer und Mährischer Gelehrten und Künstler, který z větší části pořídil František Martin Pelcl, a k dvěma svazkům Voigtovým připojil pak sám ještě další dva svazky (Praha, 1777 a 1782). Celkem podáno 116 biografií ze starší doby literatury. Lit.: Hanuš, Voigt, 1910, 35.

Effigies (lat.), obraz, vyobrazení, ⌕ in effigie.

Efflatus (lat.), říhání, vyvrhování ze žaludku.

Effleurage (franc.), druh masáže, ⌕ masáž.

Efflorescence, eflorescence (lat.), název pro všechny kožní vyrážky.

Effuse, efuse (lat.), vytékání, výron. Také prostupování plynů úzkými otvory nebo difuse dissociovaných plynů nebo par pórovitými dělícími stěnami, při čemž se částečně rozkládají ve své součástky.

Efialtes, ⌕ Ichneumonidae.

Efialtés v mythologii řecké obr, ⌕ Ótos.

Efialtés, 1. Řek z Malis, podle Herodota ukázal 480 př. Kr. Peršanům stezku přes Kallidromos, kterou padli Leonidovi u Thermopyl vzad. Proto stižen klatbou

amfiktyonů a byl r. 469 v Antikyře zavražděn. — 2. Athénský demokrat, zlomil moc areopagu; zavražděn 461.

Efkem Ot., Dr., pseud. dra Ferd. Tomka.

Eforos z Kymy, řecký dějepisec ze IV. stol. př. Kr. Napsal první všeobecné dějiny, známé jen ze zlomků, ale odvolávají se na tuto práci pozdější historikové.

Eforus (řec., dozorce), duchovní, představený círk. obvodu (eforie, diecese); tolik jako superintendent, děkan; též ředitel semináře kazatelského konviktu, ústavu pro stipendisty atd.

Efoři (řec., dozorci), ve Spartě na jeden rok lidem volených pět úředníků, kteří bděli nad výchovou občanů a nad zákony. Tvořili protiváhu proti gerusii a králům, na jejichž úkor rozšířili svou pravomoc na otázky zahraniční politiky. Úřad eforský prý byl založen již Lykurgem a zrušen byl za Kleomena III. v l. 226—221 př. Kr.

Efpée, pseudonym českého básníka, posud anonymního, který vydal svým nákladem sbírku veršů Africana (Praha, 1897), jež byvši zkonfiskována, vyšla hned v opraveném vydání. Autor předstíral, že vydává překlady veršů několika afrických básníků, uvedených celými jmény. Mystifikace byla však prohlédnuta současnou kritikou. Lit.: Národní Listy 1897, 99.

Efpem, pseud. Fr. Pavla Malého.

Efraim, podle pověsti druhorozený syn Josefův a praotec jednoho z nejvýznačnějších kmenů israelských; starší kmen Josef rozdělil se v staré době na E. a Manasse, z kterýchžto dvou lépe prospíval E. Z něho pocházel Josua; odpadnutí Israele od domu Davidova nastalo na území E. u Sichemu; Jeroboam I. byl z kmene E. Od té doby měl kmen v severním království nadvládu, takže se toto krátce E. nazývalo.

Efraim Syrský, křesť. světec (1. únor) (306—373), kazatel a básník hymnů; zůstavil komentáře, homilie a traktáty v syrském a řec. jazyku. Souborně vydali jeho spisy bratři Assemaniové 1732—1746 o 6 sv.

Efreim Jan, též Effraim nebo Effrejm psaný (* v polovici 16. stol., † 22. 10. 1600 v Praze), spolupřekl. Kralické bible, 1572 spravoval sbor v Meziříčí pod Rožnovem, 1584 povolán do úzké rady v Slavkově, odkudž poslán spravovati sbor pražský se sídlem v Tuchoměřicích, 1589 zvolen biskupem synodou v Lipnici, zaujímaje přednostní místo mezi českobratrskými biskupy a od 1599 řídě i sbor v Mladé Boleslavi. Lit.: Jaffet, Meč Goliášův. ČČM. 1861, 139. Fiedler, Todtenbuch der Geistlichkeit der böhmischen Brüder, Wien, 1863, 227. Dudík, Mährens Geschichtsquellen 1, 1850, 363. Jireček, Rozpravy 1, 1860, 18.

Eftaliotis Argyris, novořec. spisovatel (1849—1923), hlavní zástupce radikálnělidového směru v novořec. literatuře.

Eftimiu Viktor (* 1896), rumunský básník, jehož četné dram. práce byly s pronik. úspěchem provozovány, hl. Thebaida (1924), Prometheus a Akim, Černý Kohout a j.

Efusivní hmoty, eruptivní kameny.

Efusní perioda, o vulkanických hmotách, doba jejich soptění, resp. jejich výlevu.

e. g. (exempli gratia, lat.), na příklad.

Egadi, ital. název Egatských ostrovů.

Egal (franc., od řec. aequalis), stejný, rovný, rovnoměrný, plochý; lhostejný; egalisovati, urovnati, vyrovnati.

Égalitaires (Travailleurs E., franc.), franc. komunisté v letech čtyřicátých min. století, stoupenci komunismu Babeufova, žádali však v rozporu s Babeufem zrušení manželství a zřízení národních pracovních podniků.

Egalité (franc.), politická rovnost; jméno, jež přijal vévoda Ludvík Josef Filip Orleanský (⌕); ⌕ Liberté.

Egalizovaná řádka, v knihtiskařství řádka z písmen různé velikosti, upravená do stejné základní linie nebo stejnoměrně upravená sazba pokud se týče mezer mezi jednotlivými literami, zvláště versálkami (⌕). — Egalizované číslice ve stejném účaří stojící: 1234567890 (latinkové), opak číslice skákavé 1234567890 (mediaevalové).

Egbert, král anglický, syn krále Ealmunda kentského († 839), stal se králem Wessexu a od r. 824 podmanil si ostatní anglosaské státy.

Egbo (Efik, tygr), tajný spolek černochů v Kalaharu při ústí Nigeru; urovnává spory ve věcech hospodářských a zvl. obchodních.

Egea de los Caballeros, okr. hl. m. ve španěl. provincii Saragosa, (1920) 7313 ob., na řece Arba. Na západ se táhne nehostinná step Las Bardenas.

Egede Hans (1686—1758), norský pastor a apoštol křesťanství mezi Eskymáky, pro něž přeložil také bibli do jejich jazyka, napsal slovník i učebnici eskym.

Egejská kultura, ⌕ Řecko.

Egejské moře, vých. část Středozemního moře mezi poloostrovem balkánským a Malou Asií, s četnými skupinami ostrovů: Kyklády, Sporády, Chios, Mytilini a na jihu Kréta. Severně od tohoto

ostrova jest největší hloubka E. m. 2249 m. ↷ Středozemní moře.

Egelser Jiří (1765—1836), řezač forem v Praze od r. 1809.

Egelský Pavel (1755—1824), farář v Žilině, slov. spisovatel.

Eger, ↷ Cheb.

Eger, ↷ Ohře.

Eger, ↷ Jager.

Eger Karel, Ing. (* 1860), ústř. ředitel cukrovaru v Mnich. Hradišti. Jest činný ve Středočes. cukrovar. spolku, v němž byl posléze r. 1912 zvolen za náměstka předsedova.

Eger Vojtěch (* 1834), kamenotiskař v Praze.

Egeria, věštící nymfa starých Latinců, z jejíhož pramene před Porta Capena v Římě braly vestálky vodu; podle římské pověsti byla manželkou a rádkyní krále Numy.

Egersdorfer Alexandr, JUDr. (* 1850—1923), významný chorv. právník a profesor římského práva na universitě záhřebské. Studoval v Praze, kdež byl i promován (1875) a věnoval se službě soudní. Habilitoval se na univ. v Záhřebě, jmenován tamtéž r. 1886 profesorem. Četná jest jeho literární činnost odb., hl.: Predavanja o institucijama rimskog prava (1919), Predavanja o pondektama (1915—1917).

Egert František (* 1815 v Pohoří, † 1896), český historik církevní, vysvěcen 1838 v Litoměřicích, 1857 farář v Nakléřově, později ve Strojeticích, posléze vikář, konsistorní rada a děkan v Jírkově. Podle Ginzla zpracoval Život a působení svatých Cyrilla a Methoděje, apoštolů slovanských (Blahověst 1857), psal o misiích (Blahověst 1859), pokoušel se i o verše přízvučné. Lit.: Král, Prosodii české 1924, 408.

Egerváry Ladislav, správce Slezska a Lužice po míru olomouckém (1479), chorvatsko-slav. bán.

Egge Peter (* 1869 v Throndhjemu), norský spisovatel, syn prostého dělníka vychován nábožensky, propracoval se k samostatnému názoru životnímu a vzdělání. Hlavní jeho práce: romány nebo povídky Almue (1891), En skibsgut (1892), Trondere (1898), Gammelholm (1899), dramata: Stridsmoed (1896), Jacob og Kristoffer (1900), Brist (1914), (Vrak, do češt. přel. Em. Lešehrad) a j. Jeho tvorba vyniká zejména líčením lidového života.

Eggenberger Jos. (* v Praze 1802), prodavač knih v Praze v letech padesátých a šedesátých.

z Eggenberka Hans Ulrich (1568—1634), švábský šlechtic, rádce a důvěrník Ferdinanda II., kterého nabádal k přísnému potrestání českých pánů. Sám pův. protestant, odpadl od této víry a stal se zarputilým pronásledovatelem jinověrců. Byl ředitelem nejv. tajné rady a jako takový o všem rozhodoval. Za svoji činnost obdařen milostí císařskou, darovány mu obrovské statky v Čechách (krumlovské panství), povýšen do stavu knížecího a měl právo raziti vlastní mince. Zakoupil též četné statky v Čechách (Orlík, Zvíkov, Chýnov), a ve Štyrsku. Celé jeho jmění obdrželi r. 1696 Schwarzenbergové podle dědičné smlouvy z r. 1615.

Eggenburg, dolnorak. město na trati Praha—Vídeň, 3435 ob.; staré hradby a věže, románsko-got. kostel, geolog. museum.

Egg flip (Spiced ale, angl.), nápoj z ohřátého ale s vejci, kořením a trochou kořalky.

Eggishorn (Eggischhorn), vyhlídková hora v Bernských Alpách (již. svah), 2934 m vys.

Eggleston Edvard (1837—1902), amer. spisovatel; líčil ve svých románech, většinou v nářečí, společenský, duchovní a nábož. vývoj středního západu.

Egg-shells, čínský porculán, zv. též porculán skořepinový, zhotovován po prvé za vlády cís. Yung-loha (1403—1422). Barvy byl krásně bílé; jest velké ceny a vyhledáván sběrateli. V novější době přichází do obchodu pod tímto jménem levný skořepinový porculán z Osaky, rovněž i v Evropě se mnoho napodobuje (Sèvres, Worcester).

Eghart Eduard (1828—1882), něm. oper. zpěvák, člen Něm. divadla pražského. Barytonista, pozd. zpíval i role bassbuffové.

Egidii, vzpomínkový den sv. Jiljí.

Egil (Eigil), podle norské pověsti choť valkyry Ölruny, kterou marně všude hledal, když mu uprchla.

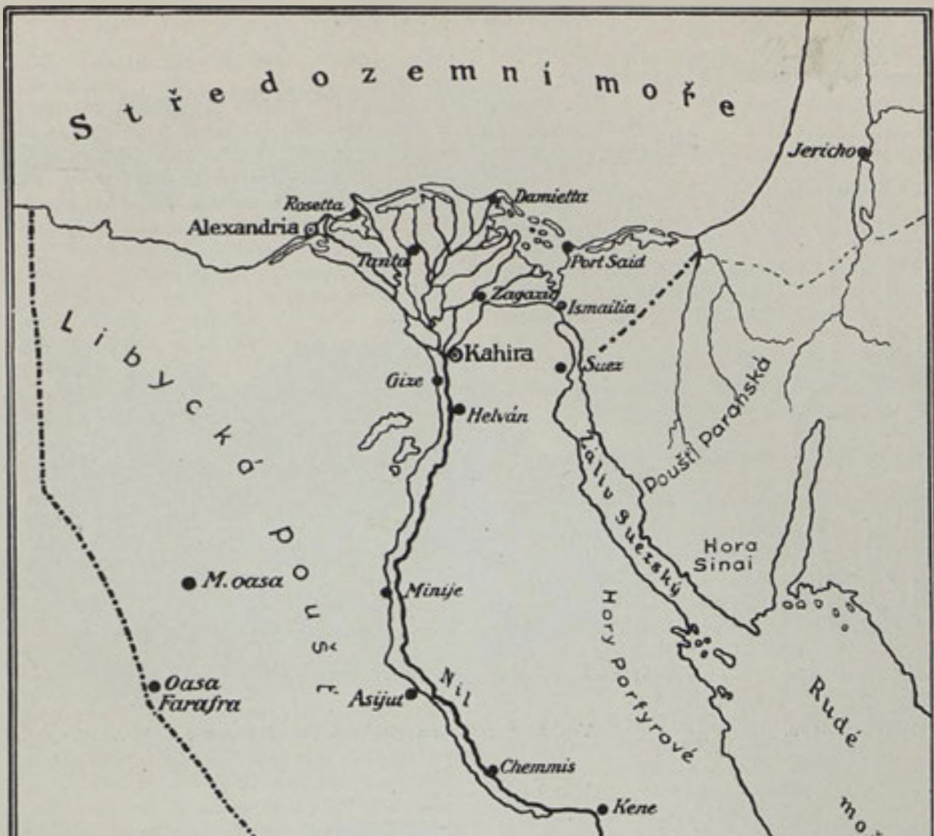
Egina, pseud. Anny R. Husové.

Eglantine (franc.), zvl. druh růží, pocházejících z Orientu a nazýv. též růže turecká. ↷ růže.

Egilsson Sveinbjörn (1791—1852), islandský filolog, napsal Lexicon poeticum antiquae linguae septentrionalis (1854—1860, nově 1916).

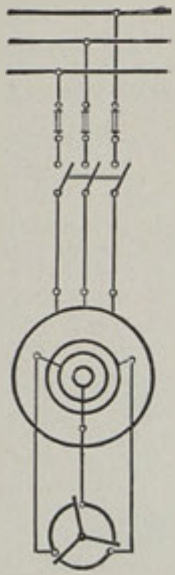
Eglestonit, nerost, oxychlorid rtuťnatý, tvoří žlutohnědé, pravidelné krystaly, nachází se v Texasu.

Église (franc.), „církev". E. catholique gallicane, ↷ Galikánská církev. E. libre, ↷ Svobod. církve. E. unitaire française,

Příloha Nového velkého ilustrovaného slovníku naučného.

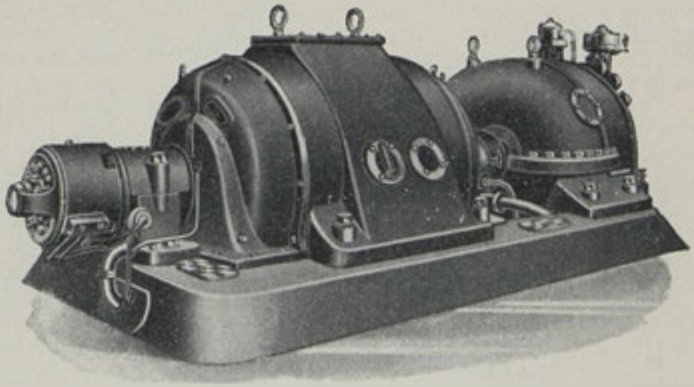
Elektrické stroje.

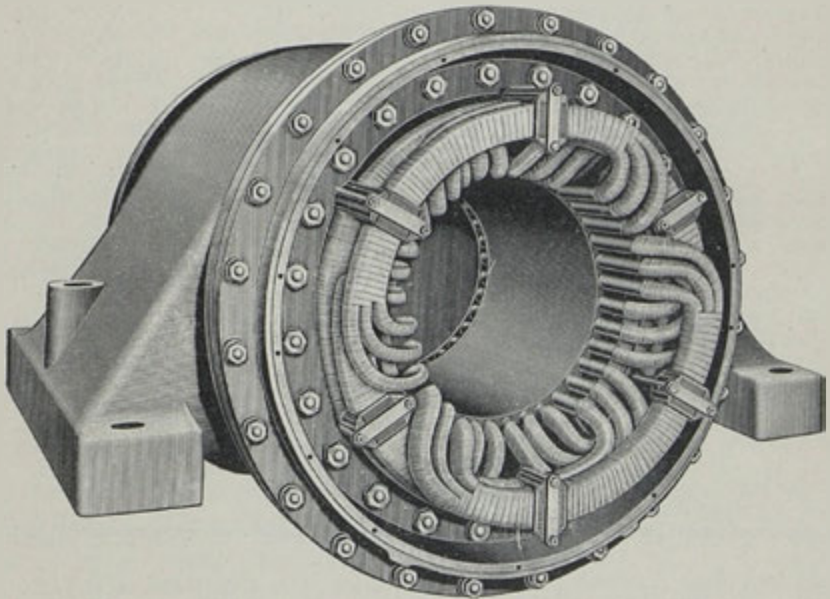
Zapojovací plán střídavého motoru s třecí kruhovou kotvou.

Rotor turbogenerátoru.

Turbogenerátor na střídavý proud s parní turbinou.

Vinutí statoru turbogenerátoru na střídavý proud.

Svobod. církev. společnost v Římě, založená Chatelem (☞).

Église du désert (fr., „církev pouště“), reform. církev franc. od 1685—1787, t. j. od zrušení ediktu nantského až do zaručení občanské rovnoprávnosti, ježto její duchovní (pasteurs du desert), jsouce pronásledováni, byli nuceni úřadovati tajně a za stálého nebezpečí smrti.

Eglomisé (franc.), malování skla lakem; na vyškrabaná místa se vloží rozdrobený staniol, obrazy a pod.; slouží k zhotovování vývěs. štítů.

Egmond (Egmont) **Lamoral** (1522—1568, hrabě E. princ de Gavre, ze staré nizozemské šlechtické rodiny, bojoval za Karla V. v Alžírsku, v Německu a proti Francii.

Egnatia Via, římská vojenská silnice napříč Balkánským poloostrovem, vystavěná r. 150 př. Kr.

Ego, pseud. českého spisovatele Jana Emlera (☞).

Ego, pseud. Jana Opolského.

Ego (lat.), „já“; egoista, egoistický, kdo si hledí jen vlastního prospěchu.

Egocentrický se nazývá člověk, který všechno vztahuje jen na sebe.

Egoismus (od lat. ego, já), sebeláska, v protikladu k altonismu. 1. ve filosofii: etiku egoismu založil Hobbes, který vysvětloval všechno lidské konání z e.; tím však, že e. nutí k ohledu na bližní, přechází v altruismus. Kant odlišoval „logického egoistu“, jenž nepokládá za nutné zkoumati svůj úsudek na rozumu jiných lidí, od „estetického“, jenž jde jen za vlastními zálibami, a od „mravního“, jenž řídí své konání jen osobním prospěchem a osobním pohodlím. — 2. V národním hospodářství. Podle názoru Adama Smithe a jeho žáků je e. podnětem k hospodář. činnosti jednotlivce a tím k hospodář. životu vůbec. Podle toho je nejlepší pro jedince i pro společnost, má-li každý na zřeteli jen svůj prospěch, neboť „Bůh zařídil svět tak, že jedinec při tom slouží společnosti, i tehdy, nechce-li jí sloužiti“.

Egor K., pseud. Karla Rožka.

Egoséový olej (Barra), tučný olej ze semen jisté tykve, rostoucí v Sierra Leone.

Egotismus (fr. égotisme), sklon mluviti jen o sobě; egotist, v literární historii autor subj. románů, které slouží k prozkoumání a vylíčení vlastní osobnosti.

Egrberk, také Lestkov, malebné zříceniny hradu nad Lestkovem u Klášterce nad Ohří, postav. poč. 14. stol. Vilémem a Fryckem z Chýš. Později byl v majetku pánů ze Šumburka, z Lobkovic a ze Štampachu. Po spojení E. s Kláštercem (1623) ztratil hrad svého významu a zpustl.

z Egrberka, staroč. rod vladycký, předkové pánů z Chýš, zakladatelů hradu E. Přídomku z E. jeho potomci však neužívali.

Egreš, o. na Sl., okr. Sečovce, 356 ob. (322 čs.).

Egri-Palanka, m. v Srbsku, ☞ Kriva Palanka.

Egry Anton (1802—1883), sl. spisovatel. Vydal Pomologia (Trnava 1852).

Egry Ján (1824—1908), řed. chóru v B. Bystřici. Sp.: Katolícky spevník (Brno 1865).

Eguilaz Luis de (1830—1874), španělský dram. spisovatel, napsal Verdades amargas (1853), La vida de Juan Soldado atd.

EGYPT.

Jméno je původu řeckého, lat. Aegyptus, staroegypt. Khemi, t. j. země černé prsti, na rozdíl od pouští, které ho obkličují. U Židů slul E. Massor, v klín. písmě Mudraga. Arabové jej nazývali Masr. Řecké jméno povstalo ze staroegypt. Haka-ptah, což značí „Dům vystavěný ku poctě Ptahově“. Turci nazývají tuto zemi Oipt, a Koptové, křesťanští nástupci starých Egypťanů, Oipti. Zeměpisná jeho poloha je mezi $24^{0}\,5'$ a $31^{0}\,35'$ s. šíř. a $40^{0}\,30'$ a $52^{0}\,20'$ vých. délky od Ferra. Na j. se rozprostírá Nubie až k $21^{0}\,23'$, kde u druhého kataraktu Nilu začíná Súdán. Na záp. je Lybická poušť a ital. ochranné území Kyrenajské. Na východě pak je Akaba, která se táhne až ke středozemnímu pobřeží, končí u El Ariš, kde pak začíná Palestina. Celková rozloha E-a jest 3,544.168 km^2. E. se rozpadá na tři hlavní části: vlastní E., od r. 1922 království, obsahuje Dolní E. s provinciemi Kaljubija, Šárkija, Dakálija, Menufija, Gharbija a Behera. Mimo to jest tam pět samostatných guvernérství, a to Kairo, Alexandrie, Suezský kanál, Suez, Damiette, a Horní E. s provinciemi Giza, Beni-Suef, el Faijum, Minia, Aziut, Girga, Kena, Asván. K tomu musíme připočítati země, jež s ním mají společné ministerstvo vojenství (provincie jižní a západní); jest to k Asii patřící poloostrov Sinai a okrsek rudomořský, ležící mezi Nilem a Rudým mořem. Také dolní Nubie, která byla dříve samostatná, stala se nyní provincií dolního Egypta. Vlastní E. se skládá z Dolního E. (172.193 km^2 a 7,551.600 ob.) a Horního E. (822.082 km^2 a 7,551.600 ob. a Egyptský Súdán, který jest pod správou anglickou, měří 2,607.712 km^2 (z toho však jen 8150 km^2 obdělané plochy) a má 6,470.000 ob. Z nich největší část tvoří obyvatelstvo nubijské.

Význačná města jsou: v Dolním E-ě Kairo (Káhira) (1,059.824 ob.), Alexandrie (570.300 ob.), Port-Said (100.000 ob.). Tato dvě města jsou veliké a hospod. důležité přístavy s čilým obchodem. Dále nutno jmenovati Suez na stejnojmenném průplavu (39.200 ob.), který má stejně veliký význam jako předchozí města pro svůj obchodní ruch. Horní E. se již nemůže chlubit městy tak velikými jako Dolní; za zmínku stojí jedině Asiut, Gizeh, Luxor a Karnak. V Súdánu má největší význam Chartum (30.797 ob.), Severní Chartum (14.319 ob.) a Omdurman (78.625 ob.). U Asvánu přichází Nil na kamenitý podklad, jejž během staletí uhladil a pokryl nánosem. Až k 30°, kde se řeka rozpojuje v deltu, je Nil splavný i pro lodi s hlubokým ponorem. Největší šířky dosahuje Nilské údolí rozpětím 25 km při řečišti kolem 2600 m. Nejužší místo Nilu je v úžlabině blízko Asvánu, kde má Nil jen 200 m šířky. Východní břeh řeky je pokryt na mnoha místech příkře spadajícími skalami, zatím co západní břeh je plochý až k samým hranicím pouště. Délka nilské delty činí sotva 150 km.

Klimaticky rozpadá se E. na teplovlhký pás při deltě a na teplosuchý pás horního nilského údolí. V jednom je nepřetržité léto, zatím co druhé má období dešťů. Časovým měřítkem pro E. je stoupání a klesání Nilu. Stoupání řeky začíná v Chartumu a Dongole kolem měsíce března a května a jest podmíněno tropickými dešti, které v této době zaplaví Nil. Závisí to rovněž na tání sněhu v Habeši. Toto stoupání Nilu je v deltě zřetelné v červenci a trvá tři měsíce. V této době se musí naplniti vodní nádrže, z nichž největší je u Asvánu (vystavěna r. 1898—1912, délka hráze 1960 m, pojme 2700 mil. m³, délka nádrže 295 km; největší vodní přehrada na světě). Ke konci srpna v Horním E. rozvádí se voda po polích, v září v Dolním E. Pak jí pomalu opět ubývá a voda zanechává po sobě nános. Jeho výše dosahuje úctyhodné výše, za 100 let ho totiž přibude průměrně 12 cm. Jakmile začne v Nilu ubývati vody, počne se s polními pracemi. Doba žní počíná asi v březnu a v červnu nastane opět stoupání vody. S pokračujícím vzrůstáním obdělané plochy a pohybem nilské vody povstává snaha celé území co možná nejlépe využíti.

Flora v E. se rozděluje na květenu z nilského údolí a na květenu pustinnou, také na severní a jižní. Za povšimnutí stojí palmy datlová a duma, sykomora a tamaryšek. Místo lesů hlavně datlové háje. V jižním E. roste lotos, v horním E. se daří papyrus. V oasách rostou kromě palem olivy, v ostatních krajinách všechny jižní plodiny, víno, bavlník a cukr. třtina.

Zvířena zrovna tak jako květena je dosti spoře zastoupena. Divoká zvířata jsou zde již poskrovnu (lev), z ostatních dravců zde žije šakal, hyena, liška, vlk, rys, promyka; z části jsou zde také plazi, hlavně hadi, a to obávaná zmije a ještěrky. Dříve tak častí a známí krokodilové, žijící v nilských vodách, nyní skorem vyhynuli a jsou velmi vzácní. Nil je velmi bohatý rybami; žije v něm mnoho úhořů, sumců a kaprů. Nilské ostrovy jsou oživeny hejny čápů, kteří zde však žijí jen několik měsíců, dále plameňáky a pelikány. Kdysi starými Egypťany uctívaný ibis posvátný vyskytuje se nyní jen na jihu. Podnebí je velmi příznivo vývoji hmyzu a podobných nižších živočichů, z nichž hlavní jsou štír a chrobák, dále moskyti, kteří jsou na obtíž jak lidem, tak zvířatům. Z užitkových zvířat chová se nejvíce jednohrbý velbloud a osel. Velice je zde rozšířen ušlechtilý arabský kůň. K polním pracím, kde není ještě strojů, se používá buvolů.

Obyvatelstvo jest velice různé. Základ tvoří staroegyptská rasa, která, ač během staletí přibylo mnoho různých národů (Felahové), zachovala se velice čistá. Dalšími obyvateli jsou Koptové, taktéž staří svým původem. Ačkoliv jsou křesťané, smísili se s mohamedány a tvoří nyní střední vrstvu obyvatelstva, totiž obchodníky a řemeslníky. V pouštích žijí beduinské kmeny, zástupcové to arabské rasy. Staří obyvatelé E. přišli do nilského údolí z části v dávné době z Kavkazu. Jsou to všichni obyvatelé mluvící kopticky. Panující řečí je arabština, a to hlavně v E. středním a horním. Ve starověku se nazývali horní a dolní Egypťané Thebajskými, s hlavním městem Thébami. Ústředím déltského území a Fajumu byla Memfis. Toto rozdělení způsobilo, že ještě dnes dělíme E. na tři díly. Snad od pravěku byli zde usídleni Felahové, kteří se vždy zabývali rolnictvím. Žijí ve velmi skrovných poměrech a jsou utlačováni Araby. Starými obyvateli s tmavou pletí v nilském údolí jsou Hamité, kteří sem přišli z přední Asie a jsou smíšeni s ostatním obyvatelstvem. Na staroegyptských památkách a mincích jsou osoby zobrazované s odulými rty, ale již v časech faraonů se od černochů Egypťané ostře odlišují.

Železnice. Většina železnic této země je nyní v rukou státu. Stavbu železnic počala egyptská vláda za pomoci

Anglie r. 1852 a nejstarší tratí je dráha z Alexandrie do Kaira. Trať 209 km dlouhá byla předána veřejné potřebě r. 1856 a r. 1857 prodloužena o 145 km pokračováním přes Zagazig pouštěmi k Suezu. Od r. 1863 stavěl Ismail paša další železnice. Jsou to trati z Gizehu do Siutu v Horním E. a z Damietty do Kaira a odtud přes Ismailii do Suezu. Všechny trati mají ráz evropský. Roku 1897 byl spojen drahou středomořský přístav Port-Said s Ismailií a založena trať na levé straně Nilu z Kaira do Luxoru, dlouhá 673 km. Ustavena společnost, která vystavěla trať až do Kapspuru. Odtud vede přes Kené do Asvánu, dále na Šelal, kde je výstupní stanicí pro ty, kteří chtějí spatřiti staré chrámové město Fylé. A tak dnes vede trať železniční z Alexandrie přes Kairo a Asván do Šelalu (s odbočkou rychlíkovou na Luxor) a podle Nilu kairská dráha dlouhá 893 km. Spojení mezi Asvánem a Vádi Halfou, kde není žádné železnice, obstarává paroplavba, která jest v rukou jednak státních, jednak soukromých. Tuto trať (354 km) loď projede za 2½ až 4 dni. Státní dráhy mají dnes celkem 2400 km hlav. tratí, z nichž 532 km jsou dráhy dvojkolejné. Kromě toho jest v E. mnoho tratí soukromých. Spojení mezi Súdánem a nilskou deltou obstarává súdánská dráha, jež vede z Vádí Halfy přes Berber k Chartumu. Děkuje za své zbudování politickým a strategickým důvodům, ale jest pozoruhodno, že byla zbudována ve velmi krátké době. Když totiž Angličané r. 1898 dosáhli pádu vlády Mahdiho a znovu dobyli Chartumu, kde se roku 1895 skončila výprava Gordonova, byla počata železnice od nilského vodopádu u Vádí Halfy přes nubijské pouště jižním směrem na Abu Hamed. Odtud postupuje železnice po pravém břehu nilském přes Berber do Chartumu. Tato trať, dlouhá 917 km, byla zbudována Kitchenerovými vojáky; její stavba trvala pouhá tři léta, totiž do 4. I. 1900. Současně byla budována trať na pravém břehu nilském z Vádi Halfy do Dongoly a z Abu Hamedu směrem jihozápadním s obejitím 4 nilského vodopádu do Merove. Hospodářský význam Chartumu vyžadoval, aby ještě mimo trať Chartum—Alexandrie (2372 km) bylo navázáno spojení s Rudým mořem. Toto vzniklo výstavbou železnice z Berberu do Port-Súdánu (532 km) a zároveň do Kapspúru. Stavba byla dokončena s podivuhodnou rychlostí koncem měsíce ledna roku 1906. Na jih od Port-Súdánu položený přístav Suákin byl ještě spojen zubačkou připojenou na železnici. S novým válečným přístavem Port-Súdánem dosáhlo bohaté zázemí anglo-egyptského Súdánu klidného vjezdu do Rudého moře. Na lev. břehu Bílého Nilu bylo pokračováno ve stavbě dráhy z Chartumu přes Vad Medani na Sennar, 209 km, a ze Sennaru jihozápadním směrem na El Obeid, hlavní město Kordofanu — středisko obchodu gumou — 375 km. Tam byly postaveny dva ohromné mosty: jeden přes Bílý Nil mezi Halfayou a Chartumem a 309 km nad Omdurmanem mezi Goz-Abu-Gomou a Kostou přes Bílý Nil. Trať Sennar-El Obeid tvoří dnes jižní odbočku sever. úseku dráhy z Kapska do Kaira; Bílý Nil, z Chartumu pro lodi nepřetržitě splavný, obrací tuto hodnotnou vodní dráhu jižním směrem až k Lado a Gondokoro. Súdánské železnice, všechny ve státní správě a majetku, docílily 1912 celkového příjmu 509.629 egyptských liber. Tím je uzavřeno rozsáhlé súdánské území, země o 2,500.000 km², jež získala na hospodářském významu netušenou měrou.

V Egyptě se musí jasně rozlišovati čtyři kulturní epochy. O první, nehledí-li se k předhistorii, jest jenom skrovně zpráv. Tato doba sahá asi od r. 4100 př. Kr. až po pád samostatnosti v boji s Peršany r. 525. Pak přicházejí doby egyptské závislosti na Persii, Řecku a Římské říši. To znamenalo konec E. jako centra předkřesťanské vzdělanosti (600 po Kr.). Jako třetí epocha jest nadvláda Arabů a Turků v novověku a konečně máme čtvrté období vlivu evropské vzdělanosti od r. 1798 (vpád Napoléona Bonaparta).

S t a r ý E g y p t. Stará egyptská kultura jest nejstarší kulturou člověčenstva, pokud máme spolehlivé zprávy. V předoasijském evropském kulturním okrsku, z něhož vychází celá kultura západní i východní, skoro po dobu 2000 let, jsou vůdci Babyloňané a Asyřané. Časové začátky jsou ovšem nepřesné, za nejstarší se pokládá asi letopočet 2500. Astronomicky se dají dosvědčit data asi z roku 2000. Egypťané samotní kladou jako začátek svého letopočtu rok 4241 př. Kr., tedy ještě 481 roků před Židy, kteří znamenají nyní (1930) letopočet 5690, začínajíce tudíž rokem 3760 př. Kr. Naše znalosti egyptské chronologie dynastické jsou čerpány z památek v řecké řeči, podle zanechaných dějin egyptského kněze Manetha (kolem r. 300 př. Kr.), který použil ke svým dějinám zanechaných kněžských zápisů z nejstarších dob. Podle něho se vystřídalo až do Alexandra Vel. na 31 dynastií, z nichž některé přišly k vládě jednotlivě jako vedlejší nebo

se střídavým nástupnictvím na trůně. Podle nejnovějšího počítání kolísá časové udání až k 6. dynastii o 800 nebo 300 let, zatím co se klade, na př. Ludvíkem Borchardtem (Q) za počátek rok 4786, jako nejmenší hranice (podle angl. badání) 3400, pro 6. dynastii rok 2720 (podle Borchardta). Do doby 1. a 2. dynastie spadá sloučení Horního a Dolního E. králem Menesem a založení pozdější Memfidy týmže králem. V 3. dynastii byla založena královská residence za krále Zósera. Čtvrtá dynastie má všecky mocné krále, kteří vybudovali ohromné pyramidy. Pátá (2750—2625, 3160—2920 podle Borchhardta) ukazuje E. na nejvyšším bodě jeho kultury a státní moci; za ní byly vedeny všechny vítězné výpravy proti obyvatelům Libycké pouště a asijským národům; 6. dynastie konečně, v níž se až dosud králi podrobená knížata dostala k moci. Šestou dynastií uzavírá se po mocném spojení stará říše (okolo r. 2500), na kterýchžto základech vládne 7.—10. dynastie. Střední říše má dynastii 11.—13. (od r. 2100—1700), z nichž nejznámější byl král Amenenchet I., Sesostris I., který dobyl Nubie. Za těchto, hlavně však 12. dynastie, nabyla střední říše velikého rozkvětu, který jest hlavně patrný na četných stavitelských památkách. Za časů 14.—16. dynastie vtrhli občas do země divoké kmeny, hlavně semitští Hykšasové, kteří opanovali celý sever a jen střed a jih nechali staré vládě. Poslední král 16. dynastie vyhnal Hykšasy a spojil opět obě části země. Pravděpodobně se dá srovnávati toto vyhnání s pověstí o vypuzení Židů z E., které může býti položeno asi do této doby. Desátou dynastií počíná se nové vládní období (1555—712). Je to epocha největšího rozpětí říše, jež nastalo po výbojích krále Thutmosise III. a jeho připojením Přední Asie k E. Za krále Amenofise IV. nastala reformace starého náboženství, na jehož místo nastoupil kult boha Slunce. Tehdy bylo královské sídlo přeloženo z Théb do Tell-el-Amarny. Za jeho nástupce staly se Théby opět sídelním městem (Tutanch-amun). Po těchto náboženských reformách zmenšoval se pomalu význam a moc říše. Staré výše dostoupila říše za vlády 19. dynastie, z níž byl nejvýznačnějším králem Sethos I. a Ramses II. Chybný je rozhodně názor, že Ramses II. by se mohl stotožňovati s biblickým faraonem-utlačovatelem. Za posledního krále 19. dynastie nastal úplný úpadek říše, který byl zastaven teprve Ramsesem III. z 20. dynastie. Dosáhl, že byly zamezeny vpády lybijských národů a a nájezdy barbarských pirátů (Filištíni). Tím zajistil po dobu 21 let své vlády říši mír. Pod vládou 21. dynastie říše upadá a pozbývá své nadvlády nad Palestinou. Tehdy se stává samostatnou i Nubie. 22. dynastie jest původu lybijského. Lybijští dávno předtím činili nájezdy do E. Sesonchis I. (bibl. faraon Sesak) vpadl do Palestiny, na čas opanoval Jerusalem a rozbořil chrám Šalamounův. Ethiopští králové, kteří panovali v 25. dynastii, museli bojovati s Asyřany o Palestinu. Za vlády 26. dynastie (663—625) zatřpytil se E. opět ve staré slávě. Za posledního krále této dynastie vpadli do země Peršané pod vedením Kambysovým a učinili z E. perskou provincii. Přesto si egyptské kněžstvo zachovalo svou samostatnost a E. má dále své dynastie až do 30., jako později v době alexandrijské a římské nadvlády. Avšak od doby 26. dynastie nemůžeme mluviti o egyptské samostatnosti. Pod vrchním panstvím perským byla zde dosazována knížata domácího původu. Ta byla závislá na řecké soldatesce a E. v této době již nehraje žádnou význačnou úlohu v dějinách. Novou epochu dějinnou pro E. znamená vpád Alexandra Velikého.

Náboženství a literatura. Egyptská královská moc byla těsně spojena s životem náboženským, což se vyskytuje jen u národů primitivních, ale u národů kulturních je zjevem velice vzácným. Celé dynastie byly svou mocí závislé na kněžstvu, které chránilo pro sebe všechnu vzdělanost, znalost písma, státní nauky a umění vladařské. Zjevné stopy po náboženství jsou v mytologii, s jakou se shledáváme u primitivních náboženských názorů. Původ velkého počtu božstev odvozovali z různých přírodních zjevů a podle toho měnili rozličně jejich jména. Když byla říše sjednocena, nastala také snaha, aby i náboženství bylo ujednoceno a aby bohové dostali jednotné jméno. Tak na př. bůh slunce Rê měl dříve několik samostatných božstev, Amóna, Haraté a Atuma. Vedle pozdějšího boha Ptaha, jemuž se připisovalo stvoření světa, byly dříve bohyně Hatór, Mut, Sokar memfiská, Isis a její bratr Osíris. Za vlády Amenofisa IV. stala se tato nauka státním náboženstvím. Bůh slunce Rê se stal nejvyšším bohem, jména starých bohů byla zahlazena a král, který měl dříve jméno Amón, nazýval se nyní Echn-Aton, t. j. „zrozený ze slunečního paprsku". Význam značného počtu bohů je nám dnes neznám. Víme jen, že Ptah byl na

př. ochráncem umělců a řemeslníků, Thot učenců a písařů, Osíris chránil mrtvé. Špatný a mylný význam egyptským bohům přikládali ostatní národové, nejvíce ovšem Řekové, kteří je často stotožňovali se svými bohy. Mnoho náboženských představ je obsaženo v různých nápisech a na papyrusových rukopisech, které zároveň představují tehdejší literaturu. Vypisují v typické, orientální formě osudy bohů na nebi i na zemi. Také v uměleckých představách byla hlavním motivem prací činnost bohů na zemi a v podsvětí. Mimo to byl motivem pro umělce i život panovníkův. Bohoslužba byla obstarávána kněžstvem a nejvyšším knězem byl sám král. Toto kněžstvo mělo mnoho tajemných kultů. Obětovali různé oběti, které mu také částečně sloužily jako deputát. Četné a nyní již málo v celé rozlehlosti zachované chrámy dokazují svou nádherou náboženské cítění této doby. Na nich je také patrno, jak pomalu mizejí jednoduché chrámové chatrče nejstarších dob a ustupují nádherným palácům a chrámovým městům střední říše, doby, kdy dosáhl náboženský kult svého nejvyššího rozkvětu. Kněžstvo se dělilo na věby (čisté kněze), cheriheby (kněze předříkavače) a na služebníky boží, kteří byli nejnižší kněžskou třídou a jichž bylo nejvíce. Mimo nich byli ve zvláštní vyšší třídě velekněží velikého božstva. Tito byli dobře obeznámeni s nábož. mysteriemi a měli zvláštní názvy, na př. ten, kdo nahlíží v tajemství nebe nebo nejvyšší kněž Memfidy, služebník Ptahův nebo velekněz umělců. Kněžstvo mělo svá sídla v kolegiích jednotlivých chrámů, kde pečovalo o řádné uctívání boha. Úřad kněžský přecházel v mnoha případech s otce na syna. Představený takového kolegia byl současně také náčelníkem kraje, v němž byla svatyně. Kolegia měla mimo normální příjmy také pozemky, k nimž patřily celé vesnice a města i movitý majetek, skládající se z lodí, vozů a dobytka. I někteří členové těchto kolegií patřili do stavu šlechtického. Mimo to se z jejich řad obsazovala místa státních úředníků.

K u l t u r a a u m ě n í. Umění starého E. má veliký význam pro pochopení vývoje antického umění, neboť egyptské umění bylo již od r. 1000 př. Kr. v Řecku a Římě dobře známo. Tak na př. je patrná podoba řeckých sloupů se sloupy staroegyptskými. Později ovlivňovalo asi od doby vlády diadochů a po smrti Alexandra Velikého zpětným vlivem sochařství řecké výtvarné umění egyptské. Ze stavitelských památek egyptského starověku jest zachováno velmi málo. Jde totiž o primitivní stavby z bláta a z nilského nánosu (z materiálu, jehož se používá ještě dnes), s částečným použitím suchého palmového kmenoví. Takovýchto jednoduchých chatrčí se používalo jako chrámů, pomníků a obytných domů. Teprve za vlády ve staré říši se počalo v E. stavěti z kamene. Na pilířích staveb znázorňovali dříve používané palmové listí. V této době kamenné architektury byly zhotovovány čtyřhranné sloupy, jež se nejdříve vyskytují v starodávných hrobkách. Tyto hrobky měly podobu se všech stran zavřených skříní a nazývaly se také mastabas, t. j. truhla nebo stůl. Uvnitř těchto v malé komůrce odpočívalo tělo královo. Z těchto jednoduchých forem stavby se vyvinuly pyramidy, jejichž stavitelský charakter má příbuznost se stupňovitou pyramidou u Sakkary. Již za vlády čtvrtá dynastie byly stavěny pyramidy tak ohromné, jak nám ukazuje pyramida u Gizehu, hrobka to krále Cheopse, Chefrena a Mykerinase. Neobvyklé měřítko těchto staveb, které dodnes nebyly překonány, ukazuje na vyspělou stavební techniku, jejíž prostředky nejsou dnes dobře známy. Podivuhodné jsou také reliefy, umístěné na pyramidách. Z chrámových staveb z doby staré říše je velice málo zachováno; nejlépe se ještě uchoval chrám boha slunce u Righy (dnešní Abu Gurâb), který má na nádvoří, 100 m dlouhém a 75 m širokém, veliký oltář, obelisk boha a kapli ozdobenou mnoha reliefy. V tomto chrámu je také chrámová klenotnice. Chrámy z egyptského středověku se nám většinou nezachovaly, poněvadž valná jejich část byla zbořena. Neobvyklé jejich rozměry nám dokazují zbytky chrámů v Luxoru, Heliopolidě a Medinet Fajúmu. Teprve chrámy z doby nové říše se nám lépe zachovaly. Jest to chrám, který má charakter řeckého chrámu; vlastní budova je totiž obehnána sloupořadím. Celá stavba spočívá na vyzděném čtverci. Hlavní stavbu obepínají menší postranní budovy, vystavěné k účelům bohoslužebným (na př. klenotnice). Tak je tomu také u řeckých chrámů. Jinou formou svatyň jsou menší chrámové stavby, na př. chrám u Karnaku. U vchodu jsou dvě veliké věže, před nimi stojí obelisky se žerděmi. Uvnitř nachází se prostraný dvůr, od něhož vlevo a vpravo jsou kryté síně. Uprostřed stojí obětní oltář, na který lid skládal svoje dary. Mimo dvůr stála chrámová budova, která byla vystavěna na způsob terasy a

měla pilířovitou předsíň. Vlastní vnitřní místnost skládala se ze sálu o třech lodích a byla obklíčena sloupořadím. Ve vlastním sále byla místnost, která sloužila k bohoslužbě a byla přístupna pouze kněžím a kde byl také obraz boha. V chrámu mimo to v postranních lodích byly svatyně menších bohů. Tyto obě formy stavby chrámu zachovaly se až do zániku egyptské říše v době Ptolemaiovců. Velmi podobny jsou jim chrámy v Medinet Habu neb v Tell-el-Amarna zachovaný královský palác. Stěny ve všech egyptských stavbách byly pokryty bohatými malbami nebo reliefy. Tyto malby, zachované v rozličných tvarech, ukazují na vysokou úroveň egyptského malířství. Při bedlivém prohlížení pozorujeme, že Egypťané, jako všichni orientální národové (na př. japonské a čínské malířství), stojící na vysokém stupni technické dokonalosti, neznali perspektivy, nýbrž představované postavy a poměry byly podány jako plošná kresba, na nichž se neodlišovala výška postav jako při perspektivních kresbách podle vzdálenosti divákovy, nýbrž podle hodnoty, jakou postavy měly svým významem pro oči umělcovy. Jest to také umění představy, vystihující člověka postavou ze předu, obličejem však se strany. Zvláštní, jakoby ztrnulé držení těla a údů, které se mění podle třídy představovaných osob, má do sebe pravděpodobně také jinou spojitost. Tyto vlastnosti egyptského umění jsou podrobovány v poslední době vědeckému šetření. Jeho praktickým účelem jest učiniti co nejvíce pravděpodobným rozdíl představovaných osob, u zvířat docela snaha odlišiti jednotlivé druhy. Celá přísnost této metody — neboť se smí mluviti jen o kázni a ne o neumělosti — je markantní hlavně při představách slavnost. dějů a význ. osobnostech, zatím co kresby, představují-li výjevy z denního života nebo osoby nižších stavů — sedláky, řemeslníky, rybaře, jsou volnější a bližší přírodě, alespoň podle našich uměleckých představ. Takové lidové umění je na př. v soukromých domech a tržnicích, zatím co ukázněné, přísné umění se objevuje ve hrobkách, palácích a chrámech. Tato dvoudílnost umění jest určena a chtěná; jedno je uměním denní potřeby, druhé, oficiální, slouží kultovním a representačním účelům a objevuje se celým svým rázem i v egyptském sochařství. Jako egyptská kresba, bylo i egyptské sochařství především uměním účelným (uměleckým řemeslem) a bylo v architektuře i v umění denního života ozdobným vedlejším dílem. První volnější, již v předhistor. době vznikající plastiky, jsou reliefové postavy ze slonové kosti, hlíny neb kamene. Již v rané době se dá v plastice pozorovati starobylý egyptský styl, který je patrný při představování božských postav a králů. Od 4. dynastie (asi r. 2900 př. Kr.) se objevují památky plastiky častěji. Také při nich se dají odtud až po konec samostatného egyptského umění rozlišiti dvě skupiny: vlastní monumentální plastika, především bozi, králové a četná, za bohy pokládaná zvířata, hlásající velikost všeho života, a pak druhá skupina: umění malé plastiky, které ukazuje volnější styl, jdoucí až do nejvyššího realismu. Velká egyptská plastika jest vždycky myšlena jako část architektury, buď jako ozdoba nebo vyplnění nějakého prostoru, průčelí chrámového nebo cesty ke hrobce. K tomu náleží i sfingy, první plastické podoby, na něž přišli staří Řekové i ostatní cizinci vnikající do E.; jsou to ohromná díla, jež mají na lvím těle ženskou hlavu (zřídka kdy hlavu muže) a jsou většinou v prostorové spojitosti a architektonickém vztahu k pyramidám. Na všech velkých výtvarných dílech egyptských vyniká veliká přísnost uměleckého pojetí, výrazu obličeje, ztrnulost údů, takže se postavy zdají nehybnými. Všechny postavy jsou vypodobněny čistě zpředu, hlava a údy jsou obráceny přímo k pozorovateli. Objevuje se tu zvláštní záliba orientálních národů ve zjevu, známém ještě dnes všem cestujícím do Orientu: urozená důstojnost slavnostních postojů, „nepřístupnost" vysoce postavených hodnostářů, která se vyskytuje i v božské mluvě králů. Tak bozi i králové stojí jako při slavnostním jednání důstojným nepohnutým držením těla, nebo jsou posazeni na trůně, zbraně leží na kyčli, nebo jako při přísaze, s levou rukou přiloženou na srdci, u stojících osob visící od těla. Někdy jest položena jedna noha (obyčejně levá) poněkud více dopředu než druhá, při čemž obě dvě nohy spočívají klidně na zemi. Také ve skupinách se zachovávají tyto zásady, vztah mezi králem a královnou, kteří bývají často spolu zpodobováni, nebývá zdůrazněn; jsou vytesáni vždycky z jednoho kamene, čímž vyniká právě monumentalita díla. Nikde se také nezdůrazuje stáří osob; nejsou vlastně nikdy mladí, jsou vždycky ve květu mužného věku, asi tak od 30 do 35 let, s štíhlou, až na malé výjimky, avšak mužnou postavou. Také se vyskytuje — jako na známé soše krále Chefra — za hlavou královou strážné zvíře (na př. so-

kol). Nápadné jest na těchto monumentálních dílech užití materiálu, který se dá těžko spracovat, jako na př. vulkanický diorit nebo tvrdý zelený syenit, kteréžto oba dva kameny se dají zpracovat jen nejostřejšími nástroji. — Ve zřejmém protikladu k tomu stojí jak ve výběru představovaných postav, tak i ve stylu a materiálu, malá plastika. Za poznámku stojí její rozdíl od monumentální plastiky, neboť velikost se mění od drobounkých dřevěných plastik a figurek tanagra (všeobecné pojmenování pro malé plastiky v terrakotě), z pálené hlíny, nazvané podle řeckého města Tanagry, až k postavám v životní velikosti z kamene a dřeva. Nejčastější umění je zmíněné umění na hrobkách. Tu je vidět i služebnictvo velkých pánů, které jim má sloužiti i po smrti ve všech řemeslech a povoláních, jako tkalci, pekaři, písaři atd. V pozdějších dobách jsou tu celé oddíly králova vojska, na způsob našich olověných vojáčků, dále lodi s celou výzbrojí a všechno nářadí a nábytek, který slouží denní potřebě (židle, stůl, postel). Na rozdíl od velké plastiky jsou všechny postavy vypodobněny více v pohybu, v denním životě. Jako ve všech plastikách egyptských, tak i zde jsou postavy malovány a jest naznačena jak barva šatů, tak i těla. Do očí jim byly vkládány drahokamy nebo sklovina, čímž oči získávaly lesku a životnosti. Drobná plastika je utvořena s velkou přesností a porozuměním pro materiál. Tyto výtvory egyptského profánního umění stojí vysoko i při srovnání s celým antickým uměním, jsou přirozené a jedině řecké figury tanagorské mohou býti s nimi srovnávány. Ukazují velké invenční a výrazové bohatství, jakého bylo docíleno daleko v pozdějších dobách. I v pozdější době, když již E. nebyl samostatným královstvím (doba Ptolemaiovců) bylo egyptské umění na vysoké výši. Tehdy jsou patrny cizí vlivy, hlavně řecké a římské, ale tyto vlivy byly zpracovány samostatně.

Řeč a písmo. Dlouhou dobu se nikomu nepodařilo rozluštiti egyptské písmo a přesně určiti součet všech písmen. Egyptskému písmu věnoval celé knihy učený jesuita Athanasius Kircher († 1680), který se domníval, že našel klíč k jeho smyslu. Opravdové rozluštění jeho smyslu se podařilo francouzskému učenci Champollionovi, který se zúčastnil výpravy Napoléona I. do E. Roku 1799 se našla při kopání v nilské deltě poblíže Fort Rosette basaltová tabulka, tak zv. kámen rosettský. Tato deska se skládala ze 3 sloupečků, z nichž na posledním byl řecký nápis k poctě Ptolémaia Epifana z roku 196 př. Kr. Srovnáváním zjistil Champollion, že jméno královo, vyskytující se v řeckém textu, musí býti podle toho, že jsou tam tak zv. značky královských prstenů, také v textu egyptském. A během dalších studií Champollion i jeho spolupracovníci rozeznali větší počet těchto značek. Podařilo se jim srovnáváním s koptickou řečí, která je k egyptštině v takovém poměru asi jako novořečtina ke starořečtině, přečísti nakonec nápisy a pochopiti jejich smysl. Německý učenec Heinrich Brugsch († 1894) nabyl názoru, že egyptské písmo, podobně jako semitské jazyky, vyznačuje toliko souhlásky jednotlivých slov. Původně bylo egyptské písmo jako písma všech primitivních národů, písmem obrazovým. Všeobecně však brzy nepostačily tyto omezené formy potřebě k běžnému dorozumívání písmem. Přišlo se na to, že jest možno, bez ohledu na samohlásky, slova se stejnými souhláskami psáti stejným způsobem. Během doby se toto obrázkové písmo zjednodušilo. Tak zvané hieroglyfové písmo (z řeckého hieros = posvátný, glyptein = rýti), t. j. písmo ryté do kamene, ani v pozdější době nezaniklo a užívalo se ho při oficiálních příležitostech, na př. k účelům náboženským a dějepiseckým. Vedle něho pak vznikalo písmo pro běžnou potřebu, tak zvané písmo démotické (řec. lidové). I na něm můžeme pozorovati různá vývojová období jak pomalu směřovalo k zjednodušení. Pomalým rozšířením tohoto písma se zapomínalo na původní význam značek. Po dobytí E-a Alexandrem Velikým a jeho nástupci projevil se vliv řecké kultury i v písmě. V koptské literatuře, která jest představitelem řeči a literatury pozdní doby E., jsou nahrazována egyptská písmena řeckými, poněvadž zde nebylo dvojhlásek a délky. Některé hlásky byly brány z démotštiny. Výslovnost egyptských slov dá se zjistiti srovnáním s ostatními semitskými jazyky. Tak až do časů koptických se dá přesně určiti výslovnost i pravopis.

Od zániku egyptské říše až do konce vlády řecko-římské v Egyptě. E. za 26. a 27. dynastie přišel pod nadvládu perskou a po 200 let byli perští králové označováni za pány E-a. Po pádu perské říše nastoupila nová řada různých egyptských panovníků, kteří částečně byli pod vlivem řecké soldatesky. Ještě za časů perského panství procestoval zemi veliký řecký

dějepisec Herodotos, který napsal o E-ě význačné dějepisné dílo. V době 30. dynastie, kdy byl E. znepokojován neustálými boji s Peršany, rozkvetla egyptská kultura na čas ještě jednou. V této době byl postaven chrám fylský (Elefantina), tehdy vznikly veliké stavby u Medinetu, Habu a Karnaku, jež byly zbudovány za 1. krále této dynastie Nektaneba I. Roku 341 země se ještě jednou úplně vymkla z perského jha, ale již roku 332 ji ovládl Alexander Veliký. Chytrá politika makedonského krále vyhýbala se tomu, aby byly porušeny egyptské náboženské a kulturní tradice. Jeho výprava ke svatyni Jupitera Amóna (sídlu egyptského krále bohů Amuna) zajišťovala egyptskému kněžstvu plnou podporu. On také založil při ústí západního nilského ramene město Alexandrii, která se později stala jedním z nejmocnějších měst starého světa. Po jeho smrti říše, která se udržovala silou jeho osobnosti, počala upadati a z Alexandrie se stalo hlavní středisko ptolemaiovské říše. V této době trpěl E. mnoha cizími nájezdy. Ale kulturní význam země přes to přese všecko potrval a udržoval se dále, takže Alexandrie, kde již prvním Ptolemaiovcem Ptolemaiem I. Sôterem (Spasitelem) bylo založeno známé alexandrinské museum, stala se střediskem kulturního života celého kulturního světa až do časů Kristových. Asi od roku 193 př. Kr. stála říše přechodně pod římskou ochranou. Roku 51—47 př. Kr. postavil římský senát krále Ptolemaia XIV. a královnu Kleopatru pod své poručenství. Potom Ptolemaios roku 48 svou sestru vyhnal, byl však poražen brzy Pompeiem v bitvě u Farsalu roku 47 před Kr. Pompeius pak byl v témže roce zavražděn od Ptolemaiem najatých vrahů (47 př. Kr.). Caesar, aby pomstil smrt svého spolubratra a ochránil Kleopatru, vypravil se téhož roku do E-a a v bitvě na nilském břehu Ptolemaia porazil. Kleopatře pak dosadil jako spoluvladaře jejího mladšího bratra Ptolemaia XV. Také Ptolemaios byl z Kleopatřina návodu zavražděn a jeho místo zaujal Kleopatřin syn Ptolemaios XVI. Caesarion. Po Caesarově smrti byl vyslán do E-a Antonius, aby Kleopatru potrestal, ale ta si ho získala a na leta ho k sobě připoutala. Nyní povstal Octavianus, aby ho potrestal, a také skutečně vojsko Antoniovo a Kleopatřino v bitvě u Actia porazil. Oba dva skončili sebevraždou (básnicky byl zpracován jejich osud Shakespearem, Voltairem, G. B. Shawem). Pak byl E. prohlášen za provinciální državu římskou (roku 30 př. Kr.). Místodržícím byl jmenován Cornelius Gallus, jenž se však udržel ve vládě pouze jeden rok (30—29 př. Kr.). V následující době netrpěl Egypt mnoho vojenskými nájezdy a menšími loupežnými výpravami. Podnikány byly na př. Bukoly, kteří byli kočovníky (nástupci Hyksů) a byli roku 172 po Kr. potlačeni. Roku 62 byl prohlášen Vespasianus v Alexandrii za římského císaře a od té doby byl E. od vladařů podporován a vyznamenáván různými výhodami. Tak na př. Tiberius zřídil v Alexandrii Sebasteum, Claudius vystavěl chrám na ostrově Fylu a Traianus zbudoval tak zv. traiánský průplav, který existoval sice předtím, ale ne v takovém stavu a spojoval Rudé moře s Nilem. Císař Hadrián založil město Antinoupolis, nazvané tak k jeho poctě. Je to dnešní město Rôda. Také Marcus Aurelius podporoval E. V následující době pak za přítomnosti Caracalovy povstaly v Alexandrii trvalé bouře a v E-ě byl provolán od římských vojáků proticísař. Byly však římským císařem Aurelianem (roku 270—275 po Kr.) zdolány roku 270. Tento císař chodil v Alexandrii na přednášky řeckých učenců. Již od doby Caracalovy byly v E-ě v různých městech vedeny tuhé protikřesťanské boje, které ustaly teprve za velkého ochránce křesťanů Konstantina Velikého (324—327 po Kr.). Za císaře Theodosia Velikého bylo křesťanství prohlášeno za státní náboženství a Serapeum v Alexandrii, zbudované v době Ptolemaiovců, bylo rozbořeno. Jím byla pohřbena poslední památka staré egyptské kultury. Při dělení říše po smrti Theodosiově na východní a západní říši, připadl E. roku 395 Byzanci. K ní patřil do roku 638. Po tato staletí hrál E. v politických dějinách velmi nepatrnou roli. V době císaře Marciana roku 450—457 musel E. bojovati s africkými kmeny nubijskými a jinými. Roku 619 vpadli pod vedením Chosresa II. do země Peršané a dobyli E-a, ale hned roku 626 byli vojevůdcem Herakliem ze země vypuzeni. Roku 634 počínají se výboje Arabů, kteří roku 636 po bitvě u Jarmuku opanovali Damašek. Tím byl zpečetěn osud E-a, který od té doby byl pod panstvím mohamedánským.

Kulturní život v době řecké a římské. Po prvé nabyl E. svého významu pro západní kulturu vpádem Alexandra Velikého. Všechny zprávy o E-ě až do té doby v řecké literatuře, na př. u Platóna, jsou silně pomíšeny

s bájeslovnými prvky; jedině zprávy Herodota, jenž psal o E. z vlastního názoru, mají hodnověrný ráz, neboť Herodot navštívil zemi roku 450 před Kr. Sám Alexandr Veliký na své výpravě do E. projevil opravdový zájem a podiv nad starodávnou kulturou země a první doporučoval smíšení kultury řecké s kulturou egyptskou. A tak kulturu egyptskou můžeme rozděliti na epochu ovlivňovanou Řeky a Římany, kulturou židovskou a později křesťanskou, a to nejvíce v Alexandrii, a na samostatně stojící kulturu staroegyptskou a pozdější kulturu mohamedánskou. Jen na nápisech se udržela stará řeč egyptská až do doby Theodosia I. († 395 po Kr.). Na alexandrijské universitě učili učenci řečtí, římští, židovští a navzájem se potírali a působili na sebe. Celá antická vzdělanost byla shromážděna v proslulé knihovně tohoto města. Universita, tak zvané Musaion, založené od Ptolemaiovců, se udržela po tisíc let. Nejdříve byla úplně v rukou řeckých filosofů, kteří zde založili tak zv. alexandrijskou školu vědeckou a byla centrem smíšené kultury, příznačné pro úpadek antiky. Její první škola nazývá se pak hellénistickou. Tak na př. mezi představitele této university patří řecký básník Kallimachos (310—238 př. Kr.) a filosof Eratosthenes. Mezi pozdější význačné učence patří židovský filosof, žijící v době Kristově, Filón Judaeos, v jehož dílech jest spojena fidosofie platónsko-aristotelovská s židovským mudroslovím. Hlavní význam Alexandrie pro křesťanský západ tkví v tom, že zde vyrůstal pod vlivem řeckým, židovským a částečně i maloasijským, systém starokřesťanského učení. Zde měly sídla starokřesťanské kacířské sekty, jako na př. gnóstikové. Jejich učení bylo také v E-ě sepsáno a bylo nalezeno při vykopávkách v posledních desetiletích. Tak na př. byly nalezeny knihy Jeû, které jsou psány v koptické řeči a počítají se mezi nekanónická evangelia Nového zákona. V Alexandrii se také narodil r. 185 po Kr. církevní otec Origènes a působil zde jako učitel na škole náboženské. V jeho spisech je patrná směs náboženského smýšlení křesťanského, řeckého a gnostického. Když potom gnostičtí učenci byli od církve zatraceni, stala se Alexandrie střediskem athanasiánské nauky v boji proti arianismu o totožnosti Boha Otce a Boha Syna (monofysité). Za císaře Juliána Odpadlíka stala se Alexandrie místem krvavého pronásledování křesťanů (361—363 po Kr.). Když pak císař Theodosius posílil svou činností moc křesťanství, patriarcha Theophilus se stal vůdcem boje proti zbytkům pohanství v E. Při tom byla mimo jiné také ukamenována filosofka Hypatia. Roku 385 zřídil Kopťan Šenute Bílý klášter, jehož zbytky se dodnes zachovaly. Jej také pokládá ještě dnes monofysická církev v Egyptě a Habeši za svého zakladatele. Ještě po dobytí E-a perským králem Chosresem II. bylo křesťanství v zemi hlavním náboženstvím. Teprve roku 640 vtrhli do E. Arabové a učinili konec jeho panství.

Egypťané pod vládou arabskou a tureckou (640—1798). Od roku 634 do E. vnikajícím Arabům se nepodařilo křesťanství v E. úplně zatlačiti, ale docílili aspoň, že přestalo býti státním náboženstvím. E. jim byl opěrným bodem pro jejich výboje po celé severní Africe a Sudánu. Tehdy také mnoho křesťanských Koptů přestoupilo na islám. Od roku 762 vládli v E. bagdadští chálifové. Poslední povstání Koptů bylo krvavě potlačeno roku 820 Mahmunem, synem velikého Harun-al-Rašida. Tehdy se stala arabština běžnou řečí mezi nižšími stavy obyvatelstva, Felahy. Na krátký čas (868—905) učinili se arabští páni E. samostatnými (dynastie Tulunidů), ale byli po krátké době ihned podrobeni. Ještě jednou potom chtěla rodina Ichšidů získati zpět samostatnost roku 935, ale byla vystřídána 969 Fatimidy, kteří nyní se stali na jejich místě samostatnými pány E. Jejich vojevůdce Sohar založil roku 969 Kairo a učinil je novým a sídelním městem. Sem bylo také roku 1050 přeloženo sídlo koptského patriarchátu, představenstva to egyptských křesťanů. Fatimidové rozšířili zemi svými výboji do Syrie a Palestiny. Při první křížové výpravě pokusil se Balduin, kníže z Edessy a král jerusalémský, zmocniti se E., byl však u Damietty poražen. Od roku 1101 byla země spravována odvislými pány, totiž vezíry (ministry). Za vlády posledního vladaře z panujícího domu El Adidova, povolal jeden z vezírů na pomoc proti vzbouřeným žoldnéřům krále z křižácké výpravy Amalricha I. Roku 1171 prohlásil se vezír Saladin za vladaře a založil panovnický rod Aijubidů, kteří vládli až do roku 1250. Za jeho vlády stal se E. opět kulturním střediskem. On také dobyl Syrie a počal v Kairu stavěti citadelu i velké opevnění. Ale již za vlády jeho bratra a nástupce Malika Adiba, se říše znovu rozpadla. Za páté křížové výpravy byla Damietta na čas obsazena přechodně se strany východního nilského

ramene (1218). Roku 1250 za 6. křížové výpravy byl Ludvík Svatý, když dobyl Damietty, zajat. Krátce nato byla panující rodina Aijúbidů vystřídána bahrickými Mameluky, kteří byli původně v E. za vlády Fatimidů otroky (1250—1282). Jejich vláda se vyznačuje velkými výboji a rozkvětem státnictví. Oni také vyhnali poslední křižáky z Palestiny a vítězně bojovali s Džingischánem. Mimo jiné uzavřeli diplomatické smlouvy s německým císařem Rudolfem habsburským. Za posledních panovníků této dynastie vypukl v Kairu mor a v zemi povstávaly nepokoje. Panovník Hassan byl roku 1361 zavražděn. Potom nastoupila roku 1382 nová dynastie čerkeských Mameluků, kteří rovněž přišli původně do země jako otroci. Také tito bojovali vítězně proti Mongolům, vedeným Tamerlánem († 1450) a zvítězili nad Syřany. V době jejich vlády se čím dále tím více přiostřovalo napětí mezi křesťany a židy. Proto byly zavedeny přísné předpisy ohledně oděvu. Křesťané musili nositi tmavomodré šaty a černý turban, židé žluté šaty a černý turban. Sultán El Guri podnikl polní tažení proti Portugalcům v Indii a proti Turkům. Na tomto tažení také sultán El Guri v bitvě u Aleppa padl. Již před ním byla země ve velmi špatné situaci vlivem špatné správy a pochybených spekulací. Jeho nástupce Tumanabeje Turci sesadili a učinili z E. tureckou provincii. Jejich postavení bylo od příchodu Mameluků, kteří se stali samostatným knížaty dolních provincií, neodvislé. Roku 1768 povýšil se bývalý otrok Ali Bej na sultána, ale byl již roku 1773 zrádně sesazen. Jeho nástupci vládli ještě v E. do té doby, až se stala země kořistí evropského výboje.

Egypt od výpravy Napoléonovy r. 1798. Za vlády posledních mameluckých sultánů došlo na mnoha místech k různicím mezi turec. příslušníky a franc. kupci. Murad Bey, poslední sultán, často hrozil, že zakáže obchod se záp. Evropou úplně, takže franc. konsul byl častokráte nucen hledati pomoc u své vlády. Avšak jakmile generál Napoléon Bonaparte, který již dlouho pokládal E. za východisko franc. kolonisace v Africe, opanoval r. 1798 Alexandrii, ustaly tyto nepokoje. Jako kdysi Alexandr Vel., tak nyní Napoléon, který se pokládal za jeho nástupce, vypravil se do E. Výprava měla zároveň cíl vědecký. Hlavním cílem bylo zajistiti franc. panství v Středoz. moři. E. sám měl býti pouze etapou na cestě do Indie. Již předem musil při svých plánech počítati s odporem Anglie, která užila r. 1798 většiny svého loďstva k zajištění svých pobřežních území. A tak mohl Napoléon po dobytí Malty bez obtíží přistáti v E., ač byl trochu zdržen angl. loďstvem pod vedením Nelsonovým. Tísněno neustále Mameluky, vytrhlo vojsko franc. na Kairo, porazilo 13. července Murada Beje a dne 21. července rozdrtilo úplně tureckou armádu v bitvě u pyramid. Potom se Napoléon ihned vypravil, aby zjednal v zemi právo svým krajanům, a aby utišil povstání, které proti cizincům vzniklo v Kairu. Ale v téže době již se opět objevilo angl. loďstvo Nelsonovo u Alexandrie a zničilo franc. flotilu v námořní bitvě u Abukiru (1. srpna). Jen čtyři lodi byly schopny se vrátiti a zvěstovati porážku Napoléonovi. Tím byla zpáteční cesta franc. výpravy velmi ztížena. Napoléon však ani chvíli nepomýšlel na to, aby se vzdal svého cíle. Obtíže se zvětšily, když se v Kairu vzbouřilo obyv. (Arabové a Felahové). Odvahu jim k tomu dala zpráva o porážce franc. loďstva. Povstání bylo podněcováno temnými živly. Ještě jednou vytáhl Murad Bej z Horního E. na Kairo, ale byl gen. Desaixem poražen. Marně se pokoušel Napoléon o spojení s tureckou vládou v Cařihradě proti Muradu Bejovi. Turci totiž nedávno před tím uzavřeli smlouvu s Anglií a nyní hrozili, že vtrhnou za anglické podpory do E-a. Aby je předešel, vytrhl Napoléon s výpravou do Syrie, dobyl 25. února 1799 Ghazy a dne 3. března s celou armádou dospěl k přístav. městu Jaffě. Město bylo jevištěm hrozné řeže. Pluky, které zůstaly v E-ě, obsadily zatím v té době Střed. a Hor. Egypt. Potom po marném dobývání Akkonu (St. Jeane d'Acre) vedl za velikých ztrát Napoléon své voje z Palestiny zpět do E-a. Ještě jednou (po třetí) pokusil se Murad Bej dobýti Kaira, ale byl nucen vrátiti se k pobřeží, když se dozvěděl, že kolem Abukiru pluje anglo-turecké loďstvo. Když pak dostihl Alexandrie, byly právě anglicko-turecké pluky rozloženy v Abukiru. Ty byly od spojeného vojska Napoléonova na hlavu poraženy (26. července 1799). Potom obdržel Napoléon zprávy z Francie, že Něm. a Italie se chystá k výpadu, a proto se rozhodl vrátiti se do vlasti. Dne 23. srpna na fregatě Muiron sám opustil Napoléon Alexandrii a generálu Kléberovi pro další egyptské a syrské výboje předal vrchní velení. Tento generál, který po dlouhou dobu stál v oposici, převzal správu země a porazil Turky, když se shromáždili kolem města Heliopolis.

Když ale 14. července 1800 gen. Kléber byl zavražděn jakýmsi Arabem, na jeho místo nastoupil gen. Menou. Ten sám se prohlásil za vrch. velitele a správce země, kterou s velikou námahou uvedl opět do pořádku. Angličané využili situace, obsadili nilské ústí a donutili Menoua, když se dne 27. července 1801 Francouzi vzdali tureckému velvezíru, ke kapitulaci. Francouzům byl povolen volný návrat do vlasti. Z výpravy zbyla necelá polovina.

Význam měla hlavně rozluštěním egypt. písma. Nemenší význam měla pro archeology a etnografy. Výsledky bádání jsou shrnuty ve spise Description del'Egypte (Popis E.). V něm je obsaženo pojednání Champollionovo o egypt. řeči; jsou tam estetická pojednání o stavbách, z nichž některé jsou již zbořeny. Tak na př. obsahuje tato kniha popis chrámu Thutmosise I., chrámu na ostrově Phylae Amenophisise III. a množství staveb v nilské deltě. Po odchodu Franc. opanovali zemi Angličané, ale již r. 1803, vlivem evrop. událostí, museli se svými vojsky odtáhnouti. Ještě za bojů s franc. vojskem vystoupil bývalý turecký obchodník s kávou Mohammed Ali a převzal od turec. správce země řízení albánských vojsk proti Mamelukům. On také porazil Angl., kteří se roku 1807 snažili opanovati znovu E. Donutil je, že se museli s celým loďstvem vrátiti. Mohammed Ali vypozoroval, že Mameluky, kteří mu pomáhali proti Angličanům, musí odstraniti. Roku 1811 porazil na rozkaz turecké vlády arabské kmeny Vahabitů a zavedl přísnou voj. kázeň ve své žoldnéřské armádě. Toto nově postavené vojsko zasáhlo často účinně za angl.-tur. války (1824—27). Jeho námořní hotovost byla zničena r. 1827 spojenými mocnostmi Anglie, Francie a Ruska v bitvě u Navarina. Nyní se Mohamed Ali vymanil z tur. panství tím, že v bitvě u Eufratu porazil jejich armádu (r. 1839), při čemž přešel na stranu Egypťanů turecký admirál Ahmed Paša s celým loďstvem. Mohamed Ali musil se ale r. 1841 vzdáti angl. flotile, neboť Angličané viděli v Ahmedově moci nebezpečí pro své mocenské a námořní postavení v Středozemním moři a v Přední Asii. Přesto docílil pro sebe a svoji rodinu uznání své říše a dovolení, že smí volně vládnouti. Jedině byl omezen v politice zahraniční a ve jmenování důstojníků od plukovníka výše. Za vlády Mohameda Aliho a jeho nástupců mění se E. v moderně řízenou zemi. Tak na př. když nastoupil r. 1863 jeho vnuk Ismaël, ihned začal stavěti železnice, telegrafy, průplavy, mosty a docílil také, že bylo započato se stavbou suezského průplavu podle návrhu Lessepsova. Provozu byl průplav otevřen r. 1869 za jeho přítomnosti. Jeho otevřením získal E. na svém významu, neboť se stal stanicí na cestě do Indie a na Dálný Východ. Ismaël získal formální nezávislost na Turecku teprve roku 1873, ač již roku 1867 se nazýval místokrálem egyptským. Jeho říše sahala nyní na j. až k rovníku, na vých. až ke hranicím Habeše. Všechny tyto reformy vyčerpaly však značně zemi. Jeho věřitelí byli Francouzi a Angličané, kteří nyní nutili Ismaëla k různým výsadám. Tak byl přinucen, aby svůj soukromý majetek dal připsati zemi a aby za členy ministerstev přijal Francouze a Angličany. Když pak se příštího roku pokusil setřásti toto poručenství, byl zbaven svého titulu a zemřel r. 1895 v Cařihradě jako vyhnanec. Tehdy vyvstal jeho syn Tevfik a vyzval k povstání eg. autonomisty. Jakmile franc.-anglické pluky objevily se před Alexandrií, vznikly v městě nepokoje, při nichž mnoho Evropanů přišlo o život. Alexandrie byla bombardována angl. loďstvem. Při tom po tuhém odporu byl zajat Arabi Bej generálem Wolseleyem a byl odvezen na Ceylon. A tak zůstala angl. moc v E. nezlomena. R. 1883 byl jmenován gen. konsulem v E. lord Cromer, známý koloniální úředník. Za jeho úřadování pokračovalo poevropštění E. V jeho době znepokojovaly sudánské kmeny pod vedením Mahdiovým (arabsky Vyvolený, Mesiáš) již. kraje říše a část odňali Angličanům. Angl. vyslali proti nim gen. Gordona, který byl však obklíčen v pevnosti Chartumu a když byla dobyta, byl Gordon zabit (26. I. 1885). Se zálohou byl poslán na pomoc Wolseley, přišel však pozdě, takže nemohl ani zabrániti obsazení Chartumu. Mahdi zemřel r. 1885. Dokud však jeho přívrženci měli v rukou moc, spokojili se Angličané s tím, že uspořádali poměry v Dolním E. a upevnili zde svoji vládu. Především se jali upravovati finance země. Uzavřeli smlouvu s Francií, jíž byla zajištěna neutralita Suezského průplavu. Formálně vládnoucí místokrál stal se úplně závislým na anglické správě. Na zdolání Sudanu byl povolán r. 1896 gen. Kitchener, který později za svět. války utonul. Tento vojevůdce dobyl Vadi Halfu, porazil mahdisty, zmocnil se jejich města Omdurmanu u Chartumu a zřídil samostatné kondominium angl.-eg. Sudanu. Když byla země takto uklidněna, počala se rychle reformovati, jenom ji brzdily

nacionalistické bouře. R. 1904 uzavřela angl. vláda smlouvu s Francií, jíž se zavazovala, že nebude měniti těchto hranic a znepokojovati ostatní mocnosti. Roku 1907 odchází z E. lord Cromer a vydává o E. knihu, důležitou pro poznání panství angl. v E., totiž: Dnešní Egypt. Na jeho místo r. 1911 nastupuje Kitchener, jenž byl již v r. 1902 povýšen na viscounta Kitchenera z Chartumu (of Chartum). Ve světové válce stala se opět Alexandrie střediskem angl. loďstva v Středomoří. Když se pak Turecko přihlásilo k ústř. mocnostem, Anglie prohlásila E. za zemi pod angl. protektorátem. Jejím správcem byl t. zv. generální zplnomocněnec (High Comissioner). Zemi snažili se pobouřiti Arabové hlásajíce svatou válku proti Angličanům. Byli však umlčeni. Jakmile byl vyhlášen mír, ihned na podnět Zaghlula Paši, vůdce egypt. národní strany, vypukly nové nepokoje. Ale byly brzo potlačeny. Domácí obyvatelé utiskovali sice evropské přistěhovalce, avšak nedošlo již ke krveprolití, jak se to dálo v dřívějších dobách. Anglické panství stihly mnohé otřesy, jež se dají vysvětliti změnami v angl. koloniální politice. Tehdy, kdy byla na všech stranách hlásána svoboda národů, byl také E. zbaven angl. protektorátu a stal se dne 22. II. 1922 samostatným královstvím. Egyptská vláda zajistila ochranu všem Evropanům v zemi. Slíbila také, že Angličané budou moci zde přistáti s loďstvem, budou-li toho potřebovat k ochraně svých zájmů v Sudanu. R. 1923 byl zvolen Zaghlul Paša minister. předsedou († 1927). Ačkoliv autonomisté předstírali Anglii přátelství, přece gen. guvernér sudanský byl od nich za svého pobytu v Kairu zabit. Nyní jest E. v klidu a může se čekati, že za vlády nynějšího krále Fuada se země povznese kulturně i hospodářsky.

S t a t i s t i c k é ú d a j e: Peníze: 1 eg. libra = 100 piastrů = 166 Kč; míry a váhy evropské. Vývoz (1925, jen rostlinné produkty) za 24,013.560 Kč, dovoz za 102,422.000 Kč.

Ehemannt František Lothar (* 1748 v Lobzích, † 1782), český historik umění, 1774 prof. historie a literatury na universitě v Praze. Napsal německy Beschreibung der königl. Prager Haupt- und Domkirche Sanct Veit (Neuer Titulatur- und Wirtschaftskalender 1774 a 1775), nově přetištěno v díle Neue Kronik von Böhmen 2, 1781, 13.

Ehl Josef (* 1820 v Solnici, † 1894), buditelský spisovatel. Vysvěcen 1846 v Litoměřicích, kaplan v Libochovicích, farář v Jetřichovicích a Terezíně, děkan a konsist. rada v Údlici. Zakládal české knihovny, zejména v Solnici, psal v letech 1864—1888 mnoho vlasteneckých kázání do budějovické Sbírky výkladů a kázání, i do pražské Posvátné kazatelny. Lit.: Podlaha, Bibl. 2176.

Ehler Ferdinand, MUDr. (* 1874), český lékař, primář chirurg. odd. okr. nemocnice v Pelhřimově; za balk. války působil v Srbsku. Četné odb. spisy, hl. z ob. chirurgie. (Polyposis konečníku a tlustého střeva, 1908.)

Ehmcke Fritz Hellmuth (* 1878), něm. grafik a prof. um. prům. školy v Mnichově. Hlavním oborem jeho činnosti jest knižní výzdoba a návrhy dekor. předmětů. Také jako stavitel a spisovatel získal si zvučného jména. Sp.: Ziele des Schrift-Unterrichts, 1911, Schrift, ihre Gestaltung u. Entwicklung, 1925, Histor. Entwicklung der abendländ. Schriftformen, 1927 a j. Zakladatel t. zv. Steglitzer Werkstatt, znám. popularis. grafického umění.

Ehrenberg Carl (* 1878), něm. hud. skladatel a známý dirigent.

Ehrenberg Gustav (1814—1895), polský novinář a spisovatel. Sp.: Dźwieki miniowych lat, Wykład bajek Krasickiego a j. Autor pop. písně: Gdy naród do boju...

Ehrenberg Kazimierz (* 1870), polský novinář a spisovatel. Jako redaktor působil v listech krakovských i varšavských. Sp.: Świat feljetonowy (1895).

Ehrenberg Richard (1857—1921), něm. národohospodář, prof. univ. v Rostocku. Četné odb. spisy. (Der Handel, 1897, Handelspolitik, 1900 atd.)

Ehrenberg Viktor (1851—1929), něm. právník, prof. něm. a obch. práva na univ. v Lipsku.

Ehrenberger František (* 1839 v Poličce, † 1906 v Kouřimi), buditel amer. Čechů; vysvěcen v Hradci Král. r. 1869 odjel do Ameriky, působil jako kněz misionářsky v Rock Creeku v Missouri, 1876 ve Fort Atkinsonu v Jowě, 1881 ve Spillvillu, 1887 odešel odtud a vrátil se posléze do vlasti. Dopisoval do českých listů, zejména otiskl Útrapy českého kněze-misionáře v Americe (ČKD 1874) a důležitý dopis (ČKD 1875). Lit.: Habenicht, Dějiny Čechů v Americe 1910, 66.

Ehrenberger Jan (* 1802), fotograf v Praze 1853.

Ehrenberger Josef (* 22. VII. 1815 v Korouhvi u Poličky, † 7. II. 1882 v Praze), český povídkář; vystudoval gymnasium v Litomyšli, bohosloví v Hradci Králové, kde 1841 vysvěcen na kněze. Kaplanoval v Květné, ve Skuhro-

vě a v Solnici, 1853 farář v Skuhrově, 1860 v Solnici, kde věnoval se hospodářství, 1868 sídelní kanovník na Vyšehradě. Národně probuzen buditelem Sychrou oddal se již jako bohoslovec literatuře, psal verše a svou prvotinu v oboru historické povídky Hrob Sasíků otiskl v Květech (1839). První žeň této tvorby shrnul v šesti svazečcích souboru Původní vlastenecké povídky (Hradec Králové 1844—1847) a vyvrcholil ji povídkou z dob pokřesťanění českého národa Boj a vítězství pravdy Boží v Čechách (1872), kterou nazvali současníci „českou Fabiolou". Psal i povídky venkovské, z nichž proslula Čermákova rodina (1867), a povídkou Excurrendo mládenec stal se předchůdcem Raisovým. Od roku 1870 otiskoval řadu apologetických a polemických statí na obranu víry, vydal deset historických studií, čerpaných ze starobylého archivu města Solnice (ČČM od r. 1847), oblíbená kázání shrnul do souborů, vydaných v letech 1852—1875, psal články pedagogické a lidovědné. Sebrané spisy vyšly po prvé ve čtyřech svazcích (Praha 1875 a 1876), po druhé úplněji a pečlivěji redakcí Xavera Dvořáka v osmi svazcích u Francla (Praha 1900—1903). Lit.: Třebízský, Osvěta 1882. Mokrý, Květy 1882. Dostál Alois, Pastýř duch. 1882. Vévoda, Náš domov 1896. Podlaha, Bibl. 2176. Král, O prosodii 1923.

Ehrenbergová Eleonora (šl. El. Gayerová z Ehrenbergů, * 1. XI. 1832, † 30. VIII. 1912), česká operní pěvkyně. Od r. 1861 u něm. opery v Praze, 1862—85 členem Národního divadla. Skvělá v partiích koloraturních. První Mařenka Smetanovy opery Prodaná nevěsta. Jeviště Nár. div. opustila v dubnu 1885 a vychovala pak celou řadu českých pěvkyň. Lit.: Zvon 1912, 776.

z Ehrenfeldu Pavel Aretin, čes. kartograf, ↷ Aretin.

Ehrenfels Christian (* 1859), něm. filosof a prof. na něm. universitě pražské (od r. 1900). Hl. jeho dílem jest: System der Werttheorie (1897—98). Známým stal se u nás hl. svým románem Matka legionářova (přel. A. Fuchs, 1925) a svým slovanofilským smýšlením.

Ehrenfeucht Feliks (1847—1896), novinář polský. Redaktor Tygodnika Powszechnego.

Ehrenstein Albert (* 1886), něm. spisovatel a břitký kult. kritik. Za války bojoval pro pacifismus (Die rote Zeit, 1917). Od r. 1923 působí v Berlíně, hlavně jako překladatel.

Ehrleova bavlnka žlutavá, chlupům podobné, žluté šupiny (paleae) ze stonků a oddenků četných kapradin; slouží k zastavení krvácení. Ve středověku dávala se takovýmto oddenkům podoba tigrů a používalo se jich k pověrečným účelům. Cibotium barom., c. glaucescens a j. (Sumatra) poskytují pode jménem pennawar-djambi 2—3 cm dl. duté chlupy, používané proti krvácení nebo k vyplnění polštářů a postelí. Stromovité kapradiny na Jávě (Alsophila lurida, Balantium chrysotrichum) dávají pakukidang, chlupy dlouhé až 5 cm.

Ehrlich Bedřich (* 1795), knihkupec v Praze, společník fy Calve, knihkupcem od r. 1839, měšťanem pražským 1848.

Ehrlich-Hata 606, ↷ Ehrlich Paul.

Ehrlich Jindřich (1822—1899), klavírní virtuos a hud. spisovatel.

Ehrlich Jan Nepomuk (1810—1864), čes. filosof křesťanský; 1835 stal se Piaristou, 1852 prof. mravovědy a fundamentální teologie na univ. v Praze. Psal německy řadu děl bohovědných a filosofických, z nichž přeložena Herčíkem Idea bohoslužby na stanovišti anthropologickém vyvinutá (ČKD. 1860), Bartákem Důkazy pro jsoucnost Boží (ČKD. 1876), Trnkou Ohrácenec Daumer (ČKD. 1860). Lit.: Dvorský, Ohlas vzpomínající (ČKD. 1874), Podlaha, Z deníku Ehrlichova (ČKD. 1906). Podlaha, Bibl. 2176.

Ehrlich Ladislav (* 1886), žák Engelmüllerův a malíř v Praze. Maloval hojně partie z Českomorav. vysočiny a ilustroval Dickense, Scotta a Třebízského.

Ehrlich Lambert, ThDr. (* 1878), prof. univ. lublaňské, člen jihoslov. delegace na konferencích mírových a círk. spis slovinský. Sp.: Katoliška cerkev (1919), Origin of Austr. Reliefs (1922).

Ehrlich Mat., rytec pečetí a znaků v Praze od r. 1840.

Ehrlich Matěj Karel Boromej (1762—1833), český historik církevní; roku 1784 vstoupil do řádu Premonstrátů strahovských, 1788 vysvěcen na kněze, byl kazatelem na Strahově, katechetou malostranského gymnasia, 1807 promován na doktora filosofie, 1810 děkan fakulty filosofické. Psal německy řadu statí vychovatelských, dějepisných i homiletických, vydal mnoho příležitostných ód veršovaných, tisknutých u Geržábka a Haasů v letech 1789—1832.

Ehrlich Paul (1854—1915), něm. lékař, od r. 1881 prof. v Berlíně, od r. 1896 řed. Serologického ústavu, r. 1908 nositel Nobelovy ceny, zakladatel moderní patologické anatomie; vytvořil vědecký základ mechanismu imunisačního pochodu. V salvarsanu nalezl prostředek, kte-

rým se zničí syfilit. bacily, aniž se uškodí celému organismu. ⚲ Salvarsan.

Ehrmann František (* 1866 ve Veverské Bytyšce na Mor., † 1918), čes. historik církevní; vysvěcen 1890 v Brně, kde byl prefektem chlapeckého semináře, pak sekretářem biskupa Bauera, s nímž odešel do Olomouce, kde se stal 1905 sídelním kanovníkem a prelátem. Otiskl Úkol křesťanské filosofie v přítomnosti (Museum 1890), Církev a stát ve středověku (Hlídka 1897), Podle kterého zákona byl Hus upálen? (Hlídka 1898), Mravouka Kristova a Senekova (Hlídka 1898), O deklamaci chorálu (Cyril 1898), Moravský konkurenční zákon (Brno 1906), Die Bulle Unam Sanctam (Mnichov 1896), Ordo ad recipiendum processionaliter Episcopum ordinarium (Brno 1902), kázání otiskoval od 1895 v Rádci duchovním, přeložil monografii Lapôtreovu Moravané (Praha 1898) a Auerův Obrázkový život svatých (Mnichov 1892, po druhé Olomouc 1912). Srv.: Nekrolog, Našinec 1918, 35. Podlaha, Bibl. 2176.

Ehrmann Isidor, MUDr., český lékař, prof. dermatologie na univ. vídeňské. Psal do Časop. čes. lékařů: O nynějším stavu nauky vyměšování (1882), O tvoření tkáně tukové ze žláz tukových (1884).

Echanson (ešāsō, fr.), číšník; grand é. (grā), vrchní číšník; é. de l'Empire (de lāmpir), číšník býv. něm. císařství.

Échapade (éšapad), chyba v rytině, vzniklá povrchní prací, chyba v kresbě vůbec.

Echappement (fr., ešapmā), vyváznutí, uniknutí; v technice j. brzdění, ⚲ hodiny. — V pianové mechanice zvýšení (⚲). Double é., dvojité zvýšení. Erardova repetiční mechanika, ⚲ klavír.

Echarnon, franc. osada v dep. Ardennském, nedaleko Vouziers. V r. 1918 bojoval tu hrdinsky 1. prapor 21. čsl. pluku pod vedením Husákovým a 19. X. prudkým útokem dobyl této vesnice a proti útokům něm. uhájil.

Écharge (franc. ešarp), vlněný nebo hedvábný šat. Také šikmá rána v umění šermířském.

Echauffovati (ešofovati, z franc.), rozčiliti, dopáliti.

Échéance (fr., ešeās), lhůta, po níž propadá směnka.

Échec (franc., ešek) šach; také neúspěch, nehoda.

Echegeray José (* 19. IV. 1832, † 16. IX. 1916), vyn. spisovatel španělský, povoláním inženýr a prof. matem. na inž. škole v Madridě. Zúčastnil se také života polit. a byl několikráte ministrem. Jeho velké úspěchy na poli dramatickém od r. 1874 učinily z něho nejslavnějšího spisovatele špaň. poslední doby; byl také vyznamenán Nobelovou cenou pro liter. (1904). Napsal celkem přes 60 prací dramat., z nichž nejznámější: La esposa del vengador (1874), O locura o santidad (1877), El gran Galeoto (1881), El hijo de Don Juan (1892) a j. Do č. přeloženy m. j.: Mariana (Vrchlický 1894), Velký Galeoto (Kühnl), Světec či blázen (Vrchlický 1893), Mstitel (Lachman 1908) a j.

Échelle (fr., ešel, žebřík), měřítko; m. obchodu, překladiště, hlavně v Levantě.

Échelon (fr., ešelō), stupeň, příčel; vojenský útvar, při němž jednotlivé části stojí za sebou v určitých vzdálenostech, šikmo (en échelons). Při útoku tvoří zadnější stupně zálohu pro předešlý a usnadňují odražení nepřátelských bočných útoků. Echelonovati znamená státi nebo táhnouti v podobě stupňovité.

Echeverria Estéban (1805—1851), špan. amerik. spisovatel. Žil 1825—30 v Paříži a navrátil se pak do Buenos Aires, byl však pro svoji polit. činnost záhy vypověděn. Z jeho děl nejznám.: Consuelos (1834), Rimas (1837), La cautiva (1837). Jeho sebr. spisy (Obras completas) vyšly v 5 dílech v Buenos Aires 1870—74.

Echidna, v řec. mytologii (⚲ Chrysaor) obluda, nahoře žena, dole had. Zrodila Tyfanonovi Kerbera, Hydru, Chimairu a j. a zabita Argem.

Echidniae, ⚲ Tachyglossiadae.

Echigo, dřív. jap. prov. Niigata (⚲).

Echinococcus, vývojové stadium tasemnice Taenia echinococcus; produkuje na venek i dovnitř velký počet druhotných dceřiných váčků (boubelů) ve zvláštních kapsách, v kterých se zakládají hlavičky — scolexy. Počet jejich je tak velký, že primérní boubel nabývá až velikosti dětské hlavy. Žije v játrech a plicích člověka, e. homini, a domácích zvířat, e. veterinorum. Tasemnice sama je velmi malá, často o jediném článku (proglotidu) ve střevě psa, vlka, šakala.

Echinodermata, ⚲ ostnokožci.

Echinoidea, ⚲ ježovky.

Echinorhynchus, čeleď řádu Acanthocephala (vrtějši), cizopasí ve střevě domácích zvířat, ptáků a ryb. Mají ostnatý rypák s pochvou, pod kůží lakuny, vpředu stažitelné váčky (lemniscy) pro ssání šťav hostitele. Střevo chybí. Vývoj s proměnou, larvy cizopasí v ponravách, v korýších a rybách. Dospělí odděleného pohlaví, velikost 10—65 cm. E. gigas ve vepři, e. lucii u ryb.

Echinops L., velká, vytrvalá rostlina z čeledi Compositae, s peřenoklannými

trnitými listy a kulovitými strbouly květními, které před rozkvětem od trnů ztvrdnou. Asi 70 druhů rozšířených od Středozemí po Japan, jmen. v Přední Asii. E. sphaerocephalus L. (bělotrn obecný) se stonkem 2 m vysokým, listy na spod. straně plstnatými a bělavým květenstvím. E. ritra L. s modrým, kovově lesklým květenstvím, z již. Evropy; je pěstována jednak od včelařů, jednak jako ozdobná rostlina.

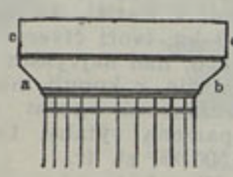

Echinops sphaerocephalus.

Echinopsis Zucc., náleží do čeledi Cactaceae. Kmen je kulovitý, ostnitý, velmi bohatě pučící, s květy bílými neb růžově červenými, libovonnými, které se na noc rozevírají a ráno uzavírají. Asi 10 druhů z J. Ameriky, z nichž mnohé, jako E. callochlora (↘ tabuli Kaktusy, 11), jsou pěstovány.

Echinozoa, volně žijící ostnokožci (Echinodermata); patří sem hvězdice (Asteroidea), hadice (Ophiuroidea), ježovky (Echinoidea) a sumýši (Holothuroidea).

Echinus (řec. ježek), v řec. umění stavitelském vydutá část dorské hlavice sloupové, nesoucí abakus. Sloužila ke spojení horní, čtvercové desky s kulatým sloupem.

a)—b) echinus, c) abacus.

Echiquier (fr., ešikie), šachovnice; v některých zemích dřívější název nejvyšších soudních dvorů (hlavně v Normandii, ↘ Exchequer).

Echites Ok. (nahoška), rod náležející k Apocinaceím, žijící v tropické Americe. Obsahuje asi 40 druhů. Jsou to liany s listy vstříčnými, úhlednými květy, uspořádanými do hroznů neb lat. E. suberecta (nahoška nejkrasší), 2—3 m vysoký keř, rostoucí na Jamaice, dává velmi jedovaté mléko; E. nutans Sims z V. Indie, s červeně žilkovanými listy, je ozdobná rostlina skleníková.

Echium L. (hadinec), Borraginaceae. Jsou to obyčejně silně chlupaté rostliny nebo malé keře, asi o 50 druzích, rostoucí v Evropě a oblasti Středozemního moře. E. vulgare (hadinec obecný, obr.), má listy podlouhle kopinaté, tuhoostnité, květy obyčejně modrojasné. Je to v Evropě hojná rumištní rostlina, která byla dříve také používána v lékařství.

Echium vulgare.

Echizen, dřív. jap. prov Fukui (↘).

Echnaton, egypt. král Amenofis IV.

Echner August (* 1791 v Drážďanech), býv. profesor na konservatoři v Praze v letech čtyřicátých.

Echo (ř. ἠχώ), ozvěna. Zvuk, který se znova vrací na místo, odkud vyšel, odrazem o zeď, skalní stěnu, nebo kraj lesa atd. Abychom vyslovili slabiku, potřebujeme nejméně $^1/_5$ sek. Protože zvuk urazí za vteřinu 340 m, musíme býti vzdáleni od stěny 34 m, abychom slyšeli jednoslabičnou ozvěnu; zvuk potom potřebuje pro 68 m právě $^1/_5$ sek., a slyšíme ho jasně. Stojíme-li 2×, 3×, 4×... dále od odrážející plochy, můžeme vysloviti 2, 3, 4... slabiky, než přijde ozvěna hlásky první. 17tislabičná ozvěna je v parku angl. zámku Woodstock (Oxfordshire); ozvěna u náhrobku Caecilia Metella v řím. Campagni opakuje hexametr. Ozvěna často vzniká ve velikých prázdných prostorách (kostely), způsobuje nesnáze jak řečníkovi, tak posluchačům. Zeslabuje se čalounováním stěn. Pověstny mnohonásobnou ozvěnou jsou Adersbašské skály v Čechách.

Écho v řecké mytologii nymfa, kterou Héra potrestala za povídavost tím, že směla jen opakovati slova jiných osob. Její hoře pro neopětovanou lásku k Narkissovi ji tak ztrávilo, že z ní zbyl jenom její hlas, ozvěna.

L'Écho de Bethléem, známý i pod titulem Messager illustré du T. S. Enfant Jésu, katolický časopis obrázkový, vydávaný šestkrát ročně Arcibratrstvem Nejsvětějšího Dítka Ježíše v Betlémě.

L'Écho du Noël, lidový obrázkový časopis, vycházející každé neděli v Paříži,

nákladem družstva La Bonne Presse (5. rue Bayard), za předplatné 12 franků pro cizinu.

Échos d'Orient, unionistický časopis pro studium východních církví, založený 1898 řádem Assumpcionistů v Cařihradě, v době války vycházející velmi nepravidelně. Lit.: Slavorum litterae theologicae 1905—1910.

Écho de Paris, konservativní deník, jehož stálým spolupracovníkem je Charles Pichon; vychází v Paříži IX., Place de l'Opéra 6, za 64 franků pro cizinu. Jest známý svou hlídkou literárně-kritickou. Založen r. 1883.

Echo der Gegenwart, kat. deník v Cáchách. Zal. 1848.

Echo z Afriky, český katolický měsíčník na podporu africké misijní činnosti, založený 1900 v Praze a vydávaný Družinou Sv. Petra Klavera za redakce Hrubíkovy, od r. 1902 Hrabačkovy, od 1912 Kartšovského a posléze Hubáčkovy. Tištěn nejprve v Praze, nyní Občanskou tiskárnou v Brně. Současně vychází i slovinsky, polsky, chorvatsky, německy, maďarsky, vlašsky, francouzsky, španělsky a anglicky. Lit.: Vlast 1900, 1081. Podlaha, Bibl. 1850.

Echo z Polski, první časopis polský v Americe r. 1863.

Echolalie (řec.), mimovolné a neuvědomělé opakování slov, přihází se při rozličných poruchách duševních.

Echúca (ečuka), m. v australském státě Victoria, se 600 m dlouhým železničním mostem přes řeku Murray.

Eibenschütz, ↷ Ivančice.

Eibsee (Eibské jezero), v bav. Alpách, při sev. úpatí Zugspitze, 1.8 km² vel., 34 m hl., 972 m n. m.

Eicinger Ulrich (* 1460), původem z Bavor, vetřel se v přízeň Albrechta rak., kterého pak zcela ovládl. Po jeho smrti snažil se za nezletilého Ladislava Pohrobka dosáhnouti moci proti Oldřichu Celskému, což se mu podařilo ve spojení s čes. správcem Jiřím z Poděbrad a uher. Lad. Hunyadym. Na čas odstraněn, znovu se domohl v rak. zemích moci, ale po smrti Ladislavově (1456), na níž mu přičítán neprávem podíl, jako Jiřímu z Poděbrad, byl uvězněn Albrechtem VI. Na zákrok Jiřího však propuštěn. Lit.: Urbánek, Konec Ladislava Pohrobka, 1924.

Eidetikové (z řec.), lidé se schopnostmi (vlohy eidetické), smyslové jevy, na př. po odstranění obrazu názornou formou týž reprodukovati, vyvinuty zvláště mezi mládeží, kdežto mezi dospělými objevují se u umělecky vnímavých lidí, kde tento (eidetický) typ byl z mládí pěstován.

Eidos (z řec.), tvar, forma, obraz, u Platona idea, v logice způsob (species) na rozdíl od genos, druh. Eidetické poznání je získaná podstatná pravda.

Eifel, s.-záp. část břidl. poh. porýnského na sev. od ř. Mosely, na vých. při Rýnu; 500 m vys. pahorkatina s hlub. údolími. Část záp. tvoří Maifeld, na sev. Ahrgau, k záp. Vys. Eifel (746 m), k jihu přední Eifel, k záp. Schneifel, k s.-záp. rašeliniště Hohe Venn, přecházející na půdu belg. E. vykazuje devonskou a kambrickou břidlu, vápenec, křemen, vyvřel. vulkan., čedič a tras. Četné přítoky rýnské a moselské tvoří malebná údolí a jezera, podnebí je dosti drsné: lesy bukové, vinice i chmelnice střídají se s rolemi v nížinách. Z kovů těží se olovo, zinek; čelný jest kamenoprůmysl (pemza, tras). Miner. zřídla v Neuenahru a Geroldseinu s navšt. lázněmi. Hl. m. jest Mayen.

Eiffel (éfél) Alexandre Gustave (1832—1923), franc. inž., znám svými železn. stavbami, z nichž nejhl. jsou most u Oporta, nádraží v Pešti, pavilon m. Paříže ze svět. výst. 1878 a věž Eiffelova. Od r. 1900 pracoval hl. v aerodynamice a letectví. Lit.: J. Prévost: Eiffel (1929).

Eiffelova věž (↷ Eiffel), žel. rozhledna, zbudov. 1889 A. G. Eiffelem na Martově poli v Paříži, 300 m vys., váží 9 milionů kg, tvoří čtverec o 129.22 m dl. stranách, nad nejvyšším patrem je okrouhlá galerie, v kopuli meteorol. a vysíl. stan. rozhlasová, počet schodů 1792 a je opatřena výtahy. Celkový náklad činil 6,500.000 zl. fr.

Eigenhuis (-heuss) Jan (* 1866), hol. spisov., psal romány ze života venkovského: De Wijsgeer (1900), De jonge dominee (1901) a j.

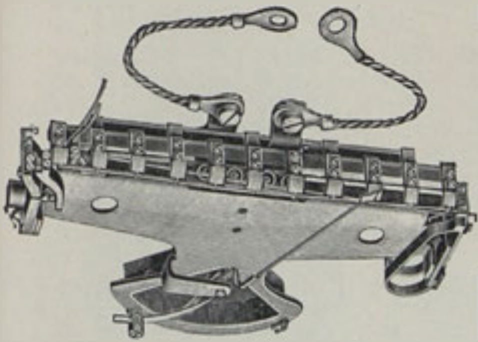
Eigl Matyáš (1789—1858), český bohoslovec v Brně, kde stal se členem řádu Augustiniánů, vstoupil do kláštera v Herzogenburku, 1835 profesor pastorálky v Celovci. Jeho spis Federproben aus der Pastoraltheologie (1825) ovlivnil české bohoslovce obrozenské. Lit.: Vrné, Potovanje po slovenskih krajih, Terst 1858.

Eigony, α a β, sloučeniny jodu nebo bromu s bílkovinami (10—20% Br. neb I). Používá se jich v lékařství jako desinfekční látky při ranách neb vnitřně proti kornatění tepen (Jodeigon).

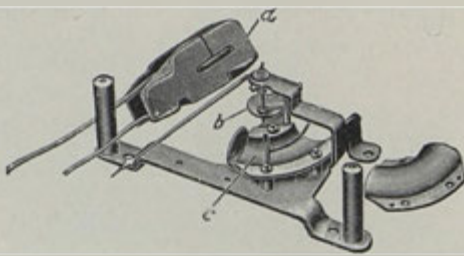
Eichelberk, o. v Č., okr. Cheb. 619 ob. n.

Eichelman Otton (* 1854), prof. Ukrajinské univ. v Praze, býv. prof. Kijevské univ. Hl. práce: Obzor učenij o pravě i gosudarstvě (Kijev, 1893), Očerk iz lekcij po meždunarodnomu pravu (Kijev,

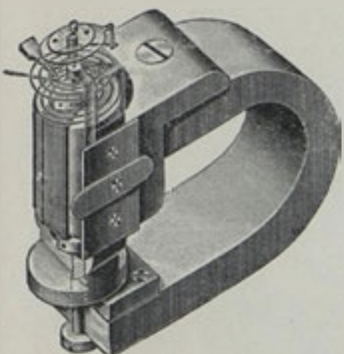
Elektrické měřicí přístroje.

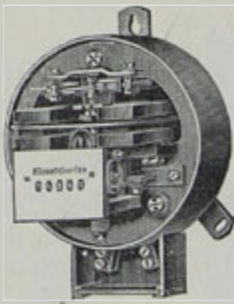
Systém tepelného měřicího přístroje.

A. Jednotlivé části přístroje s otáčivým železným plíškem:
a) cívková krabička s vinutím,
b) pohyblivé železné jádro,
c) tlumení.

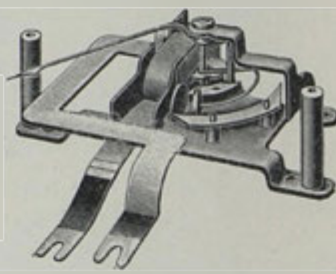
Systém s otočnou cívkou.

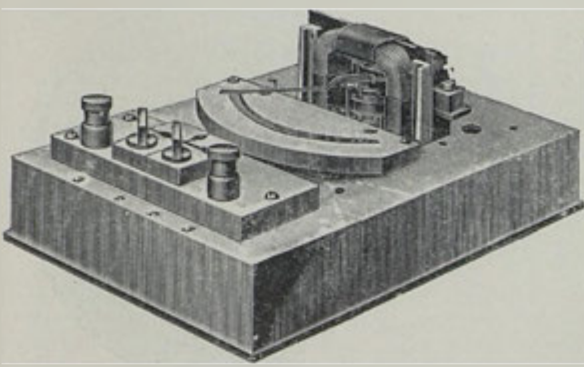
Počítadlo ampérhodin otevřené.

Ampérmetr na rozvodnou desku.

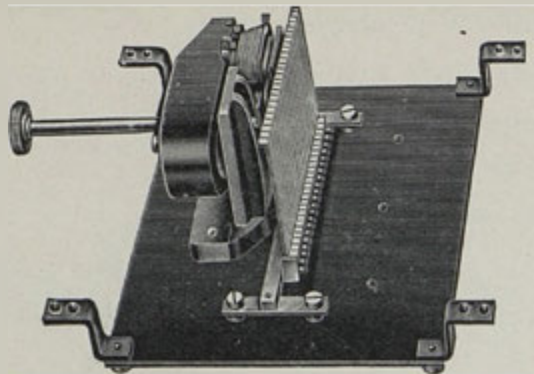
B. Celkový pohled s vinutím (tlumicí komora otevřená).

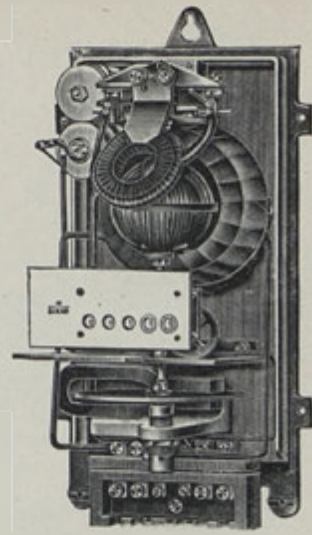
Dynamometrický wattmetr.

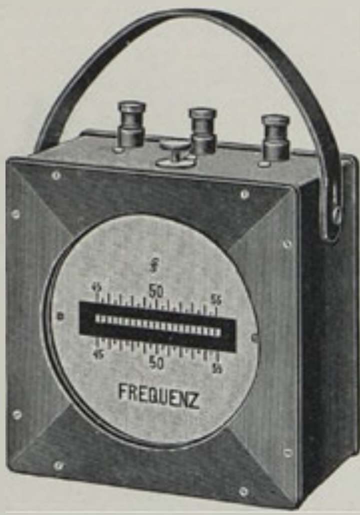
Přístroj s otáčivou cívkou.

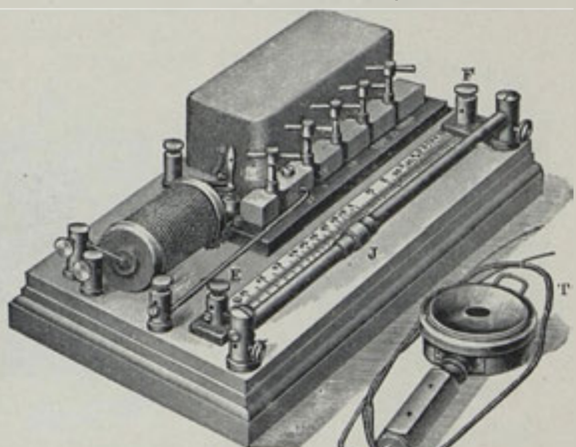
Měřicí zařízení jazýčkového měřiče frekvence.

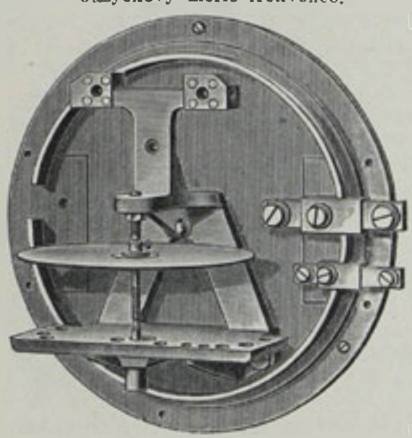
Otevřené motorové počítadlo.

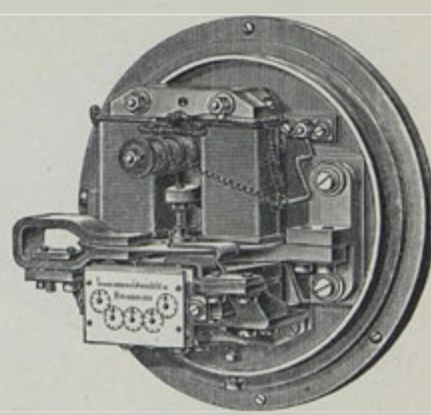
Jazýčkový měřič frekvence.

Kolrauschův můstek.

Podložka bez cívek.

Počítadlo bez krytu.

Příloha Nového velkého ilustrovaného slovníku naučného.

1900), Projekt konstytuciji osnovnych deržavnych zakoniv Ukrajinskoji Narodńoji Respubliky (Tarnów, 1921).

Eichendorff Josef svob. p. (1788—1857), něm. básník, romantik, pěvec nár. svobody, lesa, toulek, radostí života, melodické touhy; řada jeho básní znárodněla. Mimo básně psal divad. hry, povídky, lit. kritiky a překl. ze španělštiny. (Sebr. sp. jeho 6 sv. 1864, 5 sv. 1867.)

Eichenhof, o. v Č., okr. Karlovy Vary, 402 ob.

Eichenwald Alexandr Alexandrovič (* 1863), rus. inženýr a fysik, prof. fysiky na universitě v Moskvě, od r. 1924 žije v Praze. Četné odb. jeho práce týkají se hl. elektrotechniky. Sp.: Magnet. Wirkungen bewegter Körper (1904), Über d. Feld d. Lichtstrahlen (1912).

Eichenwald Vilém (* 1827 ve Frankfurtě), herec v Praze.

Eichert František (* 1857 v Sněžníku u Děčína), pseudonym Miles, českoněmecký básník katolický, vídeňský žurnalista; odešel do Vídně, kde se stal vynikajícím členem liter. spolku „Gralbund", spolupracovníkem Rich. Kralika, od 1906 redaktorem jeho revue Gral, od r. 1893 vydal ve Vídni šest sbírek lyriky, z níž překládáno do češtiny od členů katolické Moderny. Lit.: Oehl, Monsalvat 1908, 163.

Eichhorn Emil (1863—1925), něm. komunist. poslanec. Vyučený mechanik, 1893 soc. dem. Redaktor a 1908—17 šéf tiskové služby strany soc. dem. v Berlíně. 1903—11 člen říšského sněmu. Za svět. války se připojil k Nezávislým. 9. 11. 1918—12. 1. 1919 policej. president v Berlíně. Zvolen do výmarského Nár. shrom., 1920 do říšského sněmu, kdež se připojil ke komunistům.

Eichhorn Michal Ambrosius (1758—1820), rak. dějepisec a topograf. Sp.: Diplomatar zur Gesch. Carentaniens (1819—26).

Eichhornia Kunth., rod čeledi Pontederiaceae; rostliny, kořenující v bahně nebo volně ve vodě vzplývající s 5 druhy v tropické Americe. E. cressipes Solnes. (E. speciosa Kunth., Piaropus crassipes Britton, ⚲ obr.), s modravými květy a silně nadmutými řapíky listovými (sloužícími za pomocné orgány vznášení), rozšířila se poslední dobou v Americe v sladkých vodách tou měrou, že stává se nepohodlnou plavbě i rybářství. S druhem E. azurea s modrými hrozny květů jest oblíbenou rostlinou, pěstovanou v sklenikových akvariích.

Květ Eichhornia azurea.

Eichhornia crassipes.

Eichler Antonín, řezač kamene v Praze 1770.

Eichler August Wilhelm (1839—1887), něm. botanik, prof. ve Št. Hradci, Kielu, Berlíně. Vyd. četné odb. spisy z bot. všeob. spec. a med. farmaceut.

Eichler Bernard (* 1799), učitel hudby v Praze.

Eichler Bohumil (1851—1908), český typograf, 1878 sazeč, pak metteur-en-pages, 1892 faktor tiskárny Cyrilomethodějské, zodp. redaktor deníku Čech, od 1894 člen výk. výboru dělnické strany křesť. sociálů. Lit.: Jiroušek, Vlast 1908, 472.

Eichler Karel (* 1845 ve Vel. Meziříčí, † 1917), český hudební historik a theoretik. Roku 1866 maturoval na gymnasiu v Brně, kde studoval i bohosloví, 1870 vysvěcen byl na kněze, kaplanoval v Hovoranech, Kurdějově a Hodoníně, od 1872 studoval v Římě církevní právo, 1874 promován tam doktorem, stal se profesorem dějin a práva na bohosloveckém učilišti v Brně, kde redigoval i časopis Hlas, získav mu „kukátka" Kosmákova; 1880 farář ve Veveří Bytyšce, 1892 katecheta v Brně, 1910 ve výslužbě v Brně. Spisovatelskou činnost zahájil jako topograf, vydav Poutní místa (Brno 1887 a 1888) a Paměti panství Veveří (Brno 1891). Psal i beletrii pro feuilleton Hlasu a památce zesnulého Kosmáka věnoval řadu statí životopisných. Těžisko jeho práce však spočívá v studiu díla Pavla Křížkovského, o němž psal do Hlasu (1902) a knižně vydal jeho životopis. nástin (Brno 1904), díla skladatele Františka Musila (Obzor 1909) a Františka Sedláčka. Brněnská konsistoř 1904 svěřila mu sepsání kancionálu, který dokončil 1907 a vydal pod názvem Cesta k věčné spáse (Brno 1909 a 1910), spolu s velikým hudebním Průvodem. Úplné vydání díla o třech svazcích

vyšlo v Brně (1912, 1913, 1915). Zásady, na nichž je dílo zbudováno, vyložil v Obzoru (1908) a řadu informačních článků o kancionále otiskl ve Věstníku Jednoty kněží brněnských (1908). Lit.: Samsour, Dějiny alumnátu (Hlídka 1908, 638), Zháněl, Náš domov 1910, 129. Podlaha, Bibl. 2176.

Eichler Reinhold Max (* 1872), něm. malíř, ilustrátor. mnich. Jugend, vůdčí člen uměl. druž. Die Scholle.

Eichler Stanislav, polský spis. v 16. stol., advokát krakovského nejv. soudu.

Eichler Zdzisław (* 1883), pol. malíř ve Varšavě.

Eichmann Julius (* 1805 v Jeně v Německu), majitel tov. na papír v Praze.

Eichner Karel (* 1853 v Karl. Varech), český spisovatel pro mládež; studoval v Praze, stal se učitelem v Košířích u Prahy, napsal řadu článků životopisných, dějepisných a cestopisných do Besídky malých a Malého čtenáře, samostatně vydal: Stručné dějiny národa českého (1890).

Eichorn, rod. knihtiskařů 16. a 17. stol. ve Frankfurtě n. Odrou.

Eichsfeld, 400—450 m vys. a 1500 km² velká náhorní rovina, v prus. prov. saské a hannoverské, rozdělená dolní Werrou a údolími Wippery a Leiny na méně úrodný Horní E. (s Heiligenstadtem) a úrodný Dolní E. (Goldene Mark kol Duderstadtu). V E-u vyvěrají řeky Unstruta, Wippera a Leina.

Eichstätt, m. v bavor. Střed. Francích, (1925) 8067 ob., na ř. Altmühle, katedrála, klášter, bohosl. sem., četné vych. ústavy, trhy dobytčí a na vlnu, výroba litograf. kamenů z jurského vápence.

Znak města Eichstättu.

Eichstätt (Eichstädt), býv. círk. kníž. něm. říše ve kraji francké s bisk., zal. 745 Bonifáciem, sprav. nyní Bavorskem.

Eichwald Karl Eduard (1795—1886), něm. přírodozpytec a lékař, sloužící v Rusku; prof. na univ. ve Vilně, pozd. v Petrohradě. Získal si zásluhy o geol. výzkum Ruska. Sp.: Palaeontologie de la Russie (1851).

Eijkmann Christian (1858—1895), hol. lékař a hygienik, ředitel patolog. laboratoře v Batavii, pozd. univers. profesor v Utrechtu. Získal si velké zásluhy o léčení a studium někt. trop. nemocí (beriberi) a za svoje práce z oboru vitaminů obdržel 1929 Nobelovu cenu.

Eikonegen, sodná sůl kyseliny 1-amino-2-naftol-6-sulfonové,

$$C_{10}H_5 . OH . NH_2 . SO_3Na,$$

tvoří bezbarvé krystaly, které na vzduchu následkem absorpce kyslíku hnědnou, silné redukční činidlo, ve fotografii používá se jako vývojka.

Eikosan, nejvyšší uhlovodík, $C_{20}H_{42}$.

Eileithyaspolis (egypt. Nechab, dnešní Elkab), hl. m. dřív. jihoegypt. říše. Středisko kultu Nechbet (řec. Eileithyia).

Eileithyia (Ilithyia), řec. bohyně porodů, dcera Diova a Héry.

Eilers Gustav (1834—1911), něm. rytec, prof. v Berlíně; zdařilé jsou jeho kopie ital., holand. a něm. mistrů.

Eilhart von Oberge, středohornoněm. básník, asi identický s básníkem, který byl 1189—1207 ve službách Jindřicha Lva a císaře Otty IV. Složil podle franc. pramenů básně: Tristrant und Isalde, která se však zachovala jen ve zlomcích. Zachovala se však prosaická zpracování (tiskem Augsburg 1484) německá a česká. Zlomky a zpracování vyd. Lichtenstein (1877),v prose Pfaff (1881).

Gustav Eim.

Eim Gustav (* 9. X. 1849 v Šťáhlavech u Plzně, † 7. II. 1897 ve Florencii), český publicista a politik. Studoval na Karlově universitě, 1870 člen redakce Politik, prošel redakcemi Plzeňských Novin, Pokroku, Barákovy Svobody, po Šimáčkovi redigoval Posla z Prahy a r. 1874 vstoupil do redakce Nár. Listů, v nichž setrval až do smrti, jsa od 1879 jejich parlamentním zpravodajem, a od 1891 poslancem za Litomyšl na říšské radě. Vynikl jako geniální žurnalista, essayista i řečník, jsa v politice prvním hlasatelem postupu etapového, nakloněn spíše národnostní autonomii, než těžce dosažitelnému státnímu právu; vymohl opravu tisk. zákona, měl velký podíl na volební reformě z r. 1896, na mincích vymohl při titulu panovníkově připsání „rex Bohemiae“, získal ministra Badeniho pro vydání jazykových nařízení ve prospěch vnitřního českého úřadování, založil první český

konsulát vídeňský; pracovník nezdolný, vznětlivého a umělecky založeného temperamentu, myslitel světového rozhledu, oslňující stylista nesčíslných článků, dopisů a řečí. Samostatně vydal politickou studii Slované a trojspolek, přeložil i upravil řadu dramat a veseloher. Soubor jeho prací vydal Josef Penížek pod titulem Politické úvahy Gustava Eima (Praha 1898), do nichž zařadil i stati o historii politiky české a cyklickou úvahu o našem veřejném životě O nás pro nás. Lit.: Machar: Kniha feuilletonů 1903. Arne Novák, Česká Revue 1912, Penížek, Z mých pamětí.

Eimer Václav (* kolem polovice 17. st. na Mělníce), český zeměpisec; studoval v Krumlově a vstoupil tam 26. října 1678 do řádu jesuitského, vzdělal se nejen v bohosloví, ale i v zeměvědě a přírodovědě, odešel r. 1692 jako misionář přes Mexiko k divochům severoamerickým v Tarahumaře. Cestu a působení popsal v práci Beschreibung seiner und anderer Mission in der Landschaft Tarahumara in Norden von America, dokončené v stanici Papigočiky 1696. Lit.: Stöcklein, Weltbote I. 2. Pelcl, Jesuiten 1786, 139.

Einaudi Luigi, italský spisovatel národohospodářský a finanční. Spolupracovník Corriere della Sera.

Einde Anton (1801—1874), rak. malíř, odchovanec víd. školy, znamenitý portrétista, jenž svého času zdržoval se i v Praze v klášteře Maltánském, později ve Vídni, kdež stal se dvorním malířem.

Einem Karl v., zv. von Rothmaler (* 1853), něm. gener. pluk.; organis. sboru dobrovolných automobilistů a j. Za svět. války velel několika armádním sborům (7. a 3.), zúčastnil se v Champagni většiny bitev, přejav velení sborů po odstoupení kor. prince Viléma a ustoupil s nimi přes Rýn.

Einsiedel Detlev hrabě (1773—1861), saský státník, od r. 1813 byl min. zahraničí. Zastupoval Sasko na vídeňském kongresu, pro nepokoje v Drážďanech musel však odstoupiti.

Einsiedel Friedrich Hildenbrant von (1750—1828), komoří vévodkyně Anny Amalie z Výmaru, pak básník, který náležel k nejužšímu kruhu přátel krále Karla Augusta a Goethea. Napsal různé pohádky i povídky i veselohry pro výmarské divadlo a Grundlinien zu einer Theorie der Schauspielkunst (1797) a j.

Einsiedel Nieder, ↘ Dolní Poustevna.

Einsiedeln (fr. Notre Dame des Ermites), slavné poutní místo benediktinské ve Švýcarsku, kanton Schwyz.

Einspieler Andrija (1813—1888), buditel korutanských Slovinců; 1837 vysvěcen v Celovci, 1852 profesor náboženství, řeči i literatury slovinské na reálce v Celovci, 1863 poslanec na zem. sněmu korutanském, 1871 a 1880 znovu zvolený. Podnítil 1851 založení Družby Sv. Mohora na způsob pražského Dědictví Svatojanského, od 1852 vydával časopis Školjski prijatelj, od 1856 církevní list Slovenski prijatelj, od 1882 dvouměsíčník Mir, na sněmu zasazoval se o zakládání slovinských škol, vydal Jedro katol. nauka (1873), Politični katekizem (1873).

Einspieler Lambert (1840—1906), liter. propagátor slovinský; r. 1863 vysvěcen v Celovci, kde se stal 1884 kanovníkem, 1899 proboštem kapituly, jsa od r. 1897 říšským poslancem za venkovské obce okresu celoveckého. Spravoval po 35 roků zprvu jako tajemník, pak jako předseda Družbu Sv. Mohora a získal si zásluhy o rozvoj literatury slovinské.

Einstein Albert (* 1879), něm. fysik. Byl 1909 prof. v Curychu, 1910 v Praze, 1912 na polytechn. v Curychu, 1913 čl. akad. věd a předn. fysik. ústavu cís. Viléma v Berlíně, proslul matematicko-fysikálním badáním na osnovách fysiky, tvůrce teorie relativity (↘), za niž poctěn byl cenou Nobelovou 1921. E-ův názor světový mění tak pronikavě naše dosavadní představy, že vzbudil nejen pozornost nejširších vrstev, ale i bouři odporu i obdivu. A to vše kolem otázky: Platí určité tvrzení, určitý poznatek absolutně či relativně? Lit.: Dr. Vl. Ryšavý: Einsteinův názor o světě (Vilímek, Za vzděláním, sv. 126).

Eiréné (Iréné), v řec. mythologie jedna z Hór, bohyně míru.

Eirometer, dříve používaný přístroj k měření jemnosti vlasu vlny.

Eis (ital. a franc. Mi dièse, angl. E sharp), ♯ zvýšené E (tercie v cis-durakordu).

Eis Čeněk (* 1877), polic. řed. v Košicích. Působil u polic. řed. v Brně a Mor. Ostravě, organ. st. policii ve Znojmě 1929.

Eisak (Eisack), řeka v Tyrolsku (Alto Adige), 96 km dl., vyvěrá na Brenneru (1370), přijímá u Brixenu řeku Rienzu a u Bolzana se vlévá do Adiže. Údolím ř. E. vede dráha brennerská.

Eisbrich Jan Frant. (1816—1855), stavitel v Praze.

Eisel Jan, mědirytec v Praze v 1. pol. 18. st. Od něho sv. Viktorie.

Eiselt Jan Bohumil, MUDr. (1831—1908), dvorní rada, prof. univ. v Praze. R. 1850 věnoval se lékařství, maje učitele E. Purkyně a Hamerníka. R. 1855 stal se dokto-

rem lékařství a magistrem porodnictví, r. 1856 doktorem chirurgie. Nastoupil službu ve všeob. nemocnici v interním oddělení Hamerníkové. Obdržel cestovní stipendium Krumbholcovo ke studiu dny a skvrnitého tyfu v Berlíně, Edinburku a Londýně. R. 1860 potvrzen jako docent vnitř. nemocí a byl prvním docentem, který přednášel důsledně česky. Svým rázným činem přeměnil různé kursy na kursy přednášené pouze češtinou a učinil tak první krok k založení pozdější české kliniky. Svým vlasteneckým jednáním a oblibou u studentů zjednal si v tehdejším prof. sboru mnoho nepřátel, kteří mu hleděli jeho práci co nejvíce stížiti. R. 1866 jmenován byl mim. profesorem pro plicní choroby. Poněvadž měl mnoho posluchačů a přednášel výhradně jen česky, byla jeho klinika prohlášena za neobligátní a posíláni na ni nemocní, beznadějnou tuberkulosou stižení, aby studentům nic jiného kromě tuberkulosy nemohlo býti demonstrováno. Překonal však veškeré obtíže a r. 1871 jeho česká klinika postavena na roveň dosavadním německým. Rovněž velkým činem jeho bylo založení Časopisu čes. lékařů, který počal vycházeti r. 1862. Byl spolu s dr. Podlipským prvním jeho redaktorem. Jeho práce byla velmi obtížná, neboť nebylo lékařské terminologie. Ale i tu E. svojí neúmornou snahou dovedl si pomoci, psal ponejvíce sám a vytříbil svůj sloh tak, že patřil mezi nejlepší lékařské stylisty, jenž s péčí dbal o čistotu jazykovou. Rovněž založil Spolek českých lékařů a vypracoval s E. Grégrem jeho stanovy. Na jeho výzvu přihlásilo se pouze 10 členů, většina vyzvaných stavěla se proti spolku, namítajíc, že je to tříštění vědy. E. však nedal se odstrašiti a během času vznikl mohutný spolek lékařský. Vydal monumentální dílo Odborná pathologie a therapie I. díl (1879), II. díl (1880), III. (1881), IV. (1883), V. (1889), díl VI. zůstal neukončen. Literární činnost jeho je značná. Většina jeho původních prací uveřejněna v Čas. čes. lékařů. Samostatně vydal knihy: Rozpravy o nemocech sdělných (1904) a O vzniku a začátcích čes. lékař. kliniky (1908). S oblibou zabýval se studiem nakažlivých nemocí, o jichž vzniku a léčbě napsal mnoho publikací. Byl čestným členem mnoha vědeckých společností i zahraničních. Na studentské instituce štědře pamatoval a jméno jeho jest až do dnešních dnů populární.

Eiselt Jan Nepomuk (* 26. V. 1805, † 1867), čes. básník obrozenský; vystudoval lékařství, otiskl ve svém spise Polička (Praha 1833) řadu českých nápisů na hroby a zvony. Lit.: Jungmann 1849, 550. Lit. Listy 1885, 47.

Eiselt Rudolf Richard, MUDr. (* 28. III. 1881 v Praze), prof. lékař. fakulty Karlovy univ., přednosta kliniky pro nemoci stáří, odb. spisovatel; věnuje se hl. studiu tuberkulosy. Sp.: Funkcionální diagnostika jater. Abnormní průběh některých infekčních nemocí (1916). Specifická therapie tuberkulosy (nákl. Unie 1921).

Eisen z Lehrberka, Dr., znamenitý něm. právník, apelační rada v Praze za Rudolfa II. Jako nadšený evangelík zúčastnil se živě stavovského odboje v letech 1618—1620. Jako takový činně se zúčastnil i čes. apologií, v nichž hájen náhled i snaha českých stavů po svobodné volbě českého krále. Po bitvě na Bílé hoře prchl. In contumaciam odsouzen ke ztrátě cti i jmění.

Znak města Eisenachu.

Eisenach, 1. vl. o. svob. st. durinského, 1159 km², (1919) 88.724 ob.; — 2. město tamže, (1925) 43.869 ob, na s.-z. konci durynského lesa, na ř. Hörsele při úpatí Wartburgu, na tr. Erfurt—Bebra, zámek s obrazárnou, starob. dominikán. chrámem; zde učil se a působil Luther, rodiště J. S. Bacha (1685) s jeho museem, radioaktiv. lázněmi a nádh. okolím. Prům. automobilový, chemický, keramický atd.

Eisenbaum Antoni (1791—1852), ředitel rabínské školy ve Varšavě. Vyd. Dostrzegacz nadwiślański (1823).

Eisenberg Filip (* 1876), p. pracovník v bakteriologii. Sp.: Monografja o mutacji bakteryi (1914).

Eisenbrod, ↪ Železný Brod.

Eisendorf, městys v Č., okr. Horšovský Týn, 1803 ob. (26 čs.); 2 mlýny, pila, cihelna.

Eisendorf Václav (* v Praze), cínař v Praze 1770.

Eisenerz, rak. město v horním Štýrsku (hejtm. Lubno), nad nímž ční hory: Pfaffenstein (1871 m), Kaiserschild (2083), Erzberg (1534). 8676 ob. (1923). Je tu oblíbené letoviště i vhodné místo pro zimní sporty. Již od 12. st. známé doly na rudu železnou, kde se vytěžilo v roce 1913 1.950 mil. kg rudy, v r. 1927 1.417 mil. kg a v r. 1928 1.745 mil. kg rudy železné.

Eisenhauer, čepel mečů 14.—16. stol., která po přetnutí železných hřebů nesměla vykazovati žádných zubů.

Eisenhoit (Eisenhut) Anton (1553—1603), něm. zlatotepec a rytec; vzdělával se v Italii, 1585 vytvořil umělecky cenné stříbrné bohosluž. nářadí pro biskupa paderbornského spojením ornam. gotiky a renesance.

Eisenhut, hora v norických Alpách, nejvyšší vrchol Alp na rozhraní Štyrska a Korutan, vysoká 2441 m.

Eisenhut Ferenc (1857—1903), maď. malíř, žák mnichovské školy. Po vystudování cestoval mnoho v Orientu, kde získával náměty pro své obrazy.

Eisenhut Djuro (1841—1891), hudební učitel na záhřebské hud. škole a ředitel divadelního orkestru.

Eisenmann Louis, pův. Elsasan (* 1869), vynikající franc. hist. a národohospodář, nástupce ⚲ Denisův na Sorbonně. Zájem o stř. e. dějiny přivedl ho k poznání dějin našeho národa. Již r. 1904 vyd. Le compromis Austro-hongrois de 1867 (Vyrovnání rak.-uher. r. 1867), kde podává dějiny dualismu či systému, který dal jednotu státům domu habsb. Pod vlivem něm. a hlav. maď. literatury zaujímá často nesprávné hledisko na naše dějiny, nemaje oněch vřelých sympatií jako Denis. Ale již v dalších studiích ještě před svět. válkou se přiblížil ideologii čes. vůdců, takže za války, stal se stejně jako Denis předním spolupracovníkem jejich, informuje franc. veřejnost o oprávněnosti našich požadavků. Psal do 14deníků „La Nation Tchèque" i revue „Le Monde Slave", konal přednášky (srv. Slovenská vzájemnost, přel. J. Reichmann). Po válce byl v Praze s francouzskou missí jako poradce gen. Pellé. načež r. 1923 se stal nástupcem Denise na Sorbonně i v redakci „Le Monde Slave". T. č. je sekret. Ústavu pro slov. studia v Paříži a řed. Franc. ústavu v Praze.

Eisenmeier Josef, PhDr. (* 1871), něm.-český filosof; byl nejprve univ. knihovníkem, od r. 1920 profesorem na německé filosof. fakultě v Praze; vedle různých něm. spisů (1924) vydal český spis Hranice našeho poznání.

Eisenmenger August (1830—1907), něm. malíř, od r. 1856 žákem a pomocníkem Rahlovým. V letech 1872—1901 profesorem na vídeňské Akademii. Vytvořil v různých vídeňských šlechtických palácích dekorativní malby, schodiště v ministerstvu spravedlnosti (triumf spravedlnosti) a v zasedací síni poslanecké sněmovny.

Eisenmenger Johann Andreas (1654—1704), něm. spisovatel; byl profesorem východ. řečí v Heidelberku; napsal Entdecktes Judentum oder Bericht, wie die Juden das Christentum u. s. w. lästern, vyd. teprve po jeho smrti.

Eisenstein, ⚲ Železná Ruda.

Eisenreich Jan z Mostu, malíř. Učil se v Praze u malíře Absolona Pola v letech 1571—1574.

Eisern Ferdinand, malíř v Praze III. Vyučil se r. 1577. Jeho žákem byl dvorský malíř Mates Mayer.

Eislauf, m. v Sasku, (1925) 23.574 ob., doly na stříbro a měď a huti. Jest o něm po prvé zmínka v r. 974.

Znak města Eisleben.

Eisleben, pruské krajské město, 118 m. n. m., na dráze Halle-Kassel, 23.700 obyv. Ve starém městě jest rodný dům Lutherův, kdež také zemřel. Od roku 1917 Lutherovo museum. — Četné kostely, radnice ze 16. století. Báňský průmysl (měď, stříbro) a semenářství.

Eisler Frant. Stanislav (* 1878 v Krásné Hoře, † 1913), český básník z okruhu Katol. moderny, vysvěcen 1901 v Hradci Králové, kaplan v Bělé u Bohdanče, v Chrasti, Heřmanicích a v Ledči, katecheta v Dol. Kralovicích, duševně onemocněv, byl od 1909 v ústavu choromyslných v Dobřanech. Psal O individualismu (Museum 1899), Jak se modlíme, tak zpíváme (Cyril 1902), sbírku lyriky Mořské sny (Nový Jičín 1902), překládal z Verlaina, Dehmela a Maeterlincka (Museum 1897 až 1899, Nový Život 1898 až 1905), s Kasalem a Lankašem vydal Almanach bohoslovců (Králové Hradec 1898). Lit.: Dohnal, Hlídka 1903, 48.

Eisler Rudolf (* 1873 ve Vídni), něm. filosof; odděluje ostře transcendentálnělogickou poznávací kritiku od psychologie. Nejznámějším jeho dílem je Wörterbuch der philosophischen Begriffe und Ausdrücke (1899). Z ostatních: Grundlagen der Erkenntnistheorie (1900), Geist und Körper (1911), Der Zweck (1924), Allgemeine Kulturgeschichte (1904), Geschichte des Monismus (1909).

Eisner Jan, Ph. Dr. (26. 4. 1885 v Bradle u Chrudimě), profesor všeobecné prehistorické archeologie na universitě Komenského od r. 1929, stát. konservátor. Sp. Jihočeské mohyly (1922), Mince typu Biatec (1925), Mince t. zv. barbarské na Slovensku a Podkarp. Rusi (1927).

Eisner (Eisenstein) Karl (* 1889), pražský německý básník, překladatel českých autorů.

Eisner Kurt (1867—1919), něm. social. spisovatel; byl s počátku činným v řa-

dách nár. socialistů, později přešel k sociálním demokratům. Od 5. XI. 1918 byl bavorským minist. předsedou. Byl dne 21. II. 1919 hrabětem Arco-Valleyem zastřelen.

Eisner Paul, PhDr. (* 16. I. 1889 v Praze), česko-něm. spisovatel, red. Prager Presse; překládal do němčiny slovanské autory. Hl. díla: Die Tschechen. Eine Anthologie aus fünf Jahrhunderten. München 1928. — O. Březina: Neun Gedichte. Weihung des Lebens. München 1928. Slowakische Anthologie. Leipzig s. a. Slowakische Volkslieder. Bratislava s. a. Red. Observer, Wochenschrift f. Handel und Industrie.

Eißenhardt Johann (* 1824), mědirytec ve Frankfurtu n. M. Ryl podle Veita, Schwinda a podle starých mistrů (Boticelli).

Eisteddfod (kymersky, „sedění"), slavnosti ve Walesu, při nichž závodili bardové o ceny v básnictví a hudbě; byly obnoveny Jolo Morganwgem. Nyní se pořádají národní e., při nichž mohou závoditi uchazeči o ceny buď v kymrickém nebo v anglickém jazyku.

Eitel, jméno (tolik co „Jediný"), samostatně nebo ve složeninách, jako Eitel-Friedrich.

Eitel-Friedrich (* 1883), princ pruský, syn Viléma II. Vedl ve světové válce 1. gard. divisi.

Eitz Carl (1848—1924), hudební vědec a akustik německý, do 1912 učitel, 1918 profesor, 1922 čestný doktor filosofie (Kiel). Vynalezl slovný tónový systém, umožňující hudební výchovu na základě zpěvu. Jeho systém zní:

		cis		dis		eis			fis		gis				ais		his		
I.	c		d		e		f			g			a			h		c	
		des		es		fes			ges		as				b	ces			
	b	r	t	m			g	s		p	l	d		f	k		n		b
II.	i		o					u			a			e				i	
		ro		mu				sa		pa		de				ki			bo
III.	bi		to			gu		su			la			fe			ni	bi	
		ri		mo		go				pu		da				ke	ne		

I. značí hudební systém. II. označují písmena 12 chromatických stupňů oktávy. Celostupňový interval označují níže uvedené samohlásky; půltóny mají vždy stejnou souhlásku. III. řada ukazuje stavbu jednotlivých jmen: k souhláskám stupnice přistupuje samohláska tónu, s kterým tvoří půlstupňový interval (fe-de, ale la-da atd.). Enharmonické tóny mají stejné samohlásky. — Mimo vynález tohoto systému napsal E.: Das mathematisch-reine Tonsystem (1894); Der Gesangunterricht als Grundlage der musikalischen Volksbildung (1914, 1924), Lit. o E. systému: Messmer: Die Tonwortmethode (1911); Bennedik: Geschichtliche und psychologisch-musikalische Untersuchungen über die Tonwortmethode (1914, 1925); Bennedik—Strube: Tonwortliederbuch (1925).

ej., zkratka lat. ejusdem ♀.

Ejakulace (lat. ejaculatio), vyrážení (slov, zvuků atd.); vystřikování, zvl. výtok semene; ejaculatio praecox, předčasné vyměšování semene, nezřídký příznak pohl. slabosti u nerv. mužů; ejaculat vym. semeno; ejakulovati, vystřikovati, vyrážeti.

Ejalét, u Turků ozn. provincie, od 1865 zvána vilajet.

Ejarrage (ejaráž), vytrhování chlupů ze zaječích koží, jež se prodávají na plsť; zdraví škodlivé zaměstnání, nyní všude nahrazeno prací strojovou.

Ejassi jezero (Eiassi, Njarasa jez.), solné jezero v sev. č. dřív. něm. Vých. Afriky, objev. 1892 Baumannem, 60 km dl., 6—12 km šir., vytvoř. z několika řek.

Ejekce (z lat.), vykázání, vypuzení; násilné vypuzení z držby.

Ejem Josef (* 1892), štábní kapitán gen. štábu v Košicích. Vyznamenal se několikráte za bojů při obsazování Slovenska; hlavně dobyl velkého vítězství s nepatrnými českými silami u Lučence 2. I. 1919, který obsadil, při čemž zajal celý 25. pěší pluk maďarský. K jeho poctě nazvána jedna z ulic v Lučenci jeho jménem.

Ejer Bavnehöj (ájer baunehoj), nejvyšší kopec Dánska (172 m), j.-záp. od Skanderborgu.

Ejhle, počátek dvou známých mešních písní, z nichž „Ejhle Hospodin přijde", z latinské „Ecce Dominus veniet", jest třetí antifonou v laudách první neděle adventní a zpívá se před rorátní mší svatou nápěvem podle „Antifonáře Arnošta z Pardubic", druhá, „Ejhle oltář Hospodinův září", mešní píseň cyrilometo-

dějská od Jana Soukopa, má nápěv od Pavla Křižkovského. Lit.: Orel, Český kancionál 1921, 23.513.

Ejjub ibn Šádi, mohamed. kurd, otec sultána Saladina, zakladatel dynastie Ejjubovců, kteří vládli v Egyptě 1171 až 1250.

Ejjub Chán, afganský princ, čtvrtý syn emira Šir Aliho, pokoušel se r. 1880 vypuditi Angličany z Afganistanu, porazil gener. Burrowse u Kušk i Nakudu, oblehl Kandahar, byl však 1880 poražen Robertsem. Pokusy jeho o znovuzískání Afganistanu 1881 a 1887 rovněž se nezdařily a byl 1888 Angličany odstraněn.

Ejlenšpigl, kronika o Ejlenšpiglovi, přeložená z němčiny asi roku 1550, stala se v druhé polovině XVI. věku oblíbeným čtením lidovým; tištěna u Melantricha. — Jungmann 1849, 142.

Ejngorn Vitalij Osipovič (* 1862), ruský dějepisec. Hl. dílo: O malorossijskich perepisnych knigach (1895).

Ejpovice, o. v Č., okr. Rokycany 765 čs. ob.; válc. mlýn, pila, želez. ruda, železárny, lom.

Ejsmond Franciszek (* 1859), pol. malíř, miniaturista. Syn Stanislav, rovněž malíř.

Ejsmond Juljan (* 1892), polský liter. historik. Sp.: Antologja bajki polskiej (1915), Bajki i prawdy (1912), Baśń o ziemnych ludkach (1913), Polska w pieśniach cudzoziemskich (1915), Przekład łacińskich poezji Kochanowskiego (1919). Hojně překládal z latiny, češtiny, fr., ital., šp. a něm.

Ejssa, západní somálský kmen.

Ejub, s. z. předměstí cařihradské.

Ejusdem (lat., genitiv od idem), téhož (totiž roku, anni, nebo měsíce, mensis).

Ekaaluminium, ekabor a **ekasilicium,** názvy Mendělejevem podle jeho periodické soustavy předpověděných prvků, které později vskutku byly nalezeny a nazvány gallium, scandium a germanium.

Ekacesium, prozatímní jméno prvku dosud sice neobjeveného, s atomovým číslem 87, at. vahou 224; předpokládá se, že bude silně radioaktivní.

Ekakadmium, prvek, předpověděný Mendělejevem a nalézající se v prvkové řadě mezi kadmiem a rtutí. Nyní na tomto místě jsou dva prvky (č. 68 a 69) a to erbium (→) a thulium (→).

Ekamangan, → rhenium, masurium.

Ekart Augustin (* 1879), žák Slavíčkův, krajinář.

Ekart Jan (* 1881), pražský rytec.

Ekart Švábský (* v 1. pol. 16. stol. v pruském Královci, † 1596 na Velehradě), církevní diplomat český; přišel záhy na Moravu, stal se kanovníkem v Olomouci a proboštem u Sv. Petra v Brně; 1587 opat na Velehradě, 1594 opat ve Žďáru. Muž vysoce vzdělaný a vzorný kněz, zreformoval život cisterciáckých mnichů obou klášterů, ale jako znalec jazyků a zkušený muž používán byl biskupem Pavlovským z Pavlovic k diplomatickým posláním do Prahy a do Říma, takže nemohl po vůli své věnovati se výstavbě budov, jak obmýšlel. Lit.: Volný, Kirchliche Topographie I. 2. Brož, Dějiny Žďáru 1903, 114.

Ekavština, → čakavština.

Ekbatany (Agbatana, nyní Hamadan), hl. m. medské říše, později letní sídlo králů; za Alexandra Vel. byly zpustošeny.

Ekblom Richard (* 1874), švédský spisovatel, slavista, profesor slov. jazyků v Upsale. Napsal různá pozoruhodná pojednání o severské i slov. fonetice.

Ekeč, o. na Slov., okr. Komárno, 1797 ob. (21 čs.).

Ekecheiria, u Řeků boží mír, jenž byl vyhlášen při velkých slavnostech heroldy a zaručoval účastníkům volný průchod a bezpečí.

Ekel, o. na Slov., okr. Komárno, 1407 ob. (16 čs.).

Ekelund Vilém (* 1880), švéd. básník, píšící knihy s národním zabarvením.

Ekenperger (Eckenperger) Jindřich († 1612), malíř v Praze. Maloval četné podobizny (cís. Rudolfa II., Matyáše, dvou arciknížat, Vojt. Kaplíře, řezbáře Pfoffa a j.), obrazy nábož. (bičovaný Kristus, Kristovo narození a j.), krajiny, architektury, genry, zátiší, ba i miniatury v knize graduální. V jeho pozůstalosti byl i obraz Albr. Dürera, který přišel pak do dvorní obrazárny.

Eckerdt Jan Fridrich, malíř v Praze ok. r. 1705.

Ekert František (* 1845 v Kralovicích na Plzeňsku, † 1902), místopisec pražský. R. 1871 vysvěcen, kaplanoval u Panny Marie před Týnem, 1874 u sv. Vojtěcha, 1880 administrátor v Kojeticích, 1881 vrátil se do Prahy, 1890 duchovní správce na Karlově, 1892 farář u Panny Marie Sněžné. Věnoval se horlivě církevnímu místopisu Prahy, ukázky studií tiskl v Blahověstu (1878—1883); knižní prvotina Hlavní chrám sv. Víta v Praze (Praha 1880, po druhé 1886), hlavní jeho dílo Posvátná místa králov. hlav. města Prahy vyšlo ve dvou svazcích nákladem Dědictví Svatojanského (Praha 1883 a 1884), je podnes hledané a rozebrané. V oboru místopisu publikoval Farní osada kojetická (Praha 1881), Kousek čes-

kého ráje (Obzor 1881), Vyšehrad (Ottovy Čechy III. Praha), cestopisné stati: Do Švýcar (Blahověst 1875), o českých osadách v Kladsku Obrázky z různých cest (Blahověst 1879), Po stopách minulosti české (Světozor 1887), Po stopách vévody frýdlant. Albrechta z Valdštejna (Světozor 1888), Výlet Čechů na Slovinsko (1881). Bohovědnou literaturu obohatil jadrnou češtinou psaným dílem Církev vítězná, kriticky psanými životy světců ve čtyřech svazcích, vydaných nákladem Dědictví Svatojanského (Praha 1892, 1894, 1896, 1899), četná kázání otiskl v Blahověstu, Pastýři duchovním a v Rádci duchovním, důležitou studii Staročeská terminologie a fraseologie bohovědecká, vybraná ze spisů Tomáše ze Štítného, otiskl v Čas. kat. duchovenstva (1883). Lit.: Kovář, Sborník Hist. kroužku 1902. Jiroušek, Naše Listy 1912. Podlaha, Bibl. 2176.

Ekfrasis (řec.), vyšperkovaný popis, obzvlášť obrazů.

Ekhart, míšenský markrabě, velitel říšských výprav proti Břetislavovi I. 1040 a 1041. První byla bezvýsledná, při druhé se mu podařilo zradou Prkoše Bílinského proniknouti až ku Praze.

Ekhof Konrád (1720—1778), byl prvním něm. hercem, jejž možno nazvati představitelem života, a byl obdivován jak ve veselohrách, tak dramatech.

Ekholm Nils (1848—1923), švéd. meteorolog; účastnil se první Andréovy polární expedice a pracoval v hygrometrii a v oboru polární záře.

Ekchymosa, výron krve v kůži a orgánech; jest často neškodná (kousnutí blechy), někdy znakem vnitřního nebo revmatického onemocnění.

Ekielski Władysław (* 1855), polský architekt, žák vídeňského architekta Ferstla. Vypracoval projekty četných staveb v Krakově a v záp. Haliči. Redigoval časopisy: Architekt a Czasopismo Tow. techn. krak.

Ekkard Pražský (* v 2. pol. X. stol., † 1023 v Praze), čtvrtý biskup pražský; 993 opat benediktinský v Nueneburku, 1017 biskup v Praze, dosazený císařem Jindřichem II. a konsekrovaný v Merseburce od arcibiskupa Erkenbalda Mohučského. Byl k mocným přísný, laskavý k nízkým, výmluvný kazatel, hmotné poměry biskupství upevnil reformou placení desátků, změniv desátek sypaný v plat peněžitý. Lit.: Krofta, Kurie a církevní správa (Č. Č. Hist. 1904). Vacek, Aletheia 3, 322. Dalimil, Prameny III. 92.

Ekkehard z Aury (Uraaugiensis), středověký kronikář, benediktin; napsal velkou kroniku světa, jejíž poslední díl pojednává o současných dějinách. Byl od 1108 opatem v Auře u Kissingenu.

Ekklesia (řec.), shromáždění lidu, požívající ve starých Athénách práv suverenity. Každý občan přes 20 let mohl se účastnit a obdržel od doby Perikla t. zv. ekklesiastikon (1., později 3 oboly), později se konávalo e. až 40krát do roka. E. ve Spartě, jíž se účastnili občané starší 30 roků, mohla schvalovat nebo zamítat rozhodnutí králů a eforů. V novozákonním a starocírkevním jazyku znamená e. církev (lat. ecclesia).

Ekklesiasticus (řec., lat.), označení pro klerika; v lat. bibli název knihy Ježíš Sirach.

Ekkykléma, zvláštní přístroj v starém Řecku, velice v divadelnictví obvyklý a potřebný, jímž se jeviště vysunovalo; bylo to jakési pohyblivé podium na kolejnicích.

Ekl Gustav (* 28. VIII. 1884), čes. herec, od r. 1919 přední člen činohry Národ. divadla v Brně (před tím krátce v Plzni a několik let v Uranii, v činohře i operetě).

Eklampsie (řec.), psotník, křečovité záchvaty, spojené s bezvědomím. Dětská e. spočívá na dědičném založení nervového systému, často také v poruchách ve výživě a ve výměně látek. Při záchvatu jest pohled ztrnulý, obličej jest zkřivený, ústní koutky se chvějí, zuby skřípají a tělo jest necitelné. Záchvaty trvají až 5 minut i déle. E. končívá již prvním záchvatem smrtí, ponejvíce zadušením. E. gravidarum parturientium, e. rodiček povstává z otravy jedy, které vznikají v těle.

Eklat (franc. éclat, ékla), vystoupení vzbuzující hněv, vzrušení; eklatantní: nápadný, skvoucí.

Eklektikové (řec., vybírající), ve filosofii myslitelé, kteří z různých učení vyjmou několik myšlenek, jež sestaví v nový celek. — V umění: malíři bez vlastní silné osobnosti, kteří se snaží spojiti přednosti velkých mistrů, na př. škola Carracciho. Eklektický: zkoumající, vybírající.

Eklipsa (řec., lat. defectus), prodlévání, zmizení; v astronomii zatmění slunce a měsíce.

Ekliptika (řec.), největší kruh, jenž představuje zdánlivou dráhu slunce mezi hvězdami jako následek pohybu země kol slunce. Názvu ekliptika, pocházejícího od řeckého ekleipsis (zatmění měsíce a slunce), bylo použito pro tuto dráhu, poněvadž již dříve se pozorovalo, že zatmění nastávají jen tehdy, nalézá-li se měsíc v této dráze. E. protíná rovník vesmíru ve dvou bodech, jež se nazývají body rovnodennosti, aequinoktiální. Bod,

v němž se nachází slunce 21. března, nazývá se bodem jarní rovnodennosti; diametrálně protilehlý, v němž se nachází 23. září, bodem podzimní rovnodennosti. Dále jest ode dávných dob ekliptika rozdělena ve 12 stejných částí (dodekatemoria) po 30°, jež se nazývají: skopec ♈, býk ♉, blíženci ♊, rak ♋, lev ♌, panna ♍, váhy ♎, štír ♏, střelec ♐. kozorožec ♑, vodník ♒, ryby ♓. Poněvadž souhvězdí podél e. byla pojmenována podle zvířat, jmenuje se e. zvířetník nebo zodiakus (od řec. zodios, zvířátko). E. tvořila r. 1900 s rovníkem úhel 23° 27′ 8″, sklon to ekliptický, jenž však je podroben periodickým změnám, tak v příštím století bude menší o 47″.

Ekloga (řec., výběr), vybraná báseň z nějaké sbírky; pastýřská báseň.

Eklogit, krystalicky zrnitá hornina; skládá se z trávově zeleného smaragditu, pažitkově zeleného omfacitu a červeného granátu, tvoří spolu s amfibolitem a serpentinem ložiska v rule a svoru; Smrčiny, Železné Hory, záp. Morava. E. používá se pro pomníky.

Eknomos, starověký název pro Monte Sant' Angelo, hora na již. pobřeží Sicilie, záp. od ústí Himery. Zde zvítězili r. 311 př. Kr. Karthaginci nad Agathoklem syrakuským, r. 256 loďstvo římské nad Karthaginci.

Ekonom, hospodář, majitel, nájemce nebo úředník činný při hospodářství.

Ekonomie, zavedení hospodárného pořádku v některé lidské činnosti; nejčastěji označuje se tím činnost v hospodářství polním a lesním. S touto činností setkáváme se ve všech oborech moderního podnikání, ať již ve formě zlepšených metod pracovních či hospodárně pracujících strojů. Taková ekonomie účinná nastala zejména po převratu, když se objevila značná drahota uhlí, jež vedla k ekonomii topivem a tudíž hospodárnému zacházení palivem. Ve vodním hospodářství ekonomie značí lepší a intensivnější využití vodních sil a nahražení starých děl novými. Ekonomie politická ↘ násl.

Ekonomie politická, politické hospodářství; avšak tímto pojmem bývá ne zcela správně označována národohospodářská věda ve svém celku.

Ekossaise, ↘ ecossaise.

Ekpyrosis (řec.), stoické učení o tom, že svět zanikne po uplynutí určité periody v plamenech, ze kterých povstal.

Ekrasit, rakouská výbušná látka, jejíž hlavní součástkou byla kysel. pikrinová: $C_6H(HO_2)_3(CH_3)OH$. $C_6H(NO_2)_3(CH_3)$. OH.

Ekron, hlavní město Filištínů; jest to pravděpodobně nynější Akir.

Ekstase, ↘ extase.

Ekstein Jan (1700—1770), český malíř, který v jesuitském kostele ve Lvově maloval fresky.

Ekštein Rudolf, pseudon. Eduard Rada (* 1879 ve Všestajovicích), český povídkář, redaktor a sekretář; vydal Scény intimní a erotické (1911), Zamilovaný Valentin (1919), Paní prefektová (1920), Vrah (1920), Fantastický román (1924), Konec Don Juanův (1925), Eva Siberšteinová (Rozvoj 1923).

z Ekšteyna Ulrich Krištof (* v 1. pol. 16. st. v Hortově na Děčínsku, † po roce 1615), vydavatel kancionálů; stal se bakalářem v Praze. Vydal Kancionál český pohřební, známý jen z indexu knih zapovězených, Písně pohřební (Praha 1586), obnovené a znovu vydané (Praha 1615). Lit.: Index librorum prohibitorum, Praha 1767. Jungmann 1849, 134, 136, 550.

Ektasie (řec.), chorobné rozšíření dutých orgánů, na př. žaludku, průdušnice, cévy.

Ektenie (řec.), řada krátkých proseb při pravoslavných bohoslužbách; prosby tyto pronáší diakon nebo kněz, a lid nebo pěvecký sbor odpovídá: Hospodi, pomiluj = Hospodine, smiluj se, nebo: Dej, ó Pane, nebo: Tobě, ó Pane.

Ekthyma, hnisavá kožní vyrážka.

Ektoblast, ektoderm, ↘ Embryologie.

Ektogan, směs peroxydu hořčíku a zinku, používá se v lékařství a kosmetice.

Ektopie (řec.), vrozené vymístění, t. j. změna v umístění některého ústrojí, na př.: srdce (ectopia cordis), zornice, varlete, měchýře močového a p.

Ektoparasit, cizopasník, usazený na povrchu a pomocí haustorií čerpající z nitra výživu. Většinou cizopasné ↘ houby.

Ektropie (řec.), energetická vlastnost hmoty, opak entropie, stále se zmenšující schopnost určité energie k přeměně v práci, měří se poměrem volné energie k teplotě.

Ektropium, choroba víčka očního. Jeví se odchlipováním na venek.

Ektypografie, plastický tisk slepecký.

Ekvatoreal, ↘ astronomické přístroje.

Ekvilibrista, umělec v chůzi na provaze, provazolezec.

Ekvinokce, ↘ rovnodennost.

Ekvivalent, obecná hodnota určité jednotky fysikální, vyjádřené v jednotkách jiného druhu. Nejčastěji objevují se tyto ekvivalenty: 1. Mechanický e. tepla, znamenající práci, která přeměněna v teplo dá jednotku tepla. Nejdůležitější v životě

běžném jest e. popl., vybíraný podle zákona z 9. II. 1850 a zák. z 13. XII. 1862 č. 89 ř. z., a to zejména podle saz. pol. cit. zák. 57/106 Be. Jest to dávka procentová, vybíraná erárem od osob právnických jako náhrada za daň dědickou, o kterou erár přichází tím, že jmění u jmenovaných práv. osob zůstává v držení těchto osob delší dobu, aniž by s ním nějaký převod nastal a tím dal podnět k předepsání nějaké převodní dávky. Z toho důvodu tomuto e. jsou podrobeny: 1. Nadání, beneficia, kostely, duchovní i světské obce, ústavy a jiné sbory a společnosti, jejichž členům nepřísluší podíl na kmenovém jmění. 2. Spolky a společenské jednoty na vzájemnosti spočívající. 3. Podniky akcionářské a jiné společnosti výdělkové, jichž účastníkům náleží podíl na spol. jmění základním. Nepodléhají ale poplat. e. společnosti založené pouze na čas života podílníků neb jejich dědiců aneb na žádnou určitou dobu delší 15 let. Spolky a podniky založené na dobu neurčitou kladou se ohledně e. popl. naroveň spolkům padnikům na dobu delší 15 let. Předmětem poplatku e. jest jmění podle stavu, jaký byl na počátku /1. ledna) každého desítiletí. Podle popl. zák. z 9. II. 1850 saz. pol. 57/106 Be byly předmětem e. popl. pouze věci nemovité, které náležely osobám právnickým, a dávaly důchod. Zákon však z 13. XII. 1862 č. 89 nečiní takového rozdílu, poněvadž předmětem e. poplatku není důchod a nepřestane jmění býti poplatným, proto, že je uloženo v závodech pasivních neb v papírech od placení daní přímých osvobozených. Předmětem e. popl. jest tedy výhradně jmění osoby právnické, které obyčejnému poplatku z převodu mezi živými aneb pro případ smrti pro stálé trvání osoby právnické nemůže býti podrobeno. Jměním značíme sumu všech hosp. statků, ve vlastnictví osoby přirozené neb právnické jsoucích. Základem pro vyměření tohoto poplatku jest majetek, který aspoň po 10 let jest ve vlastnictví poplatníkově. U nadací a pod. platí se z nemovitostí 3% z hrubé hodnoty a 50% přirážky. Akciové společnosti platí pouze z hodnoty nemovitostí ½% s 50% přirážkou. Na Slovensku a Podk. Rusi činí výměra u nadací 0·5½ a 0·4% a z movitého majetku 0·2%. Osvobozeny jsou od p. e. movitosti nadací a spolků všeužiteč., ústavů chudinských, ústavů, spolků a společností, které mají zvláštní výhody, předměty movité, bezprostředně používané při bohoslužbě. O tom viz poznámky k změněným saz. pol. poplat. zák. z 13. XII. 1862 č. 89. E. p. vyměřuje se v intervalech 10letých a platí se ve lhůtách čtvrtletních.

Ekvivalent (rovnomocnina), jest hodnotou určité fys. jednotky, vyjádřené v jiné jednotce, na př. výkon 1 k. s. má e. 736 W, práce 1 kgm má e. 9.81 joule; nejčastější jsou e.: 1. mechanický e. tepla ↗ teplo, 2. tepelný e. práce, 3. mechanický e. světla ↗ světlo, 4. chemický e., rovná se množství nějakého prvku, rovnomocn. 8 g kyslíku neb atomové hmotě prvku, dělené jeho mocenstvím, 5. elektrochemický e., množství látky, vyloučené 1 A za 1 vteřinu.

Ekzema (řec.), lišej, nejčastější kožní choroba, obyč. velmi dlouho trvající a všem léčbám vzdorující, jeví se jako jednotlivé puchýřky, nebo červenáním a otékáním větších míst. Vzniká podrážděním nejjemnějších kožních nervů, svěděním svádí k rozškrabávání vznícených míst, tím povstávají místa, čistou mízu vypouštějící a za přítomnosti bakterií hnisající. Příčinou e. bývají obyč. chem. neb mechan. vlivy, jako: ostrá mýdla s malým množstvím tuku, nadměrné používání vody neb kartáče a p. V koutcích úst vznikají často e. po používání leptajících ústních vodiček. Při některých povoláních zvlášť hojné tvoření e., jako při práci s terpentýnem, klihem, stroj. olejem a j. Jiné příčiny: sluneční paprsky, poruchy výměny látek (zácpa, cukrovka) a j. Léčení vyžaduje mnoho trpělivosti, hlavně u e. způsobených podrážděním nervů. Vlastní ošetření kůže má býti vždy svěřeno lékaři.

Ekzemplarskij Alexandr Vasiljevič (1846—1900), rus. historik.

El, hol. souznačné označení metru. Stará amsterodámská el (loket) = 68·781 cm.

Ela, též Hela, starověké město u řeky Redy na daleko do Baltického moře pod ústím Visly vybíhajícím poloostrově, slynoucí jako naleziště ↗ jantaru.

Elabagal, jehož pravé jméno bylo Marcus Aurelius Antonius (Heliogabalus); byl římským císařem v letech 218—222 po Kr. Byl již v 14 letech prohlášen císařem a po smrti Macrinově získal i uznání senátu; vedl despotický a rozmařilý život, plný orgií.

Elabagal, syrský bůh, uctívaný v podobě kamen. kuželu, jehož kult přenesen i do Říma.

Elaborát, písemné vypracování.

Elaeis Jacq., rod č. Palmae, se pěstuje ve dvou druzích: e. guineensis L., palma

olejná, olejnice, pochází ze záp. Afriky a rovníkové Ameriky a byla přenesena i do Záp. Indie. Mimo obyčejný užitek palem dává množství oleje (palmový olej), který se tlačí z oranžového oplodí peckovic (zvící sliv), shloučených v hustá, kulovitá plodenství, jež jsou chráněna ostnitými listeny. Tučné semeno dává olej jemnější. E. melanococea, ol. černozrná z rovníkové Ameriky poskytuje též olej a mimo to i opojné víno z dužiny (chicha na Haiti).

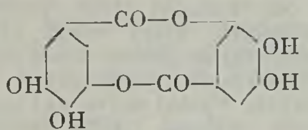
Elaeolith, nerost, odrůda nefelinu.

Elaeometr, přístroj, zjišťující kvantitu obsahu oleje v semenech.

Elaeoplasty (řec.), částice protoplasmy v rostlinné buňce (☞), které vylučují oleje a obsahují jej v podobě kapek.

Elafébolion (řec.), devátý měsíc atického roku, kterýž byl zasvěcen Artemidě. Při svátku elafébolia rozdáváno pečivo podoby bohyně-lovkyně.

Elagová kyselina, chemická značka $C_{14}H_6O_8$.

Jest rozšířena zejména v rostlinstvu a byla zjištěna v duběnkách a také v bezoárech perských koz. Rozpouští se ve vroucí vodě a alkoholu jen nepatrně a v éteru je vůbec nerozpustná.

Elagová tříslovina, $C_{26}H_{28}O_{10} \cdot 3\ H_2O$, diglukosid kyseliny luteové; žluté jehličky, tající při 330° C.

Elaidin, tuhý, bílý, krystalický tuk, vzniká působením malého množství kyseliny dusité na mastné, neschnoucí oleje, jichž olein mění se při tom v elaidin. Taje při 32°. Používal se dříve v lékařství jako Unguentum oxygenatum. Kyselina elaidinová, vznikající zmýdelněním elaidinu a rozkladem vzniklého mýdla kyselinou solnou, jest isomérem kyseliny olejové a dá se z této působením kyseliny dusité přímo připraviti. Tvoří perleťové lesklé, ve vodě velmi málo rozpustné krystaly.

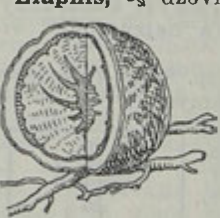
Elam (hebr.), úrodná rovina v poříčí Tigridu a jeho přítoků Kerchy a Karunu s podobnými životními podmínkami jako záp. Chaldaea a Babylon. Hlavní město Šušun (řec. Susa, ☞). Říše E. dosáhla brzy velmocenského postavení, avšak byla zmítána stálými boji s Babyloňany. Po pádu Babylonu 648 dobyli Asyřané Sus a zpustošili E., čímž velmocenské postavení E., spory o trůn již otřesené, vzalo úplně za své. V 6. stol. byl E. součástí říše novobabylonské, od r. 559 říše perské. V bibli (Iz. 22, 6; Jer. 49, 35) a v nápisech klínových i u klasiků byli Elamiti pokládáni za výborné lukostřelce. Řeč e. není ani indoevropská, ani semitská; má mnoho podobností s kavkazskými nářečími. Byla používána v klínových nápisech od 2. tisíciletí až do 4. stol. př. Kr., žila však až asi do 10. stol. po Kr., než byla iranštinou úplně vytlačena.

Elam Václav (* v 2. pol. 16. st. na Moravě, † 1622), českobratrský typograf; 1592 dán od synody lipnické za učně impresoru Zachariáši Solinovi v Kralicích, kde stal se knězem, 1596 po smrti Solinově ujal se řízení tiskárny kralické i duchovní správy tamního sboru. Jeho péčí vyšly kralické tisky Kancionál (1597 a 1598), Nový Zákon (1602), Katechismus (1604), Konfessí (1607), Agenda (1612), Modlitby (1613) a dvě nová vydání jejich (1615 a 1618), foliová Bible (1613), Streycovy Žalmy (1614), Písně pohřební (1615), dvě vydání Kancionálu (1615 a 1618) a Komenského Žalmy (1621). Lit.: Gindely, Dekrety Jednoty Bratrské 1865, 250. Dudík, Forschungen in Shweden 1852, 339. Volný, Kirchliche Topographie 2, 1866, 3.358.

Élan, výraz k označení vznětu, vzpruhy, rozmachu.

Élan vital (franc.), H. Bergsonem zavedený pojem pro označení hnací síly života.

Elaphis, ☞ užovka.

Plod Elaphomycety.

Elaphomyces Nees., rod č. Elaphomycetaceae z třídy hub vřeckatých (Ascomycetes); podobá se lanýži, má velkou, hnědou podzemní plodnici zvící ořechu obdanou vnější pevnou korou. Pletivo tvořící vřecka je nahloučeno nepravidelně. V době zralosti se vnitřek rozpadá v černý prach. Nedají se pro zápach požívat. E. granulatus Nees. (Scleroderma cervinum Pers.) se používal jako domácí afrodisiacum u zvířat.

Elasmobranchii, ☞ žralokovití.

Elassona, město v Thesalii, v kraji larisském, se 4000 křesťan. a mohamed. obyv., 271 m n. m., na západním úbočí Olympu, sev. od Melunské úžiny.

Elasticita, ☞ pružnost.

Elastin, základní látka, pružného zvířecího tkaniva. Čištěný tvoří žlutavou hmotu, pružnou.

Elatea, nejdůležitější město starořecké krajiny Phokis, na úpatí Kemisu. V blízkosti známé kostely Askleptiův a Athenin.

Elaterit (pružná smůla), směs různých uhlovodíků, vznikající při oxydaci petroleje. Hnědočerná, pružná, voskovitá hmota, nachází se v Derbyshire, u Newhawenu v Connecticutu, též v Jižní Australii.

Elaterin, ↗ elaterium.

Elaterium, zhuštěná šťáva z divoké okurky (Ecballium Elaterium). Obsahuje elaterin. E. býval dříve používán jako projímací prostředek.

Elatery (mrštníky), vřetenovitě protáhlé, sterilní prázdné buňky, jejichž blána buněčná je spirálovitě ztlustlá a velmi hygroskopická; hygroskopickými pohyby těchto buněk jsou vymršťovány u jatrovek spory. Také spory přesliček jsou jimi opatřeny.

Elba, italský ostrov ve Středozemním moři. 233 km², 27.795 ob., od pevniny jej dělí 10—12 km široký kanál u Piombina. Jest protkán horstvem (Monte Capanne, 1019 m). Hlav. m. Porto Ferraio. Zde uvězněn 1814 Napoléon I.

Elbasan, albánské město s 13.000 ob. na staré Via Eguatica. Ve světové válce bylo častým cílem útoků tu franc., tu italského vojska. V roce 1918 obsazeno vojskem italským, které však v létě r. 1920 město opustilo. — Sirné prameny.

Elbecken, městys v Č., okr. Jáchymov, 54 n. ob.; rozhledna.

Elberfeld, něm. m. s velikým průmyslem, 164.374 ob. Průmysl železářský, textilní, chemický. Má nejznámější visutou dráhu.

Elbeuf, franc. m. v dep. Seine-Inférieur, 18.672 ob., textilní průmysl.

Elbing, polský Ełbląg, dř. Drążno, m. ve Vých. Prusku, 68.134 ob., na ř. Elbing, důležité kultur. středisko. Zde žil Komenský v l. 1642—48.

Znak města Elbingu.

z Elbinku Plácel Václav, českobratrský překladatel (* 1556 v Hradci Král., † 1604), vystudoval práva v Praze, 1577 advokát hradecký, 1582 povýšen do stavu šlechtického s přídomkem „z Elbinku", 1585 písař soudu purkrabského, 1591 písař obecní v Hradci, 1593 volen do sněmu. Z němčiny přel. dílo Václava Kaliště z Ottersfelda, Historia židovská (Praha 1592 a 1610). Lit.: Fiedler, Todtenbuch 1863, 299. Rybička, ČČMus. 1871. Jungmann 1849, 146.

Elbo Petr (* v Gentu v Nizozemí r. 1758, † 1801), učitel francouzštiny v Praze.

Elbogen, ↗ Loket.

Elbogen Ismar (* 1874 v Poznani), žid. učenec, od r. 1919 profesorem na vysoké škole žid. vědy v Berlíně. Sp. Geschichte der Juden (1919).

Elbrus, nejvyšší hora Kavkazu, vyhaslá sopka s dvěma vrcholky (5629 a 5592 m).

Elburs, pohoří v sev. Persii. Leží na pobřeží Kaspického moře. Nejvyšší bod tvoří Demavend (5670 m).

Elcano Juan Sebastian de (del Cane), první Španěl, který obeplul zemi. Zúčastnil se výpravy Magalhãesovy, po jeho smrti plul z Filipin na Molukky a vrátil se kolem mysu Dobré Naděje do Španělska r. 1522.

Elde, řeka v Německu, přítok Labe, 216 km dlouhá.

El Debate, špan. deník katol. směru, založ. 1910 v Madridu.

Elder Sir Thomas (1818—1897), austr. velkoobchodník, který nabyl obchodem vlnou obrovského jmění, které vynaložil na prozkoumání neznámých končin australských. Vyslal svým nákladem několik věd. výprav (1873, Wasburton, 1875, Gilles, 1891 Lindsay).

Eldorado, město na jihu státu Kansas v USA., 10.995 ob.

El Dorado, ↗ Dorado El.

Eldredový drát, z niklové oceli s platinovým obalem a měděnou vložkou.

Eleatové, řečtí filosofové; Xenofanes, Parménides, Zénón, Melissos. Jejich světový názor se nazývá akosmism.

Eleagnus angustifolia:
a) květy, b) plod, c) průřez plodu, d) šupinka.

Eleagnaceae (hlošinovité), čeleď řádu Thymelineae, křoviny rostoucí v mírném okrsku severní polokoule s listy

jednoduchými a s pokryvem hvězdovitých, stříbrolesklých šupinek. Rody: Eleagnus a Hippophae.

Eleagnus L. (hlošina), rod čel. Eleagnaceae; e. angustifolia L., h. úzkolistá (česká oliva) ze středozemí, trnitý keř s bělošedými větévkami i listy. Zlatožluté úžlabní květy (po 1—2) intensivně vonné mají 4 četné trubkovité okvětí, později nepravou peckovičku jednosemennou. V sadech se rovněž pěstuje e. argentea Psh., h. stříbrná, beztrnná z Himalaje, Číny, Japanu a Sev. Ameriky.

Electi (lat. vyvolení), u Manicheů a Katharejců příslušníci užší obce.

Elector (lat.), volitel, titul kurfirstů.

Elefánt Michal (1816—1872), ev. farář v Budapešti. Psal lat., maď. a slov. o dějinách církevních.

Elefanta (indicky Gharapuri, jeskynní město), ostrov jihových. od Bombaye, rozlohy 10—15 km² (což záleží na pohybech moře), hl. poutní místo Hindů. Má šest brahmanských jeskynních chrámů, vytesaných v porfyrové skále. Hl. jeskyně je 39.5 m dl., 40 m šir. a až 5.3 m vys.; opírá se o 36 jemně vypracovaných skalních sloupů, nyní zčásti snesených. V zad. stěně je 5.5 m vys. relief indické božské trojice.

Elefantiné, ostrov na Nilu v Horním Egyptě, u prvního kataraktu (peřeje), naproti Asvanu, dl. 1.5 km, 0.5 km šir., s palmovými háji a dvěma vesnicemi, na hranici Nubie, k níž kdysi patřil. Je znám dvěma chrámy, jež vystavěl Amenofis III. a Thutmosis III. bohu Chnumuovi (od r. 1822 ve zříceninách) a měřičem hladiny Nilu, popsaným již Strabonem.

Elegance (lat.), jemnost, půvabnost, modní, vybrané (šatstvo); v matematice krátkost důkazu, řešení atd.

Elegantní (franc.), jemný, vkusný.

Elegie (řec.), u starých Řeků, každá báseň, napsaná v elegeionu, žalozpěv; tvoří přechod z epiky do lyriky.

Eleison (řec.), ↪ Kyrie eleison.

Elekce (lat.), volba; elektivní, volby způsobilý, s výběrem.

Elekt, pražský fráter řádu Františkánů, vlast. jménem Zwinner; žil v Praze v 2. pol. 17. st. a působil horlivě k rekatolisaci české společnosti. Lit.: Pohřeb kapucína Elekta (Blahověst 1861, 188).

Elekta od Ježíše Maria (* 1605 v Terni, † 1663), pražská karmelitka; 1627 složila sliby v klášteře bosých Karmelitek, 1629 poslána do kláštera ve Vídni, kde 1638 zvolena převorkou, 1644 představenou kláštera ve Štyrském Hradci, 1656 přišla do Prahy, kde naučila se rychle česky. Považována jsouc za světici vyzdvižena 1666 z hrobu, její neporušené tělo posazeno na židli, 1792 dostalo se do chrámu sv. Benedikta na Hradčanech, který po vypuzení Barnabitů dostaly řeholnice Panny Marie Karmélské. Úcta její je značně rozšířená a od 1924 prováděn je v Římě proces informační za účelem beatifikace. V české literatuře básnicky zpracoval její námět Jiří Karásek ze Lvovic. Lit.: Ildefons, Krátké sepsání života, Praha 1760. Sommer, Životopis, Praha 1839. Blaťák, Praha 1910.

Elektorální ovce, ovce špaň. druhu Merino, jemnovlnná.

Elektra, hvězda 4. velikosti (b) Plejád.

Elektra, dcera Agamemnonova; zachránila svého bratra Oresta před vrahy svého otce a pomáhala mu zavražditi matku Klytaimnestru.

Elektrárenská státní rada, poradní sbor při min. veřejných prací podle § 31 zák. z 22. VII. 1919 č. 438, ustavený a záležející z osob v témž paragrafu uvedených, jež jsou: zástupcové zemí a jiných samosprávných korporací, vědy, zemědělství, průmyslu a živností, odb. sdružení, elektr. podniků a odběratelů elektr. energie, jakož i úřednictva a dělnictva elektr. podniků a ustanoví je podle § 2 vlád. nařízení ministr veř. prací na dobu 3 let počtem 45, kterýžto počet byl pak vlád. nařízením ze dne 25. IV. 1924 zvýšen na 55.

Elektrárenský zákon, ze dne 22. července 1919 č. 438 Sb. z. a n. vydaný o stát. podpoře při zahájení soustavné elektrisace a stanoví v § 1 svůj účel, aby co možno nejdokonaleji bylo využito všech přírodních zdrojů energie a hospodárně rozvedeno ve všeobecném zájmu, povolena částka 75,000.000 Kč, jež v letech 1919—1928 ve lhůtách do státního rozpočtu zařazena bude, a podmínkou účasti na této částce jest všeobecnost elektr. podniku. O splnění této podmínky rozhoduje min. veř. prací (§ 2 cit. zák.), používajíc při tomto rozhodování podle § 31 téhož zákona poradního sboru (elektrárenské rady). Tento zákon byl doplněn zákonem z 1. VII. 1921 č. 258 Sb. z. a n.

Elektrargol, elektricky získané koloidní stříbro, práškovité, používá se v lékařství.

Elektrická absorpce, nestejná přilnavost iontů dissociovaného elektrolytu (↪ elektrolysa) na povrchu pevných látek, zvláště elektricky nabitých, může způsobiti potenciální rozdíl mezi kapalinou a pevnou látkou, který má velký význam pro pochody v rostlinných a zvířecích buňkách.

Elektrická dráha ⌕ dráhy.

Elektrická drožka, ⌕ elektromobil.

Elektrická dvojitá vrstva, plocha nabitá na jedné straně kladnou, na druhé straně zápornou elektřinou.

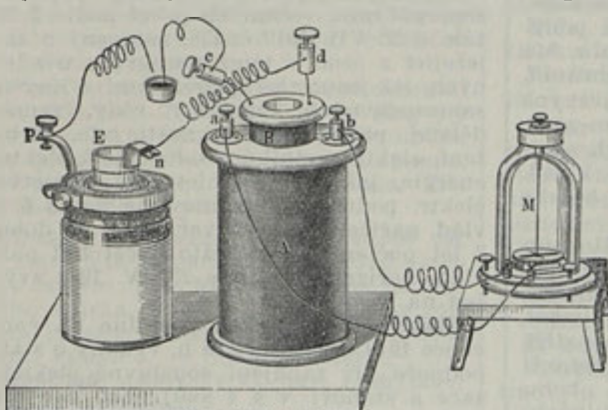
Elektrická endosmosa, vedení kapaliny v rourách nebo pórovitých hmotách elektrickým proudem ve směru, nebo proti směru kladného proudu.

Elektrická hustota, množství elektřiny, připadající na plošnou jednotku. Skutečná e. h. je hustota skutečného náboje a volná hustota je ona, která projevuje účinky vnější.

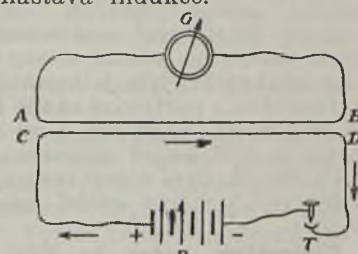
Elektrická indukce jest buzení elektrických proudů buď elektrickým proudem nebo magnetem. Objevil ji r. 1831 Faraday, a lze ji vyložiti v následujícím:

I. Indukce elektrickými proudy. V obr. 1 je cívka A se svorkami a, b připojena na citlivý elektroměr M. Do ní se zasune podobná cívka B, která má rovněž dvě svorky. Jedna svorka, d, je spojena s pólem n u galvanického článku E, druhá, c, je spojena se rtuťovou nádobkou, do které lze vložiti drát z pólu p. Prochází-li stálý proud, jest ručička elektroměru v klidu, t. j. cívka A je bez proudu. Přerušíme-li náhle proud, nastane výkyv ručičky a po něm okamžité uklidnění. Při novém zapnutí nastává znova výkyv opačným směrem. Při každé změně primérního proudu nastává sekundérní proud. Zjev tento nazývá se elektrickou indukcí.

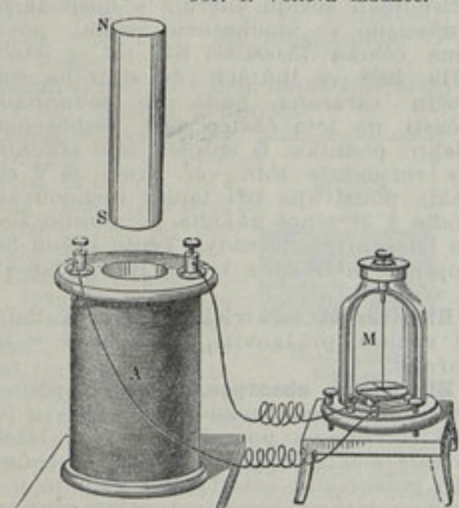
II. Indukce pomocí magnetu. (Obr. 3.) Vsuneme-li do cívky A tyčový magnet NS a zase jej vytáhneme, tu nastává vychýlení ručičky elektroměru M. Měníme-li jakýmkoli způsobem sílu magnetu, nastává indukce.

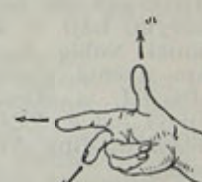
Obr. 1. Voltova indukce.

Obr. 2. Voltova indukce (schema).

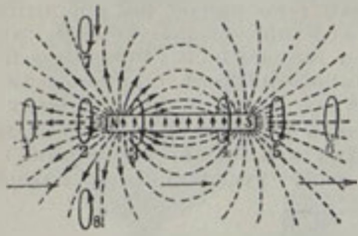
Obr. 3. Indukce magnetická.

Obr. 4. Pravidlo pravé ruky.

III. Zákon indukce. První druh, vzbuzený pomocí elektrického proudu, nazval Faraday elektrodynamickou čili voltaindukcí, druhou nazval indukcí elektromagnetickou. V podstatě však se oba druhy indukce od sebe neliší. Indukse snaží se zabrániti každé změně elektrického nebo magnetického pole (Lenzův zákon). Indukce nastává v uzavřeném proudokruhu v případě, že se magnetické pole a proudokruh proti sobě posunou tak, že počet silokřivek proudokruhem protínaných se mění. Každý proud lze pokládati za důsledek indukované elektromotorické síly, jestliže se vodič pohybuje v magnetickém poli. Vztahy nám objasňuje t. zv. pravidlo pravé ruky: vztyčíme-li tři první prsty pravé ruky kolmo k sobě, palec ve směru pohybu vodiče, ukazovák ve směru

silokřivek magnetického pole, pak střední prst ukazuje směr indukované elektromotorické síly. V obr. 5 je znázorněn průběh indukce v kovovém prstenci. Ve-

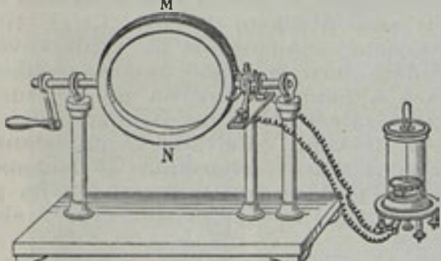

Obr. 5. Silokřivky.

likost indukované elektromotorické síly se rovná počtu silokřivek, které vodič za 1 vteřinu protíná.

IV. Zemní indukce. Magnetické pole země může působiti rovněž induktivně; způsobuje v prstenci, otáčeném kol horizontální osy elektrický proud, který střídavě dosahuje své maximální hodnoty a klesá pak na nulu. Tento induktor slouží k určení horizontální intensity zemského magnetismu.

V. Vířivé proudy. Elektrická indukce nastává též ve velkých kovových hmotách, které se tím zahřívají. Indukují se t. zv. Foucaultovy proudy, které znamenají vždy ztrátu.

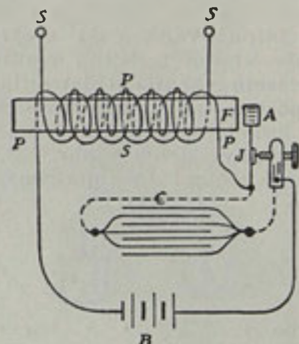

Obr. 6. Zemní indukční přístroj.

VI. Samoindukce. Elektrický vodič působí sám na sebe induktivně. Při zavedení proudu do vodiče nastává induktivní protiproud. Při přerušení proudu působí zase samoindukční proud ve směru přerušovaného proudu. Tento samoindukční zjev, který se snaží zabrániti všem změnám pole, nazýváme elektromagnetickou setrvačností.

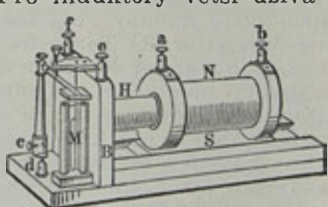
VII. Fysiologické účinky. Držíme-li koncové dráty článkové baterie, jimiž prochází proud, tak nepocitujeme při stálém proudu téměř ničeho, kdežto při přerušovaném proudu ucítíme trhání. Nervy induktivně reagují na změny proudu. Indukčních proudů se používá v lékařství.

VIII. Indukční přístroje. K výrobě indukčních proudů používáme indukčních přístrojů t. zv. induktorů. Podstatnou částí induktoru jsou dvě cívky, a to primární a sekundární. Jelikož v sekundární cívce indukuje se proud pouze tehdy, mění-li se proud v cívce

Obr. 7. Schema jiskrového induktoru.

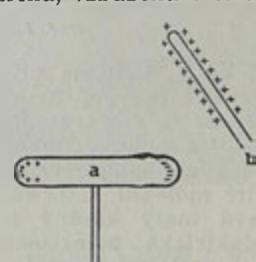
primární, užíváme k přerušování primárního proudu přerušovačů. Nejznámějším přerušovačem jest Wagnerovo kladívko. (Obr. 7.) Jelikož počet přerušení u W. k. je celkem malý, užívá se tohoto pouze pro induktory menšího typu. Pro induktory větší užívá se pře-

Obr. 8. Sáňkový přístroj.

rušovačů rtuťových nebo lépe elektrolytických. Z elektrolytických nejvíce používány jsou přerušovač Wehneltův a Simonův.

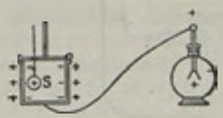
Elektrická influence (rozdělení elektřiny), elektřina, vzbuzená v tělese blízkostí

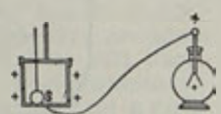
Obr. 1.

elektrických nábojů. Přibližujeme-li jeden konec isolovaného kovového válce a (obr. 1) k nabitému tělesu b (na př. klad-

ně nabitá skleněná tyč) ukáže se válec elektricky nabitým a sice nesouhlasně s tělesem. Zjev tento vysvětlujeme tím, že ve válci se již nacházela elektřina, která se vlivem tělesa b rozdělila. Elektrická influence vyvolává tudíž vždy stejné množství kladné a záporné elektřiny. Spojíme-li a vodivě se zemí, unikne nám odpuzovaná část elektřiny do země (zde kladné); druhá elektřina zůstava tělesem vázána. Odstraníme-li napřed spojení se zemí, rozšíří se na jednom konci vázaná elektřina po celé ploše. Kovový hrnec (obr. 2), spočívající na isolaci a opatřený víkem

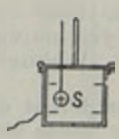

Obr. 2.

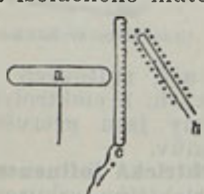

Obr. 3.

s isolovanou rukojetí, má víkem prostrčené hedvábné vlákno, na němž visí kovová koule S. Koule je nabita kladnou elektřinou. Následkem influence se objeví na vnitřní stěně elektřina záporná a na vnější stěně elektřina kladná. Lístky elektroskopu to jasně dokazují. Elektroskop ukazuje stejné množství elektřiny na každém bodě nádoby, i když koule klesne na dno. (Obr. 3.) Tento úkaz znamená, že kladný náboj koule a záporný náboj vnitřního polepu se vzájemně zrušily. Nabijeme-li kouli znovu, a odvedeme-li vnější náboj hrnce k zemi (obr. 5.), tu nejeví se navenek žádný účinek náboje koule. Deska c z isolačného materiálu

Obr. 4.

Obr. 5.

je dielektrická, t. j. nemá vlivu na influenci elektřiny (kovový hrnec influenci ruší). Přesto se e. i. vztahuje též na isolátor, jak lze pokusy dokázati. (Obr. 5.) V elektrických isolátorech se e. i. odehrává uvnitř molekul, t. j. každá molekula dostává malý kladný a záporný náboj (dielektrická polarisace). Vnější účinky všech molekul se ruší.

Elektrická kapacita, schopnost tělesa pojmout elektřinu se vyjadřuje množstvím elektřiny, které je nabíjí na jednotku potenciálu. Elektrická kapacita je tím větší, čím většího náboje je potřebí, nebo čím menšího napětí potřebujeme k dosažení daného náboje. Tudíž e. k. = elektrické množství děleno napětím. E. k. isolovaného vodiče závisí více na tvaru a velikosti jeho plochy než na druhu materiálu. V obr. 1. má kovová tabule a určitou kapacitu C. Postavíme-li proti ní druhou desku b, spojenou se zemí, vzniká na vnitřním polepu desky b nesouhlasná a na vnější straně souhlasná elektřina s a. Siločáry původně z a na obě strany vycházející, vycházejí nyní

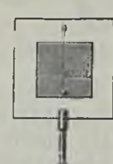

Obr. 1.
Elektrický kondensátor.

Obr. 2.
Leidenská láhev.

pouze z jedné strany. Elektrická kapacita desky a (kolektorová deska) se tedy přítomností desky b (kondensátorová deska) zvyšuje, jelikož část kladného náboje a se účinkem b ruší. Celek tvoří elektrický kondensátor. E. k. deskového kondensátoru je přímo úměrná velikosti desek a nepřímo úměrná jejich vzdálenosti; záleží dále na druhu isolátoru mezi deskami (dielektrická konstanta). Původní tvar kondensátoru je leidenská láhev, opatřená vnitřním a vnějším polepem. (Obr. 2.) Kondensátorů je v elek-

Obr. 3.

Franklinova tabulka. Vybíječ.

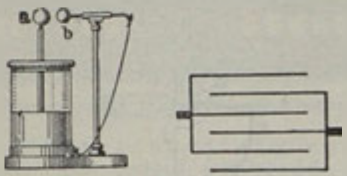
trotechnice velmi zhusta užíváno. Jako dielektrika se užívá různých isolačních hmot podle toho, jak velké kapacity kondensátor má býti a podle toho pod jakým napětím bude zapojen. Čím vyšší má býti kapacita kondensátoru, tím o vyšší dielektrické konstantě dielektrika se užívá. Dielektrické konstanty uvažovány jsou vzhledem k vakuu, jehož dielektri-

Emaily.

1. Anglický řád podvazkový. 2. Norský svícen. 3. Římský svícen nalezený v Temži. 4. Svatoštěpánská koruna, XIV. stol. 5. Norský svícen. 6. Anglický svícen XVII. stol. 7. Část reliquiáře. 8. Byzantský email v kostele sv. Marka v Benátkách, XIII. stol. 9. Kamna na pálení emailu.

cká konstanta je rovna 1. Podle toho pak dielektrické konstanty častěji užívaných látek jsou: Dřevo suché 2—8, Ethylalkohol 26, ebonit 2.7, kys. mravenčí 56, mramor 8.3, parafin 1.8—2.3, sklo 5—10, slída 5—8, vzduch 1.006. V praksi se počítá s dielektrickou konstantou vzduchu jako rovné 1. Tyto láhve lze za účelem zvyšování e. k. spojiti v baterie. Leidenskou láhev nabíjíme tím způsobem, že

Obr. 3.

Lancova láhev. Kondensátor.

jeden polep spojíme s elektrikou a druhý polep uzemíme. Náboj se udrží dosti dlouho. Spojíme-li vnější polep s tyčí vnitřního polepu, přeskočí v době styku jiskra a láhev se vybíjí.

Elektrická lampa, ↘ elektrické světlo.

Elektrická lázeň, ↘ elektroléčba.

Elektrická pec, ↘ pec.

Elektrická polarisace, ↘ polarisace galvanická.

Elektrická řada, sestavení hmot podle vzájemného elektr. vztahu. Třeme-li dvě hmoty, tu jedna se nabije kladně, druhá záporně. Sestavíme-li nyní hmoty tak, že každá třená o následující se stává kladnou, tato však zápornou, dostaneme e. ř. Pro tření je to: vlasy (kožišina, liščí ocas), hlazené sklo, vlna, papír, hedvábí, matné sklo, kaučuk, rohovina, jantar, síra, kovy, kollodium. Stejné e. ř. jsou thermoelektrické a elektrotechnické.

Elektrická vůně, připomínající zápach fosforových sirek následkem tvoření se ozonu, který cítíme v blízkosti pracujících elektrisačních přístrojů, transformátorů pro vysoké napětí nebo též při úderu blesku.

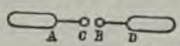
Elektrické baterie ↘ galvanické články.

Elektrické bělidlo, bílení prádla ozonem a elektrolytickou cestou.

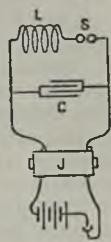
Elektrické hodiny, ↘ hodiny.

Elektrické kapilární světlo, vzniká proskočením elektrické jiskry v kapilární trubici. Spektrum tohoto světla, promítnuto na nějaké spojité spektrum, vykazuje jasnější čáry v části červené, žluté, zelené a modré. Povaha elektrod, skla a tlaku na charakter tohoto světla vlivu nemá.

Elektrické kmity. Následkem samoindukce vznikající elektrické stavy ve vodiči. Podstata tohoto pochodu se nejlépe osvětlí příkladem kyvadla. Odporem vzduchu nastává tlumení až k úplnému zmizení kmitů. Takové poměry vznikají za působení nabitého kondensátoru. Vybíjení leidenské láhve se děje kmitavým proudem. Překročí-li odpor kmitů hodnotu $R = 2\sqrt{\frac{L}{c}}$, kde L je samoindukční konstanta vybíjeného okruhu a c je kapacita, přestává býti vybíjení kmitavým, je spojité. Na tomto způsobu vybíjení se zakládaly pokusy Feddersenovy, Helmholtzovy, Hertzovy a Righiovy. Hertz dosáhl až jednu miliardu kmitů za sekundu. Hertzův oscilátor je znázorněn na obr. 1. Sestával ze dvou kovových válců A, D, ke kterým se připojovaly koule B

Obr. 1.

Obr. 2.

a C, mezi kterými přeskakovaly jiskry. Menší frekvence dodává jiskřiště induktorového zařízení v obr. 2. Tyto výboje se označují též jako vysokofrekvenční proudy, jelikož pohyb elektřiny zachovává ještě charakteristické znaky proudu (střídavého). Od kontinuitních proudů se liší tím, že odpor nepůsobí na ně vůbec, výhradně odpor induktivní. Stane se na př., že takový proud má před sebou elektrický drát a s tímto rovnoběžné jiskřiště; proud se pak dá druhou cestou (postranní vybíjení). Dále nevyplňuje elektřina průřez vodiče, ale zůstává na jeho povrchu. Ve tmě jsou patrny paprskovité výboje. Zvlášť mohutným dojmem působí výboj mezi dvěma stejně naladěnými cívkami (resonance).

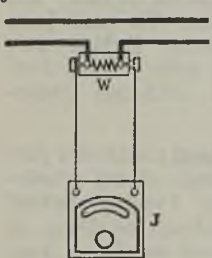
Elektrické krátké spojení nastává v případě, že proud neprochází všemi předepsanými odpory okruhu. Průřez vedení se dimensuje tak, aby jednotlivé dráty se příliš nezahřívaly. Stane-li se, že se dráty vedení dotknou, projde jimi proud bez zasunutých odporů (žárovky, motory atd.), intensita neobyčejně vzroste a vedení se spálí. Krátkým spojením se snadno poškodí zapnuté stroje, baterie a nastává nebezpečí požáru. Proto se do vedení zapínají předepsané pojistky.

Elektrické kyvadlo, ↪ elektrické přístroje měřicí.

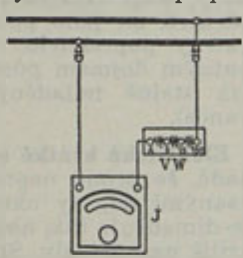
Elektrické lodi, malé lodi, u nichž se šroub nebo lopatkové kolo pohání elektromotorem. Motor je hnán akumulátorem.

Elektrické měřicí přístroje pro měření a určení v techn. používání elektřiny směrodatných hodnot. Tyto jsou: intensita proudu, míra: ampér; napětí, míra: volt; odpor, míra: ohm; prac. efekt, míra: voltamper nebo watt; frekvence, t. j. počet period v 1 vteř.; spotřeba, míra: watthodiny. Vzájemnost intensity, napětí a odporu vyjadřuje zákon Ohmův: napětí = intensita × odpor; jest tudíž třetí těchto hodnot vypočitatelna, známe-li obě druhé. Měřicí přístroje provozní ukazují hodnoty přímo na škále s ukazatelem. Chceme-li věděti průběh hodnot během určité doby, používáme přístrojů se zápisným zařízením, registračních. Mimo měření shora uvedených hodnot jest důležito měření vyrobené a spotřebované elektr. práce, kterou měříme ve watthodinách, příp. kilowatthodinách a jest součin elektrického výkonu (watty, příp. kilowatty) a času, po který účinkuje. Takové měřicí přístroje musí býti spojeny s postupným počitadlem (elektroměry). Měřicí přístroje sloužící na rozvodových deskách ke kontrole provozu zovou se: elektr. kontrolní přístroje.

I. Měření napětí a intensity proudu. Měření provádí se přístroji založenými na témže principu. Měření obou hodnot dá se též prováděti tímže přístrojem. Záleží toliko na zapojení přístroje. Hodnoty jsou podle zákona Ohmova v určité vzájemnosti. Podle volby předřaženého odporu lze měniti i rozsah, pro nějž se tentýž přístroj použíti dá. Obr. 1. znázorňuje zapojení přístroje jako měřidla intensity. Paralelně připo-

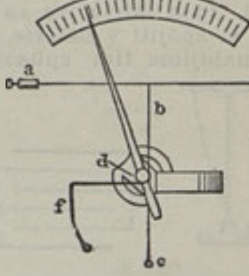

Obr. 1. Měřič proudu.

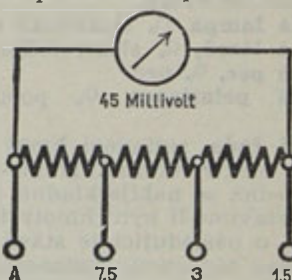
Obr. 2. Měřič napětí.

jený odpor (shunt) W nechá protéci přístrojem toliko část celkového proudu sítě; tato část jest známa, lze ji voliti i měniti, takže rozsah stupnice ampermetru lze v širokých mezích měniti. U voltmetru, jehož zapojení v obr. 2 hraje tutéž úlohu jako shunt u ampérmetru předražený odpor VW. Přístroje nazývají se: Voltmetry pro měření napětí, ampérmetry pro měření intensity. Používá se k jejich stavbě 4 principů účin-

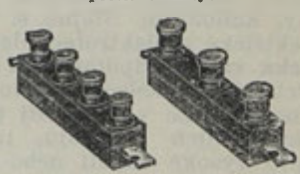

Obr. 3. Tepelný měřič

nosti proudu: a) na elektrodynamickém působení pevné cívky na cívku pohyblivou, která je vložena dovnitř cívky pevné — princip elektrodynamický, b) prodloužení průchodem proudu oteplěného

Uspořádání zapojení cívkového aparátu s dvěma přísl. shunty.

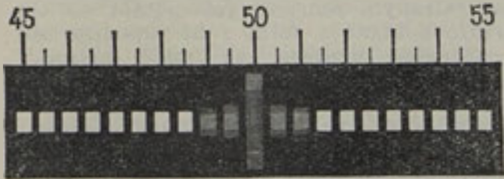

Profilový ampérometr.

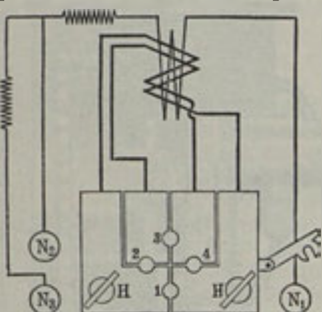
drátu — princip žárový (tepelný), c) vtahování žel. jádra do cívky — ampérmetry a voltmetry s měkkým železem, d) výkyv otáčivé cívky, jíž proud prochází, v magnet. poli stálého magnetu — princip Deprez-d'Arsonval. Přístroje podle d) mohou býti použity toliko pro stej-

nosměrný proud. Přístroje podle b) ukazují stejně jak pro proud střídavý, tak i proud stejnosměrný. Přístroje podle c) vyžadují zvláštní cejchování pro proud střídavý a stejnosměrný, jelikož jejich údaje jsou pod vlivem frekvence proudu.

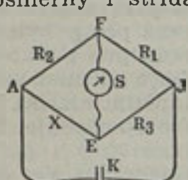
Znázornění kmitání měřiče frekvence.

II. Měření spotřeby energie v určité části vedení. Při proudu stejnosměrném lze ovšem snadno ustanoviti tuto spotřebu součinem ampérmetrem,

Obr. 4. Wattmetr (schema).

případně voltmetrem zjištěných volt a ampér. Nicméně konstruovány jsou přístroje, na nichž lze bez použití voltmetru a ampérmetru přímo spotřebovanou energii odečísti; přístroje tyto, wattmetry, mají podle toho, co jsme si právě uvedli pro měření spotřeby energie elektr. při stejnosměrném proudu, daleko menší význam než při proudu střídavém. Wattmetry staví se na principu elektrodynamickém, viz u měřičů napětí princip a). Wattmetry jsou stejné pro proud stejnosměrný i střídavý.

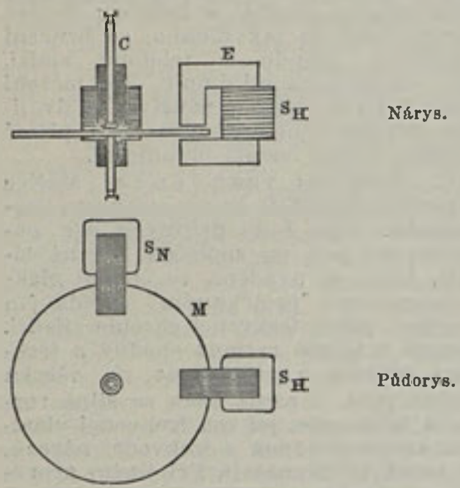
Obr. 5. Wheatstoneův most (schema).

III. Měření odporu. Pro měření odporu používá se nejvíce, pokud neodvozuje se údaji měření napětí a intensity, Wheatstoneova můstku (obr. 5). Měříme-li odpor x, dá se tento vyjádřiti známými odpory R_1, R_2 a R_3. K bodům A a J připojí se baterie a měří se poměr odporů R_1/R_3 tak dlouho, až mezi body E a F vsunutý galvanometr neukazuje žádného proudu. Pak jest $x/R_2 = R_3/R_1$, čili $x = \frac{R_2 R_3}{R_1}$ Tohoto zařízení nelze však užíti pro měření odporu elektrolytů, jelikož stejnosměrným proudem by byl elektrolyt rozkládán. Proto používá se můstku Kohlrauschova, kde malým induktorkem je dodáván proud střídavý, kterým se elektrolyt nerozkládá. Místo galvanometru používá se telefonu. Poměr odporů mění se tak dlouho, až bzučení střídavého proudu v telefonu zmizí, nebo seslábne na minimum. Pro měření velmi malých odporů používá se dvojitého můstku Thempsonova. Pro přímé odčítání odporu slouží ohmmetry.

IV. Měření frekvence. Měřiče frekvence zakládají se na resonanci mechanické. Celá řada pružných per namontována jest na společné železné lamele, která je uváděna ve chvění elektromagnetem protékaným střídavým proudem, jehož frekvenci chceme zjistiti. Vibrace tato má rytmus shodný s frekvencí proudu a přenáší se na všecka pružná péra, z nichž však se silně rozkmitá toliko ono, jež má frekvenci vlastních kmitů shodnou s frekvencí nárazů, jež se na ně přenášejí. Při jiném provedení vystaví se všecky pružné lamely působení pulsujícího magnetického pole elektromagnetu, protékaného střídavým proudem, jehož frekvenci chceme zjistiti.

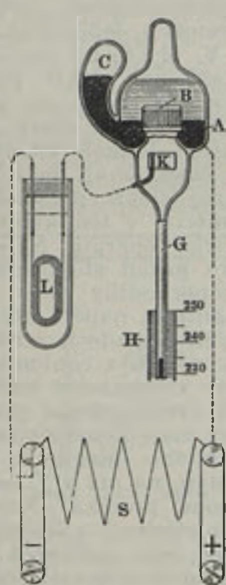
V. Měření spotřeby. Měřiče spotřeby neb elektr. počitadla, elektroměry slouží k tomu, aby u spotřebitele zjistily odběr elektr. práce v kilowatt-hodinách (kwh). Jelikož jest práce součin z výkonu a času, mají měřiče spotřeby počítací stroj (elektr. počitadlo), jehož postup jest úměrný v ten který čas odebrané elektrické energii. Nejjednodušší počitadla pro proud stejnosměrný počítají toliko ampérhodiny nebo coulomby. Při konstantním napětí síťovém, jež lze v mnohých případech vzíti v úvahu, je snadno vypočítati z coulombů násobením napětí sítě kilowattové hodiny. Počitadla taková (ovšem pouze pro proud stejnosměrný) mají kotoučovitou, mezi póly podkovovitého magnetu otočnou hliníkovou kotvu, na níž upevněny jsou cívky, jimiž proud protéká. Stavba odpovídá tudíž asi přístroji s otočnými cívkami. Důležitější jsou motorová počitadla, která odpovídají v konstrukci dynamometrickým wattmetrům. Otočná kotva s mnohými závity tenkého drátu, která je vinuta po-

dobně jako kotva stejnosměrných strojů, ale bez železa, a má kolektor, otáčí se v poli magn. cívek pevných, kterými protéká hlavní proud. Kotva zapojí se do sítového napětí přes předražený odpor. Potřebný silový odpor, který musí přibývati úměrně rychlosti, dodává na dolním konci kotevního hřídele hliníkový kotouč, jenž prochází mezi póly ocelového magnetu, čímž indukují se v kotouči vířivé proudy, které pohybu vzdorují. Tohoto principu používá se u počitadel indukčních, jichž používá se pouze pro

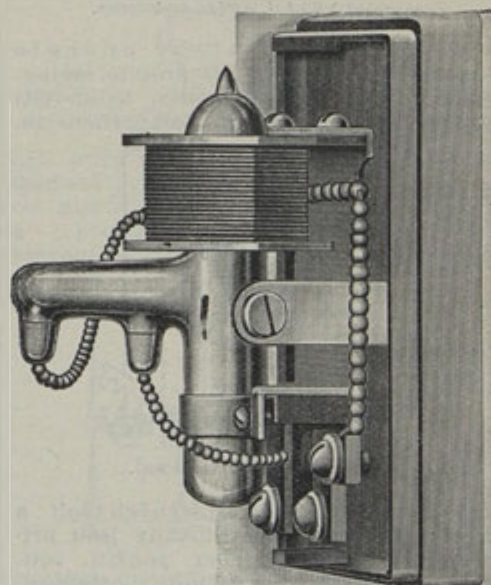
Obr. 6. Bláthyovo motorové počítadlo.

střídavý a trojfázový proud. Obr. 6. ukazuje princip: M jest kolem osy C kovová deska, SH a SN jsou obě dvěma fázemi vícefázového proudu zbuzované cívky, jejichž z listů skládaná žel. tělesa E obepínají desku. Vířivými proudy nastalý točivý moment přenáší se na počítací stroj. Podstatně jiná elektr. počitadla podle principu Stia. Účinkují na podkladě elektrolytickém a vylučují částkou procházejícího proudu rtuť z jodidu rtuťnatého v roztoku kaliumjodidu. Počitadlem prochází obyčejně $^1/_{100}$ proudu. K tomu účelu jest

Obr. 7. Princip Stiova počítadla.

předražený vysoký odpor S. Přípojky bytové a světelné bývají provedeny též na paušál. Někdy omezuje se tento paušál zvláštním přístrojem omezovacím. Omezovací zařízení tvoří spojené pravoúhle k sobě stojící skleněné trubice se železným jádrem, jež potápí se do rtuťové lázně a tolik z ní zapuzuje do vodorovné trubice, že malé kelímky s přípojkami proudu jsou elektr. spojeny. Solenoid nad kolmou trubicí má vliv na železné jádro a při přílišném přepínání odběru proudu vytáhne jádro ze rtuti, která přeteče ihned z vodorovné do kolmé

Obr. 8. Omezovač proudu pro paušál. tarif.

trubice a vypojí proud. (Obr. 8.) Pro spotřebné účely v mírně zatížené době povolují elektrárny nižší tarif. Hodinové zařízení předem nastavené přepojuje samočinně dva spojené elektroměry na v té které době právě platný tarif.

Elektrické napětí, součinitel elektrické energie, znamená pro pohyb elektřiny to, co tlak znamená pro pohyb vody. Elektřina se pohybuje od míst vyššího napětí k místům s napětím nižším. Při nabíjení vodiče se práce spotřebuje. Přenášíme-li elektrické množství Q z pot. hodnoty 0 na vodič o potenciálu V, spotřebuje se tolik práce, jako při stálém pot. rozdílu ½ V (aritm. střed). Celková práce je tedy ½ QV Joule = 1 QV kgm. Tato práce se přeměnila v elektrostatickou energii. Při výboji přechází zase ve světlo, teplo atd. Tato práce se nejlépe měří teplem při vybíjení se vyvíjejícím. Pomocí elek.

strojů můžeme dvě tělesa nabíti různou elektřinou. Elektromotorická síla článku, napětí a potenciální rozdíl jsou shodné pojmy. Volta sestavil hmoty do řady tím způsobem, že dotykem jedné s následující se stávala kladně a druhá záporně nabitou. Rozdíl potenciálu byl tím větší, čím větší byl odstup mezi oběma hmotami a rovnal se součtu pot. rozdílů mezi nimi ležících párů.

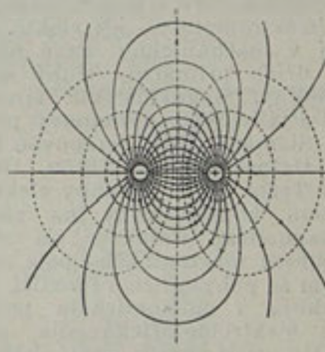
Elektrické oznamovače, zařízení, samostatně ohlašující určitý pochod na větší vzdálenost. Kontrola teploměrů, vodoznaků, požární automaty, telegrafie, telefonie.

Elektrické podniky, velmi důležitá střediska pro přeměnu energií. Rozdělujeme je na e. p. pro výrobu, rozvádění a spotřebu. I. Výroba. Elektr. energie se vyrábí v centrále z vodní (hydrocentrály) nebo z tepelné (tepelné centrály) energie. První jsou odkázány na vodu, druhé se stavěly pův. na místě spotřeby, dnes se staví tam, kde je palivo. Vyplývá to ze snadnějšího přenosu energie elektrické. Menší elektrárny neustále mizí, takže dnes se e. spojují ve velkoelektrárny, pracující do společ. sítí. Výrobna elektřiny je závislá na druhu vyráběného proudu. Stejnosměrný proud je dnes téměř úplně zatlačen do pozadí střídavým proudem, který jest daleko výhodnější. Napětí a počet period proudu se dnes normalisuje. Vyrobená energie se dnes měří na rozváděcím zařízení, které obsahuje kromě přístrojů měřicích též pojistná a regulační zařízení. II. Rozvádění. Při rozvádění elektr. energie obzvláště z elektráren vzdálených od místa spotřeby hledí se, aby ztráty ve vedeních byly co nejmenší. Ovšem při proudech značné intensity byly by vodiče o značném průřezu, což by znamenalo nejenom značný náklad, nýbrž i stížení konstrukce vedení. Proto většina elektráren staví se na proud střídavý, který se dá transformovat. Z takovéto elektrárny pak vede se proud transformovaný na vyšší napětí, čímž samozřejmě klesne intensita a vedení může následkem toho býti z vodičů o celkem malém průřezu. Normálně transformuje se proud asi na 110.000 V, který se vede do místa spotřeby, kde se transformuje na proud o napětí 3000 až 6000 V, který se dále rozvádí k místním menším transformátorům, které jej transformují na potřebné napětí. Pro vedení elektr. energie kabely udává se maximální napětí 30.000 V. V této transformaci právě spočívá výhoda střídavého proudu proti stejnosměrnému a proto všude tam, kde se jedná o přenosy větší wattové energie na větší vzdálenosti, používá se proudu střídavého. Spotřeba. Napětí pro stejnosměrný proud: 2×110, nyní častěji 2×220 V. Motory se zapínaly na 440 V. El. dráhy 500—600 V. Pro dálkové trati se jde ovšem do několika tisíc voltů. Nejvíce proudu spotřebuje průmysl k pohonu transmisí, obráběcích strojů, jeřábů, těžných strojů, čerpadel, kompresorů atd., atd. Válcovny a železárny jsou rovněž velikými konsumenty. Ostatní spotřebu tvoří osvětlování veřejných a soukromých objektů. Menší část elektr. energie spotřebuje elektrochemie.

Elektrické pojistky, zařízení na automatické přerušení elektr. proudu na vedení, jakmile jím následkem krátkého spojení (↷ elektr. krátké spojení) proudí příliš silný proud.

Elektrické pokusné stanice, ústavy, které neodvisle od továren zkoumají výrobky průmyslu. Zkouší se vodicí materiál, články, akumulátory, stroje, měřicí přístroje atd. ↷ Elektrotechnický Svaz Čsl.

Elektrické pole, prostor, v němž působí elektrické síly. I. Síla pole a silokřivky. Podle Coulombova zákona se stejnoznač. náboje odpuzují silou přímoúměrnou elektrickým množstvím a nepřímo úměrnou čtverci vzdálenosti obou nábojů. Nestejné náboje se takovou silou přitahují. Každý elektr. náboj nebo nenabité těleso podléhá tudíž výslednici všech elektrických sil. Těmito účinky se vyznačuje

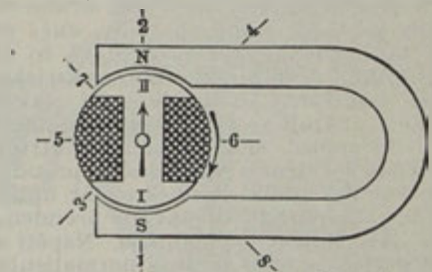
Elektrické pole.

elektrické pole. Za intensitu pole označujeme sílu, které podléhá v určitém elektr. bodě elektrické množství + 1. Čáry, jichž každý bod souhlasí se směrem pole, nazýváme elektrolytickými siločarami. Každá takováto čára má počátek v kladném náboji a končí v záporném. Sílu pole vyznačujeme hustotou siločar, t. j. jejich množstvím na 1 cm² plochy. II. Potenciál a energie. Pohybuje-li se elektricky nabité těleso účinkem sil, tu práci vykonává; pohybujeme-li jím proti silám

pole, se práce spotřebuje. Každému elektrickému náboji přísluší určitá potenciální energie, závislá pouze na poloze náboje v elektrickém poli. Jako elektrický potenciál určitého místa označujeme práci potřebnou k dopravení kladného jednotkového náboje z nekonečna na toto místo. Potenciální diference (elektr. napětí) je práce spotřebovaná k přemístění jednotkového kladného náboje. Potenciál země označujeme rovný nule. Myslíme-li si v elektr. poli všemi místy stejného potenciálu proložené plochy, obdržíme t. zv. plochy stejného potenciálu, t. zv. plochy ekvipotenciální. Při pohybu nábojů na těchto plochách se žádná práce nespotřebuje. Jsou to plochy kolmé k siločarám.

Elektrické stroje, zařízení pro proměnu energie mechanické v elektrickou neb opačně. Poněvadž zakládají se elektrické stroje na zákonech elektromagnetismu, označují se též jako elektromagnetické silostroje. Rozeznáváme podle proudu, který vyrábí, případně který je jím přiváděn, stejnosměrné stroje a stroje pro proud střídavý. Poslední dělí se na jednofázové, dvoufázové a vícefázové stroje, podle toho, používá-li se jednoho nebo více kruhů střídavého proudu různé fáze. Nejvíce používá se strojů třífázových. Podle směru přeměny energie rozeznáváme generátory, dynama, které proměňují mech. energii v jednu z jmenovaných forem elektr. energie, a motory (elektromotory), jež elektr. energii mění v mechanickou. Prvé označovaly se dříve primární, druhé sekundární. Dějiny. Magnetoelektr. stroj pochází od Pixii (1832), dynamový princip vymyslil Siemens (1867), bubnovou kotvu vynalezl Hefner-Alteneck (1872), třífázový motor Tesla (1887). Všechny elektrické stroje jsou konstruovány na základě elektromagnetické indukce, na střídavém působení magnetického pole na vodič, v něm se pohybující. Ve vodiči, který se pohybuje v magnetickém poli, se vzbuzuje elektromotorická síla, proud, který je tím větší, čím je vodič delší, čím je větší intensita magnetického pole a čím je větší rychlost pohybu. Opačně vodič, kterým protéká proud, působí mechanickou silou v magnetickém poli tím větší, čím je proud silnější a čím je větší intensita magnetického pole. Podle směru elektromotorické síly a proudu, jakož i mechanické síly a směru pohybu se určuje, zda stroj proud vyrábí (generátor), nebo spotřebuje (motor). U generátoru má elektromotorická síla stejný směr jako proud, otáčivý moment však má opačný směr, než pohyb, pohánějícímu stroji se klade tedy odpor, což je přirozené, jelikož generátor mechanickou práci spotřebuje. U elektromotoru má elektromotorická síla opačný směr, než přiváděný proud (protielektromotorická síla), otáčivý moment však působí ve směru pohybu. Uvedený zákon, podle kterého se určuje velikost indukovaného napětí, lze vysloviti též následovně: Sílu magnetického pole si můžeme znázorniti počtem magnetických siločar, procházejících plošnou jednotkou v uvedeném místě. Napětí je pak dáno počtem siločar, které vodič v časové jednotce protíná.

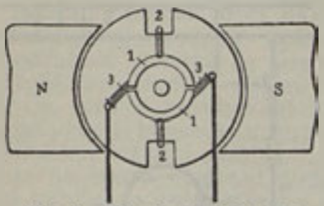
I. Stejnosměrné stroje. Vznik proudu v elektr. stroji lze dobře pozorovati u válcového induktoru, který byl prvním praktickým zařízením k výrobě elektr. proudu elektromotorickou cestou. (Obr. 1.) Ve válcovitém otvoru stálého

Obr. 1. Bubnová kotva (průřez).

ocelového magnetu NS se točí železná kotva I, II. V kotvě jsou dvě drážky, takže má tvar dvojitého T. Drážky jsou ovinuty závity isolovaného měděného drátu. V nakreslené poloze induktoru, kde střední šipka stojí ve směru 1—2, procházejí všechny siločáry kotvovým železem z N do S; vodiče neprotínají žádné siločáry, indukované napětí se rovná tudíž nule. Počet protínaných siločar je větší v poloze 3—4, dosahuje vrcholu v poloze 5—6, klesá v 7—8 a je zase nulový v poloze 2—1. Nyní mění napětí svůj směr, jelikož s ohledem na vinutí kotvy se oba póly N a S proměnily. Ve stavu 4—3 napětí roste v záporné hodnotě, je nejvyšší bod v 6—5, klesá pak a v poloze 1—2 je zase nula. Celý pochod se pak opakuje. V cívce vzbuzené napětí je střídavé a zařízení by se dalo použíti k výrobě střídavého proudu. K výrobě stejnosměrného proudu musí v cívce vyrobený střídavý proud býti usměrněn, což se děje usměrňovačem nebo kolektorem, jehož nejjednodušší tvar, použitý u válcového induktoru, znázorňuje schematicky obr. 2. Obě kotvové drážky jsou naznačeny pouze jediným

drátem 2—2. Konce tohoto vinutí (ve skutečnosti cívky) jsou připojeny na dva polokruhovité segmenty 1—1 kovového prstence. Oba segmenty jsou od sebe i od hřídele isolovány. Na těchto segmentech

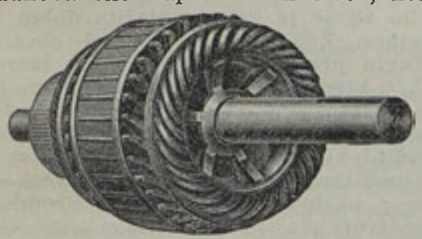
Obr. 2. Princip usměrňovače.

se smykají dva kartáče 3—3 spojené s vnějším proudokruhem. V naznačeném okamžiku, kdy proud mění svůj směr, obrací kolektor též spojení kartáčů na konci cívky, takže kartáče vykazují stále stejnou polaritu. Takto obdržený proud tvoří dvě stejnosměrné vlny původního střídavého proudu. Klesá tudíž z maximální hodnoty na nulu a naopak (pulsující stejnosměrný proud). Stejnosměrnějšího napětí dosáhneme rozmnožením počtu kotvových drážek a kolektorových

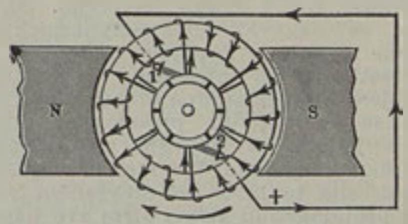
Obr. 3. Schema bubnového běhounu.

lamel. Obr. 3 znázorňuje kotvu s 8 drážkami, je to t. zv. bubnová kotva. Vinutí je zde uzavřeno. Kartáče jej dělí ve dvě stejné rovnoběžně zapojené části. Mezi kartáči jsou stále cívky s maximální hodnotou indukované elektromotorické síly. Jelikož se projevuje účinek součtu indukovaného napětí všech cívek, které

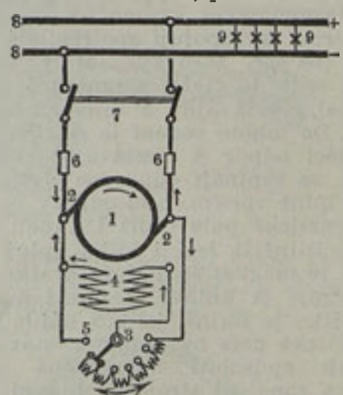
Obr. 4. Bubnovitý běhoun.

se nacházejí mezi kartáči, je napětí téměř úplně stálé. Obr. 4 znázorňuje takový kolektor v pohledu. Obr. 5 znázorňuje konstrukci t. zv. kroužkové kotvy, které se dnes téměř vůbec nepoužívá. Průběh proudu v cívkách naznačují šipky. Kroužková kotva sestává z železného prstence s ovinutými cívkami. Konec a počátek dvou sousedních cívek se spojí a připojí na kolektorový segment.

Obr. 5. Schema prstencového běhounu.

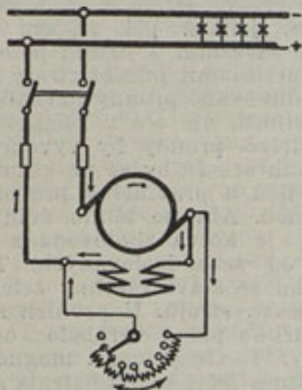
U kroužkové kotvy se napětí indukuje pouze ve vnějších drátech cívek. Kotva stejnosměrného stroje je stále přemagnetisována, jelikož při otáčení prochází střídavě severním a jižním pólem. Toto přemagnetisování působí ztráty zahříváním. Indukované proudy nevznikají pouze ve vinutí, ale též v železném jádře. Tyto vířivé proudy by vyvolávaly tak veliké zahřátí, že by se poškozovala isolace vodičů a pravidelný provoz by byl znemožněn. Aby se těmto účinkům zabránilo, je kotva zhotovena z tenkých plíšků od sebe isolovaných. Takovým způsobem se staví všechny železné součásti elektr. strojů. U prvních strojů se magnetické pole vyrábělo ocelovými magnety. To byly t. zv. magnetoelektr. stroje. Dnes ještě se tyto stroje staví pro zapalovací zařízení výbušných motorů. Jelikož se ocelové magnety dají vyráběti jen do určité velikosti, používalo se elek-

Obr. 6. Zapojení pobočného stroje.

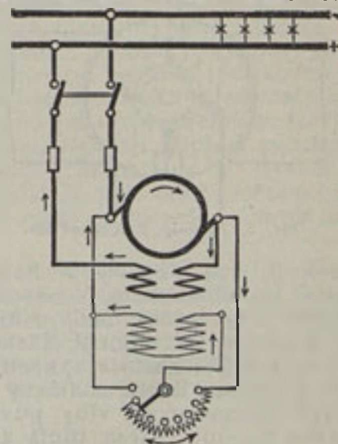
tromagnetů napájených bateriemi, nebo malými magnetoelektrickými strojky. Mimořádně působil vynález dynamoelektrického principu, na základě kterého si stroj sám napájí magnety (Siemens W. 1867). Ve stroji vyráběný proud

se vedl kolem magnetů a pak teprve do vnějšího proudokruhu. Při tom má ještě v jádrech zbývající magnetismus určitou intensitu, která se po spouštění stroje stupňuje, až je železo nasyceno. Stroje tyto se nazývají elektrodynamickými, krátce dynama. Zapojení magnetů lze provésti různým způsobem. U původního zapojení (obr. 6) stoupá elektromotorická síla se stoupajícím proudovým zatížením, jelikož se zvyšuje též intensita magnetického pole. Při malém napětí je elmot. síla malá a při otevřeném vnějším proudokruhu ztrácí stroj své napětí. Tyto stroje se nehodí pro výrobu proudu. Jsou to t. zv. stroje na plný proud. Mnohem výhodnější jsou stroje pro vedlejší proud (obr. 7). Větší část proudu

Obr. 7. Zapojení hlavního stroje.

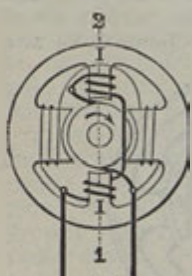
vyrobeného v kotvě 1 protéká pojistkami 6 a dvoupólovým vypinačem do sítě 8, na kterou se zapojují spotřebitelé proudu 9 (na př. žárovky). Malý vedlejší proud vede do cívky magnetu 4 (2 jsou kartáče), sestávající z mnoha tenkých drátů. Do tohoto vedení je zapojen t. zv. spouštěcí odpor 3, sestávající z kliky, kterou se zapínají odporové cívky. Je-li klika úplně vpravo, jsou odpory vypnuty a magnetické pole tudíž i napětí stroje jsou nejsilnější, leží-li klika úplně vpravo (5), je magnet spojen na krátko a napětí stroje je nulové. Zapnutí magnetu na krátko je nutné, jelikož náhle mizející magnetické pole by mohlo v otevřených cívkách způsobiti nebezpečné napětí. Schema zapojení stroje na hlavní proud je znázorněno v obr. 7; z obrázku jasně srozumitelné. Ve všech případech je na svorkách odevzdávané napětí mnohem menší, než v kotvě indukovaná elektromotorická síla, jelikož se určitá část spotřebuje ku překonání vnitřních odporů. Třetí způsob zapojení jsou stroje kompoundní, v obr. 8 znázorněné. Toto spojuje obě předcházející. Pole má dvojí vinutí: tenký drát a mnoho závitů pro vedlejší proud a málo cívek ze silného drátu pro hlavní proud. Zde lze docíliti bez každého ustavování stále stejného

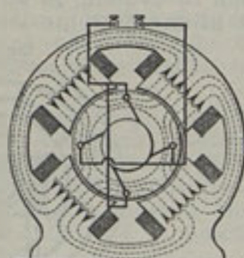
Obr. 8. Zapojení sdruženého stroje.

napětí na svorkách. Stejně se zapojují stejnosměrné stroje, i když působí jako stejnosměrné motory, kde se před kotvu zapojuje spouštěcí odpor. Při stálém napětí přiváděného proudu sep očet otáček řídí napájecím proudem. Slabší napájecí proud způsobí vyšší obrátky a opačně. Na hlavní proud zapojený motor bude míti při velkém zatížení málo obrátek a opačně; při úplném odlehčení by měl dokonce příliš veliké obrátky („přepálil" by se). Tento motor má veliký moment rozběhu a používá se v důsledku těchto vlastností na př. u jeřábů, drah atd. Na vedlejší proud zapojený motor má stálé obrátky bez ohledu na zatížení. Používá se tudíž tam, kde záleží na stálých obrátkách, na př. u transmisního pohonu, papírových strojů atd. U stejnosměrného stroje je velmi důležitá dobrá komutace. Znamená to pochod obracení proudu při přeběhnutí kartáčů lamelami, v kterémžto okamžiku se cívka pojí na krátko. Po dobu spojení na krátko musí proud v cívce obrátiti svůj směr. Ideální by bylo, kdyby se proud měnil stejnoměrně. Tento pochod je však rušen z následujících důvodů: Proudovodiče tvoří vlastní magnetické pole, které během komutace musí rovněž měniti svůj směr. Títo se vyvine samoindukční elektromotorická síla (reaktanční napětí). Tento proud může na kartáčích působiti takové napětí, že nastane jiskření komutátoru. Toto je samozřejmě škodlivé a má též obrovský vliv na dobu trvání stroje. Při stavbě stroje se kotva,

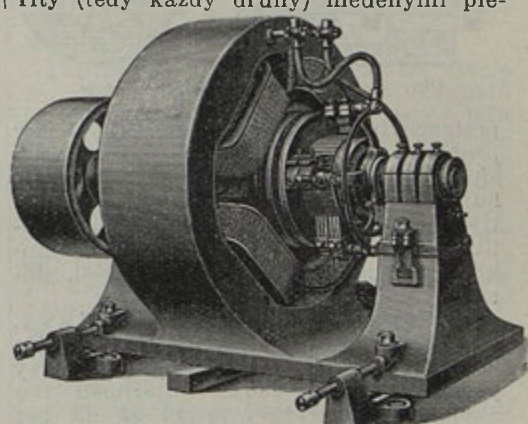
počet obrátek a intensita proudu navrhuje právě s ohledem na tuto okolnost a reaktanční napětí se snižuje na minimum. U strojů s výsokými obrátkami a velikým výkonem se ovšem zavádí otočné napětí, působící proti napětí reaktančnímu. Nejjednodušší způsob řešení je posunutí kartáčů ze střední polohy. Tento prostředek ovšem rovněž nedostačuje, jelikož posunování kartáčů se smí prováděti pouze v určitých mezích v blízkosti střední polohy. Zařízení, kterým se bezpečně odstraní každé reaktanční napětí, je znázorněno v obr. 9. Jsou to t. zv. otáčivé póly. Jsou to úzké póly mezi hlavními póly opatřené hlavním vinutím, kterým prochází proud kotvy. Odstraní se tím účinek jak příčného pole (způsobeného vinutím kotvy), ale též pole proti tomuto působícího. Katráče jsou ve stálé poloze. Zavedení

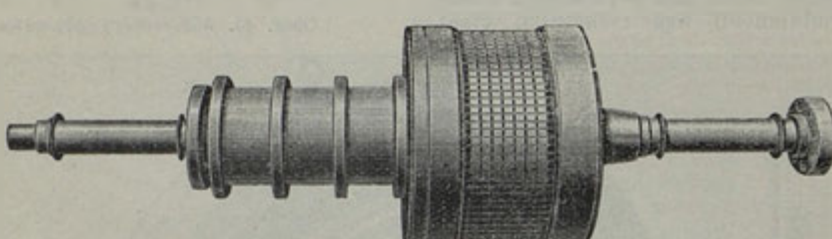
Obr. 9. Zařízení měnného pólu.

Obr. 10. Zapojení čtyřpólového stroje.

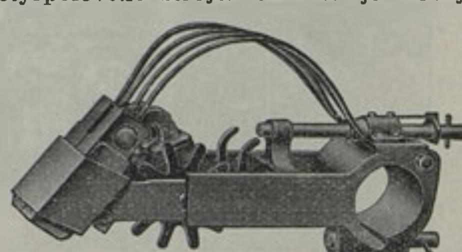
Obr. 11. Čtyřpólový stejnosměrný poboční stroj.

Obr 12. Běhoun stejnosměrného turbogenerátoru.

těchto pólů znamenalo obrovský pokrok ve stavbě stejnosměrných strojů. Přeměna energie v elektrickém stroji se přirozeně neobejde bez určitých ztrát. Vyskytující se odpory jsou mechanické (tření vzduchu, ložisek a kartáčů), magnetické (přemagnetování, vířivé proudy) a elektrické (ztráty ve vinutí). Stupeň účinnosti elektrického stroje je pak poměr dodaného výkonu k odebranému, vyjádřený v % dodaného. Kolísá mezi 80 až 90%. Směrodatné pro zatížení stroje je jeho zahřátí. Uvedené ztráty totiž způsobují zahřívání stroje. Toto rozhodně nesmí dostoupiti výše, při které by se poškozovala isolace vinutí. Toto zahřátí jednotlivých součástí, resp. jeho meze jsou pevně stanoveny a nominelním výkonem stroje nazýváme ten, při kterém zahřátí zůstává v určitých mezích.

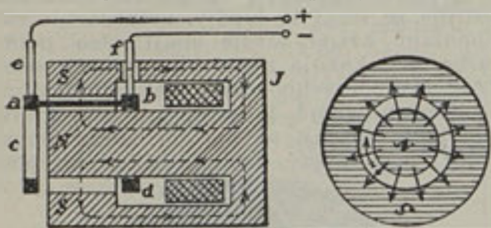
Pokud se vývoje týče, nutno podotknouti, že původní dvoupólový typ stejnosměrných strojů ustoupil dnes výhradně stavěnému typu vícepólovému. Malé stroje se staví se 4 póly, velké a hlavně pomalu běžící stroje mají více pólů. Obr. 10 ukazuje zapojení a průběh siločar čtyřpólového stroje. Jelikož u vícepólových strojů je tolik kartáčů, kolik je pólů, spojují se kartáče stejné polarity (tedy každý druhý) měděnými plechy a provede se společný vývod ke svorkám stroje. Obr. 11 znázorňuje starší typ čtyřpólového stroje. Obr. 12 je novější

Obr. 13. Držák kartáčů pro turbogenerátory.

konstrukce pro malé a střední výkony. V obr. 12 je běhoun stejnosměrného turbogenerátoru. Zvláštní péče, s jakou se zhotovuje držák kartáčů, jest viditelna v obr. 13.

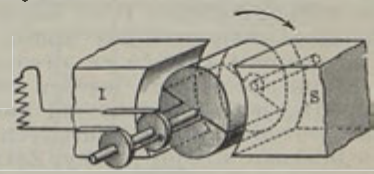
Zvláštní konstrukce rychloběžného, stejnosměrného turbogenerátoru je jednopólovy stroj (acyklický stroj) v obr. 14. J je magnet, jehož jižní pól „S“ objímá

Obr. 14. Princip jednopólového stroje.

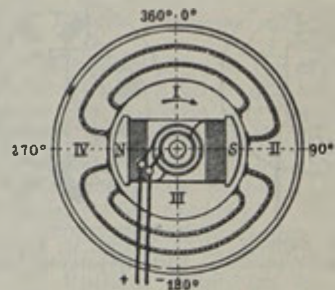
prstencovitě pól severní „N“. Silokřivky probíhají ve směru plně vytažených šipek. a b je masivní měděná tyč, pohybující se v mezikruží magnetu po dvou třecích prstencích c a d. Jelikož ab protíná siločáry stále v jednom směru, indukuje se v něm stejnosměrné napětí, sbírané kartáči e a f.

II. Stroje pro proud střídavý. Druhý veliký druh elektrických strojů: jedno a vícefázové stroje pro střídavý proud nabývají veliké důležitosti tou okolností, že střídavý proud se dá bez zvláštních těžkostí vyrobiti i pro nejvyšší napětí a lze jim překlenouti i největší vzdálenosti bez zvláštních ztrát. Stroje pro výrobu proudu, stejně jako stejnosměrné, se zakládají rovněž na principu elektromagnetické indukce. Princip těchto generátorů pro střídavý proud ukazuje obr. 15. Ve vinutí válcovité kotvy

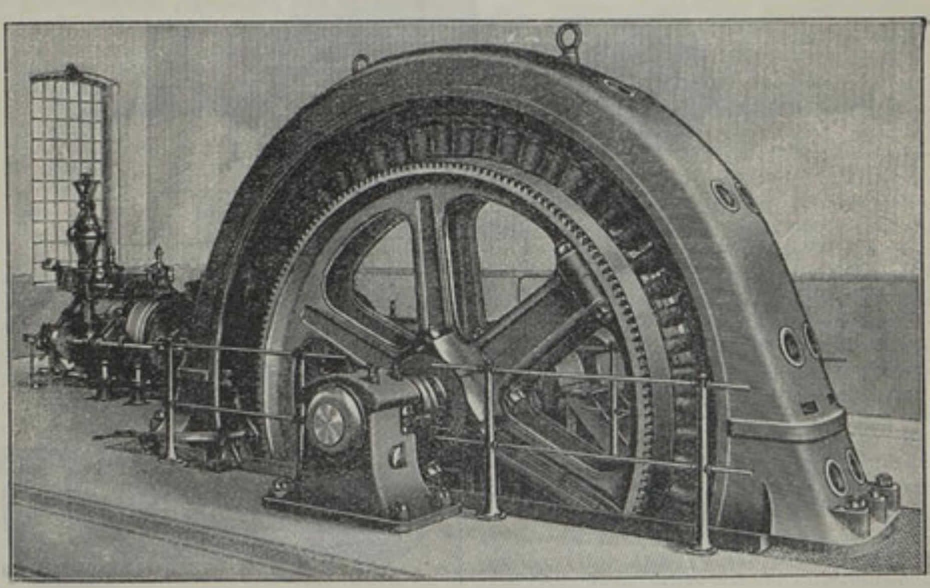

Obr. 15. Princip stroje na střídavý proud.

vzniká střídavý proud. Tento se neusměrňuje, ale pomocí dvou kroužků odvádí nezměněně do vnějšího proudokruhu. Generátory mají opačné uspořádání, jako stejnosměrné. Indukovaný proud vzniká v pevné části (stator) a magnety jsou otáčivě uspořádány (rotor). Toto zařízení má tu výhodu, že se proud odvádí přímo z klidné části do sítě. Schematické zná-

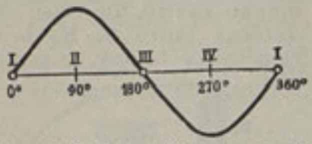

Obor. 16. Jednofázový generátor.

Obr. 18. Volně běžící generátor setrvačníku.

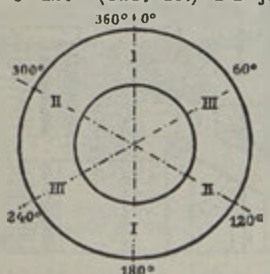
zornění takového dvoupólového generátoru pro jednofázový střídavý proud ukazuje obr. 16. V diagramu obr. 17. je

Obr. 17. Průběh střídavého napětí.

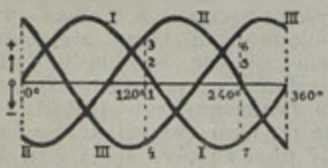
znázorněn průběh proudu v tomto generátoru. Diagram má křivku proudu znázorněnou jako sinusoidu. Jedno otočení dvoupólového rotoru o 360° odpovídá tudíž 1 periodě. Obvykle se volí počet period 50, takže počet obrátek je 3000/min. Číslo, které se u turbogenerátorů často vyskytuje. Je-li počet obrátek menší, zvýší se počet pólů a sice pro 1500 obr. 4 póly, pro 1000 obr. 6, pro 750 8 pólů atd. V obr. 18. je generátor pro přímé spojení s pomalu běžícím parním strojem se 100 obr./min. Stroj má podle toho 60 pólů a rotor je současně setrvačníkem parního stroje.

T. zv. vícefázové stroje mají více vinutí v drážkách rotoru. Cívky svírají určité úhly (v prostoru) a podle toho jsou též posunuty v nich indukované proudy. Vinutí třífázového motoru jsou posunuta o 120° (obr. 19.) I-I je poloha

Obr. 19. Schema třífázového ovinutí.

cívek první fáse (0—180°), II—II (120—300°) druhé a III-III (240—360°) je poloha cívek třetí fáse. Obr. 20 znázorňuje na-

Obr. 20. Průběh tří napětí otáč. systému.

pětí a je viděti, že napětí třífázového stroje jsou posunuta o 120°. Z obrázku vidíme, že okamžitá hodnota dvou fází se rovná hodnotě třetí.

1—2 (I) + 1—3 (II) = 1—4 (III).

Cívky lze zapojiti buď do trojúhelníku nebo do hvězdy. Napětí druhého stroje je 1.73krát vyšší. Proud dodávaný strojem je jenom tenkráte „ve fázi, t. j. dosahuje současně nejvyšší hodnoty, s napětím, jestliže pracuje na neindukční odpor, na př.: žárovky. Při práci na indukční odpor (motory) nastává fázové pošinutí. Příčinou je samoindukční účinek vinutí poháněných motorů. V tomto případě se nestanoví výkon jako součin intensita × napětí, ale nutno bráti v úvahu součinitel účinnosti (cos φ) $= 0{\cdot}7 \div 0{\cdot}8$ za normálních poměrů. Podle konstrukce dělíme tyto stroje na pomaluběžné, středně rychlé a na turbogenerátory. Nejvyšší výkony jsou t. č. 20.000 kW při 3000 obr./min. a 60.00 kW při 1000 obr./min.

Popsaného jedno- i vícefázového stroje se stejnosměrným napájením magnetů lze použíti též jako motoru. Motor běží přesně obrátky odpovídající počtu period. Tato vlastnost se nazývá „synchronní běh“ a takový motor je synchronní. S počátku se musí jiným pohonem dostati na potřebné obrátky a pak se teprve připojí na síť střídavého proudu. Nemůže-li, následkem zatížení, motor dodržeti synchronní běh, zastaví se. Tyto vlastnosti velmi ztěžují praktické použití tohoto motoru. Používá se hlavně pro transformační stanice.

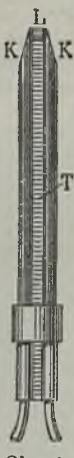
Pro všeobecnou potřebu musí motor míti lehký rozběh. Této podmínce hoví vícefázový indukční čili asynchronní motor. Provádí se třífázový. Zakládá se na tom, že napájení magnetů se děje vícefásovým střídavým proudem. Magnetické pole se otáčí synchronní rychlostí. Vloží-li se do takového pole rotor (oběžné kolo), indukují se v něm proudy, zůstává-li pozadu za synchronním polem. Malé motory se vyrábějí „s kotvou na krátko“, kde se motor zapíná ihned na plný proud. K zamezení těchto nárazů se vyrábějí kotvy větších motorů jako „kroužkové“. Z těchto kroužků se pak vedou přípojky k spouštěcím odporům. Zapneme-li na kroužky jednoho motoru vinutí statoru druhého motoru o stejném počtu pólů, sníží se počet obrátek tohoto zařízení na polovinu. Toto nazýváme kaskádovým spojením.

Elektrické svařování ⚲ svařování elektrické.

Elektrické světlo, umělé osvětlení elektřinou, k němuž se používá tepelných účinků elektrického proudu. Rozeznáváme světlo: obloukové, žárovkové a doutnavé. ⚲ též světlo Mooreovo, rtuťové a Teslovo světlo. Dávno známého rozžhavení drátů elektrickým proudem

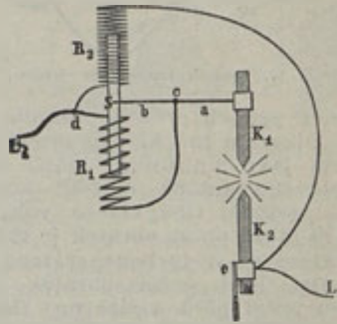
se nedalo použíti, jelikož nebyl znám způsob, jak zabrániti roztavení drátů.

I. Obloukové lampy. První využití tepelných účinků elektřiny pro účely osvětlovací byl elektrický světelný oblouk r. 1813 Davym objevený, který vznikne zavedením proudu do dvou úhlů od sebe poněkud vzdálených. Vzduchovou mezerou prochází proud jako oblouk všeobecně jen velmi málo svítící. Hlavním zdrojem světla jsou rozžhavené konce uhlů. Při použití stejnosměrného proudu se rozžhaví hlavně kladný uhel. Toto rozžhavení se vysvětluje rychlým nárazem záporných elektronů, vycházejících ze záporného uhlu. Na tomto principu založené lampy nazýváme obloukovými a světlo je obloukové. Pro provoz obloukových lamp je velmi důležitá jejich regulace. Uhly totiž se spalují, čímž roste délka oblouku. Regulace má nyní obstarati sesunutí uhlů tak, aby původní délka oblouku se zachovala. Regulace musí dále dbáti toho, aby ostatní lampy nebyly tím v provozu rušeny. Při počátku vývoje těchto lamp zde stála úloha „dělení světla". Z jednoho stroje bylo možno napájeti pouze jednu lampu, jelikož regulace jediné rušila chod ostatních tak, že shasly. Nejstarším řešením této úlohy byla r. 1876 vynalezená Jablochkova svíčka (obr. 1). Dva úhly K jsou po celé své délce děleny kaolinovou hmotou T. Horní konce byly kouskem L porésního uhlu spojeny. Tento uhel při zavedení proudu ihned shořel a utvořil se světelný oblouk. Kaolinová hmota se při odhořívání uhlu stále roztavovala, takže se tímto způsobem zachovávala stálá délka oblouku. K napájení se používalo střídavého proudu, jelikož stejnosměrný proud způsoboval nestejnoměrné odhořívání uhlů. Obloukovky se zvláštními regulač. přístroji mají obyč. elektromagnet. Podle zapnutí tohoto regulačního elektromagnetu rozeznáváme hlavní, vedlejší a diferenciální lampy.

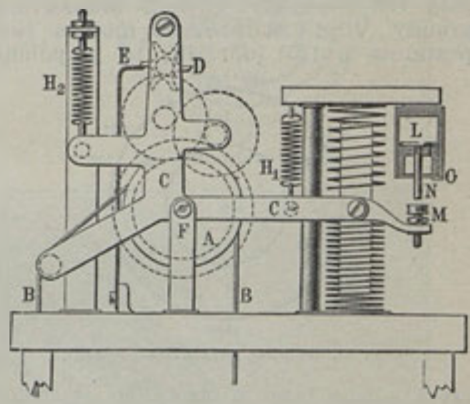
Obr. 1. Jablochkova svíčka.

U lampy s „hlavním" zapojením je magnet v řadě — „za sebou" — s obloukem. Lampy musí býti zapojeny rovnoběžně na síť. U lamp na „vedlejší zapojení" je magnet s obloukem „vedle sebe"; lampy se zapojují na síť za sebou. Nejdůležitějším zapojením pro regulaci je ovšem diferenciální zapojení (1879). Obr. 2. znázorňuje schema diferenciální lampy, kterou r. 1880 zdokonalil Frant. Křižík. Cívka R_1 hlavního proudu má tlustý drát a málo závitů, cívka R_2 vedlejšího proudu má tenký drát a mnoho závitů. Do obou cívek zasahuje železné jádro S. K_1 a K_2 jsou uhly. Při provozu lampy se proud ubírá

Obr. 2. Schema differenciální lampy Křižíkovy.

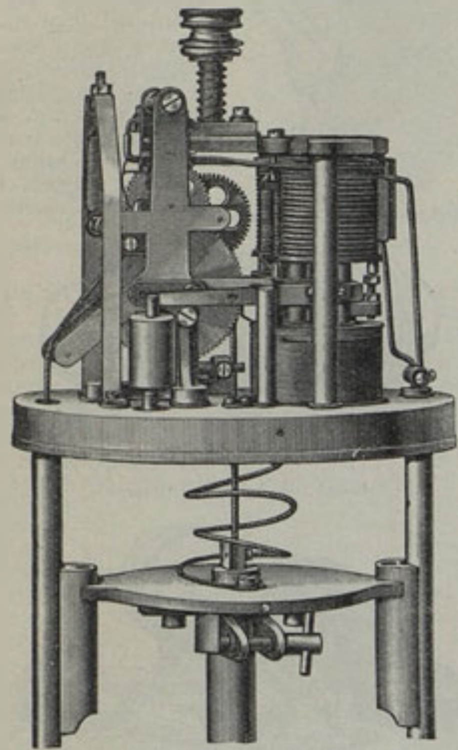
následovně: L_1, d, R_1, c, K_1, K_2, L_2, c je otočný bod páky ba. Na koncích této páky je upevněn uhel K_1 a jádro S. U d se odděluje vedlejší proud, prochází R_2 a v e se zase vrací. Příkladem diferenciální lampy je v obr. 3 schema a v obr.

Obr. 3. Schema provazcové obloukovky (Siemens & Halske).

4 provedení Siemens & Halske. Při napájení obloukových lamp stejnosměrným proudem spaluje se kladný uhel asi dvojnásobně rychle nežli záporný. Vyrábí se proto dvakrát silnější. Při provozu se na něm vytvoří kráter, zatím co záporný úhel zůstává špičatý. Kráter vyzařuje většinu světla. Aby kráter byl vždy uprostřed uhlu, probírá se a probraná část se vyplní měkčím materiálem. Tyto uhly se nazývají knotovými. Při provozu používání střídavého proudu zůstávají oba uhly v původním špičatém tvaru a vykazují stejnoměrné spalování.

Napětí oblouku je při normálních uhlech u stejnosměrného proudu 38—45 Volt, u střídavého proudu 30—35 Volt. Zvláštními opatřeními lze napětí u stejnosměrného proudu stlačiti na 35—37 Volt, takže při 110 V lze napájeti tři a při 220 V šest lamp v řadě zapojených. Část síťového napětí se spotřebuje v t.

Obr. 4. Provazcová obloukovka (Siemens & Halske).

zv. uklidňujícím odporu, který zaručuje klidné hoření oblouku. Uzavřením oblouku do skla získáme menší spalování elektrod, jelikož vzduch nemá přístupu. Trvanlivost a výkon lampy se zvětší. Takové lampy nazýváme stáložárnými. Dalšího zvýšení intensity světla lze dosáhnouti přimíšeninami k uhlům (fluorid draselný). Zvláštním druhem obloukovky je Hewittova lampa na rtuťové páry. Její oblouk se tvoří v prostoru téměř vzduchoprázdném mezi dvěma rtuťovými elektrodami. Tato lampa je pro nedostatek červeného a přebytek fialového a zeleného světla velmi nepříjemná. Není proto téměř vůbec používána. — Moorovo světlo. Moore (1904) používá k vybíjení rour téměř plynoprázdných. Paprsky mají při tomto tlaku 0.1 atm. zajímavé vlastnosti. Proud se před vybíjením transformuje na vysoké napětí a lze tudíž použíti pouze střídavého proudu. M. s. se těší veliké oblibě hlavně v reklamě.

II. Ž á r o v k y. První pokusy činěny již v pol. 19. stol. Až teprve Edisonovi se podařilo r. 1879—1881 sestrojiti první upotřebitelnou žárovku. Svítící drát nahradil zuhelnatělými bambusovými vlákny. Při žíhání se vlákna karbonisují. Obr. 5. ukazuje žárovku s uhlíkovým vláknem ještě ve tvaru, jak jej udal Edison.

Obr. 5. Žárovka s uhlíkovým vláknem.

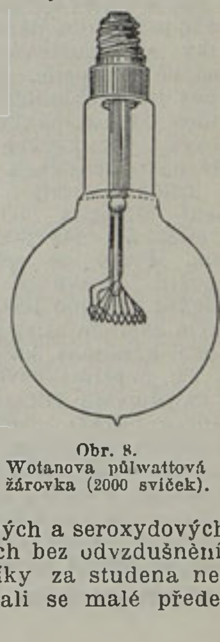

Obr. 6. Tantalová žárovka.

Zvláště se ujala objímka žárovky s t. zv. Edisonovým závitem. Až do konce století se nepodařilo uhlíkovou žárovku zlepšiti. Odvzdušnění se děje zvláštními olejovými pumpami. Uhlíková žárovka spotřebuje asi 3 watty na 1 svíčku. Následujícím zlepšením byla Nernstova

Obr. 7. Wotanova žárovka (400 svíček).

Obr. 8. Wotanova půlwattová žárovka (2000 svíček).

lampa (1898) z thoriových a seroxydových vláken rozžhavovaných bez odvzdušnění. Jelikož tyto kysličníky za studena nejsou vodivé, zařaďovali se malé přede-

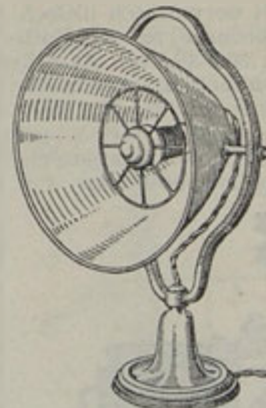
hřívací cívky. Spotřeba 1.8 W na 1 sv. Dnes se již nepoužívají. R. 1903 vyrobena firmou Siemens & Halske tantalová žárovka. (Obr. 6.) Tantalové tažené vlákno se rozžhavovalo ve vzduchoprázdnotě. Spotřeba 1.6 W/sv. Dalším zlepšením byly lampy osmiové a wolframové. První mají spotřebu 1.5 W/sv. Wolframové žárovky, vyráběné koncernem Osram, byly provedeny rovněž ve vzduchoprázdnotě. Jsou podobny tantalovým žárovkám a spotřebují 1.1 W/sv. Později se tyto žárovky vyráběly s plynovou náplní. Spotřeba činila okrouhle 0.8 W/sv. Plynem plněné žárovky dosahují vysokého stupně žhavění wolframového drátu. Ve vzduchu by se spálil, kdežto za přítomnosti určitých neutrálních plynů (dusík) se provádí hospodárné žhavení. Vhodnou technickou úpravou vlákna se docílila spotřeba 0.5 wattů na svíčku. Proto se tyto žárovky nazývají též půlwattovými. Lepší je označení „plynem plněná žárovka". Žárovky mají různá označení podle výrobců. Žhavící žárovky rozžhavují dvěma elektrodami náplň ze vzácných plynů. Spotřeba činí 1.5 W/sv. Příjemné světlo.

Obr. 9. Žárovka G. plněná plynem (25 svíček).

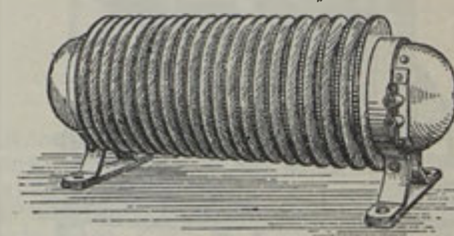
III. Uspořádání elektrických lamp. Těmito úspěchy žárovkové techniky se používání obloukových lamp značně zmenšilo. Žárovky se vyrábějí dnes již pro mnoho tisíc svíček, takže vůbec odpadá nákladné udržování obloukovek. Obloukových lamp se používá ještě na nádražích a pro zvláštní jevištní a filmové účely. Seznalo se dále, že není důležitá jenom levná výroba světla, ale též jeho hospodárné rozdělení. Proto se věnuje největší péče použití správných osvětlovacích těles. Hlavní zásadou jest, aby oko nebylo přímým světlem oslepováno. Pro větší místnosti, kreslírny, kanceláře atd. se zavádí t. zv. nepřímé osvětlování, které záleží z osvětlování bílého stropu, který světlo teprve odráží. Strop lze nahraditi příslušným stínidlem. Nepřímé osvětlení má tu vadu, že stíny nelze již přesně rozeznat. Používá se proto též osvětlení polonepřímého, kde část světla prochází matným sklem přímo do místnosti a část se teprve odráží.

Elektrické teorie → elektronová teorie.

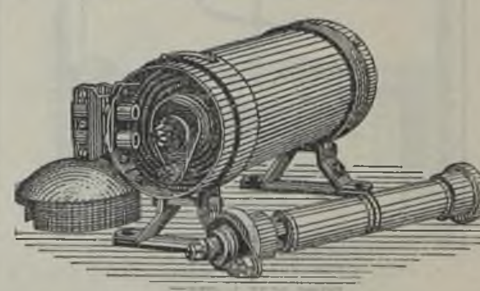

Elektrické horské slunce.

Elektrické topení přichází v úvahu jen tam, kde se z různých příčin jinak topit nemůže: horské stanice, vozidla, továrny na třaskaviny, atd. Pohodlností, čistotou a regulovatelností předčí e. t. všechny jiné druhy topení. Vedle různých druhů elektr. kamen, máme ohřívací polštáře, koberce a j.

Žebrové topné těleso (Siemens).

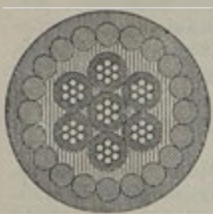

Topné těleso bez žeber (otevřené).

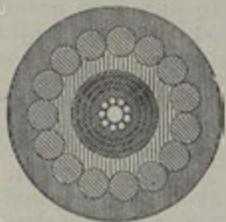
Elektrické úkazy světelné, elektřinou způsobené zjevy světelné; → elektr. vybití, elektr. světlo, světlo Moorovo, rtuťová lampa, Teslovo světlo.

Elektrické vedení (rozvodová síť), zařízení pro přenos elektr. proudu od výrobny k místu spotřeby. Podle proudu rozeznáváme slaboproudá a silnoproudá vedení. Podle způsobu uložení vedení vzduchová, nadzemní a podzemní, káble. Materiál vodivých drátů u káblů výhradně měď, u vzduchových zvláště pro telegrafy a telefony železo; též bronz. Velká rozpětí při dálkovém vedení používají i hliníku v provazci s jádrem z ocelového lana. A. Slaboproudá vedení. 1. Dálkové telegrafní a telefonní přespolní mimo obec kladou se na tyče

s isolátory porculánovými, které připevní se tmelem na skoby železné, podpěry, jež šroubují se do dřeva přímo. V městech a obcích jest vedení na stojanech střechových. 2. Káble kladou se do země, mají v sobě mnoho jednotlivých pramenů, které mohou býti každý zvláště použity (obr. 1). Káble podmořské mají toliko jedno vodivé jádro (obr. 2.), ale jsou obrněny ocelovým drátem nevodivým. Telefonní kabely v městech mají v sobě mnoho vodičů, obyčejně pouze v papírové isolaci. Celek jest pak v olověné trubce. Uloženy jsou pod dlažbou v cementových tvárnicích s mnohými rovnoběžnými otvory. Zpětné vedení jde zemí. Uzemění děje se plotnami, ke kterým jsou přístroje připojeny. Kde však je nebezpečí, že by bylo zpětné vedení ovlivňováno proudy bludnými, unikajících ze silných proudů, zvláště elektr. drah, nepoužívá se jako zpětného vedení země, nýbrž druhého drátu jiného vedení. — B. Silnoproudá vedení. 1. Vzdušné nadzemní vedení dálkové má míti velký isolační odpor a bezpečnost proti přeskočení s jednoho vodiče na druhý. Průřez vodičů řídí se ohledy na přípustné zahřátí vedení průchozím proudem a na úbytek napětí. Isolátory pro vysoké napětí odlišny od isolátorů slabých proudů (viz obr. 3 a 4). Vedení nižších napětí nesou sloupy dřevěné, u vyšších napětí používá se výhradně železných stožárů (viz obr. 5 pro 110.000 voltů). 2. Káble. Vodicí jádro káble jest vždy několikapramenné, neboť bývá použito současně pro oba směry proudu, u třífázového proudu i pro 3 linky, které leží uvnitř pláště obručového a olověného (obr. 6). Při střídavých proudech jest toto seskupení všech vodičů v jednom káblu podmínkou, aby nenastaly ve vnějším obrnění škodlivé vířivé proudy. Pro stejnosměrné proudy používá se káblů koncentrických (obr. 7 a 8) s jádrem jako vodičem, na něm isolována proti němu kruhovitá vrstva druhého vodiče. Spojování dvou káblů ukazuje spojka v obr. 9. odbočení spojka v obr. 11., která vyleje se po připojení isolační hmotou (asfaltem). Bílé zabarvení káblů na povrchu, které zabraňuje lepení se isolačního nátěru, dociluje se tím, že se protáhne kábel vápenným mlékem. 3. Domovní vedení má dráty s gumovou isolací a jsou opředeny dehtovanou bavlnou. Zavěšují se na isolátory (kladky)

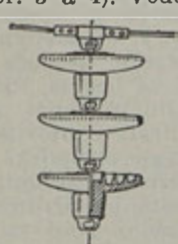
Obr. 1. Slaboproudý kabel.

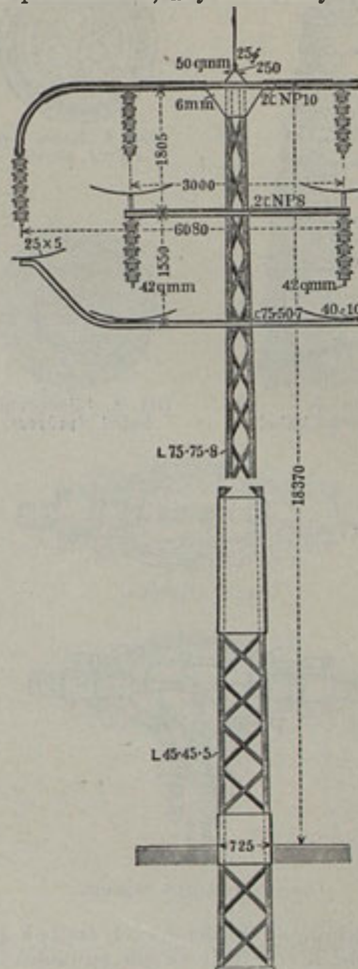
Obr. 2. Podmořský kabel.

Obr. 3. Zvon Delta.

Obr. 4. Isolátor závěsný.

Obr. 5. Stožár ku vedení proudu (110.000 voltů).

nebo vkládají se do isolačních trubek (Bergmannovy) přímo do zdiva budovy. Vedení, jež by mohlo býti snadno poško-

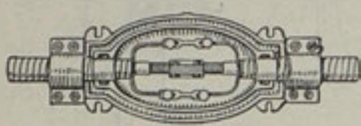
Obr. 7. Silnoproudý kabel.

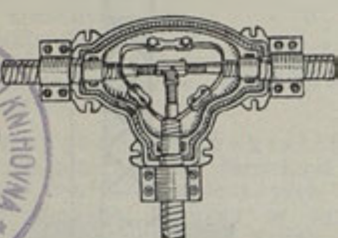
Obr. 6. Kabel pro točivý proud.

Obr. 8. Silnoproudý kabel (průřez).

Obr. 9. Objimka.

Obr. 10. Odbočná objimka.

VEŘEJNÁ A UNIVERSITNÍ KNIHOVNA V PRAZE

zeno, ukládá se do ocelových trubek pancéřových, které dají se po způsobu plynových trubek sešroubovati.

Elektrické vidění na dálku (televise), přenášení pohyblivých obrazů. Jakýkoliv světelný vjem můžeme považovati za účinek energie světelných vln určité délky a intensity na náš zrakový smysl, což působí pojem vidění. Tato světelná energie je však velmi nepatrná, takže její přenos je nemyslitelný. Proto jest třeba tuto energii přeměniti v jinou, kterou lze lépe přenášeti. Tou jest energie elektrická. Každý obraz můžeme považovati za souhrn bodů, více neb méně shluklých, které nazýváme obrazovými prvky. (Princip reprodukce obrazů v knihtisku.) Princip televise je tedy rozložiti obraz na obrazové prvky a přeměniti je v elektřinu, tuto přenésti a opět zpětným postupem přeměniti v energii světelnou. Kdyby obraz měl býti přenesen najednou, bylo by potřebí tolik vedení, kolik je obrazových prvků, což je celkem pro ohromný počet prvků nemožno. Zde jest nám prospěšna jakási vada našeho zraku, totiž jeho setrvačnost. Světelný vjem zůstává v našem oku ještě asi $^1/_{10}$ vteřiny déle nežli ve skutečnosti. Jestliže bychom tudíž přenesli všechny obrazové prvky v čase ne větším nežli $^1/_{10}$ vteřiny, viděli bychom celý obraz, ačkoli by byl promítán jeden bod za druhým. Celý problém televise by se tedy skládal z pěti hlav. funkcí: 1. Rozklad obrazu v obrazové prvky. 2. Přeměna prvků v energii elektrickou. 3. Přenos energie elektrické. 4. Přeměna energie elektrické opět na světelnou. 5. Promítnutí na matnou desku. K přeměně světelné energie v elektrickou využito bylo zvláštní vlastnosti prvku selenu, kterou prvý objevil Angličan May. Selen totiž vystaven účinkům světla zmenšuje svůj odpor asi na polovinu. Pro první pokusy televisní používáno t. zv. selenových buněk. Pokusy však nebyly korunovány plným zdarem, jichž příčinou byla t. zv. lenivost selenu, t. j. selen osvětlen a pak zatemněn potřebuje jistou dobu, aby nabyl původního svého odporu, což právě při ohromných rychlostech, s jakými v televisi se pracuje, bylo na závadu. Ohromným krokem dopředu bylo zkonstruování fotoelektrických buněk, jichž lenivost se může prakticky zanedbati. K rozkladu obrazu v prvky bylo použito různých způsobů. Maďarský inž. Mihály používá přístroje, kde malým zrcátkem rozkládal obraz na prvky. Nyní většinou používá se kotouče opatřeného malými otvory, umístěnými do spirály. Rychlým otáčením kotouče promítá se postupně bod za bodem. Přenos energie elektrické nečiní již obtíží, ať se děje drátem nebo bezdrátově. Rovněž tak zpětná přeměna energie elektrické ve světelnou není tak obtížná. K promítání obrazových prvků na stanici přijímací bylo použito týchž systémů jako na vysílací. Podmínkou byla však naprostá synchronisace. Mezi prvními průkopníky vidění na dálku nutno uvésti Careye, Szczepanika, Senlecqua, Suttona, Nipkova, Niscu, Luxe a j. Prvými, kteří dosáhli skutečných výsledků, jsou Mihály, Baird, Korn.

Konec šestého svazku.